Anul XIV. IANUAR.—FEVRUAR. 1903. **No. 1 și 2.**

ARHIVA

Organul Societăței Științifice și Literare

DIN IAȘI

Director: A. D. XENOPOL

APARE O DATA PE LUNA

SUMARIU: Pag.

ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru abonamente și trimeterĭ de banĭ, a se adresa la Dl A. D. Xenopol saŭ la librăria P. Iliescu & D. Grossu, Iașĭ.

Comunicărĭ de articole și orĭ-ce corespondență, a se adresa D-luĭ *A. D. Xenopol, Iașĭ.*

IASI

TIPOGRAFIA EDITOARE „DACIA“ P. ILIESCU & D. GROSSU

ARHIVA

ORGANUL SOCIETAŢEI ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞI

Anul XIV. Ianuarie şi Februarie 1903. No. 1 şi 2.

A. D. XENOPOL

Un capitol din domnia luĭ Cuza-Vodă [1]

Chestiunea abdicăreĭ. — De abia se liniştise vuetul din jurul corespondenţeĭ dintre domnitor şi vizir, privitor la răscoala de la 3 August 1865, şi în 4 Decemvrie se deschid camerile.

Prin mesajul său, domnitorul înştiinţază întâĭ camera, că „după un an de încercare, văzînd că ea i-a dat dovezĭ de devotament despre care este mîndru şi dovezĭ de încredere la care răspunde prin încrederea luĭ, îĭ încuviinţează prin noul regulament dreptul de interpelare, sperînd că deputaţiĭ vor face întrebuinţare de nouele lor drepturĭ, cu înţelepciunea de care nu s'a depărtat în cursul sesiuneĭ trecute". S'a rîdicat în sinul adunăreĭ maĭ multe întîmpinărĭ contra acestuĭ noŭ regulament, *octroiat* de domn în loc de a fi votat de adunare; [2]) dar art. 16 din statutul de la 2 Maĭ, prevedea că „regulamentele interioare ale adunăreĭ elective şi ale corpuluĭ ponderator se pregătesc prin îngrijirea guvernuluĭ".

---

1) Scrierea a apărut în 2 volume, în 1902, în tipografia Iliescu şi Grossu, Iaşĭ.

2) *Pîcleanu* în şedinţa Cameref din 10 Dec, 1865 *Mon. of.*, 16 Decemvrie 1865.

Maĭ departe, mesajul amintește emanciparea bisericeĭ româneștĭ de supunerea grecească, plata primeĭ rate din despăgdbirea proprietarilor cuvenită lor după legea rurală, venirea în ajutorul sătenilor în lipsă, prin răul an agricol, [1]) prefacerea cursuluĭ justițieĭ prin apiicarea noilor codicĭ și a organizăreĭ judecătoreștĭ, concesiunea bănceĭ de circulațiune și de scont, acea a drumurilor de fier de la Galațĭ la hotarele Austrieĭ și de la Bucureștĭ la Giurgiu, punerea în circulație a maĭ multor podurĭ de fier. Cu prilejul enumerăreĭ acestor lucrărĭ, domnul se felicită de curentul capitalurilor străine, ce a început a se apleca către România, arătînd că în toate țărle din lume, se întrebuințează capitalurĭ străine, pentru îniaintarea civilizațieĭ. După aceea amintește convențiile încheiete cu puterile vecine, anume convenția telegrafo-postală cu Austria, Rusia și Serbia și convenția de extradare cu Austria. [2]) Anunță pe adunare că chestiunea mănăstirilor închinate este aproape de a se rezolvi. Vorbind de răscoala din 3 August, domnitorul, după ce atinge schimbul de scrisorĭ cu Poarta, adaoge că demonstrațiile ce a primit de la toate districtele, dovedesc acordul și încrederea reciprocă a tronuluĭ cu țara: „poporul și domnul săŭ sunt strînșĭ unițĭ într'una și aceiașĭ gîndire, liniștea și prosperitatea scumpeĭ noastre patriĭ“. Legînd de această cugetare referitoare la persoana luĭ, firul ideilor sale, domnitorul încheie mesajul săŭ cu declarația următoare: „Fițĭ convinșĭ că eŭ nu aș vrea o putere care nu s'ar întemeia de cît pe forță. Fie în capul țăreĭ, fie alăturea cu d-voastră, eŭ voĭ fi tot deauna cu țara și pentru țară, fără altă țintă de cît voința națională și marele interese ale Românieĭ. Eŭ voesc să fie bine știut că nicĭ odată persoana mea, nu va fi o împedicare la orĭ-ce evenement care ar permite de a consolida edificiul politic la al căruĭ așazare am fost fericit a contribui. In Alexandru Ioan I, domn al Românieĭ, Romîniĭ vor găsi tot deauna pe colonelu

---

1) Instrucțiile asupra împărțireĭ ajutoarelor în *Mon. of.*, din 21 Noemvrie 1865.

2) Convenția telegrafică cu Austria, *Mon. of.*, 9 Dec. 1865; cea cu Rusia, *Ibid.* 19 Dec. 1865.

Cuza, pe acel colonel Cuza care a proclamat în adunarea ad-hoc și camera electivă a Moldoveĭ marile principiĭ ale regenerațieĭ Românieĭ și care, fiind domn al Moldoveĭ, declara oficialmente Inaltelor Puterĭ garante, cînd primia și corona Valahieĭ, că el primește această îndoită alegere ca expresia neîndoelnică și statornică a voințeĭ naționale pentru unire—însă numaĭ ca un depozit sacru".[1])

De astă dată, domnul care până atuncĭ nu privise nicĭ odată cu plăcere necontenitele reamintirĭ din partea adunăreĭ, a promisiuneĭ sale de a lucra pentru principele străin, atingea el singur chestiunea, ba la un prilej atît de solemn ca acel al mesajuluĭ, înaintea țăreĭ și a lumeĭ întregĭ.

Inainte de a ne întreba despre pricina acesteĭ schimbărĭ în cugetul domnuluĭ, să videm dacă rostirea eĭ era sinceră, saŭ dacă era numaĭ o prefăcătorie ?[2])

Dacă spusele cu care domnitorul își încheia mesajul nu ar fi fost rostirea adevărată a cugetărilor sale, și dacă domnitorul ar fi avut de gînd a se menținea înainte îndefinit la cîrma statuluĭ, atuncĭ cuvintele luĭ ar fi fost o neiertată greșală, de oare-ce ele eraŭ menite a-ĭ slăbi puterea tocmaĭ pe care ar fi dorit să o menţină. In adevăr cum spune Bolintineanu : „ceĭ care auzira de abdicare și care până atuncĭ îl serviaŭ cu credința ce daŭ speranțele despre întărirea dinastieĭ, crezură că se compromit maĭ ținînd cu o domnie osîndiță la moarte de ea însășĭ, și înturnară ochiĭ în acea parte de unde putea veni o nouă viață. De la hotărîrea luĭ de a abdica, nu maĭ fu considerat ca domn. Puținĭ nu îl tradară",[3]) Dacă domnitorul ar fi hrănit visurĭ dinastice precum i se imputase pe timpul cînd adoptase pe copiiĭ săĭ fireștĭ, atuncĭ de sigur că ar fi căutat a deprinde mințile încet încet cu această idee; căcĭ singurul mijloc de a împăca oameniĭ cu o gîndire, este

---

1) Mesajul în *Mon. of.* din 5 Decemvrie 1865.

2) Așa susțineaŭ ziarele protivnice domnuluĭ, precum *Le Nord* 19(7) Decemvrie 1865 și *Le Mémorial diplomatique* 24(12) Decemvrie 1865, spunînd că principele Cuza nu făcea de cît imita purtarea regeluĭ Leopold al Belgieĭ din 1848.

3) *Viața luĭ Cuza-Vodă* p. 185.

de a o repeta la prilejurĭ bine alesc; era decĭ cu totul straniŭ ca domnul să caute a-şĭ întări poziţia luĭ pe tron, aruncînd în mintea lumeĭ ideia abdicăreĭ sale. Şi că locul din mesaj unde vorbia de ea, fusese întrodus de însuşĭ principele şi era decĭ rostirea propriuluĭ săŭ gînd, ne o spune întăĭ logica lucrurilor, întru cît nu ne putem închipui ca miniştriĭ săĭ să-l fi sfătuit a vorbi ast-feliŭ; apoĭ avem mărturisirea luĭ A. Papadopol Calimah, ministrul săŭ de externe de atuncĭ, care ne spune, că „pasajul cel vestit, în care domuitorul aminteşte promisiunea făcută la a luĭ alegere, a fost schiţat de însuşĭ domnul în şedinţa consiliuluĭ de miniştri, ţinută la Palat în ziua de 2 Decemvrie 1865“.[1])

Apoĭ domnitorul trimisese încă din 1 Octomvrie 1865 împăratuluĭ Napoleon o scrisoare, în care îĭ împărtăşia intenţia luĭ foarte hotărîtă de a abdica, şi intervenia pe lîngă împărat pentru o înţelegere asupra soarteĭ Romînieĭ. Fusese însărcinat cu ducerea acesteĭ scrisorĭ Al. Cantacuzen, fostul ministru al finanţelor. [2]) Toate

---

1) *Amintirĭ*, p. 436.

2) Copia scrisoreĭ domnitoruluĭ către împăratul Francezilor trebue să se afle între hîrtiile luate de la domnitor, cînd cu a luĭ detronare. Nu am putut consulta acele hîrtiĭ. Iată însă ce urme am putut afla în alte acte: o scrisoare a luĭ *Baligot de Beyne* către principele *Carol* din 10(33) Noemvrie 1866 (*Hîrtiile Roseti*), prin care fostul secretar al domnitoruluĭ detronat cere restituirea hîrtiilor luĭ, spune: „J'insistais aussi pour avoir copie d'une longue lettre adressée le 1 Octobre 1865, par le prince Couza à l'empereur Napoléon, lettre dans laquelle son Altesse faisait part à sa Majesté impériale de son intention bien arrétée d'abdiquer, et sollicitait d'Elle une sorte d'entente pour le choix d'un prince destiné à régner sur la Roumanie. Quelques membres de la commission manifestèrent le désir de voir cette lettre qui résumait tout le règne du prince Couza. Or, avec l'autorisation du ministre (D. A. Sturza), je la tirais du carton, Le commencement et la fin de cette lettre furent lus à haute voix par un de ces Messieurs et non sans une certaine émotion ; de la s'engagea entre les commissaires et moi une conversation fort curieuse sur le projet d'abdiquer et sur le prince que son Altesse voulait présenter à la nation roumaine“. Al. Papadopol-Calimah în *Amintirile* luĭ, p. 440—442 aduce maĭ multe telegrame preschimbate între domnitor şi Cantacuzen, trimisul săŭ la Paris. In una Cantacuzen spune: „sympathies renouvelées et plusieurs fois confirmées pendant l'entretien pour S. A. S. et pour le sort du pays“. Altă telegramă din 22 Ianuarie 1866 către Alexandri: „Dites Cantacuzène assure Majesté que la fin du message n'est pas une phrase, mais l'expression d'une décision bien arrêtée“. Maĭ vezĭ şi scrisoarea luĭ Cuza adresată principeluĭ Carol în 20 Aprilie 1867. (Vezĭ *Cap. final*) preşum şi răspunsul principeluĭ Cuza la scrisoarea principeluĭ Carol din 4 Martie 1870 (*Ibidem*), O depeşă din 3 Fevruerie 1866 a cabinetuluĭ princiar către agentul ţăreĭ la Paris spune: „Prince remercie chaudement Cantacuzène. S. A. espère que Cantacuzène aura expliqué à Sa Majesté le retard de la lettre et exprimé regrets, que l'agent n'ait pas été assez heureux pour pouvoir remettre lui

rostirile luĭ Cuza posterioare detronăreĭ luĭ, confirmă aceeașĭ părere. In scrisoarea adresată generaluluĭ Golescu, a doua zi chiar după detronare, 12 Februarie 1866, domnitorul căzut repetă cele cele ce spusese cînd era încă în scaun: „Știțĭ că principiul proclamat de corpurile statuluĭ a fost și este încă unica mea țintă; un principe străin putînd singur după părerea mea asigura soarta Românieĭ“. In o a doua scrisoare către Golescu, trimisă în momentul cînd fostul domnitor părăsia țara, adaoge: „Eŭ din însuș a mea voință vin să declar solemn că în împrejurările actuale, orĭ ce Romîn orĭ care ar fi evenementele, care nu ar concura, din toate puterile luĭ, la realizarea dorințeĭ naționale a principiilor proclamate de marile corpurĭ ale statuluĭ, este un trădător către nație“.[1]) In sfîrșit reproducem și un loc din scrisoarea fostuluĭ domn către P. Grădișteanu, din 18 Aprilie 1872, interesant și prin faptul că ea arată cum domnul caracterizaza însuș faptele săvîrșite de el: „O cameră de barbațĭ nedestoinicĭ de a se dirigui și supușĭ adese orĭ celor meĭ pierzătoare înrîurirĭ, uitînd interesele țăreĭ pentru a le jărtfi la sterpe preocupărĭ de persoane saŭ de politică care compromiteaŭ viitorul raspingînd legile cele maĭ folositoare: legea rurală, concesia drumurilor de fer. Dacă este să se numească 2 Maĭ, o lovitura de stat în contra străinuluĭ și favoarea neatîrnăreĭ noastre naționale, o mărturisesc cu mîndrie; dar în lăuntrul țăreĭ, 2 Maĭ a fost o revoluție plecată de la tron, nu în scopul de a spori puterea ocîrmuireĭ și de a favoriza interesele uneĭ dinastiĭ, ci în nobilul program al divanurilor ad-hoc. Neatîrnarea lăuntrică a Românieĭ fiind asigurată, egalitatea politică și socială aclamată de 3,000,000 de cetățenĭ zmulșĭ din șărbire și înzestrațĭ cu drepturile de cetățenĭ și de proprietarĭ; egalitatea civilă înființată prin promulga-

---

même cette lettre à l'Empereur“. „Aceste telegrame, spune Pap.-Calimah, dovedesc înmînarea scrisoreĭ luĭ Vodă Cuza. Împratul Napoleon se gîndi despre candidatura domnuluĭ străin la tronul Românieĭ, după scrisoarea luĭ Vodă Cuza. Memoriul era ținut secret. Mulțĭ credeaŭ că declarația din mesaj era numaĭ o frază. Agentul Tillos nu primesc nicĭ o instrucție de la Paris.“

1) *Romînul* 14 și 15 Fevruarie 1866. *Voix de la Roumanie*, 1 Martie 186. *Les Principautés-Unies devant la conférence*, Paris, Mars 1866, p, 48.

rea unuĭ noŭ codice, concesiunea unor marĭ lucrărĭ de folos public, drumurĭ de fier, podurĭ, ce înlesnesc circulaţia şi înzecesc daraverile comerciuluĭ şi ale industrieĭ. Şi ca isprăvire a acestuĭ program, marea idee care trebuia în cugetarea mea, în speranţele mele, să încunune cariera mea politică, acea pe care o expuneam în mesajul meŭ din Decemvrie 1865, abdicarea mea şi instituirea unuĭ principe străin prin alegerea naţieĭ romăneştĭ. [1])

Fără îndoială că nu s'a găsit mijlocul de a pătrunde în tainele conştiinţeĭ omeneştĭ; dar se poate cel puţin indirect conchide din rostirile exterioare asupra imboldirilor ce le determină, şi după dovezile adunate ni se pare peste putinţă de conchis alt-feliŭ, decît că Alexandru Ioan I, cînd rostise cătră adunare însămnătoare hotarîre de a se retrage din domnie, nu făţarîse numaĭ o închipuire înşălătoare ci adusese la lumină chiar fundul cugetuluĭ săŭ.

Ce împrejurărĭ însă împingea pe domnitor la părăsirea putereĭ?

Cu toate că de la început chiar, la urcarea luĭ pe tronul îngemănat al ambelor ţărĭ romîne, el declarase că se suie în el numaĭ pentru a lucra la deplina realizare a principiilor formulate de divanurile ad-hoc, deci la aducerea unuĭ principe străin, nu se poate tăgădui că el îşĭ puse ca ţintă îndeplinirea întreguluĭ lor program, cătră care el alipi pe acel tras de Convenţia de Paris—transformarea societăţeĭ romăneştĭ din starea sa medievală în una modernă şi civilizată. Era firesc lucru ca el să-şĭ pună ambiţia luĭ în aducerea la îndeplinire a acestor transformărĭ şi să nu se mulţămiască, după a luĭ întronare, numaĭ cu stăruinţa pentru principele străin, iar el să se coboare de pe înălţimea la care fusese urcat, fără a lăsa alte urme de trecerea luĭ pe ea,

---

1) Scrisoarea principeluĭ *Cuza* cătră *P. Grădişteanu* din 18 Aprilie 1872, din Florenţa (*Hîrtiile Rossetti*). Locul de la sfîrşit în textul francez al scrisoreĭ sună: „Et comme achèvement de ce programme, la grande idée qui devait, dans ma pensée, dans mes espérances, couronner ma carière politique, celle que *j'*exposais dans mon message de Décembre 1865, mon abdication et l'institution d'un prince étranger par le choix de la nation roumaine".

decît aceea de a fi fost o neînsemnată verigă între trecut și viitor. Era peste putință, omenește vorbind, ca colonelul Cuza devenit domn al ambelor țărĭ romîne, să nu-șĭ pună ambiția luĭ întăĭ în realizarea unireĭ desăvîrșite, și după ce aceasta îĭ izbuti, să nu pună umărul și la aducerea la îndeplinire a celorlalte măsurĭ prevăzute de Convenție: introducerea egalităţeĭ civile și politice și îmbunătățirea soarteĭ țăranilor; apoĭ și altă chestiune pe care o moștenise nedeslegată de la vremile maĭ vechĭ, desrobirea mănăslirilor și a bisericeĭ din lanțurile grecismuluĭ. Cînd soarta îl adusese în fruntea țărilor romîne în o epocă de probleme atît de grele și de complicate, putea el, dacă se simția înzestrat cu vlaga și cu destoinicia trebuitoare, să nu cerce a lor deslegare, ci se lucreze numaĭ cît pentru a ceda tronul unuĭ altuia care să le deslege în locul luĭ? Orĭ cine cunoaște sufletul omenesc, orĭ-cine îșĭ dă samă de farmecul lupteĭ cu greutățile și de adînca mulțămire sufletească de ale fi învins; orĭ-cine știe ce este ambiția, maĭ ales cînd ea este călăuzită de simțimîntul altruist de a face binele semenilor; orĭ cine va privi la toțĭ conducătoriĭ omenireĭ care nicĭ unul nu și-a părăsit rolul, ci toțĭ a căutat să-l întindă, cu cît creșteaŭ izbînzile în jurul lor, va conveni că ar fi fost a se cere o lepădare de sine supra omenească de a lasa la o parte prilejul lucrăreĭ personale și a se mulțămi numaĭ de a sluji de treaptă pentru înălțarea altuia. De aceea îl și videm pe Alexandru Ioan I atît de supărat și de pornit contra tuturor acelor ce, în cursul domnieĭ luĭ, voiaŭ să-l vadă înlocuit, pe cînd el era tocmaĭ în toiul deslegăreĭ marilor chestiunĭ pe care împrejurările le impusese asupra domnieĭ luĭ. De aceea se supără el pe ministerul Ioan Ghica din Moldova, cînd acesta aderează la propunerea luĭ Cogălniceanu prin care amintia din noŭ domnitoruluĭ făgăduințele sale privitoare la domnul străin; de aceea este atît de adînc rănit de desbaterea reînoită a principeluĭ străin în adunarea din 1863 și alternativa în care fusese pus, saŭ de a abdica sau de a se pune deasupra legilor la sfîrșitul sesiuneĭ

din 1864, îl împinge la lovitura de stat: căcĭ el avea încă de rezolvit poate chestiunea cea maĭ grea a întregeĭ sale domniĭ, chestiunea rurală.

Acum însă, la începutul sesiuneĭ din 1866, pozițiunea domnitoruluĭ se schimbase cu totul. Toate reformele cele marĭ, unirea, secularizarea averilor mănăstireștĭ, legea rurală, schimbarea sistemuluĭ electoral și democratizarea societățeĭ, egalitatea civilă întemeiată pe nouiĭ codicĭ, emanciparea bisericeĭ—fusese îndeplinite, și tocmaĭ această îngrămădire prea mare de acte însămnate apăsa asupra luĭ. Făcuse prea mult și ce-ĭ maĭ rămînea de făcut, în limitele putințeĭ de atuncĭ, era numaĭ lucrare de a doua mînă. Cum observă *Trompeta Carpaților* „el gîrbovise cu desăvîrșire prin producția sa uriașă de 5 anĭ, și din ziua cînd a consacrat viața luĭ producătoare prin plebiscitul național recunoscut de Europa întreagă ca act solemn, ca manifest inviolabil al deplineĭ autonomiĭ, Vodă Cuza ajunse la apogeul săŭ, cu toate forțele sale producătoare sleite; nu se maĭ putea menține pe această culme, pentru că nu maĭ putea produce nimic egal cu ceea ce produsese. Două fulgere numaĭ a maĭ putut da spre rechemarea splendoareĭ sale trecute: independența bisericeĭ și scrisoarea către Poartă“.[1])

Pe lîngă această împrejurare, se maĭ adaoge și nemulțămirea aruncată în țară prin reformele luĭ care loviaŭ de o cam dată aproape în toate interesele. In afară de partidul boieresc ce se simțise zdrobit prin măsurile egalitare luate de domnitor, partidul stîngeĭ ce tot sporia în număr cu cît țara se deștepta, nu'ĭ putea ierta zugrumarea libertăților publice și maĭ cu samă pe acea a preseĭ ce rămînea tot încătușată sub regimul ordonanțeĭ din 1859. Adusese nu e vorba oamenĭ noĭ în adunare; dar aceștĭ oamenĭ, îndată ce se vazură în trebĭ, se deșteptară și trecură în partea fruntașilor apărătorĭ aĭ dreptuluĭ poporuluĭ față cu ocîrmuirea, precum se văzu aceasta prea bine din ținuta adunăreĭ în a doua eĭ sesiune, acea din 1865—1866. Numărul oamenilor pe care se răzămase domnia luĭ, se subția necontenit, în

1) *Trompeta Carpaților*, 24 Februarie 1864.

cît cum ne spune Bolintineanu, „nația a fost indiferentă la căderea luĭ Cuza, fiind că după 2 Maĭ guvernul devenise absolut“.

Către acelaş rezultat ducea însă și alte părțĭ ale purtăreĭ luĭ: adoptarea copiilor, cunoscuțĭ de toată lumea ca adulterinĭ, lovise prea în fața moraleĭ publice, chiar în o țară cu moravurile rătăcite precum era România. Apoĭ era în destul de firesc lucru a se presupune că adoptarea se făcuse în scopul „de a se declara un copil de moștenitor al tronuluĭ“.[1]) Caracterul domnitoruluĭ nepăsător și temător de obosală, lăsase în curînd pe aceĭ ce-l încunjurau maĭ de aproape să pună mîna pe conducerea trebilor. Se întrodusese un regim de camarilă în care eraŭ a tot puternicĭ Librecht, Docan, Pisoschi.[2]) Bolintineanu spune că, această camarilă a pierdut pe domnul Cuza. De cum ea începu, se simți o mare shimbare chiar și în caracterul domnuluĭ. Toată curtea cu miniștriĭ împreună recunoșteaŭ autoritatea eĭ. De aicĭ se numiaŭ și se destituiaŭ funcționariĭ; de aicĭ se opria de multe orĭ acția miniștrilor saŭ se elibera“.[3]) In sfîrșit finanțele nu se puteaŭ îmbunătăți cu nicĭ un preț, și fie-care budget se solda cu deficite și se echilibra cu împrumuturĭ, producînd nemulțămirĭ în toată lumea; iar funcționariĭ eraŭ neplătițĭ cu lunile și dajniciĭ amenințațĭ necontenit cu nouă sarcinĭ.

Așa era poziția luĭ lăuntrică. In afară nu stătea maĭ bine. Afară de puterile acele care totdeauna îl combătuse, precum eraŭ Austria și Rusia, acuma și Franția, puternicul luĭ sprijin în toate vremile de grea cumpănă prin care trecuse, îl părăsise. De la nota inserată în *Moniteur du soir* din 21 Sept. 1865,[4]) în care se resfrîngea supărarea curțeĭ franceze, chip pentru izbucnirea turburărilor din 3 August, raporturile cu Franția merseră tot înrăutățîndu-se și, lucru curios, învinuirea

---

1) *Viața luĭ Cuza Vodă*. p. 117 și p. 125.

2) Asupra luĭ Librecht, origina luĭ vezĭ Frideric Damé, *Histoire contemporaine de la Roumanie*, Paris 1901. Dacă nu ne am referit maĭ des la rézumatul în destul de bine făcut din domnia luĭ Cuza al d-luĭ Damé, este fiind că tocmaĭ era numaĭ un rezumat care nu putea fi utilizat în o scriere maĭ pe larg.

3) *Viața luĭ Cuza Vodă*, p. 128.

4) Maĭ sus p. 49.

de căpitenie ce se aducea domnitoruluĭ, era plecarea luĭ către Rusia, cînd pe de altă parte cabinetul rusesc îl învinuia de prea marea supunere la politica franceză. Chiar scopul luĭ de abdicare, manifestat prin mesajul din Decemvrie 1865, se interpreta ca o manoperă menită a aduce un principe rusesc, pe ducele de Leuchtenberg, în fruntea Românieĭ. Așă *Le Temps* spunea, că „domnitorul știea că, prin această declarație, el măgulia pe Rusia şi că s'ar apropia de dînsa. Rusia în adevăr, nu trebue s'o uităm, ține un suveran gata și, în ziua cînd Cuza ar abdica, principele de Leuchtenberg ar fi acolo. Insă cu el, Rusia ar domni cum a domnit cu gospodariĭ și cu căimacaniĭ de altă dată. Iată încotro bate vîntul pentru moment. Declarația luĭ Cuza, sub o formă de patriotismu nehotărît și de generalitate, conține o amenințare la adresa Turcieĭ, Austrieĭ și a Franțieĭ".[1]) Și dacă *Le Temps* este un organ protivnic domnuluĭ, nu este el singur care pomenește despre zvonurile ce umblaŭ pe atuncĭ. *Le Siècle*, organ prietenesc, spunea și el, că „naționalitatea romînă ar fi în primejdie, dacă s'ar lăsa maĭ mult timp să se răspîndească vuetul, că domnitorul ales de ambele adunărĭ ar fi dispus a lăsa vacantă puterea executivă. Astfeliŭ de situațiunĭ nu pot să se prelungiască fără pericol. Se vorbește de principĭ rușĭ, austriacĭ, de federațiĭ. Cel maĭ bun lucru ar fi de a se menținea unirea cu o putere executivă cu desăvîrşire națională".[2]) Că guvernul francez, cu împăratul Napoleon în frunte, credea în întoarcerea domnitoruluĭ romîn către politica rusască, reiesă

---

1) *Le Temps*, 11 Ianuarie 1866 (30 Decemvrie 1865). Ziarul revine asupra chestiuneĭ în numărul săŭ din 12 Ian. (31 Dec.) 1866. „Ce chef de la Roumanie aurait jeté les regards vers St. Pétersbourg et fait briller aux yeux de la Russie l'espoir de ménager, par son abdication, des chances au duc de Leuchtenberg".

2) *Le Siècle* 28 (16) Ianuarie 1866. Tot pe atuncĭ o broşură franceză, *Le prince Couza, la Russie*, Paris 1866, acuză pe domnitorul romîn de a fi devenit, prin lovitura de stat, unealta Rusieĭ. Ziare care. apără pe domnitor sunt *La Patrie* 15 (3) Iunie 1866 şi *Le Monde* 13 (1) Ian. 1866. Chiar și aceĭ protivnicĭ ce puneaŭ în socoteala domnitoruluĭ jocul politiceĭ ruseștĭ, se miraŭ de a luĭ hotărîre. O broşură *Les Principautés-Unies devant la conférence*, Mars 1866, Paris, p. 21 spune: „Qui pourrait croire que le prince qui a si audacieusement violé les libertés publiques, se souvient de l'engagement qu'il a pris le jour où il ceignait la double couronne d'Etienne le Grand et de Michel le Brave!"

cu prisosință din convorbirea de maĭ tîrziŭ a duceluĭ de Grammont cu domnitorul detronat, în o întrevedere a lor din Viena: dar din aceiașĭ convorbire reiesă și recunoașterea Francejilor că eĭ fusese înșălațĭ asupra scopurilor domnitoruluĭ.[1]) Orĭ cum însă ar fi fost lucrurile, este un fapt stabilit, că la începutul luĭ 1866, tocmaĭ cînd se plănuia răsturnarea domnitoruluĭ, acesta fusese părăsit de sprijinul Franțieĭ și lăsat în voia soarteĭ.

Domnitorul, cuget deștept, nu putea să nu-șĭ dee samă de situația în care se afla în lăuntrul și în afara țăreĭ. El îșĭ considera menirea ca împlinită, și era decĭ firesc lucru să cugete a pune pecetea pe activitatea luĭ de până acuma, îndeplinind făgăduința dată de el la urcarea luĭ pe tronurile țărilor romîne, și așa se explică pe deplin cugetarea cu care el încheia mesajul său din 6 Decembrie 1865. Domnitorul crezuse de sigur, că împărtășind fostuluĭ săŭ protequitor, împăratuluĭ Napoleon, scopul săŭ de a abdica, va izbuti să înlăture nourul ce se lasase între soare și între el. El nu se gîndise, că atuncea cînd mintea este preocupată de o cugetare, toate cele ce întră în conștiință sunt colorate în lumina eĭ, și că decĭ manifestarea dorințeĭ luĭ de a părăsi scaunul va fi interpetată tot în sensul vederilor înșălătoare ce prinsese rădăcină la curtea Franțieĭ. Că depeșele agenților trimișĭ de domn pentru a expune luĭ Napoleon neașteptata hotărîre, vorbesc de rostirĭ simpatice la adresa domnitoruluĭ, aceasta se explică ușor, dacă luăm în privire că politica și diplomația totdeauna aŭ ascuns adevărul și că aŭ fățărit ceea ce nu este.

---

1) Maĭ sus, p. 53.

PETRU V. GRIGORIU

ALTEȚA SA REGALA IN IAȘI

Cu prilejul venireĭ în Iașĭ a Alteţeĭ Sale Regale principele moștenitor de tron al Românieĭ, s'aŭ dat, între alte sărbătorirĭ aduse viitoruluĭ nostru Rege, și două reprezentațiunĭ de gală la teatrul național pentru darea cărora s'aŭ cerut și concursul mareluĭ artist bucureștian Constantin Nottara; prima reprezeutație a fost compusă din admirabila piesă a celebruluĭ dramaturg Henry Lavedan întitulată «Marchizul de Priola», care avu un fenomenal succes la Comedia Franceză din Paris și despre care în toate ziarele marĭ din Europa, s'a stîrnit atîta critică pasională și entuziasmu, tradusă în bună limbă românească de amicul și colaboratorul nostru Petru V. Grigoriu; a doua reprezentațiune de gală a fost un spectacol variat, din maĭ multe piese într'un act, care s'a început prin versurile de maĭ jos rostite cu măestrie de marele nostru artist Nottara în prezența Alteţeĭ Sale Regale și a unuĭ public de elită ne maĭ pomenit de numeros în sala teatruluĭ nostru. După declamarea acestor versurĭ în tunete de aplause s'aŭ intonat imnul regal ascultat în picioare de principele de coroană și de tot publicul din sală, iar autorul lor aŭ fost poftit în loja regală spre a primi felicitărĭ personale de la viitorul nostru Rege pentru patriotica sa inspirațiune poetică:

Salutare Inchinată Alteței Sale Regale

Moștenitorul Tronuluĭ Românieĭ

Versurĭ de dl. Petru V. Grigoriu rostite pe scena Teatruluĭ Național din Iașĭ, de artistul Constantin Nottara.

Vlăstar din Tulpina unuĭ neam ursit sĕ moștenească
Scaunul sfinţit de-a pururĭ sub domnia vitejească
Inchegată de Românĭ,
Iașul azĭ salută 'n Tine viitorul Românieĭ!
Fiul cel maĭ mare-a țereĭ și podoaba Dinastieĭ
Și pe Regele de mînĭ!.

Mergĭ Alteță, Mergĭ pe calea cea brazdată înainte
De'nțeleptul Unchiŭ, bătrînul Rege falnic și părinte
Peste neamul romănesc !.
Gîndul, Inima sĕ'țĭ fie spre oștire și spre țară !.
Sufletele stînse 'n șanțurĭ colo'n Grivița bulgară,
Se'țĭ dea zborul vitejeșc !.

Și cînd veĭ lua în mână sceptrul mîndru și coroana
De oțel, sĕ aĭ în față vie pururea icoana
Regeluĭ de azĭ, cel bun,
Cel ce are'n cap scânteea și'n piept necurmat dorința
Să ne urce sus, s'aprindă vrednicia și credința,
Fala timpuluĭ străbun !

Mergĭ cu fruntea sus Alteță, Mergĭ plutind pe fericire,
Căcĭ pe lângă Tron, natura ț'a maĭ dat ca moștenire,
Suflet mare, dorințĭ marĭ
Pentru a'țĭ vedea poporul dus mereu tot maĭ departe
Prin cultură și credință, legĭ patriotism și arte
Și oștire de stejarĭ !..

Și la vreme rea, Alteță, o ființă îngerească
Aĭ la inimă, alăturĭ, fruntea ca să'țĭ descrețească,
Și pe *Micul Caporal....*
Aĭ oștirea ta vitează, aĭ o țară 'ntreagă, care
Va veni cu bărbăție la porunca ta, să zboare
Spre un mare ideal !...

14 Ianuarie 1903.

LEGIUNEA DE ONOARE

Amicul nostru și membru în societatea literară și științifică «Arhiva» d, Petru V. Grigoriu, aŭ avut distinsa cinste a fi decorat de guvernul Republiceĭ Franceze cu ordinul național al Legiuneĭ de Onoare, cu prilejul promoțiuneĭ reglementare ce să face la Anul Noŭ în Franța, pentru meritele sale eminaminte literare, fără nicĭ o recomandațiune de spete marĭ de pe la noĭ saŭ de înalta influență venită din țara româneascá. D-l Vice Consul al Franțieĭ din Iașĭ în mod solemn aŭ înmînat oficialminte poetuluĭ nostru chiar insigniile acesteĭ frumoase distincțiunĭ, decorațiunea, în cutia căria a găsit și o carte de visită cu două cuvinte pline de cuviință franceză de felicitare din partea d-luĭ

general Florentin, mare canțelar al acesteĭ ilustre și glorioase instituțiuuĭ creată de Napoleon cel mare. Persoanele care aŭ recomandat cu laude pe d-l Grigoriu la dreptul acesțeĭ atențiunĭ din partea națiuneĭ franceze, aŭ fost cel maĭ celebru barbat de stat actualminte în Franța d. Waldeck-Rousseau, poate capul statuluĭ de mâine în Franța, și ilustrul și dulcele poet Sully-Prudhomme, cu care de mulțĭ anĭ amicul nostru este într'o interesantă corespondență literară și de la care păstrează nobile amintirĭ, precum portretul mareluĭ poet cu o frumoasă dedicațiune, și maĭ toate scrierile sale cu dedicațiunĭ măgulitoare pe ele trimese de ilustrul academician poet, amiculuĭ nostru din Iașĭ. Pe lîngă această onoare cucerită prin talent și muncă măreață de Dl. Grigoriu, în ciuda nulităților cu pretenții și a multor neputincioșĭ clevetitorĭ, păcătoșĭ intelectualminte, domnia sa, cu prilejul anuluĭ noŭ și a acesteĭ distincțiunĭ, aŭ primit felicitărĭ de la mulțĭ academicianĭ poețĭ literațĭ, jurnaliștĭ marĭ, cu care de mulțĭ anĭ este în relațiunĭ intelectuale de prietenie prin corespondență, ca d-niĭ François Coppée, Jules Lemaitre, Rostand, Pierre Loti, Henri Lavedan, Paul de Cassagnac, Rochefort, Drumont, Léon Bourgeois etc. D-l Grigoriu este înrudit cu Edgar Quinet prin soția acestuĭ mare filosof al Franțieĭ, născută Asaki, și în casa căruia mergea des pe cînd încă era elev în Liceul Louis le Grand la Paris... Felicitările noastre amiculuĭ și talentatuluĭ nostru colaborator.

X.

Marele jurnal naționalist din Paris *La Libre Parole* de sub direcțiunea ilustruluĭ scriitor Eduard Drumont, ziar a căruĭ tiraj zilnic se urcă azĭ la un număr de peste un milion jumatate de exemplare, într'un număr recent aduce la cunoștința publiculuĭ următoarea informație pe care cu plăcere o reproducem textual maĭ jos:

«Gingașul poet și publicistul destoinic care este în România, d. Petru V. Grigoriu, au primit de curînd crucea de cavaler al Legiuneĭ de onoare. Toțĭ aceĭ care cunosc pe d. Grigoriu și pot aprecia talentul seŭ, toțĭ aceĭ ce cunosc cît de mult noul legionar este sincerul prietin al Franțieĭ, vor aproba din inimă această distincțiune».

Tot cu acest prilej cunoscutele marĭ organe politice pariziane ca *Le Gaulois, L'Echo de Paris, Le Journal des Debats* etc. în sinul cărora d. Grigoriu are de mulțĭ anĭ prietinĭ personalĭ și cunoscuțĭ care-l apreciază, aŭ înregistrat cu bucurie în termenĭ sincerĭ de urbanitate decorarea colaboratoruluĭ nostru a căruĭ onoare adusă de culta Franță, putem zice, că se răsfrînge și asupra țăreĭ noastre în care până azĭ n'a cules tocmaĭ laurĭ și fericire.....

GH. GHIORGHIU

Colectivele in **ime**

Cu sufixul latinesc *imen* şi tulpine de tot felul, latine, slave, greceştĭ etc., limba romînă a format un număr însemnat de coective generale şi partitive feminine in *ime*, reprezentînd deseorĭ mulţimea, derivate din substantive, adjective, numerale şi adverbe şi raportîndu-se în majoritate la persoane.

De observat este că sufixul latinesc *imen,* atît de fecund în limba romînă e foarte puţin productiv în franceză. Ex. n u trimen, nourrain, şi chiar, afirmă Brachet, «il n'a rien donné au français populaire».[1])

Adaus la nume, acest sufix compune derivate abstracte ex. felurime; maĭ mult colective însă de cît abstracte; adaus la adjective, el alcătueşte maĭ ales cuvinte abstracte ca asprime, desime, marime, tărime, lungime, înălţime, grosime, isteţime etc. iar colective maĭ puţine [2]).

Numeralele unul, treĭ, zece, o sută, au dat: unime, treime consacrat în expresiunea Sf-ta Treime, zecime şi sutime, aceste două din urmă întrebuinţate acum şi la plural pentru un număr nehotărît dar considerabil. Găsim şi formele: doime, «dualitate, binalitate, numer de duoĭ» în dicţionarul de Laurian: optime, huitaine; treizecime, trentaine; patruzecime, quarantaine; şeize-

1) Brachet, Gram. hist. pag. 274.
2) V. şi St. Stefureac, Despre sufixe în limba romînească.

cime, soixantaine; în dicţionarul luĭ Poyenar, forme capatate prin analogie, dar neuzitate.

Din adverbele prejur, împrejur, am obţinut: prejurime, împrejurime.

Colectivele in *ime* sunt partitive saŭ generale; partitive, dacă arată colecţiunea parţială, şi atuncĭ ele nu sunt articulate. Ex. Şi pornindu-se cîte-va miĭ de ţărănime, aŭ mers la poarta curţeĭ de aŭ stătutŭ. (En. Kogăln.) Sunt generale, cînd e vorbă de colecţiunea întreagă, în care caz ele anină encliticul. Ex. Aŭ scosŭ de aice aceea mulţime de Tătarĭ şĭ cu Bolgărimea de la Solgu. (M. Costin).

De unde resultă că dl. B. P. Hajdeŭ traduce inexact partitivul *Arăpime* (Magn. Etim. 1472) prin colectivul général „les Arabes, les Nègres» adică arăpimea, din Bolintineanu pe care-l citează marele filolog:

Face de se miră toată arăpimea
Eniceriĭ, Spahiĭ şi arnăuţimea.

Dar foarte precisă este traducerea colectivuluĭ *Albăstrime* «gens habillés en bleu, bourgeois ou nobles» (Magn. Etym. 725).

Observaţie.

Unele colective generale sunt totuşĭ nearticulate, din cauză că encliticul este înlocuit printr'o prepoziţiune care joacă rolul articoluluĭ. Ex. Fapte adevărate bune unesc pe popor şi pe nobilime. (Odob.) Deosebirea e numaĭ în aparenţă.

Relativ la colectivele in *ime*, să relevăm încă o eroare a d-luĭ Hajdeu. Savantul vede în termenul *arnăuţime* (Magn. Etym. 720) «o nuanţă oare-care de dispreţ» Credem că această nuanţă nu resultă din sufixul *ime*, ci din însuşĭ cuvîntul arnăut, a căreĭ amintire, nedespărţită de ideea de slugă, de slugă străină, provoca acel dispreţ, şi de aceia înţălesul pejorativ nu-l aŭ alte colective ca: junime, burgezime, călărime etc.

Formarea acestor colective—din tulpine cu sufixul *ime*—are loc potrivit regulelor generale:

Inainte de sufixul *ime* unele colective nu-şĭ modifică tulpina. Ex. boer, boerime; slujitor, slujitorime; dorobanţ, dorobănţime; apoĭ călugărime, nobilime, negustorime, ofiţerime, alegătorime, mazilime, pandurime, viitorime, burgezime, mişelime, călugărime etc....

II) Altele din contra și anume:

a) cele terminate într'o vocală elid vocala saŭ o asimilează luĭ i din *ime*,

ă, popă, popime; sută, sutime, spuză, spuzime;

e, june, junime: călare, călărime; muere, muerime; așa, zecime, păsĕrime, epurime, obștime;

i, trei, treime;

ŭ, *u*, greŭ, greime; flăcăŭ, flăcăime; evreŭ, evreime; pedestru, pedestrime;

iŭ, *iu*, ciocoiŭ, ciocoime; vechiŭ, vechime; strigoiŭ, strigoime; puime, secuime; mușteriu, mușterime.

b) Tulpinele terminate într'o consoană îșĭ vor modifica consoana:

t se preface în *ț*, advocat, advocățime; băet, băețime; preot, preoțime; apoĭ frățime, arnăuțime, soldățime, bărbățime, studențime, mulțime;

Excepțiunĭ: cătime, prostime, totime;

d se preface în *z*, burtă-verde, burtă-verzime;

sc, *st* se preface în *șt*, broască, broștime; oaste, oștime etc,

III) Sufixul-*ime*, fiind acentuat, tulpina derivatuluĭ va strămuta acentul pe *ime* și în consecință va suferi cuvenitele schimbărĭ fonetice:

a se preface în ă, bulgar, bulgărime; dascal, dăscălime, drac, drăcime; apoĭ căzăcime, albăstrime, călărime, cătănime, husărime, ostășime, sîrmănime, sărăcime, țigănime, opincărime, călărime, mitocănime, slugărime, stejărime, tălhărime, arăpime, sătime, șvăbime;

é, *ó*, se preface în *e*, *o*, léh, lehime; némț, nemțime; pétră, petrime; slovèn, slovenime; sórice, soricime.

Credem că este întemeiat să luăm în considerare o bogăție poate prea neglijată a limbiĭ romîne, spicuind prin autoriĭ principalĭ [1]) numeroasele colective in *ime* ale căror listă e atît de săracă după săraciĭ noștri lexicografi.

---

1) Autoriĭ consultațĭ sunt următoriĭ:

Alexandrescu,	Eminescu,	Odobescu,
Alexandri,	Gheorghe, (cron.)	A. Pann,
Antim Ivireanul,	I. Ghica,	N. B. Popescu, (basme)
Bălcescu,	Gane,	Poyenar, (dicț.)

Advocățime, (Șăineanu), des avocats;

albăstrime, de la bourgeoisie, de la noblesse, des bourgeois, des nobles; (v. și Magn. Etym. 726);

nu pricepĭ că multă albăstrime te socotește ghita 'ncălțată, și d'aĭa te robĭește mereŭ? (Jip.);

alegătorime, des électeurs:

adevăratu și unicu cap al națiĭ este alegătorimea, iară aleșĭ sînt oamenĭ de slujbă, trăpădușĭ, alergătorĭ, supușĭ națiĭ, (Jip.);

arăpime, des Arabes, des Nègres, des Noirs;

toată arăpimea, (Bol.);

argățime, des domestiques, des gens, de la valetaille; argătimea, le commun; (colect.)

Treptat cîmpul se umbresce sub a brazdelor desime

El răsună 'n mare zgomot de voioasa argățime, (Alexandri);

arnăuțime, des Albanais, des laquais, des satellites; ajungênd la Goleștĭ lîngă Piteștĭ, Tudor găsește pe Iordache și pe Farmache instalațĭ cu arnăuțimea, (I. Gh.)

Bărbățime, des hommes, des citoyens;

cu credința creștină în tercĭuială, cu femeĭ tăvălite în pulbere și în gîndurĭ auriĭ cu bărbățimea închinată pungi, (Jip.);

băețime, (Cih.) des garçons;

bătrînime, (Barc.), des vieux, des vieillards;

și fĕtu și tineretu și bărbățimea și fămeĭetu și bătrînimea și domnu și logofețiea să 'nvețe legea păstrăriĭ, (Jip.);

boerime, de l'aristocratie, des boyards;

i-aŭ eșitŭ toată boierimea din țéra de giosŭ înainte, (N. Costin);

Barcianu, (dicț.)	Ispirescu,	Șăineanu,
Alex. Beldiman, (cron.)	Jipescu,	Șincai,
Bolintineanu,	Em. Kogălniceanu. (cron.)	Slavici,
Caragiale,	M. Kogălniceanu,	Speranță,
Cihac,	Laurian, (dicț.)	Stâncescu,
Coșbuc,	A. Mureșianu,	Stefureac, (cron. lit.)
M. Costin,	S. Tl. Marian,	Theodorescu,
N. Costin,	N. Muste, (cron.)	Gr. Urechia, (cron.)
Creangă,	Sp. Miclescu,	Urechiă, (dicț.)
Damé,	Neagoe W. (în Bălc.),	N. Xenopol.
Delavrancea,	Neculcea, (cron.),	
Tr. Dimitrescu,	C. Negruzzi,	

broştime, des mioches, des marmots, des mouturds, de la marmaille;

a doua zi, tatăl feteĭ pofti la masă,la dînsul pe cuscru-săŭ, Sârbul, cu toată leoata luĭ, cu toată broştimea luĭ şi şĕzură şi mîncară, (Isp.);

bulgărime, des Bulgares;

toată greco-bulgărimea e nepoata luĭ Traian, (Emin.);

burgezime; de la bourgesisie, des bourgeois;

obiceiurile aristocratice ale burgezimeĭ parvenite, (Tr. Dimit.);

burtă-verzime, (Sain.), V. burgezime;

des particuliers, des pékins, des daims huppés.

Cădânime, kadines;

Kădănimea
Leşina
şi Turcimea
Alerga, (Theodorescu);

câinime, (Damé), des chiens:

călărime, de la cavalerie;

patru sute oamenĭ, călărime bravă, (Bol.);

calicime, (Poy.), des mendiants, des geeux, de la gueusaille, des pauvres diables, des décheux;

calicimea, la mendicité, (Col.);

călugărime, des moines, de la frocaille;

călugărimea, le couvent, la communauté, (Col.);

căpcănime, des sauvages. des anthropophages, des ogres;

trecură piste noĭ câte stolurĭ, unde, unde, valurĭ dă Ungurime, lehime, căpcăunime, muscălime, nemţime, turcime, şi totu soiu dă jigăniĭ omineştĭ, (Jip.);

cătănime, (Laurian) de l'armée, des militaires, de la soldatesqüe, des soldats; cătănimea, la caserne;

cătăţime, quantité, foule, multitude, grand nombre; el porunci să pună în pivniţile aceleĭ mănăstirĭ o mare cătăţime de praf de puşcă pe care-l acoperi cu paie, (Bălc.);

cătime (şi căţime,) (Barc.), V. cătăţime;

căştigă în calitate ce-ĭ lipsesce în cătime, (Alexandri);

căzăcime des Cosaques;

adeverindu'ĭ că se vorŭ rădica toată căzăcimea în ajutorul Craiuluĭ, (N. Muste);

cerşitorime, (Poy.), V. Calicime;

cetăţenime, (Lauriau) des citoyens; cetăţenimea, la cité, (Col.).

ciocoime, des percepteurs (d'antrefois), des domestiques, des fonctionnaires d'une grande maison, des fermiers, des parvenus, des bourgeois, des nobles, de la bourgesisie, de la snoblesse, des conservateurs;

erań toţĭ arnăuţĭ
Era şi din cĭocoime, şi plăcintarĭ, dar nu mulţĭ. (Alex, Beld.);

copilărime, (Cih.), des enfants, (V. şi broştime);

copilime, (Cih.), v. şi copilărime;

crăime, «nepotum cohors» (Laurian);

ce nu ar face crăimea de n'ar fi stăpănitorĭ, (Pann);

creştinime, (Cih.), des chrétiens;

creştinimea, la chrétienté.

Dăscălime, des professeurs, des instituteurs, des maîtres;

am găsit o mulţime de dăscălime adunată, (Cr.);

ḑecime, dizaine;

am stat şi eŭ ḑecimĭ de anĭ pănă am făcut şese ḑecĭ de miĭ de galbenĭ, (N. Xenop.);

dorobanţime, des dorobantzi, de l'înfanterie;

dorobanţimea era ţara ridicată 'n picioare, (Coşb.);

drăcime, des diables;

Scaraoschi, îngrijat şi mînios grozav, chemă înaintea sa toată drăcimea, (Cr.);

drăgănime, des dragons;

aŭ început a slobozire drăgănimea flintele (Ĭ. Nec.);

dregătorime, des fonctionnaires, des employés, des autorités;

sfătuitori domnilor, femeietu, dregătorimea şi boĭeretu scăpătară, (Jip.).

Evreime, des israélites, des juifs;

evreimea, la juiverie;

.........mulţime
Părutŭ 'năbuşitŭ de négra evreime, (Alexandri).

Feciorime, (Stef.), des fils, des garçons;

flecăime, des adolescents, des jeunes hommes, des jeunes gens;

bătrînețele cu sfatul, flecăimea cu vioșirea și muieretul cu zarva, (Delavr.);

frățime, (Stef.) Brüdergemeinschaft, (Bărc.).

Golănime, (Ur. dicț.) V. calicime;

greime, grande quantité;

greimea, la partie la plus forte en nombre, la majeure partie, le gros;

cu marĭ greimĭ de oștĭ și cu nespusă putere s'aŭ sculatŭ a oști într'aceste părțĭ, (M. Costin).

Husărime, des hussards;

năpădesce în husărime și începe a tăia, (C. Negr.)

Ianicerime, des janissaires;

era de această parte și Saraskerul cu toată enicerimea, (I. Neculce);

iepurime, (Cih.) des lièvres;

împrejurime, environs, alentours;

împrejurimea, l'entourage;

le rostogoleaŭ valurĭ turburĭ de glasurĭ, de țipete, speriind paserile din împrejurime:

întregime, Gesammtheit, (Sain.); în toată întregimea (Cih.);

învățătorime, des maîtres d'école (rurale) des professeurs;

logofĕtu bisericescŭ și al școlilorŭ maĭ mare piste popărie, scolăretŭ și învĕțătorime, (Jip.);

iobăgime, (Cih.), serfs (de Transylvanie).

Jidovime, (v. evreime);

și iarășĭ acestașĭ Dumnedeŭ făcêndu-se om, a pus alțĭ doĭ luminătorĭ pentru întărirea și întemeĭarea bisericeĭ; pre cel maĭ mare, adecă pe Petru pentru ca să fie întru stăpânirea zileĭ, a dumnezeeșteĭ cunoștințe întru jidovime (Antim Iv.);

jidănime, (V. evreime);

legea luptiĭ pentru viață a jidănimi e: dacă tu, Rumâne, eștĭ bleg și nu mĕ omorĭ, te omor eŭ, (Jip.);

junime, de la jennesse, des jeunes, gens;
junimea avea viaţa şi nobile simţirĭ; (Bol.).

Lehime, des Polonais;
Ura strigă Lehimea, întocmaĭ ca un tunet, (Alexandri).
lipovenime, des lipovans;
pădurarĭ şi apoĭ lipovenime.

Mazîlime, das mazils, de petits propriétaires;
aşijdere şi Mazilimea, sléhta, şi eĭ aŭ rădicatŭ capŭ pre unŭ boierŭ, anume Ledihovscki, (I. Nec.);
militărime, (Laurian) v. cătănime;
militărimea, le militaire (Col.);
milogime, (v. cerşitorime), (Ur. dicţ.)
mişelime (Damé), des pauvres; des misérables;
mitocănime, des gens grossiers, des faubouriens, des goujats, des malotrus, des ours mal léchés;
Ce de-a mitocănime! (Gane);
mojicime, (V. mitocănime, ţărănime, prostime);
muerime, (Cih.) des femmes, des femelles;
muerimea, le sexe, le beaŭ sexe, le peuple femelle;
mulţime, (V. cătăţime);
avênd mare tacâm cu el şi mulţime de oamenĭ, (E. Kogăln.);
muncitorime, des journaliers, des ouvriers, des travailleurs;
câtă admiraţie am pentru acea muncitorime inimoasă şi cuminte care aleargă după lumină şi adevărul invăţătureĭ, (Delavr.);
muscălime, des Russes;
limba cu matostatŭ şi cu stană dĕ pieatră, ciugulită de valurĭ, dĕ năvălirĭ dujmăneştĭ, turtită dĕ nomolu suferinţelor aduse pĕ capu rumânuluĭ, întrată în sângile luĭ şi vecinicŭ neînduplecatŭ nicĭ de căpcăunŭ, nicĭ de turcarit, nicĭ de muscălime, nicĭ de ungurenie, nicĭ de tătărie, nicĭ de ciocoime, stă dolofană, ca bradu verde, (Jip.);
muşterime, (Ur. dicţ.) des clients, des chalands, des pratiques, de la clientèle, de la chalandise.

Negusrtorime, des commercants, des négociants;
mulţime de mese eraŭ puse pentru boerime, pentru negustorime şi pentru prostime, (Isp.);

nemțime, des allemands;
(p. ex. V. căpcăunime;)

nobilime, (v. boerime);

faptele adevěrat bune și frumoase unesc la un loc pe popor și pe noblime, (Odob);

nourime, des nuages;

nourimea, les nuages, l'atmosphère;

felegenele de cafe, ciubucile și narghilele joacă rolurĭ însěmnate în acea sală, și fumul de tutun domnește în toată nourimea sa, (Alexandri.);

Obștime, (V. mulțime);

ideea civilisătoare care domnește pe toate cele-l-alte, este ideea care cheamă pe toțĭ oamenii să vie să iea loc în marea obștime socială. (M. L. Kogăln.)

ofițerime, des oficiers;

de a sa ofiçierime se afla încongiuratŭ, (Al. Beld.);

omenime, omenimea, l'humanité, les hommes;

de tace omenimea, glas va da stînca 'n munte, (Alex. Mureșianu);

opincărime, (V. țărănime);

nicĭ susținerea din partea legi, a proprietaruluĭ și a alesuluĭ luĭ, nu găsește opincărimea noastră, (Jip.);

orășenime, (Laurian,) habitants d'une ville;

orășenimea, la ville, (Col.);

eacă-ne în cîteva decimĭ de anĭ cu jumătatea Rumânia în adevăr stăpînită și supusă Jidanilor, după ce a sărăcit și dăsposedat orășenimea, (Jip.)

osime, (Cih.) des ossements, des os;

osimea, l'ossature;

ostășime, (V. militărime,)

toată ostășimea se împărți în liniște și cu orînduială prin ospătăriĭ și case publice, (Bălc.);

oștime, (V. ostășime;)

> După luptă Mircea și cu a luĭ oștime
> Nalță mânăstire la S-ta Treime, (Bol.);

ovreime, (V. evreime);

el s'a pus dar în legătură cu ovreimea și maĭ ales cu

Pădurime, (Cih.) «masse de forêts» ;

păgînime, des païens ;

păgînimea, la gentilité ;

pandurime, (Şain.) des pandours ;

păsĕrime, des oiseanx ;

păsĕrimea, la gent volatile ;

Sciu că păsĕrimea cu mic şi cu mare,

Hotărîrĭ luat'a să ne prigonească ; (Sp.) ;

pedestrime, de l'infanterie, des fantassius, des piétons ;

nu îndrăznea a încerca podul, ce era foarte slab, cu o greutate aşa de mare ca a carălor şi a tunurilor, până a nu trece maĭ intâiŭ pedestrimea şi călărimea, (Bălc.) ;

pescărime, des poissons ;

pescărimea, die Fischwelt, (Barc.) ;

mreana veni numaĭ de cît înainte-ĭ la marginea măriĭ în faţa apeĭ, şi cum auzi porunca se cufundă în adînc, întoarse marea cu susul în jos, căută pe fundul eĭ pretutindenĭ, întrebâ toată pescărimea, şi după un ceas de căutare, eşi şi spuse luĭ Fĕt-frumos că n'a găsit nimic, (Pop.) ;

petrime, (Cih.) de la pierraille, tas de pierres ;

poliţime, des ageots de police, des policiers ;

odinióră nu eraŭ
Pe lume atâtea crime
De şi p'atuncĭ nu era
Atâta poliţime ;

popime, des prêtres, de la prêtraille, des calotins, des curés, des corbeaux ;

poate că stăpînirea lasă călugărĭ ca să hiĭe prăsilă dîn eĭ dă piscupĭ şi dă nătropoliţĭ. Ar face aşa lucru din popime. Ci c'ar fi scriindă la canonĭ că hiĭe-care piscupiĭ va sĕ hiĭa din călugăriĭ ; (Jip.) ;

poporime, du peuple, de la population ;

tânguirile uneĭ poporimĭ, (Odob.) ;

porcărime, (Cih.), des porcs ;

prejurime, (V. imprejurime) ;

locurile de prin prejurîme, (Mar.) ;

preoţime, des prêtres

preoţimea, le clergé ;

Şi sĕ poate că spre răul uneĭ ginţĭ efeminate
Regilor pătaţĭ de crime, preoţimeĭ desfrănate,
Magul, paza rĕsbunăriĭ a cetit semnul intórs, (Emin.);

prostime; du bas peuple, de la populace; (V. şi ţĕrănime);

Dar prostimea ciudată
Aşa e învĕţată, (Alexandrescu);

puime, des petits

puimea, la courée, la nichée, die Junge Brut, (Barc.);

puţinime, une petite quantité;

vĕzînd puţinimea Polonilor; (Şincai);

puţintime, (V. puţinime);

slăbiĭa orĭ tăria în războiŭ nu însemnează numaĭ puţintime orĭ mulţime de oaste—cu toate că mulţĭ cîstigaŭ războae cu mulţimea—ci maĭ ales tăria şi slăbiĭa de suflet, (Coşb.);

Răzeşime, de petits fermiers, de petits propriétaires (exempts d'impôts; (Exempts d'impots est neexact. *Red.*)

dar nu vrea răzeşimea să-ĭ vêndă al seŭ ogor, (Alexandri);

robime, des esclaves;

Suitu-te-aĭ la înălţime, robitu-aĭ robime, (Psalmĭ;)

Românime, des Roumains;

gloata care se compune în mare parte de barbaţĭ cultivaţĭ aĭ Romînimeĭ de peste munţĭ, (Odob.);

Sărăcime, des pauvres;

aice în oraşŭ eraŭ pline mănăstirile de bieţiĭ oamenĭ tîrgoveţĭ şi sărăcime, (M. Costin);

săsime, (Barc.) des Saxons;

sătenime, des villages; sătenimea, le village; (Col.);

cînd om prindi soarili în sprimblă şi luna în prepeleac, aatuncĭ şi nicĭ atuncĭ omŭ maĭ crede noĭ sătenimea că lighioanili de streinĭ răpitorĭ şi lacomĭ ne or voi binile şi inaintarea nóstră, (Jip.);

scolărime, des écoliers; scolărimea, l'école, (col.);

scolărimea toată tace, (Sper.)

Secuime, des Szeklers;

între aceste palaturĭ fură arse şi acele din posesiile luĭ Ion Beldi din Secuime care cu greşală spuneaŭ uniĭ că se arseră de Michaiŭ Vodă, (Balc.);

sĕlbătăcime, (Laurian, V. silbaticime;) des sauvages, des animanx sauvages, du gibier;

nicĭ o dată de atuncĭ incoace nu se nutresc cu pîne şi cu carne de sĕlbătăcime;

sîrmănime (Laurian) (v. sărăcime);

slovenime, (Cih.) des Slavons;

slugărine, (v. argăţime);

Acolo gazetele, scrisorile şi cărţile, aci limba foilor, a doftorilor, a apărătorilor judecătoreştĭ, a mĕsurătorilor hotarnicĭ, a dregătorilor, a ofiţerimi, a dascalilor grămaticĭ, a coconetuluĭ, a scolărimi, a învăţaţilor, a slugărimi şi poporuluĭ ce a inceput să scălîmbe vorbele noĭ, ne a rĕcit de sufletu naţiĭ şi al poporuluĭ, (Jip.).

slujitorime, (V. slugărime);

Domnul cu toată boĭerimea şi cu totŭ alaĭul de slujitorime, (Gheorgaki);

soldăţime, (v. cătănime);

eĭ se luptară însă voiniceşte, respinseră chiar pe-alocurea soldăţimea, (Odob.);

şoricime, des souris

şoricimea le gent souriquoise, le gent trotte-menu;

> are cuiburĭ din vechime
> numeroasa şoricime, (Alexandrescu);

sprintenime, des troupes légères:

la răsboiul hărţuitor, sprintenimea să nu iasă înainte să dea harţă. (Neag. W. în Bălc.)

spuzime, (v. mulţime);

văzênd atâta spuzime căzênd asupra lor, (N. Costin):

stejărime, (Cib.) chênaie;

străinime, des étrangers;

străinimea neîncetat ne trânteşte de gât, (Jip.)

strigoime, des revenants;

> Strigoimea se 'ndesesce
> Horă mare învîrtesce, (Alexandri);

studenţime, des étudiants;

e marfa eftină a studenţimiĭ germane de pe la mijlocul secoluluĭ, în urma confuziunelor politice, redată, sub eticheta ocală şi fireşte cu multă dibăcie, tinerimiĭ române, (Carag,);

l

sutime, centaine;

muzeele publice şi colecţiunele particulare fac de sutimĭ de anĭ instrucţiunea minţeĭ şi educaţiunea ochiuluĭ, (Stânc.);

şvăbime, (Stef.) des pruscos, des choueroutmans; (v. şi nemţime).

Tălhărime, des voleurs, des bandits;

atâta tălhărime de multă câtŭ să se facă óste; (Sp. Mil.).

tătărime, des Tatars;

i făcuse scire Impăratul moskicescŭ că óste turcéscă este multă, patru sute de miĭ, şi puşte marĭ patru sute, totŭ tunurĭ marĭ şi Tătărimea este multă,)I. Nec.);

ţĕrănime, des gens de la campagne, des paysans;

ţĕrănimea, poporu nostru din oraşe, amorţitŭ, moţăitorŭ şi amuţitŭ, (Jip.);

ţigănime, des tsiganes, quartier des tsiganes;

In marginea ţigănimeĭ către afară din satŭ,

Intr'o casă ţĭgănéscă, treĭ arnăuţĭ aŭ lăsatŭ: (Alex. Beld.);

tinerime, (v. junime);

tinerimea de azĭ, o tinerime palidă, sensibilă, fără entusiasm, (Tr. Dim.);

ţinţărime, des moustiques, des moucherons; ţinţărimea, la gent moucheronne;

învîrtindu-se ca pe jăratec de rĕul ţinţărimeĭ, (Cr.);

totime, (Sain) totimea, la totalité;

> Deşerturĭ nesăţioase în care ar încăpea
> Totimea siderală cu lumile din ea. (Alexandri);

trântorime, (Damé); des fainéants, des flâneurs;

pentru mine miniştri, aleşi, domnĭ sûnt egalĭ cu opinca cu negustoru şi meseriaşu şi adesea'ĭ prefer pe ceĭ din urmă pentru că duc de veacurĭ pe spinare multă trîntorime politică, (Jip.);

treime, S-ta Treime, la Trimité:

> După luptă Mircea şi cu a luĭ oştime
> Nalţă mănăstire la S-ta Treime, (Bol.);

turcime, des Turcs;

vĕḑêndŭ atâta turcime cu Impăratul,— (Gr. Ureche).

Ungurime, des Hongrois;

Și p'al răsboiuluĭ munte monstruósele morminte
Unde șefi Ungurimeĭ zac cu toți grămădițĭ, (Alexandrescu);

unime, unité ;

limba nóstră să fie una și nedespărțită, cum vor fi și părțile pămîntuluĭ rumănesc adĭ bucățite odată o unime rumănéscă, (Jip.).

Vănătorime (Stef.) des chaneurs ;

vechime ; vechimea l'antiquite ;

în Ardeal femeile luptară o data cu militari la rĕsboiŭ ca în vechime, (Jip.) ;

vecinime des voisins ;

vecinimea, le voisinage, les vrisins ; die Nachbarschaft (Barc.)

viitorime, viitorimea, la postérité ;

viitorimea, al nostru judecător ; (Alexandrescu.)

Această nomenclatură ar putea fi și maĭ bogată, dacă scriitoriĭ de frunte ar acorda la astfel de formațiunĭ dreptul de cetățenie ce-l perd deja unele colective in *ime,* deși ele, ca cuvinte propriĭ evită perifraza—ceea ce este de sigur un progres—și se găsesc repetate în autoriĭ ceĭ maĭ bunĭ.

Novembrie 1901.

BARBU LAZAREANU

TABLOURI

I

MOARA

Din sat pînă'n valea-cea-sacă
E-o bună bucată de cale
Şi'n fund de pîrloagă, la vale,
Iţĭ bate'n privirĭ o baracă.

Dar ce spun baracă? E doară
O biată pipernită veche
Iar oamenil într'o ureche
I-aŭ dat, zică, nume de *moară*.

Făcută e toată din scîndurĭ
De nicĭ n'aŭ dat ochiĭ cu rîndeua
Şi nu sînt nicĭ albe ca neaua
Ba negre-s cît negrele gîndurĭ.

Şi umblă pe-o apă, măĭ vere,
O apă—de cap să-ĭ rămie!
Nu-ţĭ vine nicĭ pîn' la cîlcîe:
Or fi poate două ciubere.

Şi par' că tot stă la gîlceavă
Atît toacă moara din gură
Şi dîrdîe 'ntr'una şi 'njură:
Ea face doar multă ispravă.

Căcĭ dup' o zi lungă şi plină,
De mult ce tot macină, biata,
In cele din urmă-ţĭ dă gata
Un şfert de mertic de făină.

Halal, bre, de-aşa o morişcă!
Făiniĭ să-ĭ vezĭ însă chipul:
E groasă 'n mărunt ca nisipul,
Ba e chiar cît boaba de hrişcă.

De şi lîngă sat pe-o colină
E-o moară ce macină iute
Şi nu-ĭ de parale—pĭerdute,
Că-ţĭ cerne mîndreţĭ de făină:

Vezĭ totuşĭ prin multa pîrloagă
Vin fuste un mîndru alaiŭ
Să macine grîŭ şi mălaiŭ
La ceĭ turuindă coşmoagă.

Moralul e-un tînăr holteiŭ
Şi-ĭ chipeş şi-ĭ zdravăn în spete!
De asta tot curg valurĭ fete
Şi vin tinerele femeĭ.

La *moară* bat drumul într'una
Şi eŭ de vr'o droaĭe de zile:
Din cîrdul isteţ de copile
M'aş prinde şi eŭ cu vre una.

Valea-Sacă, 1902.

II

DOI ARTIŞTI

Iarna, mult doritul oaspe,
Nĭ-a venit din lumĭ străine
Şi pe doĭ artiştĭ, nu şagă,
Ea adusu-ni-a cu sine.

Pictor peisagist e 'nîiul,
Cel de-al doilea-ĭ muzicant :
Ăstuia îĭ zice *Crivăţ*,
Geru-ĭ botezat cel-ant.

Şi s'aŭ pus pe lucru. Gerul
Cu-a luĭ degete măĭestre
Inceput-a să picteze
Florĭ şi arborĭ pe ferestre.

Nicĭ Da-Vinci, nicĭ Murillo
Şi nicĭ mîndrul Rafael
N'aŭ avut cînd-va atîta
Dibăcie în penel.

Şi în lumea 'ntreagă fără
De părechie e pictatu-ĭ,
Plinu-ĭ, bre, de-aşa un farmec
Şi atît de minunatu-ĭ,

In cît apele văzîndu-l
Aŭ căzut în sfînt extaz
Şi 'ngheţară de uimire
Apele 'n izvor şi iaz ;

Iar caliciĭ lung se uită,
Nicĭ ştiŭ cum să-l maĭ admire :
Bat din palme şi îşĭ freacă
Mînile de mulţămire.

II

Crivăţul, că-ĭ vine rîndul,
A cînta frumos începe
O superbă simfonie
A luĭ Verdi Giuseppe.

Sare-apoĭ la o sonată
A măĭestruluĭ Bartholdy:
Flautul luĭ e icĭ vioară;
Icĭ, trompetă de herold iĭ.

Şi cu-atîta vrajă cîntă,
Zice cu atîta foc,
De se 'ncinge, mări frate,
În întreaga fire-un joc.

Joacă foile uscate,
Ş'un bătrîn coperemînt
Dezertînd de pe-o cocĭoabă
Trage-o horă pe pămînt.

Şi în aer joacă fulgiĭ
De ninsoare, uşureĭ;
Iar disculţiĭ—bată-ĭ focul!—
Pe jucat se pun şi eĭ.

III

IN CIMITIR

O ploie caldă şi senină
De raze dulcĭ, de raze sfinte
Se varsă, ca o mîngîere,
Pe lumea tristelor morminte.

Şi 'n fund de cimitir s'ascunde
Sub o răchită argintie

Un mușuroiŭ pe care 'nfiptă-i
O biată cruce'n agonie.

Și lîngă cruce 'n umbră, șade
O altă umbră-un cerșetor,
Așa cărunt ș'așa de palid;
Un trup de ceară mișcător.

Se scutură d'asupră-i ramuri,
Frunzișul plînge-o melodie
Duioasă, blîndă, tremurată
In note de melancolie.

Bătrînu-i prins d'atîta vrajă,
Că-i joacă barba albă 'n vînt
. . . .
Ș'adoarme 'n umbră de răchită
In țintirimul trist și sfînt!

T. T. BURADA

AMINTIRI

I

Cum am descoperit inscripţia luĭ Stefan cel mare de la biserica Sf. Ioan din Vasluĭ.

In anul 1882, Ministerul cultelor şi instrucţiuneĭ publice, gîndindu-se la restaurarea şi repararea principalelor monastirĭ şi bisericĭ din ţară, fiind că multe din ele începuse a se ruina, numi maĭ multe comisiunĭ, cari să meargă la faţa loculuĭ, şi să cerceteze cu de-amăruntul însemnătatea istorică şi artistică a acelor monastirĭ şi bisericĭ, arătînd pe acele ce ar trebui reparate saŭ restaurate.

Pentru biserica Sf. Ioan din Vasluĭ, a fost însărcinat D. Neculaĭ Ionescu, fostul meŭ profesor de istorie la Academia Mihaileană. Acesta a şi făcut un memoriŭ despre neaparata trebuinţă ce este de a se repara acea biserică, în vederea interesuluĭ istoric şi al desvoltăriĭ arhitectureĭ la noĭ; n'a găsit însă piatra cu inscripţiune a luĭ Stefan cel Mare, care să ne mărturisască că acesta a zidit acea biserică.

In anul 1882, pe la începutul luneĭ luĭ Decemvrie, aflîndu-mă în Vasluĭ, ca preşedinte curţiĭ cu juraţĭ, şi ştiind din cronicarĭ, că Stefan cel Mare este acela ce a zidit biserica sf. Ioan din Vasluĭ, şi că astă-zĭ piatra cu

inscripţiunea acestuĭ Voevod, nu se maĭ află în zidul bisericeĭ, m'am hotărît ca să o caut, fiind convins că ea se află ascunsă undeva sub tencuială.

In acest scop decĭ, Sîmbătă 4 Decemvrie 1882, după ce terminasem de judecat procesele curţiĭ cu juraţĭ, m'am dus la părintele Jijie, preotul aceleĭ bisericĭ, pe care nu-l cunoşteam, şi făcîndu-ĭ cunoştinţa, l'am rugat să-mĭ dee cheia de la biserica Sf. Ioan, ca să văd şi eŭ acea biserică, zidită de Stefan cel Mare, şi să mă însoţească şi sfinţia sa dacă poate.

Părintele Jijie, care dorea mult să facă cunoştinţă cu mine, s'a oferit cu cea maĭ mare plăcere ca sa mă însoţească. După ce am examinat cu de-amăruntul, şi cu mare luare-aminte acea biserică, stînd cît-va timp pe gîndurĭ, m'am întors la preot, — căruia nu-ĭ spusesem nimic despre cercetările ce aveam de gînd să fac, — şi i-am spus :

Părinte, poimîni e Luni în 6 Decemvrie, e serbătoare sf. Nicolaĭ, sfinţia voastră avețĭ se slujiţĭ, am să vin şi eŭ, să ascult sf-ta liturghie, dar vă rog părinte, după ce veţĭ mîntui slujba, se maĭ rămîneţĭ puţin în biserică cu mine, pregătind ca să aveţĭ la îndămînă aicĭ în biserică, un *cuiŭ lung şi subţire, un ciocan* şi *o perie de caĭ.*

— Cum a-ţĭ zis domnule preşedinte, mă întrebă preotul.

— *Un cuiŭ lung şi subţire, un ciocan* şi *o perie de caĭ,* ăĭ spuseiŭ, dar ar fi şi maĭ bine încă, dacă pe lîngă toate aceste aţĭ putea să-mĭ maĭ aduce-ţĭ şi o săceală.

Preotul nedumerit despre cele ce-ĭ cerusem, mă întrebă iară-şĭ :

— Dar ce vă trebuesc toate aceste, şi tocmaĭ în biserică domnule preşedinte ?

Eŭ preocupat de săpăturile ce aveam de gînd să fac în zidul bisericiĭ, pentru căutarea pisanieĭ luĭ Stefan cel Mare, m'am întors către preot, şi uitîndu-mă lung la el fără să-ĭ răspund la întrebarea ce-mĭ făcea, l'am rugat din noŭ, să-mĭ aducă toate aceste în biserică, căcĭ

în biserică aveam nevoie de ele, maĭ ales de ciocan şi de cuiŭ.

Preotul care nu mă văzuse nicĭ odată până atuncĭ, şi *nicĭ mă cunoştea*, se pusesă pe gîndurĭ, şi de sigur că în mintea luĭ, îşĭ zicea, că preşedinteluĭ curţiĭ cu juraţĭ îĭ lipseşte ceva.

Ne-am înţeles părinte îĭ spuseiŭ, nu'ĭ aşă că pe mîne voiŭ avea tot ceia ce v'am cerut, căcĭ am mare nevoe, aşa dar să ne vedem cu bine pe Lunĭ dimineaţă la biserică, şi m'am dus, amintindu-ĭ încă odată maĭ ales de ciocan şi de cuiŭ.

Preotul dupa ce se duse acasă, stătea pe gîndurĭ ne dumerit, întrĕbîndu-se, că ce are să facă preşedintele juraţilor cu toate aceste unelte.

A treia zi Lunĭ 6 Decembrie, m'am şi dus de dimineaţă la biserică, şi după terminarea Sf. Liturghiĭ, am întrebat pe preot, dacă a adus în biserică ciocanul, cuiul şi celelalte lucrurĭ. Sfinţia sa mi-a spus că le are toate la îndămînă.

După ce tot poporul eşi din biserică, am spus dascalilor să se ducă şi eĭ pe acasă. Remăind numaĭ eŭ singur cu preotul, şi închizind uşa la biserică cu zăvorul, am cerut preotuluĭ să-mĭ dée degrabă ciocanul şi cuiul.

Preotul văzind toate cele ce se petrec, şi rămăind numaĭ el singur în biserică, fără dascalĭ, începuse a se îngălbeni de frică, şi ramasă înmărmurit, tot retrăgîndu-se spre uşă, gata ca la orĭ-ce întîmplare se o poată rupe de fugă.

Părinte! înainte de amĭ da ciocanul şi cuiul, i-a spune-mĭ nnde e masa de pus pomenele?

Cînd preotul aude că'l întreb să-mĭ spue unde e masa de pus pomenele, s'a uitat lung la mine, şi ne ştiind ce însamnă această întrebare pe care sfinţia sa nu o găsi nicĭ de cum la locul eĭ, răspunse cu îngaimală, aicĭ e masa d-le preşedinte. După ce am văzut masa, m'am întors cătră preot şi i-am spus, bun! bun de tot părinte! acuma ia ajutaţi-mĭ să rădicăm masa şi se o ducem în pridvor lîngă uşă, în dreptul sfîntuluĭ Ioan.

Preotul cu frica în spete speriat, apucă masa şi rî-

dicîndu-o împreună cu mine, o aducem în pridvor, după aceia i-am cerut să-mĭ dee un scaun de lemn, saŭ dacă n'are scaun, să-mĭ dee scaunul acela sfredelit în care se pun lumînările ce se aprind la icoana hramuluĭ bisericiĭ.

Preotul îmĭ aduce şi acel scaun, pe care luîndu-l din mînă cu repeziciune, îl pun pe masă, şi apoĭ luînd ciocanul ci cuiul în mînă, sar iute de pe masă pe scaun, şi punînd cuiul în fruntea sfîntuluĭ Ioan, ridic ciocanul ca se bortilesc sfîntul. Cînd a văzut preotul, că ridic ciocanul şi mă răstesc la sfînt, care era zugrăvit deasupra uşiĭ pridvoruluĭ, punîndu-ĭ şi cuiul în frunte spre al borteli, spaima preotuluĭ ajunse la culme, şi începu a striga:

Ce faceţĭ domnule preşedinte, pentru ce vă bateţĭ joc de sfînt, ce va făcut ca să'l borteliţĭ?

Eŭ nu bag samă de loc la strigătele preotuluĭ, şi urmez înainte cu ciocănitul în obrazul sfîntuluĭ, şi după ce l-am bortelit în maĭ multe locurĭ, văzînd că cuiul nu intră între cărămizĭ în tencueală, şi sună a sec peste tot, aceia ce dovedea că sub tencueală era piatră şi nu zid, am strigat, cu glas tare:

Părinte Jijie, uitite am găsit!

Preotul speriat, îmĭ spuse, dar ce aĭ găsit, domnule preşedinte, nu ştiŭ poate că aĭ găsit ceva, dar eŭ nu văd nimica.

Nu vezĭ nimică? dar aşteaptă puţin că aĭ să vezĭ, şi din ce în ce bocăneam şi maĭ tare în sfînt.

Sărăcuţu' de mine strigă preotul, în ce bucluc m'aţĭ băgat, cine are să dreagă acuma sfîntul?

Nu trebue dres părinte Jijie, am să-l daŭ jos de istov, să nu maĭ rămîe nimica din el, şi acuma ia dămĭ săceala şi peria.

Preotul nedumerit de ceia ce făceam, îmĭ dădu săceala şi peria, şi începuĭ maĭ întăĭ a sacela sfîntul, şi apoĭ al peria, prin locul pe unde stricasem tencuiala.

Acum suite părinte pe masă şi vezĭ ce am găsit.

Preotul se sui şi văzu pe icĭ pe cole cîte o slovă eşind la iveală. După aceia împreună cu sfinţia-sa, am muncit toata ziua, până ce am dat jos toată tencuiala, descoperind ast-feliŭ piatra cu inscripţia luĭ Stefan cel Mare,

Cînd văzu preotul piatra cu litere slavoneştĭ eşite din ciocan, care stătea acoperită sub tencueală, D-zeŭ ştie de cînd, a strigat: Mare minune şi asta domnule preşedinte, da cum v'a tăet căpul ca să căutaţĭ piatra în locul acela. Cîţĭ aŭ cercetat această biserică şi la nimene nu le-a trecut prin minte că acolo vor găsi vre-o piatră. Minunat lucru aţĭ făcut domnule Preşedinte!

După aceia am citit acea inscripţiune scrisă în slavoneşte, care e în următoarea cuprindere:

† Io Stefan voevoda bojieiu milostiiu gospodar zemli moldavskoĭ sîn Bogdana voevodă săzda săi hram vâ imĕa usiecnovenie cestnîia glavâ sviatago i slavnago proroca i predtecia i crestitelia Ioana, nacias vâ lieto 6998 mieseţa April 27 i savrâşis togoje lieta Septemv. 20. [1])

In traducere:

„Ioan Stefan voevoda cu mila luĭ Dumnezŭ Domnitor ţării Moldoveĭ, fiul luĭ Bogdan voevoda, ă zidit aceasta biserică în numele tăeriĭ cinstituluĭ cap al sfîntuluĭ şi slăvituluĭ proroc, înainte mergător şi botezător Ioan, a început'o în anul 6998 lŭna April 27, şi a săvîrşit'o în acelaş an Sept. 20". (1490).

A doua zi zvonindu-se prin oraş despre cele ce făcusem, multă lume s'a grăbit să se ducă se vadă piatra, pe care o scosesăm la iveală, ce stătea ascunsă sub tencueală de atîta amar de anĭ, şi care mărturisea că Stefan cel Mare eroul Moldoveĭ, a zidit biserica sft. Ioan din Vasluĭ.

II

Cum am fost arestat în Rawa-ruska (Galiţia).

Pe la începutul luneĭ Noembrie an. 1896, pornind din Iaşĭ în Galiţia, spre a cerceta ce rămăşiţĭ romîneştĭ se maĭ găsesc în acea ţară prin satele locuite odinioară

---

1) Despre descoperirea acesteĭ inscripţiunĭ, vezĭ: Notiţe istorice şi arheologice de Melhisedec, episcopul Romanuluĭ. Bucureştĭ, 1885 pag. 133, şi a me scriere: Bizerica sf. Ioan din Vasluĭ, în Revista pentru istorie arheelogie şi filologie, Red. Gr. Tocilescu. Bucureştĭ 1883, an. I vol. I.

de romînĭ, şi ajungînd în Lemberg, capitala Galiţieĭ, numită de Leşĭ Lwow, am luat cu mine pe psaltul Dimitrie Iacubovicĭ, de la biserica romînească sf. Treime, pe care l'a învoit preotul de la acea biserică Evghenie Vorobchevicĭ, ca să mă însoţască în această a me călătorie, şi în acelaş timp să-mĭ fie mie şi talmaciŭ, ca unul ce cunoştea bine limba ruteană şi polonă.

Făcînd cercetările mele în satul Camionka-Volosca (Cămionka romînească), unde am şi mas, m'am pornit înainte şi am ajuns în 5 Noembrie 1896, în oraşelul *Rawaruska*, ce se află nu departe de fruntaria Rusieĭ. Acolo oprindu-ne puţin la casa unuĭ locuitor, spre a naimi o căruţă, cu care se mergem în satul Lubycza (Lubîcĕa), [1]) vedem că se apropie de noĭ, un individ răŭ îmbrăcat, care părea a fi cerşitor, şi mă întreabă în limba nemţască: cum mă chiamă, de unde sunt şi ce caut prin aceste locurĭ, apoĭ întorcîndu-se la psalt, îl întreabă şi pe el tot aşa; eŭ i-am răspuns tot în limba nemţască, că: cine este el ca să ne cerceteze, şi că ar fi maĭ bine, să-şĭ caute de treabă.

Vra se zică nu vreţĭ de loc să-mĭ arataţĭ cine sunteţĭ, îmĭ spuse acel individ, lasă că aveţĭ să spuneţĭ îndată, după aceia se uită lung la noĭ, şi se duse încetişor.

Eŭ mă întorc atuncĭ la psalt, şi'ĭ spun, oare ce lighioaie de om e acesta, nu înţăleg pentru ce vroia el să'ĭ spunem cine suntem, şi ce căutăm prin aceste locurĭ. Atuncĭ psaltul îmĭ spuse cam îngrijit, că luĭ nu i se pare lucru curat, şi că acel individ trebuia se fie cineva de la poliţie, saŭ vre un spion de sigur. Am avut erĭ presimţire d-le profesor, îmĭ spuse psaltul, încă de cînd ne-am pornit de la ratuşul din satul Camionka-Volosca, unde aĭ cumparat un fluer de la locuitorul Mihaĭ Ferena, că n'are să ne mearga bine în acest drum. Ca-tîţĭ treabă îĭ spuseiŭ psaltuluĭ, n'avem să păţim nimica, şi tocmaĭ cînd vroiam să pornim, numaĭ iată că zărim

---

1) Vezĭ scrisorile mele adresate din diferite localităţĭ din Galiţia d-luĭ Gheorghe Lahovari, secretar general al Societăţiĭ geografice romîne, publicată în „Epoca“ din 15 Noembrie 1896.

de departe pe acel individ venind cu un jandarm, îmbracat în mare ţinută şi cu puşca în mînă.

Eĭ, acum d-le profesor ce facem? ştieam eŭ că presimţirea mea, nu mă înşelă, de acuma s'a mîntuit de noĭ, de sigur ca are să fie răŭ.

Vorbind noĭ ast-feliŭ, jandarmul în adevăr se apropie de mine, şi mă întreabă în limba nemţască, cum mă chiamă, de unde sunt, ce ocupaţiune am, şi ce caut prin aceste locurĭ. Eŭ îndată i am şi răspuns cum mă chiamă, că vin din Romînia şi anume din oraşul Iaşĭ, unde sunt avocat şi profesor la Conservatorul de muzică şi declamaţiune, şi ca am venit prin aceste locurĭ, ca să cercetez, dacă prin satele din Galiţia, care multe aŭ nume romîneştĭ, aŭ maĭ rămas prin ele urme de romînĭ, şi ca, domnul care mă însoţeşte, este psalt la biserica romînească din Lemberg.

Dupa aceia văd că acel individ se pleacă la urechia jandarmuluĭ, şi dupa ce-ĭ şopteşte nu ştiu ce, jandarmul se uită lung la mine, dă din umerĭ şi-mĭ spune, cum, d-ta zicĭ că eştĭ avocat şi profesor la Conservatorul de muzică, şi că domnul este psalt la biserică, apoĭ să'mĭ spuĭ d-ta singur, căcĭ eŭ nu pricep nimica, ce legătură are profesia d-tale de avocat şi de profesor de conservator de muzică, şi a d-luĭ de psalt, cu căutarea de romînĭ prin satele din Galiţia? mi se pare mie, că d-ta cauţĭ caĭ iar nu romînĭ. Apoĭ acel individ cu un aer luător în rîs, îmĭ zise: aşă-ĭ că acuma vorbeştĭ, dar mie mi se pare că d-ta te maĭ ocupĭ şi cu căutarea cailor prin grajdurile locuitorilor, şi că ştiĭ fără îndoială, să calăreştĭ pe caĭ fără şea, iar d-l care te însoţeşte ştie poticele cele maĭ dosnice, care duc peste fruntarie în Rusia. După aceia jandarmul ne spuse, urmaţimă la capitanat.

Cînd psaltul a auzit aceste cuvinte, a început a se văicara, şi a se ruga la jandarm, că pe el să nu'l aresteze, căcĭ nu e intru nimic vinovat, căcĭ d. profesor, m'a luat numaĭ ca talmaciŭ şi că altă nu ştie nimica, apoĭ să-ĭ fie milă de el, că are femee şi o casă de copiĭ. Jandarmul nu'ĭ spuse nimic, dar îĭ făcu semn să'l urmeze.

Aproape jumătate de oară, cît am mers până la capitanat, psaltul într'una să căina, că cine l'a pus să

mearga cu mine, ca luĭ atîta'ĭ maĭ rămăsesă, se caute romînĭ prin sate, nu era maĭ bine se fi rămas a casă, să-şĭ fi căutat de ceaslovul luĭ şi de psaltire.

Eŭ văzîndu-l aşa de fricos, i-am spus: să n'aĭ habar, şi nicĭ o teamă, căcĭ eştĭ cu mine, doară n'am fost arestat numaĭ odată în viaţa me. Ehe! cîte noptĭ n'am mas eŭ prin temniţele din Rusia, din Ungaria, din Bucovina şi de prin alte ţărĭ! Eĭ, şi dacă m'or închide şi de astă-dată ce are să fie, slava Domnuluĭ tot acela am să fiŭ, care sunt şi acuma. Ce maĭ la deal, maĭ la vale, n'aĭ se păţeştĭ nimic maĭ mult de cît ceia ce am se păţesc şi eŭ.

Psaltul auzindu-mă vorbind ast-feliŭ, şi că am fost închis în maĭ multe rîndurĭ, se zăpăci cu totul, ne ştiind ce să maĭ creadă despre mine. Eĭ bine, d-le profesor, îmĭ zise el, d-ta care-mĭ spuĭ că aĭ maĭ stat închis, eştĭ deprins cu închisorile, şi cinstea d-tale a rămas tot aceia; Dar eŭ saracu de mine, ce am să mă fac, cînd or auzi la biserică, că am stat şi eŭ închis prin aceste locurĭ.

După ce am ajuns la capitanat, am fost întrodus în cancelarie, şi acolo mi s'a luat un lung interogator, între altele am fost întrebat să spun, cine e aceia la noĭ în ţară, care se ascunde sub numele de Carmen Sylva. Din toate întrebările ce mi se făceaŭ, vedeam eŭ, că tot prepusul jandarmilor cădea asupra mea, adecă, că eŭ aşĭ fi acela prin care se făceaŭ furăturile de caĭ, şi că eŭ înlesneam împreună cu psaltul, ducerea lor peste fruntarie în Rusia, unde prin trimpul acela, bieţiĭ jandarmĭ nu maĭ puteaŭ hălădui de răul hoţilor de caĭ, şi eĭ, de la sine se înţelege, cum mă văzura îşĭ şi puseră ochiĭ pe mine, şi-şĭ ziseră, acesta-ĭ unul dintre hoţĭ, şi în adevăr dădeam puţin loc la bănuelĭ, probabil numaĭ după caracterul meŭ străin, şi a psaltuluĭ care de la început s'a arătat fricos peste măsură.

După ce şi înaintea căpitanuluĭ între altele, ĭĭ spusesăm că sunt profesor la conservatorul de musică din Iaşĭ, de o dată văd că căpitanul chiamă pe un jandarm, care ie o coală de hîrtie, şi-mĭ spune ca să o liniez şi să o fac ca hîrtie de note, după ce am liniet acea

coală, jandarmul mă întreabă cîte chei sunt în musică; mă uit lung la dînsul, şi mă minunez despre această întrebare din partea unuĭ jandarm, nu pricepeam de loc, ce aŭ a face cheile musiceĭ cu caĭ de furat, eŭ îĭ răspund, cele ce ştieam din teoria musicală despre aceste cheĭ, mă întreabă apoĭ cîte cheĭ de *do* sunt, şi atuncĭ văzuĭ că am a face cu un om care posedă destul de bine teoria musicală, şi mă apuc a discuta cu el despre musică, coborîndu-mă încet cîte încet către armonie, contrapunct şi orchestraţie, nemulţumit cu teoria, el mă pusă să solfiez un mic solfegiŭ pe care'l aduse îndată din camera de alăturea, l'am solfiat cu deplină supunere căcĭ n'avem ce face, descoperind apoĭ afurisitul de jandarm fluerul ce-l cumparasem de la Mihaĭ Ferena în satul Camionka-Volosca, şi pe care-l aveam cu mine, mă puse să cînt din el, ceia ce era maĭ greŭ, de oare-ce acest instrument nu-l cunosc; îĭ spuseiŭ că ştiŭ sa cînt din scripcă, imediat îmĭ şi aduce o scripcă, şi am cîntat maĭ multe cîntice ca de la noĭ, dar cu tot acest esamĕn, se vede că jandarmiĭ tot pastraŭ oare-cari bănuelĭ, căcĭ am fost arestat 24 oare, până ce a venit răspuns de la poliţia din Lemberg, unde jandarmiĭ telegrafiase poliţieĭ de acolo, care cercetase pe preotul Evghenie Vorobchevicĭ de la biserica românească Sf-ta Treime, pe care-l arătasem că mă cunoaşte, şi în urma răspunsuluĭ venit, am fost pus în libertate, împreună şi cu psaltul care a stat şi el la închisoare.

Despre toate aceste petrecute s'a încheiat un proces verbal care s'a subscris de mine şi de căpitan, şi se află în cancelaria jandarmărieĭ din Rawa-ruska.

Inainte de a părăsi localul jandarmerieĭ, m'am adresat la jandarmiĭ ce se aflaŭ în cancelaria căpitanuluĭ spunîndu-le: D-lor jandarmĭ, eŭ n'am fost arestat numaĭ astă dată, am maĭ fost şi 'n Rusia, şi 'n Ungaria şi în alte ţărĭ, dar jandarmerie ca în Austria bine organizată şi conştiincioasă, care să vegheze cu atîta zel la siguranţa publică, n'am găsit; nu sunt suparat de loc că am fost arestat, din contra sunt mulţemit că mi-am făcut o idee de ceia ce se numeşte jandarmerie in Austria.

Despre arestarea mea in Rawa-ruska, gazeta ru-

teană din Lemberg, *Galicianin*, No. 12 din 16 (28) Ianuarie 1897, ne spune următoarele: „Gazetele leşeştĭ sunt entusiasmate de primirea ce s'a făcut nu de mult de autoritățile ruseştĭ Conteluĭ St. Badeni, cu ocasiunea călătorieĭ sale în Varsovia. Ca pendent la acest tabloŭ, poate să serveascá cele ce urmează : Etnograful şi arheologul romîn Teodor Burada, a cetit într'o scriere a cunoscutuluĭ nostru învățat A. Petruşevicĭ, că în Lubicea, pe lîngă Rawa-ruska, a fost odinioară o colonie Dacoromană. Interesîndu-se ca să găsească în Lubicea urmele numiteĭ coloniĭ, a sosit Burada în luna Noemvrie 1896 în Lemberg, şi luînd cu sine pe psaltul de la biserica ortodoxă, în calitate de talmacĭŭ, s'a dus în Rawa-ruska. Incă din Lemberg poliția îl privighea pe Burada. In Jolkiev un agent polițienesc l'a supraveghiat, căcĭ i se părea suspect, ca un strein să cerceteze monastirea de acolo. In Rawa-ruska Burada a fost arestat şi pus în temniță. Din Rawa-ruska, autoritățile aŭ telegrafiat polițieĭ din Lemberg, şi aceasta, s'a adresat parohuluĭ bisericeĭ ortodoxe din Lemberg Vorobchevicĭ, ca să-ĭ dee informațiunĭ de oare-ce Burada a arătat că pe acesta îl cunoaşte, şi în fine, după 24 oare, a fost literatul romîn pus în libertate.

Cum va descrie Burada în Bucureştĭ ospitalitatea autorităților noastre, şi modul cum se poartă ele cu străiniĭ—nu e nevoe de vorbit, dar că această ospitalitate nu se asamănă cu cea arătată de autoritățile ruseştĭ conteluĭ Badeni—în aceasta nu poate fi nicĭ o îndoială“.

III

Cum eram să mă inec in marea neagră la podul de la portul din Varna (Bulgaria).

In ziua de 2 Decemvrie 1889, mă aflam în Constantinopole, întorcîndu-mă din cercetările mele etnografice ce făcusem în orient. A doua zi am şi pornit la Varna

cu un vapor a companieĭ austriace Lloyd, pentru a mă înturna în ţară. După ce am trecut Bosforul şi am intrat în marea neagră, din senin s'a stîrnit un vînt, care din ce în ce tot creştea. Aproape de Varna marea se făcu îngrozitoare, mugetele eĭ eraŭ înspăimîntătoare, valurĭ uriaşe se ridicaŭ şi izbeaŭ vaporul cu putere, care se legăna în toate direcţiile şi era ameninţat să se cufunde; par'că 'n acea zi se deschisesă jghiaburile ceruluĭ înadins ca să ne mîntuiască de zile. Uitîndu-mă la grozăvia ce se desfăşura înaintea ochilor, şi la furtuna ne maĭ pomenită ce nu înceta de loc, şi care din contra, se tot întărea, m'am înfricoşat, şi m'am pus pe gîndurĭ, neştiind ce voĭ face ca să mă pot scoborî din vapor la o barcă, cu care să mă pot duce până la mal, fiind că vaporul nu merge până 'n port, ci sta la adînc, la o mare departare, fiind siliţĭ călătoriĭ să ieie bărcĭ, cu care să se poată duce până la podul de la debarcaderă.

Cu tot pericolul ce mă ameninţa, m'am hotărît să mă scobor de pe vapor, tocmind o barcă cu doĭ barcagiĭ ca să mă ducă în oraş. Mi-am zis, cum me-a fi scris, aşa voĭ păţi.

Vaporul se legăna straşnic, se lupta cu valurile şi barcagiĭ se aţineaŭ pe lîngă scara cea mare a vaporuluĭ, ca să prindă pe călătorĭ de mînă şi să le ajute să sară în barcă, aceasta o potriveaŭ eĭ, cînd valurile măriĭ umflîndu-se, ridicaŭ barca, pe care atuncĭ se sileaŭ ca să o alătureze de scara vaporuluĭ.

Scoborîndu-mă din vapor la cea de pe urmă treaptă a scăriĭ, cu mare greŭ, ajutat de ceĭ doĭ barcagiĭ, am sărit în barcă, luînd şi bagajele ce le aveam cu mine. Furtuna nu se oprea de loc, din ce în ce creştea, marea se făcu şi maĭ îngrozitoare, mugetele şi valurile eĭ şi maĭ înfricoşate; am mers ca vr'o două-zecĭ minute prin munţĭ de valurĭ, eram pe jumatate mort — căcĭ suferearn grozav de boala măriĭ — cînd văd de odată că barca începe a se învârti în loc, şi a se povîrni pe o coastă, în cît puţin a trebuit ca să se răstoarne, atuncĭ barcagiĭ cari eraŭ grecĭ, făcîndu-şĭ semnul cruciĭ începură a striga: Panaghia mu! panaghia mu! (maica me precurata) Aghi

Neculai! (sfinte Neculaĭ), glitosi ne! (scapă-ne), eŭ aşa prăpădit de boală cum eram, îĭ întreb, ti ine bre? (ce este bre), barcagiiĭ îmĭ răspunseră: min fovi se, (nu te teme), şi se luptaŭ din răsputerĭ cu valurile, învîrtind lopeţele cu repeziciune în toate părţile, ca să poată scoate barca dintr'un vîrtej în care vîntul o aruncase.

Mă găseam în mare cumpănă. Cu ajutorul luĭ D-zeŭ, însă, am scapat din acel vîrtej, şi am pornit înainte spre pod, barca însă înainta cu greŭ. In timpul cît ne luptam cu valurile, barcagiiĭ îmĭ spuseră, că, cu o zi înainte, tot la acel vîrtej, se răsturnase o barcă, înecîndu-se doĭ călătorĭ englejĭ împreună cu barcagiĭ şi cu bagaje cu tot.

Ajungînd la pod, am găsit podariĭ carĭ stăteaŭ gata, să prindă pe călătorĭ de mînĭ şi să-ĭ arunce pe pod, Pentru această trebuĭ mare ghibăcie. Barcagiĭ pîndesc cînd valurile măriĭ se umflă şi ridică barca apropiindu-o de grinzile poduluĭ, cînd atuncĭ călătoriĭ întind mînile în sus, pentru ca podariĭ să-ĭ prindă, şi să-ĭ arunce pe pod ca pe nişte colete de marfă. Barca me a saltat, şi atunşĭ barcagiĭ a dat podarilor bagajile pe care le-aŭ prins şi le-aŭ aruncat pe pod, cînd era să mă prindă şi pe mine, n'aŭ potrivit bine, şi în loc să mă prindă de amîndouă mînile, m'aŭ prins numaĭ de una, în timpul acesta valurile se lasă în jos, împreună cu barca şi eŭ rămîn spînzurat numaĭ de o mînă, văzîndu-mă ameninţat să-mĭ iasă mîna din încheieturĭ, m'am apucat cu cealaltă de o grindă, podariĭ văzînd aceasta, m'aŭ lasat de mîna de care mă ţineaŭ, şi eŭ atuncĭ am rămas acaţat cu amîndouă mînile de acea grindă, cînd în acelaş timp iată că vine un alt val de sub pod, care m'a cuprins şi m'a udat cu totul; văzîndu-mă în gura morţiĭ am început a striga, în limba bulgărească cît puteam: *ne me ostavite, se udam*, (nu mă lasaţĭ, mă înec).

Sărind atuncĭ în ajutor podariĭ şi barcagiĭ, m'aŭ prins de mînĭ, şi cu mare greŭ am fost tîrăit pe pod, apa curgea de pe mine, tremuram de frig, şi în halul în care eram, am trebuit să deschid giamandanul, se scot pasportul şi să'l arăt la căpitanul de port. Apoĭ dînd

bagajele unuĭ hamal, i-am spus să mă ducă la hanul cel maĭ apropiat, ca să mă schimb de strae.

Aşa ud cum eram am rupt'o de fugă, bleoşcăind straele pe mine şi curgînd apa de pe ele. Ajungînd la un han din apropiere, deschid uşa şi întreb unde e hangiul, clănţănindu-mĭ dinţiĭ de frig; până să vie însă hangiul, zăresc în fundul hanuluĭ un cafegiŭ care făcea cafe, la o vatră unde era foc, mă răpăd la foc să mă încălzesc, în zăpăceala mea nu bag de samă, mă împedec de un scaun, cad peste o masă unde jucaŭ nişte turcĭ tablele, restorn masa, şi o rup de fugă la vatra cu foc. Atît ceĭ din cafene, cît şi hangiul care auzind zgomot venise se vadă ce este, s'aŭ spăriet văzîndu-mă în halul în care eram; toţĭ socoteaŭ că aŭ a face cu un nebun; eŭ ajungînd la cafegiŭ, îl daŭ la o parte, şi întind mînile la foc ca se mă încălzesc, cafegiul neştiind nimica de cele ce se petrecuse, începe a mă injura, apoĭ ie petica cu care stergea ceştile, o îndoaie în două şi începe a mă croi, eŭ mort de frig şi bezmeticit de frica ce o avusesem nu bagam de samă ce se petrecea pe spetele mele, şi'l întrebam întru'una, dacă n'are vre-o odaie liberă, el atuncĭ începu a mă îmbrînci şi a mă da afară; eŭ mă opuneam şi tot întrebam dacă n'are vr'o odaie liberă.

In valmaşagul acela, iată că vine şi hamalul cu bagajele mele şi spune hangiuluĭ şi oamenilor cari se strînsese pe lîngă cafegiŭ, să nu ma bată degiaba, începînd a le istorisi ceia ce mi se întîmplase. Atuncĭ văzînd eĭ ca nu aŭ a face cu un nebun, mi-a dat o odaie, unde schimbîndu-mă iute de strae, m'am scoborît în cafeneaua hanuluĭ, unde am băut vr'o treĭ ciaiurĭ ruseştĭ cu rom, primblîndu-mă prin cafene, ca se mă încălzesc, după aceia m'ăm dus de m'am culcat fiind tîrziŭ, şi am dormit toată noaptea neîntors.

A doua zi desdimineaţă, cu noaptea 'n cap, mă trezesc cu hangiul bătînd la uşă, întrebîndu-mă cum îmĭ este, şi dacă sunt sănătos? Eŭ i-am răspuns: slava Domnuluĭ, n'am nimica, sunt sănătos, şi că în viaţa mea bolnav n'am fost, a-şĭ fi putut răci nu'ĭ vorbă, în urma uneĭ băĭ de apă răce pe care o luasem îmbracat fără de voia me, dar m'a ferit D-zeŭ, şi de astă dată.

Mulţĭ negustorĭ carĭ venise cu acelaş vapor cu mine şi carĭ se'ntorsese apoĭ în Bitolia, (Macedonia) răspîndiră vorba acolo, că la Varna la pod, s'a înecat un călător, şi că acel călător eram eŭ.

Ceĭ carĭ mă cunoscuse încă din călătoria ce o făcusem în Macedonia în anul 1882, mă jăleaŭ.

LEON CERCHEZ

LUMEA

Lumea'ĭ lume de cînd lumea, şi tot lume o să fie
Până ceasul de pe urmă va suna în... vecĭnicie,
Şi atuncĭ, se duce lumea ca şi frunzele uscate,
Căcĭ aşa e scrisul vecinic, aşa's lucrurile toate.

Din nimic făcut pămîntul, în nimic se va preface,
Căcĭ aşa e scris să fie, şi aşa nature-ĭ place,
Din nimic născute 's toate, şi nimica le aşteaptă,
Căcĭ aşa e legea vieţeĭ; lege sfîntă şi 'nţeleaptă.

Da! E scris să piară 'n haos tot ce 'n haos se iveşte,
Cum e scris să se consume mîndrul soare ce luceşte;
Cum e scris să nu fim tinerĭ dupa viaţă 'ndelungată,
Şi să nu se maĭ întoarcă aniĭ vechĭ, trecuţĭ odată!

STATE DRAGOMIR

CHERAŞCU

In valoroasa sa operă „Istoria teatruluĭ în Rusia“ P. Newsky, pomeneşte la pag. 108, 127, 226, 227, 228, 229 şi 230 despre un „Kheraskoff“ fiŭ al unuĭ boer romîn, care a jucat un rol foarte important şi hotărîtor în desvoltarea şi progresul literar şi artistic al Rusieĭ. Cred că aduc un oare-care serviciŭ literatureĭ romîne, reproducînd aci însăşĭ cuvintele luĭ Newsky asupra acestuĭ romîn, care, după a mea socotinţă ar trebui spre cinstea şi gloria neamuluĭ nostru să fie tot aşa de apreţiat ca şi Mitropolitul Petru Moghilă şi Antioh Cantemir şi ca şi dînşiĭ citat în istoria arteĭ şi literatureĭ romîneştĭ. Iată, în adevăr ce spune Newsky (Corvin), la pag. 226. Citez textual:

„Am văzut, pentru întâia oară numele luĭ Kheraskoff, în anul 1757, cu ocaziunea fundăriĭ teatrului rus în Moscova, şi am spus că a fost ***primul director*** al aceluĭ teatru. Cu toate că acest scriitor e cunoscut maĭ mult ca poet, a scris mult şi pentru teatru; din nefericire tragediile sale, ca şi acelea ale înaintaşilor săĭ, aŭ puţină originalitate şi ca şi ele păcatuesc printr'o imitaţie prea servilă a modelelor franceze. Totuşĭ limba luĭ

Kheraskoff şi e maĭ puţin emfatică de cît aceia a luĭ Lemarokoff şi e maĭ plăcută de cît aceia a luĭ Kniajnin. Aşa dar, ca stilist, a adus reale serviciĭ literatureĭ noastre, asupra căreia exercita o influenţă foarte mare prin importanta situaţiune pe care i-o dădea în literatură postul de *curator al Universităţiĭ din Moscova.* Ca şi Kniajnin, la Petersburg, *Kheraskoff* la Moscova era *centrul mişcăriĭ intelectuale şi literare*; dar prin *poziţiunea, averea şi naşterea sa, căcĭ era fiul unuĭ bogat boer romîn (valaque),* natural că avea un maĭ mare ascendent de cît el asupra celor dimprejurul luĭ, pe care îĭ converti, aproape fără excepţie, la doctrinele francmasonice, carĭ de cît-va timp făceaŭ mare progres în Rusia şi al cărora adept foarte fervent devenise Kheraskoff. Catherina, la sfîrşitul domnieĭ sale, urmări cu rigoare pe francmasonĭ, pe carĭ îĭ presupunea simpaticĭ revoluţiuneĭ franceze, care, cu toate ideile înaintate pe care le profesa Semiramida nordului, îĭ făceŭ frică; ş'aşa Kheraskoff, pe care maĭ înainte îl încărcase de onorurĭ şi demnităţĭ, căzu în disgraţie.

Imparatul Paul care urmă pe scaun pe Catherina, şi care în toate lucrurile făcea dimpotrivă de ce făcuse mama sa, reînstală pe Kheroskoff în demnitatea de curator al universităţeĭ din Moscova, funcţiune în care a stat 40 de anĭ şi pe care o avu până la moartea sa, întîmplată la anul 1807. Pe lîngă cele treĭ imense poeme: *Russiada, Vladimir şi Bacariano,* pentru care contemporaniĭ îĭ hărăziseră în unanimitate numele de *Homer al Rusieĭ,* Kheraskoff s'a fost făcut cunoscut şi ca autor dramatic. Avem de la el maĭ multe tragediĭ dintre care cele maĭ cunoscute sunt: *Borislaw, Gorislaw, Phalaris, Liberarea Moscoveĭ, Nonna Veneţiană,* precum şi o operă cronică *Buniĭ noştri soldaţĭ,* care a ţinut foarte mult timp un loc de samă în repertorul nostru. Maĭ mult, a compus pentru jubileul de 25 anĭ a

domniei Catherinei, care s'a serbat în 1787 la Moscova, după întoarcerea din călătoria făcută în provinciile meridionale ale imperiului, a compus, zic, un mare prolog: *Rusia fericită,* care a fost montat cu un lux ne mai pomenit și pentru care autorul s'a bucurat de dărniciile somptuoase ale împărătesei. Detaliu caracteristic și hazliŭ: în toate actele oficiale Catherina prescrise să numească data aceasta „serbarea semi-jubileului domniei sale, căreia ea-i hotărîse o jumatate de secol.

La corpul I de cădeți, al căruí elev a fost, portretul luí Keraskoff se află alăturí de acel a luí Sumaracoff. Acesta într'adevăr e și locul seŭ în istoria teatruluí și a literatureí ruseștí ! !

De nicăirí, din citirea opereí luí Newsky, nu reiesă maí multă simpatie și maí multă admirație pentru vre-un alt autor rus din această epocă, de cît pentru Cherașcu pe care, după cum se poate vedea, îl compară cu Lumarokoff și nu-í dă o maí mică importanță de cît luí. Un Romîn care a jucat un așa rol în Rusia ca Cherașcu, după cum mărturisește Newsky, nu e de cît Antioh Cantemir și poate Petru Moghilă, cu toate acestea e maí vădit și maí important rolul celuí d'întăí. Iată ce am socotit că trebuia cunoscut.

DARI DE SAMĂ

LA VALACHIE
Essai de Monographie Géographique

par

Emmanuel de Martonne

Un volum de 378 paginĭ 8°, 1902.

Este titlul unuĭ studiu, de curînd apărut, asupra acesteĭ părţĭ a ţăreĭ noastre.

Bazat pe propriile sale explorărĭ cît şi pe comunicările saŭ scrierile speciale ale altor autorĭ romînĭ şi străinĭ, d. de Martonne încheagă toate aceste cercetărĭ într'un tot, alcătuind o lucrare unică în felul eĭ până acuma: o geografie pe cît se poate de complectă a ţăreĭ româneştĭ, scrisă de un străin şi într'o limbă care îngădue popularisarea cunoştinţelor asupra Valahieĭ, dincolo de frontiere!

Printre noĭ, această lucrare ie menită să provoace sentimentul complex de umilinţă şi de mîndrie. De umilinţă, că a trebuit să vină un străin care să ne înveţe cum să se cerceteze şi cum trebue expusă geografia ţăreĭ noastre; de mîndrie, că ne vedem ţara tratată cu toată însemnătatea ce se dă chestiunelor marĭ geografiee de către valoroşĭ scriitorĭ modernĭ.

Asupra studiuluĭ d-luĭ de Martonne nu vom face o critică, ci o simplă dare de samă. O critică nu şi-o poate permite, maĭ cu osebire în chestiunĭ de geografie fizică, de cît acela care, ca şi autorul, cunoaşte regiunea de aproape, a explorat'o ca şi el. Cine n'a fost pus în plăcuta situaţie de a putea controla prin

sine însuşĭ adevărurile stăreĭ fizice ale uneĭ regiunĭ date, cată a preţui munca acelor ce aŭ făcut aceasta, din dragostea pentru ştiinţă, şi îşĭ reservă numaĭ mulţumirea de a expune pe scurt, cele cuprinse în valoroasa lucrare a d-luĭ de Martonne, relevînd maĭ cu osebire planul ingenios după care d-sa îşĭ desfăşură subiectul.

Ştiut este că două sunt metodele fundamentale care diriguesc expunerea materieĭ într'un studiŭ oare-care: metoda analitică şi metoda sintetică. D. de Martonne, după ce arată, în prefaţa cărţeĭ sale, foloasele şi neajunsurile acestor două metode aplicate *deosebit*, declară că în *Valachie* a căutat să le facă să alterneze, şi 'n adevăr, rezultatul este minunat, căcĭ atuncĭ cînd presupune că analisa a putut obosi pe cetitor, urmează imediat un rezumat asupra amănunţimelor precedente, Saŭ, începe prin o privire generală, descriind în culorĭ viĭ şi pitoreştĭ un aspect oare-care, te ademeneşte, şi prinde-a-l *diseca* cu atita măestrie că urmezĭ cu un interes crescînd analiza adîncă in care din noŭ intră. Alternanţa metodelor dă expunereĭ o vioĭciune rară. Urmezĭ cu o nespusă plăcere pe autor, avînd adese orĭ surprinderea de a afla lucrurĭ necunoscute până la el—în tot cazul niciĭ odată văzute sub un aspect atît de noŭ şi atît de adevărat!

Din tot cuprinsul cărţeĭ, din avisul către cetitorĭ, reesă că lucrarea este făcută pentru aceĭ ce nu cunosc nicĭ ţara, nicĭ expresiunile româneştĭ—*pentru străinĭ*; nicĭ işĭ închipue autorul că sunt mulţĭ, foarte mulţĭ Romînĭ, cărora cetirea *Valahieĭ*, le-ar pricinui aceleaşĭ surprise ca cetirea explorărilor Africeĭ sau a călătoriilor la polul nord!

La Valachie cuprinde treĭ părţĭ:

I. O privire generală asupra ţăreĭ, în care autorul punînd faţă 'n faţă Valahia, Moldova şi Bulgaria, aceste treĭ secţiunĭ ale basenuluĭ inferior al Dunăreĭ, şi comparîndu-le, face să reiasă caracterul *individual* al celeĭ dintăĭ, din expunerea *contrastelor* lăsind maĭ in umbră, însă cercetînd apoĭ şi *afinităţile* care daŭ soluluĭ Valahieĭ şi un rol de transiţie.

Partea a II-a cuprinde o analisă adîncă a tuturor punctelor atinse numaĭ în partea I, fie-care analisă încheindu-se cu o sintetizare a celor expuse.

III. *Conclusia*, în care autorul cată a stabili influenţa soluluĭ şi a poziţieĭ geografice a Valahieĭ, asupra istorieĭ şi politiceĭ sale.

PARTEA I

Dl. de Martonne intră în materie desfășurînd sub ochiĭ cetitoruluĭ cuprinsul țăriĭ între Carpațĭ și Dunăre. Prin *secțiunĭ de profil* luate în această direcție, dovedește coborîrea treptată a terenuluĭ între N. și S, cît și predomnirea șesuluĭ asupra altitudineĭ progresiv spre E. și N. E.--Trece la observarea direcțieĭ apelor, stabilind *tipul regiuneĭ de înclinare*. Predomnirea șesuluĭ spre E. și N. E., *deviarea spre stînga* a tuturor apelor Valahieĭ, de la Argeș la Siret, chiar și a uneĭ bune părțĭ din Dunărea inferioară, [1]) ar fi consecința uneĭ *scufundărĭ* încete a terenuluĭ spre N. E., scufundare care atrage către sine cîmpiĭ și ape, și al căreĭ început coincide cu sfîrșitul ereĭ terțiare.

Aceste caractere nu le întîlnește d. de Martonne, nicĭ în Moldova, nicĭ în Bulgaria. Moldova și Bulgaria sunt platourĭ scobite de văĭ adîncĭ, unde șesul aproape lipsește, unde terenul *nu se lasă în pantă* pentru a-șĭ scurge apele în Dunăre saŭ în Siret, ci ambele platourĭ înaintează către aceste ape lingă care se sfîrșesc prin țermurĭ înalte, Bulgaria cu altitudinĭ între 100 —200 m., Moldova cu un mal de 100 m. cît ține valea Siretuluĭ de la gura Bîrladuluĭ la Galațĭ [2]). In Valahia asemenea altitudinĭ nu se găsesc de cît la 100 kl. spre N. de fiuviŭ.

Se pare că platoul este forma ce o iea relieful după o îndelungată acțiune asupra sa a factorilor subaerianĭ—este faza intermediară între apariția unor înălțimĭ sub puterea mecanică a masseĭ centrale, saŭ a răcireĭ eĭ, și dispariția acelorașĭ înălțimĭ sub netezirea generală și finală la care conlucrează, sus aerul, jos potmolirele fluviilor!

Aceasta face pe d. de Martonne a considera platourile Moldoveĭ și Bulgarieĭ ca maĭ bătrîne—geologicește. Ele eraŭ acum ridicate de sub mările primitive, acum date în prada acțiuneĭ destructive subaeriane, pe cînd la poalele lor se întindea imensul lac, acoperind solul Valahieĭ de astă-zĭ până prin epoca pliocenuluĭ.

---

1) Canalul Borcea, Dunărea nouă.

2) O dovadă de platitudinea maluluĭ muntenesc al Dunăreĭ, o dă însușĭ fluviul în timpul revărsărilor sale, cînd îșĭ așterne undele și namolul pe malul seŭ sting. Altitudinea unor porturĭ ca, Turnu Măgurele, de 100 m. de-asupra albieĭ fluviuluĭ—nu este datorită unor secțiunĭ de platoŭ în coline, ci tot *aluvionăreĭ* fluviuluĭ, care și-a înalțat malul, construind vestita *terasă*, și tot acesteĭ continue aluvionărĭ, datoresc porturile îndepartarea lor progresivă de albie care se strămută mereŭ spre Sud.

Prezenţa terenurilor pontice [1]) în cîmpiile Valahieĭ—lipsa lor, maĭ cu osebire în N. Moldoveĭ, natura colinelor lor, regimul apelor, cu caracter simplu, supunîndu-se, în scurgere, înclinăreĭ generale a soluluĭ, şi caracterul complicat al rîurilor bulgare şi moldovene care iaŭ toate direcţiunele posibile independent de înclinarea generală, confirmă, până la un punct, caracterul deosebitor, *individualitatea fizică* a Valahieĭ faţă cu celelalte două.

Insă, penfru a capata astă încredinţare, vedem că geografuluĭ nu-ĭ este îngăduit a se mulţumi numaĭ cu *aspectul* uneĭ regiunĭ date. Vederea generală a relieful͏uĭ poate face a se considera ca constituind *acelaş tip fizic*, regiunĭ care studiate superficial, se arată ca avînd aceleaşĭ zone de altitudine [2]). O observare maĭ scrutătoare asupra apelor acelor regiunĭ, poate înlesni descoperirea contrastelor între ele. O regiune maĭ nouă, va avea un regim de ape determinat de înclinarea generală a terenuluĭ ,căreia se va supune albia priucipală şi acea a afluenţilor săĭ. Obicinuit văile ce cuprind albia principală, s'aŭ format prin lasarea terenuluĭ ce le alcătueşte între două înălţimĭ; (asemenea rîurĭ se numesc *consecvente* [3]), iar afluenţiĭ ce le vin de pe povîrnişurile înălţimelor mărginaşe, tind în curgerea lor tot către înclinarea generală a văeĭ; din care cauză se numesc normalĭ saŭ *subsecvenţĭ* [4]). Rîurile consecvente înfăţoşază totdeauna faza întăia a amenajăreĭ lor până să-şĭ stabilească definitiv basenul. O regiune maĭ veche, va cuprinde în acelaş basen atît rîurĭ consecvente şi subsecvente cît şi obsecvente [5]) adică curgînd în senz potrivnic înclinăreĭ generale a terenuluĭ.

Prin ape, ajungĭ a cunoaşte terenurile de ele lucrate şi descoperite priviriĭ; prin studiul acestora ajungĭ a descoperi deosebirĭ marĭ *de fond* între regiunile atît de asemănătoare *ca aspect.*

Studiul d-luĭ de Martonne este caracterizat tocmaĭ prin această procedare: *studiul presentuluĭ la lumina trecutuluĭ* [6]), adică explicarea aspectuluĭ cercetînd fondul—procedare care constitue şcoala modernă în tratarea chestiunelor geografieĭ fizice.

---

1) Depuse în timpul stagnăreĭ apelor marine.

2) Cum s'a procedat până acuma în toate manualele privitoare la geografia Românieĭ, împărţindu-se în aceleaşĭ zone de relief Moldova ca şi Valahia.

3) Powel

4) Davis

5) Idem

6) Mackinder (Oxford),

Afinitățile între cele trei țări, deosebite ca fond, le stabilește aerul care le scaldă, împreunîndu-le. In cercetarea climatului Valahiei, autorul s'a servit de observațiunile institutului meteorologic din Bucureștî, în ce privește starea generală atmosferică, iar cauza fundamentală, hotăritoarea acestei stări, este părerea personală a autorului. D-sa crede că principiul climatului Valahiei stă în posiția ce țara ocupă față cu cele două zone mari climatologice ale Europei; zona continentală (Rusia) și cea mediteranee. O diagonală dusă peste pămîntul Valahiei, care ar atinge Bucureștiul, și prelungind'o spre N. E. și spre S. V. ar uni cu Valahia zonele extreme, ne-ar da imaginea *unei cumpene*, a cărei capete răspund, centrelor de *înaltă presiune barometrică* (anticiclon siberian), saŭ *de depresiune* (Mediterana, ciclon mediteraneŭ). De la predomnirea unuia din aceste două centruri asupra celuilalt, va atîrna și starea atmosferică a regiunei mijlocii—care din cele două capete ale cumpenei va trage mai mult, o va simți Valahia după vîntul ce va rezulta. *Crivățul* și *Austrul* sunt obiectul unei solicitudini speciale din partea autorului; după d-sa, aceste două vînturi caracterizază clima țărei, căci alternarea lor face ca astă climă să se apropie, cînd de extrema continentală (Crivățul iarna), cînd se presintă și faza mediteranee (austrul vara), iar flora se resimte de aceste schimbări, desvoltîndu-se și ea potrivit influenței precumpenitoare.

PARTEA II

Pentru analiza reliefului, d. de Martonne poate uza de sub diviziunele geografice și istorice la noi în vigoare, și anume, saŭ împărțirea și analiza sistematică a munților, dealurilor, șesului, saŭ acea istorică în Oltenia și Muntenia. Se întreabă însă dacă aceste subviziuni sunt conforme realităței, și înainte de a adopta pe vre-una, cată a le supune pe ele însăși analizei.

Luînd două văi, a Prahovei și a Jiului, se coboară pe ele, și constată descreșterea altitudinei de la Carpați spre sud, deci muntele, colinele, șesul. Aceste două văi, una civilizată și adaptată cerințelor economice, cealaltă sălbatică și puțin locuită, sunt descrise cu măestrie de geograful, geologul și turistul Martonne!.

«Le train s'engage dans la verdoyante vallée qui mène au

col de Predeal. Le col franchi, la descente se fait au galop, et c'est comme coup de théâtre lorsque, soudain, apparait la masse imposante du Bucegiu, muraille presque verticale, dominant de plus de 1500 mètres la profonde vallée de la Prahova. Les Crêtes aux formes rectilignes, les escarpements de conglomérats déchiquetés et découpés en un chaos de pyramides entassées les unes sur les autres, les pentes inférieures aux formes plus douces, couvertes d'un sombre manteau de sapins, et la vallée, où s'étalent des terrasses herbeuses peuplées d'élégants villages tel que Sinaïa, forment un tableau riche en contrastes, qui fait la réputation de cette vallèe. Aprés Sinaïa, la rivière s'étrangle entre des parois rocheuses. Ce n'est qu'en arrivant à Comarnic qu'on voit les parois rocheuses s'écarter; on respirè, la vallée s'élargit, bordée de hauteurs encore elevées, mais étagées avec des pentes plus douces. *On sent* qu'on est sorti de la montagne et qu'on entre dans une région de collines. A Câmpina les courbes se rapprochent de l'horizontale, les dermiers reliefs s'éloignent—c'est la plaine roumaine déroulant ses champs de maïs qui ondulent sous le vent, cachant ses villages dans les replis de quelques vallons un peu plus humides.

Iar Jiul: « Depuis la douane hongroise jusqu'à Bumbeștĭ, le voyageur qui suit les eaux bondissantes du Jiu ne rencontre d'autre trace d' habitations que les maisonnetles des cantonniers qui gardent la route établie à grands frais, et le monastère de Lainici qui dresse sa vieille église ornée de naïves et curieuses peintures, sur une terrasse alluviale formée dans un élargissement de la vallée. En arrivant à Bumbeștĭ, on voit progressivement les pentes de la vallée devenir moins raides, la forèt s'éclaircir, les hêtres céder, près de la route, la place aux chênes et aux noyers; mais la sortie de la montagne n'en est pas moins brusque, et l'on ne peut s'empêcher d'être étonné, lorsq'on se trouve soudain sur une terrasse elevée qui s'appuye sur la montagne et descend vers le sud [1]) couverte de bouquets de chênes et de champs de maïs. Ce n'est qu'au sud de Tirgu-Jiu qu'on voit le sol *se relever*, ou plutôt, les vallées l'entamer plus profondément et le relief reprendre l'allure mouvementée d'une région de collines».

Acee ce nu reiesă din descrierile de maĭ sus, sunt *limi-*

---

1) Depresiunea sub. carpatică.

tele aproape matematice pe care, maĭ toţĭ cițĭ aŭ scris monografiĭ asupra ţăreĭ, le-au întins între cele treĭ zone de relief. S'ar crede, cetind descrierea reliefuluĭ Românieĭ, în unele manuale didactice, că natura a potrivit așa că la un moment dat, și pe aceiașĭ linie să se oprească munțiĭ, pentru ca imediat dincolo de linie să resară colinele, iar cîmpiile n'aŭ voie să se aștearnă de cît numaĭ la poalele acestora! D-l de Martonne mărturisește, și chiar se poate constata din expunerea de maĭ sus, că în explorările ce le-a făcut fie în cele două văĭ citate, cît și-n toată Valahia, n'a descoperit nicăerĭ o delimitare atît de precisă a zonelor între ele. Tocmaĭ ceea ce le caracterizază, este întretăerea lor în multe locurĭ, așa că nu poţĭ să-ţĭ daĭ sama unde se sfîrșește o zonă și începe cealaltă, de cît numaĭ cercetînd straturile constitutive.

Sunt locurĭ unde regiunĭ plane, terase [1]) vin de se interpun între munţĭ și coline; aceste terase nu pot face parte din zonele ce despart, *ca altitudine*, dar nicĭ din cîmpia îndepărtată. Pe alocurea, ca în valea mijlocie a Buzeuluĭ, colinele se opresc brusc în cîmpia mare, și platitudinea aceșteia le face să pară maĭ răsărite de cum le este înălţimea adevărată: sunt Carpaţiĭ? Nu, sunt numaĭ coline. Aiurea, ca în valea Teleajnuluĭ (Prahova) daĭ de straturĭ quaternare, nămol, scoicĭ etc. exact ca în cîmpie, și totușĭ valea este dominată de înălţimĭ! «Valea zice d. de Martonne, pare a fi un golf al cîmpieĭ înaintat între coline".

Decĭ analiza reliefuluĭ nu poate fi făcută izolînd aceste treĭ zone una de alta, de cît doar pentru Carpaţĭ, care dacă nu sunt absolut desprinșĭ, la poale, de celelalte părţĭ, *se izolează în sus*, prin caracterul și consecinţele altitudineĭ.

Impărţireĭ istorice îĭ dă o atenţie maĭ mare, considerînd'o ca maĭ conformă realităţeĭ. Nu numaĭ obicĭnuinţa și fazele istorice deosebite, despart Oltenia de Muntenia, dar încă de la una alta, aspectul și întinderea celor două zone intermediare, coline și șesurĭ se schimbă, putîndu-se aplica lor epitetul de *oltenesc* saŭ *muntenesc*, în vreme ce Carpaţiĭ pe de o parte, și Dunărea pe de altă, rămîn *unităţĭ fizice* neștirbite, neprezentînd nimic particular care le-ar putea opri continuitatea la hotarul celor două provinciĭ.

Aceste osebite considerente fac pe d. de Martonne a'șĭ îm-

---

1) Teresa Jiuluĭ.

părţi analisa reliefuluĭ în 4 părţĭ: *Carpaţiĭ*, *Oltenia*. *Muntenia* (depresiunĭ subcarpatice, coline, şesul) şi *Dunărea*.

Carpaţiĭ cărora d. de Martonne le consacră şase capitole, să ridic nu numaĭ ca un zid pe marginea de nord a *ţăreĭ Romîneştĭ*, dar pare-se, şi ca un iritant punct de întrebare în faţa geologilor. Cu grupările lor capricioase, cu direcţiile cînd longitudinale, cînd transversale ale culmelor ce îĭ constituie cît şi a văilor ce le despart; cu formele cînd rotunde cînd ascuţite ale vîrfurilor, cu irugele de pe coaste şi cu lacurile ascunse în sinul lor, aŭ pricinuit nelinişte printre eminenţiĭ cercetătorĭ aĭ vîrsteĭ pămîntuluĭ—vrajbă între eĭ aŭ pus, în lupta ce şi-aŭ dat şi-şĭ daŭ de a convinge prin ipoteze!

Inţeleptul d. de Martonne, nu-şĭ asumă nicĭ o răspundere, ci reproduce părerile celor maĭ mulţĭ asupra cauzeĭ fundamentale a neînţălegereĭ: unirea Carpaţilor cu Balcaniĭ [1]), servindu-se tot de părerile lor şi în expunerea liniilor tectonice, determinătoare a reliefuluĭ carpatic: iar noĭ ne vom încerca a rezuma pe cît de limpede şi simplu, istoria veche a zoneĭ noastre muntoase,

Carpaţiĭ datoresc existenţa lor uneĭ mişcărĭ *genetice* care a ridicat porţiunea scoarţeĭ pămînteştĭ ce avea să devie temelia lor, iar *relieful* a fost schiţat la început de mişcările *tectonice* ale scoarţeĭ, şi maĭ tîrziŭ modelat, fie de dislocările ce s'aŭ produs între straturĭ în urma mişcărilor tectonice, fie de cauze exterioare ca: acţiunea gheţarilor, eroziunea subaeriană şi a apelor curgătoare, saŭ de acţiunea acestora din urmă, *subterană*. [2])

Cele d'întăiŭ embrioane ale Carpaţilor s'aŭ ivit în *era primară*, şi rocele cristaline constitutive s'aŭ desvoltat pe două liniĭ: una să întinde de la Dîmboviţa la Porţile de fer, a doua paralelă cu aceasta, însă maĭ spre nord de ea, alcătueşte şirul *Rodneĭ* din Transilvania, ambele însă, avînd direcţia între E. şi V.—In această direcţie s'aŭ pronunţat cele d'întăĭ curbe anticlinale, şi sinclinale ale reliefuluĭ carpatic, şi accentuîndu-se progresiv cu epocele evolutive ale scoarţeĭ pămînteştĭ, aŭ constituit, unele crestele saŭ muchile despărţitoare de povîrnişurĭ (anticinali) altele—, adîncindu-se pe aceiaşĭ măsură, s'aŭ trans-

---

1) Cauza care a determinat inflexiunele N. S. ale arculuĭ carpatic în Moldova şi la Porţile de Fer, cînd linia iniţială tectonică directrice să arată a fi E-V? *Inkey*, *Suess* etc.

2) Cînd apele dau de terenurĭ *permieabile*, precum calcar, nisip etc., să infiltrează în pămînt urmîndu-şĭ cursul pe dedesubt, unde *sapă* şi *nărue* baza straturilor superficiale, acestea *se scufundă* formînd depresiunĭ ca: *Rucărul*, *Podul-Dîmboviţeĭ* (jud. Muscel).

format în văĭ, în care maĭ tîrziŭ s'a stabilit talvegul apelor curgătoare.

Intre aceste două grupărĭ cristaline acum maĭ dezvoltate în ere secundară şi în altitudine şi în cuprinsul bazeĭ lor, năvăleşte marea despre răsărit şi le desparte, depunînd în toată epoca jurasică, pe intervalul dintre ele, şi chiar până pe clinele lor, osebite materiĭ sedimentare: *flis*, *conglomerate*, etc. In epoca *terţiară*, cea maĭ importantă în istoria geologică a ţăreĭ noastre, se ridică *de odată în massă* insulele cristaline la o altitudine mare; odată cu ele resar de sub ape, (sub impulzia ascendentă imprimată pe toată linia directrice E. V,) şi părţile maĭ înalte ale depozitelor marine cuprinse între cele două trunchiurĭ vechĭ, şi se maĭ ivesc şi părţĭ din clinele acestora, acoperite de sedimente (*ca Leota*, J. Dîmboviţa).

Ast-fel s'a desemnat linia Carpaţilor actualĭ, compuşĭ, după cum vedem, din două şirurĭ paralele de roce cristaline, aparente pe toată linia desvoltăreĭ lor, şi din roce sedimentare şi conglomerate. Aceste din urmă constituesc Carpaţiĭ de la Dîmboviţa la jud. Suceava, iar trecerea de la regiunea proprie cristalinuluĭ la acea proprie terenurilor sedimentare, o însamnă C. *Leotei* care se ridică ca o ultimă protestare a terenuluĭ vechiŭ asupra celor ce aŭ pus stăpînire de aice spre rasărit. O consecinţă neînlăturabilă a ridicăriĭ *în massă* a Carpaţilor în epoca terţiară, a fost formarea *depresiunelor* sub carpatice.

Acestea întovărăşesc şirul, fie în senzul axeĭ directrice primitive [1]), fie pe liniĭ transversale eĭ. Unele aŭ aspectul de terase[2]), altele de căldărĭ [3]), iar altele sunt simple şesurĭ desvoltate pe ambele malurĭ ale uneĭ văĭ sinclinale, şi care sè deschid pe văile transversale [4]). Aceste aspecte le întîlnim maĭ cu osebire în regiunea cristalinuluĭ—pe cînd, în restul Carpaţtlor, unde aŭ venit în atingere straturĭ de natură diferită şi ca consistenţă şi ca rezistenţă presiuneĭ, scufundările de teren se presintă sub alte forme.

Sub puterea scufundăreĭ, adesea stîncele mărginaşe, alunecînd pe baza lor, care se lasă, perd echilibrul straturilor, şi

---

1) Depresiunele: Olteniеĭ, a Petroşanilor, a Munteniеĭ spre Siret.
2) Terasa Jiuluĭ.
3) *Caldare*, un loc scufundat cu marginele înalte şi obicinuit încingîndu-l; în Apus se numesc *des Cirques*.
4) Depresiunea *Lotruluĭ* în Parîng; acea a *Titeştilor* în Fagaraş.

atuncĭ de la bază până la vîrf, *stînca crapă*, despărţindu-şĭ păreţiĭ pe întinderĭ marĭ, Acestor rupturĭ în trupul rocelor, li s'aŭ dat numele de *faliĭ* (faille). Faliile sunt decĭ un produs al *dislocărilor*, adică a schimbăreĭ de posiţie a straturilor, şi pentru asta le întîlnim maĭ des producîndu-se pe liniĭ perpendiculare şiruluĭ principal carpatic—decĭ posterioare acţiuneĭ tectonice primitive. Adesea ele pot lua locul uneĭ foaste văĭ sinclinale, al căreĭ fund, prăbuşindu-se, a căzut sub nivelul de atingere de odihnă cu malurile sale ; aşa : *Prahova, Ialomiţa, Dimboviţa* (cursul superior) curg prin faliĭ de categoria celor din urmă menţionate; *Cerna* într'o falie, consecinţă a depresiuneĭ Petroşanilor, şi însăşĭ *Dunărea* la întrarea în ţară, profită de o parte din falia în care-ĭ vine Cerna,

In timp ce munţiĭ, cu ridicarea lor. pricinuiaŭ atîtea ciocnirĭ şt tulburărĭ printre rocele lor constitutive, la poalele lor să descoperea tot maĭ mult de sub ape *fundul*, marea de odinioară reducîndu-se la proporţiile unuĭ golf şi apoĭ rupîndu-i-se pînza în mulţimea de lacurĭ sarate, ce presuraŭ şesul : Valahia de astă-zĭ !

Odată ridicate de sub ape, cîmpiĭ şi înălţimĭ aŭ avut a suferi o bruscă schimbare de temperatură, o scădere care a înlesnit *formarea gheţarilor*. Carpaţiĭ aŭ avut decĭ, şi eĭ, ca şi Alpiĭ, ca şi Pirineiĭ, gheţarĭ, *şi dacă astăzĭ* nu-ĭ maĭ aŭ, iarăşĭ o bruscă schimbare de temperatură, o ridicare, i-a nimicit prin topire. Urmele lor însă aŭ rămas în lacurile albastre ce sclipesc în căldările munţilor, în aspectul stîncelor peste care aŭ odihnit saŭ s'aŭ coborît şi care văzute de sus, par asemenea uneĭ turme de oĭ la odihnă de unde şi calificativul dat de Francejĭ, de *roches moutonnées*.

Vederĭ admirabile întovărăşesc în cartea d-luĭ de Martonne, descrierea pitorescă şi interesantă a urmelor perioadeĭ glaciare în Carpaţĭ.

Datorit acesteĭ perioade cît şi eroziuneĭ factorilor aerianĭ şi apelor curgătoare, Carpaţiĭ nu maĭ aŭ astăzĭ liniile simple structurale de odinioară, dar nicĭ înălţimea mare care a permis formarea gheţarilor. Relieful Carpaţilor se preface mereŭ, şi mereŭ vor da de lucru acelora ce vor căuta a fixa definitiv acest relief.

Pentru aceasta d. de Martonne, în subdivizarea Carpaţilor în masivurĭ, ţine samă de deosebirile fundamentale geologice în

tot lungul șirului, și nu numai de aspectul său relieful determinat de agenții exteriori. De și d-sa recunoaște că nu trebue a se călăuzi cine-va orbeșle după principiul geologic, cînd e vorba de relief, totuși este de părere că la Carpați nu se poate face altfel.

Vom avea deci, pentru Valahia, două grupări mari: întâia, *Cristalină*, de la Porțile de Fer la rîul Dîmbovița; a doua *Sedimentară* de la Prahova la munții Buzeului inclusiv; iar Carpații cuprinși între Dîmbovița și Prahova, din cauza C. *Leotei*, cristalin îngropat între sedimente, vor constitui a 3-a grupare, zona de tranșiție, unde pare că s'a întîmplat lupta de suprapunere între cele două epoce, începătoare și finală, care aŭ conlucrat la formarea terenului ocupat astăzi de țara noastră. Această zonă de transiție intercalînd'o d. de Martonne, între celelalte două, pune capăt și discuțiunelor relative la limita extremă a Cristalinului spre Est [1]).

Intre cercetările geologice de mai sus, și studiul amănunțit al masivurilor carpatice proprii fie-cărei grupări, d. de Martonne intercalează cîte-va considerațiuni asupra climatului, vegetațiunei și traiul ciobanului romîn. Această abatere, ca o odihnă pentru mintea prea încordată cu cetirea paginelor precedente, e o dibăcie măiastră a autorului care te readuce de-odată la viața, frumuseța și poezia munților noștri, după ce te-ai adîncit în deajuns în povestea din vremuri vechi destăinuită de păturile lor.

Dl. de Martonne a petrecut timp îndelungat în munții noștri, numai în Parîng o lună 'ntreagă. Observările făcute, și care dovedesc că *muntele e lume aparte*, sunt redate cu o preciziune rară și o mare scrupulozitate de detail. Nu grupează într'un *tot* notele climatice luate, căci este cu neputință, nestatornicia aerului ușor al înălțimelor dă loc la schimbări zilnice și de la o oră la alta într'un chip neașteptat—ci schițează tablouri a celor văzute în tot timpul șederei sale în țara vulturilor!—Vezi jocul capricios al nourilor, surprizele luminei, pînza deasă a pîclei care, cînd ascunde văile, cînd îmbroboade crestele —vijelii cumplite saŭ, minunatul senin al nopților de toamnă!

---

1) *Lehmann*, consideră ca făcînd parte din Cristalin și Piatra Craiului, dînd ca limită estică pasul Bran (Törzburg jud. Muscel), Vezi mai de parte, *Valachie* p. 121.

Aceia ce a putut preciza, a fost mică deosebire de temperatură între cele două ano-timpurĭ extreme, atît de pronunţată în cîmpie. Altitudinea şi rarefacţia aeruluĭ nefiind compatibile cu concentrarea căldureĭ, aceasta se radiază, şi este de notat că în nopţile de vară, răceala cea mare se simte, maĭ mult de la pămînt ca de la aerul încunjurător. Frigul nu are alternative de intensitate ca în cîmpie; nu vîntul îl hotărăşte aice, ci altitudinea care stabileşte o statornicie a temperaturelor joase, iar pe cea înaltă a vereĭ, o coboară potrivit înălţimeĭ până la care s'a urcat.

Cercetarea regimuluĭ ploilor [1]), deci a graduluĭ de umezeală, progresiv cu altitudinea, îl duce până la înălţimea de 1600 metri, unde găseşte maximum de condensare (1700 m.m.); de la această altitudine în sus, condensarea slăbeşte, ploile cad maĭ rar, maĭ neregulat, pentru că aerul nu maĭ întruneşte condiţiile necesare întrunite la altitudinea de 1600 m. [2]). Gradul de precipitare atmosferică, cît şi condiţiunile desvoltăreĭ sale, făureşte autoruluĭ explicarea formăreĭ de odinioară a gheţarilor şi a extenziuneĭ lor, cît şi starea vegetaţiuneĭ actuale. Dacă temperatura ar scădea cu 6—7 grade, zice d. de Martonne, limita de maximum de condensare, 1600 metri, ar déveni *limita omăturilor eterne*... Acum ea nu indică de cît acea *a pădureĭ*. Desvoltarea vieţeĭ vegetale descreşte cu altitudinea şi umezeala atmosferică. Odată linia de maximum depăşită, pădurea prinde a se rări, a se resfira puţin cîte puţin, arboriĭ se tot micşurează, se cîrcesc, se lăţesc pe pămînt zbuciumaţĭ de vînturile zburdalnice ale înălţimelor, până dispar făcînd loc păşunelor; de aice în sus, pe o lăţime de 200 metri se maĭ arată la adăpostul stîncelor osebite vegetaţiunĭ alpine, până se înalţă *„tîlva goală a munteluĭ“*.

Astă desvălire a munteluĭ de sub mantaua-ĭ de verdeaţă treptat cu altitudenea, dă Carpaţilor încă o trăsătură de asemănare cu Alpiĭ. D. de Martonne crede că s'ar putea şi aice subdivide muntele în aceleaşĭ zone de vegetaţiune: *subalpină*, de

---

1) Ploĭ de vară, ca în tot restul ţăreĭ, aduse de *Crivăţ* şi de vîntul din *Sud Est* (Băltăreţul).

2) Crestele munţilor primesc maĭ puţină ploae ca povîrnişurile, pentru că aerul umed şi cald, împins de vînturĭ spre înălţimĭ,—fiind silit să se urce, *se dilată*, deci se răreşte—aceasta fiind o căuză *de răcire*, vaporiĭ ce conţine cad pe suprafaţa întîlnită, şi aerul degajat şi tot maĭ rar se urcă până la creastă. *Cézanne*, Etudes sur les torrents des Alpes.

la poale la 1600 metri; *alpină inferioară* de la 1600 metri în sus cît țin pășunele, și *alpina superioară* restul. In enumerarea speciilor propriĭ fie-căreĭ zone, autorul se servește de lucrările speciale ale botanicilor noștri, *Brîndză* și *Grecescu*, notînd și observările altor autorĭ străinĭ ca *Paxe* și alțiĭ.

Digresiunea privitoare la traiul ciobanuluĭ romîn, este foarte interesantă—o mică hartă arată *drumul oilor* în transhumarea lor și in această deplasare de la munte la cîmpie (și vice-versa), d. de Martonne vede explicarea uneia din chestiunile etnice fundamentale ale neamuluĭ nostru: *coborîrea și popularea cîmpiilor cu elementul romîn transilvanean.*

D. de Martonne își închee studiul Carpaților prin descrierea masivurilor lor. In această descriere, autorul adoptă ca mijloc de deosebire de la un masiv la altul, în aceiașĭ grupare geologică, *aspectul*, întru cît ca subsol, toate masivurile propriĭ uneĭ grupărĭ sunt identice.

Aspectul îl dă *structura* și *altitudinea*: cu cît o culme se înalță maĭ mult, cu atît resare maĭ limpede structura sa dintre celelalte de care se izolează treptat urcîndu-se, dar în acelaș timp, aceea ce cîștigă *în sus*, perde în bază. Și iarășĭ, cu cît o culme se lasă, cu atît cîștigă în bază și perde în înălțime, se confundă, oare cum, cu accidentele propriĭ regiuneĭ în mijlocul căreia pare a se risipi.

Carpațiĭ pe toată linia lor o dovedesc aceasta. Eĭ ating culmea înălțimeĭ în creasta ce poartă *Negoiul*, *Capra*, *Moldovanul*, iar poalele cresteĭ, atrase în sus, îngustează baza; ca dovadă, creasta se lasă atît spre nord cît și spre sud printr'un *abrupt* și nu *o trăgănare*. De la *Moldovanul* către *Berivoescu*, linia culminantă prinde a se lăsa cîte puțin maĭ jos, ca și cum ar fi atrasă de depresiunea în care trece *Dîmbovița* superioară. Spre vest, prin *Parîng*, munțiĭ *Lotruluĭ* și până în munțiĭ *Vulcan*, aceiașĭ lăsare treptată a înălțimelor se observă, dar în acelaș timp, zona muntoasă devine maĭ lată, numaĭ icĭ și colo resar cîte-va vîrfurĭ înalte, pe cînd aspectul general este maĭ curînd al unuĭ platoŭ ondulat.

Carpațiĭ grupeĭ sedimentare, încă repetă între vest și est apunerea crestelor înalte. După vîrfuri ca *Piatra Craiuluĭ*, c. *Leoteĭ*, *Bucegiul*, cu caracter alpin, se întinde dincolo de Prahova m. Buzeuluĭ, în care se închee Carpațiĭ Munteniеĭ, înfățoșindu-se ca un imens platou tăiat de văĭ adîncĭ și largĭ, din care răsare icĭ și

colo virfurĭ ca: *Ciucaş, Sireu, Penţeleu*, ca ultimele încercărĭ, ale înălţimelor de a maĭ domina haosul din care se ivesc. Şi aice ca şi la limita Cristalinuluĭ (Dîmboviţa), ca şi la munţiĭ Vulcan, [1]) scăderea altitudinilor pare a fi în legătură cu depresiunea ce s'a format în preajma întindereĭ lor, (a Munteniei de N. E.)

Masivurile Cristalinuluĭ, care se maĭ cuprind şi sub denumirea generală de *Alpiĭ Transilvanieĭ*, sunt următoriĭ:

	Structura	*Altitudine max.*	*Altitudene medie*
I *al Fagaraşuluĭ*	Două culmĭ formînd un unghiŭ de 20 30° despărţite prin o depresiune	Negoiul 2540 m. —	C. N. 2000 m.
II *Parîngul*	O singură creastă între Păpuşă şi vîrfu Paring răzămată pe culmĭ abrupte ce o susţin spre N. şi maĭ traganate spre sud.	Mîndra 2529 m.	aproape 2000 m
III *M. Lotruluĭ*	Două culmĭ despărţite printr'o depresiune în formă de *albie*.		
IV *M. Vulcan*	Un fel de platou inclinat uşor spre sud, abrupt de 1000 m. spre N.	Straja 1800 m. P. Vulcan 1600 m.	

V *M. Cerneĭ* (Banat) îĭ consideră ca făcînd parte din masivul bănăţean şi relevează faptul că comunicările sunt atît de uşoare între Oltenia şi Banat, datorit miceĭ înălţimĭ a munţilor şi les-

2) Depresiunea Petroşanilor.

nicioaselor trecerĭ, în cît se explică afinitățile acestor două regiunĭ una pentru alta—cît și istoria lor.

Zona de tranziție, în care se cuprinde: *Piatra Craiuluĭ* (2241 m.), *C. Leotei* și *Bucegiul*, «dacă prin formele alpine și altitudinea vîrfurilor sale, amintește Alpiĭ Transilvanieĭ, prin văile sale populate, viabilitatea sa, caracterul deschis (răsfățat) se apropie de munțiĭ *Buzeuluĭ*.» Aceștia sunt de altfel «l'amorce des Karpates Moldaves, plus bas, moins grandioses, plus ouverts et plus peuplés que les karpates valaques en général. Ceux-ci sont au contraire, dans l'ensemble, une montagne sauvage, massive, triste, fermée et inhospitalière. Leur sévère beauté a cependant son charme qu'on pe peut oublier, lorsqu'on a gravi les cime de Parîngu on des monts du Fogarasch».

(Va urma) **Lucreția Xenopol**

Zile trăite de N. Gane

Cărțile bune din sfera literară se cunosc de pe aceia că le citeștĭ cu plăcere, că nu te plictisesc, și cartea d-luĭ Gane face parte din ele. Am cetit'o cu mare interes de la început până la capăt, aproape fără a o lăsa din mînă, și cînd am ajuns la sfîrșit îmĭ părea răŭ că se isprăvise. Insușirile eĭ sunt acele cunoscute ale eminentuluĭ nuvelist: farmecul și firescul povestireĭ în o limbă neaoșă și frumoasă românească. Către aceasta însă se adaogă o notă maĭ adîncă adusă prin vrîstă, acea a uneĭ dulcĭ melancoliĭ, a zăriĭ umbrite care se așterne pe lucrurile văzute în depărtarea tinereţeĭ şi a părerilor de răŭ ce se anină în cale pe răsfiratele amintirĭ.

Autorul vrea să dee în această scriere, un fel de autobiografie care bine înțetes că trebuind să atingă împrejurările prin care viața luĭ s'a desfășurat, trebue une-orĭ să se abată și către faptele maĭ marĭ în care și el a jucat un rol.

Dacă ar fi vorba de clișeŭ, de sistem, s'ar putea critica povestirea d-luĭ Gane, care nu e nicĭ *autobiografie* nicĭ *memoriĭ*. Cea dintăiŭ *nu*, fiind-că nu urmărește desvoltarea personalităţeĭ sale. Așa bună oară sare de la vrîsta de 5 anĭ le aceia de 20, fără nicĭ o continuitate. Nu ne spune maĭ ales un lucru foarte însemnat în desvoltarea uneĭ mințĭ, și maĭ ales a uneĭ mințĭ de

scriitor: izvoarele din care s'a adapat. De asemenea în toată scrierea nu se pomeneşte nimic despre îndeletnicirile sale literare, despré scînteia care a aprins în el facla poeziei. Nimic asupra bătăilor inimei sale, şi un om care nu a simţit nu poate descrie aşa de frumos valurile simţirei. Autobiografie deci *nu e*, dar nici memorii nu sunt; căci atunci ce ar căuta descrierea scenelor petrecute în copilărie şi mai ales neîncetatele excursiuni în domeniul vînatului? Dar noi nu cerem ca scriitorul să alcătuiască în cutare saŭ cutare mod scrisoarea lui, ci numai atît dacă ceia ce el scrie este bun saŭ nu. Şi atît numai se poate cere de la un scriitor.

Ceea ce vrea să ne dee e absolut în stăpînirea lui. Modul cum o face e supus criticei. Acest mod însă, în scrierea ce o analisăm, e nu se poate mai plăcut, mai atrăgător, mai desăvîrşit; materiile prin care autorul ne poartă, din cele mai variate; cînd şagalnice şi hazlii ca întîmplări de vînătoare; cînd dulci şi mişcătoare în cugetările asupra lumei; cînd amare şi usturătoare în descrierea soartei literaţilor la noi în ţară; cînd puternice şi înălţătoare ca amintirile din trecut.

Cu prilejul acestora mi-a părut răŭ cînd d. Gane desaprobînd înălţarea unei statui lui A. Lahovary, îşi arată părerile de răŭ că nu s'a rîdicat nici una oamenilor ce a făcut unirea, lui Cogălniceanu, Alexandri, Brătianu (acestuia din urmă ştim că i s'a rîdicat una la Bucureşti nu de mult); dar lucru curios, nu pomeneşte numele acelui mai mare din toţi care aŭ înfăptuit Unirea, a domnitorului *Alexandru Cuza*,

Apoi lauda poate cam exagerată a lui Brăteanu, ne pare până la un punct a lăsa să se întrevadă în povestitor tendinţa de a face o profesie de credinţă. De altfel e justă observaţia lui, că barbaţii de stat sunt acei ce fac lucruri, şi nu acei ce vorbesc frumos.

Ne pare răŭ de a întîlni această uşoară abatere către politică în scrierea d-lui Gane, în care am fi dorit să regăsim numai pe fermecătorul povestitor ce nu este făcut, cum spune însuşi, pentru viaţa de harţag a politicei ci pentru acea liniştită a visătorului ce stă saŭ în casă la gura sobei cu *Milord* la picioare şi cu motanul în braţe, saŭ aducă prin dumbravă după *pene* şi după *păr,* dar se întoarce acasă adese ori cu geanta deşartă, dar cu inima plină.

A. D. Xenopol

Universitatea din Agram și domnul Xenopol

La începutul anuluĭ școlar 1902—1903 fu ales rector al Universităţeĭ din Agram academicianul Vj. Klajé, profesor de Istorie al aceleĭ Universitățĭ și autorul a multor lucrărĭ istorice de o valoare reală, dintre care putem cita *Istoria Bosnieĭ* și *Istoria Croată* care chiar acum e în curs de pub'icație.

Cu prilejul instalăriĭ sale ca rector, Vjekoslaw Klaié ținu la Universitate o conferință cu titlul: *„Cîte-va cuvinte despre Istorie, menirea și metoda eĭ“*, conferință pe care o găsim reprodusă în ziarul *Hroatska* din Agram cu data de 22 și 23 Octombrie stil nou anul 1902.

După ce vorbește de lucrările Istorice la Grecĭ și la Romînĭ, în epoca renaștereĭ și în aceea a filosofilor francezĭ din al XVII-le veac, arată cum cu deosebire în secolul XIX se lămuri noțiunea Istorieĭ ca știință și se preciză, cerîndu-se chiar, o teorie și metodă a cercetărilor istorice. Arată că acum, în al XIX-le veac, se iviră opere de metodologie istorică prin lucrărĭ ca cele ale luĭ W. Wachmuth (anul 1820) și Iohann Gustav (anul 1858); precum și lucrărĭ după spiritul științific modern ca a luĭ Buckle: Istoria civilizațieĭ în Englitera (anul 1858), făcută după vederile filosofice ale luĭ Aug. Comte, și cercetînd legile cărora e supusă viața omenireĭ în istorie și anume în cultură. Apoĭ, subt impulsul maĭ ales, al revoluțiuneĭ pe care Bukle o stîrni în chipul de a vedea, înțălege și tălmăci faptele istorice, apăru, zice Klaié, lucrarea luĭ Sybel despre «Legile științeĭ Istorice» (a. 1864), precum și acea de același fel a luĭ Bernheim (a. 1880 și 1889), dr. Ottokar Lorenz (a. 1886), a englezuluĭ Freeman (a. 1886), a francezuluĭ Tarde, a luĭ Hinneberg (a. 1889) etc.; maĭ ales aĭ luĭ Bernheim «Manual despre metoda istorică» apărut întîiŭ la 1889 și apoĭ în o în nouă ediție revăzută și mărită la 1894 ce sintetizază perfect tot ce se făcuse pănă la el în metoda istorică. Pe temelia acestor cercetărĭ ale luĭ, scriu opere istorice distinșĭ specialiștĭ francezĭ într'ale Istorieĭ ca Langlois și Seignobos. Apoĭ continuă Klaié (aceasta o voĭ da în traducere):

«Maĭ mult saŭ maĭ puţin în legătură cu lucrările istoricilor germanĭ şi francezĭ e cartea istoriculuĭ romîn şi profesor al Universităţeĭ de la Iaşĭ, renumitului Xenopoi: Acest excelent învăţat, care de la 1889 lucrează istoria pe larg a poporuluĭ săŭ (în „Istoria Rominilor din Dacia Traiană») şi a executat ast-fel practic metoda istorică, a scos o lucrare în franţuzeşte cu titlul «Les principes fondamentaux de l'histoire, par A. D. Xenopol, proefsseur a l'université de Jassy, Paris, Ernest Leroux, 1899». Heinrich Rickert scrie în darea-ĭ de seamă despre această operă: Ea ocupă între scrierile despre principiile Istorieĭ, care sunt scrise în timpul din urmă, un loc distins, şi merită, în mare măsură, interes nu numaĭ din partea logicianuluĭ ci şi din a tuturor istoricilor, cari ţin la lămurirea propriei lor lucrărĭ. Le va fi pe voie bărbaţilor care se îndeletnicesc cu cercetărĭ speciale, că scriitorul e el însuşĭ istoric şi că de aceia nu e expus la pericolul de a se înămoli în speculaţiĭ, care sunt străine de istorie, şi maĭ mult de cît excelent ştie să lămurească pretutindenĭ cu noroc teoriile sale, prin exemplele alese. Iar logicienií, carĭ sunt convinşĭ de non-sensul metodeĭ naturale universale, cu bucurie vor saluta pe Xenopol ca pe al lor aliat in lupta înpotriva utopiilor metodologice ale naturalismuluĭ, în care astă-zĭ se crede iar cu deosebită aprindere, dar care nu produc de cît numaĭ încurcătură. In această carte nu se face încercarea stearpă de a se impune istorieĭ procedarea care s'a născut în ştiinţa naturală, ci autorul pretutindenĭ se sileşte să se reculeagă după practica marilor istoricĭ De aceea, nu găsim în ea nicăerĭ nerodnica silinţă de a inventa o metodă nouă, pe care nicĭ un istoric n'a întrebuinţat-o încă, ci scriitorul deja dinainte ţinteşte la aceasta, ca să lămurească metoada proprie (particulară) a procedăreĭ istorice; şi în loc de a îngădui ca totul să se contopească în fantoma uneĭ metode universale, se uită pe unde şi încotro să scoată la iveală pe aceea, după care istoria se deosebeşte de cele-l'alte ştiinţĭ. Ast-fel, aicĭ s'a dat pe un drum, pe unde e cu putinţă a dobîndi oare-care acord între teorie istorică şi practica istorică».

Şi apoĭ, continuă Klaie, totuşĭ filosofi, filologĭ, politicianĭ, staticianĭ, etnologĭ, antropologĭ, economiştĭ şi în fine sociologĭ,

toţĭ aceştia aŭ năpădit să studieze metoda istorieĭ, şi cu toţiĭ, chiar azĭ, susţin că istoria nu e nicĭ o ştiinţă şi că ea n'are nicĭ o metodă de valoare. Din speţa acestora, cari nu pricep istoria, e Germanul von Below care a scris: «Die Grundlagen des 19 Jahrhundertes von Honston Stewart Chamberlain, München 1900». şi care spune în ea că a scrie istoria e a face o lucrare pe care orĭ-ce ziarist ştie să o facă, e o lucrare de diletantism.

Dar diletantismul, continuă Klaie, a stricat orĭ căreĭ istoriĭ şi în special istorieĭ croate; de aceea să vorbesc ceva de istorie ca ştiinţă, de scopul şi metoda eĭ. Spune apoĭ că în ştiinţele naturale, naturalistul observă fenomenele în natură saŭ spaţiŭ pe cînd istoricul în timp, saŭ istorie. Şi apoĭ continuă (acum daŭ în traducere. «Xenopol expune acelaşĭ lucru, numaĭ că cu alte vorbe. El împarte toate fenomenele (faptele) tot în două clase: unele sunt pentru el phénomènes coexistants iar altele phénomènes succesifs, apoĭ spune că istoria se ocupă numaĭ cu cele din urmă, pe cînd cu cele dintăiŭ se îndeletniceşte istoria naturală. Phénomènes coexistans sînt pentru el fenomenele care se repetă saŭ barem nu prezintă nicĭ un fel de schimbărĭ, fie că le observăm în locul acesta saŭ acela; iar phénomènes succesifs se schimbă în curgerea vremiĭ şi tocmaĭ de aceea sunt însemnate pentru istorie, anume prin acea că se deosebesc unul de altul. Ast-fel, şi Xenopol a despărţit limpede două felurĭ de ştiinţe; unele se ocupă cu raporturile neschimbătoare dintre fenomene saŭ fapte, ca şi cu ritmul trainic al produsereĭ, saŭ cu legile naturale vecinice; altele arată firele individuale singuratice ale desvoltăreĭ, care se deosebesc prin particularităţile lor.

Comunicat Arhiviĭ de *Ilie Bărbulescu* sub directorul Arhivelor statuluĭ.

Principiile fundamentale ale Istorieĭ de A. D. Xenopol

In *La Revue de synthèse historique* din Paris, numărul 15 pe Decembrie 1902, cetim într'un articol al învăţatuluĭ italian Benedetto Croce, intitulat «Etudes relatives à la theorie de

l'histoire en Italie», următorul loc, care interesează știința romînă: «cetitorii care cunosc teoriile (cu puțin posterioare teoriei mele) ale lui Lacombe (1894), Xenopol (1899) și Rickert (1896 și 1902) și care aŭ urmărit în această revistă polemicile susținute de acești distinși învățați, se vor întreba în ce se deosebește teoria apărată în Italia de mine, de profesorul Gentile și de cîți-va alții, de acea pe care am amintit-o. Le voi răspunde că numai asupra unui punct sunt unit cu d. Lacombe: refuz ca și dînsul ori-ce caracter științific istoriei povestitoare, adică istoriei *pur* și *simplu.*

In adevar de la Aristotel și Socrat, știința n'a încetat de a avea de unic obiect, universalul, necesarul, esențialul. Istoria însă se ocupă cu individualul, empiricul, cu ceea ce dispare în timp și spațiu. Istoria este deci o cunoștință și nu o știință; dacă însă voește a se numi știință cunoștința, privită din punctul de vedere obștesc și apoi să deosebească științele generalului și acele ale individualului, se va fi schimbat numai terminologia tradițională (și nu înțeleg ce folos se va trage din aceasta), dar nu se va face să dispară această adîncă deosebire. Pentru toate celelalte puncte, teoria italiană este in înțelegere cu vederile lui Xenopol și Rickert.

Revue Critique, cu data de 22 Septembre 1902, publică următoarea critică a d-lui Seignobos asupra *Principiilor fundamentale ale istoriei,* a d-lui Xenopol:

De doi ani de cînd datoresc *Revistei critice* darea de samă asupra cărții d-lui Xenopol, de trei ori m'am pus s'o fac, și de fie-care dată m'am oprit fără a ajunge s'o pot scrie. Cetitorii acestei *Reviste* știŭ că d. X. ie un erudit solid și un istoric iscusit în arta sa. Mă bucurasem văzînd o chestie fundamentală de metodă, așa de des întunecată de metafizicieni și de amatori, tratată în fond de un istoric de meserie. Ca și autorul, socot și eŭ că-i primejdios pentru istorie de a lăsa să se formuleze «metoda și principiile sale de către filosofii și naturaliștii».

In partea istorică a acestei opere am regăsit, în adevăr,

deprinderile de informaţie complectă şi de analiză, exactă pe cari d. X. le aduce în toate lucrările sale, Cele 250 de paginĭ de la început sunt consacrate maĭ cu samă discuţieĭ teoriilor emise asupra caracteruluĭ şi scopuluĭ istorieĭ, asupra factorilor evoluţieĭ şi a legilor sociologice; toate doctrinele, toate sistemele de filosofie a istorieĭ şi de sociologie sunt expuse fidel şi criticate cu spirit ştiinţific. Tot ce s'ar putea imputa d-luĭ X. e că şi-a făcut lucrul prea cum se cade, că s'a oslenit discutînd compilaţiile cîtorva amatorĭ cu aceiaşĭ îngrijire ca şi sistemele originale. N'a făcut oare prea multă cinste d-luĭ B. Kidd, d-lor Lavollée, Bourdeau, Yves Guyot?[1])

Sistemul personal al autoruluĭ e expus maĭ cu samă în ultimele capitole. Aş fi avut o vie dorinţă de a-l rezuma şi de a-l discuta. Dar a trebuit să-mĭ mărturisesc, după o repeţită examinare, că-s incapabil de aşa ceva. Propoziţiile esenţiale, «legile fundamentale», stabilite prin analiză de d. X. sunt formulate într'o limbă cînd abstractă cînd metaforică, pe care n'o pricep. Mă hotărăsc decĭ de a le reproduce textual.

I. Puterea *evoluţieĭ* manifestă acţiunea sa prin legile următoare în sfera desvoltăriĭ intelectuale:

1) Propăşirea spirituluĭ omenesc ie constantă şi nu-ĭ cu putinţă a-ĭ hotări o margine;

2) Propăşirea, deşi constantă, nu-ĭ neîntreruptă; ea se săvîrşeşte prin valurĭ cari înaintează, apoĭ îndărăptează, pentru a înainta din noŭ maĭ departe decît... cele dinainte;

3) Evoluţia nu pune numaĭ alăturea formele noĭ cu cele vechĭ, ci le hultueşte pe ele;

4) Evoluţie formelor spirituluĭ se face prin păturile superioare şi de sus în fos.

II. Puterea *mediuluĭ intelectual* dă naştere legilor următoare:

1) Este în totdeauna o corespondenţă între faptele intelectuale şi starea generală a spiritelor, lege care are de corolar

---

1) Articolul d-luĭ A. Mater (şi nu Matter) semnalat la p. 344 şi a unuia din eleviĭ meĭ, care şi-a făcut studiile istorice după ce l'a scris şi priveşte surizînd această lucrare de adolescent.—Taine se numia Hippolyte nu Henri,

pe următoarea : Schimbarea mediuluĭ intelectual atrage totdeauna o schimbare în faptele spirituluĭ pe care-l încoujoară.

2) Adevărul singur nu-ĭ supus înrîurireĭ mediuluĭ; el nu se schimbă împreună cu acesta.

III. Puterea *expanziuneĭ* dă naștere la următoarele legĭ:

1) Expanziunea e cu atît maĭ puternică cu cît se 'ntinde maĭ mult în spațiŭ și maĭ ales în timp ;

2) Expanziunea procede ca și evoluția prin valurĭ ce înaintează și daŭ îndărăt. Valurile de expanziune nu se potrivesc totdeauna cu acelea, de aceiașĭ natură, ale evolutieĭ.

IV. *Lupta pentru traiŭ* poate da loc la aceste două legĭ:

1) Ea are de urmare stîngerea elementuluĭ învins, cînd nu poate fi asimilat de elementul învingător;

2) Ea dă naștere la nouă produse intelectuale cînd elementele între care se dă lupta pot întra în combinație.

V. *Reacținnea contra acțiuneĭ* poate fi formulată prin legea că: Reacțiunea e în proporție inversă cu acțiunea.

IV. Puterea *imitațieĭ* produce legile următoare:

1) Imitația împedecă propășirea cînd se aplică la formele existente, ea o ajută cînd se aplică la ideĭ nouă.

2) Imitația nu dă naștere la succesiuuĭ istorice de cît cînd se aplică la elemente succesive, deci neasemănătoare;

3) Imitația conștiută trece în neconștiut cînd desvoltarea se oprește și faptele ajung coexistente.

VII. Puterea *individualitățeĭ* se manifestă prin legile :

1) Orĭ-ce personalitate omenească întipărește mișcăriĭ ce ea provoacă pecetea individualitățiĭ sale. Această întipărire ie cu atît maĭ puternică cu cît personalitatea ie maĭ însemnată;

2) Acțiunea geniuluĭ, cînd rezumează tendința epociĭ sale, grăbește evoluția; cînd lucrează împotriva eĭ, o întîrzie;

3) Geniile științifice nu fac alta de cît că grăbesc descoperirea adevăruluĭ. Știința nu poate avea o semnătură individuală.

VIII. *Intîmplarea* ne fiind o putere propriŭ zisă, de și producătoare de fapte istorice, nu poate da naștere la legĭ de desvvltare".

„Nu sunt evotuțiunĭ paralele asemănătoare. Evoluția ace-

leiaşĭ forme nu se repeţeşte nicĭ odată în timp în chip identic. Fie-care evoluţie e o formă unică şi caracteristică".

„Faptele istorice sunt cu atit maĭ constante şi cauzele lor sunt cu atit maĭ lăuntrice cu cit sunt produsul uneĭ generalităţĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin întinse. Ele devin cu atît maĭ contingente şi cauzele lor cu atît maĭ afarnice cu cît sunt determinate prin amestecul personalităţilor maĭ însemnate saŭ al întîmplăreĭ".

Maĭ multe din aceste propoziţiĭ sunt evidente şi nu găsesc una care să-mĭ pară greşită—în măsură în care o înţeleg. Dar nu întrebuinţarea ce s'ar putea face cu ele. Mă tem că ele nu's de cît traducerea în limbaj convenţional a noţiunilor cu înţeles obştesc. Nu ştiŭ dacă se poate ajunge la preciziunea necesară uneĭ legĭ cît timp se operează cu termenĭ aşa de răŭ definiţĭ ca: «propăşire, mediŭ intelectual, expanziune, element, acţiune, reacţiune, individualitate, geniŭ, personalităţĭ». Şi mă întreb dacă aceste formule pot fi considerate ca legĭ.

Ch. Seignobos

Iată şi răspunsul d-luĭ Xenopol publicat tot în *Revue Critique* din 3 Noembre 1902:

Dl. Seignobos (a se vedea *Revue*, No. 38) cetind cartea mea cam prea iute, crede că «sistemul meŭ personal» constă în a formula legĭ pentru desfăşurarea faptelor succesive, pe cînd cartea mea are de scop tocmaĭ combaterea acesteĭ teze şi de a dovedi că nu sunt legĭ de desvoltare de cît pentru partea cu totul abstractă a succesiuneĭ, şi că orĭ-ce încercare de a formula legĭ reale, legĭ cari să cîrmuiască manifestarea fenomenelor succesiv şi prin urmare legĭ de cauzaţie care să le explice, n'ar ajunge la nicĭ un sfîrşit (*Principiile fundamentale ale istorieĭ*, p. 201). Legile abstracte nu's, în adevăr, de obşte, de cit «traducerea în limbaj convenţional a noţiunilor cu înţeles obştesc». Istoria nu poate trage din ele nicĭ un folos. Şi tocmaĭ pentru a dovedi acest adevăr şi pentru a arăta că istoria nu se desfăşură de cît în seriĭ *unice şi particulare*, am scris studiul meŭ. Critica d-luĭ Seignobos nu se atinge măcar de ideia cîrmuitoare a cărţeĭ.

Xenopol

AMINTIRI

despre Edgar Quinet cu prilejul Centenaruluĭ seŭ.

Generosul popor francez tot deauna au ştiut se venereze memoria barbaţilor iluştri care a făcut gloria luĭ şi care s'au consacrat viaţa prin puterea ideilor şi prin nobleţa inimeĭ, în serviciul bineluĭ obştesc! In ziua de 1 Martie st. n. au avut loc în Paris la Sorbona şi în toată Franţa serbările naţionale organisate în amintirea împlinireĭ unuĭ veac de la naşterea marelui cugetător Edgar Quinet care maĭ cu seamă, pentru noĭ romîniĭ, ar trebui să aibă o îndoită şi măreaţă însămnătate; sora noastră maĭ mare Franţa, sarbează nu numaĭ pe unul din ceĭ maĭ celebri dintre celebriĭ seĭ fiĭ, dar şi pe omul care, în vastul seu crier luminat de facla celor maĭ profunde cunoştinţĭ filozofice, în sufletul seu neasămănat de bun, au ştiut să găsească pentru noĭ un loc de cinste, să pătrundă şi să arăte lumeĭ dreptul nostru de viaţă la soarele civilisaţiuneĭ moderne, într'o epocă cînd tocmaĭ ni se contesta de către celelalte naţiunĭ europene, acest drept.... Tot poporul francez prin delegaţiunĭ oficiale din toate unghiurile pămîntuluĭ pe unde vieţueşte, au ţinut să i-a parte la serbătorirea ilustruluĭ scriitor şi să dovedească lumeĭ că după o sută sau după o mie de anĭ de la naşterea unuĭ om mare, Franţa ştie şi va şti vecĭnic să aducă marturia cea maĭ vădită de recunoştinţă şi admiraţiune unuĭ fiu vrednic de ea, unuĭ sublim erou a gîndireĭ omeneştĭ, transportînd oasele luĭ de la cimitirul Montparnasse la Panthéon, alăturea cu Voltaire, J. J. Rousseau şi Victor Hugo!

Orĭ ce romîn cît de puţin cult trebue să aibă cunoştinţă de cine a fost Edgar Quinet, care sunt operile sale, cît ne-a iubit pe noĭ romîniĭ şi cauza pentru care odinioară Adunarea Naţională, din impulsiunea vechilor seĭ prietinĭ Ion C. Brătianu şi C. A. Rosseti, i-au votat în unanimitate dreptul la cetăţenia de onoare, o adevărată şi desinteresată onoare pentru tot neamul romînesc! Toată presa franceză, toată presa cultă din Europa şi America s'au ocupat de această

serbare duioasă şi naţională a viteazuluĭ popor francez şi deci nu voĭ maĭ încerca a banaliza maĭ departe monotonia subiectuluĭ pe aceeaşĭ notă generală, ci mă voĭ mărgini a înşira cîte-va amintirĭ scumpe despre Quinet, amintirĭ absolut personale, trezite în mintea mea din noaptea trecutuluĭ, cu prilejul acesteĭ festivităţĭ publice de un caracter eminaminte intelectual şi patriotic. Eram copil de 10 anĭ cînd am sosit la Paris pe la începutul isbucnireĭ resboiuluĭ franco-german în anul 1870, pentru a fi aşezat acolo ca intern în liceul Louis-le-Grand, sub părinteasca îngrijire a uneĭ bătrîne mătuşă, văduva Catinca Asaki, soţia unchiuluĭ meu Petru Asaki, care mi-a fost nânaş, şi care vroind să uşureze greutăţile de viaţă a uneĭ familie sărace, înrudită cu el, şi neavînd copiĭ, exprimase cu *limbă de moarte* soţieĭ sale dorinţa de a'mĭ complecta educaţiunea sub auspiciile îmbelşugate de care dispunea. Petru Asaki era om capabil şi bogat; să retrăsese cu nevasta luĭ la Paris din anul 1848 odată cu Mihail Vodă Sturza, al căruĭ credincios prieten a fost în timpul domnieĭ sale în Moldova şi rĕmase maĭ departe în Paris cu acelaş devotament pănă la moartea sa în anul 1869; Petru Asaki era frate maĭ mic al ilustruluĭ Gheorghe Asaki, primul învăţător din Moldova şi cînd am sosit la Paris eram deja bine recomandat din ţară de cătră mătuşa mea Elena Asaki văduva luĭ Gheorghe Asaki, cătră Edgar Quinet şi cătră soţia luĭ Hermiona Quinet fiica sa şi vară primară cu mama mea. Abia după un an de zile, m'am dus la Versailles cu ideea de a mă înfăţoşa ilustruluĭ scriitor al Franţeĭ, reîntors din exil în patria sa, după căderea imperiuluĭ, ales deputat al Parisuluĭ şi vice-preşedinte al Adunăreĭ Naţionale; Edgar Quinet locuia în Versailles atuncĭ pe Bulevard de la Reine No. 27 aproape de gară; un apartament modest mobilat, cu plafonul cam jos în al treilea etaj, sau al patrulea cum s'ar zice la noĭ, servia de locuinţă patriotuluĭ republican, care remase exilat 20 de anĭ în Elveţia, cît a durat imperiul luĭ Napoleon III, credincios principiilor sale democratice, în tovărăşia vechilor săĭ prietenĭ şi conluptătorĭ Arago, Louis Blanc, Raspail, Felix Pyat, Victor Hugo şi alţiĭ.

Introdus într'o odae mică, cu dulapurĭ pe ceĭ patru pereţĭ, pline de cărţĭ, văd la mijloc aşazat într'un fotoliu la un biurou încarcat cu manuscripte, pe un impunător moşneag, căct era aproape de 70 anĭ, ras tot la faţa, cu nişte ochelarĭ pe nas, serios, cu fruntea înourată de încreţiturĭ şi zicîndu-mĭ:

— „D-ta eştĭ fiul vereĭ doamneĭ Quinet şi a luĭ Vasilică Grigoriu Portarbaşa, despre care mi-a scris din Romînia (*de lá-bas*) soacra mea? Iea loc, băete şi spune'mĭ ceva din ţara voastră!..."

Cam tremurînd de emoţiune în faţa acestuĭ uriaş despre care cetisem numaĭ prin jurnale de numele seu păn'atuncĭ, am remas în uniforma mea de colegian pironit pe scaun cîte-va minute, fără să pot îndruga o singură vorbă, cînd de odată apare şi mătuşa mea Hermiona Quinet care m'a descurcat din această uimire, luîndu-mă sub oare-care ocrotire prin întrebărĭ pe tonul cel maĭ familiar intim. Conform dorinţeĭ lor, am început să dau toate amănunţimile despre care mă întrebau ambiĭ soţĭ Quinet cu o vădită rîvnă de a şti totul despre cele ce se petreceau în ţara noastră şi maĭ cu samă, năzuiau într'una de a cerceta cum au putut romîniĭ, popor de rasă latină şi cu cele maĭ entusiaste simpatiĭ pentru Franţa, să înjghebeze pe tronul Romînieĭ o dinastie de origină şi cu resimţirĭ germane....

In această primă zi cînd am văzut pe Quinet era Duminică, nu avea şedinţă la Parlament; am fost reţinut la masă cu care prilej am văzut pentru prima oară în viaţa mea figurele luĭ Ledru-Rollin, a luĭ Dufaure şi Jules Favre, amiciĭ seĭ; s'au discutat la masă între eĭ lucrurĭ de acele pe care încă mintea mea de copil nu le putea pricepe, privindu-ĭ tăcut numaĭ cu ochiĭ plinĭ de atenţie şi cu'n soiu de tainică frică admirativă în mine; la ora zece s'a terminat masa şi invitaţiĭ luĭ Quinet, cu mine, ne-am întors la Paris unde ploua torenţial; Dufaure m'au condus în cupeaua sa care'l aştepta la gara Saint Lazare, până acasă la mătuşa mea Catinca Assaki în rue Richepanse No. 7 lîngă piaţa Madeleneĭ. Duminica viitoare, am fost din nou la Quinet care m'a primit cu zimbetul bunătăţeĭ pe buze, cu aceiaşĭ dulceaţă de su-

flet sincer ce caracteriză orĭ ce natură de elită: mă luase în afecţiunea sa, căcĭ după şase lunĭ, părăsind Versailles şi stabilindu-se în Paris rue de Vaugirard No. 44 venia el singur în fie-care sîmbătă sara, ca să mă scoată de la liceu şi să mă reţină la masă, unde aveam maĭ tot deauna plăcerea şi înalta cinste să întîlnesc o sumă de oamenĭ marĭ cu care Franţa contimporană se făleşte şi este mîndră.

In casa unchiuluĭ meu Edgar Quinet am văzut, după doĭ anĭ de la venirea mea în Paris, pentru prima oară capul plin de aureolă a celuĭ maĭ genial poet al Franţeĭ pe nemuritorul Victor Hugo, şezînd în salonaşul a căruĭ ferestre dădeau în grădina Luxemburg, înconjurat de alţĭ şapte sau opt oamenĭ marcanţĭ ce cultivau prieteşugul luĭ Quinet, din care îmĭ amintesc de numele luĭ Eugeniu Pelletan, tatăl actualuluĭ ministru de marină, de Leon Gambetta încă om tînăr pe atuncĭ şi de generalul Garibaldi care să găsia în trecere pe la Paris şi cu care Quinet era în legăturĭ de prieteşug de 40 anĭ, după cum îmĭ spunea mătuşa mea Hermiona. Asistam foarte des la interesantele desbaterĭ ale Camereĭ Naţionale în tribune rezervate, graţie luĭ Quinet, care era Vice-Preşedinte al acestuĭ corp şi tot prin el, cu recomandaţiunĭ speciale puteam avea intrările libere la şedinţele Academieĭ Franceze şi de multe orĭ chiar bilete de favoare ce se dau publiciştilor la spectacole marĭ de teatru, la Palatul de Industrie unde era Salonul şi toate exposiţiunile artistice ale Parisuluĭ.

Edgar Quinet avea un cult pentru poporul romînesc curat; el iubea ţara noastră cea veche şi neinfectată încă de miasmele otrăvitoare care o duce astă-zĭ în tăcere pe calea uneĭ disparițiunĭ sigure; avea multă veneraţiune pentru socrul seu, ilustrul luptător pentru lumină şi marele patriot Gheorghe Asaki, despre care Quinet vorbia pe un ton lăcrimător că Romîniĭ şi guvernele ce se perindau, n'au avut nicĭ odată destulă recunoştinţă pentru uriaşele merite ale aceluĭ om, care a desgropat din întunericul trecutuluĭ documente, care a scris, a luptat ca un martir pentru a face un popor demn de civilisaţie, dintr'un popor de sclavĭ.

Quinet vorbea puţin şi înţelegea bine limba romînească, maĭ cu seamă cea din cărţile moderne; i-am dus odată un volum din *Convorbiri Literare* în care marele nostru istoric de astă-zĭ d. Xenopol, făcea o dare de samă despre remarcabila operă filozofică a luĭ Quinet intitulată *La Création* care abia apăruse atuncĭ. Volumul acela şi azĭ a remas în biblioteca luĭ Quinet şi orĭ de cîte orĭ mergeam duminica la el, îmĭ vorbia mie, în presenţa iluştrilor seĭ amicĭ cu o sinceră admiraţiune despre gradul superior de cultură şi agerimea de inteligenţă a tînăruluĭ critic de pe atuncĭ, astă-zĭ o ilustraţiune a ţereĭ şi cel maĭ mare istoric al Românilor. Doamna Quinet era asemenea o femee de mare talent ca scriitoare şi o adevărată tovarăşă de surgun şi de suferinţă a soţuluĭ eĭ. Ea a îndurat aproape 20 de anĭ toate crudele lipsurĭ ale vieţeĭ în exil, dînd lecţiunĭ private ca să trăească şi de multe orĭ în timpul acesta a refuzat părinţilor seĭ bătrînĭ din ţară, bucuria de a veni să-ĭ vadă, nu maĭ pentru a nu lăsa o singură zi, o singură oră în exil singur părăsit şi amărît pe ilustrul eĭ soţ, a căruĭ apoteoză naţionala a serbătorit'o toată Franţa maĭ dăună-zĭ şi a căruĭ oase dorm azĭ în catacombele Panteonuluĭ, ultima eternă locuinţa a celor nemuritorĭ!

Hermiona Quinet a scris două frumoase volume sub titlul de *Mémoires d'Exil* şi maĭ tîrziu a scos alte două interesante volume sub titlul *Les sentiers de France* care au făcut senzaţie în publicistica pariziană. Iluştrul Quinet găsise în ea pe adevarata tovarăşă ce ştie să priceapă şi să măngăe un soţ croit din asemenea ştofă extraordinară.

Quinet a murit subit din cauza unuĭ defect organic intern, anevrismu, la Versailles, în etate de 74 anĭ, fiind vice-preşedinte al Camereĭ deputaţilor; representant al lucrătorilor din Paris, clasa muncitoare de jos, alegătoriĭ seĭ în număr de peste o sută de miĭ, au ţinut să fie adus din Versailles până la Paris pe umerĭ corpul seu mort în sicriu, cu ceremonia numaĭ civilă; statul i-a făcut stralucite funerariĭ naţionale, căcĭ a murit sarac precum a trăit sarac, luptînd contra mizerieĭ în exil, numaĭ prin genialitatea peneĭ sale de vultur al gîndireĭ.

In grupul familieĭ am urmat convoiul funebru de la arcul de triumf până la cimitir, alatruea de mătuşa mea văduva Quinet, care venea pe jos la braţul luĭ Victor Hugo. Atuncĭ, pentru prima oară am auzit în public vorbind la cîţĭ-va paşĭ distanţă de mine, pe celebrul orator Gambetta care era idolatrizat de populaţia Parisuluĭ, după care a luat cuvîntul şi Victor Hugo pronunţînd sonor, pe un ton de profund bariton cîte-va cuvinte care cădeau în aer ca sunetul unuĭ uriaş tocsin de bronz! Au vorbit încă vr'o doisprezece oratorĭ marĭ din partea Camereĭ, Sorbona, Colegiul de Franţa, Academia şi diferite marĭ instituţiĭ şi corporaţiĭ care formează sufletul mare al poporuluĭ cel maĭ civilizat din lume! S'au început dimineaţa şi s'au terminat aproape sara această măreaţă manifestaţie de doliu adevărat naţional, la care au luat spontaneu parte tot Parisul şi peste patru sute de miĭ de lucratorĭ, clasa democratică şi saracă a Parisuluĭ al căreĭ expresiune sublimă, în Camera legislativă, nu putea fi de cît omul care a luptat sincer şi pururea pentru dreptatea celor asupriţĭ, pentru Patria sa şi pentru lumina neţărmurită a celor uitaţĭ în întuneric....

Mare şi fericit este poporul ce posedă în fruntea luĭ apostolĭ ce ştiu să poarte aşa de sus facla lumineĭ care răspîndeşte atîtea raze, în cît pot revarsa şi celor depărtate; din cele depărtate, poporul nostru a fost cel maĭ încălzit de focul acesteĭ glorioase luminĭ, ce nu va peri de cît odată cu ultima scînteе de viaţă a omeniriĭ!...

Petru V. Grigoriu

DOCUMENTE

Scrisoarea lui Ioan Ghica c. Const. Negri

Constantinopole le 10 Août 57.

Mon cher vieux

Après force conseils et contre-conseils tenus à la Porte et sur tous les points du Bosphore, après des combinaisons, des biais et des finesses á faire tressaillir la vieille diplomatie que nous nous plaisions à croire morte et enterrée, Mercredi à mid M. Thouvenel a amené sou pavillon que l'Ajaccio parti devant l'ambassade de France a salué de 21 coups de canon. Aprés cela M, Thouvenel est allé fairs une visite au Sultan en habit bourgeois qui l'a reçu de la manière le plus gracieuse. En rentraut à l'ambassade de France, il est allé faire une visite à M. Boutenieff, Aussitôt que l'Ajaccio a stoppè devant le palais russe, le brik de guerre de l'ambassade a hissé le pavillon français au grand mât et l'a salué de 21 comp. Alors cela a été des cris, des vive les Empereurs de la part des matelots des deux équipages, des marques de tendresse et d'affection et tout ce qui s'eu suit; voilà comment on a jêtée bètement la France en alliance avec la Russie; car il ne faut pas se faire illusion; nous marchons à cela, et quoique la guerre ne soit encore dans l'esprit de personne, la position est si tendue qu'un rien peut l'amener, et la Russie est si habile. Les ambassades de Russie, de Prusse et de Sardaigne ont amené leurs pavillons et tout le monde doit partir demain La commissaires doivent avoir reçu aussi l'ordre de quitter les Principautés-Unies. Aussi quoi qu'il en arrive il ne serra plus question parmi les Roumaius d'unionisme et

d'anti-unionisme. Cet... de caimacam de Moldavie ne s'est pas douté un seul instant qu'il était le premier des unionistes; car quoi qu'il arrive, à moins que la France ne nous donne à la Russie, ou l'Angleterre à l'Autriche, nous serons réunis et peut être quelques chose de plus. Je ne crois par à la guerre, quoique j'aie toujours pensé que la paix de Paris n'avait aucune base solide et quoiqu' un matelot ivre français, anglais on russe peut devenir cause des plus grands événéments. Mais je pense que les relations ne seront reprises que lorsque la question des Principautés aura été bien réglée et la paix est au prix de l'Union des Principautés, J'ai eu l'honneur de dire toat cela à de vieux diplomates, il y a six mois. Cele me semblait şi clair; mais à l'heure qu'il est, ils cherchent encore midi à quatorze heures et se jettent dans des considérations si trancendantes, que des aigles aurainest de la peine à les suivre. Peux-tu m'envoyer une liste de tous la députés élus, avec quelques observations en regard de chaque nom. Pour ceux que je connais, jesais qu' autrefois ils auraient dansé selon que (sic) leur aurait chanté Cotzebue. Presentes mes respets à ta soeur Cathérine.

Son ami devoui
Ion Ghica

Această scrisoare datează din timpul rupereĭ relaţiunilor diplomatice ale puterilor europene cu Turciĭ, cînd cu refuzul lor de a casa alegerea la divanul adhoc al Moldoveĭ, cele pătate de fraudă, înaintea întrevedereĭ de la Osborne între împăratul Napoleon III şi regina Victoria. Părerile luĭ Ioan Ghica sunt însă prea optimiste, privitoare la sorţiĭ de unire a principatelor. Comp. *Istoria Romînilor din Dacia traiană*, VI p. 60.

NOTIŢI

Privitor la documentul inserat de noĭ în numărul precedent din 1617 d, *Ionnescu-Gion* ne trimite următoarea scrisoare care îndreaptă părerea omisă de noĭ în adnotarea luĭ, părea rostită nu e vorba cu oare-care rezervă

„Domnule Xenopol, documentul dtn 1617 al luĭ Alexandru Iliaşi Vodă în care se pomeneşte de Alexandru fiul luĭ Radu Vodă, e o greşală a luĭ Dionisie Ecleziarhul. Nu trebue citit Alexandru feciorul luĭ Radu Vodă, ci *feciorul Mirceĭ Ciobanul nepot Raduluĭ Vodă.* De ce? Pentru că oameniĭ bunĭ care aŭ fost marturĭ la facerea învoeleĭ: *Nan* (nu Nae) din Bărbăteştĭ, şi Tanasă din Bărbăteştĭ şi Isac Cupeţul sunt persoane din a doua jumătate a secoluluĭ XVI, aşa că nu pot să se suie până la primiĭ Basarabĭ aĭ secoluluĭ XIV. De altmintrelea ceĭ care se judecă aŭ aerul că nu sunt de cît a doua generaţie la 1617, şi prin urmare cam bătrînĭ ar fi trebuit să fie şi părinţiĭ lor şi eĭ pentru a complini timpul de la 1400 la 1617. Dionisiu a copiat şi tradus greşit ca mulţĭ din dascaliĭ vechĭ.

Cu deosebită stimă

Ionnescu-Gion

O singură greutate rămîne la interpretarea d-luĭ Gion, anume Mircea Ciobanul nu a fost fiul unuĭ Radu Vodă ci al luĭ Mihnea cel Răŭ, aşa cel puţin pare a se stabili geneologia luĭ (Istoria *Romînilor din Dacia traiană* III p, 4) până la proba contrarie. In orĭ ce caz, chiar dacă ar fi vorba de Alexandru II fratele luĭ Petru Schiopul, aşăzămîntul *rumăniei* se urcă la 1567—1577, inainte de Mihaĭ Viteazul. Si pe noĭ ne cam surprinsese urcarea aşăzămîntuluĭ rumănieĭ tocmaĭ la Alexandru Basarab in veacul al XIV-lea.

*
* *

Cum privim viaţa, de St. G. Ioan, este o scurtă rezumare a părerilor celor maĭ mulţĭ din filosofiĭ şi poeţiĭ care s'aŭ îndeletnicit cu această chestiune. Dintre Romînĭ autorul se ocupă cu Eminescu al căruĭ influenţă deprimătoare o constată. Sfîrşeşte prin arătarea ce poporul, în poezia luĭ poporană, este maĭ optimist.

*
* *

Banchetul ce trebuia să se dea d-luĭ Xenopol pentru a celebra cele două marĭ izbînzĭ ale sale pe tărîmul ştiinţific; alegerea de corespondent al Institutuluĭ din Franţia, şi isprăvirea *Domnieĭ luĭ Cuza-Vodă*, s'a amînat pe după Paştĭ, d. Xenopol avînd de curînd a pleca la Bucureştĭ pentru sesiunea academică.

* * *

Ultimul fascicul din *Séances et travaux de l'Academie des sciences morales et politique*, acela pe Fevruarie 1903, conţine în fruntea luĭ un postum al principeluĭ Gr. Bibescu fost membru străin asociat al ziseĭ Academiĭ, articol intitulat „Le lieutenant T. Galland du premier des Zouaves".

* * *

Principele C. Brancovanu directorul mareĭ şi importanteĭ reviste din Paris *La Renaissance latine*, sosind în Bucureştĭ, a vestit pe domnul Xenopol, că va trece prin Iaşĭ spre a-l vedea şi a se înţelege cu d-sa asupra genuluĭ de articole cu care l'ar ruga să colaboreze la revista luĭ, spre a fi conforme cu vederile d sale asupra direcţiuneĭ pe care voeşte să o dea revisteĭ.

* * *

Eminenta poetă *Riria*, lucrează de maĭ mult timp la o nouă tregedie: *Kiajna şi Ioan Vodă cel Cumplit*, în 5 acte. Maĭ are de revăzut actul al IV-lea spre a-ĭ da ultima formă. Lucrarea este de o frumuseţă deosebită.

* * *

In societatea *Arhiva* s'a înscris 3 poeţĭ d-niĭ *Florian Becescu*, căpitanul *Leon Cerchez* şi *Ioan Dafin*.

* * *

Domnia luĭ Cuza-Vodă se cere din toate părţile d-luĭ Xenopol. Librariĭ editorĭ fac în fie-care zi expediţiĭ în capitală şi judeţe.

* * *

In *La Revue française de l'Etranger et des Colonies* domnul Leon Paquier soţul doamneĭ Hortense Paquier născută maior Lupaşcu, publică un studiu interesant asupra Macedonienilor şi Albanejilor (No. 289 Ianuarie 1903).

* * *

D. Ionnescu-Gion a publicat de curînd o cărticică foarte folositoare pentru studiul limbeĭ franceze. *Diction et Récitation* françaises à l'usage des élèves roumains. In substanţiala întroducere, autorul apasă asupra puntilor:

1) Să se facă lecţia de odată cu toată clasa, pentru ca toţĭ eleviĭ să fie activĭ la lecţiune.

2) Să se aleagă subiectul de cetire din materia în legătură cu programul noŭ.

Recomandăm lucrarea.

✝

IOAN IANOV

De miĭ şi miĭ de anĭ, de la creaţiunea lumeĭ, de cînd oameniĭ mor şi trebue să moară pentru ca să trăiască, omenirea nu să poate încă deprinde cu ideea morţeĭ ca cu o faptă foarte firească, absolut neînlăturabilă prin legea statornicită de ştiinţă că moartea încă este o viaţă....

Orĭ de cîte orĭ dispare din sinul societăţeĭ un prietin scump sufletuluĭ nostru sau un om deosebit de ceilalţĭ prin însuşirĭ mărețe de crier şi de inimă, moartea luĭ ne zgudue firea, ne face să isbucnească lacrimĭ din ochĭ şi păstrăm cu sufletul duios părerĭ de rău şi amintirea maĭ adîncă despre dînsul, cu cît trecerea luĭ pe acest pămînt a fost maĭ înfiptă prin simţire şi deşteptăciune, în contactul vieţeĭ noastre cu el! In cursul luneĭ Februarie, anul acesta, s'a stîns un luceafăr din pleiada societăţeĭ ieşene şi un om, un om de samă, un vrednic fiu al ţereĭ romîneştĭ din sinul căria fiiĭ ceĭ vrednicĭ de ea, încep sĕ se rărească poate din pricina degenerăreĭ caracteruluĭ curat naţional şi a înăbuşireĭ văzduhuluĭ eĭ cu elemente care tind a otrăvi gloria de odinioară a neamuluĭ nostru! Ioan Ianov a căruĭ întreagă viaţă a fost o nesfîrşită şi mîngăetoare zimbire, îşĭ manifesta sufletul totdeauna sub masca uneĭ veseliĭ comunicative, plină de fineţă, dar în fundul căruia de cîţĭ-va anĭ încoace ascundea un ghem alcătuit din firele unor negre decepţiunĭ, supărărĭ pecetluite în el şi amarăciunĭ pe care singur avea arta să nu le tradeze lumeĭ!

El s'a stîns ca o faclă mistuită numaĭ pe treĭ sferturĭ, încă plină de lumină vie, cu dorinţă de strălucire până la ultima licărire, cînd coasa morţeĭ prin surprin-

dere l'a culcat la pămînt, avînd încă tot dreptul de a sta sus la viaţă, cîţi-va ani veseli şi dulci încă.

Născut în vechea capitală a Moldovei, din părinţi moldoveni de origină basarabiană, aproape jumatate de veac omul acesta eminamente simpatic, o adevărată grădină sufletească, a luat parte aproape necurmat şi a solidarizat mai la toate evenimentele strălucite ale poporului romîn în manifestările lui de existenţă naţională şi mai cu samă în sfera literaturei născînde a acelor viguroşi scriitori şi poeţi romîni, care simţeau şi cugetau conform aspiraţiunilor, a idealului ce hrănia pe atunci neamul romînesc şi care ne-a pus temelia pe care sunt aşezate asta-zi gloriolele controlabile ale amalgamului de literaţi moderniştî. Din vremea pe cînd se plămădea închegarea unirei ţerilor surori Moldova şi Valahia într'un singur mănunchiu organizat, Romînia de asta-zi, Ianov începuse a debuta în literatura ţerei cu poezii frumuşele care pe atunci făcură multă sensaţie; preocupările luptei pentru existenţă nu'l putea lasa liber să se consacre numai acestei vocaţiuni şi timpul seu mai tot l'a desfăşurat în cariera de magistrat, apoi de avocat şi de om politic din care de şi s'au arătat la înălţimea inteligenţei în toate aceste trei ramuri de activitate prozaică, totuşi pentru noi şi pentru generaţiile ce ne i-au locul mîine, Ianov va rămînea mai apreciat ca om de litere şi ca figura cea mai de duh a timpului seu.

In saloanele Curţei Regale şi mai cu osebire la şedinţele literare ale Reginei-poete, apariţiunea lui Ianov părea de multe ori ivirea unei stele cu raze vii pe cerul rece şi posomorît al iernei cu nori de zapadă. Prin cîte-va cuvinte cu sare atică, spuse cu taina hazului firesc acestui om de elită, făcea să se însenineze faţa melancolică şi maiestoasă a „Carmen Sylvei“ şi a tuturor feţelor osîndite de bună voe să surîdă convenţional, ceremonios, conform unui protocol dictat de împrejurări ; el era foarte cunoscut la Curtea noastră Regală şi poate chiar *iubit* prin felul seu hazliu de a fi un Ianov şi a remînea tot Ianov.

A scris o sumă de canţonete comice care au fost înfăţoşate cu mare succes pe scena teatrului naţional

cel vechiu, incendiat acum vr'o 15 sau 16 anĭ, interpretate de artiştĭ ca Millo, Luchian şi Bălănescu, în mijlocul unor tunete de aplause îndreptate lor şi autoruluĭ; a scris multe frumoase versurĭ ocasionale în care coarda celuĭ maĭ cald patriotism vibra pururea, entusiasmul cel maĭ juvenil chiar la vîrsta sa înaintată, căcĭ Ianov îşĭ iubea ţara şi pe nota patriotismuluĭ făcea pe muză să'l inspire şi să cînte cu jale sau vesel suferinţele sau bucuria Patrieĭ romîne! A fost un membru neclintit de la fondaţiune al societăţeĭ literare *Junimea* de la Iaşĭ şi a remas asemenea neclintit, ca om politic, un credincios partizan al grupuluĭ Junimist de sub şefia d-luĭ P. P. Carp şi prin aceasta calitate a ocupat fotoliul de Vice-Preşedinte al Senatuluĭ şi a cucerit cu merit crucea de mare ofiţer al unuĭ ordin naţional etc.

Din toate canţonetele sale pline de spirit, singura care a făcut maĭ mare sgomot şi devenise de tot populară, a fost *Von Kalikenberg*, căcĭ prin ea se întrevedea cu o vie transparenţă la oare care epocă trecută, setea streinuluĭ de a suge ţara romînească pornită abia pe panta ruineĭ financiare de astă-zĭ... Pentru acest motiv şi pentru darurile spirituluĭ seu sarcastic şi ales, au au avut apoĭ lesne deschise cu dragoste acele porţĭ aurite mult neapropiabile pentru ceĭ departaţĭ şi modeştĭ.

Ianov a fost un tip distins al timpuluĭ seu, un tip interesant, vecĭnic vesel, vecĭnic surîzător şi totdeauna cu'n cuvînt de spirit pe buze; el era de o fire sociabilă care ştia să subjuge pe om de la prima vedere, cu toate că i-a plăcut să se cam insinueze într'o atmosferă socială înfumurată şi ridicolă, a căreĭ rost, cu pretenţiile vechĭ de a maĭ fi ceva, pare o plantă exotică pe terenul sincer inteligent şi curat naţional din zilele noastre.

Petru V. Grigoriu

Numerele viitoare vor conținea:

Riria Kiajna și Ioan Vodă cel Cumplit, tragedie în 5 acte.
Emilgar Studiŭ asupra luĭ Cîrlova.
C. Erbiceanu Poemul luĭ Palamide asupra luĭ Mihaiu Viteazu tradus în românește.
Stefan Popescu și A. D. Xenopol Corespondență (Chestiunĭ estetice).
A. Giers Din trecutul consulatuluĭ rusesc din Iașĭ.
Dr. St. Possa Copiĭ mici la sate.
Vrînceanu, Conferință asupra alcoolismuluĭ.
Mateiŭ Millo Serbarea ostășască, piesă în versurĭ, inedită.
A. D. Xenopol Psicologia și Istoria, Comunicare la Academia din Paris (1901).
« Repețirea și succesiunea, a doua comunicare la Academia din Paris (1902)
Gh. Ghibănescu Originile Iașuluĭ studiĭ istorice.
V. Hulubeiŭ Satul Cărpiniștea, jud. Buzeŭ, monografie.
A. D. Xenopol Științele naturale și istoria, critica părțeĭ a doua a scriereĭ luĭ H. Rickert.
« Romîniĭ și Maghiariĭ studiu publicat în Renaisance latine No. 4 pe 1902.
« Chestiunea Izraelită în România. Idem No. 6, 1902.
N. Bosnief-Paraschivescu Paginĭ uitate.
T. Florescu Ancheta rurală din comuna Șipotele (Iașĭ).
Bonciu Ancheta rurală din comuna Budeștĭ (Rîmnicul-Sarat).

Poeziĭ: *Riria* (Coralia Gatoschi) *Ana Conta Kernbach, Emilgar, P. Vrănceanu, Bosnief-Paraschivescu, G. Tutoveanu Rama, Ed. Gruber, Fl. Becescu, Leon Cerchez.*

Documente din domnia luĭ Cuza-Vodă din bogata colecție a d-luĭ Th. Rossetti.
Documente asupra Iașuluĭ din colecția Gh. Ghibănescu.

A apărut Domnia luĭ Cuza-Vodă de A. D. Xenopol.

Prețul unuĭ numĕr simplu 1 leu 25, dublu 2 leĭ 50

Anul XIV. MARTIE.—APRILIE. 1903. No. 3 și 4.

ARHIVA

Organul Societăței Științifice și Literare

DIN IAȘI

Director: A. D. XENOPOL

APARE O DATA PE LUNA

SUMARIU : Pag.

ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru abonamente și trimeterĭ de banĭ, a se adresa la Dl A. D. Xenopol saŭ la librăria P. Iliescu & D. Grossu, Iașĭ.

Comunicărĭ de articole și orĭ-ce corespondență, a se adresa D-luĭ *A. D. Xenopol, Iașĭ.*

ARHIVA

ORGANUL SOCIETAŢEI ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞI

Anul XIV. Martie şi Aprilie 1903. No. 3 şi 4.

A. D. XENOPOL

PSIHOLOGIA şi ISTORIA

comunicare făcută la Academia ştiinţelor morale şi politice din Paris [1])

Inainte de a întra în materie, daţi-mî voe Domnilor, de a vă reînnoi si din viŭ graiŭ cele maĭ adîncĭ ale mele mulţămirĭ pentru cinstea neasămănată ce aţĭ binevoit a-mĭ încuviinţa, numindu-mă corespondentul vostru. Văd, în această distincţie dată unuĭ Romîn, urmarea maĭ departe a buneĭ voinţĭ pe care naţia franceză n'a încetat nicĭ odată a o hărăzi suroreĭ sale mezine, pierdute la hotarele Răsărituluĭ ca o insulă în mijlocul unuĭ ocean de popoare străine.

Romănia de astăzĭ este o creaţiune a Franţieĭ, este bine a ne o aduce aminte. Civilizaţia franceză ne-a scos din lîncezala în care vegetam; cu sîngele poporuluĭ francez a fost udat tărîmul pe care a crescut statul romîn. Nu puteam prinde un prilej maĭ solemn pentru a rosti încă odată, în numele ţăreĭ mele întregĭ, recunoştinţa pe care o datoreşte naţiuneĭ care a contribuit maĭ mult la fericirea omenireĭ.

---

1) Vezĭ *Séances et travaux de l'Academie des sciences morales et politiques* (*Institut de France*) No. 12, Decemvrie, 1901.

Ştiinţa, destul de nepotrivit numită psihologie [1]) este în cea maĭ strînsă legătură cu istoria, ceea ce se explică foarte uşor, dacă luăm în privire că istoria omenireĭ nu este de cît desvoltarea spirituluĭ omenesc, şi că acelaş spirit alcătueşte materia de studiŭ a psicologieĭ. Dacă însă faptele pe care aceste două ştiinţĭ le cercetează pleacă din acelaş izvor, punctele de videre sub care ele le privesc sunt cu desăvîrşire altele; de unde urmează o adîncă deosebire în caracterele acestor două discipline, cu toate rapoartele foarte strînse în care ele se află.

Psihologia priveşte spiritul omenesc din două părţĭ: una obştească care ţinteşte la legile ce ocîrmuesc activitatea luĭ; cealaltă individuală care se raportă la întreţeserea mintală particulară fie-căruĭ om.

Spiritul este supus unor legĭ nestrămutate care regulează a luĭ activitate. El gîndeşte, simte saŭ pune în joc voliţiunile luĭ, tot deauna în acelaş feliŭ. Operaţiile abstracţieĭ, atenţieĭ, memorieĭ, efectele durereĭ saŭ ale plăcereĭ, prefacerea actelor voluntare în acte instinctive prin a lor repeţire—toate aceste felurĭ de a lucra ale minţeĭ s'aŭ reprodus tot-dea-una în acelaş chip şi vor urma înainte a se reproduce în toate timpurile ce aŭ să vină, fără nicĭ o schimbare în al lor mecanismu. Materia asupra căreia lucrează aceste facultăţĭ ale minţeĭ se schimbă de la popor la popor, de la veac la veac; dară roţile, călcătorile, maşina care sfărîmă şi fărămăturesc aceste materialurĭ deosebite, rămîn aceleaşĭ în toate părţile omenireĭ şi în toate epocile.

Fenomenele intelectuale sunt productul acţiuneĭ legilor psihologice asupra materieĭ pe care viaţa o aduce spirituluĭ. Aceste fenomene sunt de două felurĭ: saŭ se repetă necontenit fără schimbărĭ însemnate şi cu uşoare deosebirĭ care pot să fie trecute cu vederea, saŭ se schimbă şi se prefac fără încetare sub lucrarea modificătoare a puterilor în decursul timpuluĭ şi care le înti-

---

1) Ψυχὴ vra să zică suflet; acesta însă se manifestă prin două funcţiunĭ: fiziologică şi intelectuală. Fiziologia nu poate fi cuprinsă în psihologie. Acest de pe urmă termin însamnă decĭ maĭ mult decît îmbrăţoşază. Stiinţa spirituluĭ ar trebui să se numească Noologia de la Νοῦς spirit.

păresc un caracter totdeauna noŭ. Ca exemplu de felul celor întâĭ să citâm efectele simţimintelor şi ale pasiunilor ; legăturile de negoţ saŭ de politeţă între oamenĭ; deprinderile, moravurile, obiceiurile nenumărate care închid viaţa noastră în formule maĭ mult saŭ maĭ puţin înţepenite. Cît despre faptele de prefacere, să amintim succesiunea artiştilor uneĭ şcoale de pictură, a bătăliilor în decursul unuĭ războiŭ, a capilor de stat în ocîrmuirea uneĭ ţărĭ, a iscodirilor ştiinţifice saŭ industriale, etc.

Istoria nu este dată de cît de această a doua clasă de fenomene, acele care se schimbă în curgerea timpuluĭ. *Cît timp nu este de cît repeţire, nu se poate să fie istorie.* Teoria care vra să facă din istorie „repeţirea vecĭnică a aceloraşĭ lucrurĭ saŭ o repeţire de similitudinĭ", este contrazicătoare [1]).

Nu poate fi istorie fără o modificare vecĭnică a fenomenelor intelectuale, fără schimbare, fără deosebire neîncetată între ceea ce a fost, ceea ce este şi ceea ce va fi. Este şi în istorie o repeţire, căcĭ omul nu poate schimba natura sa intimă ; legile psihologice lucrează totdeauna în acelaşĭ feliŭ. Dar această repeţire este o repeţire diferenţiată, în care partea neasămănătoare întrece pe acea similară. Totdeauna vor fi războae şi revoluţiĭ, totdeauna poeţĭ care vor cînta bucuriile şi durerile omenireĭ, învăţaţĭ care vor descoperi adevărurĭ; dar aceste războae, aceste revoluţiĭ, aceştĭ poeţĭ, aceştĭ învăţaţĭ vor fi pururea alţiĭ şi, cu toate că turnaţĭ în acelaş calup—legile psihologice—cuprinsul lor va fi totdeauna deosebit.

Este o chestiune de o foarte mare gravitate de a-şi da bine samă de deosebirea adîncă ce există între psihologie şi istorie. Cea întâĭ se îndeletniceşte cu formele gîndireĭ ale căror repeţire statornică este condiţionată de însăşĭ natura acestuĭ spirit, prin constituirea sa intimă; istoria din potrivă studiază fonomenele intelectuale care se schimbă cu timpul, prin faptul că materialul adus de viaţă sub lucrarea formelor cugetăreĭ, se schimbă şi el în

---

1) Gustave Le Bon, *Lois psychologiques du développsement des peuples* pp. 120, 161. G. Tarde, *Les lois de l'imitation* Chap. I. La répétition universsalle.

fie-care minut. Psihologia studiază deci acțiunea puterilor intelectuale care este totdeauna aceiași și se repetă fără încetare; istoria își îndreaptă cercetările sale pe elementul vecinic schimbător al desvoltărei.

Totuși există între aceste două discipline un punct de atingere, un raport foarte intim, prin faptul că materia vecinic nouă, pe care desvoltarea o aduce spiritului, este prelucrată totdeauna în acelaș chip de puterile intelectuale. Dacă rezultatul acestei lucrări este pururea altul, aceasta provine de acoto, că materia supusă acțiunei luĭ e pururea deosebită. Așa și o piatră de moară se învîrte totdeauna în acelaș feliŭ, dar dă o altă măcinare, după grînele ce vor fi fost puse în coșuleț. Presupunînd că piatra își schimbă locul, învîrtindu-se, ea va lăsa să cadă o dîră de făină care sa va alcătui din elemente deosebite. Această comparație, orĭ cît de grosolană ar fi, redă într'un chip în destul de credincios raportul legilor psihologice cu desvoltarea istorică. Piatra se învîrte totdeauna în acelaș sens; dar deslocuirea eĭ în timp care o hrănește face încetare cu elemente noue, va da ca rezultat o succesiune de producte deosebite.

Aceste producte deosebite care se înlănțuesc în curgerea timpuluĭ, daŭ naștere seriilor istorice care sunt tocmaĭ protivnicul legilor psihologice. Pe cînd aceste din urmă stăruesc totdeauna și nu se schimbă în feliul lor de a lucra, seriile istorice sunt unice și particulare; nicĭ una din ele nu se asamănă cu celelalte seriĭ care se desvoltă paralel și în acelaș timp, saŭ cu acele care s'aŭ desvoltat la o epocă de maĭ înainte. Aceste seriĭ nu există de cît prin elementul lor osebitor. A voi să-l suprimĭ pentru a extrage miezul comun și a formula în acest chip legĭ de desvoltare, este a se nimici tocmaĭ elementul istoric și a destruge istoria. Această din urmă disciplină nu este în stare să formuleze legĭ privitoare la producerea fenomenelor cu care se îndeletnicește. Ideea de lege îĭ este, în acest ințăles, străină și se înlocuește această concepție obștească prin alta, obștească și ea până la un oare care punt, anume prin concepția seriilor.

Din protivă psihologia este o știință de legĭ, ana-

loagă cu astronomia, cu fizica şi cu chimia, cu această singură deosebire, că legile eĭ, de şi tot atît de nestrămutate, nu pot fi formulate cu tot atîta precizie, din pricina întreţeseriĭ fenomenelor.

Fenomenele istorice nu sunt deci productul legilor şi nu se poate primi părerea unuĭ critic că: „tărîmul unde trebue căutate legile istorice este acel al psihologieĭ; sunt mobilele absolut comune tuturor oamenilor în toate timpurile, precum şi procedările universale ale minţeĭ omeneştĭ care constitue acest tărîm“[1]).

Legile psihologice nu sunt în adevăr de cît unul din ceĭ doĭ factorĭ care daŭ naştere istorieĭ, adecă modul de manifestare al puterilor psihice. Celalalt factor, tot atît de neapărat, este dat prin împrejurările aduse de lumea din afară şi prin desvoltarea lor în timp, împrejurărĭ care se schimbă în fie-care clipă. Istoria este tot atît de puţin rezultatul unuĭ singur din aceştĭ factorĭ, precum copilul ar fi productul tatăluĭ saŭ al mameĭ. Cooperarea ambilor este tot atît de trebuitoare pentru conceperea copiluluĭ, pre cît şi acea a legilor psihologice şi a elementelor asupra cărora aceste din urmă lucrează, spre a da naştere desvoltăreĭ istorieĭ.

Să luăm cîte-va exemple pentru a limpezi maĭ bine întrebarea:

Este o lege psihologică foarte cunoscută, anume: ca repeţirea aceloraşĭ întipărirĭ le sapă mult maĭ adînc în suflet; că memoria se întăreşte prin această repeţire şi că simţimintele şi voliţiunile devin prin ea afacere de deprindere şi de instinct; cu un cuvînt, că ac/ele conştiute dobîndesc, prin repeţire, caracterul neconştiut care le alipeşte mult maĭ strîns de natura intimă a sufletuluĭ.

Această lege psihologică, aplicată la istoria poporuluĭ spaniol, explică caracterul luĭ adînc religios, caracter de care nu se poate desface, nicĭ chiar în zilele noastre, cu toată presiunea însămnătoare a gîndireĭ ştiinţifice. Luptele Spaniolilor în protiva Maurilor în numele religieĭ şi al patrieĭ lor, lupte repetate în timp de veacurĭ, întipăriră cu atîta maĭ adînc în sufletul acestuĭ popor iubirea re-

1) Paul Lacombe, Revue de Synthèse historique I, 1900. p. 47, in critica lucrăreĭ mele *Les principes fondamentaux de l'histoire*.

ligiuneĭ, cu cît aceasta simţire se îmbina cu iubirea de ţară. Aceeaşĭ lege explică pe de altă parte fanatismul Turcilor care şi atacară în numele religieĭ toate popoarele cu care veniră în atingere şi ajunseră pe altă cale, la acelaş rezultat ca şi poporul spaniol. Un al treilea exemplu al aplicăreĭ aceleiaşĭ legĭ, lucrînd în condiţiĭ cu totul deosebite, ne este dat de poporul englez. Impins către negoţ, prin aşezarea luĭ maritimă şi prin a luĭ desvoltare, o practică seculară a acesteĭ îndeletniciri o legă aşa de strîns de întreaga luĭ viaţă, că poporul englez nu maĭ poate concepe interese maĭ grave de cît acele ale negoţuluĭ. Războaele fericite ale Franţieĭ, repetate în timp de veacurĭ, făcură din ea o naţiune în stare de a jertfi totul pentru glorie, etc. etc.

Unde este adevărata explicare a caracterelor deosebite ale popoarelor spaniol, turc, englez şi francez?

Fără îndoială că nu în legea psihologică comună, ci în împrejurările istorice deosebite care aŭ întovărăşit desvoltarea acestor popoare.

Alte legĭ psihologice formulate în timpurile maĭ din urmă prin studiul psihologieĭ grămezilor, spun că simţimîntul şi supraexcitarea maselor cresc în proporţie cu numărul oamenilor ce le compun; că această supraexcitare înstrăinează voinţa lor în folosul conducătorilor care pot, după caracterul lor, să le facă să îndeplinească acte eroice saŭ brutale. Aceste legĭ şi cîte-va altele explică revoluţiile, dar le explică pe toate: acea a Grachilor din anul 123 in. de Hr, precum şi acea din 1789, 1830, 1848. Aceleaşĭ legĭ explică Cruciatele, Jacqueriile, precum şi faptele de vitejie îndeplinite în lupte. Ele explică tot; deşĭ nu explică prin ele înşile nimic. Adevărata explicare a tuturor acestor evenemente este dată prin împrejurările particulare ale fie-căreĭ revoluţiĭ saŭ ale fie-căreĭ mişcărĭ a maselor.

Propăşirea întreagă poate fi raportată la una şi aceiaşĭ lege psihologică: dorinţa de a lucra cît se poate maĭ puţin şi de a cîştiga cît se poate maĭ mult [1]) care lege îşĭ are temelia în instinctul de păstrare individuluĭ şi a specieĭ. Această lege atît de obştească care

1) Legea aceasta s'ar putea numi în chip paradoxal: *Legea leneĭ*

se aplică propăşireĭ pretutindenea unde se arată, nu poate prin ea singură să dea samă de nicĭ una din manifestările exterioare prin care propăşirea se îndeplineşte. Spre a ajunge această ţintă, trebue luate totdeauna în băgare de samă împrejurările particulare în care această lege a lucrat.

Pentru a pătrunde desăvîrşit caracterul legilor psihologice şi rolul pe care ele îl joacă în istorie, trebue să lărgim încă cadrul şi se privim legile desvoltăreĭ în deobştie. Căcĭ nu numaĭ legile psihologice hotăresc desvoltarea omenireĭ. Sunt şi alte legĭ superioare ale căror izvor curge maĭ de sus de cît sufletul omenesc, din constituirea universuluĭ. Să luăm ca exemplu una din legile universale care ocîrmueşte orĭ ce desvoltare materială saŭ spirituală, acea după care evoluţia porneşte totdeauna de la formele superioare, lege care pentru evoluţie mintală îmbracă o formulă particulară, anume că evoluţia se face *prin sus şi de sus în jos* [1]), saŭ încă legea biologică, universală şi ea, după care reacţiunea este în raport invers cu acţiunea [2]). Această lege şi altele analoage se întrupează totdeauna în împrejurărĭ deosebite şi speciale fie-căruĭ popor, fie-căruĭ grup omenesc, şi daŭ naştere, ca şi legile psihologice, unor seriĭ istorice deosebite şi particulare,

Dacă asămănăm acest chip de al lucra al legilor desvoltăreĭ, psihologice saŭ de alt feliŭ cu acel al legilor repeţireĭ, vom înţelege maĭ bine pentru ce cele d'intăĭ, adecă legile de desvoltare, nu pot da naştere de cît la seriĭ de fenomene unice şi particulare.

Legile, în forma lor abstractă, sunt totdeauna manifestarea regulată a puterilor natureĭ. Pentru a da naştere fenomenelor, aceste puterĭ şi manifestarea lor sub

---

1) Vezĭ *Principiile fundamentale ale Istorieĭ*, p. 122: „Este o mare deosebire între chipul cum evoluază formele organice şi acela căruia se supune spiritul omenesc. In cele d'intăĭ formele inferioare rămîn neschimbate în cîmpul vieţeĭ şi nu suut înrîurite de acele ce evoluază către regiunile superioare. Cît despre productele spirituluĭ, cu toate că şi ele evoluază prin elementele lor superioare, aceste rămîn totuşĭ în atingere cu acele inferioare de care s'aŭ deslipit. Iscodirile îmbunătăţesc condiţia economică a claselor de jos ale societăţeĭ".

2) *Ibid.*, p. 142 unde am dovedit că pentru fenomenele vitale, legea că reacţiunea este egală saŭ echivalentă cu acţiunea trebue schimbată în aceastalaltă ca reacţiunea este invers proporţional cu acţiunea.

formă de legĭ trebue să se întrupeze în împrejurările existenţeĭ. Pentru fenomenele de repeţire, împrejurările sunt şi ele permanente şi nu se schimbă cu timpul. Rezultă că faptele sunt totdeauna identice şi repeţirea acelor aş fenomene constitue legile concrete ale producereĭ lor. In succesiune, legile abstracte ale manifestăreĭ puterilor se întrupeaza în împrejurărĭ vecinic schimbătoare şi daŭ naştere faptelor succesive şi seriilor care le leagă unele de altele. Legile abstracte ale succesiuneĭ nu pot da naştere unor legĭ concrete de producere ale fenomenelor, fiind-că al doilea element trebuitor la producerea uniformă a fenomenelor, anume împrejurările de caracter obştesc, lipsesc.

Astfeliŭ puterea gravitaţieĭ se manifestă prin legea abstractă, că corpurile se atrag în raport direct cu masele şi în raport invers cu patratul distanţelor. Acest principiŭ abstract, întrupat în împrejurările unor corpurĭ maĭ grele de cît aerul şi apa şi lăsate libere la suprafaţa pămîntuluĭ, aduce ca urmare, că aceste corpurĭ vor cădea pe scoarţa luĭ solidă, crescînd în repejune proporţional cu timpul întrebuinţat spre a cădea. Acelaş principiŭ, întrupat în împrejurările unor corpurĭ maĭ uşoare de cît apa saŭ aerul, are de efect a determina legea concretă a înălţăreĭ lor în acest fluid, cu o repejune inversă, însă în acelaş raport. Intrupat în sfîrşit în corpurile cereştĭ, cu îndepărtarea lor de soare şi repejunea mişcăreĭ lor iniţiale, el dă naştere legilor mişcăreĭ acestor corpurĭ în jurul astruluĭ central. In toate aceste cazurĭ, întruparea legeĭ abstracte, manifestare a putereĭ gravitaţiuneĭ, se face în împrejurărĭ obşteştĭ şi dă naştere legilor concrete ale cădereĭ corpurilor, ale plutireĭ, ale înălţăreĭ corpurilor în aer, ale revoluţieĭ plantelor în jurul soareluĭ. Tot aşa ar fi cu legile abstracte ale repeţireĭ, în fenomenele vieţeĭ materiale şi în acele ale spirituluĭ, precum bună oară legea oferteĭ şi a cerereĭ, acea a împărţireĭ munceĭ, etc.

Din protivă legea desvoltăreĭ prin sus va da naştere unor seriĭ deosebite, dacă se observă manifestarea eĭ la cutare saŭ cutare grup de animale, saŭ la cutare saŭ cutare popor. Legea proporţionalităţeĭ inverse între

acţiune şi reacţiune se va manifesta într'un chip deosebit, bună oară în Franţia, în lupta dintre principiul monarhic şi ideea republicană, saŭ în războaele punice, în lupta dintre Romanĭ şi Cartaginezĭ [1]).

Legile psihologice precum şi acele de ordin superior ieŭ adese orĭ forma unor principiĭ saŭ maxime ale bunuluĭ simţ care explică oare care seriĭ de fapte, de exemplu, maxima derivată din o lege mecanică, după care acele care întreprinde o lucrare maĭ presus de puterile luĭ, sfîrşeşte prin a cădea. Aşa Mihaĭ Viteazul, Domnul Munteniei, care visa constituirea unuĭ mare stat pe malurile Dunăreĭ de jos, fără a avea mijloacele de a-l realiza. Aşa şi Greciĭ care se apucară, în vremile noastre, să răpiască Creta de la Turcĭ pe calea armelor şi care 'ĭ conduse la o sîngeroasă neizbîndă. O altă maximă de acelaş feliŭ ar fi aceea, că un partid nu trebue nicĭ odată să se aplece către un altul de principiĭ epuse, căcĭ se pune în cumpănă de a merge la însuşĭ a luĭ dărăpănare.

Toate aceste legĭ de desvoltare, legile psihologice pe cît şi acele de ordin superior saŭ încă şi maximele şi principiile bunuluĭ simţ, alcătuesc o reţea de ideĭ care întovărăşăsc, rostită saŭ nu, expunerea istorică. Ar fi plictisitor bună oară ca, la fie-care revoluţie, să se stăruiască asupra legilor psicologice ale grămezilor de oamenĭ, precum ar fi pedant a se aminti la fie-care moment, maximele experimentate de înţelepciunea popoarelor şi cristalizate une-orĭ în proverbele lor. Toate aceste principiĭ pot fi reduse în ultima analiză, la legĭ psihologice saŭ la acele de ordin superior, şi dacă poate fi foarte interesant de a le supune uneĭ cercetărĭ speciale de acest feliŭ, ar fi nefolositor a dovedi fără încetare din noŭ adevărul lor, înainte de a întemeia pe ele o explicare oare-care. Adese-orĭ o însamnată lege psihologică se ascunde în o frază, sub un cuvînt care trec ne bagate în samă la întăia cetire. Din contra toată greutatea expoziţieĭ şi explicăreĭ istorice se razimă pe împrejurarile vieţeĭ, prin care puterile aŭ trebuit să treacă

1) Vezĭ *Principiile fundamentale*, p. 152 şi urm.

spre a împinge la lumină faptele istoriei. Aceasta din urmă se mărgineşte aproape excluziv a raporta evenementele constitutive ale seriilor care alcătuesc desvoltarea. Faptele singuratice alcătuesc deci elementul însemnat al istoriei, pe cînd legile psihologice saŭ altele sunt presupuse cunoscute saŭ nu sunt de cît îndegetate.

In ştiinţele fenomenelor de repeţire, din protivă legile formează obiectul de căpitenie al cercetărei noastre; faptele singuratice dispar în faptele obşteşti care constitue legile.

Iată deci rolul pe care legile psihologice îl joacă în istorie.

* * *

Am luat aminte, de la început, că studiul întreţeserei mintale particulare a fie-cărei individualităţi omeneşti, era al doilea obiect al psihologiei. Se videm ce relaţii se stabilesc, din acest punt de videre, între psihologie şi istorie.

Mintalitatea grupelor saŭ a indivizilor omeneşti, prin sinul căreia lucrează legile desvoltărei, face parte din al doilea element constitutiv al istoriei: împrejurările exterioare. Ea împărtăşeşte în totul caracterul pe care l'am recunoscut acestuî element de a fi *sui generis* în fie-care caz; apare o singură dată în cursul timpului şi nu se mai reproduce nici odată; ea posedă deci, în cel mai înalt grad, caracterul individual propriŭ împrejurărilor vieţei. In adevăr, nu există doi indivizi de o întreţesere mintală în totul asemene, precum nu există două popoare care să posedeze un suflet identic. Pentru individualităţi, această diversitate este întipărită în obrazul lor, din care este peste putinţă de a găsi două identice; pentru popoare această mintalitate deosebită se întrupează în productul de căpitenie al spiritului lor comun, limba, precum şi în oare-care trăsături de civilizaţie particulară (aşezăminte, literatură, arte). Este marea mască afarnică care acopere conţinutul nedesfundat al sufletului. In zădar se încearcă a se tăgădui saŭ macar a se micşura rolul săŭ, adecă acel al elementului individual în jocul istoriei. Această tendinţă provine din

dorinţa noastră de a explica totul, pe cînd dacă ne uităm bine în fundul lucrurilor, toate sforţările noastre sunt neputincioase a explica definitiv orĭ-ce ar fi; şi cu cît cunoştinţele se întind şi se diversifică, cu atîta se deschide maĭ mult hăul necunoscutuluĭ care încadrează tot ce ştim. Fie-care om are o întreţesere mintală particulară şi fie-care grup fiziologic al neamuluĭ omenesc se afla în acelaş caz. Unele şi altele posed un suflet propriŭ care dă ultima raţiune a oare-căror fenomene, raţiune întemeiată pe necunoscut, dar un necunoscut care se impune.

Istoria ca şi celelalte ştiinţĭ nu poate descoperi cauza finală a fenomenelor de care se ocupă. Cauza legilor psihologice saŭ acea a celor de ordin superior rămîne tot atît de necunoscută ca şi cauza întreţesereĭ mintale particulare a indivizilor şi a popoarelor. Cauzalitatea urmărită din treaptă în treaptă pănă la ultimele sale hotare, se opreşte înaintea mareluĭ punt de întrebare pe care universul îl pune minţeĭ pretutindenĭ şi în totdeauna.

Dar dacă cauza deosebireĭ între întreţeserea mintală a popoarelor ca şi a indivizilor este şi trebue să fie pentru totdeauna necunoscută, această întreţesere mintală este ea însăşĭ cauza multor fenomene ce trebue decĭ să fie cercetate, dacă e vorba de a înţelege, cel puţin în limitele putincioase, desvoltarea istorieĭ.

Particularităţile care deosebesc sufletul fie-căreĭ individualităţĭ, precum şi acel al fie-căruĭ popor, nu sunt cu toatele nereductibile. Unele din ele sunt înnăscute; altele sunt dobîndite prin practica vieţeĭ. Pe cînd cele d'intăĭ sunt neexplicabile [1]), nu este tot astfeliŭ cu celelalte, care, şi găsesc explicarea în împrejurările care le aŭ format. De exemplu caracterul poporuluĭ englez, francez saŭ spaniol nu este numaĭ productul raseĭ. Formaţia luĭ este datorită în parte şi împrejurărilor care aŭ încunjurat viaţa acestor popoare. Caracterul religios al

1) Sunt unele care se explică prin ereditate; dar ereditatea, în formele eĭ atît de capricioase, şi maĭ ales atavismul, nu dă de cît o aparenţă de explicare tot aşa de neînţeleasă ca şi misterul pe care voeşte să-l desvăliască.

poporuluĭ spaniol este datorit lupteĭ sale contra Maurilor; iubirea de glorie a Francejilor, isbînzilor lor de atîtea orĭ repetate; caracterul practic al Englejilor, îndeletnicireĭ lor seculare cu comerţul. Dar, bună-oară, dacă cercetăm cauza deosebireĭ între civilizaţia Spaniolilor şi acea a Turcilor, civilizaţiĭ ce se asamănă în ceea ce priveşte fanatismul religios, vom fi nevoiţĭ, spre a o găsi, a recurge la elementul nereductibil al raseĭ, element care explică tot odată cum se face că aceeaşĭ religie, acea a luĭ Mahomet, să fi dat la Turcĭ, un cu totul alt produc intelectual de cît la Arabĭ. Tot aşa ar fi dacă am voi să căutăm cauza mobilităţeĭ spirituluĭ francez şi flegmul şi statornicia caracteruluĭ englez. Este probabil că această notă a caracteruluĭ lor este datorită întreţesereĭ lor mintale înăscute, care are de temelie o întreţesere fiziologică originară. Poate că acest caracter înnăscut a fost accentuat prin desvoltarea istorieĭ luĭ.

Tot aşa stă lucrul cu indivizii. Şi aceştia înfăţoşază două elemente în întreţeserea lor mintală: unul nereductibil, datorit organizăreĭ lor psihice saŭ nervoase particulară cu înrîuririle sale ereditare saŭ ataviste; celalalt dobîndit prin lucrarea evenementelor care aŭ lasat a lor întipărire asupra acesteĭ întreţeserĭ. Dacă cel întăĭ din aceste elemente este neexplicabil, al doilea va putea fi luminat, cel puţin până la un oare-care punt, prin împrejurările în care individul a trăit. — zicem, până la un oăre-care punt; căcĭ reacţia deosebită pe care aceste împrejurărĭ determină în fondul originar, rămîne şi dînsa neexplicabilă.

Caracterele popoarelor ca şi acele ale indivizilor vor putea deci fi explicate până la un punt, prin istoria lor şi vor sluji la rîndul lor spre a explica urmarea desvoltăreĭ lor. Dar acest caracter istoric cu toate că stă în cea maĭ strînsă legătură cu caracterul originar, trebue să fie osăbit de el [1]). Caracterul originar, dat de rasă şi resfirat maĭ ales de limbă, este productul prefacerilor fiziologice, el nu poate să se schimbe de cît prin cauze

---

1) Din pricină că d. Gustav Le Bon, *Lois psychologiques du développement des peuples*, nu a luat în privire această deosebire, cartea d-sale este plină de contrazicerĭ, precum am dovedit-o în *Revue critique* 1896, No. 22.

de acelaşĭ feliŭ, adecă tot fiziologice, precum cruciarea. Caracterul istoric din protivă se formează în chip firesc sub lucrarea evenementelor și înrîurește la rîndul luĭ, după feliul săŭ de a fi în un moment dat, desvoltarea viitoare.

Acest caracter al căruia formație este continuă, nu este nicĭ odată desăvîrșit, afară de cît atuncĭ cînd este oprit în mersul luĭ prin o pornire lăuntrică (Chinejĭ) saŭ afarnică (dispariția popoarelor: Egiptenĭ, Grecĭ, Romanĭ, Galĭ). Pentru individ formația caracteruluĭ se oprește la moarte.

Această vecînică prefacere a caracteruluĭ și a spirituluĭ unuĭ popor saŭ a unuĭ individ se face uneorĭ foarte încet, altă dată într'un chip năprasnic și iute. Cît timp prefacerea se îndeplinește fără zguduelĭ, ea merge pe nesimțite; dar îndată ce ideile încep a tulbura sufletul, saŭ îndată ce este atinsă de o lovitură puternică, schimbarea intelectuală se grăbește.

Istoria nu se îndeplinește maĭ nicĭ odată cu elemente desăvîrșit fixate. Formațiile sale în totdeauna noue sunt determinate de elemente însășĭ în stare de formație. Așa întreprinderile tot maĭ vaste și maĭ neînțelepte ale luĭ Napoleon I se explică prin ambiția luĭ sporitoare la fie ce nouă izbîndă; Romaniĭ ajunseră a cuceri lumea, în urma triumfurilor lor neînceiat împrospătate care făcură din eĭ un popor lacom de cucerirĭ; Polonia căzu tot maĭ jos, în urma nenorocirilor care o bîntuiră necontenit, fie-care din aceste căderĭ corumpînd maĭ mult spiritul și caracterul poporuluĭ, și devenind la rîndul lor cauza unor nenorocirĭ încă maĭ marĭ; întărirea statuluĭ romîn sorbi tot puterĭ noue în împrejurările afarnice, favoritoare desvoltăreĭ luĭ, ceea ce încuraja pe poporul romîn a îndrăzni pe fie ce zi maĭ mult etc.

Am luat aminte că caracterul popoarelor se schimbă une-orĭ într'un chip neașteptat și anume atuncĭ cînd este prelucrat de ideĭ saŭ împins de o putere afară din cale.

In ceea ce privește puntul d'intăĭ, trebue observat că une-orĭ ideile se desvoltă de la sine fără intervenirea unor spirite absolut superioare. Ele se întind ca un flux care acopere cu valurile sale cîmpul întreg al gîndireĭ

unuĭ popor. Aşa fu ideea unireĭ Italienilor, Germanilor, Romînilor în state unice, idee a căreĭ paternitate este necunoscută şi nu poate fi atribuită nimăruĭ. Tot aşa s'a adus suprimarea robieĭ în Statele-Unite, etc. Alte daţĭ această întindere a ideilor în sinul maselor, merge păreche cu sinteza lor maĭ puternică, efectuată de oare-care spirite maĭ de samă. Aşa fu înflorirea Renaştereĭ concordînd ca apariţia uneĭ pleiade de geniĭ artistice de cea maĭ mare putere; Reforma cu corifeiĭ eĭ Wycleff, Huss, Luther, Calvin şi alţiĭ; ideile care determinară izbucnirea Revoluţieĭ franceze şi care fură formulate maĭ ales de cele treĭ geniĭ marĭ ale seculuĭ al XVIII-lea: Montesquieu, Voltaire şi Rousseau. Altă dată în sfîrşit, ideile răsar deodată şi aproape fără pregătire în mariĭ reprezentanţĭ aĭ omenireĭ chinuite de o nevoie, a căruia leac nu'l întrevede, precum se întîmplă lucrul cu mariĭ întemeetorĭ de religiĭ, cu descoperitoriĭ şi iscoditoriĭ ştiinţificĭ şi industrialĭ. In acest de pe urmă caz, ideile nu ieaŭ naştere prin împingerea maselor poporane, ci prin lucrarea spontană a marilor geniĭ şi binefăcătorĭ aĭ omenireĭ. Cît despre loviturile năprasnice cărora popoarele sunt uneorĭ expuse, ele pot veni saŭ de la puterile fireştĭ, saŭ de la puterile psihologice. Ca exemple de felul întăĭ se pot cita epidemiile, foametele, cutremurile de pămînt, năvălirile. Pentru a găsi exemple de feliul al doilea care singure ne interesază, ele trebuesc căutate tot la mariĭ oamenĭ care determinaŭ de o dată o lucrare neaşteptată şi înrîuresc prin aceasta puternic spiritul şi caracterul popoarelor. Alexandru cel Mare, Gengiskhan, Napoleon şi pănă la un punct Cesar şi Carol cel Mare pot fi citaţĭ ca înjghebatorĭ aĭ unor atarĭ mişcărĭ. Ceĭ treĭ d'întăĭ determinară, prin puternica lor personalitate, mişcările cărora eĭ preşezură. Cesar deveni organizatorul uneĭ nevoĭ simţite de epoca luĭ: prefacerea guvernuluĭ republican în guvern de autoritate absolută. Carol cel Mare reacţionă în zădar contra tendinţeĭ de fărămaturire a societăţeĭ fondate, voind să realizeze din noŭ ideea statuluĭ roman.

Istoria nu poate dar fi înţeleasă, dacă nu se ieaŭ în bagare de samă elementele psihologice, aduse desvoltăreĭ

prin împrejurările veţeĭ. Şi fiind că aceste din urmă întovărăşesc totdeauna curentul istorieĭ, va trebui ca istoria să se siliască în fie-care minut să pună în lumină partea psihologică a evenementelor. Istoricul trebue să fie numaĭ de cît şi un psiholog, fără de care cheea celor maĭ multe din faptele istorice îĭ va scăpa. Voim bună oară să înţelegem, cum se face că cu toate pierderile reînnoite ale Englejilor la începutul războiuluĭ din Africa de sud, ministerul care îl provocase nu fu răsturnat, pe cînd în Italia pierderea de la Adua aduse căderea ministeruluĭ Crispi? Explicarea nŭ poate fi aflată de cît numaĭ în caracterul fundamental al acestor popoare.

Voim să înţelegem evenementele care aduseră izbucnirea cumplituluĭ războĭ din 1870, trebue să cercetăm starea obştească a spiritelor în Franţa şi în Germania, şi să studiam în acelaş timp în chip psihologic personagiile ce se aflaŭ în cele două ţărĭ în fruntea afacerilor; trebue făcută psihologie colectivă şi individuală, şi cu cît acest studiŭ psihologic va fi maĭ pătrunzător, cu atît maĭ lămurită samă ne vom putea da despre pricinele mareluĭ evenement.

Dacă voim să înţelegem rolul Ioaneĭ d'Arc, trebue luată în bagare de samă starea spiritelor produse în Franţia prin nenorocirile războiuluĭ de o sută de anĭ, stare de spirit care, la epoca de care e vorba, nu putea aştepta mîntuirea de cît de la intervenirea minunată a Pronieĭ cereştĭ. Această idee răspîndită în mase, căzu ca un colţ puternic în sufletul uneĭ tinere fete înflăcarată şi vîsătoare care se crezu chemată tocmaĭ a îndeplini misiunea. Mulţimea care aştepta aratarea îngeruluĭ răscumpărător, îl văzu întrupat în curăţenia acesteĭ copile. Puterile sale se însutiră şi Englejiĭ fură alungaţĭ din ţară. In această analiză psihologică, figura Ioaneĭ d'Arc nu rămîne maĭ puţin o gîcitoare, ca element nereductibil.

Am putea urma maĭ departe cu enumerarea unor analize psihologice trebuitoare spre a înţelege faptele istorice fiind-că, la fie-ce pas, faptele se supun uneĭ astfeliŭ de operaţiĭ; dar pentru a ne întemeia teza, exemplele aduse sunt îndestulătoare.

Se vede într'adevăr că, pentru a înțelege împrejurările care daŭ naștere desvoltăreĭ istorieĭ, trebue expuse ideile care se desfac din ele; cercetată acțiunea pe care aceste ideĭ o pot pune în lucrare asupra faptuluĭ în cauză; trebue cîntărită puterea pe care fie-ce element o desvoltă în conflict; trebue urmărite peripețiile mișcărilor lăuntrice ale sufletuluĭ și cu ajutorul acesteĭ amănunțite analize să căutăm a explica rezultatul.

Rolul însemnat al psihologieĭ în istorie va consta în a explica faptele individuale din care se alcătuește desvoltarea, fapte care sunt totdeauna noue, totdeauna altele, care nu se produc nicĭ odată în un chip identic, dar care înfățoșază pururea un element diferențial, lucru în care tocmaĭ constă caracterul lor istoric; căcĭ precum am spus-o, faptele care nu se schimbă, faptele identice prin miezul lor nu pot alcătui istoria. Sunt niște simple fapte de repețire care pot deveni obiectul studiuluĭ știinților de legĭ saŭ acel al statisticeĭ, dar nicĭ odată acel al istorieĭ.

Cît despre legile psihologice, rolul lor este cu mult maĭ mic în expunerea trecutuluĭ. Aceste legĭ sunt cunoscute saŭ presupus cunoscute. Istoria le subînțelege în expunerea eĭ și nu are necontenit a reveni asupra lor, căcĭ în realitate aceste legi nu explică desvoltarea istorică și aplicarea lor la istorie rămîne zadarnică.

Se știe că ele există; că tot mecanismul desvoltăreĭ este ocîrmuit de ele; că jocul lor vecînic reînnoit împinge la lumină fapte necontenit noue. Dar, istoria neavînd a se îndeletnici cu ce se repetă necontenit, dar cu ce se schimbe fără încetare, urmează numaĭ de cît ca rolul legilor desvoltăreĭ (care cuprinde și legile psihologice) să fie în totul slab față cu acel ce este atribuit faptelor singulare. Din protivă, în științele de legĭ, generalitățile aŭ toată însămnătatea, pe cînd faptele individuale pot fi lasate la o parte, fiind că se prind și se confundă în faptul obștesc, legea. Un adînc cugetător care face parte din această Academie, a formulat acelaș adevăr într'un alt chip: „In lumile inferioare, legea ține un loc așa de mare că se substitue aproape ființeĭ; în lumile superioare ființa face aproape să se

uite legea".[1]) Această deosebire se explică, la rîndul eĭ, prin băgarea de samă că în ştiinţele de legĭ (fără cuvînt denumite ca ştiinţĭ naturale [2]) legile abstracte, manifestare a puterilor natureĭ, se întrupează în împrejurărĭ de caracter obştesc şi daŭ naştere legilor concrete de producere a fenomenelor, pe cînd în ştiinţele desvoltăreĭ, acele legĭ—manifestare şi ele ale puterilor natureĭ—se întrupează în împrejurările vecinic schimbătoare şi nu maĭ daŭ naştere unor legĭ de producere a fenomenelor, ci unor seriĭ unice, individuale şi totdeauna neasămănătoare între ele.

* * *

Ideile ce am avut onoarea a expune înaintea d-vostră, domnilor, nu sunt nişte ideĭ de prilej—înspirate prin subiectul ce aveam de tratat. Ele fac parte din un tot deplin, din un sistem întreg de viderĭ noue pe care le am emis asupra ştiinţeĭ în deobşte şi asupra istorieĭ în deosebĭ în lucrarea mea: ***Principiile fundamentale ale istorieĭ***, în care lucrare însă omisesem a mă îndeletnici şi cu interesanta chestiune care se rapoartă la legăturile ce există între psicologie şi istorie, omitere pe care o umplu astăzĭ. Noutatea teorieĭ mele constă în faptul că istoria nu maĭ este privită ca o ştiinţă particulară, analoagă fiziceĭ, chimieĭ, psihologieĭ saŭ moraleĭ, ci că ea constitue unul din cele două modurĭ de concepţie a lumeĭ, modul succesiuneĭ în opunere cu modul repeţireĭ. In repeţire, faptele rămîn totdeauna identice cu ele însăşĭ şi deosebirile ce pot înfăţoşa nu sunt de samă; în succesiune, faptele se schimbă necontenit şi elementul diferenţial constitue al lor miez. Ceea ce deosebeşte succesiunea de repeţire este prefacerea faptelor în curgerea durateĭ; faptele sunt saŭ vecînice, cînd se repetă fără încetare; saŭ unice, cînd nu se produc de cît o singură dată în decursul vremilor şi nu se maĭ reproduc nicĭ

---

1). Emile Boutroux, *De la contingence des lois de la nature*, Paris 1895, p. 139.

2) Li s'ar putea lasa acel nume, cu condiţia de a-l face să cuprindă alăturea cu ştiinţele de repeţire a faptelor natureĭ materiale şi ştiinţele de repeţire a faptelor spirituluĭ: economia politică, psihologia, logica, matematicele.

odată în chip identic. Numaĭ raportul către timp hotărește dacă fenomenele pot fi formulate în legĭ saŭ nu; spațiul nu joacă absolut nicĭ un rol. Este cu totul indiferent dacă fenomenele se întind în universul întreg, cel puțin pe globul nostru, saŭ dacă sunt mărginite în hotare maĭ restrînse. Fenomenele succesive pe care le înfățoșază prefacerea straturilor pămînteștĭ, de și generale în privirea spațiuluĭ, nu sunt maĭ puțin individuale în ceea ce privește timpul. Și din protivă, înclinarea deosebită a axeĭ deosebitelor planete pe orbitele lor, de și particulară fie-căreia din ele, și decĭ individuale în privirea spațiuluĭ, dă naștere uneĭ repețirĭ vecĭnice în timp (succesiunea anotimpurilor și acea a zileĭ și a nopțeĭ). Această repețire vecĭnică poate fi formulată în legĭ. Există legĭ de reproducere a anotimpurilor pe deosebitele planete; nu se poate însă formula o lege a perioadeĭ siluriene saŭ a celeĭ glaciare, pentru că anotimpurile să repetă la nesfîrșitele, pe cînd perioadele geologice nu s'aŭ produs de cît odată în veacurile acum scurse și nu se vor maĭ reproduce nicĭ cînd. Iată decĭ pricina maĭ adîncă pentru care științele repețireĭ pot formula legĭ de producere ale fenomenelor, pe cînd acele ale succesiuneĭ nu o pot face. Aceasta însă nu vra să zică că numaĭ disciplinele care aŭ facultatea de a formula legĭ constitue științĭ și că acele ce nu sunt în stare a o face ar trebui să fie aruncate în domeniul literatureĭ. Orĭ-ce disciplină a spirituluĭ omenesc care tinde a stabili adevărul asupra faptelor este o disciplină științifică. Maĭ urmează însă din această distincție că științele repețireĭ care formulează legĭ de producere saŭ maĭ bine zis de reproducere ale fenomenelor sunt în stare să prevadă și să prezică faptele ascunse în sinul viitoruluĭ, pe cînd științele succesiuneĭ sunt în absolută neputință de a putea prezice ceea ce are să fie, fonomenenele ulterioare fiind tot deauna noue, și o lege a reproducereĭ lor fiind cu neputință de formulat, de oare-ce ele nu se reproduc. Decĭ pentru științele *repețireĭ*: elemente generale, legĭ, previdere și prezicere; pentru acele ale succesiuneĭ: elemente individuale, seriĭ, puțința numaĭ cît de a întrevedea îndreptarea ce vor

urma-o faptele, în ele însușĭ necunoscute, ale viitoruluĭ.

Iată domnilor, în puține cuvinte, sensul teorieĭ mele asupra logiceĭ științelor. Nu pot de cît s'o îndegetez; pentru a o istovi ar trebui să reproduc volumul ce am publicat.

Această nouă concepție, numaĭ dacă se va cugeta la ea, este menită a aduce o revoluție desăvîrșită în viderile noastre asupra natureĭ științeĭ și a însemna tot odată istorieĭ adevăratul lor pe care trebue să-l ocupe în ierarhia cunoștințelor omeneștĭ.

Evoluția ideilor filosofice către adevăr făcuse să încolțească acum în maĭ multe spirite această nouă concepție a caracteruluĭ cunoștințeĭ științifice; dar manifestarile acesteĭ evoluțiĭ eraŭ sporadice și pentru a zice astfel trecătoare. Pentru întăiașĭ dată, aceste ideĭ fură privite față în față și formulate într'un chip conștiut de d. Henric Rikert, logicianul distins de la universitatea din Friburg în Brisgau și de mine și, lucru vrednic de a fi însemnat, de și ambiĭ plecasem din punte de videre absolut deosebite, d. Rikert de la logică și eŭ de la istorie, și că nu cunoșteam unul scrierile celuilalt, ajunserăm aproape la aceleașĭ rezultate [1]). Se înțelege de la sine, că o concepție așa de nouă și de îndrăzneață nu poate fi primită de învățațĭ fără împrotivire. Dar suntem sigur că adevărul n'a rămas nicĭ odată sub oboroc și că veacul ce se deschide înaintea noastră va găsi, pentru gîndirea fundamentală a celuĭ care a închis aripele, pentru *istorie*, temelia logică, neaparată orĭ-căreĭ cunoștințĭ omeneștĭ.

(Ședința din 13 Iulie 1901).

---

1) Rikert, în prima parte a lucrăreĭ sale: *dis Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung, eine logische Einleitung in die historischen Wissenschaften*, Leipzig, 1896; eŭ în Introducerea la vol. VI al *Istorieĭ Romînilor în Dacia Traiană* Iașĭ 1893 și maĭ pe larg în *Principes fondamentaux de l'histoire*, Paris 1899. Cartea d-luĭ Rikert nu ajunse la a mea cunoștință de cît după publicarea Principiilor. Am făcut asupra eĭ o dare de samă în *Revue philosophique* a d-luĭ Ribot 1900, fascicolul pe Octomvrie.

FLORIAN I. BECESCU

POVESTEA VREMII

Omagiŭ mareluĭ nostru
istoric A. D. Xenopol.

Părea că de veacurĭ pe lume trăesc
Şi toate de-atuncea te văd şi le ştiŭ.
O dată, spre seară, cu gîndul pustiŭ,
Pe o culme de munte mă urc să privesc

Cum soarele trece pe cer şi se pierde
In valea de aer ce n'are sfîrşit;
Din ochi-ĭ vărsind un potop aurit
De raze, pe-a ţăreĭ întindere verde.

Carpaţiĭ cu codriĭ, cu creste'mpietrite,
Se 'nalţă, ca umbre, măreţĭ, prin senin;
De vis şi parfumuri văzduhul a plin
Şi 'n tainică fugă, spre văĭ adîncite,

Izvoarele cîntă.... Din codriĭ ceĭ surĭ,
Din zarea 'nflorită cu plaiurĭ senine,
Se 'nalţă spre cerurĭ, în sunete line,
Un himn de slăvire divineĭ Naturĭ.

Prin umbră, s'avîntă o sprintenă ciută,
Şi vulturĭ sălbaticĭ cu ochĭ lucitorĭ,
Ca gîndul sfîşie aĭ neguriĭ norĭ
Şi noaptea se lasă pe culmea tăcută....

Ca ochĭ curioşĭ de dorurĭ aprinşĭ,
Ies stele pe cerurĭ să vadă pămîntul;
Nicĭ şoaptă de frunză n'adie, nicĭ vîntul.
Carpaţiĭ ceĭ falnicĭ de aur par ninşĭ....

. . . .
. . . .

Aicĭ este raiul: nicĭ grija nicĭ ura
Nu turbură pacea seninei vieţĭ,
Prin crengĭ dorm aĭ zileĭ gingaşĭ cîntăreţĭ
Şi 'n zîmbet de stele adoarme natura.

***

Cu foc în privire, din vîrful de munte
Spre Dunărea mîndră în vale privesc....
Incetul cu 'ncetul simţiĭ că 'mpietresc
Şi muşchĭ îmĭ crescură pe trup şi pe frunte

. . . .

Nu ştiŭ cîte veacurĭ de-atuncea se'nşiră,
Dar ştiŭ că, prin ţara cu codriĭ bătrînĭ
Pe unde sînt astă-zĭ *voioşiĭ* Romînĭ,
Sălbatice neamurĭ de oamenĭ trăiră.

Ca turme de hiene pe-al ţăreĭ coprins,
Eĭ zbuciumă codriĭ cu urlet de fiară,
Şi 'n veşnică luptă, de-o sete barbară
S'adapă cu sîngele duşmanuluĭ prins;

Bărboşĭ şi cu plete, cu muşchĭ de oţel,
Din tainice vremurĭ pe lume veniţĭ,
Sînt.... Sciţiĭ, din nordul de ghiaţă porniţĭ
In goană nebună pe-un drum fără ţel.

De cîte ori, noaptea, cu poftă nebună
Ţinut-aŭ ospăţurĭ barbariĭ 'ndrăsneţĭ,
Cu craniĭ înfipte în vîrf de săgeţĭ,
Jucînd ca strigoiĭ sub focul din lună!

Cît sînge se scurse pe-al ţărilor sîn,
Atuncĭ cînd nimica nu fu omenesc
Şi cînd pe 'nfloritul pămînt romînesc
Puteá fi orĭ cine şi nimenĭ stăpîn!?

. . . .

III.

Dar Asia geme.... De lupte măiastre
In drum miĭ de oamenii din lume sînt ştersĭ,
Şi Dariŭ se'ndreptă cu oastea-ĭ de Perşĭ
Spre Dunărea mîndră cu valurĭ albastre.

Ca stolul de pasărĭ, ca vînt de urgie.
Fug Sciţiĭ şi 'n zare se pierd risipiţĭ
Şi Dariŭ găseşte doar urme de Sciţĭ,
De foc şi ruină în ţara pustie.

Din culmea de munte priveam singuratic
Şi iarna sosise cu asprul eĭ ger....
Din oastea luĭ Dariŭ cu sutele pier:
Se 'ncruntă naivul tiran asiatic!

Un semn el făcut-a şi-a zis un cuvînt
Iar oastea-ĭ zdrobită se scurse în zare
Şi 'n scurgerea-ĭ tristă, părea ca o mare
Cu valurĭ lucioase bătute de vînt

. . . .
. . . .

Mirîndu-mă foarte văzut-am pe vale
Atuncĭ, alte chipuri de oamenĭ trăind:
Sînt Daciĭ ce 'n *şesurĭ* răsar şi se 'ntind
Şi codriĭ răsună de vuet pe cale.

Storcîndu'l de aur bogatul nisip,
Pe malurĭ de ape se 'nşirue Geţiĭ;
Pe caiĭ lor agerĭ ca sborul săgeţiĭ...
Eĭ fost-aŭ răsboinicĭ şi veselĭ la chip.

Naive popoare, naive ca firea
Pe care n'o doare amarnicul gînd!
Eĭ ştiŭ doar să lupte şi mor surizînd,
In braţele morţeĭ visînd nemurirea.

Prin luncĭ şi prin crîngurĭ, în vesele cete
Eĭ cîntă un cîntec de dor liniştit,
Şi-liberĭ sub stele ce ard în zenit
Eĭ zmulg sărutarea voinicelor Gete.

Vitezĭ şi viteze cu florĭ în coşiţă,
Se luptă şi cîntă şi-ades i-am văzut,

Voioşĭ sorbind vinul din vase de lut,
Cu pletele 'ncinse în frunze de viţă.

Pe verzile plaiurĭ cînd ochiĭ-'ţĭ aruncĭ,
Vezĭ lanurĭ de aur şi blînde mioare;
Curg rîurĭ spumoase din limpezĭ izvoare
Iar caiĭ în turme renchează prin luncĭ.

O dulce beţie, o caldă-adiere
Revarsă pe toate plăcuţiĭ fiorĭ,
Şi harnice-albine, prin cîmpiĭ cu florĭ,
In fagurĭ adună gustoasa lor miere.

Cînd bruma se lasă pe-a veriĭ ruine,
Staŭ struguriĭ rumenĭ pe verdele deal;
In şoapte duioase un cor ideal
Se 'nalţă din sînul natureĭ senine;

Şi vremea se scurge vărsînd poezie
Pe tot ce trăeşte sub cerul deschis,
Putere de viaţă şi farmec de vis,
Cum n'a maĭ fost încă şi n'o să maĭ fie.

. . . .

*
* *

Din vîrful de munte admir aiurit.
Viaţa natureĭ ce sufletu 'ncîntă,
Iar vremea îmĭ pare, în curgerea-ĭ sfîntă,
O clipă frumoasă ce n'are sfîrşit....

Cu multă 'ntristare miratu-m'am eŭ
Privind în spre oastea ce 'n vale se'nşiră,
Cînd glasurĭ de luptă, sunînd, mă treziră
Din zborul feeric al visuluĭ meŭ!

Sînt Daciĭ, ce'n vreme cît curseră aniĭ,
Din dorul de ţară duratu-'şi-aŭ legĭ,—
Iar Decebal, Rege maĭ mare 'ntre regĭ,
Se 'ncearcă în lupte să 'nfrunte Romaniĭ.

De-un zgomot de arme văzduhul tresare
Şi fiarele 'n teamă s'ascund prin pădurĭ:

Pe căĭ adumbrite, cu lungĭ cotiturĭ,
Oștirea romană se vede în zare....

Frumoșĭ și la număr ca boabele spumeĭ
Cînd vîntul frămîntă albastrele mărĭ,
Eĭ vin ca furtuna... și totul în zărĭ
Se spulberă 'n fața stăpînilor lumeĭ

A, iată-ĭ de Dunăre-aproape..... Norodul
Măsoară-ale apeĭ prăpăstiĭ adîncĭ;
Se -mlădie fierul și scapără 'n stîncĭ,
Și 'n valurĭ și 'nfige picioarele-ĭ podul.

Un chiot! Ca nouriĭ din vremĭ de Diluviu,
Pe podul de piatră Romaniĭ, în zbor
S'abat peste țară și 'n urmele lor
Vuește necazul invinsuluĭ fluviu.

Chiar munțiĭ deschis-aŭ oștirilor porțĭ!
Natura-ĭ pătrunsă de-o tainică teamă;
Dar Decebal, mîndrul, oștirile-'șĭ chiamă
Să 'nfrîngă-ale Romeĭ măiastre cohorțĭ.

*
* *

Zadarnic profețiĭ zorițĭ la atac,
Și Regale 'n frunte îndeamnă poporul!
Traian cu vitejiĭ prin munțĭ îșĭ ia zborul
Spre inima țăreĭ poporuluĭ Dac.

. . . .

O, luptă sublimă! O, nobilă fire!
Și uniĭ și alțiĭ se luptă ca leiĭ,
De-așa bărbație se miră și Zeiĭ
Iar soarele par'că s'oprește s'admire!

Dar tot maĭ năvalnic sporește avîntul
Romanilor falnicĭ în lupte-oțelițĭ;
Spre-o mîndră cetate fug Daciĭ zdrobițĭ,
Și 'n urmă-le, morțiĭ umplură pămîntul.

In iureș de vifor cohortele vin
Ca norul spre zidul cetăți 'mpietrite,
De-o parte și de-alta, săgețĭ ascuțite
Se țes prin văzduhul de răcnete plin;

Infipt în săgeată mai 'naltă, în zarea
Cetăței, pe zidul de cranii încins,
S'arată Longinus de trupu-i desprins

. . . .

Oștirea Romană s'agită ca marea:

Un glas de revoltă vibrează 'n senin....
Și lupta 'ngrozește privirile mele;
Crezut-am că, lumei bătrînă de rele,
Sunat-a peirea, eternul Destin!

. . . .

Războiu mai năprasnic mai sfînt și mai crud
Din cîte pe lume atunci se văzuse!
Un «ura» puternic! Cetatea căzuse
Și glasuri nebune de groază s'aud.....

Cu jale atuncea privit-au strămoșii:
Vn fum gros și negru plutind se zări,
Din patru părți focul ce-atuncea țișni,
Coprinse cetatea cu limbele-i roșii.

Ard casele 'n flăcări! Sărmanul popor
Nebun rătăcește prin scrum de ruine;
Amestec de răcnet. blesteme, suspine,
E ultimul cîntec al celor ce mor.

Eroică luptă, sublimă pornire:
Pe-a țărei ruină cei vii se ucid,
Ici cade o casă, mai colo un zid
Și focul năvalnic se 'ntinde 'n neștire.

. . . .

. . . .

*
* *

Din munte cetatea părea că-i o mare
De flacări, cadavre și fum cenușiu;
Atunci, dintr'un codru tăcut și pustiu
Se 'nalță spre ceruri o tristă cîntare,

Un himn al durerii nespus de poeți,
In care zîmbește un vis fără nume:
Sublima credință că-i încă o lume
Dincolo de țărmul acestei vieți.

Era întuneric și luna prin norĭ
Trecea ca speranța prin noaptea 'ntristăreĭ,
Streină de lumea lăsată uităreĭ
In care luptĭ vecinic, te tînguĭ și morĭ.

Văzut-am în noaptea de spaimă grozavă
Pe-aĭ Dacilor sfetnicĭ rotițĭ la un loc
In mijlocul căruĭ se 'nalță un foc
Pe care stă 'n clocot un vas cu otravă.

Eĭ nalță spre cerurĭ privirea nebună
Și cîntul resună prelung, tremurat,
Pe chipul lor falnic, de vremurĭ bronzat
Işĭ cerne argintul fantastica lună.

Copiĭ 'n libertate și 'n lupte hrănițĭ,
De cît să se stingă sub jug de sclavie,
Eĭ beaŭ din otravă și 'n scurtă-agonie,
In spasm privesc cerul și mor fericițĭ.

Eĭ mor de durerea măririĭ zdrobite,
De dor se 'nfioară și codriĭ tăcuțĭ,
Iar stelele, martorĭ acesteĭ virtuțĭ,
Din lumea lor sfîntă privesc impietrite.

Se lasă tăcere și focul resfrînge
Lumină sinistră pe ochiĭ lor recĭ.
Iar vîntul le cîntă un cîntec de vecĭ,
Un cîntec de jale ce inima'țĭ frînge

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

Zdrobit de povara părereĭ de răŭ,
Chiar Decebal, mîndrul, nebun de'ntristare
'Și 'nfipse cuțitul în inima 'n care
Bătu idealul poporuluĭ săŭ.

. . . .

. . . .

. . . .

. . . .

Tîrziŭ cînd zefiriĭ, în dulcĭ sărutărĭ,
Deșteaptă din somnu-ĭ natura virgină,
Și-a blîndeĭ Aurore rozalbă lumină,
Se 'nalță sfioasă și tremură 'n zărĭ,

Sub bolta pe care luceferii pier,
Un cîmp de cadavre s'arată vedereĭ,
Iar fumurĭ cernite ca umbrele sereĭ
Din miĭ de ruine se 'nalță spre cer.

Cînd valul de aur al soareluĭ scaldă
Pămîntul și marea și munțiĭ ceĭ goĭ,
Privind în spre stinsul popor de eroĭ,
Traian simte 'n ochi-ĭ o lacrimă caldă.

*
* *

Ce dramă grozavă și fără cuvînt
Trăit-a în vremurĭ de negură pline!
O! cîtă durere și cîte suspine
Vibrară prin codriĭ acestuĭ pămînt!

Un freamăt din veacurĭ, un plîns de-agonie,
Poema dureriĭ atîtor vieți,
Răsună și astăzĭ prin munțiĭ semeți
Și 'n zboru-ĭ colindă a țăreĭ cîmpie.

Februarie 1903

ANCHETE RURALE

Atragem deosebita luare aminte a cetitorilor asupra eminenteĭ cercetărĭ de maĭ jos, unul din tablourile cele maĭ adevărate a le stăreĭ poporaţieĭ rurale şi a nevoilor ei.

III.

Comuna Sipotele (Jud. Iaşi) d. P. Florescu

(Să se vadă Arhiva XIII p. 243).

1. Generalităţĭ

Cincĭ sate sunt aşezate în margina despre apus a Jijieĭ, dintre care unele chiar pe malul eĭ, ca Buhăeniĭ, Soldana, Iacobeniĭ şi Vlădeniĭ; singur Drăgăneştiĭ e aşezat pe coasta dealuluĭ Crucea, la o departare de 2 km. de Jijia. Plugariĭ, Oneştiĭ, Chişcăreniĭ noĭ şi vechĭ şi Sipotele vechĭ, sunt situate de o parte şi de alta a pîrăuluĭ Miletin; Hălceniĭ la o departare de 1 km., iar Cioara o cătună isolată de celelalte.

Comuna are 5848 de locuitorĭ, dintre care bătrînĭ maĭ marĭ de 60 anĭ 40 barbaţĭ şi 25 femeĭ, iar copiĭ maĭ micĭ ca 5 anĭ 680. Intre aniĭ 1898 - 1901 s'aŭ născut 735 şi aŭ murit 516.

Străinĭ în comună sunt 44 barbaţĭ şi 45 femeĭ. Aceştia sunt de naţionalitate Evreĭ, Armenĭ, Germanĭ şi Ungurĭ. Uniĭ sunt comercianţĭ de băuturĭ spirtoase ca Armeniĭ, alţiĭ mecanicĭ pe la moşiile arendaşilor şi proprietarilor, iar alţiĭ negustorĭ de mărunţişurĭ şi pitarĭ.

Se găsesc boĭ în număr de 2000, taurĭ 8, vacĭ 1550, oĭ 10,832, porcĭ 300 şi caĭ 500.

Moşiile Iacobenĭ şi Vlădenĭ se agricultează de Evreĭ,

Hălceniĭ de un Neamț, Drăgăneștiĭ, Șoldana de Romînĭ, iar Oneștiĭ și Plugariĭ de proprietarĭ; Șipotele de Ministerul de Resboĭ, căruia îĭ aparține, iar Chișcăreniĭ, Cioara și Buhăenĭ aparțin locuitorilor.

Maĭ toțĭ învățătoriĭ se bucură printre sătenĭ de o influență nu tocmaĭ merituoasă, fiind că puțini se încred în eĭ. Starea lor materială e cît se poate de tristă. De alt-fel, maĭ nimic nu găseștĭ prin ograda lor.

Invățătoriĭ sînt călăuzițĭ de idea apostolatuluĭ,—un apostolat vitrig, un cuc crescut de o privighitoare. Nu samană întru nimic cu preoțiĭ. De pildă, nu am putut înființa o societate de Economie fără ajutorul preotuluĭ. Prin stare materială de care dispune, Preotul și maĭ cu samă datorită atribuțiilor sale puțin jignitoare intereselor materiale ale țaranilor, și cîte o dată fiind că ține politica Comuneĭ în mînă. preotul a ajuns a fi cel maĭ influent factor, cu toate că e cel maĭ puțin muncitor. Dacă țăranul nu face popeĭ pe plac, îl observă în public, îl șicanează la vr'un serviciŭ religios și cîte altele; „să nu maĭ dea Domnul, cîte îndură la țară omul".

Primarul și Notarul de binele și înflorirea țăranuluĭ nu prea îngrijesc. Pot servi ca model de mîndrie, de lux, de orĭ ce, afară de om care să se îngrijiască de interesele vitale ale țăranilor. Pentru aceștĭ oamenĭ nu e nimic maĭ înjositor, de cît a fi și a venĭ în atingere cu țăraniĭ.

Se țin predicĭ din cînd în cînd. Preoțiĭ fac agricultură până la 6 sau 7 fălcĭ și alțiĭ se aruncă și la maĭ mult, pentru că li e ușor, de oare ce le lucrează cu țăraniĭ cu care au o învoială verbală, care dacă nu-ĭ fac treabă, îĭ fură sfîntul la vre-un act moral-religios. Primarul și Notarul fac și eĭ agricultura, dar tot de pleașcă. Ară pe degeaba pămînt, zile de lucru etc. Pe Primar și notar țăraniĭ îĭ respectă de frică, căcĭ de eĭ sînt legațĭ cu toate interesele.

Luminătoriĭ satuluĭ de cele maĭ multe orĭ trăesc foarte rău uniĭ cu alțiĭ. Politica e ocupația lor principală. Altmintrelea trăesc de minune; tot ce aŭ,—mînînca.—Primarul, notarul iar în special învățătorul, gospodăria lor e gospodăria racului pe malul bulhaculuĭ.

Sînt 21 de comercianţĭ şi meşterĭ. Vînd tot feliul de mărfurĭ, cumpăr productele agricole. Meseriaşĭ sînt treĭ : 1 butnar şi 1 lemnar Romînĭ, şi un ferar Evreŭ.

Este o fabrică de Sodă ţinută de un Evreŭ. Are relaţiunĭ, de negustorie cu consumatoriĭ.

Există o casă de economie, care însă nu corespunde întru nimic intereselor ţăranilor. E o societate cu scopul nu de a ajuta pe sătenĭ, ci a-ĭ specula. Ceea ce se explică prin puţina atenţie ce însăşĭ săteniĭ dau aceşteĭ societăţĭ. Aşa de la 1 Septembrie 1901 şi până în prezent n'are nicĭ 69 de membri. E înfiinţată şi mînuită de arendaş şi preot. Pentru apararea intereselor ţăranilor nu există societate. Ar fi de dorit înfiinţarea uneĭ atare societăţĭ; dar ar fi greu, de oare ce serioase piedicĭ se vor pune din partea arendaşuluĭ, şi a celor care conduc vechea societate. Se împrumută sătenĭ de la camatarĭ plătind 3% şi 4% şi 5% pe lună.

Cît despre societăţĭ de lectură nu există, nicĭ altă asociaţie, fiindcă lipsesc mijloacele, ca local, cărţĭ etc. Chiar bibliotecile ce aparţin şcoaleĭ şi bisericieĭ, sînt maĭ mult compuse din cărţĭ care umplu rafturile, de cît cărţĭ folositoare cultureĭ ţăranuluĭ. Lipseşte cu desăvîrşire spiritul de cultură printre ţăranĭ. Aşa absolvenţiĭ şcoalelor nu maĭ pun mîna pe carte cît trăesc. Mulţĭ chiar neagă că ar fi învăţat carte. Invăţătura li se dă în pripă, aşa că eĭ nu o pot pătrunde. Aceasta însă nu e vina învăţătoruluĭ, pentru că el fiind foarte ocupat cu ceea ce i se impune să facă, el se mulţumeşte a bolmoji materia. „Vie sau moartă trebue îngropată".

In comună sînt 7 bisericĭ funcţionînd toate. Unele sînt de zid. Şipotele a fost zidită la 1507 de parcalabul Suceveĭ Ioan Luca Arbore, iar Oneştiĭ la 1805 de Ghica. Hălceniĭ zidită 1858 de Spatariul Gh. State ; Vlădeniĭ e de bîrne şi vălătucĭ făcută la 1860 ; Iacobeniĭ e de zid; Şoldana e de vălătucĭ, făcută în 1830 de Florea Căminarul ; şi în sfîrşit Cioara sfinţită în 1901, zidită de locuitorĭ. Drăgăneştiĭ, Plugariĭ, Chişcăreniĭ şi Buhăeniĭ n'au bisericĭ. In Drăgăneştĭ a existat o frumoasă biserică dar s'a ruinat de aproape 15 anĭ, din cauza atît a Comuneĭ care nu s'a îngrijit de ea,

cît și a proprietarului, a căruĭ familie o zidise, dar în urmă fu schimbată de un membru al eĭ în hambar de grîne. Ca stare sînt bune și bunișoare.

Localul primărieĭ e un adevărat palat, costă 18000 de leĭ. Școala din Șipote, costă 30,000 de leĭ, și cea din Chișcărenĭ de asemenea; sînt făcute din cărămidă. Plugariĭ, Vlădeniĭ, Iacobeniĭ și Buhăeniĭ au localurĭ de școală închiriate pe o sumă care variază între 200—350 leĭ. Cioara a căpătat un conac de la stat în urma parcelăreĭ moșieĭ la locuitorĭ. Ca locuințe pentru învățătorĭ, cît și ca localurĭ de școală, aceste sînt insuficiente. Invățătoriĭ n'au nicĭ casă, nicĭ pămînt; cu preotul se întîmplă de altmintrelea: el are și casă și pămînt, iar afacerile îĭ rentează. Invățătorul în schimb e ca o secere uzată și se asvîrle unde nu tună. Preotul duce, bine, traește cum se cade, iar învățătorul o duce drug și o întoarce butuc.

Adunarea locuitorilor, și cînd aŭ cîte ceva grav, și cînd n'aŭ nimic, e la crîșmă, că doar acolo e forul Romînuluĭ.

Drumurile sînt foarte nepractice și anevoioase de mers. Șoselele sînt rău întreținute. Cimitirile sînt împrejmuite cu șanțurĭ; numaĭ acele din Chișcărenĭ și Șipote au zaplasurĭ. Plantațiunĭ nu-s.

Budgetul Comuneĭ se rîdică la suma de 27806 leĭ, provenind din taxe, arenzĭ, amenzĭ etc. El se întrebuințează în modul următor; 10,120 lei plata personaluluĭ Primărieĭ, pe an, 4000 leĭ pentru școlĭ, bisericĭ, pentru imprimate etc. Se întreține 2 burse: la școala de meseriĭ din Buciumĭ, și la școala de agricultură din Roman.

Sînt 21 de cîrciume ținute de Romînĭ. Se consumă vin în cantitate de 93,614 litrurĭ, rom 21 litrurĭ, ***rachiu 31860 litrurĭ***, și cognac 100 litrurĭ. Contrabanda nu se prea face, fiind că e un serios control.

Bisericele au cîte 8 fălcĭ de pămînt, iar școlile 6 fălcĭ. Clerul a stăpînit tot pămîntul pănă în primavara anuluĭ 1902, cînd i s'a luat o parte din pămînt, de către Casa școalelor. Invățătorul n'a avut pămînt gratis; de la 1892, ele se arendează.

*
* *

II. *Locuitorii şi averea lor*

Locuitorii acestei comuni, aŭ fost împămînteniţi în anii 1864 şi 1879—81. Aceste împămînteniri s'aŭ făcut în modul următor:

Impămîntenirea din 1864

1. Chişcărenii vechi . . . . 10 locuitorĭ, cu cîte 4 fălcĭ
„ „ 37 locuitorĭ, cu cîte 2 jum. fălci
„ „ 2 locuitorĭ cu cîte 12 jum. prăjini, loc pentru casă.
2. Şipotele 30 locuitori, cu cîte 4 fălci
„ 47 „ „ „ 2 jum. fălcĭ
„ 20 „ „ „ 12 jum prăj. loc p. c.
3. Oneştii 14 locuitori, cu cîte 4 fălci
„ 33 „ „ „ 2 jum. fălci
„ 19 „ „ „ 12 jum prăjini loc p. c.
4. Şoldana 9 locuitori, cu cîte 2 jum. fălci
„ 8 „ „ „ 12 jum. prăj. loc p. c.
5. Hălcenii 15 locuitori, cu cîte 4 fălci
„ 34 „ „ „ 2 jum. fălcĭ
„ 8 „ „ „ 12 jum. prăj. loc p. c.
6. Iacobenii 15 locuitori, cu cîte 4 fălci
„ 34 „ „ „ 2 jum. fălci
„ 8 „ „ „ 12 jum. prăj. loc p. c.
7. Vlădenii 39 locuitori, cu cîte 4 fălci
„ 34 „ „ „ 2 jum. fălci
„ 17 „ „ „ 12 jum. prăj. loc p. c.

Impămîntenirea din 1879—81

Mitoc	195	locuitorĭ, cu cîte 5	Hectare	27 ar.
Buhăenii	80	„ „ „ 5	„	51 ar.
Iacobenii	25	„ „ „ 5	„	81 ar.
Chişcărenii	250	„ „ „ 5	„	51 ar.
Cioara	250	„ „ „ 5	„	51 ar.
Total	800	a cîte 5 H.		
	124	„ „ 4 fălci		
	250	„ „ 2 fălci 40 prăjini		
	79	„ „ 12 jum. loc de casă		
Total	1253			

Acesta e totalul împămînteniților de la 1864 până în prezent. Aceĭ, care aŭ fost împămînteniți în 1864, puținĭ maĭ dispun de pămînturĭ, după cum aŭ fost distribuite de comisiune, fiindcă ele s'aŭ împărțit între urmașĭ.

In toată comuna se găsesc:

	1274	barbațĭ capi de familie.
	170	femeĭ văduve capĭ de familie.
Tolal	1444	Dintre care avînd pămînt 1174, fără pămînt 270.

Chiria pentru falcea de pămînt se plătește între 25—40 leĭ. Pămînt e îndeajuns, asemenea și imașurĭ. Pe o falce de imaș se pun de obiceĭ 3 vite marĭ a 5 leĭ una. Maĭ sînt islazurĭ de bună calitate, și acestora dacă li s'ar da altă destinație, ar produce maĭ mult, dar neîncrederea e dușmanul țăranuluĭ, și maĭ mult lipsa de mijloace. Până în timpul de față avem un singur om, care a înțeles nevoea de a-și hrăni vitele maĭ bine, așa în cît cu chiŭ cu vaĭ, a samanat vr'o 10 prăjini de lucernă, cumpărînd sămînța din Folticenĭ. Sămînța nu se găsește prin împrejurimi, și apoĭ e și scumpă 2.50 Kgr. Ar fi de dorit ca un an, cel mult doĭ să se împartă semință, fie gratis, fie în cazul cel maĭ rău, cu un preț mic, maĭ mult de încercare. Cu acest chip s-ar aduce un bine nemărginit sătenilor și în acelaș timp creștereĭ vitelor, pentru că săteniĭ avînd semințile gratis, ar încerca cultivarea lor, și odată cultivînd, a doua oară nu va maĭ fi nevoe de îndemnul nimăruia.

Ținînd socoteala, că aceĭ ce aŭ maĭ multe de cît treĭ vite sînt fruntași, ceĭ cu maĭ puține mijlocașĭ, iar palmașĭ ceĭ fără nicĭ o vită, locuitoriĭ comuneĭ, avînd în videre aceasta normă, se împart:

Șipotele	83	fruntașĭ	14	mijlocași	5	palmașĭ
Chișcărenĭ	160	„	45	„	30	„
Hălcenĭ	41	„	8	„	5	„
Drăgăneștĭ	17	„	11	„	2	„
Șoldana	21	„	7	„	4	„
Buhăenĭ	37	„	2	„	4	„

Iacobenĭ	75	fruntașĭ	18	mijlocaș	12	palmașĭ
Vlădenĭ	90	„	14	„	4	„
Oneștĭ	16	„	9	„	4	„
Plugarĭ	89	„	13	„	7	„
Cioara	285	„	22	„	13	„
Șipotele (Iașu Nou	53	„	15	„	4	„
Șipotele (Mitoc	26	„	6	„	4	„
Total	993	„	184	„	98	„

In definitiv, 1177 aŭ vite. De la 5—10 oĭ se pot numera cam 10% din numărul locuitorilor ; iar de la 10—100 se poate afirma cu siguranță că nu se atinge cifra de 3%. De exemplu: Buhaenĭ, din 37 fruntașĭ, abia 2 aŭ oĭ între 10 și 100, Șoldana din 21, numaĭ 2, iar Drăgăneștĭ din 17 nicĭ unul. Porcĭ nu aŭ locuitoriĭ ; mare lucru de cresc cîte unul pentru casă. In schimb proprietariĭ fac comerț cu porciĭ. Dintre locuitorĭ 98 n'aŭ de loc vite, fie că unora li s-aŭ vîndut de perceptor, fie că unia n'au pămînt.

Indatorațĭ la credit sînt 192 pentru suma de 23,290 leĭ; restul sînt îndatorațĭ, prin alte părțĭ, unde nu le maĭ poțĭ da de urmă.

In satele vechĭ ca Șipote, Drăgăneștĭ Oneștĭ, Plugarĭ etc. casele cele maĭ multe, sînt într'o stare deplorabilă. Cele maĭ bune case sînt în Chișcăreniĭ noĭ, majoritatea avînd cîte 2 odăĭ. Bordee în comună sînt în număr de 94, Care bune 161, mediocre 393 și 672 în stare proastă. Casele sînt construite de vălătucĭ, cele maĭ multe acoperite cu stuh, cu scîndurĭ de brad, fag și teĭ, avînd cîte 3 fereștĭ de odae. Acele din satele vechĭ cu fereștĭ foarte mici, 50 c. m. pe 30. In fața caseĭ, e un mic gard de nuele, restul e gard de brazde și cele maĭ adeseorĭ de spinĭ.

Gospodăria nu e tocmaĭ lăudabilă. In casă se găsesc una sau două laițe, facute din două scîndurĭ lungĭ cît e păretele, de jur împrejur. Masă și scaune se găsesc rar; așternuturile, lăicerile și macaturile, făcute din lînă și cînepă. Andrele, foarfece, stative ițe, spete, suveicĭ, sul etc. maĭ nu există. America înlocuește pînza sănătoasă de casă. Instrumentele agricole sînt din cele moderne.

Sînt cheltuieli indispensabile fiecăruĭ locuitor al comuneĭ, ca: 11 leĭ bir; 7.50 soseaua, dacă are boiĭ 15 leĭ; haine între 90 și 100 leĭ; gaz 31.20; chibriturĭ 2.50. Apoĭ se maĭ cheltuește 5—10 serbătorile; la un botez cel puțin 20 leĭ; la nuntă 40 leĭ; la înmormîntărĭ cel puțin 30 leĭ. La serbătorĭ de la 3—5 litrurĭ de rachiŭ a 1.20 numaĭ pentru casă. Pentru o vită 15 leĭ imaș cu păstoritu, și 20 leĭ iernatul, variind acest preț după îmbelșugare. Aceste sînt cheltuielele obișnuite, pe care aproape unanimitatea locuitorilor le fac Veniturile le vin de la lucrarea pămîntuluĭ. Venitul unuĭ palmaș nu e maĭ mare de cît 140—150 leĭ anual, iar un mijlocaș de la 160—170, cheltuind 130—140 leĭ.—Veniturile provin din cultura pămîntuluĭ, așa ceĭ cu 90 prăjinĭ, cîștigă în total 148 leĭ, la care adăogîndu-se și 15 leĭ, profitul de la pășunatul vitelor, face peste tot 163 leĭ. Aceĭ, care n'au pămînt, însă fac cheltuielĭ și maĭ marĭ. Așa: 45 leĭ pămîntul, 18 leĭ aratul boronitul, 3 sămînța, 40 leĭ prășit și pusul în coșer, 20 leĭ cositul fînațelor și pus în stog la 90 prăjinĭ, 6 leĭ cheltuiala la păstoritul a treĭ vite și 3 leĭ hrana păstoruluĭ. Ceea ce face în total 135 leĭ. Cît privește prețul rar se întîmplă, ca chiar dintre fruntașĭ să-l iea potrivit. Cele maĭ adese orĭ sînt nevoițĭ a-șĭ vinde produse pe maĭ nimică; căcĭ, de-abia începe strînsul recoltelor și somațiile și popririle încep a curge, din toate părțile, ba de la perceptor, pentru fonciar, bir, ba de la vr'un negustor, de la care a luat banĭ încă din iarnă, așa că luĭ nu ĭ maĭ rămîne nimic, și în iarnă începe a se împrumuta din nou. Pe lîngă aceste maĭ beaŭ de le esă părul prin căciulă.

Numaĭ rar și din întîmplare se țese pînză de cînepă, bumbac, se fac laicere, macaturĭ și veștminte de iarnă din lînă, pentru casă. Aceste se fac cu deosebire în casele celor maĭ cuprinșĭ; ceilalțĭ nu fac nimic din toate aceste. Stupĭ sînt prea puțini, n'ajung la cifra de 300. Cu aceeastă cultură numaĭ cîțva proprietarĭ se ocupă. Cultura lor nu e recomandabilă, fiindcă e făcută fără multă știință. De exemplu, se ucide albina și apoĭ se scoate mierea. Ceara curată se vinde cu 1.50 și 2 leĭ litra veche. Gîndaci de matase nu se cultivă.

Sămănăturile în cea maĭ mare parte, se compun din popușoĭ, orz, grîŭ etc. Cartofi se cultivă în mic, sfecla maĭ de loc, iar plante textile numaĭ foarte puține. Legume se cultivă foarte puține, acelaș lucru și cu zarzavaturile; acestea din urmă, numaĭ pentru vară aŭ, iar iarna le cumpără de la streinĭ.

Prețul vitelor variază. O oae toamna e 7 saŭ 6 leĭ, primavara 14 leĭ. O vacă bună de lapte 120 leĭ și una maĭ proastă 80 leĭ. Un vițel bun, toamna valorează 40 leĭ, iar maĭ slab între 20 și 30 leĭ. Un mînzat 60, perechea de juncanĭ de frunte 180, iar boĭ bunĭ și de mijloc între 200 și 300 leĭ. Un cal de la 60- 140 leĭ, cal de muncă. Porciĭ, se ridică până la un maximum de 60 leĭ. Caiĭ, vițeiĭ, mînzațiĭ se vînd obișnuit printre sătenĭ, iar boiĭ marĭ la negustoriĭ Evreiĭ, pentru velnițe, saŭ la proprietarĭ și arendașĭ pentru munca cîmpuluĭ.

Prețul uneĭ zile de muncă cu palmele e 1 leŭ primavara și vara și de la 50 - 80 banĭ toamna și earna; cu carul 2 leĭ earna, toamna și primavara, 2.50 vara. Se plătește falcea de arat 14 leĭ, de boronit 4, de prășit și pus în coșer 40, de secere 16, de cosit și pus în stog 20 leĭ. Cîte odată se aduc și lucrătorĭ streinĭ. Aceștia lucrează deoparte de locuitoriĭ comuneĭ, așa că n'au contact uniĭ cu alțiĭ.

De pe la 15 Noembrie și până la 15 Martie, în aceste date se cuprinde epoca de amorțeală a țăranilor. Ceĭ care aŭ vite se ocupă cu întreținerea lor, dar aceasta nu e o ocupație, de cît ca să maĭ treacă timpul. Uniĭ maĭ împletesc cîte o funie, maĭ fac alțiĭ oloiurĭ din semințele de cînepă, bostanĭ, răsărita soareluĭ, alțiĭ pe la cîrciumă maĭ beaŭ, de le-a maĭ ramas ceva; de unde nu, pun țara la cale, găsindu-le la toate cusur.

Se țin serbătorĭ, ca Filipile, cîte treĭ de postul crăciunuluĭ și a pașteluĭ, Foca, Pintiliĭ, Rusaliile, opt Joĭ după Paște etc.

Sunt mulțĭ, care aŭ datoriĭ. Bună-oară către stat, ramașĭ datorĭ din anul trecut sunt 385; cu munca sunt maĭ mult de 70%. Uniĭ s'aŭ îndatorat din lipsă de hrană, alțiĭ din cauza dărilor către stat. Perceptoriĭ, uzază de un mijloc practic, în scop de a-șĭ încasa dările.

Cînd țaranul se angajază cu muncă, vine și perceptorul, pune mîna pe banĭ, iar țăranul se întoarce acasă cu chitanța, ba une-orĭ îĭ ea avalele pe întregul an. In timpul din urmă, din cauza compromitereĭ sămănăturilor, perceptoriĭ aŭ alergat la o mulțime de mijloace, îndemnînd pe țaranĭ așĭ amaneta vitele la creditul agricol, de unde țaranul nu lua aproape nicĭ un ban, fiindcă perceptorul era maĭ aproape. Mulțĭ încă și astăzĭ resimt adînc, acele timpurĭ de lipsă. Tocmelile agricole se fac după legea în vigoare.

III. Starea fizică și morală a locuitorilor.

Locuitoriĭ sunt la înfățișare viguroșĭ și plinĭ de viociune. Maĭ cu samă sunt voioșĭ cînd aŭ banĭ, sunt triștĭ și monotonĭ cînd chimirul li-ĭ deșert.

Boalele sunt răspîndite. Leacurile cele la care țin cu sfințenie țaraniĭ sunt cele babeștĭ. Așa pentru vătămătură rachiŭ, pentru udmă (șopîrlaiță), tot rachiŭ etc.

Hrana obișnuită e mămăliga și borș cu crupe, aceasta maĭ ales pentru ceĭ ce n'aŭ vacĭ. Ceĭ maĭ cuprinșĭ, lapte, brînză, rare-orĭ cîte-un puĭ. In post, se mănîncă fasole, ceapa, curechiŭ și zarzavaturĭ. Acestea maĭ cu seamă iarna; ceĭ care dispun și le cumpără din toamnă. Copiiĭ care vin la școală, nu li se dă de mîncare de cît ceapă și celor maĭ avuțĭ din cînd în cînd cîte o cartofă. Une-orĭ, n'aŭ de cît sare cu mămăligă.

Costumul național, nu-l poartă de cît femeile venite de la munțĭ. Acestea și-l fac singure. Pe cînd cele localnice nu poartă de cît haine și lucru de tîrg. Nicĭ nu pot altfel să trăiască.

Biserica e foarte puțin frecventată. Și după adevăratul adevăr se duc foarte puținĭ, și aceștia la serbătorĭ marĭ, ca Paștele și Crăciunul. Peste an, cîte-va femeĭ rătăcite, vr'o două-treĭ bătrîne, cîțĭ-vă copiĭ, și încolo pustiŭ. Proprietariĭ se duc foarte cu greŭ la biserică. Unia aŭ dreptate, eĭ nefiind localnicĭ la moșiile lor. Invățătorul se duce regulat, dar această regulari-

tate e pusă maĭ cu deosebire pe sama obligaţiuneĭ ce are, în caz contrar fiind supus amendeĭ. Primarul la Paştĭ, şi la sărbătorile naţionale, dacă nu cumva se întîmplă ceva în comună. De obiceiŭ, procese, cercetărĭ și alte împrejurărĭ de această natură îl împedică, dacă nu și faptul că s'a luat cu somnul în urma uneĭ nopţĭ zbuciumate cu vr'un rigă de cupă, saŭ cu alte lucrurĭ de chin material. Credinţa a început a scădea. Ţăranul a început a o părăsi. Ţăranul cum se ivesc zorile de Duminică saŭ sărbătorĭ, saŭ se duce în tîrg, orĭ la prins peşte, saŭ dacă nu, atuncĭ la *crîşmă*. Acesta-ĭ faptul. Pe cînd preoţiĭ sunt ocupaţĭ cu slujba divină, crîșmile sunt ticsite și gem de lume. Căcĭ legea repaosuluĭ duminical e maĭ mult o formalitate, uşa din faţa crişmeĭ ţinîndu-se închisă, iar pe din dos, fiind deschise uşile largĭ pentru toată lumea. Ceĭ, care de obiceĭ scoală din somn pe cîrciumar, în zilele propite sunt tocmaĭ slujbaşiĭ, aşa în cît e lesne să se priceapă cît respect aŭ cîrciumariĭ de această folositoare lege. Trebue să se recunoască că acesta e un motiv hotarîtor, a decădereĭ sentimentuluĭ religios. Dar, maĭ e un motiv. Biserica e veşnic aceiaşĭ, preutul acelaş, ca şi cîntăreţul. In biserică acelaş formalism rutinar. Această îndepărtează pe credincios. Preotul nu ţine obişnuit predică. Acesta ar fi poate un mijloc de atragere.

Se observă, și aceasta cu mare durere, că ţăranul nu maĭ e omul cuvîntuluĭ ca în trecut; iar îndatoririle luĭ şi le îndeplineşte de frică, orĭ de mîntuială. Aceasta-ĭ o stare îngrijitoare. Ţăranul lăsat la voia întîmplăreĭ, pe mîna atîtor speculatorĭ, a devenit foarte neîncrezător, aşa în cît sfaturile ce i se daŭ, le aude numaĭ cît, dar nu-şĭ asimilează nimic şi n'ascultă de ele.

Ştiutorĭ de carte sunt 624 barbaţĭ, 241 femeĭ. Se citesc haiducĭ ca Tunsu etc. şi ceĭ maĭ marĭ, citesc *Vămile văzduhuluĭ*, însă aceştia sunt prea puţinĭ. Gustul citireĭ probabil s'ar desvolta, dar lipsesc mijloacele. N'aŭ cărţĭ folositoare la îndămînă. iată, raul fundamental. Ceea ce se găseşte absolut necesar, e ***întemeerea de bibliotecĭ populare***. Din aceste bibliotecĭ n'ar trebui sa lipsească testamentul noŭ, vechiŭ, biblia, într'un cu-

vînt cărțĭ religioase, și altele care ar conținea învățăturĭ ce i-ar aduce foloase cu privire la viața luĭ sătească, cît și ca înalțare sufletească. Aceste bibliotecĭ ar veni în ajutorul școaleĭ și ar ținea la înălțime nivelul cultural. Almintrelea, rezultatele școaleĭ rurale vor fi aceleașĭ ca și acele pe care le dă astăzĭ. Așa, acum se daŭ învățăturĭ în mod pripit. Copilul de la 7 anĭ, cînd nu e în stare a-șĭ asimila cunoștințele ce i se vor cere, se prezintă, fără a ști să numere macar până la 5, ba chiar nicĭ a-șĭ face cruce. Cu toate aceste în primul an, se cere a-l face să știe a ceti, a scrie, a memoriza poeziĭ, istorioare, rugăciunĭ, apoĭ calculul până la 20 cu aplicare la cele 4 operațiĭ fundamentale etc. Să trecem peste aceste micĭ inconveniente și mizeriĭ, pentru ca să ajungem la sfîrșit. Cînd e în vrîstă copilul de 12 anĭ, relațiile cu școala sunt rupte. De acolo el nu maĭ pune mîna pe carte, așa în cît uită tot, până și a scri și ceti. Părințiĭ după cum am văzut, dacă de ceĭ micĭ nu se ocupă, ca să învețe carte, apoĭ de ceĭ marĭ nicĭ atît. Așa că în această atmosferă liberă, cresc nevrînd să știe de nimic și nerespectînd pe nimenĭ. Intrat apoĭ în armată, înmagazinează și de acolo fel de fel de obiceiurĭ, dar dînd peste o atmosferă, care nu se potrivește cu traiul luĭ liber, saŭ dezertează, saŭ se apucă de beție etc. Termenul militar fiind făcut, vine în sat plin de cele maĭ urîte deprinderĭ, și de-o încăpățînare fenomenală. Nu-ĭ nimenĭ în stare să-ĭ zică ceva, că nu ascultă nimic.

Familiĭ ce trăesc în concubinaj sunt 51. Uniĭ din cauză că n'aŭ cine consimți la căsătorie, alțiĭ că sunt deja cununațĭ de treĭ orĭ, uniĭ că nu-șĭ pot procura actele,—vina legeĭ; *iar alții avînd de model pe unii din slujbașii comuneĭ.* Căcĭ ce-șĭ zic eĭ: „Dacă capiĭ legeĭ nu se cunună,—dar eŭ?“ Aceasta-ĭ morală?

Cărțĭ nu se joacă mult. Puțin ghiordum, maĭ o leacă de stos, și puțin șapte-jumatate. In nopțile de iarnă așa de lungĭ, la vr'un patron, maĭ trece vremea, cînd cîte puțin, cîrmaciĭ satuluĭ, luminătoriĭ poporuluĭ, joacă popa de dobă și asul de nas.

Nu se poate specifica numărul alcoolicilor, dar mă

toţi beaŭ şi barbaţi şi femei. Toamna şi iarna cînd n'aŭ de lucru, ţin două zile o beţie, Duminică şi Lunĭ. Se dreg, ferbînd rachiŭ cu zahar ars, apoi vin cu zahar şi chiper, pănă ce li se mai pare că s'aŭ restabilit, apoi îi mai daŭ şi cu cel nefert. Femeele beaŭ mai mult ca barbaţii şi în lipsa acestora de acasă de n'aŭ parale, —sunt ouă, slănină, făină etc. Copiilor li se dă, ca să se deprindă, orĭ ca să adoarmă, rachiŭ de băut, orĭ cind mama e ocupată cu treburile casei. Nu se poate afirma de cît în mod aproximativ numărul alcoolicilor. De exemplu: Buhăenĭ din 43 capi de familie, 6 nu fac exces de băuturi spirtoase, ceilalţĭ se întrec. Drăgăneştĭ din 39 capĭ de familie 4 numaĭ nu uzază de băuturĭ spirtoase, iar din Şoldana din 42 capi de familie, 4 nu fac exces. Afară de aceştia sînt femeele care beaŭ. Există o familie unde femeea bea şi barbatul nu. Două familiĭ din Buhăenĭ, una unde bea femeea numai, şi în cealaltă amîndoi beaŭ. Aceste familii n'aŭ copiĭ şi nici n'a ridicat vre unul. In Şoldana dintre cei ce fac exces de băuturi alcoolice, într'un mare grad sunt 5 barbaţi, 4 femei cu 3 băeţĭ şi 6 fete; în Buhăenĭ 10 barbaţĭ şi 8 femeĭ, cu 9 băeţĭ şi 11 fete; în Drăgăneşti 5 barbaţi şi 2 femeĭ cu 9 băeţi şi 7 fete. Cel maĭ mult alcool se bea la cîrciumă. Femeile sunt din ce în ce mai beţive, aşa că li s'a stîrnit şi cîntece:

«Haĭ femee la prăşit
Baiu, m'am îmbolnăvit
Haĭ, nevastă la băut
Bogdaproste, mi-a trecut».

IV. *Dorinţele şi părerile locuitorilor.*

Imbunătăţirĭ multe sunt de făcut. Dar cea maĭ simţită ar fi *schimbarea locuinţelor*. In această privinţă, s'ar putea da un sprijin din partea statuluĭ, prin acordare de material brut din pădurile care-i aparţin. Acestea le-ar putea plăti în rate pe urmă. De asemenea ar trebui să se *impartă seminţe*, pomĭ, viţe de vie de la fermele statului. Toate aceste statul le-ar putea face

foarte bine, obligînd pe țaran a le plăti cu încetul, căcĭ mult maĭ ușor vine a plăti 12 leĭ statuluĭ pentru 200 kgr. de semințe de orz de pildă, din recolta aceluiaș an, de cît să dea speculatorilor cîte 3 saŭ 4 merțe pentru una împrumut, cum se practică până acum. Sunt locurĭ accidentate care nu pot fi întrebuințate în agricultură fiind-că în timpul ploilor torențiale, apa duce în vale tot ce s'a samanat, în cît rămîne pămîntul gol. Aceste locurĭ s'ar putea planta cu vițe de vie și pomĭ fructiferĭ. In totdeauna sunt descurajațĭ, din causa *lipseĭ de piețe de desfacere,* fiind-că vînd produsele munceĭ lor cu un preț mic, și uneorĭ ridicol. Cît despre *creşterea vitelor,* simțesc mult lipsa lor, dar nu se pot ocupa cu cultura lor, de oare-ce lipsesc piețele de desfacere. Eĭ zic că ar crește, dar nu aŭ ce face cu ele. Ișĭ aduc aminte ce bine era cînd granița era deschisă pentru exportul vitelor. Țaranul dacă n'are vite bune nu e numaĭ din cauză că n'aŭ hrană suficientă, dar și din cauză că rasa a degenerat. Locuitoriĭ fac zile de lucru la proprietarul - care a avut ingenioasa idee de ale da *un taur de rasă Tirol* cu care încrucișază vitele indigene. Vitele rezultate din această încrucișare aŭ o înfățișare frumoasă. *Locuitoriĭ sunt foarte mulțumițĭ şi poartă o dragoste foarte mare d luĭ V. Gatoschi proprietarul Drăgăneştilor, care avu ingenioasa şi umanitara idee de aĭ înlesni, punîndu-le la disposiție un taur de rasă Tirol.* Această încercare e de un an și până acum rezultatele date sunt satisfăcătoare. Sperăm că în această localitate rasa vitelor, dacă se va urma aceiașĭ purtare ca anul acesta, prin o selectionare îngrijită, se va îmbunătăți.

Săteniĭ doresc că dacă nu statul, cel puțin comuna să-ĭ sprijine în ridicarea raseĭ vitelor, prin procurarea de taurĭ, harmasarĭ, prin înlesnirea munceĭ ca produsele agricole să fie cît de bine și în grabă pregătite pentru vînzare; cer ca comuna să le vie în ajutor cu o mașină de trier. In acest din urmă caz, orzul, grîul, ovăsul ar fi maĭ bine curățit, ar avea o față maĭ frumoasă și prin urmare și un preț maĭ bun. Procurarea mașineĭ le-ar maĭ da folosul de a nu perde săptămînĭ

întregĭ, ca acum cu trieratul. Toate aceste sătenii ar fi foarte mulţumiţĭ a le plătĭ cu încetul, dar să poată cîştiga maĭ lesne şi maĭ mult.

Dările ar fi cum ar fi, ***dar is nepotrivite ca încasare***. Perceptorul de 1 Aprilie şi până la 1—15 Iulie îl execută cu procese verbale, somaţiĭ, sechestru etc. De la această dată, cînd încă ţaranul nu şi-a strîns bine orzul, grîul sau fînul, saŭ cînd e încă în floare se şi numesc ***custozĭ***. Aceştia nu-ĭ daŭ răgaz de loc, nu-ĭ daŭ voe să pue secerea în orz saŭ grîu, coasa în iarbă, nu-l lasă să tae popuşoiul, până ce nu-ĭ aduce chitanţa perceptoruluĭ că şi-a mîntuit daraverile faţă de stat; dacă a scăpat din mînele statuluĭ, trece pe sama comuneĭ etc. De unde să iea banĭ? Aici se complică lucrurile. El n'are. Fuge la Bivolarĭ, la Suliţa, — avînd în videre împrejurările locale—la vr'un negustor, orĭ întîlneşte pe ***„jupîn Iosub cumpărător de cereale“*** —,orzul e pe cîmp nesăcerat.—Ce vrai bade?—Dă! Jupîn Iosub, nu ieĭ o leacă de orz?—Da, cîte parale vreĭ?

De multe orĭ evreul ştie cît e dator, badea D. De unde ştie?..... Insfîrşit tîrgul s-a făcut, 4 leĭ 200 Kgr. orz, 6—8 leĭ 200 Kgr. popuşoĭ, şi aşa maĭ departe, aşa că în puterea iernei bate vîntul şi în coşerul şi în punga ţăranului!

Fonciarul cu zecimĭ cu tot; pentru pămîntul locuitorilor e de *2.50 leĭ*, Hectarul, pe cînd a proprietaruluĭ e ***de 1.78 leĭ*** Hectarul. De ce această deosebire? Unul care are 5 H. a. plăteşte anual 13 leĭ, iar proprietarul care are 171 H. a. plăteşte fonciar numaĭ 300 leĭ. Pentru pămîntul unuĭ clacaş se plăteşte pe an pentru o falce 3.28 leĭ. Din aceste cifre rezultă că ***pămîntul ţaranuluĭ e impus maĭ greu la dare de cît a proprietaruluĭ***. De ce această scandaloasă deosebire? Pamîntul ţaranuluĭ se va zice că produce maĭ mult; noĭ care cunoaştem faptele, vom răspunde că nu e adevarat. Şi nu, fiindcă proprietarul iea de la o falce de sămănătură 15—20 merţe şi maĭ bine, pe cînd ţaranul iea de la 8—15 cel mult. Atuncĭ?.....

Dar, cu deosebire, maĭ multe şi maĭ împovorătoare

sînt dările comunale. De la aceste dărî ţaranul nu trage aproape nicĭ un folos, afară de biserică şi şcoală.

Preotul şi învăţătorul sînt de acord, că dacă nu statul atuncĭ comuna să vină in sprijinul ţăranuluĭ, avînd ca scop emanciparea luĭ economică, fie prin îmbunătăţirea raseĭ vitelor, fie prin procurarea uneltelor agricole, fie ca munca să fie pe deplin răsplătită în angajamentele cu proprietarĭ şi arendaşĭ. Fie-care cap de familie să aibă cel puţin 2 fălcĭ de pămînt. Plata acestuĭ pămînt să se facă în limitele posibiluluĭ, fără îndoială prin anuitate, fie care rată fiind de 30 leĭ. Nu cum s'a făcut cu pămînturile împărtite la 1879, cînd ceĭ împroprietăriţĭ se văd urmăriţĭ cu cîte 150—200 leĭ; atuncĭ îşĭ vînd boiĭ şi plătesc, al doilea an i se cere o altă rată tot aşa de mare, ne maĭ avînd de unde o plătĭ, îşĭ iea lumea în cap, lăsînd pămîntul în sama perceptorilor. Urmarea acestuĭ sistem, a fost că *împroprietăritul a ajuns maĭ rău ca înainte*. Astăzĭ pămînturile se vînd saŭ de Comună saŭ de perceptorul Statuluĭ cu preţ de 60 de leĭ şi el are datoriĭ de 200—300 leĭ. Prin împămîntenirea de la 1870—84, ţăranul a devenit maĭ sarac, iar cîţĭ-va din comună care staŭ bine cu administraţia comunală şi cu percepţia, s'aŭ închiaburit prin luarea în arendă a acestor pămînturĭ pe nişte preţurĭ de nimic.

In comisiunile de impus la dărĭ să fie aleşĭ oamenĭ nepărtinitorĭ, nu proprietariĭ, căcĭ vor zice că la eĭ produce maĭ puţin hectarul de pămînt ca la ţaran şi prin urmare va fi maĭ puţin impus la plata fonciaruluĭ. *Infinţarea unuĭ centru de export al produselor agricole*, cu ramurĭ în toate comunele rurale Acesta să exporteze în mare cantitate. Prin acest mijloc s'ar suprima intermediariĭ, ţăraniĭ fiind în directă legătură cu centrul, căruia nu va avea de cît să-ĭ facă o cerere, în care să-ĭ determine calitatea—şi cantitate de produse. Centru prin organile sale ar face să se ridice aceste cantităţĭ, plătind un preţ maĭ mare de cît intermediariĭ de astăzĭ, iar perceptoriĭ ar putea îngădui pe ţăranĭ a-şĭ vinde produsele şi apoĭ să-ĭ încaseze cu fonciar, şi alte dărĭ —Infiinţarea de expoziţiĭ, încurajarea micilor agri-

cultorĭ, prin darea de instrumente, încurajarea industrieĭ şi portuluĭ naţional prin împărţirea de premiĭ ca *unelte de ţesut*, cu modul acesta s'ar întreţinea o vie agitaţie printre săteni, al căreĭ foloase ar fi imense.

Desfiinţarea judecătoriilor comunale, care nu sînt de cît nişte părăzi de minciună. Ele fiind compuse din primar şi doĭ juraţĭ, care de obiceĭ nu ştiŭ carte de loc, iar primarul cum vra aşa judecă. Omul pe sfînta dreptate e condamnat, căcĭ sunt doar ceva bacşişurĭ din partea reclamantuluĭ, care maĭ în totdeaună e Evreŭ. Sute de procese la Comună aŭ Evreiĭ. Toate le cîştigă. Dacă ţaranul a luat pe merţa de orz 4 leĭ, judecătoriĭ comunalĭ găsesc că e drept. Dacă nu s'a făcut de pilda orz, — să plătească cîte 10 şi 12 leĭ merţa. De aceştĭ judecătoriĭ maĭ bine se lipsesc ţăraniĭ. O judecătorie compusă din Preut, Invăţător şi cîţva fruntaşĭ din sat a căreĭ atribuţie principală să fie maĭ mult împacarea impricinaţilor, ar fi mult maĭ bine privită şi ar da roade maĭ folositoare.

Straja să fie facută maĭ cu credinţă. Acum locuitorul obosit de la munca cîmpuluĭ e silit să facă o noapte de strajă. Aceasta nu-ĭ cu putinţă. Remediarea ar fi, ca comuna să tocmească oamenĭ specialĭ, vătăjeil comunalĭ. *Şoselele sînt în o stare neînchipuit de rea*, din cauza puţinuluĭ interes ce şi-l daŭ ceĭ în drept, aşa că întrebuinţarea fie în natură, fie a banilor strînşĭ din prestaţiunĭ, sînt de multe orĭ cheltuiţĭ în zădar şi aceasta din cauza lipseĭ de experienţă, fie a cantoniştilor, fie a picherilor. In deosebĭ, picheriĭ în fiecare an schimbă cîte un plan. Comuna are 10 Km. şoşea în timp de 35 anĭ ! !, în treĭ anĭ, un singur Km. şoşea cu prund. Acest sistem ar putea foarte bine să fie schimbat. Şoşeaua să se plătească în banĭ de locuitorĭ, iar Comuna prin angajamente cu Ministerul de Resboĭ, ar construi şoşele prin soldaţĭ puşĭ sub observaţia unor oamenĭ specialĭ. Cît despre soldaţĭ foarte bine ar putea face aceasta, în orĭ ce caz cu maĭ multă dragoste, de cît cum face astă-zĭ cînd e trimis să lucreze moşia Evreuluĭ. *Dacă această muncă nu degradează viteaza noastră armată, cu atît maĭ puţin facerea*

soşelelor care trebue să fie considerată ca o îndatorire patriotică, n'ar putea aduce această lucrare o deconsiderare pentru armată.

Ar fi bine, dacă s'ar desființa plata cu aghiasma, molifțele, etc. Țăranul se înstrăinează, din zi în zi, de uzul bisericeĭ creștine, Și aceasta nu dintr'o rea voință saŭ dintr'o credință greșită, dar din lipsa banilor. Prohodul se plătește. Și dacă acceasta plată nu e destul de respectabilă, apoĭ preutul citește cînd scoate mortul din casă și cînd îl pune în groapă, încolo tot timpul tace. Ar fi un bine nemărginit desființarea acestuĭ uz care jignește mult credința, căcĭ e evident că aceste mijloace băneștĭ, înstrăinează pe țaran și de biserică și de preut. In trecut locuitoriĭ făceaŭ o clacă preutuluĭ de o zi. Țăranul ven'a pe-atunci fără sfială la preut, îĭ spunea păsul și preutul îl asculta și îndatora. Ca rezultat, starea morală a țăranilor era în floare. Ar fi de dorit ca și preoțĭ maĭ învațațĭ, din ceĭ ce se adăpostesc numaĭ pe la umbra orașelor, să se trimeată prin comunele rurale. Pămînturĭ pentru biserică să nu se maĭ iee în Cotunele unde bisericĭ nu există, și prin urmare unde preutul nu face serviciŭ. Fie-care biserică, ar fi de dorit să aibă un preut. De asemenea cîntăreții să se recruteze dintre oamenĭ, care posed cunoștințĭ bisericeștĭ. Aceste sînt cerințĭ absolut necesare, dacă se gîndește cumva a se izbi în indiferența religioasă ce a cuprins pe locuitorĭ.

Primarul să fie numit de Stat pe termen nelimitat. Să i se iee corespondența cu diferitele autorităţĭ administrative, și atribuțiĭ ca judecător comunal etc. El să aibă grija Comuneĭ, să fie gospodarul Comuneĭ. Să nu se amestice în politică, să fie într'un cuvînt polițaiul comuneĭ, avînd grija îmbunătățirilor. Medicĭ ***să fie la două sau cel mult treĭ comunĭ, unul***, nu ca astă-zĭ unul de plasă. Căcĭ acum acest serviciu este ilusoriu. ***Medicii nu vizitează de cît primăriile,*** fac procesele-verbale, lasă medicamentele și apoĭ peste o lună saŭ două iar maĭ vede păreţiĭ primărieĭ de le dă medicamente și iar pleacă. Nu se văd

nicĭ pe la școlĭ. De multe orĭ sînt boale molipsitoare, i sĕ face cunoscut, dar maĭ tot deauna vine după ce s'a stîns boala.

Invățătorul să fie și el considerat ca cetățean romîn stabil, avînd ast-fel și el dreptul la pămînt. Așa că atuncĭ cînd nu va maĭ putea servi școala, să aibă un loc statornic, unde să se adăpostiască. *Ar trebui ca munca luĭ să se maĭ împuţineze în şcoală,* prin împărțirea în două diviziĭ. In cea dintăĭ să se facă învățătura după programul școalelor urbane, în a doua instrucție practică *şi maĭ cu samă cu aplicare la agricultură.* Copiiĭ marĭ să urmeze în timpul ierneĭ la școală, iar vara să facă cîte două zile în grădina școleĭ, iar copiĭ micĭ să urmeze în restul anuluĭ și numaĭ o jumătate de zĭ, iar jumătate întrebuințînd'o la trebile părinților. Aceste ar fi cele maĭ simțite nevoĭ.

Despre rachiŭ țaraniĭ îl cred întăritor, și maĭ ales înainte de masă; îĭ maĭ amorțesc trupul trudit de muncă îl aduce într'o stare de nepăsare. Ast-fel că singurul prieten al țaranuluĭ *e beția.* El spune : „dacă n'șĭ maĭ bea, aș lua cîmpiĭ, atîtea nevoĭ ăm pe capul meŭ." De este vr'o naştere. nuntă, moarte, praznic saŭ alt cine știe ce ceremonial, pomana nu-ĭ primită, dacă pe masă n'or fi gărăfi cu rachiŭ. La o nuntă se consumă în satul Buhăenĭ până la 150 de litrurĭ rachiu. Dacă Statul ar *monopoliza alcoolul,* eĭ nu ar zice nimic cu privire la aceasta, de oare ce eĭ spun că vor lua sticla și o vor bea acasă. Cît despre beție, eĭ nu o cred de loc periculoasă, căcĭ îșĭ zic, de cînd lumea s'a băut și era încă pe atuncĭ mult maĭ bine.

Negreșit Statul ar trebui să iee monopolul alcoolului. Din cîrciumă să facă un depozit, unde să nu se permită ca să bee cineva. Ar fi minunat de bine să se deprindă pe țăran cu alte băuturĭ ca ceaiu, bere etc. Să fie un anumit local unde țăranul în timpul liber să-șĭ găsească ocupație folositoare, ca cărțĭ de economie, de agricultură, cîte o gazeta etc. S'ar găsĭ mulțĭ, care ar citĭ cu dor și ar explica și celor ce nu știŭ carte,

Ar fi destul o cîrciumă într'o comună și aceasta

la reședință. Iar omul orĭ cît de pasionat ar fi, totușĭ maĭ rabdă; iar nefiindu-ĭ permis să bee în cîrciumă, țăranul nu ar avea tovarășĭ care să-l ințețiască la beție, și această măsură l'ar desgusta maĭ mult, de cît orĭce predică. Căcĭ aceste se fac fără nicĭ un rost. Ele sînt foarte aspre la adresa țăranilor bețivĭ, li se toarnă insulta cu covata, pentru că cu binișorul se fac că nu înțeleg saŭ nicĭ nn vor să asculte; iar cît privește predicile maĭ aspre nicĭ aceste nu folosesc, ba chiar alungă pe țaran de la biserică și cînd vede fie pe preot, fie pe învățător îĭ încunjură. *Monopolul ar fi singura soluție.*

Despre preut gîndesc sătenii că el iea și de pe viŭ și de pe mort, el are mîna de luat iar nu de dat. Cît despre învățător că e un om care nu știe să aprecieze nevoia, și aceasta din cauză că îĭ iea copilul la școală tocmaĭ cînd îĭ poate face și luĭ treabă; că îl învață 5 anĭ și nu se poate folosi cu nimic din ceia ce învață, fiind-că nu e în stare să cunoască prăjina saŭ să facă o socoteală bărbătească. Cu alte cuvinte eĭ zic, că eraŭ maĭ cumințĭ și maĭ de treabă oamenii, cînd se învața psaltirea și ceaslovul la preoțĭ și dascaliĭ bisericeĭ. In primar respectă autoritatea, nu persoana. Acest respect nu e provenit din solicitudinea primaruluĭ față de interesul public, ci din asprimea legeĭ, care e încredințată în întregime în mînele luĭ. Cu proprietariĭ si arendașiĭ locuitoriĭ se împacă binișor, de oare-ce aŭ foarte multă nevoe de eĭ. De subprefect nimic, fiind-că, cu el n'aŭ nicĭ în clin, nicĭ în mînecă. In general pe toțĭ funcționariĭ, îĭ consideră ca pașerĭ cu clanțul de fer, ce vor eși la sfîrșitul vremeĭ de-apoĭ.

Cît despre cărturarĭ îĭ cred că traesc fără multă muncă. Aceștia pătrund pretutindenea și dreptatea în orĭ-ce, chiar de nu o aŭ, e cu dînșiĭ, fiind-că se pricep a întoarce lucrurile.

Ideea de patrie în special la aceĭ lipsițĭ de carte e foarte întunecată. Afară de bucățica de pămînt nimic nu-l leagă. El înțelege numaĭ atuncĭ patria, cînd are pămînt. De n'are pămînt patria pentru dînsul ca și cînd n'ar exista. El zice, că dacă nu-ĭ dă pămînt, nu-ĭ dă

nimic, să-l lese în pace, să nu-ĭ ceară nimic. Ideea de naționalitate e tot așa de nelămurită. Cît despre origină, sufletul lor n'are îndrumare către izvor. Ișĭ zic că sunt aicĭ din neam în neam, și chiar cred că aicĭ s'a născut poporul romîn, de cînd îĭ lumea. Stăpînirea o consideră foarte nedreaptă. Despre legile făcute de ea, zic că tot în folosul celor maĭ marĭ le fac, că cine împarte, parte-șĭ face. De Romîniĭ din alte țărĭ aŭ o idee slabă, dar știŭ că sunt, și că nu trăesc bine. Căcĭ altfel nu-șĭ explică eĭ, cum de vin atîța în țara noastră, dacă eĭ ar duce bine pe la dînșiĭ.

P. V. GRIGORIŬ

LA ITALIA [1)]

O glorioasă ţară! Tu, patria luĭ Dante!
Comoara ta de fapte eterne şi gigante,
Creat-aŭ un alt soare pe-acest străvechiŭ pămînt!
Şi cerul tĕŭ albastru şi nopţile cu stele,
Şi limba ta de îngerĭ... dă foc inimeĭ mele,
Cu foc ca să te cînt!

O, voĭ statuĭ şi templurĭ, ruinĭ de vremurĭ roase,
Palate, zeiĭ şi idolĭ, morminte glorioase,
Treziţĭ din al meŭ suflet al Patrieĭ amor!
In voĭ admir scînteia nemuritoareĭ ginte,
Şi sceptrul lumeĭ culte ce spintecă 'nainte
Orĭ-ce hotar nemernic, păşind spre viitor!...

Şi astăzĭ ascult încă vorbind pe Cicerone,
Şi 'n flacările Romeĭ văd capul luĭ Nerone
Hidos, arzînd de setea de sînge şi venin!
Văd pe Traian, Augustus, Cezar, stăpînĭ pe lume,
Văd pe Virgil poetul, la'l căruĭ sacru nume,
Eŭ tremur şi mă 'nchin!..

1) Această odă a fost rostită pe scena Teatruluĭ Naţional din Iaşĭ, de către artistul Cîrjă cu prilejul reprezentaţieĭ solemne şi de mare gală, organizată de către asociaţiunea generală a studenţilor universitarĭ romînĭ din ţară, în onoarea coloniei italiene din România în sara de 2 (14) Februarie 1899.

Jos, cîntă Arno neamul cel maĭ viteaz din lume,
Jos, Tiberul murmură că nu'l mort al seŭ nume,
Sus, Apeniniĭ jalnicĭ răspund şi clocotesc
De neamul fără seamăn ce nu ştia de grijă,
Cu inimĭ zămislite din soare, piept din skijă,
Corp din stejar şi chipul sculptat, blînd, omenesc!..

Tot marea cristalină şi tot aşa adîncă
Prin fie-care undă duios azĭ plînge încă
Pe-aceĭ a căror slavă se urcă păn' la cer...
Virtuţĭ abia zărite pe-a veacurilor ciaţă,
Figurĭ de bărbăţie cu suflet de viaţă,
Şi cu voinţĭ de fer!

Apoĭ privesc cum astăzĭ Bolonia batrînă,
Peste ştiinţĭ şi arte veghează tot stăpînă!
Florenţa, apoĭ Sienna ce-adoarme cu-al ieĭ glas!..
Admir ale naturei cap-d'opere divine,
Care'n belşug făcut-aŭ, Italie, din tine,
Al omenirei noastre cel maĭ modern Parnas!

Torino, farul mândru, a căruĭ raze varsă
Un ideal, juneţeĭ, în gînd şi 'n suflet arsă
De veacurĭ, să te vadă, Italie, tot sus!...
Căcĭ tu aĭ moştenirea, tu, singură, solia
A rasselor latine, se porţĭ etern făclia,
Dinziorĭ păn' la apus!..

Neapoli, cuib tainic de dragoste nebună,
Vulcan de lacrimĭ, şoapte, pe nopţĭ cu plină lună!
Milano, domnind lumea prin cînt şi arta sa!
Veneţia 'n lagune măhnită, somnoroasă!
Bunica noastră Roma, tot sus, tot maiestoasă,
Zimbind, cu fruntea'ĭ creaţă, vlăstarelor din ea!..

Italie!.. In sinu'ţĭ, sub ţerna ta cea caldă
Dorm miĭ şi miĭ de inimĭ a căror geniŭ scaldă,
Dezmiard'a noastre inimĭ de zbucium şi năcaz!
Căcĭ nu există ţară maĭ bună şi maĭ sfîntă,
Pămînt, pe care omul e vesel, uită, cîntă,
O clipă de răgaz!

O! tu eştĭ omenireĭ de Dumnezeŭ lăsată
Din ceasul cînd de şarpe fu Eva înşalată,
A fi în valea morţeĭ cel maĭ poetic raiŭ!..
Şi noaptea'ĭ, cerul negru stropit cu diamante,
Şi ziua'ĭ, vecĭnic soare în Patria luĭ Dante,
Şi anul tot, e numaĭ frumoasa lună Maiŭ!..

Poeţilor în suflet daĭ foc, le naştĭ ideea
Cum trebuĭ să iubească şi ţara şi femeea,
Primblîndu'ĭ pe aripa zefirilor, în vis...
Chiar bolnavul cînd moare, aruncă un ochiŭ dulce
Spre cer, apoĭ se lasă sub ţerna'ţĭ să se culce
Pe buze cu'n suris!

Privind spre golf apusul de soare'n marea lină,
Zdrobit, ca barca'n valurĭ, fugar, murind suspină
Voios, cu ochĭ'n lacrimĭ, că'şĭ află un cămin,
Că lutul seŭ revine unuĭ pămînt pe care
Trăit-aŭ cel maĭ vrednic popor dintre popoare,
Că sufletu'ĭ sĕ stînge uşor sub cer senin!...

Italia antică, din crier şi din sînge
Au pus aureola pe fruntea'ţĭ ce azĭ plânge
După copii'ţĭ falnicĭ ce te păzesc în jur:
Un Rafael, un Tasso, în arte, poezie,
O sută de Rossini stăpînĭ pe armonie,
Pe arme Garibaldi şi pe popor Cavur!..

E scris să'ţi ducĭ în frunte menirea de luceafĕr!..
Prin vijalia soarteĭ scăpînd voinic şi teafăr,
Popor latin, tu, astăzĭ uităreĭ să nu laşĭ
Un neam, ce 'ntinde braţul spre tine cu durere,
Pe sora ta cea mică, robită în tăcere,
Zvîntată de vrăjmaşĭ!..

Căcĭ Dunărea de veacurĭ tot spumegă prin valurĭ
Că Impăratul Romeĭ ne-a pus pe-a sale malurĭ
Odrasla ta!.. Carpaţiĭ, din vîrf, mereŭ ne spun
Că's marturĭ, pe cînd bunul Traian aŭ sădit roadă
La umbra lor curată!..—Vaĭ! unde'ĭ azĭ se vadă
Ce-aŭ maĭ rămas viŭ încă din sîngele străbun!?..

Un neam măreţ ca tine n'a fost şi nicĭ rămîne
In lupta pentru viaţă să cate numaĭ pîne!...
El are'n cap şi 'n fapte un ideal, un dor:
Nu hydra, e ursită prin aur să strivească
Popoare marĭ şi culte, cu drepturĭ să trăească
Stăpîne'n ţara lor!...

Italia mea scumpă! Să nu uiţĭ nicĭ-odată
Că România noastră chiar mică, depărtată,
Ea ştie că'ĭ eştĭ soră urmaşă din romanĭ!..
De la Traian, la Stefan şi păn'la Carol Rege,
Călăuzițĭ trăit-am prin cruce şi prin lege,
Trufaşĭ, stăpînĭ pe vatră de două miĭ de anĭ!..

Avem pe Carmen Sylva în Patria Romînă!
Ea, sus Coroană poartă şi jos, o liră'n mînă,
Săpînd pe cartea minţeĭ graiŭ biblic de profet!..
Că Dînsa e un înger, că Regele e-o spadă,
Romînul aŭ dat lumeĭ o trainică dovadă,
Căcĭ e viteaz la luptă şi'n pace e poet!..

PETRU V. GRIGORIU

LUI VERDI[1]

Chiar Dumnezeŭ, O! Verdi, de-ar fi certat cu tine,
Tot încă ț'ar deschide a raiuluĭ marĭ porțĭ!...
Urzind eternul Chaos de taine și destine,
El ție ț'a pus dreptul ca'n armoniĭ divine
Să daĭ la viĭ amorul și pacea la ceĭ morțĭ!

O! Maistre sfînt, O! geniŭ nemăsurat pe lume,
Prin falnicele-țĭ note străpuns-aĭ tot ce'ĭ om!..
Și cum să urc talazurĭ dintr'un ocean de spume,
Și cum sub cer albastru bat inimĭ fără nume,
Cum cîntă dulce noaptea privighitoarea 'n pom,

Cum e viteazu 'n luptă și cum amanta moare,
Cum fulgerul trăsnește, cum ceĭ barbarĭ iubesc,
Și cum ucig bandițiĭ, cum regiĭ daŭ iertare,
Și cum s'aud spre seară pădurĭ clocotitoare,
Cum îngerĭ cînt din harpe prin stele imn ceresc!...

Ast-fel cîntat-aĭ, Maistre!!!—Aĭ smuls întreg secretul
Celor maĭ dulcĭ, maĭ aspre impresiĭ și simțirĭ..,

1) Strofe declamate de către artistul State Dragomir la Teatrul Național din Iașĭ, cu ocasiunea unuĭ mare festival organizat pentru comemorarea genialuluĭ compositor italian.

Le-aĭ fiert la focul sacru, alăturĭ cu poetul!
Prin note dulcĭ, întocmaĭ ca'n Biblie profetul,
Tu le-aĭ vărsat ca balsăm sărmaniĭ omenirĭ!

Cîntat-aĭ tot şi plîns-aĭ! Şi cum! Cu ce ştiinţă!
A sunetelor artă cu ce accent sublim!..
Ce este fericire! Ce este suferinţă!
Şi cum în lacrimĭ falşe pun oameniĭ credinţă!
Cîntat-aĭ tot şi toate şi toţĭ noĭ te slăvim!

O! Maistre, dormĭ pe laurĭ şi dacă e vr'o pace
Maĭ vrednic cucerită de om pe-acest pămînt,
E pacea ta!.. Şi trupu'ţĭ dacă 'ngheţat azĭ zace,
E sufletu'ţĭ viŭ vecĭnic!... Prin farmecu 'ĭ preface
Chiar Iadu'n Raiŭ de îngerĭ sub genialu'ţĭ cînt!

PETRU V. GRIGORIU

PE ALBUMUL

ARTISTEI AGATHA BARSESCU

Tu, ce porţĭ în frunte facla, dătătoare de lumină
Ca un soare, peste noaptea patimilor omeneştĭ,
Prin organul tăŭ puternic cînd de vultur, cînd de zînă,
Ştiĭ adînc se zguduĭ coarda inimilor ce suspină,
Sufletele recĭ şi crude tainic ştiĭ să le 'nblînzeştĭ!

Arta şi firesc talentul prin vorbirea ta de aur,
Prin dulcĭ însuşirĭ născute la femeiĭ cu foc în pept,
Prin simţirea ta curată şi prin ochiĭ tăĭ de maur,
Ţ'aŭ sădit în cap solia să culegĭ cununĭ de laur
Şi să fiĭ divinizată de orĭ-ce popor deştept!..

Sborĭ artistă! Mergĭ slăvită pe a lumeĭ scenă mare,
Şi cu fruntea 'ncoronată pururea de stele, florĭ,
Dovedind că arta, geniul nu aŭ ţară, nicĭ hotare...
Nu uita că eştĭ şi fiica ţereĭ bune, primitoare,
Şi că'n ea găsi-veĭ vecinic aĭ tăĭ fraţĭ admiratorĭ!..

T. T. BURADA

A M I N T I R I

IV

Cum am fost arestat în comuna Durleştĭ din Basarabia (Rusia).

Pe la sfîrşitul luneĭ luĭ August 1878, trecusem Prutul şi întrasem prin Ungheniĭ în Basarabia, unde după ce cutrierasem maĭ multe oraşe, ca : *Hotinul*, *Bălţĭ*, *Socă*, *Orheiŭ Ackerman*, m'am dus şi în satele: *Budeştĭ*, *Isveştĭ*, *Lăpuşna*, *Vornicenii*, *Petricanii* şi alte multe, în care după ce adunasem un număr mare de vrajĭ, descîntece, bocete, precum şi o mulţime de obiceiurĭ ce se păstrează la anul noŭ, la crăciun, la naşterĭ, la înmormîntărĭ, precum şi la alte împrejurărĭ a le vieţiĭ acelor locuitorĭ, carĭ se numesc *moldovenĭ*, m'am oprit în satul Durleştĭ în apropiere de Kişineŭ.

In acel sat, întîlnind nişte femeĭ bătrîne le-am cercetat despre leacurile ce fac ele cînd se înbolnăveşte cineva, buna oară, cu ce se lecuesc copiĭ carĭ *cad în boală*, carĭ aŭ *strîns*, saŭ *ducăse pe pustiĭ*,—cruce de aur cu noĭ—le spuseiŭ eŭ. Ele îmĭ spuseră atuncĭ, că : *ducăse pe pustiĭ* adică *necuratul*, daca apucă a întra

în om, apoĭ nu se maĭ poate scoate decît numaĭ cu rugăciunĭ pe la biserici, iar pentru copiiĭ carĭ cad în boală saŭ pentru aceĭ carĭ aŭ strîns, sunt anume buruenĭ carĭ se pun în scăldătoare.

Auzind aceste, îndată m'am şi învoit cu dînsele, ca să le daŭ o mulţemită pentru osteneala lor, numaĭ să-mĭ aducă acele buruenĭ; şi aşa ele s'au şi dus în cîmp să le culeagă.

Pănă la venirea lor m'am dus în livada caseĭ ca să le aştept. Livada era frumoasă, linişte mare, nu se auzea de cît grieriĭ de cîmp prin fînaţe şi ciripitul paserilor. Tologindumă apoĭ la umbră, la rădăcina unuĭ nuc bătrîn, mă băteam cu gîndurile, căcĭ nu ştieam ce se mă fac; gospodarul caseĭ pe care'l rugasem să-mĭ găsească o căruţă cu care se mă pot duce la Kişineŭ, îmĭ spuse că nu găseşte căruţă, şi că cine ştie, poate pe mînĭ îmĭ va găsi un cal, cu care să mă pot duce calare. Tot gîndindu-mă la drumul meŭ, am adormit. După cît va timp deşteptîndu-mă, numaĭ iată că văd şi femeele venind din cîmp cu buruenile de leac. Printre acele buruenĭ am cunoscut numaĭ : *lumanarică*, *cicoare*, *coada cioareculuĭ* şi *lămaiţă*. Ele mi-aŭ spus că e bine ca scăldătoarea să o facă spre sară, cînd începe a amurgi, şi dacă se poate cînd a fi lună plină. Luînd apoĭ buruenile, le-am pus într'o petică mare ce aveam cu mine.

Tot în acel moment numaĭ iată că vine un vătăjel care 'mĭ spune că sunt chemat de *Ureadnic* (jandarm rural). Indată mă şi duc la Ureadnic, care mă întreabă în ruseşte, ce caut în Durleştĭ, şi cu ce afacerĭ am fost şi prin alte sate.

— Am venit atît aicĭ cît şi prin alte sate — iam respuns tot ruseşte — pentru ca se aud cîntece din fluerile ciobanilor, care văd că samănă în totul cu cele de peste Prut din Moldova, apoĭ găsind din întîmplare aicĭ şi nişte femei bătrîne care ştiŭ leacurĭ maĭ ales pentru boalele copiilor, me-aŭ dat nişte buruenĭ care le am cu mine aicĭ în petică. Ureadnicul se uită lung la mine şi 'mĭ spune, strîngeţĭ buruenile şi haide la poliţia din Kişineŭ, cine ştie poate că'ĭ maĭ găsi şi pe acolo buruenĭ de leac. N'aveam ce face şi îndată am şi pornit cu el.

La poliţia din Kişineŭ mi s'a pus aceleaşĭ întrebărĭ pe care mi le pusesă şi Urcadnicul din Durleştĭ. Respunsurile mele aŭ fost aceleaşĭ care le dădusem şi Ureadniculuĭ, maĭ arătînd aicĭ şi un certificat scris în ruseşte şi eliberat de consulul rusesc din Iaşĭ, No. 599 din 23 Iulie 1878, prin care se arata că scopul călatorieĭ mele în Rusia: *este artistic, avînd a face cercetărĭ muzicale*. După ce comisarul ceteşte acest certificat, mă întreabă să-ĭ spun, ce legătură aŭ cercetările mele musicale şi cu buruenile din petică căcĭ el nu pricepe de loc aceasta, vroind atuncĭ să-mĭ iee buruenile, întrebîndu-mă tot odată dacă ştiŭ să cînt din gura saŭ din vre'un instrument.

Să mă ertaţĭ d-le Comisar, îĭ spuseiŭ ; eŭ buruenile nu vi le pot da cu nicĭ un preţ; mie mi-a părut foarte bine cînd din întîmplare am găsit în Durleştĭ acele femeĭ, care mi le-aŭ dat, ca se pot şi eŭ cînd mă voĭ întoarce acasă, se lecuiesc cu ele, iar în cît priveşte cercetările mele muzicale prin Basarabia, n'aŭ avut alt scop decît o dorinţă a mea, ca să aud cîntecele populare de prin aceste locurĭ, cari m'aŭ impresionat foarte mult prin duioşia şi gingaşia lor ; eŭ mă ocup cu muzica şi ştiŭ să cînt din scripă, despre aceasta puteţĭ să întrebaţĭ pe maĭ multe familiĭ de aicĭ carĭ mă cunosc : Familia Sinadinos, familia Crupenski, familia Casimir, pe d-nul avocat Nacu şi pe d-l. Gh. Tomuleţ, pe care vă rog să'l chemaţĭ, el vă va da orĭ ce relaţiunĭ despre mine.

In urmă apoĭ mi s'a dat voe să ieŭ cu mine buruenile, dispunîndu-se a se invita pe d. Gh. Tomuleţ la comisie, care venind a doa-zĭ, în urma informaţiunilor şi insistenţelor sale date d-luĭ *Cĭastnâĭ pristav* (comisar), am fost pus în libertate.

V.

Cum am izbutit să văd jucănd pe vlahiĭ (romăniĭ) din comuna Susnevizza (Istria).

Se știe că la o depărtare foarte mare de noĭ, se află rezlețițĭ de tulpina romînească, un număr însemnat de romînĭ, așezațĭ în Istria, într'o localitate numită de eĭ *Vlasia*. Acolo aceĭ romînĭ, se numesc *Vlahi* și *Rumerĭ*.

După ce în lunele Octombrie și Noembrie 1890, cercetasem obiceiurile acelor Vlahĭ, m'am oprit în Comună pe deplin romîneascǎ Susnevizza, la consilierul comunal Francesco Scrobe, unul din fruntașiĭ comuneĭ, spunîndu-ĭ, că pe lîngă cercetările ce făcusem prin acele părțĭ, așĭ dori să văd și jocurile (danțurile) Vlahilor. Scrobe s'a cam îndoit că-ĭ voĭ putea vedea jucînd, spunîndu-mĭ, că eĭ nu joacă de cît în *poclade* (carnaval) și la *nuntie* (nuntă).

Auzind eŭ aceasta, am început a sta pe gîndurĭ. știind greutățile ce a avut de întîmpinat reposatul Ioan Maiorescu în anul 1857, cînd a călătorit pe la vlahiĭ din Ĭstria, fiindu'ĭ cu neputința de aĭ vedea jucînd, căcĭ preotul lor Cancicĭ, slav și catolic, nu le îngăduea în ruptul capuluĭ ca să joace, spunîndu-le, că danțul e un ce imoral.

Cu toate aceste eŭ ne țînînd samă de cele ce i se întîmplase luĭ Ioan Maiorescu mi-am zis, ia să cerc, cine știe poate că voi izbuti săĭ văd jucînd, de și știam că și preotul de atuncĭ Flegar, slovac și catolic, cu care făcusem cunoștința, era și el în contra joculuĭ ca și preotul Cancicĭ.

In acest scop decĭ, am cerut luĭ Scrobe, să'mi dee sala cea mare din ospătăria sa, spunîndu-i ca să chemăm pe o samă de locuitorĭ cu nevestetele și fetele lor, precum și pe flăcăiĭ din sat, să aducem și lăutarĭ, și să le cînt și eŭ atuncĭ din guzlă (violina), cîntece ca de la noĭ. Scrobe auzind aceste, stătu cît-va timp pe gîndurĭ, și-mĭ spuse, sala 'țĭ voĭ da-o, dar nu cred să izbuteștĭ să vezĭ pe vlahĭ jucînd.

A doa zĭ de dimineață, Scrobe a și vestit pe maĭ mulțĭ locuitorĭ despre ceia ce plănuisem noĭ, spunîndu-le, ca să se adune la el la ospătărie, pe cînd a amurgi, cînd tot atuncĭ un romîn venit *di larg* (de departe), are să vă cînte, cîntece ca din *paezu* (țara) luĭ.

Nu apucase bine a înopta, și locuitoriĭ prinseră a veni. Eu care 'ĭ așteptam acolo, le-am spus, că până la venirea lăutarilor am să le cînt din guzlă cîntece ca de la noĭ, și luînd scripca, nedespărțita mea tovarășă de călătorie, am început a le cînta maĭ întăĭ doine și maĭ multe cîntece de dor, apoĭ cîntece de joc: chindiĭ, bătute, hore și altele. Auzind eĭ acele cîntece saŭ bucurat foarte, căcĭ le plăceaŭ.

In timpul cît cîntam, lumea tot năvălea mereŭ, și tocmaĭ cînd trebuia să sosască și lăutariĭ, numaĭ iată că vine un jandarm, și mă întreabă în nemțește, dacă am învoire de la Primărie ca să cînt. Eŭ ne știind ce însamnă această întrebare, iam respuns tot în nemțește, da ce d-le jandarm, trebui învoire ca să pot cînta din scripcă? Da, îmĭ spuse jandarmul, fără învoire de la Primărie nu poțĭ face petrecere cu bal.

— Da bine d-le jandarm, îĭ spuseiŭ, unde vedețĭ că e bal?

— Atuncĭ, spune-mĭ, îmĭ zise jandarmul, ce caută atîta lume adunată și dumneta pentru cine cînțĭ aicĭ?

Eŭ văzînd că nu am nicĭ o învoire de la Primărie, m'am oprit de a cînta și gloata atuncĭ s'a împrăștiat.

In urma celor ce mi s'a întîmplat, eŭ de loc nu mi-am părăsit planul ce'l aveam. Aflînd apoĭ tot în acea sară că în comuna Susnevizza, maĭ este și o altă ospătărie, a doa zĭ cu noaptea în cap m'am și dus acolo unde găsind pe stăpînul aceleĭ ospătăriĭ Anton Belulovici, iam spus că vreŭ să fac o petrecere atît locuitorilor din Susnevizza, cît și celor din satele vecine locuite de vlahĭ, spunîndu'ĭ să aibă în acelaș timp, și lăutarĭ la îndămînă, cînd eu tot atuncĭ, am să le cînt din guzlă cîntece ca de la noĭ. Belulovici auzind aceasta, nu știea ce să maĭ facă de bucurie, și se grăbi să vestească îndată locuitoriĭ, ca

să se adune în acea zi la el înainte de apusul soareluĭ.
Nu apucase bine a amurgĭ, şi numaĭ iată că multă gloată, năvălea din toate părţile, încît nu maĭ încăpea în ospătărie. După aceia venind şi eŭ cu Anton Covacĭ, — cel care în anul 1847, descoperi această frîntură de romînĭ—am zis gloateĭ adunate: *Bura sara omirĭ burĭ*, şi fără a maĭ perde timp, am luat scripca ce o aveam cu mine, şi am început a cînta cîntece ca de la noĭ, care le-aŭ plăcut foarte mult, rugîndu-mă ca să le tot cînt mereŭ. Eŭ, care nu ştiam ce se fac, ca să i văd maĭ degrabă jucînd, căcĭ mă temeam ca nu cum-va să mi se întîmple, ceia ce mi se întîmplase şi la ospătaria luĭ Scrobe, am spus luĭ Belulovicĭ, ca să aducă ceva de merindat, căcĭ vreŭ să cinstesc gloata. Indată aduse caş, pîne şi vin ; apoĭ după ce a ospătat mulţimea, am rugat pe flecăi şi fete ca să joace ceva jocurĭ de a le lor, dar eĭ nu vroiaŭ să se hotărască se înceapă odată, se tot îndemnaŭ uniĭ pe alţiĭ, însă de jucat nu jucaŭ, atuncĭ le-am adus vin din belşug, am început a ospata şi eŭ cu dînşiĭ, şi cinstind cînd cu uniĭ cînd cu alţiĭ, am socotit că se vor hotărî ca să înceapă jocul, dar vedeam că nicĭ în acest chip nu izbuteam la nimica; i-am lasat apoĭ, făcînd semn lăutarilor să zică ceva din *foale* [1]) şi din *supele* [2]) ; cînd aceştia aŭ pornit a cînta, am început şi eŭ a prinde muerile şi fetele la joc, în cît vrînd nevrînd săreaŭ şi ele cu mine, şi văzînd atuncĭ gloata că şi eŭ joc cu eĭ, aŭ prins la chef, începînd a se îndemna la joc, şi încetul cu încetul porniră a se prinde cîte doĭ de brîŭ şi aşa aŭ jucat diferite jocurĭ între care *sub picioare*[3]) şi *columbaro* [4]. Maĭ cinstind apoĭ eŭ cu flecăi, cu nevestele şi cu fetele, s'a întemeiat joc straşnic în cît se prăbuşaŭ duşamelele caseĭ.
Numaĭ în acest chip, am putut izbuti, se văd pe romîniĭ istrienĭ jucînd.

---

1). Cimpoiŭ. 2). Un soiŭ de oboe.
3) Se joacă cîte doĭ, un barbat şi o femee, saŭ doĭ barbaţĭ, saŭ două femeĭ, ţinîndu-se de brîŭ.
4). Ca şi hora noastră.

VI

Ce se credea despre zidirea bisericeĭ din satul Şipotele.

Cu prilejul inspecţiunilor făcute în luna Martie 1886, pe la diferitele debite de tutun din judeţul Iaşĭ, ca revizor Regieĭ Monopolurilor statuluĭ, ce mă aflam pe atuncĭ, m'am dus cu inspecţiunea şi în satul Şipotele.

Intrînd în debitul de tutun de acolo, şi găsind adunaţĭ maĭ mulţĭ sătenĭ, am prins a întra în vorbă cu dînşiĭ, şi aĭ întreba după obiceiul meŭ, să-mĭ spună ce clădirĭ vechĭ, se află pe la eĭ prin sat.

Ce cladirĭ vechĭ să fie pe la noĭ prin sat, îmĭ spuse un bătrîn ce era acolo, n'avem de cît o biserică veche de piatră, zidită de Stefan cel mare, în care se face parastas în toţĭ aniĭ pentru odihna sufletuluĭ celuĭ ce a zidit'o, apoĭ se maĭ află, nu departe de biserică şi o fîntînă făcută tot de Stefan cel Mare.

Auzind eŭ despre toate aceste, am spus oamenilor ce se aflaŭ adunaţĭ în debit, că doresc se văd şi eŭ acea biserică. Atuncĭ unul dintre sătenĭ, ca se mă îndatoriască, a şi repezit pe un băet la preot ca să-ĭ spue, că d. revizor, a venit în sat, şi vrea să vadă biserica, şi de aceia îl roagă, ca să trimată pe dascăl cu cheia ca să i-o deschidă.

Eŭ nerăbdător ca să o văd cît maĭ curînd, am şi pornit spre biserică, împreună cu Petrache Florea, fost controlor, care venise cu mine, precum şi cu toţĭ ceĭ ce se aflaŭ în debit, luînd în acelaş timp, o coală de hîrtie mare de tipar, şi o cutie cu grafit, pe care de obiceiŭ le purtam în geamandan cu mine.

Ajungînd la biserică, îmĭ arunc ochiĭ la inscripţia ce se află deasupra uşiĭ de din afară, şi văd că biserica nu e zidită de Stefan cel Mare; atuncĭ întorcîndu-mă către oameniĭ ce eraŭ în jurul meŭ, le-am spus: oamenĭ bunĭ! răŭ credeţĭ că biserica e zidită de Stefan cel Mare.

— Da d-ta de unde ştiĭ d-le revizor, că nu e zidită de Stefan cel Mare, mă întrebară cu toţiĭ într'un glas?

După aceia îĭ întreb şi eŭ la rîndul meŭ: da d-voastră de unde ştiţĭ că e zidită de Stefan cel Mare?

Ştim îmĭ răspunseră eĭ, fiind că pe la noĭ prin sat aŭ fost mulţĭ oamenĭ cu ştiinţă de carte; sub-prefecţĭ, primarĭ, şi chiar revizorĭ carĭ inspectează şcoala, iar nu numaĭ debitele de tutun, şi nicĭ unul nu ne-aŭ spus, că biserica nu-ĭ zidită de Stefan cel Mare.

— Bine, bine, le spuseiŭ, îndată am se vă arăt eŭ cine a zidit-o; până atuncĭ însă, care din d-voastră poate să-mĭ dee o scară şi nişte peticĭ.

— Dar ce vă trebue scară şi peticĭ, pentru aceasta, mă întrebară maĭ mulţĭ?

— Aveţĭ să vedeţĭ îndată ce am se fac cu ele, le spuseiŭ eŭ.

In timpul pe cînd maĭ vorbeam cu săteniĭ despre această biserică, numaĭ iată că vine dascălul cu cheia de la biserică şi un sătean cu o scară şi nişte peticĭ.

Luînd scara, am răzămat'o pe zidul bisericiĭ, în dreptul inscripţiuneĭ, apoĭ mă urc pe ea, cu hîrtia şi cu grafitul ce'l luasem cu mine, întind coala de hîrtie pe piatra cu inscripţiune, mînjesc petica cu grafit şi încep a trage cu ea maĭ de multe orĭ pe deasupra hîrtieĭ, până ce prind a eşi slovele de pe piatră.

Mulţimea se uita şi se minuna, cînd vedea că slovele eşiaŭ pe hîrtie, întocmaĭ cum eraŭ pe piatră, căcĭ până atuncĭ, eĭ nu maĭ văzură pe nimene făcînd aşa ceva.

Apoĭ scoborîndu-mă de pe scară, pun coala de hîrtie pe o masă ce o scosesăm din biserică, şi întreb, dacă nu se află cine-va dintre sătenĭ, care se cunoască slovele vechĭ, cu care se scriea maĭ de mult la noĭ, adecă cele cirilice, atuncĭ văd că se apropie dintre sătenĭ, un bătrîn împreună cu Petrache Florea, spunîndu-mĭ, că eĭ ştiŭ cîte ceva din bucoavnă.

Incepînd a ceti inscripţia slavonă, care acum era decalcată pe hîrtie, am ajuns la locul unde era scris numele aceluĭ ce a zidit biserica, aicĭ oprindu-ma, am chemat pe ceĭ ce ştiaŭ bucoavna, ca se citească numele ziditoruluĭ.

Apoĭ arătîndu-le slovele una cîte una, eĭ începură a sloveni ast-feliŭ:

Liudi şi cu *ucu*, face *Lu*, apoĭ *kako* şi cu *az*, *ca*, adică *Luca;* apoĭ maĭ departe: *Az* şi cu *rîţă*, face *Ar*, apoĭ

buchi şi cu *ucu*, face *bu*, apoĭ rîţă şi cu *iestu* face *re*, adică: *Arbure*, aşa dar Luca Arbore a zidit biserica le spuseiŭ eŭ, iar nu Stefan cel Mare cum credeaţĭ cu toţiĭ. După aceia am cetit în faţa mulţimeĭ, inscripţia slavonă, care e în următoarea cuprindere:

† Molba raba bojia pana Luca Arbure prăcalaba suciavskago, ije sàzda hram săi u svoi dvorov ot Şipote, vă imĭa sviatago i slavnago velico mucenica hristovi Ioanna nova, vă dni blagocestivago gospodina Ion Bogdana voevodă ije i sàzdati naciasa, vă lieto 7015 Iulia 19 i savrăsisĭa togo je lieta, mesĭaţa septemvria vă petăiĭ.

Pe romîneşte se traduce aşa:

Ruga robuluĭ luĭ Dumnezeŭ pan Luca Arbure pîrcălab de Suceava, şi a zidit această biserică la curţile sale din Şipote, în numele sfîntuluĭ şi slăvituluĭ mareluĭ mucenic a luĭ Hristos Ioan cel noŭ, în zilele bine cinstitoruluĭ Domn Ion Bogdan Voevod, şi a început a zidi în anul 7015 Iulie 19, şi a sevărşit'o în acelaş an, luna Septemvrie în 5. (1507).

După aceia cu toţiĭ clătinînd din cap aŭ început a se mira zicînd: Da cum Dumnezeŭ, toţĭ aceĭ care aŭ văzut biserica, nu ne-aŭ spus că e zidită de Luca Arbure părcălab de Suceava, noĭ credeam că eĭ eraŭ cu ştiinţa de carte chipurile, batăĭ să'ĭ bată, dar se vede treaba că nici bucoavna nu ştieaŭ!

IONESCU-GION

EMINESCU ŞI RIRIA

O energie de inspiraţiune profundă şi care deschide cititorului mîndre şi întinse orizonturĭ,—alăturĭ, adeseorĭ, de o inspiraţiune copilărească; cugetărĭ şi imaginĭ de neasemuită frumuseţe, alăturĭ de cugetărĭ banale saŭ de imaginĭ estompate în fumurul vag al incertuluĭ; priceperea perfectă a Frumosuluĭ romănesc în trecut — maĭ cu seamă în trecut! — şi în prezent, alăturea de un fel de inconştientă ignorare a acestuiaşĭ Frumos în trecut şi în prezent; entuziasmu şi căldură, avînt şi iubire pentru fericirea de a trăi, alăturea cu cîntul desperat al chinuluĭ de a trăi, cu desgustul negru al lupteĭ pentru viaţă; versurĭ turnate în bronz nemuritor, îmbrăcate într'o limbă «ca un fagure de miere», cîntînd maĭ sonore ca concertul din luncă, alăturĭ—de cîte orĭ!—cu versurĭ d'un prozaism neasemuit de burghez,—un şir nesfîrşit de contraste violente, de neasemănărĭ obositoare, de salturĭ neprevăzute, dar poet, poet în toată puterea cuvîntuluĭ a fost şi remîne, în istoria poezieĭ romîne, un copil al prezentuluĭ în care trăia, *Eminescu.*

Şi a făcut şcoală,—şcoală care se continuă şi astăzĭ şi se va continua multă vreme încă, pănă cînd un alt talent de forţă va veni să abată eminescianismul din calea curentelor viĭ, înlocuindu-l cu ceia ce va să fie.

In şcoala eminesciană, care de 15 anĭ încoa a fost cea «de ton dătătoare» în poezia romînă, este de făcut numaĭ de cît următoarea deosebire: a) *eminesciştiĭ* carĭ n'aŭ de ţintă de cît a reproduce, adesea în reŭ, modul de a pricepe frumosul al maiestruluĭ, felul de a cînta durerea al maiestruluĭ; ton, colorit, vers, rimă, ale maiestruluĭ; decĭ, lipsă complectă de originalitate, servilă imitaţiune, ecoŭ fidel al unor cîntece pe care, fireşte, doreştĭ să le auzĭ în original de la maiestru şi nu de la gramofoanele luĭ; — b) *eminesciştiĭ* care debută ca şi ceĭ de sus, dar care, indată ce aŭ ajuns la conştiinţa de eĭ înşişĭ, încep să dea nota lor personală, să-şĭ arete originalitatea, să vadă lumea, iubirea, frumosul, viaţa cu propriĭ lor ochĭ.

Printre eminesciştiĭ originalĭ, care văd, simt, palpită după bătăile inimeĭ lor, ne maĭ păstrînd nicĭ chiar bănuiala că aŭ fost înainte până pe de-asupra capuluĭ în poezia luĭ Eminescu, este astăzĭ *Riria*, poetă căreia încă un an doĭ îĭ maĭ trebuesc, pentru ca, cu forţele cu carĭ pronia a înzestrat-o, să ajungă a-şĭ lua un loc de seamă în jurul celora carĭ fac onoare poezieĭ în ţara noastră românească.

Pentru ceĭ care aŭ urmat cu atenţiune în *Arhiva* primiĭ paşĭ aĭ *Ririeĭ*, lucrul a devenit cu atît maĭ interesant, cu cît nu cu greutate se poate ghici şi pe urmă vedea cum talentul *Ririeĭ* da la o parte, la fie-care din poeziile sale, azĭ unul, mîne altul, poimîne şi maĭ multe din vălurile eminesciane care-ĭ imbrobodiaŭ personalitatea sa de cugetătoare, individualitatea sa de poetă şi de artistă. Azĭ *Riria* este *Riria*; până prin Octombrie 1902 se putea zice: *Riria* este eminesciana *Riria*; fericita elevă, entuziasta adeptă a luĭ Eminescu. Azĭ nu; ar greşi cine ar maĭ afirma ceea ce pe drept se putea afirma în 1902. *Riria* azĭ este şi merge afirmîndu-se la fie-care nouă operă ca *Riria*. Şi-atîta tot! Şi nu e puţin! Una din probele talentuluĭ adevărat, vioiŭ, producător este şi aceasta: să ştiĭ cît maĭ iute şi maĭ complect să te desbarĭ de orĭ-ce influenţă covîrşitoare care te intunecă, dacă nu te năbuşeşte. *Riria* a făcut-o şi, zicîndu-şĭ, cu etno-psichologia populară romînă în care găseştĭ tot ce gă-

seștĭ azĭ în critica științifică cea maĭ acută: «*nu e frumos ce este frumos, ci e frumos ce'mĭ place mie*»,—poeta de la Iașĭ a arătat, în ultimele două lucrărĭ ce ne-a fost dat să ascultăm în parte, că eŭ și mulțĭ ca și mine, nu ne înșelăm cînd afirmăm că, azĭ, *Riria* este *Riria*, iar nu *eminesciana Ririe*. Și nu este puțin lucru, azĭ, în infinita mulțime a modelelor neperitoare și captivante, și care te farmecă, și te îngenunchie, să scriĭ, să poțĭ, să reușeștĭ *ca să fiĭ tu*. Clasic, romantic, parnasian, simbolist, eminescist, s'aŭ dus saŭ nu maĭ reușesc în imitațiune. Aŭ fost Lamartine, Musset, Victor Hugo, Lecomte de Lisle, Sully Prudhome, Paul Verlaine și Eminescu,—azĭ individualismul domnește în toate frumoasele arte, în poezie maĭ mult, de cît în toate. Cu puterea talentuluĭ, *Riria* a ghicit prin intuițiune că așa trebue să fie, și-așa, mulțumită aceleiașĭ norocoase puterĭ a talentuluĭ, a reușit să fie ea.

Am văzut bine lucrul, citind *Elvira* dea 'ntregul și mi-am zis atuncĭ și am spus prietinilor cu care vorbiam de *Riria*: țințĭ minte bine; *Riria*, muncind mereŭ, va ajunge a ne da opere de seamă; maĭ rar am văzut talente eliberîndu-se maĭ iute de legăturile carĭ te țin încătușate la picioarele modeluluĭ pe care l'aŭ deificat. Riria se eliberează de eminescianismu pe zi ce merge.

Nu ne înșelasem astă iarnă. Cele două opere, din care mi s'aŭ citit părțĭ, la o interesantă întrunire literară (31 Martie 1903) aŭ arătat afirmarea din ce în ce maĭ puternică a talentuluĭ, din ce în ce maĭ conștient de propriele-ĭ forțe ale poeteĭ de la Iașĭ. Sunt în volumul *Cînturĭ noue*..... bucățĭ de bine caracterizată frumusețe poetică; sunt ale *Ririeĭ*, nu eminesciste, nu inspirate de X orĭ de Y. Citite așa cum Aristița Romanescu știe să zică versul, poeziile *Ririeĭ* aŭ plăcut mult și mult vor plăcea totdeauna, căcĭ pornesc sincer orĭ de la inimă, orĭ din marea tragi—comedie a lumeĭ, orĭ din mila de care iarășĭ sincer inima îĭ este plină, orĭ din comoara cea nesfîrșită a suvenirurilor din bogăția cărora iarășĭ sincer poate scoate atîtea frumusețĭ.

Nesigură până anul trecut în cele ce inima și talentul îĭ

şoptiaŭ, poeta dibuia; azĭ, cu pas hotărît, ea merge înainte. Am auzit treĭ acte din *Doamna Kiajna şi Ion Vodă cel Cumplit*; vă asigur că sunt părţĭ în proză ritmată (act. V) cît şi în proza pedestră (act. IV) in care vezĭ talentul, sigur de el însuşĭ, că dă poeteĭ frumuseţĭ poetice de mîna întăia. Cu ochiŭ pătrunzător şi cu ştiinţa inimeĭ, *Riria* a ales în *Ion-Vodă-cel-Cumplit* momente psichice de rangul întăiŭ, şi momente scenice, care, bine date de jocul actorilor, ne vor duce minunat de suggestiv şi de emoţionant într'acel viforos secol al XVI atît de dramatic, atît de întunecos p'alocurea şi atît de brăzdat adeseorĭ de cele maĭ fulvide fulgere ale istorieĭ Romînilor.

Muncind—şi lucrul este atît de firesc pentru adevăratele talente, căcĭ ce să facă privighitoarea de cît să cînte?—muncind, *Riria* va deveni stăpînă desăvîrşită pe proza ritmată pe care, cu atîta fericire, a întrodus-o de-a binele în literatura noastră; îşĭ va polei versul, îşĭ va îmbogăţi rima şi epitetele colorante, îşi va încondeia tabelul din două treĭ culorĭ fundamentale şi, cu acea ştiinţă şi acută percepţiune a gustuluĭ feminin, *Riria* va produce din an în an opere de seamă care, chiar în minunată înjghebare a societăţeĭ noastre, vor reuşi a pironi atenţiunea celor care daŭ buzna pe calea vieţeĭ.

Noĭ de-acum, cu speranţe din ce în ce maĭ marĭ, aşteptăm viitoarele opere ale talentateĭ poete de la Iaşĭ.

10/23 Aprilie 1903.

DARI DE SAMA

LA VALACHIE

par Emmanuel de Martonne

(Uurmare).

Oltenia şi Muntenia.

Tabloŭ comparativ

Oltenia despărţită în două regiunĭ prin *Jiŭ*	**Muntenia** despărţită în două regiunĭ prin *Dîmbov.*
La dreapta Jiuluĭ: I. Depresiunile subcarpatice. II. Colinele înalte. III. Platoul Mehedinţuluĭ. VI. Colinele joase nimicindu-se. V. Terasa dunăreană. La stînga Jiuluĭ. I. Terasele subcarpatice. II. Colinele înalte. III. Colinele joase. IV. Terasa diluvială (şesul). V. » dunăreană.	La dreapta rîuluĭ: Continuarea aspectuluĭ din stînga Jîuluĭ, însă cu văĭ *numaĭ* longitudinale—o transiţie de la relieful Olteniei spre cel estic. La stînga Dîmboviţeĭ: I. Colinele înalte. II. Terasa superioară. III. Terasa diluvială. IV. » dunăreană.

Lesne se poate vedea, din acest tablou, deosebirea între formele şi dispoziţiunea reliefuluĭ celor două provinciĭ, cît şi raţiunea pentru care d. de Martonne a preferat subdiviziunea istorică în cercetarea regiuneĭ mijlociĭ a ţereĭ.

Pe întăiul plan hotărit de mişcările scoarţeĭ pămînteştĭ şi de depositele măreĭ primitive (colinele terţiare), a inceput a se schiţa, în timpul retrageree apelor eĭ, liniile aspectuluĭ actual sub acţiunea apelor curgătoare; pe alocurea însă, perturbaţiunĭ tîrziĭ întîmplîndu-se în basenul apelor acum în lucrare, saŭ aŭ întrerupt acţiunea acestora (colinele Buzeuluĭ) saŭ aŭ modificat aspectul anterior.

După cum rîul este la inceputul carierei sale saŭ către sfîrşit, astfel şi acţiunea sa asupra pămîntuluĭ ce scaldă, poate fi *destructivă* saŭ *constructivă*. Destrucţiunea este produsul acţiuneĭ de roadere a apeĭ —presupune deci o putere mecanică care o capătă, fie prin volumul eĭ, saŭ din înclinarea pronunţată a văeĭ care dă naştere curentuluĭ distrugător.

In gîtlejurile Carpaţilor, unde apele se îngrămădesc grăbite, pătura lichidă se înalţă între pereţiĭ strîmţĭ, presiunea creşte şi apa izbucneşte în afară ca torente prăpăstioase încarcată cu tot ce i s'a pus în cale. «Le Jiu est particulièrement terrible, lorsque de grosses pluies ont gonflé les torrents qui se réunissent dans le bassin de Pétrosseny. L'étroit défilé du Surduc joue alors le rôle d'une sorte d'écluse qui arrête un instant la crue, mais la lâche bientôt d'autant plus violente et furieuse. Au mois d'août 1900 l'onde atteignant dans le défilé 15 mètres au-dessus de l'étiage, débouchait à Bumbescĭ a huit heures et arrivait à Tîrgu-Jiu à midi. En une heure, le niveau du fleuve montait de deux mètres, les digues étaient renversées, des près, des jardins étaient innondés sur plusieurs kilomètres». Cînd daŭ de netezis şi larg, în depresiunile ce li se deschid în cale, apele se împrăştie deci cu iuţala cerută de potopul din strîmtoare, şi odată cu ele se aşterne şi povoara de pietriş. Depresiunea *întrerupe* dar puterea curentuluĭ şi acţiunea-ĭ se schimbă; prin depositele sale continui, apa a înalţat treptat fundul, adîncit odinioară, al depresiunelor, transformîndu-le în cîmpiĭ de o orizontalitate *aparentă* [1]) aproape perfectă, iar aiurea a construit terase.

---

1) De fapt terenul înclină uşor spre sud încotro se duc apele.

Intre terasele subcarpatice de la est de Jiŭ şi depresiunile de la vest, deosebirea stă în altitudinea de 500 m. a celor dintăiŭ; rîurile ce le-aŭ format neîntîlnind aice funduri deprimate unde să-şi îngroape depozitele, acestea aŭ crescut în înălţime, luînd forma de terase ce se sprijină pe poalele sudice ale Carpaţilor, iar spre sud se prelungesc atît cît a fost zona ocupată de apa în resfăţarea şi inundarea lor. De la o terasă la alta, între est şi vest mergînd, despărţirea abia este indicată de uşoare ondulaţiuni de teren, precum şi de la o depresiune la alta se ridic muchi de 30—80 metri, înguste şi care par a fi crestele culmelor ce s'aŭ îngropat treptat sub straturile de aluviĭ, pe măsură ce acestea înalţaŭ fundul. Intre Tismana—Tîrgu-Jiŭ, rîurile se resfaţă şi curg la voia întîmplăreĭ, în albiĭ abia adîncite şi între maluri neînsemnate.

Depresiunile subcarpatice aŭ absolut aspectul cîmpiilor mănoase, acoperite cu culturĭ de cereale, pădurĭ pe costişe, şi cu turme însemnate de vite marĭ şi micĭ care populează clinele sudice ale Carpaţilor şi cele nordice ale colinelor. Originalitatea regiuneĭ stă tocmaĭ în faptul că găsescĭ cu toate aceste caractere acolo unde te aşteptaĭ maĭ puţin: în zona muntoasă a ţăreĭ! La îndoitul adăpost al munţilor şi al colinelor, depresiunile sunt ferite de umiditatea mare proprie acestor înălţimĭ; ele primesc 750 m.m. maximum; vînturile puternice şi capricioase care zbuciumă şi schimbă brusc climatul în cîmpia mare, pe ele nu le ating, ferite cum sunt îndărătul paravanuluĭ de coline; viaţa se scurge aice maĭ ticnită ca în restul ţăreĭ, din care cauză şi populaţia este maĭ deasă, faţă cu întinderea zoneĭ (80—100 loc. pe kl. patr.) şi împrăştietă peste tot cuprinsul eĭ. Locuinţele isolate saŭ grupate în sate de cîte 400—500 loc. se aţin orĭ pe costişe, orĭ aproape de trecătorile Carpaţilor, saŭ de-alungul văilor, drumurile naturale de comunicare. După cum aceste văĭ converg spre *Jiŭ* saŭ spre *Olt*, tot asemenea şi locuitoriĭ sunt atraşĭ către centrele marĭ comerciale ce s'aŭ deschis la confluenţa văilor cu rîurile marĭ, saŭ la atingerea zoneĭ depresiunelor cu acea a colinelor. Aşa, locuitoriĭ din cuprinsul

depresiunilor Tismana-Tîrgu-Jiu, se îndreaptă obicînuit spre *Tîrgu-Jiu*; aceĭ de pe terasele de la est de Jiŭ şi aceĭ din depresiunea Fagaraşilor, către valea Oltuluĭ, la *Rîmnic*, *Rîurenĭ* etc. aceĭ din ultima depresiune subcarpatică *Cîmpulung* (judeţul Muscel) către oraşul cu acelaş nume.

Colinele şi şesul, ca maĭ sus strîmtoriile şi depresiunile, ne arată o repeţire a acţiuneĭ destrugătoare şi constructivă a rîurilor carpatice ce le strebat. Intre coline, aceste ape, atît de vagabonde pe depresiunĭ, se adună în văĭ adîncĭ de 180 metrĭ unele, şi cu malurĭ înalte; din nou se restabileşte curentul, care prinde a sapa şi adînci atît albia prin care trece cît şi baza înălţimilor mărginaşe. Cu cît valea se deschide maĭ mult, prin îndepartarea din ce în ce a colinelor ce o cuprind, cu atît curentul şi eroziunea luĭ slăbesce, iar apele liniştite încep, prin limpezire, opera de aluvionare. Aluvionarea efectuîndu-se peste tot cuprinsul albieĭ, colinele din preajmă-ĭ sunt şi ele împresurate; înălţimea lor scade, pe măsura ce albia se înalţă. De unde subdiviziunea în *coline înalte*, acele supuse eroziuneĭ curentuluĭ care adîncind albia le sporeşte altitudenea, şi *coline joase*, prelungirele celor d'întăĭ, îngropate însă sub aluviunĭ.

Zona colinelor fiind în preajma vînturilor aducătoare de ploĭ, opresc parte din umezeala ce se îndrumează spre munte, astfel că după Carpaţĭ, aice se observă maximum de umezeală, şi maĭ cu samă în înaltele coline din Vîlcea, unde cade aproape 1 metru. Acesteĭ umilităţĭ cît şi fertilităţeĭ soluluĭ, datoresc colinele bogăţia şi varietatea culturelor lor, precum şi excesul de populaţie care le caracterisează. De la ele spre munţĭ, în afară de depresiunĭ, vegetaţiunea scade cu suişul, şi de la coline spre Dunăre, scade cu umezeala atmosferică. Cea maĭ mare desvoltare între N. şi S. iaŭ colinele în Oltenia şi 'n basenul Argeşuluĭ; şi cea maĭ mare între V. şi E. (200 Kl.) de la Olt la Milcov.

Desvoltarea în latitudine a colinelor Olteniеĭ şi basenuluĭ Argeşuluĭ, este în legătură cu formarea depresiunelor şi teraselor subcarpatice ce s'aŭ intercalat între ele şi munţĭ, îndepár-

tîndu-le spre sud; din astă cauză șesul este redus la o porțiune strîmtorată între ultimele lor prelungirĭ și Dunăre.

Colinele Munteniei de la răsăritul Dîmboviței sunt numai *înalte*. Aice lipsesc depresiunile, colinele se apropie din ce în ce de munțĭ, decĭ se îndepărtează de Dunăre, lăsînd loc șesuluĭ să se desvolte. De la 50 și 80 Kilometri lățime ce ocupă zona în basenul Argeșuluĭ, spre est are maĭ puțin de 50 Kl. și din ce în ce tot maĭ puțin; cît despre colinele joase, maĭ resar în jurul Ploeștilor, ca măgurĭ isolate, dintre straturile de aluviĭ în care staŭ îngropate, și dincolo de Ploeștĭ, dispar cu desăvărșire.

Tot apropiindu-se de Carpațĭ, colinele înalte sfîrșesc prin a se uni cu eĭ, amestecîndu-șĭ straturele lor constitutive și participînd astfel la toate dislocările din toate timpurile ce saŭ întîmplat aice. Aceste dislocărĭ, împreună cu acțiunea apelor curgătoare, cînd întreruptă, cînd reînviată (colinele Buzeuluĭ), aŭ dat colinelor Munteniei un aspect deosebit, determinînd și o stare economică diferită de aceea proprie colinelor oltenieștĭ. Aceste le ia în considerare d-l. de Martonne, cînd clasifică colinele Muntenei în grupe, în care cată a ținea samă saŭ de acțiunea rîurilor, saŭ de acea tectonică, saŭ de amîndouă acestea combinate.

Aspectul Colinelor Munteniei

Datorit numaĭ eroziunei	Dislocărilor	Ambelor acțiunĭ combinate
Colinele înalte ale Argeșuluĭ Colinele joase ale Vedei.	Colinele înalte dintre Prahova-Teleajnu	Colinele dintre Dimbovița-Ialomița „ Buzeului „ Rîmniculuĭ

Colinele dintre Olt și Dîmbovița, unde Argeșul și afluențiĭ seĭ aŭ croit, prin eroziune, văĭ longitudinale, sunt, împreună cu ale Olteniei, renumite maĭ cu osebire prin produsele lor agricole; cereale, vinurĭ, livezĭ, pădurĭ și vite, și această rodnicie explica și densitatea populațieĭ (40—50 loc pe Kl. p.) în văile

Olteneștĭ densitate care sporește (la 257 Kl. p. pe între Piteștĭ-Găeștĭ în valea Argeșuluĭ, în care se ridică *Piteștiĭ*, focarul de atracție al tuturor văilor ce vin să confluezе cu rîul, și singurul lor mijloc de întîlnire; între est și vest, văile comunică cu greŭ din cauza colinelor ce se ridic în cale. Zona colinelor, și în special acea a Argeșuluĭ a făcut asupra d-luĭ de Martonne impresia unuĭ pămînt privilegiat «Au milieu de l'été, quand la brise fait onduler à perte de vue les panaches de maïs et que les collines baignées de soleil détachent leur silthouette tranquille sur un ciel d'un bleu éclatant, on a l'impressio de traverser un pays calme, riche, facile et doux à l'homme». Calm aparent, căcĭ de fapt văile unde cu preferință se stabilește populația, sunt adevărate furnicare ca densitate și activitate. Activitatea aceasta, hotărîtă la vest de Dîmbovița de natura agricolă a produselor, se schimbă de îndată ce încep colinele dinspre răsăritul eĭ. Aice dislocările scoțînd la suprafață straturile salifere, izvoarele de petrol, și alte osebite bogățiĭ minerale, s'a desvoltat industria mare, nu numaĭ în colinele dintre (100—120 pe Kl p.) *Prahova și Teleajnul*, unde straturile se arăt maĭ abondente, dar pretutindene unde subsolul a fost pus în evidență. Datorit acestuĭ nou isvor de înavuțire, cît și faptuluĭ că toate văile: *Prahovei* (370 loc pe Kl patr.) *Dîmboviței, Ialomiței* (Tîrgoveștĭ-Șerbăneștĭ 239 pe Kl. p.) se deschid lesnicios spre Capitală, zona colinelor din estul Dîmboviței a devenit partea cea maĭ populată din întreaga țară, iar Ploeștiĭ, tîrg intermediar s'a desvoltat datorit circulațiuneĭ comerciale ce s'a stabilit între centrele producătoare din basenul Ialomițeĭ și Capitală. D-l. de Martonne observă că la noĭ în țară obicinuit centrele marĭ de populație se găsesc la limita a două zone deosebite economicește și citează între altele, Craiova, Tîrgoviște etc.

Colinele Buzeuluĭ, unde eroziunea întreruptă un răstimp, cînd cu formarea depresiuneĭ de N. E. a reînceput cu putere, sunt cele maĭ înalte (600—700 m.) însă și cele maĭ scurte; ele se termină pe cîmpie printr'un abrupt de 50 m; pe cînd *colinele Rîmniculuĭ* se lasă în clină dulce spre Focșanĭ. Cu acestea

se sfîrşeşte *Podgoria*, nume ce daŭ zoneĭ colinelor, locuitoriĭ din cîmpie.

Cîmpia, căreia d-l. de Martonne îĭ hărăzeşte numele de *terasă*, începe la est de Jiu şi se desvoltă mereŭ în latitudine până la Milcov şi până spre Dunăre, ocupînd, în Muntenia numaĭ, 31.260 Kl. ptr. Autorul găsesce numirea de *cîmpie* nepotrivită, întru cît regiunea nu presintă o orizontalitate uniformă peste tot cuprinsul eĭ, şi chiar către Dunăre formează un prag de 30—40, 80—100 metri. Cu toate că această altitudine fiind de dată recentă, nu se poate privi ca marginea unuĭ podiş asemenea acelor bulgar şi moldovenesc. Terasa o subimparte în *superioără*, partea ce se atinge cu colinele saŭ pătrunde chiar printre văile acestora; şi terasa *inferioară saŭ diluvială*, restul. Ambele aŭ totuşĭ aceleaşĭ elemente constitutive: ca bază fundul marin terţiar, peste care s'aŭ depus aluviĭ aduse de rîurĭ, şi *loess* adus de vînturĭ, amestecindu-se în osebite proporţiĭ; Acea ce le deosebeşte însă, este, nu atît altitudinea relativă, cît epoca în care s'aŭ format.

Terasa superioară este consecinţa *primeĭ epoce glaciare*. Topirea gheţarilor nu numaĭ că a dat naştere torentelor carpatice, dar a şi întreţinut îndelung acţiunea lor violentă şi destrugătoare în scurgerea pe coaste şi 'n văile lor superioare. O imagine de tot slabă de ce a trebuit să se întîmple în munţĭ pe vremea aceea, ne-o daŭ toate apele actuale, odată cu topirea zăpezilor din munte, saŭ cu formarea puhoaelor în urma multor ploĭ. Pe atuncĭ, locul ocupat acum de terasa superioară, era un şes în adevăratul înţăles, o parte din fundul măreĭ terţiare în faza eĭ de retragere. Torentele carpatice către acest rest de mare tindeaŭ spre *nivelultor de bază*, şi pentru a-l ajunge, treceaŭ peste şesul din cale, potolindu-şĭ şi limpezindu-şĭ apele, şi acoperindu-l continuu cu depozitele lor.

Astfel s'a creat întreaga terasa superioară, în acelaş timp în care aceleaşĭ rîurĭ ridicau fundul depresiunilor şi construiau terasele subcarpatice din Oltenia. Intre întâia şi a doua perioadă glaciară, a fost un răstimp. Descoperindu-se definitiv şi peste

tot fundul marin; în acelaș timp accentuîndu-se depresiunea (valea actuală a Dunărei) în care s'a scurs restul de ape ce maĭ remăsese, *s'a lungit*, prin acest fapt terenul de scurgere al rîurilor, îndepărtîndu-se nivelul lor de bază. Acest nivel, rîurile nu-l maĭ puteau ajunge, în urma dispariţieĭ gheţarilor care-i alimenta—puterea lor slăbind, ele încep a-şĭ restrînge cursul *către izvor*, părăsesc albiile inferioare ce brăzdau cîmpia şi prind a-şĭ lungi albia *în sus* prin eroziunea suitoare[1]) a volumuluĭ lor, în timp ce partea de pe şes şi dintre coline, se astupă mereu, pe prin *loes* adus de Crivăţ, fie prin însuşĭ povara lasată în urmă-ĭ de apă, în suişul şi desagregarea stîncelor prin eroziune.

A doua perioadă glaciară reînvie puterea apelor curgătoare mărindu-le volumul; în drumul lor spre Dunăre, luptă împotriva teraseĭ ce li s'a rîdicat în cale, rozînd'o şi croindu-şĭ prin ea văile lor mijlociĭ, ca o continuare a văilor dintre coline. Ajunse la şes, se repetă opera de aluvionare, şi o dată cu desparitia ultimilor gheţarĭ, se repeta faza de slăbire a unora din rîurile carpatice dintre care unele ne maĭ putînd ajunge la Dunărea, formează basenurĭ închise saŭ rîurĭ vremelnice ce se înviorează cu sosirea ploilor, iar altele se resolvă *în lacurĭ*. Acest aspect al apelor, afară de cîte-va ecceptiĭ, îl întîlnim în terasa *inferioară* produsul epoceĭ quaternare şi ultimeĭ perioade glaciare.

Autorul insistă mult asupra acestor două terase, arătînd importanţa lor nu numaĭ în deslegarea unor probleme relative la basenurile carpatice, dar maĭ cu osebire în ce priveşte economia şi popularea lor. Terasa superioară, vecina colinelor, a căror dependenţă pare a fi, este maĭ fertilă, maĭ populată, maĭ cultivată, de cît terasa inferioară unde, raritatea ploilor, goliciunea terenuluĭ despoiat de pădurĭ şi expus vînturilor maĭ mult uscate, îndepartarea satelor, îĭ daŭ un aspect trist, monoton, pe alocurea pustiŭ. Pe cînd în cea dintăiŭ, densitatea populaţieĭ [2]),

---

1) Eroziunea suitoare a determinat, prăbusirea şi formarea pragurilor saŭ trecătorilor Carpaţilor Captarea unora din riurile transilvanene de către cele din Romînia şi trecerea lor spre sud.

2) Valea Argeşuluĭ 72 pe kl. p.
" Dîmboviţeĭ 54 " " "
" Vedeeĭ 45 " " "

frumuseţa culturelor, viociunea riurilor cuprinse în văĭ adîncĭ şi largĭ, te fac se crezĭ că tot între coline te afli—în a doua prezenţa apeĭ saŭ lipsa eĭ hotăreşte nota dominantă a peizajuluĭ. Cea maĭ interesantă parte din terasa diluvială este acea cuprinsă între Jiŭ şi Argeş, unde ie maĭ înaltă, datorit colinelor cu care se învecinează, şi de la care îşĭ primeşte umiditatea necesară prin ploĭ maĭ abundente şi rîurĭ importante—astfel se explică reputaţia de granarul ţăreĭ, dat judeţelor din partea loculuĭ: Dolj, Romanaţĭ, Teleorman, Vlaşca; Densitatea populaţieĭ şi satele marĭ de cîte 1000 loc. De la Argeş la Ialomiţa însă, se afirmă tot maĭ mult caracterul *stepic* al teraseĭ, caracter care datează din epoca quaternară, cînd loessul adus de vînturĭ s'a aşternut în straturĭ groase, şi pe o mare întindere maĭ cu osebire în *Baragan*.

Baraganul şi terasa inferioară a Buzeuluĭ, (între Ialomiţa şi Focşanĭ) constituesc regiunea unde se observă o lăsare înceată dar continuă a terenuluĭ, care a început către sfîrşitul ereĭ terţiare, iar acum maĭ este poate ajutată şi de acţiunea vulcanică al căruĭ sediŭ pare a fi. Acesteĭ scufundărĭ, cît şi aluvionăreĭ ce operează Dunărea pe ţermul eĭ stîng, se datoreşte aspectul Valahieĭ de est şi nord-est: rîurĭ ce curgeaŭ odinioară regulat în Dunăre, astăzĭ, oprite'n drum prin deplasarea niveluluĭ lor de bază, saŭ mîlindu-şĭ gurele, n'o maĭ pot ajunge ca *Mostiştea* (Ilfov) *Călmăţuĭ* (Brăila) etc. altele s'aŭ transformat în lacurĭ, adunîndu-se prin depresiunĭ recente, cum sunt acele ce presoară întreaga terasă inferioară a Buzeuluĭ, avînd apa în deobşte sarată [1]) (Lacu Sarat, Balta Albă etc.) iar în Baragan, scufundarea a avut de rezultat de a adînci stratul pe care se rezema pătura de apă subterană, ajunsă acolo prin filtrarea eĭ prin loess. Din cauza aceste adîncirĭ (20 m.) plantele marĭ, maĭ cu osebire copaciĭ nu pot ajunge atît de departe cu rădăcinele lor—ceea ce explică lipsa totală a plantaţiilor de pădurĭ pe întinsul Baraganuluĭ, unde numaĭ vegetaţiunea stepică prosperează.

1) Din cauza evaporaţiuneĭ.

Aducerea apeĭ la suprafeţe prin fîntînĭ arteziene costisitoare a avut de efect imediat gruparea populaţieĭ şi alcătuirea satelor nouĭ—grupare efemeră poate, de oare-ce adesea aceste fîntînĭ sapate în loess *se astupă* de însuşĭ păturele acestuia. In stepă apa fiind elementul dominant al economieĭ rurale—unde izvoarele sunt maĭ la suprafaţă, maĭ statornice—acolo cultura pămîntuluĭ şi densitatea populaţieĭ, formează adevarate oaze în monotonia stepeĭ. Dintre aceste oaze cea maĭ remarcabilă este valea Mostişteĭ cu 128 loc. pe kl. patrat! pe cînd în restul Baraganuluĭ abia vin 6—7 pe kl., iar pe terasa Buzeuluĭ din cauza transformăreĭ basenurilor lacustre în staţiunĭ balneare, populaţia kilometrică este de 16.

Aceasta la *Cîmpia,* zona prin excelenţă a cerealelor ţăreĭ noastre, acolo unde muntele o îngrijeşte trimeţîndu-ĭ rîurĭ puternice care-ĭ hrănesc pămîntul, şi zonă monotonă, uscată şi pustie, unde-ĭ lipseşte apa.

Dl. de Martonne închee arătînd superioritatea Munteniei asupra Olteniei în ce priveşte bogăţia subsoluluĭ şi întinderea terenuluĭ cultivabil; popularea progresivă a ultimeĭ provincii de la coline la şes, indicată de deplasarea succesivă a capitaleĭ eĭ; importanţa economică şi politică crescîndă, datorită aşezăreĭ eĭ pe drumul circulaţiuneĭ popoarelor şi intereselor lor comerciale.

(va urma).

Lucreţia Xenopol

Critica d-luĭ A. de Bertha *asupra articoluluĭ d-luĭ A. D. Xenopol:* Roumains et Unguris *publicat în* La Renaisance latine *1902.*

In numărul din 15 Noembre 1902, *La Nouvelle Revue Internationale* publică un articol al d-luĭ A. De Bertha, ca răspuns la articolul citat maĭ sus al d-luĭ Xenopol. Publicăm în întregime critica istoricului ungur.

Proect de alianță

Totdeauna e o bucurie, cînd trebue să ieĭ cunoștință de orĭ-ce semn de liniștire între popoarele, care aŭ de deslegat împreună chestiunĭ litigioase.

Mi-a făcut mare plăcere să citesc pasagiile împăciuitoare a unuĭ articol apărut în numărul din 15 August 1902 în Renaissance latine. Ele țintesc să unească pe Romînĭ cu Ungurиĭ «aceste două popoare avînd de apărat un interes comun și un interes însemnat, acela al existenţeĭ lor, împotriva aceleiașĭ primejdiĭ, care le amenință pe amîndouă, adică împotriva panslavismuluĭ.

Dar cînd am văzut numele autoruluĭ articoluluĭ,—numele d-luĭ A. D. Xenopol,—mă aflam în culmea încîntăriĭ, căcĭ d-sa îmĭ făcuse, sînt doĭ anĭ, o nepreţuită îndatorire, pentru care am o datorie cu totul plăcută, ca să-ĭ arăt mulțumirele mele cele maĭ viĭ.

La congresul de istorie comparată, care a avut loc la Collége de France în Iulie 1900, în timpul Expozițieĭ Universale, d. Xenopol împărți personal o broșură in Auditor și printre membriĭ Congresuluĭ. Această broșură era un răspuns la opera mea intitulat. Magyars et Roumaius devant l'histoire. Natural eram tratat acolo cu toată blîndeța dorită, pe care o merită «un muzicant de profesie și un istoric de ocazie !».

Eĭ bine! Acest pamflet mi-a servit de o reclamă minunată! Așa că conferința mea a fost ascultată cu multă bunăvoință și mi-a procurat simpatia unuĭ mare număr din Congresiștiĭ ceĭ maĭ distinșĭ.

Presupunînd că a produce un asemenea efect nu era în intențiunea d-luĭ Xenopol, nu-ĭ sînt însă maĭ puțin recunoscător!

Din nenorocire mă tem ca nu cumva recunoștința mea să nu-ĭ fie plăcută. Căcĭ în presentul săŭ articol mărturisește pe față, că Romîniĭ urăsc din suflet pe Ungurĭ. La dreptul vorbind d-sa adaugă ca circumstanță atenuantă, cà această ură e mutuală la Ungurĭ față de Romînĭ. Două afirmărĭ împotriva căror mă

împotrivesc cu îndărătnicie. Căcĭ se află în Ungaria o lungă serie de Romînĭ, care iubesc cu sinceritate pe compatrioțiĭ lor Ungurĭ,—nu vraŭ să amintesc de cît numele d-luĭ Fassie, deputat, saŭ a d-luĭ Moldovanu, profesor la Universitatea din Kolozvar—după cum nu se află Ungur, care să nu fie încîntat să strîngă mîna intinsă cu dragoste a unuĭ Romîn. Și aceasta nu poate fi altfel, «pentru că din punctul de vedere politic, toțĭ supușiĭ Ungurĭ nu formează de cît o nație, națiunea Ungurească una și indivizibilă», după expresiunea magistrală a luĭ François Deak (articolul XLIV al legeĭ din 1868). Ar fi de dorit pentru Israeliţiĭ din Romînia, să aibă legĭ romîneștĭ tot așa de liberale!

D-l. Xenopol afirmă nu maĭ puțin categoric, că „politica Ungurească împinge din toate puterile sale vechiul imperiu al Austrieĭ la desmembrarea sa, după cum de altă parte, ea împinge pe Germaniĭ Austriacĭ în brațele fraților lor din Imperiul German“. Pentru o judecată îndrăsneață, iată o părere îndrăsneață! Dl. unde-șĭ trage istoricul de profesie de la Universitatea din Iași știrile de acest soiŭ? E o batjocură neîntemeiată, ce o face bunuluĭ simț Unguresc, care recunoaște trebuința neapărată a chezășiilor procurate de sancțiunea pragmatică chiar pe băncile opozițieĭ celeĭ maĭ înverșunate.

După această escursiune în domeniul celeĭ maĭ curate fantazirĭ, d. Xenopol expune păsurile Romînilor contra Ungurilor: «maghiarizarea numelor localităților, apelor și munților din țările in limbă romînească; maghiarizarea numelor propriĭ de botez și de familie a tuturor Romînilor, introducerea limbiĭ maghiare în școlile confesionale ale Romînilor, care nu's totușĭ întreținute de cît prin contribuțiĭ voluntare ale poporuluĭ romîn și pe carĭ Statul maghiar nu le subvenționează de fel; crearea «Grădinilor de copiĭ» unde Romîniĭ sînt silițĭ a-șĭ trimite copiiĭ din vrîsta frageda, pentru ce să învețe acolo ungurește sub privigherea bonelor maghiare, culese de pretutindene; procese de presă și procese politice, carĭ trimit la inchisoare cu sutele, pe scriitoriĭ și patrioțiĭ romînĭ pentru cea maĭ mică manifestare în sprijinul poporuluĭ lor».

Rog pe d-l. Xenopol de a cita textele de legĭ în virtutea cărora se făptuiesc în Ungaria toate nelegiuirele acestea. Tot așa ar fi de dorit să ne spună de grabă ce înțelege prin vorba *pretutindene* vorbind de *bonele maghiare*. Cît despre «sutele» de Romînĭ «patrioțĭ» condamnațĭ pentru manifestările lor cele maĭ micĭ, ar fi deasemenea tare bine să-ĭ cunoaștem! Maĭ cu samă ar trebui să se dea mostre de sentimentele lor patriotice, căcĭ ținînd socoteală de afirmările d-luĭ Xenopol, s'ar putea crede că judecătoriĭ eraŭ «nepatrioțĭ», de vreme-ce i-aŭ condamnat din pricina «patriotismuluĭ». Și istoricul de profesie va recunoaște că 'n Ungaria patriotismul nu se poate exercita logic de cît în folosul acesteĭ țărĭ!

După astfel de premise poțĭ ușor prevedea cuprinsul propunerilor de alianță. «Intăiul pas ce ar trebui făcut—spune d. Xenopol—pentru a ajunge la o apropiere între Romînĭ, și Ungurĭ, ar fi părăsirea, din partea acestora, a maghiarizăriĭ Romînilor... Unguriĭ învinovățesc pe Romîniĭ din Regatul (romîn) că aŭ scopurĭ de unitate daco-romînă, de anexiune a Transilvanieĭ și a celorlalte regiunĭ ale Ungarieĭ populate de Romînĭ și de Ungurĭ. Această învinovățire e cel puțin prematură... Ar fi totușĭ împotriva adevăruluĭ și fățărnicie goală de a susține că acest gînd nu turbură spiritul Romînilor și-ĭ lucru foarte firesc ca Romîniĭ din toate țările să se mîngăe cu nădejdea uneĭ unirĭ politice complecte a tuturor părților acestuĭ popor. Fără îndoială dacă evenimentele politice viitoare i-ar procura acestuia putința îndepliniriĭ visuluĭ saŭ el n'ar sta la gînd să întindă mîna spre a-l apuca (sic)... Dar dacă Romîniĭ din statul liber nu pot urmări acum unirea lor politică cu Transilvania, eĭ aŭ un interes mare cu frațiĭ lor de peste munțĭ să existe ca Romînĭ în această țară și să nu-șĭ piardă naționalitatea schimbînd-o cu aceia a Maghiarilor!..»

Iată condițiile pe care le pune d. Xenopol pentru a se încheia o alianță cu Maghiariĭ. Și dacă-mĭ par îngrijitoare, căcĭ ele lasă să se zărească limpede revendicările viitoare ale Romînilor în ce privește Transilvania, mi le explic totușĭ, avînd în vi-

dere sălbătăcia egoismuluĭ omenesc in orĭ-ce transacţie. D. Xenopol vrea ca aceasta să fie folositoare pentru Romînĭ. De acord! Numaĭ că uită un lucru. Nu se face nicĭ o transacţie de cît cu preţul uneĭ îngăduirĭ mutuale. Şi d-sa nu face nicĭ una Ungurilor! Aceştia să se socoată prea onoraţĭ de a putea păstra şi chiar de a putea îngriji de Romînĭ, care le-ar întoarce spatele fără dor şi poate, d. Xenopol o prezice cu multă sinceritate, îndată ce aceasta le va fi cu putinţă.

Un tîrg cu asemenea înşălătorie nu poate fi propus cu seriozitate. Dacă l'ar primi Unguriĭ eĭ s'ar sinucide şi ar imita pe Gribonille, care, spre a nu fi plouat, se aruncă în apă! Să-mĭ permită decĭ autorul să nu-ĭ răspund de cît printr'o anecdotă din ţara sa.

Intr'o zi sosi într'un loc, unde locuitoriĭ eraŭ numaĭ protestanţĭ calvinişti, un trimis catolic practicant. Făcîndu-şĭ însărcinările, acesta se duse la crişmă unde el începu îndată o discuţie aprinsă cu ceĭlalţĭ băutorĭ cu privire la religie. Discuţia era cît pe ce să ia o faţă tragică din pricina strigătelor, cînd un vechiŭ muşteriŭ al localuluĭ aduse tăcere adresînd catoliculuĭ aprins discursul următor:

«Toate aestea, credeţi-mă, sunt prostiĭ! Trebuie să ne înţelegem altfel! Fie-care din noĭ să fie maĭ cu judecată şi să facă îngăduirĭ! Voĭ catoliciĭ, de-o pildă, vă veţĭ lasa de a recunoaşte puterea papeĭ, de a adora şi venera pe sfînta-fecioară şi pe sfinţĭ în general, de a crede în transubstanţiare, de a vă mărturisi, de a admite trebuinţa celibatuluĭ, de a vă face călugărĭ...

— Şi voĭ coloniştiĭ, ce veţĭ face din parte-vă?

«Noĭ, noĭ vom consimţi cu plăcere ca să se tragă clopotele pentru *Angelus* la amează!

Şi mă tem că d. Xenopol nu va voi să consimtă nicĭ macar la aşa de puţin lucru.

A. de Berta

DOCUMENTE

Dumbrava Roşie.

Vestita de peste patru veacurĭ cîmpie arată şi semantă de robiĭ Leşĭ—nobilĭ,—prinşĭ de Stefan cel Mare în urma lupteĭ din codri Cosminuluĭ, se află pe moşia Cotnar, alăture cu Hîrlăŭ (Jud. Botoşanĭ), unde se găseşte şi biserica zidită de marele Stefan [1]).

Moşiile Cotnar şi Hârlăŭ, se găsesc alăturate astă-zĭ şi sînt proprietăţile caseĭ spit. Sf. Spiridon din Iaşĭ.

Cum a devenit moşia Cotnar cu Dumbrava roşie in proprietatea Caseĭ Sf. Spiridon.

In anul 1758, Ştefan Bosie Jicnicer—unul din fundatoriĭ saŭ etitoriĭ bisericeĭ Sf. Spiridon din laşĭ, prin actnl de dănuire din 7266 Ghenar 1 aŭ donat bisericeĭ Sf. Spiridon cu titlu de monastire, moşia Cotnar, din care act se reproduce parte :

«Ştefan Bosie biv vel Jicn împreună cu soţul meŭ Ilinca,
«adeverim cu această scrisoare a noastră ca să se ştie, cum că
«de bună voe noastră am socotit şi am dat danie sfinteĭ mo-
«nastirĭ a sfântuluĭ şi de minunĭ facătoriuluĭ ierarh Spiridon de
«aice din Iaşĭ a noastră ocină şi moşie, tot locul târguluĭ Cot-
«nar ce este la ţinutul Hârlăuluĭ, hotărîtă şi stălpită împrejur
«despre toate părţile, care loc ne este şi nouă dat de Măria Sa

---

1) Se ştie că Stefan cel Mare, după lupta din Codrul Cozminului a venit la Hîrlăŭ, unde a zidit şi o biserică. Eustatie Logofătul, adnotatorul croniceĭ luĭ Ureche spune lămurit că Dumbrava roşie se află în judeţul Botoşanĭ.

«Constantin Racoviță Vodă, schimb pentru o moșie a noastră «anume Tatarașiĭ de lîngă tîrgul Botoșanilor ce saŭ dat de Mă«ria Sa monast. Sf. ierarh Nicolae de lingă Botoșanĭ, fiind că «este zidită pe acel hotas de moșie a Tatarașilor.» [1]).

Fundatoriĭ saŭ etitoriĭ bisericeĭ eraŭ și epitropĭ. Eĭ statornicesc egumen, in sama căruia lăsase grija bisericeĭ.

După uzul din vremĭ, orĭ cine devenia proprietar unuĭ imobil, pentru a-ĭ fi recunoscut dreptul, trebuia se facă cunoscut Domnitoriuluĭ țereĭ, de la care capata carte domnească. Pentru a pute stringe venitul în locul epitropilor, egumenul bisericeĭ a intrat la Princepele Moldoveĭ Ion Theodor Calimah Voevod—care era atuncea—supunîndu-ĭ documentele moșieĭ Cotnar, și Domnul văzindu-le, iaŭ dat cartea cerută, cu data din 7267 Iunie 20, hotărând prin acea Carte *«ca nimine să nu fie «valnic a tăe lemn din Dumbrava roșie care aŭ fost păzită și «maĭ nainte»* din care carte se reproduce un fragment.

«Noĭ Ion Theodor VVd. Boj. milost. Gospod. remli Mol«davscoĭ. Datam carte Domnieĭ mele rugătoriuluĭ nostru cucer«niculuĭ intru ieromonașĭ Iosaf egumenu de la monastire sfân«tuluĭ ierarh Spiridon, și pe cine va trimite se fie volnic cu «carte Domnieĭ mele a stăpâni tot locu Cotnariuluĭ cu Balta «de acolo și cu Dumbrava roșie ce este la câmp, ce este mo«șie sfintei monastirĭ in ținutu Hârlâuluĭ, și să aibă a o apara «despre toțĭ răzășiĭ de pe împrejur și despre împrejurașĭ, ca «nimene să nu fie volnic a cosi fîn, a ține priseeĭ, a tăe lemn «din Dumbrava roșie care aŭ fost păzită și maĭ înainte.»..........

Altă carte tot de la acest Domn dată Epitropilor, cu data din 20 August 7268, din care iarășĭ se transcrie o parte.

„Datam carte Domnieĭ mele epitropilor monastireĭ luĭ sveti „Spiridon din Iașĭ, și pe cine vor trimite vechil, să fie volnic „cu carte Domnieĭ mele a dejmui tot locul Cotnariuluĭ cu Balta

---

1) Cronicarul Ion Canta, Letopisițĭ, t. 3. pag. 181. Domnia I a luĭ Constantin Vodă Racovița: „Era o biserică de piatră in Păpăuțĭ la Boto„șanĭ făcută de Stefan Voevod cel bătrîn, iaŭ dat toate moșiile Tătînisăŭ, „luĭ Mihaĭ Vodă și aŭ făcuto mănăstire cu egumen și cu sobor, închinînduo „la Patriarhia".

„Cotnariuluĭ şi cu Dumbrava roşie, după danie şi întăritur „gospod ce are sfânta manăstire, şi se aibă a lua de a zăci din „ţarinĭ din toate sămănăturele din grădinĭ, din viĭ din prisecĭ „cu stupĭ“, şi altele.

Cum s'a perdut documentele vechĭ.

Stefan Bosie voind a întări dănuirea moşieĭ Cotnar prin hrisov, a intrat cu cerere la Principele Grigorie I. Calimach Voevod, cînd tot odată a încredinţat documentele vechĭ în mîna D-luĭ Neculachi Suţu biv. vel Postelnic, — trebuitoare la facerea hrisouluĭ. Nu se ştie înse cu ce chip saŭ perdut acele documente de la mâna D-sale Postelnic, şi după multe cercetărĭ făcute nu s-a maĭ putut afla.

Cauza fiind cunoscută de Mitropolit, Episcopĭ şi boeriĭ marĭ aĭ ţereĭ, deşi casa Sf: Spiridon stăpînea acum moşia încă de la 1 Ianuar 1758, şi fusese confirmat dreptul de proprietate prin cele două cărţĭ domneştĭ citate maĭ sus, totuşĭ Epitropia se îngrije, astfel că după stăruinţa Epitropieĭ, la 17 April 1720 a capatat mărturia iscalită de : Gavriil Mitropolitul Moldoveĭ, Ionichie Episcop Romanuluĭ, Inochentie Episcop Huşuluĭ, Ión Bogdan vel Logof., Andronachi vel Vornic de ţara de jos, Dumitraşco Paladi biv vel Vornic, Ioniţă Paladi vel Vornic de ţara de sus, Vasilie Ruset biv Hatman, Vasilie Razul Hatman i pârcalab Sucevschi, Mihalachi Suciu vel Comis, Ion Cantacuzino vel Vist. Iordachi Cantacuzino vel Spatar, Iordachi Costachi vel Ban, Petrachi Vidali vel Paharnic, Vasilia Buhăescul biv vel Paharnic, Gheorghie Sturza vel Stolnic, Tanasă Meleghi vornic de poartă, Stefan Popascul Vornic de poartă.

Pe temeiul acesteĭ mărturiĭ Domnul Grigorie I. Calimach VVd. prin hrisovul dat la 13 Mart 7271, întăreşte donaţia moşieĭ Cotnar făcută caseĭ Sf. Spiridon de către Ştefan Bosie şi stăpînirea eĭ în vecĭ cu pace. Iar la finele hrisovuluĭ se menţionează : «însă şi acele hrisoave ce arătăm maĭ sus că saŭ «perdut şi saŭ răsărit, orĭ cînd şi la a cuĭ mână s-ar afla, să

«aibă a le da iarăşĭ la mănăstire, iar dacă sar ispiti unul ca «acela să se răspundă cu acele hrisoave că sînt moşiile luĭ, nicĭ «de cum să nu să ţie in samă, fiind drepte scrisorîle monastireĭ».

Insemnare

Documentele vorbite deşi sa pierdut şi nu s-aŭ maĭ aflat, însă Dumbrava roşie a existat şi există. Tradiţia şi legenda populară se adevereşte şi de prinţul Dimitrie Cantemir.

Din actele de hotărniciĭ rezultă, că această moşie Cotnar cu tîrgul de pe ea, din vremele vechĭ a fost moşie domnească, iar Domniĭ cariĭ aŭ urmat la tronul ţăreĭ Moldoveĭ, aŭ tot dat părţĭ din ea la diferite persoane cu hrisoave, pentru serviciile făcute ţereĭ, după cum se vede din documente.

Notiţĭ extrase din acte numaĭ cît priveşte Dumbrava Roşie

Anul 1763 April 21. Epitropia Caseĭ Sf. Spiridon după primirea hrisovuluĭ de maĭ sus, informîndu-se că moşia Cotnar e împresurată de cătră megieşĭ, prin petiţiunea cătră Domn, a cerut ca să se hotărască moşia. Domnul prin cărţile date la 21 şi 22 April 7271, însărcinează pe Iordachi Cantacuzino biv vel Spatar şi Răducanu biv vel Pahacnic ispravnic de Hîrlău cu această lucrare; că mergînd la faţa loculuĭ să chieme pe toţĭ răzăşiĭ megieşĭ cu documentele ce aŭ, şi cercetîndu-le după adevăr în frica luĭ Dumnezeŭ să hotărască moşia cu pietre hotări fără strîmbătate, şi se dea mărturie hotarnică; iar care nu vor fi mulţămiţĭ cu hotărîrea făcută să vie la Divan.

Din raportul hotarnicilor cu data de 29 April 7271, cătră Domn, se reproduce numaĭ ce priveşte Dumbrava Roşie.

«Decĭ noĭ după luminata pruncă Măriei Tale am mers la «numita moşie şi am strîns răzăşiĭ de pe îmdrejur şi alţĭ oa- «menĭ bătrînĭ şi am umblat din jur împrejurul moşiilor şi am «căutat toate hotarăle şi am măsurat moşia mînăstireĭ şi moşia «Logofeteseĭ Ilincăĭ Hurmuzăchioai pe treĭ locurĭ, însă capătul,

«mijlocul și fundul, și începîndu-se moșia mănăstirei a se mă-
«sura din hotarul Ceplinițeĭ din margina din jos măsurîndu-se
«pe drumul de la *Dumbrava Roșie* până din jos din Dumbravă
«la fundul uneĭ văĭ ceĭ zic Vale-Hrițoae și lîngă drum saŭ gă-
sit hotar.

Anul 1796 Iunie 9. Din mărturia hotarnică făcută în 1796 Iunie 9, de Ianachi Codrescu Stolnic și G. Tăutu Vornic de poartă iscălită și de 47 marturĭ, se reproduce începutul și treĭ mențiunĭ despre Dumbrava Roșie.

«Din luminata poruncă Pre înalțatuluĭ Domnul nostru A-
»lexandru Ion Calimah Voevod, fiind noĭ rînduițĭ după aratare
«ce aŭ facut înălțimeĭ sale D-lor boeriĭ Epitropĭ aĭ monăstireĭ
«Sf. Spiridon din Iașĭ, cum că numita mănăstire are două moșiĭ
«la ținut Hîrlăuluĭ anume: Cotnar și vatra tîrguluĭ Hîrlăuluĭ cu
«locul de prin prejur, asupra cărora moșiĭ are mănăstirea și
«mărturiĭ hotarnice cuprinzătoare din jur împrejur, și din pri-
«cină că unele din semnele hotarălor ar fi strămutate, megieșiĭ
«de prin prejur ar fi năvălind cu stăpînire în moșiile mănăstireĭ,
«și încă poruncește ca să mergim la numitele moșiĭ, unde față
«fiind atit vechilul din parte mănăstireĭ cum și toțĭ megieșiĭ
»cu scrisorĭ ce vor fi avînd și se facem cercetare, și semnele
«ce se vor dovedi că se vor fi strămutat să le punem iarășĭ
«la locul pe unde vor fi fost, și se îndreptăm hotarăle numi-
«telor moșiĭ.»

. . . .

«De acolo peste podiș și peste Vale-prisăcelor și în deal
«în drumul cel mare ce trece prin Dumbrava Roșie la un stîlp
«înalt de piatră, și de acole la vale nu departe saŭ găsit o pia-
«tră hotar vechiŭ, de acolo drept la vale asupra ezătureĭ, și he-
«leșteuluĭ luĭ Urechi ce este pe Vale mare la o piatră veche în
«dîmb împotriva ezetureĭ, și aice în Vale-mare să sfîrșăște lun-
«gul loculuĭ Cotnariuluĭ a margineĭ ceĭ din sus.»

. . . .

«De acolo la altă piatră veche în muche Văiĭ Hrițoai des-
«pre apus, de acole peste drum și pe podiș pe din jos de Dum-

«brava Roșie, până la altă piatră veche, în muche Văii Hritoai despre apus.»

. . . .

«și saŭ măsurat și moșia Cotnariuluĭ pe cincĭ locurĭ. Întâĭ *Dum-* «*brava-Roșie* de la o piatră ce este în podiș din jos de Dum- «bravă și până în sus de Dumbravă la un stilp înalt de piatră «și aŭ eșit.... stînjenĭ.

Anul 1802 Maĭ 16. In hotarnica moșiilor Cotnar și Hirlău, făcută de Manolachi Dimachi biv vel Spatar la 20 Octombrie 1802, în urmare cărțiĭ Domnuluĭ Alexandru Nicolae Suțu Voevod, din 16 Maĭ 1802, se menciónează Dumbrava Roșie în două locurĭ, care se notează:

«De acolo peste podiș și peste Vale-prisăcelor și în deal «în drumul cel mare ce trece prin Dumbrava Roșie într'un stilp «înalt de piatră, carele este acum. De acolo drept la vale asu- «pra ezetureĭ heleșteuluĭ luĭ Ureche ce este pe Vale-mare.»

. . . .

«De acolo la alt bolovan în muche Hrițoai despre apus. «De acolo la alt bolovan ce aŭ pus in drumul ce trece prin «Dumbrava Roșie. De acolo la alt bolovan ce este în muche «Văi-Prisăcelor despre răsărit. De acolo peste Vale-Prisăcelor «despre răsărit, de acolo peste Vale-Prisăcilor la alt bolovan ce «departe locul luĭ Strahoțchi, ce este iar din locul gospod de «către Hurmuzache, de acolo peste podiș asupra Bahluiuluĭ la «alt bolovan ce aŭ găsit în muche Bahluiuluĭ despre răsărit.»

Arderea Dumbrăviĭ Roșiĭ

Anul 1838 Martie 23. In primavara anuluĭ 1838, întimplîndu-se se ardă Dumbrava Roșie, Epitropia caseĭ spitaluluĭ Sf. Spiridon prin docladul (referat) sub No. 93 din 11 April 1838, către comitetul central al Moldoveĭ, iaŭ comunicat următoarele:

Epitropĭ Răducanu Roset Logofăt.
Iordachi Catargiu Logofăt.
Stefan Catargiu Vornic.

«La 23 a trecuteĭ lunĭ Mart noaptea spre 24, un vatav a

«D-sale Spatar Tudurachi Aslan, proprietarul moşieĭ Cîrjoaea, «megieşită cu moşia Ospitaluluĭ Cotnar, cu porunca Ds. Spatar «dînd foc unor pîrloage de pe pomenita moşie, în vreme ce bă- «tea un vînt cumplit, vînt din jos, şi ne îngrijindu-se pentru a- «părarea lesnicioase la asemine întîmplare şi nicĭ macar în ştire «dînd locuitorilor de pe Cotnar saŭ posesoruluĭ ca să apere pă- «durea, aŭ scapat focul în vestita şi cunoscuta ca o raritate în «Moldova Pădurea Roşie, care aŭ şi ars cu desăvîrşire, rămăind «numaĭ o margină nearsă, dar şi aceia pîrlită şi dogorită, pre- «cum pentru aceasta saŭ luat înştiinţare de D-l Caminar Vasile «Baltă posesorul pomeniteĭ moşiĭ, după care Epitropia din dată «adresărisindu-se către Isprăvnicia ţinutuluĭ Iaşĭ cu adresul sub «No. 86, aŭ cerut rînduirea uneĭ înadins comisiĭ la starea locu- «luĭ spre descoperirea pricinuitoruluĭ şi a valoareĭ uneĭ aşa de «simţitoare păgubirĭ».

«Tot odată însă după datorie nu lipseşte a aduce această incunoştiinţare şi la cunoştinţa Comitetuluĭ spre cuviincioasa «punere la cale.»

Starea saŭ situaţia Dumbrăveiĭ Roşiĭ după 13½ anĭ de la ardere.

In anul 1851. Septembrie 24, revizorul caseĭ Sf. Spiridon, anume Daşchevicĭ, prin raportul seŭ către Epitropie: că Dum. brava Roşie de pe moşia Cotnar, este în întindere de 800 prăjinĭ saŭ 10 fălcĭ, după măsurătoarea făcută de el; arătînd tot odată, că calitatea pădureĭ era de mijloc atuncea, între care era copacĭ de două palme împrejur, parĭ şi nuele.

In anul 1856, revizorul Caseĭ Sf. Spiridon, prin raport fă- cînd întrebarea Epitropieĭ, dacă Dumbrava Roşie trebue a se parcheta împreună cu ceialaltă pădure de pe moşia Cotnar. D-niĭ Epitropĭ de atuncea. Stefănica Catargiu (care era şi Mini- stru de Justiţie). Costachi Negre şi I. Boian, prin rezoluţia No. 922 din 12 Iunie 1856, aŭ decis:

«*Fiind Dumbrava Roşie un monument al vecheĭ slave stră-*

«moşeştĭ în Ţeara Moldoveĭ, arată şi samanată cu robiĭ Leşĭ «făcuţĭ de Stefan cel Mare după bataea de la codri Cosminu- «luĭ, apoĭ să nu se atingă niminea de dînsa, ce maĭ vîrtos să «se sfinţască păzirea unuĭ aseminea glorioase aducerĭ aminte».

Savin Creţeanu.

Scrisoarea luĭ Costachi Negri către sora luĭ Catinca

Constantinople le 12 Avril 1865.

Ma bien chère Catincoutza.

J'ai mis douze jours pour arriver de Bucarest ici et dès le lendemain de mon arrivée, j'ai du me présenter à la commision pour les biens conventuels. Je passe par de rudes épreuves et il faut toute la patienee que j'ai et cette persévérance quant aux choses du pays, pour que je n'abandonne le tout et que je me sauve quelque part pour n'en plus entendre parler. Tu ne saurais croire quel chagrin j'ai eu depuis 12 jours que je suis ici et combien il me faut de calme pour supporter le tout avec résignation. Cependant une idée me retenait, pour rentrer notre pays dans la possession d'un quart de son territoire et pour le voir débarrassés d'un ennemi installé dans nos foyers qui était un État dans notre État. Cette idée me soutenait dans toute ma persévérance et il n'y a rien qui parvienne à me décourager.

La question ne peut plus durer longtemps et, d'une façon on d'une autre, nons en verrons bientot la fin. Je respirerais alors en toute liberté et si Dieu me préte encore vie, je me dédomagerai dans ma chère famille de mes nombreux déboires. J'ai voulu commencer une cure au printemps; mais j'en ai abandonné l'idée; car il me faut non seulement du repos physique mais surtout la trauquillité d'esprit, chose que je ne puis avoir à présent Ce sera donc pour une autre fois.

Vezĭ pentru înţelesul începutuluĭ acesteĭ scrisorĭ a mea *Domnie a luĭ Cuza Vodă*, II, p. 21.

En mon absence d'ici, le docteur a envoyé à Galatz pour toi, six grenadiers venant de Beyrouth. J'ai écrit a Ghitza de les envoyer à Ocna ainsi que les autres arbustes de Belgrade ; mais il m'a répondu qu'il ne pouvait les envoyer à cause de la communication interrompue. Après s'être consulté avec Basile, il a planté dans le jardin du Galatz le tout, jusqu' en automne pour les transplanter en cette saison a Ocna. Outre cela, nous avons encore 6 pêchers de Brousse qui arrivent ici presqu'en fleurs. On les a planté dans le jardin d'un de nos huissiers, pour les en retirer en automne encore et les envoyer à Galatz par un transport spécial. J'euverrai aussi quelques orangers qui resteront à Galatz jusqu' à mon arrivée et puis nous les enverrons à Ocna avec nos autres caisses qui sont aussi à Galatz Je t'envoie cent Napoléons. Zulnie est partie de Bucarest pour Ocna, mais n'a pu passer les eaux et s'en est retournée. Cette chère et bonne soeur m'a constamment tenu compagnie dans mes épreuves de Bucarest. Je t'embrasse de tout mon coeur ma bien chèren Catincoutza et tes enfants aussi.

NOTIŢI

Domnişoara Eleonora Stratilescu, sora domnişoarei Thereza Stratilescu directoara Externatuluĭ secundar din Iaşĭ, a trecut în Berlin doctoratul în filosofie cu o teză foarte bine concepută asupra *Bazeĭ fiziologice a vieţeĭ sufleteştĭ după Fechner şi Lotze*, (*Die physiologische grundlage des Seelenlebens nach Fechner und Lotze*, Berlin 31 März 1903) broşură de 42 de paginĭ. Izbînda compatrioateĭ noastre ne bucură foarte mult, cum trebue să se bucură de ea şi femeile romîne—acele ce nu vor găsi cu cale s'o invidieze şi s'o ponegrească, cum e obiceiul multora pentru tot talentul ce se rîdică.

*
* *

In Munţiĭ Neamţuluĭ de Const. Calmuschi profesor de geografie la liceul din Focşanĭ e o foarte bună carte asupra căreia eminenta noastră colaboratoare *d-ra Lucreţia Xenopol* va însera în un număr viitor o dare de samă.

*
* *

Povestea Vulpeĭ de Anton Naum este o epopee eroică-comică scrisă de bătrînul nostru poet cu un avînt care adevereşte încă odată părerea, că numaĭ corpul îmbătrîneşte iar sufletul rămîne vecinic tînăr.

*
* *

Ameliorarea stăreĭ miceĭ proprietăţĭ, conferinţă ţinută la congresul agrar în ziua de 15 Decembre 1902 de Grigore G. Cantacuzino. O conferinţă prea interesantă şi cu atît maĭ însemnată cu cît autorul eĭ, proprietar mare, arată o mare simpatie către clasa ţărănească. De obiceiŭ în clasa socială din care face parte autorul, predomneşte părerea că numaĭ atuncĭ proprietaruluĭ poate să-ĭ meargă bine, cînd ţăranul e în lipsă şi sărăcie!!

*
* *

Revista idealistă, sub direcţia luĭ Mihail G. Holban este o intreprindere lăudabilă însă foarte îndrăzneaţă făcută de meritosul eĭ director, de a înfiinţa o revistă mare (apare lunar în un volum de 216 paginĭ). Ea imitează pentru lumea românească în miniatură ceea ce sunt marele reviste apusene pentru cercul mult maĭ vast al cetitorilor lor. Materiile celor două numere apărute până acum (Martie şi April) sunt foarte interesante şi bine scrise. Caracterul tuturor lucrărilor e însă maĭ mult critic; puţină literatură propriŭ zisă. Un singur roman al doamneĭ Eugenia Ianculescu de Reuss *Spre desrobire* (nu inţălegem pentru ce cuvîntul e scris cu z-*dezrobire*) bine scris şi care denotă o minte cugetătoare. Dialogurile însă aŭ prea mult caracterul de discursurĭ; ele trebue maĭ întrerupte; apoĭ abuzază de cuvîntul creer în loc de spirit, maĭ ales în o scriere aşa de idealistă cum e romanul doamneĭ de Reuss. Aceste observaţiĭ numaĭ ca prilej. Vom reveni. Revista d-luĭ Holban, conţine apoĭ dărĭ de samă destul de numeroase asupra cărţilor romîne apărute şi spicuirĭ din nenumăratele cărţĭ străine, o cronică politică internă şi una externă. Intr'un cuvînt e o revistă bună, foarte bună.

Ĭ urăm viaţă lungă şi maĭ ales destuĭ abonaţĭ pentru a se susţinea.

A. D. Xenopol

*
* *

In sesiunea academică din acest an, s'a făcut puţine comunicărĭ: d. St. Hepites a cetit interesanta sa cuvîntare de primire, despre Meteorologie. S'a dat premiĭ d-luĭ colonel Hîrjăŭ, I. Slavicĭ, dr. Manicatidi, St. Iosif, Jean Bart, I. Djuvara, St. Meĭtani; celor doĭ dintăĭ premiile întregĭ la care aŭ concurat, primul 4000, altul 5000 de leĭ; celor din urmă s'a împărţit în sumĭ deosebite ceĭ 5000 de leĭ aĭ premiuluĭ Adamachi. Dr. Manicatidi a luat 2000.

*
* *

In un cerc din Bucureştĭ s'a cetit de artistul teatruluĭ naţional de acolo d. Vasile Leonescu, noua lucrare dramatică a eminenteĭ poete *Riria*, tragedie în 5 acte în proză şi versurĭ *Kiajna şi Ioan Vodă cel Cumplit.* Aŭ luat parte la întrunirea literară directorĭ de reviste şi de ziare din Bucureştĭ. Gazetele bucureştene dintre 2—5 Aprilie *(Universul, Le Roumanie, Patriotul, Conservatorul)*, recunosc cu toatele talentul minunat al autoareĭ şi întipărirea covîrşitoare ce a lăsat cetirea.

*
* *

D. A. D. Xenopol, cît a stat în Bucureştĭ la sesiunea academică, a ţinut o conferenţă la Ateneŭ asupra *stăreĭ economice a ţăranuluĭ*, conferinţă ascultată cu cel maĭ mare interes şi care va apărea în extenso în *Revista idealistă* a d-luĭ M. G.

Holban; a maĭ făcut la Academie o comunicare asupra *Politiceĭ de rase* care a repetat-o, ca lecţiune ţinută studenţilor la Universitatea din Bucureştĭ.

*
* *

La Renaissance latine de cînd a intrat sub direcţiunea principeluĭ Constantin Brancovanu se desintereseazä tot maĭ mult de Romînĭ. Pare a voi să se ocupe numaĭ de latinitatea apusană. Cînd era maĭ înainte sub direcţiunea unuĭ francez, România era mult maĭ îngrijită. Nicĭ nu se putea altfeliŭ sub conducerea unuĭ om ce vra să pară Francez, dar nu-ĭ nicĭ Francez nicĭ Romîn.

*
* *

Arta şi literaratura romînă conţine în numărul seŭ ultim o foarte lăudătoare dare de samă despre *Domnia luĭ Cuza-Vodă* de A. D. Xenopol datorită directoruluĭ aceleĭ reviste d. *N. Patraşcu.*

*
* *

La congresul istoric din Roma, membriĭ ieşanĭ singuriĭ Romînĭ ce aŭ luat parte la acest congres (domnul Tocilescu, cu ceĭ 200 escursioniştĭ, aŭ fost la *congresul latin* şi aŭ ajuns la Roma, după închiderea cogresuluĭ istoric), aŭ fost împărţiţĭ: *Ioan Găvănescul* la secţia filosofică, *Th. Antonescu* secţia arheologică şi *Riria* la secţia istorieĭ literare.

*
* *

A apărut 3 volume de *Studiĭ sociale* ale domnuluĭ N. Basilescu, profesor de economia politică de la Universitatea din Bucureştĭ.

Vol. I Idealismul social.
» II Străiniĭ în România.
» III Talpa ţăreĭ.

Arhiva va face o dare de samă asupra acestor lucrărĭ.

Scrisoarea d-luĭ Gr. Ghica-Deleni către d. Xenopol în chestiunea statueĭ luĭ Cuza-Vodă.

Prea Onorate Domnule Xenopol,

Domnia-Voastră care maĭ bine de cît orĭ-cine aţĭ putut aprecia fazele Domnieĭ luĭ Cuza-Vodă, descriind în pagine memorabile ideile cele marĭ, ce aŭ izvorît de la acea Domnie, daţi-mĭ voe să mă adresez către D-voastră, ca unul ce aţĭ ştiut a vă rîdica maĭ presus de obşteasca ingratitudine şi uitare, rugîndu-vă să ne ajutaţĭ a face să înceteze această vinovată nepăsare, luînd iniţiativa deschidereĭ uneĭ suscripţiunĭ publice — ar trebui să spun naţionale — pentru a varsa în bronz şi a transmite generaţiunilor viitoare statuia celuĭ ce a fost Marele Romîn Cuza-Vodă, al căruĭ nume este neperitor în istoria neamuluĭ.

Sper că de la mare la mic, fără spirit de partid, toţĭ Romîniĭ vor fi mîndri să plătească tributul lor de recunoştinţă:

Celuĭ ce a redobîndit, o treime din pămîntul strămoşesc, prin secularisarea averilor mănăstireştĭ;

Celuĭ ce a eliberat, şi a împroprietărit peste cincĭ milioane de ţăranĭ, care şi astăzĭ urmează a se împroprietări pe pămîntul restituit de dînsul patrimoniuluĭ naţional;

Celuĭ ce a stabilit legalitatea prin codicele moderne, rîdicînd justiţia ţăreĭ la nivelul statelor civilizate;

Celuĭ ce a pus bazele neatîrnăreĭ ţăreĭ, precum şi a înălţăreĭ eĭ, prin afirmarea constantă a principiuluĭ dinastieĭ naţionale, reprezentată prin un principe dintr'o casă domnitoare străină.

Vorbind de atîtea fapte glorioase, nu pot trece din

Numerele viitoare vor conținea:

Emilgar Studiŭ asupra luĭ Cîrlova.
C. Erbiceanu Poemul luĭ Palamide asupra luĭ Mihaiu Viteazu tradus în românește.
Stefan Popescu și A. D. Xenopol Corespondență (Chestiunĭ estetice).
A. Giers Din trecutul consulatuluĭ rusesc din Iașĭ.
Dr. St. Possa Copiĭ mici la sate.
Vrînceanu Conferință asupra alcoolismuluĭ.
Mateiŭ Millo Serbarea ostășască, piesă în versurĭ, inedită.
A. D. Xenopol Repețirea și succesiunea, a doua comunicare la Academia din Paris (1902)
Gh. Ghibănescu Originile Iașuluĭ studiĭ istorice.
V. Hulubeiŭ Satul Cărpiniștea, jud. Buzeŭ, monografie.
Lucreția Xenopol Studiŭ asupra La Valachie de Em. de Martonne.
Demetrescu Aldem Natura și omul în Carpațĭ.
I. Constantinescu Geografia economică a Românieĭ.
A. D. Xenopol Științele naturale și istoria, critica părțeĭ a doua a scriereĭ luĭ H. Rickert.
« Romîniĭ și Maghiariĭ studiu publicat în Renaisance latine No. 4 pe 1902.
« Chestiunea Izraelită în România. Idem No. 6, 1902.
N. Bosnief-Paraschivescu Paginĭ uitate.
Bonciu Ancheta rurală din comuna Budeștĭ (Rîmnicul-Sarat).

Poeziĭ: *Ana Conta Kernbach, Emilgar, P. Vrănceanu, Bosnief-Paraschivescu, G. Tutoveanu Rama, Ed. Gruber, Fl. Becescu, Leon Cerchez.*

Documente din domnia luĭ Cuza-Vodă din bogata colecție a d-luĭ Th. Rossetti.

Documente asupra Iașuluĭ din colecția Gh. Ghibănescu.

A apărut Domnia luĭ Cuza-Vodă de A. D. Xenopol.

Anul XIV. MAIU.—IUNIE. 1903. **No. 5 şi 6.**

ARHIVA

Organul Societăţeĭ Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞI

Director: A. D. XENOPOL

APARE O DATA PE LUNA

SUMARIU: Pag.

Notiţe diverse.

ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru abonamente şi trimeterĭ de banĭ, a se adresa la Dl A. D. Xenopol saŭ la librăria P. Iliescu & D. Grossu, Iaşĭ.

Comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a se adresa D-luĭ *A. D. Xenopol, Iaşĭ.*

IASI
TIPOGRAFIA EDITOARE „DACIA" P. ILIESCU & D. GROSSU
1903

ARHIVA

ORGANUL SOCIETAȚEI ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Anul XIV. Maiŭ și Iunie 1903. No. 5 și 6.

PERSOANELE

Ioan Vodă cel Cumplit (Ion Armanul)	Petru Șchiopul
Schipor pescar	Vestitorul I
Ieremia Golia parcalabul	Vestitorul II
Dumbravă Vornicul	Sultanul Selim
Crăciun postelnicul	Vizirul Socoli
Lupu Stroicĭ	Un Turc
Berbeciu logofătul	Un pașă
Ioan vistiernicul	Un Ceauș
Nicoară comisul	Un Eunuc
Bilăi stolnicul	Doamna Kiajna
Lupea Huru	Ioana fiica luĭ Schipor
Radu fiul luĭ Schipor	Smaranda doamna luĭ Ioan Vodă

Boierĭ, răzăşĭ, ostaşĭ, turcĭ, cadîne, jupănese.

Acțiunea se petrece între 1572—1574.

RIRIA

CHIAJNA și ION VODĂ CEL CUMPLIT

ACTUL I.

O casă de pescar cu unelte de pescărie prin cuie. In fund o scară care dă în pod. Un opaiț arde pe prichiciul sobeĭ. E sară.

SCENA I.

SCHIPOR, IOANA. (Schipor șade jos în fața foculuĭ în haina de pescar și drege un năvod. Ioana stă la gura sobeĭ cu furca și fusul în mînă, privind la jaratec.)

SCHIPOR.

Ioano ce tot tînjeștĭ? De o bucată de vreme încoace nu te maĭ prinde nicĭ chef, nicĭ voe bună. Nu cum-va, cum zice maică-ta, a venit vremea de ducă din căsuța părintească?

IOANA.

Nu tată. (Cată împrejuru'ĭ; aude un sgomot, ridică degetul în sus) Ia.... Nu'ĭ nime, se vede.

SCHIPOR.

No fi nimic...... Dar unde's fete marĭ vrăjește dracul...... și apoĭ le vezĭ că tînjesc mereŭ.

IOANA

Zeŭ nu tînjesc tătucă (Oftează greu); dar mă gîndesc la multe, căcĭ ne cam năsădesc treburile în ajunul Crăciunuluĭ. (Merge de se uită prin fereastra din stînga punînd mînile streșină la ochĭ).

SCHIPOR

Ce-ĭ? Vine cine-va? Ce te uițĭ a oaspețĭ și parcă bat și cîniĭ a om.

IOANA.

Se vede roind ceva în partea aceea unde se poartă mereŭ Jupîn Ion cel Chipos și cu scutelnicul d-sale Ieremia.

SCHIPOR.

O fi roind multe spre baltă, dar roesc multe și în gîndișorul tăŭ în pilda luĭ Ioan cel Chipos săŭ a ucenicului săŭ . . . . . . Dar tu fiĭ cuminte, că acesta'ĭ boier de samă, după cum îl arată portul. El pare om de viță, vorbește în multe chipurĭ; apoĭ se zice că bogățiile luĭ nu le poate număra nimenĭ. Numaĭ giuvaericalele ce poartă în zilele marĭ, la fes, la cealma și la chimir maĭ povestesc de ele . . . . . . N'are să se uite la o fată de pescar ca tine.

IOANA

Dar nu mi-aĭ spus tu oare în basmele de sară, că Dochia frumoasa era o păstoriță? Și de a cuĭ drag oare veni Traian pe aice? O fi ce o fi și ăsta; dar marele deatuncĭ era chiar împărat; căcĭ el venĭ cu-o oaste ce zguduia pămîntul, de toțĭ ziceau aman! . . . . Joan o luntre duce ușoară ca o coajă; dar și el pare 'ntrînsa un puĭ chiar de Roman.

SCHIPOR

Crezĭ tu că mîndrul ăsta s'o fi 'ndrăgit de tine? El la mărirĭ visează şi planurĭ face 'ntr'una; căcĭ eŭ am prins adesea cîte o vorbă scurtă, din multe ce'şĭ spun dînşiĭ, cînd eĭ la sfaturĭ staŭ ..... O lasă la o parte lung brîul ce se încinge în jurul minţeĭ tale ..... gîndeşte-te la treburĭ, la furcă, la vatale. (Desmerdînd-o) Saŭ spune, spune taicăĭ saŭ maică-ta, de vreĭ, de ce de o vreme 'ncoace rîd lacrimĭ ochiĭ tăĭ?

IOANA

Eheĭ! tătucă dragă, povestea e cam lungă ...... Cînd eu veniam spre sară, să te aştept la vad şi-a dor îmĭ lungeam ochiul spre rîul spumuit, vedeam eşind din valurĭ ce spintecă lopata, un chip aşa de mîndru ca sfinţiĭ din altar ...... Şi ce nu poate oare să sape sara valul în mintea'n dor mrejită a feteĭ de pescar! Spre chipul ce'nălţase din apă sinul eĭ, eŭ mă uitam la dînsul cu ochiĭ a hîrjoană şi se încurca în juru'mĭ un gînd care vrăjia un dor ascuns în mine care de mult mijia. (Stă un minut apoĭ repede, apucîndu-ĭ umeriĭ). .... Şi tu, tu eştĭ de vină, o da iubite tată de-acest gînd năzdrăvan; că'mĭ povesteştĭ într'una de zmeĭ cu barbă lată, de-oştenĭ marĭ ca Ştefan. (Oftează lung, apoĭ inspirată) ..... O dată văd o barcă sosind în goana văsleĭ .... Era chiar în spre sară şi zarea se 'negrea ...... Sar iute 'ntr'o clipită să te cuprind în braţe; căcĭ era lungă vremea de cînd te aşteptam .... Dar de o dată, uite, mă simt sus ridicată aşa de subsiorĭ şi văd în ochĭ voinicul ce-ades eşia din baltă, privind adînc spre mine cu ne'nţeleşĭ fiorĭ. Mă lasă apoĭ cu toană să cad din a luĭ braţe, de simt că'mĭ sapă talpa nisipul pănă la gleznă ...... Cat să maĭ văd voinicul, dar e 'ntuneric beznă. Şi-acu simt că mă arde un loc aicĭ pe faţă unde-am simţit atuncea obraz

lingă obraz, şi caut mereŭ lanţul ce-a fost lîngă grumaz. De ce, pentru ce oare, nu înţeleg nimic, şi fără să'mĭ daŭ samă, simt lacrimĭ marĭ că'mĭ pic din ochiul meŭ ce cată în desul întunerec un lanţ ca cel d'atuncea eŭ gîtul să mi-l ferec. Un dor îmĭ ară pieptul ca plugul un ogor; aş vrea să trăesc încă, dar parcă să și mor. (S'aude vuet la uşă şi apare Ieremia Golia cu părul roş şi barba maĭ închisă).

SCENA II.

IEREMIA-GOLIA, SCHIPOR, IOANA.

IEREMIA

Buna vremea şi bun găsit.

SCHIPOR. (Netezindu-şĭ părul).

Bun venit; ce se maĭ aude din larg?

IOANA (Dă un scaun luĭ Ieremia şi se pune spăşită lîngă sobă).

IEREMIA

Veste bună, umblă corăbiile tot în plin.

SCHIPOR

D'apoĭ corăbiile cum n'or umbla, dacă aŭ vîsle şi inimĭ de Romînĭ pe ele? Dar întreb cînii ceĭ de pradă nu maĭ rînjesc spre noĭ.

IEREMIA

Spurcaţiĭ de Turcĭ cum nu şi-or arăta colţii cînd horopsita de Chiajnă umblă în lungişĭ şi 'n curmeziş ca să maĭ aşăze pe un tron rîvna eĭ cea mare pentru ea saŭ pentru vre unul din milogiĭ eĭ.

SCHIPOR

Aĭ dreptate chir Ieremia. Pădurea n'o culcĭ la pămînt păn'ce n'aĭ coadă la topor din ea. Boeriĭ i-aŭ nărăvit răŭ Turciĭ, şi la ascuţitul lor tăiuş, de n'ar avea coadă pe vre unul din aĭ noştriĭ nu ne-ar maĭ putea sfărma nicĭ hăcui . . . . . Cînd marele nostru Stefan a închinat ţara Turcilor, vedea că urmaşiĭ îĭ sunt bicisnicĭ. Dar nu putea să creadă că boeriĭ sunt aprinşĭ de puterea domnieĭ şi că vor face mezat din inimă şi sîngele ţăreĭ lor . . . . Eheĭ! Jupîn Ieremia, grele timpurĭ avem şi om maĭ avea cît n'om fi cu toţiĭ la o laltă. Rupĭ uşor o sută de mlădiţiĭ una după alta, dar fărmĭ greŭ un mănunchiu chiar de trestiĭ.... Mare'ĭ Dumnezeu! Dărui-ne-va el vre-un mîntuitor să ne scape neamul de prăpastie. (Ridică minile spre cer).

IEREMIA

«Cînd norocu'şĭ schimbă pasul n'aduc anĭ ce-aduce ceasul». Cine ştie dacă jupîn Ion neguţitorul de pietre scumpe, n'o afla în inima luĭ puterea să scoată din sînul ţereĭ noastre, care clocoteşte de furtunĭ, mărgăritarul ce ne trebue. S'a zis că vremile marĭ fac oameniĭ marĭ.

SCHIPOR

Vree Domnul! Dar văd că Jupîn Ion al d-tale are multe treburĭ de făcut. Face şi visurĭ de domnie, dar visează şi la fete cu cosiţa castanie. Cele de domnie sunt treaba luĭ; dar cele-lalte sunt şi treaba mea.

IEREMIA

Cînd oameniĭ aŭ inimĭ marĭ, ele trebue să bată pentru toate cele bune şi frumoase . . . . Moş Schipor până m'oĭ încălzĭ şi frumoasă Ioană mi-o da o ţiră de sorbitură fă bine şi'mĭ prinde luntrea la vad, căcĭ mîna ta-ĭ de mult stăpînă pe cîrmă şi pe val.

SCHIPOR

Aşa ĭ, aşa ! Valul şi apa îmĭ sunt stăpîne; dar nu vă fie cu banat, sunt şi eu stăpîn pe ele.

IEREMIA

Moş Schipor, uite ce te maĭ rog. Sunt acolo nişte băetanĭ pe care mă nevoesc a'ĭ ţinea în loc. Fă-ĭ să mă aştepte cu voe bună (dîndu-ĭ o pungă). Iată ceva ca să le ieĭ vre o sîngeapă.

SCHIPOR

Sunt ostaşĭ?

IEREMIA

Foştĭ ostaşĭ, şi adicătelea taman mneata nu ştiĭ că tot Romînul e un ostaş şi tot luntraşul un căpitan.

SCHIPOR. (Afirmă din cap; dar cam stă la îndoială).

IEREMIA (Cu putere).

Ştiĭ bine tu moş Schipor, că ţara romănească, începînd de la mica colibă de pescar, găzdueşte cu casă, cu hrană, şi cu gîndul bun pe orĭ-ce calător.

SCHIPOR (Işĭ ia cojocul, mantaua şi merge de-şi desprinde flinta. A parte).

Anapoda Romîn! Te face să facĭ ce pofteşte, vrînd nevrînd. Pestriţă'ĭ e faţa. De nu i-ar fi şi inima şi gîndul! (Tare) Bună sara . . . . . . Nu mă face să te aştept mult ; căcĭ nicĭ nu-ĭ ştì cînd te-ĭ pomeni cu mine înapoĭ.

IEREMIA

Aşteaptă-mă acolo, moş Schipor. Cum m'oĭ încălzĭ, vin să te scot din slujbă.

SCHIPOR. (Face un semn Ioaneĭ, îĭ spune ceva tainic, Ioana îĭ face la rîndul eĭ semne să n'aibă grijă şi îĭ arată pe furiş uşa din fund. Schipor ese).

SCENA III.

IEREMIA GOLIA, IOANA.

IOANA (Pregăteşte de mîncare).

IEREMIA (Se aşază la masă, făcînd cruce).

Ia'n spune tu Ioano, frumoasa mea Ioană, ce gîndurĭ trec prin mintea'ţĭ cînd se avîntă ochiul prin mica ferestruică spre lungul, neted mal? Eŭ văd şi mult adesea prin crucea 'ncheietureĭ, frumoşi-ţĭ ochĭ de pară cum varsă la scînteĭ, scînteĭ ce merg s'aprindă în gîndul luĭ Ion un fel de nu'ş ce'mĭ pare a vatră de jăratec, căcĭ coace într'însul gîndurĭ de tînăr nebunatec . . . . . Nu-ĭ vorbă că frumosul nu-ĭ slut nicĭ pentru mine; dar celuĭ prins în mreje maĭ mîndre toate-ĭ par.

IOANA

Cine-ĭ îndragostitul şi cine zălogit-a şi inima şi gîndul ?

IEREMIA

De mă săruţĭ ţi-oĭ spune. De nu, îţĭ fac în ciudă.

IOANA

Să te sărute naĭba, căcĭ eŭ Ioana Schipor nu am năravul cela.

IEREMIA

Nărav de'ĭ sărutatul, apoĭ fără îndoeală-ĭ năravul cel maĭ bun (Dă să o sărute).

IOANA. (Se apără).

Nu şugui bădică, ca să nu'ţĭ pară răŭ.

IEREMIA, (Mergind după dînsa)

Dar cuĭ doar răŭ să-ĭ pară c'a sărutat o fată?

IOANA

Zăŭ cuĭ? ia chiar mnetale, căcĭ fetele cinstiie nu aŭ doară numaĭ gură, ci uite au şi palme; . . . . . şi cînd daŭ de-un obraznic, maĭ aflu şi-o cociorbă. (Scoate din colţ o cociorbă şi i-ĭ o arată).

IEREMIA

Lasă vorba la o parte, nu fiĭ rea şi blestamată. Cuĭ nu-ĭ place-aicĭ pe lume să sărute-un puĭ de fată? Ce n'ar face pentru tine dragul meu jupîn Ion (Scoate nişte giuvaerurĭ). Uite ţi-a trimis acuma chiar prin mine un poclon. Ş'apoĭ dă leicuţă-Ioană, nu'ţĭ fie cu supărare, să'ţĭ spun lucrul abitir, nu-ĭ prea cade-aşa adesea uneĭ biete pescăriţe un atare chilipir. Las ruşinea la o parte nu-ĭ făcută pentru tine; e o haină cam bogată ce n'o poartă orĭ şi cine.

IOANA (Supărată)

Cred ruşinea c'a făcut-o D-zeŭ pentru tot omul şi de-ĭ haină oblicită s'o îmbrace bogătaşul, apoĭ cel sărac într'însa cată a'şĭ afla sălaşul..... Eŭ te rog să plecĭ îndată; nu sunt Eva nicĭ nu-ĭ pomul. Şarpe 'nveninat acuma pieĭ din mica mea colibă, de nu vreĭ ca mîne popa să'ţĭ mămînce din colivă... Ce maĭ staĭ? Te 'ntîrziĭ tare şi de loc nu ţi-a fi bine, dac'ar da Schipor acuma cu auzul peste tine. Mergĭ de spune la aceia ce trimisu-te-aŭ aicĭ, că ră-

zăşii şi pescarii în simţiri nu sunt calicĭ. Spune'ĭ că nicĭ cînd piciorul nu se spurcă el de calcă până şi pămîntul gol (Ferindu'şĭ mîna de mîna ce i-o întinde Ieremia şi dînd înapoĭ); dar că mîna se mînjeşte cînd s'atinge de nămol. Du' de-ĭ spune 'n stărostie la răzăşĭ şi la pescarĭ, că primiţĭ sunt cu ruşine aĭ mişeilor samsarĭ.

IEREMIA (a parte).

Părdalnică de fată! de-ar fi ca dînsa multe! Ce să fac? Gîndi-ĭ eŭ bine c'o voĭ duce făr' de vrute. (Merge spre uşă, şueră. De o dată apar cîţi-va oamenĭ. Ioana se sperie, fuge spre uşa din fund; oameniĭ daŭ după ea, se încurcă prin lăiţĭ).

OAMENII

Haĭ iute cu noĭ mîndro, acu saŭ nicĭ odată; pe dînsa să o prindem cu toţiĭ la o laltă. (In timp ce oameniĭ se descurcă şi se scoală de jos, Ioana a eşit prin uşa din fund, strigînd ajutor. S'aude un vuet afară şi Ieremia şi oameniĭ fug. De odată se aude un ţipet dat de Ioana.

IOANA

Ş'aicĭ sunt talharĭ. (Ea apare din noŭ pe uşa din fund, urmată de Ion învelit în un burnuz cu o glugă peste cap şi faţă.

SCENA IV.

ION ARMANUL, IOANA

ION (Iea pe Ioana de mînă şi o aduce silit în faţa sceneĭ).

IOANA

Ce vreĭ? Şi tu tălhare gîndeştĭ să mă omorĭ! Cînd vraĭ ca să ieĭ cinstea, poţĭ arma s'o coborĭ şi pieptul uneĭ fete lipsită de-aparare tu poţĭ ca să-l străpungĭ. Iţĭ spun cît voiŭ fi în viaţă la ţintă n'aĭ s'ajungĭ. Dar leapădă-ţĭ

burnuzul (Trăgînd de el). Ce staĭ şi nu răspunzĭ? Orĭ de-a solieĭ tale ruşine te cufunzĭ? (Ion leapădă burnuzul. Ioana văzînd pe Jon dă un ţipăt şi se retrage cu groază înapoĭ. Cu voacea schimbată). Acest viteaz barbat ce-am întîlnit o dată şi-atît m'a fermecat! Credeam că nu-ĭ tovarăş grozavilor mişeĭ şi iată 'n fundul caseĭ ascuns fu printre eĭ.

ION.

Ioană stăĭ aice să-ţĭ spun, să-ţĭ povestesc, că nu sunt eŭ de vină; nu-ĭ planul mişelesc, şi nicĭ măcar pe dînsul să nu mi-l ţiĭ de răŭ; e slugă mult plecată pentru stăpînul seŭ. Trimisu-l'am spre tine; cu gîndul bun se duse; necunoscîndu-ţĭ firea, s'a încurcat în spuse... Mă iartă şi pe mine şi iartă-l şi pe dînsul, sărmanul credincios că dăruit îmĭ este cu sufletu-ĭ vînjos.

IOANA.

Ce ţi-a dăruit ţie asta să ştiŭ nu voiŭ. Mi-a dăruit el mie şi tină şi noroĭ. In neamurile cele 'ncuscrite cu păgînĭ, pe inimă, pe fapte, sunt mulţĭ ce nu's stăpînĭ. In mîndra noastră viţă, neatinsă, nespurcată, stă fala vredniciei în inimă săpată, şi te poftesc pe tine să nu uiţĭ că's Romîncă... Viteaza-ne străbună s'a prefăcut în stîncă, cînd un Traian cu zorul îĭ puse jugul greŭ, căcĭ nu-l văzuse 'n mînă ţinînd un curcubeŭ. De-atuncĭ a Dochieĭ-umbră ciopleşte tot din stîncĭ bucăţĭ de inimĭ mîndre ce pune în Romîncĭ. De eştĭ străin acuma, tu pieĭ din faţa mea; de eştĭ Romîn, atuncea greşala-ĭ şi maĭ grea. De la străbuniĭ noştri n'am moştenit ruşine şi'n sînge plin de slavă se scaldă-a noastră pîne, iar de-ĭ pămîntul ţăreĭ atîta de bogat, cu tînărul lor sînge prea des l'aŭ îngrăşat, cînd alungaŭ, dintr'însul pe duşmanul păgîn ce vrea să se tot facă pe sinul eĭ stăpîn.... Eŭ fată sunt săracă; coliba mi-ĭ avere; dar stare şi po-

doabe ruşineĭ nu voiŭ cere, chiar de rămîn in lume orfană şi stinghere. Pe tine chir Ioane şi sluga-ţĭ credincioasă blestemul să te-ajungă din suflet păn'la oase.

ION

Nu, sluga mea supusă nu voiŭ ca s'o blestem, ci din potrivă îndată aicea am s'o chem. Pe cînd ea la picioare îţĭ va cerşi ertare, am să-ĭ aduc cu lacrimĭ o bine-cuvîntare. Şi cum puteam eŭ crede saŭ bine-înţelege c'asemenĭ gîndurĭ mîndre eraŭ ca să se 'nchege şi mintea-ţĭ de copilă cu sufletul s'o lege. (Vrea să plece).

IOANA. (După o luptă internă).

Rămîĭ, o nu te duce, şi'mĭ spune încă'odată că gura ta jupîne nu fuse vinovată în cele izvodite şi 'n mîrşava lor faptă; căcĭ vezĭ jupîn Ioane, m'ar fi durut prea greŭ să văd că înşelasem cu tine gîndul meŭ, O! spune-mĭ, am nevoe să ştiŭ că mă cinsteştĭ şi să maĭ ştiŭ eŭ încă cinstit şi tu că eştĭ.

ION

De nu ar fi în mine simţirĭ de-aceste ascunse şi vinele în mine de nu ar fi pătrunse de gîndurĭ de dreptate şi de al cinsteĭ dor, eŭ nu aş maĭ fi vrednic să calc cu-al meŭ picior nicĭ ţărna ţăreĭ mele nicĭ pragul caseĭ tale; căcĭ voĭ sunteţĭ şi iţe şi spete şi vatale, voĭ talpa ţăreĭ mele, urzițĭ pînza frumoasă ce pe Traian îl leagă de viţa-ĭ sănătoasă.

IOANA

Jupîne m'aflu mîndră că gîndu-mĭ e legat de tine, de şi nu sunt eŭ fată de 'mparat, sunt mîndră că's Romîncă din neam împărătesc. Din sfinţi-mĭ spune tata că'ĭ neamul romănesc. Ş'apoĭ în lumea mare 'mpărat e Dumnezeŭ şi

'n zorĭ, 'namiză, sara îi spun că'ĭ tatăl meŭ. Acea ce-odinioară sumeț te-a înfruntat îțĭ stă acum în față cu creștetul plecat. (Se pune în genunchĭ).

IOAN

Ridică-te, dă-mĭ mîna să ți-o sărut Ioană, căcĭ rob îțĭ sunt eŭ astă-zĭ; iar tu veĭ fi icoană... ce-o străluci odată pe tronul romănesc, de Domnul mi-ajuta-va trăind să biruesc. (Intră Schipor).

SCENA V.

ION, IOANA, SCHIPOR, maĭ tărziŭ IEREMIA

SCHIPOR (Intrînd).

Ce-a fost aicĭ Ioano; ce mare 'ncurcătură mi-a spus chir Ieremia? Cê te-aĭ speriat de gluma ce-a voit să facă? In vitejie fată nu te știam saracă. (O mîngîie).

IOANA. (Privind pe Ieremia cu neîncredere).

O glumă, o glumă tată, de și ciudată glumă! Jupîn Ioan i-aicea și îțĭ va spune el, cum a eșit din gluma cu mare viclenie o faptă ce cinstește a țăreĭ vrednicie.

SCHIPOR. (Inaintînd spre Ion cam cu hărțag).

Ce cațĭ aicĭ jupîne? A fost gluma cu cincĭ; dar văd cu a mea fată rămas'a numaĭ unul. Ce cațĭ la miez de noapte în mica mea colibă? Un negustor de noapte noĭ îl numim talhar. Cine-ĭ fi tu noĭ nu știm, nicĭ știm de unde viĭ; dar văd c'a țăreĭ datinĭ, de loc tu nu le știĭ. Noĭ de la Țepeș-Vodă uitat-am a încinge coliba cu cînĭ aprigĭ și ușa cu zăvoară. Nu știĭ că 'n Romănia o fiică'ĭ o comoară și cinstea ni-ĭ averea ce nimenĭ nu ne-atinge.

IOANA.

Tu crede-mă pe mine, el nu-ĭ tălhar nicĭ răŭ.

ION. (Dă într'o parte pe Ioana).

Moş Schipor, cer ertare de tot ce s'a făcut. Dar chiar aşa departe s'ajungem nu am vrut. Că gîndurĭ rele avut-am zeŭ o mărturisesc; dar plin de fericire păcatul ispăşesc, căcĭ pe frumoasa-ţĭ fiică, din inimă, din suflet, cer astă-zĭ să mi-o daĭ, şi-aş vrea s'o fac stăpînă pe ţările iubite de Stefan şi Mihaĭ. Am doar un vis mîndru ce greŭ e de 'mplinit: să văd un singur sceptru peste-un pămînt iubit.

SCHIPOR. (Speriat).

Ce e? Ce spune dînsul şi în ce graĭ vorbeşte? Eŭ văd că vorba-ĭ dulce nu samănă-a turceşte. (Iute) Auzĭ chir Ieremia; dar vino maĭ spre noĭ. Trecut-a miezul nopţiĭ şi n'ăţĭ fi doar strigoĭ.

IEREMIA

Nu e strigoĭ moş Schipor şi nicĭ nu-ĭ năzdrăvan. El e Ion Armeanul nepot de-al luĭ Ştefan ce mîne saŭ poimîne pe tron poate fi pus. Vezĭ tu acum norocul ce'n casă ţi-am adus?

SCHIPOR. (Face temenele stîngace şi vrea să îngenunche).

ION. (Il ridică).

Tu n'aĭ adus norocul la Schipor nicĭ l'aĭ luĭ; al meŭ e azĭ tot darul, eŭ mîndru pot s'o spuĭ. Mi-aĭ oblicit tu mie prilejul ca să cred că'n inimĭ marĭ din rîndurĭ eŭ pot să mă încred. Să dee cerul mare şi Domnul cel de sus, să nu păşesc spre moarte pîn faptul n'oĭ fi dus; s'arăt că'n curţĭ bogate şi'n mult mîndre palate adesea stîrvurĭ pier;

iar șoimiĭ staŭ în cîmpurĭ şi zboară tot spre cer.... O vin aicĭ Joano cu graiuțĭ să 'rosteştĭ azĭ cu Jon Armanul că vraĭ să logodeştĭ.

SCHIPOR. (Zăpăcit(.

Un preot chir Remio şi-o ploscă cu vin roş, te rog le adă iute să bem pentru strămoşĭ. Veriga, o verigă s'aducă du la jug, s'o facem din tînjala ce trage-al nostru plug.

IOANA.

Tătucă (netezindu-l) nu-ĭ nevoe de-otgane nicĭ de fer; căcĭ de sunt vătămate orĭ-cît de tarĭ tot pier.

ION. (Atingînd părul Ioanei).

D'apoĭ Ioana are şi roţĭ rotunde'n păr, căcĭ cînd norocu'n lume un fir de păr nu l leagă, nu-l poate chiar să vree să-l lege o lume 'ntreagă.

IOANA.

O da tu aĭ dreptate, am s'o rătez din frunte.

ION.

Prin capete să facem a inimilor punte.

JOANA. (Taie viţa de păr face iute două inele şi le aduce luĭ Jon).

Mă dăruĭ astă-zĭ ţie. Veriga ţ'o alege şi fiĭ sigur că inimĭ şi suflete-o să lege.

IEREMIA. (Intră cu o ploscă).

SCHIPOR. (Luĭ Ieremia).

Şi cane şi ulcele cele de zile marĭ le adă aicea toate, da dă odată fuga, grăbeşte-te nepoate. (Cînd trece pe lîngă Ion, tot face temelene stîngace).

ION. (Luind pe Ioana, merge de se pune înaintea luĭ Schipor).

Moş Schipor, rog primeşte pe fiĭ de-ĭ logodeşte şi vorbele credinţeĭ de-asupră-le rosteşte. O bine-cuvîntare din inimă să daĭ ca s'aşteptăm în pace a nunţeĭ noastre-alaĭ.

SCHIPOR. (Bine-cuvinteaza).

Blagoslovească domnul pe voĭ şi pe aĭ voştri.

IEREMIA. (Toarnă vin, iaŭ toţĭ ulcele).

ION. (Luînd plosca).

Trăiască dar podoaba frumoaseĭ Romănii! Trăiască neamul care maĭ are aşa copiĭ; căcĭ tras-aŭ al lor suflet din inimĭ de eroĭ. Trăiască Romănia căcĭ cerul e cu noĭ şi întinde asupra-ĭ mîna cînd este în nevoĭ.

(Cortina cade).

ACTUL II.

TABLOUL I.

(Sala tronuluĭ împodobită de serbare; boieriĭ în haĭne bogate staŭ în dreapta, iar răzăşiĭ în stînga, printre eĭ Ioana şi cu Schipor. Intră Ion venind de la biserică cu toată pompa cuvenită; toţĭ vin să-ĭ sărute mîna şi poala haineĭ. Ioana se apropie şi ea; Ion o ridică şi o sărută pe frunte; par miraţĭ ceĭ din jur şi se uită la ea. Apoĭ Ion merge şi se aşază pe tron,—de unde îşĭ începe cuvîntarea).

SCENA I.

ION, LUPU STROICI, IOANA, SCHIPOR, CURTENI.

ION

Dragiĭ meĭ boerĭ şi iubitele mele slugĭ, azĭ sărbătoriţĭ urcarea mea pe tron. Vree Domnul ca întreaga mea Domnie să fie o sărbătoare. Baştina mea se trage de-a dreptul din seminţia mareluĭ nostru Stefan. (Toţĭ împreună cu Ion pleacă capul în jos). Se vede că prin moştenirea sîngeluĭ simt clocotind în mine o mare pornire de dragoste pentru ţară şi pentru voĭ. Strămoşul nostru prin marele luĭ izbînzĭ a rîdicat faima neamuluĭ, aşa ca toţiĭ: Turcĭ, Tătarĭ, Ungurĭ, Nemţĭ, Leşĭ, ziceaŭ: poporul luĭ Stefan iĭ poporul luĭ Dumnezeŭ; căcĭ cu o fărămiţă de pîne şi un praf de brinză plecaŭ eĭ la războiŭ şi nu mureaŭ de foame, nicĭ nu le slăbia puterea. In mine ferbe dorul ca acest neam ridicat prin vitejie să-l aduc la stăpînirea de sine. Haraciul ce-l

plătim Turcilor merge ca săul în carne grasă; merge de îmbogăţeşte pungile nesăţioşilor păgînĭ, săcătuindu-ne puterile noastre. (Cătră boierĭ). Dacă mulţĭ din voĭ iubiţĭ boierĭ, aveţĭ averĭ, asta nu însamnà nimic. O ţară e mare şi bogată cînd poporul iĭ bogat. Să ne îndreptăm dar toate puterile în spre această ţintâ; să sporim avutul poporuluĭ înlesnind plăţile prin adăogirea monedeĭ de aramă şi întinzîndu-ne mîna uniĭ cu alţiĭ, să uităm că suntem boerĭ şi plăeşĭ şi să ne amintim numaĭ că suntem fiĭ aĭ aceluiaşĭ pămînt şi doritorĭ aĭ aceluiaşĭ bine, binele obştesc, Moldova ce iubim. Mîna îmĭ va fi uşoară pentru aceĭ bunĭ şi drepţĭ, aspră şi ucigătoare pentru aceĭ răĭ şi ticăloşĭ; neiertătoare pentru vînzătorĭ. Vree Domnul ca scînteele a prinse ce sar din sufletu-mĭ ce arde ca stejarul, să meargă să se înfigă în sufletul vostru aprinzîndu-l de acelaş dor; iar lacrămile gloateĭ asuprite să meargă să stîngă în sufletele voastre, dorinţa de domnie: căcĭ cu toate că în multe din casele voastre s'a aruncat sămînţa neamurilor domneştĭ, să aşteptaţĭ până voia Domnuluĭ vă va rîdica singură spre mărire. Unirea face puterea, iar desbinarea aduce peirea căpeteniilor şi sărăcia gloatelor. Trăiască Moldova, trăiască Ţara Muntenească, trăiască marea Românie, unită, visată de mine... O săgeată! (I se aduce una din tolba unuĭ ostaş; o pune cruce cu un cuţit şi zice:) Juraţĭ pe această cruce făcută dintr'un cuţit şi o săgeată, că veţĭ fi uniţĭ spre lauda şi faĭma neamuluĭ iubit. (Ioan face cruce, sărută crucea apoĭ el singur o dă la toţĭ să o sărute).

LUPU STROICI

Inalte Doamne, fiĭ bine-venit între noĭ. Cu drag te-am chemat; cu drag ne vom supune. Mîndri suntem cá'n sufletul vostru bate inima şi sufletul luĭ Stefan. Vree Domnul să putem împlini gîndurile cărora părtaşĭ suntem cu trup, suflet şi credinţă. Trăiască Măria Sa Vodă, trăiască Moldova, trăiască România.

ION

Vă mulțămesc pentru bunele voastre urări. Vree Domnul ca ele să trăiască mult în inimile voastre. Această sărbătoare vreaŭ să o încep cu un act de mulțumire către Ion Schipor, pescar de pe malul Dunăreĭ, în coliba căruia am stat adesea odihnindu-mă și care de multe orĭ cu luntrea-ĭ ușoară m'a purtat pe malul țăreĭ iubite. Ion Schipor vin aicea împreună cu fiica ta. (Doĭ boierĭ îl iaŭ de subsiorĭ și'l aduc cam rușinat înaintea tronuluĭ). Iţĭ dăruĭ ție acest hrisov și te fac stăpîn pe o moșie. Mergĭ și poartă cu vrednicie cinul de Sărdar.

SCHIPOR (Se pleacă pănă la pămînt).

Măria-ta, mare bucurie îmĭ facĭ că vreĭ să mă rîdicĭ la cinste. Blagoslovit să fie numele Domnuluĭ și numele vostru. Dar prea slabe sunt bătrînele mele umere pentru asemenea mărirĭ. Aceste buclucurĭ nu sunt bune pentru aceĭ ce nu le-aŭ deprins de tinerĭ. Voiŭ să mor cum am trăit supusa voastră slugă, pescarul Ion Schipor.

ION

Vrednic suflet! Ioano ascultat-aĭ ce spune tatăl tăŭ? Luĭ nu-ĭ trebuie stare; dar ție?

IOANA (Apropiindu-se de tatăl săŭ).

M'am deprins de mică să nu știŭ alta de cît voia bătrînuluĭ meŭ tată. Iertat să 'mĭ fie dar să zic și eŭ ca el; că bucuria nu stă în avere.... și norocul dacă.... un fir de păr nu'l leagă.... nu poate că să'l lege să vie o lume 'ntreagă.

ION

Mergețĭ cu sfintele voastre gîndurĭ în mica-vă colibă. Ieremia du' de-ĭ ospătează și fă să li se dea puțin din cele

multe ce ne dădeaŭ şi dînşiĭ în mica lor colibă, pe cînd eram pribegĭ.

IOANA şi SCHIPOR (Merg de sărută mîna luĭ Ioan: el îmbrăţoşază pe moşneag, iar pe Ioana o sărută pe frunte. Ea îşĭ atinge poala vestmîntuluĭ domnesc de frunte. Ese).

UN VESTITOR

A sosit doamna Chiajna.

ION.

Să intre. (Către curtea luĭ) Vine vînzătoarea, voesc să rămîn singur. (Cînd curtea luĭ Ion dă să iasă, intră Chiajna cu curtea eĭ. Curtea luĭ Ion se opreşte. Chiajna păşeşte spre tronul unde stă Ion Vodă).

SCENA II.

CHIAJNA, ION, IEREMIA, CURŢILE.

CHIAJNA

Ca şi-a Sabatuluĭ regină, mergînd spre Solomon, din fundul ţăreĭ sale, vin şi eŭ spre Ion Vodă, să mă 'nchin şi să aduc urările de fericire şi de laudă tronuluĭ moldovenesc, că te-a 'nălţat pe el. Fiiĭ meĭ Petru şi Alexandru îţĭ trimit închinările lor. (Ion face un semn curţeĭ luĭ care se retrage, luînd şi pe curteniĭ Chiajneĭ. Ion cu Chiajna rămîn singurĭ).

ION

Imĭ pare cam ciudată a voastră încercare de-a maĭ veni la mine cînd ştiţĭ ce am vorbit.

CHIAJNA

Şi crezĭ că dintr'o vorbă schimbată într'o luntre, eŭ pot să-mĭ trag norocul saŭ nenorocul meŭ?

ION

Dar de ţi-am spus atuncea al meŭ gînd făr' de frică, cînd nu aveam putere şi nu ştiam eŭ încă, de voiŭ ajunge-odată să capăt acest tron, iar tu eraĭ stăpînă pe un tron şi.... poate pe-altul: căcĭ ştiĭ să 'nmrejeştĭ lumea cu multe-ademenirĭ... A ta ameninţare n'a 'nduplecat a-tuncea statornica mea voe. S'acum ca şi atuncea, răs-punsu-mĭ e tot *nu !*

CHIAJNA

Crezut-aĭ că aicea venit-am să mă cert şi să ascult eŭ iarăşĭ mustrărĭ neîmpăcate, pentru a mea urgie şi-ur-maşele eĭ fapte. M'aĭ judecat tu oare şi poţĭ ură s'aruncĭ iubireĭ ce-avut-am pentru sărmaniĭ pruncĭ, ce rămăsese'n lume străinĭ, fără de sprijin. Ce trebuia să 'nchipuĭ? Să lupt eŭ cu zăvoziĭ ce vrut-aŭ să'mĭ răpească şi slava şi-al lor drept. Ce-ar fi făcut eĭ oare, de nu aflaŭ în mine puterea năzuinţeĭ şi dorul de izbîndă arîndu'mĭ al meŭ piept? Şi poţĭ să maĭ fiĭ blîndă şi 'n tine să nutreştĭ simţirĭ ce moaie ura în inimĭ femeeştĭ?..... *Tu, tu* nu ştiĭ ce poate dorinţa de mărirĭ şi patimĭ ce stîrneşte în suflet şi simţire îndepli-nirea eĭ? (Imblînzită) Tu nu ştiĭ ce-ĭ iubirea.... In viaţa'ţĭ chinuită şi plină de 'ncercărĭ nu aĭ putut pricepe..... nicĭ sigur întîlnit-aĭ în fuga vîrsteĭ tale vr'un suflet iubitor, să te deştepte-o clipă, s'aducă mîngăiere l'al rîvneĭ mare dor. Sunt mamă..... şi în juru-mĭ, de şi-s tînără încă, copiiĭ 'mĭ sunt bărbaţĭ. Şi eŭ până acuma n'am trăit pentru alta de cît pentru dorinţa de aĭ vedea aşezaţĭ pe tronul părintesc. Astă-zĭ mă aflu 'n vrîsta cînd inima pricepe c'a eĭ singu-rătate povară mare e. De aceea înşelată de gîndul ce năs-cuse din... vorbe ce-odată..... tu mie îmĭ spuneaĭ.... Cre-zut-am... că în ele iubire ascundeaĭ.

ION

Nu!.... Ură....

CHIAJNA

Cum?.... ură era oare ispita de atuncĭ?

ION

Nu ură, numaĭ ură.... de vraĭ chiar înşelare. Eraĭ 'nalta şcoală la care învăţam. Spuneaĭ atuncĭ tu Chiajno că aĭ putea cu aur chiar totul să deschizĭ.... Dar inima închisă în dor de vrednicie, rămîne 'n vecĭ neatinsă în oarba eĭ trufie. Şi Turcilor mult lacomĭ, le-am dat şi eŭ banĭ lor, dar nu banĭ supţĭ din gura sărmanuluĭ popor.

CHIAJNA

Dar cine'ţĭ maĭ vorbeşte acum ţie de ban, cînd poate fi unire pe tronul ţăreĭ mîndre şi plină de mărire a mareluĭ Stefan! Căcĭ nu uita Ioane c'avem aceiaşĭ viţă; şi de prin neam eştĭ Vodă, prin neam sunt eŭ Domniţă.

ION

Şi viţa ne 'ngrijită sălbatică devine, precum te-aĭ făcut *tu*. Pentru-o femee-aĭ crede, urgia păcătoasă cu care-aĭ zmult saŭ stors e bună 'ndrituire? Crezĭ că nu ştie nimenĭ cum arsa-ĭ pe Socol, blînd soţul fiiceĭ tale; pe dînsa, urgisită, lăsat-aĭ ca să piară la margine de drum? Şi-acest suflet de mamă, aprins în focul ureĭ, poate să fie 'n stare iubire să răsfrîngă?

CHIAJNA

Mi-am răzbunat, Ioane, şi teme-te şi tu de răzbunarea mea. Iubirea mi'ĭ adîncă şi ura mi'ĭ cumplită; căcĭ sufletul de'ĭ mare, în orĭ şi ce simţire el patima o pune..... Ce vreĭ? Sunt pătimaşă.... iubesc ţara şi fiiĭ; dar te iubesc acuma maĭ mult chiar ca pe eĭ... O! nu uita, Ioane, c'aceea ce'ţĭ stă 'n faţă, îţĭ poate face bine; dar groaznic ar fi

răul ce-ar încerca să-ţĭ facă! Ea ar putea din tronul dorit cu-atîta rîvnă, în scurt să te asvîrle ca pe un fulg de pană.... Ioane, vezĭ, priveşte.... nu sunt înveninată, şi de-am greşit în viaţă, am vrut să cuceresc urmaşilor luĭ Stefan *tot* tronul romînesc.... O iartă-mă, Ioane; am devenit maĭ bună de cînd atît iubesc.... Ştiĭ tu, acel ce luptă cu valul ce-l îneacă, întinde a luĭ mînă chiar după-un fir de paĭ. Din creştetul vieţeĭ, unde te urcă vrîsta, cînd vezĭ întinsa vale pe care-aĭ să coborĭ, la colţul vetreĭ tale rămas stingher şi rece, prin pasul ce'şĭ îndreaptă aĭ tăĭ spre-a lor chemărĭ, te simţĭ înfiorată cînd.... fără vr'un prietin, greŭ timpul resemnăreĭ tînjind aĭ să-l petrecĭ. (Intinde minile spre el şi se apropie).

ION

O pieĭ! Nu mă atinge! Cu mîna'ţĭ încă udă de sînge şi noroĭ. Cu demonul trădăreĭ şi al urgieĭ negre, aĭ vrea să spurc eŭ patul ce-l pregătesc acuma pentru urmaşiĭ meĭ??

CHIAJNA

O! Nu uita Ioane, că Chiajna e femee, femee care are în pieptu-ĭ de oţel un clopot de aramă în loc de suflet slab; şi clopotul teribil poate să'ţĭ sune-odată chiar ceasul morţeĭ tale. Ca ura-mĭ să s'aprindă, sloboade tu scinteĭ!

ION

Mireasa mi-ĭ aleasă, o fiică din popor, ce mi-a cuprins simţirea cu sufletul eĭ mîndru, cu gingaşul eĭ dor. Pe dînsa am ales'o 'nadins din talpa ţăreĭ, să verse în spre gloate puterea mîngăiereĭ; iar mîna eĭ de înger din jurul frunţeĭ mele durerea va goni.... Cînd se adună 'n viaţă a grijelor troene, de îngerĭ aĭ nevoe, nu de grozave hiene,

CHIAJNA

Dar eŭ nu pot nimica?... Chiajna cea grozavă va face ca să iasă din sinul eĭ o lavă ce focul şi turbarea, blestem si desfidare îţĭ va aduce ţie ce-avut-aĭ cutezare să 'nfrunţĭ o Doamnă mîndră ce, mamă, fiică, soră, se află strîns legată de tronul romînesc... Că ţi-am cerut iubire, acuma mă căesc. Şi ştiĭ că dacă Chiajna nu samănă iubire, o ură ne'mpăcată, ne'nvinsă în pornire, aduce-va ca jertfă la ceĭ ce-o aŭ sfruntat-o. Teribila Chiajna, o înjosire in lume nicĭ cînd nu a răbdat-o,

ION

Du-te de'ţĭ poartă nuriĭ Sultanuluĭ Selim, c'a tale binefacerĭ de loc nu le rîvnim. Sultaniĭ aŭ nevoe în spurcate haremurĭ....

CHIAJNA (Iĭ tae vorba).

Ce-aĭ zis? Eŭ văd ca tremurĭ!....

ION

De ură, nu de groază acum ingălbinesc. Ucidă Dumnezeiĭ puterea minţeĭ tale, căcĭ trebuĭ să dispară urgiile fatale din neamul romănesc. (Se scoală ca să plece).

CHIAJNA

Sultanuluĭ voiŭ duce-a tale cutezărĭ şi-ĭ voĭ cerşi spre tine a ureĭ îndreptărĭ; şi veĭ vedea atuncea de pe-al Moldoveĭ tron va fi al meŭ fiŭ Petru, saŭ şubredul Ion. (Rîde sarcastic, bate din palme să-ĭ vie curtea; apoĭ înaintează spre Ion, care pleacă înspre stînga, spunîndu-ĭ cu o furie concentrată) :

ION

Tu, inimă de şarpe, o crudă răzbunare s'atingă peptul tăŭ. (In momentul ce curtea soseşte şi Chiajna se duce în rîndurile eĭ, iar Ion e pe cale de a eşi, un vestitor intră).

VESTITORUL

Schipor și cu Ioana vin să te roage să le daĭ un schimb de vorbe. (Ion ce trecuse în stînga nu aude. Chiajna însă se oprește, se uită înapoĭ, zărește pe Ioana, iea din mînile uneĭ curtence un hobot negru și-l pune în cap, face după aceea Curțeĭ eĭ un semn să plece și ea pășește singură spre Ioana).

SCENA III.

CHIAJNA, IOANA, SCHIPOR.

CHIAJNA

Frumoasa mea copilă, de unde eștĭ tu, spune'mĭ? Acesta ți'ĭ părinte? Ce bun și blînd maĭ pare! Ce caută aicea din cîmp o mîndră floare, în închisoarea curțeĭ cea mult vătămătoare?.... Sunt mare vrăjitoare. Nu vraĭ ca să'țĭ ghicesc?

SCHIPOR

Ce'țĭ cațĭ în vrăjĭ norocul? Trecĭ înainte, fată. In sala'ĭ de odihnă Măria Sa ne-așteaptă.

IOANA

O, tată mult iubite, tu nu științĭ cînd doreștĭ, c'aĭ vrea de la orĭ-cine să capețĭ bune veștĭ? (Către Chiajna) Te rog să'mĭ spuĭ în grabă ce zile mă așteaptă aicea pe pămînt? O zi-'mĭ de poțĭ, acuma, o zi-'mĭ un bun cuvînt.

CHIAJNA

Dă mîna ta încoace. Tu eștĭ Ioana Schipor, iar tata ți-ĭ pescar. El a purtat adesea în barca luĭ ușoară pe Domnul ce-azĭ se urcă pe al Moldoveĭ tron; dar care pe atuncea era jupîn Ion.

IOANA

Tată, ce bine ştie, le-a oblicit taman.

CHIAJNA

Eŭ ştiŭ orĭ-ce dorinţă, dar fără de credinţă nu pot nimic să 'njgheb şi trebue în casă să fim numaĭ noĭ două.

IOANA

Tătucă, treci acolo şi-aşteaptă să te chem.

SCHIPOR

Vezĭ bine, fac pe placu-ţĭ, dar nu pe placul meŭ. (Ioana merge iute spre Chiajna privind-o cu interes).

CHIAJNA

Cum şi de cînd ia spune'mĭ venit-aĭ într'a-coa ?

IOANA (Cu nesiguranţă).

Am auzit din malul ce Dunărea străbună stropeşte cu-a eĭ valurĭ în răsărit de lună, că azĭ este serbare pe al Moldoveĭ plaĭ şi am venit de-acolo ca să luăm noĭ parte l'al neamuluĭ alaĭ.

CHIAJNA

Copilă tu'mĭ parĭ mie ca vulpea de vicleană, şi la a-ceste spuse eŭ nu găsesc putere să ştiŭ ce te îndeamnă. O! spune-mĭ mult maĭ bine de aĭ un dor în tine să ţi'l vrăjesc în roua căzută pe un crin, cînd faptul dimineţeĭ apare pe senin.... Cînd vezĭ haine bogate în aur şi măr-geanurĭ, văzîndu-te frumoasă, spre ele nu facĭ planurĭ?

IOANA.

O nu! iţĭ cer ertare. Mă 'mbracă primăvara cu haina eĭ bogată ce se urzeşte sigur în traiŭ numaĭ odată. Cînd eŭ n'oĭ maĭ purta-o, cînd ea s'o vesteji, frumoasele podoabe ca tine voĭ dori.

CHIAJNA

De vraĭ să aĭ tu multe în pragul bătrîneţeĭ, să 'ntinzĭ undiţa 'n ape în toiul tinereţeĭ.... In palmă mi s'arată c'o mîndră jupîneasă ţi-ar face darurĭ ţie de dragul feţeĭ tale, de-aĭ merge tu cu dînsa 'n palaturile sale.

IOANA

De loc nu voesc asta mărită vrăjitoare! In o frumoasă casă mă tem eŭ de strigoĭ; iar în a mea colibă şi mica eĭ poiană, mă simt ca în poveste-o mîndră Cosinzeană.

CHIAJNA (Mortificată).

Dar parc' aĭ o gîndire ce'n mintea'ţĭ se frămîntă, un dor ce'n al tăŭ suflet cu drag par'că s'alintă. Cunoştĭ tu un om chipeş, şi blînd şi fioros, ce-a 'ncins o dată braţul pe gîtul tăŭ frumos?

IOANA

Da, îl cunosc prea bine, iubită vrăjitoare.

CHIAJNA

Ţi-a pus par'că şi astăzĭ pe frunte-o sărutare. (Ioana face un semn de emoţie punînd mîna pe pept. Chiajna îĭ ţine mîna dreaptă şi observă că a dat de o verigă. Se uită pe furiş şi apoĭ lasă mîna aceea în jos). Dă-mĭ stînga ca să'ţĭ spun eŭ aceea ce s'arată! Pe mîna ta cea dreaptă e 'ncins un fir de păr

ce-l are şi un altul încins pe mîna stîngă. (Ridicînd oglinda ce o are atîrnată la cingătoare). Să văd şi în oglindă de-aflavoĭ al luĭ nume..... Ion!

IOANA.

Aşa îl chiamă sigur pe dragul meŭ iubit.

CHIAJNA

O lasă-te de dînsul, frumoasă pescăriţă; căcĭ el nu-ĭ pentru tine, el pare om de viţă. (Privind în oglindă). Ş'apoĭ uită-te-aicea, priveşte ce-aĭ să vezĭ (Cu înspăimîntare). De te-ĭ ţinea de dînsul, îţĭ cade moarte crudă; căcĭ vezĭ doar ce s'arată: doĭ stîlpĭ şi de-asupra, de-o grindă atîrnată, o frînghie 'mpletită, ce poartă 'n vînturĭ trupul uneĭ frumoase fete, cu faţa înegrită, şi ochiĭ zmulşĭ de corbĭ. Priveşte ce făcut-a nevrednicul curmeĭ din chipul mîndreĭ fete şi frumuseţa eĭ? Văzutu-'ţĭ-aĭ vre-odată obrazul tăŭ în unde? Tu cată-aci 'n oglindă şi 'n urmă îmĭ răspunde! (Ioana îşĭ ascunde faţa speriată şi nu vrea să se uite. Chiajna se apropie de ea, cu putere sugestivă). Şi parcă jos în ţernă se află-un trunchiŭ şi-un cap cu pletele 'nălbite de-a anilor povară, ce-a retezat de sigur calăul.... Groază mare!.... Priveşte parcă'ĭ Schipor şi'ţĭ cere îndurare.

IOANA (Ţipă grozav; apare Schipor, care o cuprinde în braţe).

SCHIPOR

Tătucă, haideţĭ iute 'napoĭ la vatra noastră, căcĭ vezĭ că a mea faţă de groază e albastră! Ne vom ruga la Domnul şi vom posti ajun, ca viaţa-ne sub paza Înaltuluĭ s'o pun. (Vor să iasă, dar Chiajna o priveşte cu ademenire. Ioana se întoarce repede ca o nebună şi iĭ spune):

IOANA

Te rog însă cu dînsul ce pare c'o să fie?

CHIAJNA

Luĭ? Să vedem ce-ĭ cade, n'aĭ de la el vre-un semn?

IOANA

Nu.

CHIAJNA

Ia spune-mĭ cu ce slovă pornește-a luĭ poreclă?

IOANA

Cu *A*, deși îmĭ pare că are încă una.

CHIAJNA. (Face un fel de socoteală).

Armanul și Serpega. El are chiar doĭ sorțĭ în scrisa viețeĭ sale. Întâĭ, de iea o fată de jos, urgie 'ĭ cade, durere și omor; de se 'ncuscrește însă cu-o Doamnă din neam mare, ce Chiajna se numește, norocul partea bună văd luĭ că-ĭ hotărește.

IOANA (Se repede furioasă la Chiajna).

Mințĭ, neagră vrăjitoare! Vaĭ! Domnul să ferească de patima Chiajneĭ țara moldovenească, și de-ĭ așa, atuncea cu dînsul vreaŭ să mor; sub steag saŭ sub secure, unițĭ vom fi toțĭ treĭ, și nu va fi Moldova nicĭ cînd sub scutul eĭ.

CHIAJNA (Face un semn de descoperire).

Treĭ!.... Eŭ îĭ voiŭ face-o vrajă și pe Ion de sigur de soț îl va lua. Pe tine te-oĭ închide 'ntr'o speluncă-adîncă, săpată chiar de mine în inimă de stîncă, și veĭ vedea atuncea ce poate-o vrăjitoare pentru o desfrînată, mîrșavă țiitoare.

IOANA

Tată! (Cade în brațele luĭ Schipor ascunzîndu'șĭ ochiĭ).

CHIAJNA

S'a 'ntunecat oglinda în ea cînd aĭ cătat, căcĭ nu'țĭ este nicĭ trupul, nicĭ sufletul curat. In sufletul tăŭ este de patimĭ un norod; iar sinul tăŭ azĭ poartă al întinăreĭ rod.

(Cortina cade).

TABLOUL II.

(O cameră din palatul luĭ Ion Vodă).

SCENA I.

IOANA (Culcată pe un pat; ridicîndu-se într'un cot).

Aștept în zadar somnul, dar văd că nu maĭ vine s'adoarmă îngrijirea ce-atîta mă doboară.... Ce lungă'mĭ pare noaptea! Și nicĭ nu știŭ ce vreme'ĭ, că nu s'aude aicea nicĭ cîntul de cucoș..... Mi'ĭ frică! Nu'ș ce'mĭ trece așa ca un fer roș prin gîndul meŭ, prin minte, prin boĭul meŭ zdrobit..... In așa curte mare ce greŭ îĭ de trăit! Vezĭ fețe mohorîte ce seamănă-a strigoĭ; vezĭ coĭfurĭ înegrite ce staŭ parcă'n păvază ca cerul să nu cadă pe capul lor sluțit; și inima dîntr'înșiĭ oprit-a cred să bată sub un peptar de fer... La ce-am venit aicea? parcă-am venit la moarte! Cînd am plecat de-acasă, părea că vraŭ să zbor; să'mĭ pot vedea iubitul pe-o țară Domnitor! Dar între el și mine, ce mulțĭ maĭ staŭ acuma.... Și-așa, va fi o viață de vecinice păzirĭ... Urît îĭ asternutul părutelor mărirĭ.... Dar miezul fericireĭ, cum poțĭ aci să-l afli? O! nu e fericire în mîndrele palate; căcĭ șanțurĭ și prăpăstiĭ între-inimĭ sunt săpate.... Nu maĭ voesc cunună din mîndre cercurĭ

de-aur, căcĭ ele 'mĭ par mie chiar gurĭ marĭ de balaur. Așĭ vrea să'mĭ maĭ fac încă cununĭ de florĭ de cîmp, ce poțĭ purta într'una, iar nu numa'n răstimp... Ioane lasă'țĭ curtea și tu cu mine haĭ. De liniștea de-alt-dată aicea parte n'aĭ... Haide'n coliba noastră, acolo n'aĭ habar; maĭ sigur ca palatu-ĭ coliba de pescar.... De-aĭ ști c'aicĭ în curte s'ascund și vrăjitorĭ, ce spun rușinĭ grozave cu ochĭ fulgerătorĭ!... O Domnul să ferească Stăpînul de-orĭ-ce răŭ.... Dar inima îmĭ spune că-ĭ scurt veleatul săŭ... Dar simt cum capul meŭ se 'ngreuie cumplit, să'l pun iarășĭ pe perne, să uit tot ce-am gîndit... (După ce a stat cu capul pe perine, se ridică iar speriată). Ce vis grozav!.... Și preoțĭ și icoane, ostașĭ cu coifurĭ negre, la mînă cu galoane. Spahiĭ cu săbiĭ goale, cu mînele 'ncruntate ce zbier și strig în jurul mulțimeĭ adunate.... Dar ce aduc în sulițĭ?... Un cap.... Și oare-a cuĭ?... Aduc un cap pe-o țapă și parcă'ĭ... capul luĭ. (Cade cu capul pe pernă țipînd grozav. Peste cîte-va momente intră Ieremia și se apropie de patul unde Ioana a adormit.

SCENA II.

IOANA, IEREMIA. maĭ tîrziŭ CHIAJNA.

IEREMIA

Frumoasă eștĭ, Ioano! De ce nu eștĭ a mea?... Sărmano! Ce te-așteaptă? A Chiajneĭ grea urgie.... Ea mestecat-a prafurĭ în cina ta de sară de dormĭ așa de greŭ.

CHIAJNA (Apare în ușă îmbrăcată bărbătește).

Eĭ! Ieremio, doarme? Delirul a 'ncetat?

IEREMIA

E fața încă-aprinsă (Mergînd spre ea) Dar știi, o știĭ tu bine că nu era otravă aceia ce i-aĭ dat?

CHIAJNA

O nu! Căci răzbunare în moarte'i n'aşi afla. Voesc a lui durere şi pîngărirea ei prin Turcii desfrînaţi.

IOANA (Pare a se deştepta. Ieremia şi Chiajna se ascund).

Ah! Cît de greŭ mi-i capul. Aici, aici mă arde. Cade din noŭ pe perină).

IEREMIA

Măria ta, nu'i de prisos cununa grea ce capu'ţi poartă, cînd vrea urgia urei tale s'atingă pe-o sărmană fată? Cred celor tari, că să se lupte cu cei ce's tari, este iertat; iar cu acei slabi este nevrednic, cînd eşti puternic şi bogat.... Intinde'ţi marea ta mînie spre capul mîndrului Ion; iar un copil îl lasă în pace.... Puterea'ţi face destul zvon.

CHIAJNA (Cam îmblînzită).

Cu drept vorbeşti: o mîndră Doamnă nu se atinge de gunoi. Şi ce sunt oare de cît asta, răzeşi, pescari, pe lîngă noi?

IOANA (Din noŭ agitată).

Chiajna, Chiajna, teribila Chiajnă.... Ucideţi-o, ucideţi-o pe ea, în temniţă, urgisita, blestemata... L'a ucis, l'a ucis.... (Cade iar pe perină).

CHIAJNA (Scoţînd o sticluţă).

Toarnă'i iute încă cîteva picături, să'i treacă furia.

IEREMIA

Iertare, e o sărmană fată, aproape un copil.

CHIAJNA

Fă ce'ţĭ zic (Cu putere), orĭ amar de tine; căcĭ aĭ planurĭ ce ţi's de sigur încă maĭ dragĭ ca ea.

IEREMIA (Merge iar spre Ioana).

Nu maĭ e nevoe, uite, parcă'ĭ de lut.

CHIAJNA (Il iea de mînă, îĭ dă sticluţa şi-l duce cu sila cu mîna în spre gura Ioaneĭ. Cu furie).

Toarnă, noule Sardanapal. Saŭ iea hainele de femee ce zac pe podele. Te-ar prinde maĭ bine cu ele.

IEREMIA (a parte).

Teribilă femee. Şi sunt al eĭ tovarăş. Trebue să mor saŭ s'o ascult, căcĭ sunt în mîna eĭ.

CHIAJNA

Ce staĭ la gîndurĭ? Că uite, zoriĭ zileĭ acuşĭ orĭ să se-arăte şi-afla-vor încă schimbul de suflete 'ntre noĭ. Pe mine m'or afla bărbat, iară pe tine femee. Adă lada; aĭ găurit-o, să nu'şĭ dee suflarea înainte de-a ajunge?

IEREMIA

E afară, lîngă uşă. (Iaŭ amîndoĭ pe Ioana, o pun învelită în prostire şi o scot pe uşă, unde o pun în ladă. Apoĭ o încue şi iea cheia la dînsa. Vin doĭ oamenĭ).

CHIAJNA

Doresc ca pînă 'n zorĭ, cu caĭ voĭnicĭ de poştă, aceste scule să fie la Focşanĭ, din porunca Chiajneĭ. (Oamenii iaŭ lada). Mergĭ de te-odihneşte, iar peste-un sfert de oară să-mĭ fie butca gata şi toţĭ aĭ meĭ plecaţĭ.

IEREMIA (A parte).

Om sunt eŭ nu-ĭ vorbă, dar asta e Satana. (Ese).

GHIAJNA (In fața sceneĭ).

Femee saŭ barbat sunt? eŭ singură nu știŭ. (Păru-ĭ blond se desprinde și cade în valurĭ pe umerĭ).

(Cortina cade).

TABLOUL III.

(In o grădină pe o terasă un pat simplu de tot, lîngă el o masă de țară).

ION apoĭ IEREMIA și la sfîrșit CHIAJNA.

ION

Eŭ patul meŭ de lagăr voit-am să păstrez. Să-mĭ întăresc și trupul pe netedu-ĭ mindir și să'mĭ aduc aminte că țara să mi-o apăr, în lagăr trebuĭ sigur adesea să 'noptez. Și-acum maĭ mult nevoe'ĭ să mă gîndesc la luptă, cînd scorpia de Chiajna sub pasu'mĭ vreaŭ s'o sfărm! Ce-o fi de Ieremia nu maĭ sosește încă? Eŭ l'am chemat de mult. O fi făcînd și dînsul, iubitul meŭ prieten, de-a țăreĭ fericire vre-un vis mîngîetor.... O! Țară mult frumoasă, O! Patrie iubită; a fost adesea 'n tine puterea istovită. Dar renăscut-aĭ vecinic măreață, glorioasă; din inima'țĭ vitează s'a re'noit într'una puterea'țĭ vecĭnic stoarsă... Să-mĭ dea tărie cerul să pot să isbăvesc de jugul cel nevrednic tot sinul romănesc! (Ieremia intră și merge spre Ion, închinîndu-se adînc). O vino, Ieremio; nu-ĭ nimenĭ să te vadă ca să rîvnească poate încrederea ce-țĭ daŭ. O, vino lîngă mine; așa, cînd vom fi singurĭ, ca frațĭ și ca prietenĭ orĭcînd noĭ vom vorbi, dar să lăsăm de-o parte a inimeĭ

șoptire (Ieremia mulțumește într'una) și să vorbim de Chiajna... Știĭ tu la ce-a venit?

IEREMIA

Maĭ maĭ c'aș oblici, căcĭ îĭ cunosc doar firea. Ea uneltește poate vre-un plan de răzbunare, și-o fi venit să ceară vre-un cap dintre boerĭ.

ION

Maĭ mult de cît atîta. Venit-a să-mĭ cerșească și mîna și coroana Moldoveĭ ce iubesc.

IEREMIA

Ce spuĭ, înalte Doamne? A îndrăznit aceasta!

ION

Te mirĭ de îndrăzneală la fiara sîngeroasă? Dar ce 'ndrăznire oare în lume n'a avut? Nu'ĭ vreme de mirare! La luptă Ieremio; să ne scăpăm moșia, e tot ce-ĭ de făcut. De sîrg noĭ să trimetem un om bun, de credință, cu banĭ și giuvaerurĭ să între la Sultan și, dînd pe la cadîne podoabe și argințĭ, să afle ce-ĭ acolo. Cu banĭ ce nu poțĭ face în țara luĭ Selim? Dar pănă-atuncea strajă în fapte și în gîndul ciudaților boerĭ. Adesea un răŭ poate un bine ca s'aducă, și cine știe Chiajna de n'o sluji 'n curînd la marea 'ndeplinire a unuĭ mare gînd: s'avem o țară mîndră de jugurĭ slobozită și de orĭ-ce haracĭ. Căcĭ Turcul în nesațu'ĭ, l'a luĭ lacomă mînă găsit-a sprijinire în patimĭ de mărire a multor din boerĭ. El depărtat să fie de peptul care-l suge, căcĭ răŭ l'a 'nveninat. De-o fi stîrnit Chiajna pe Turc iar la războiŭ, de frică știm Romînul că nu dă înapoĭ. Ce spun eŭ Ieremio, crezĭ tu că'ĭ cutezare, cînd știm ce pot Romîniĭ? Romîniĭ luĭ Stefan n'aŭ bătut eĭ o-

dată grozav pe Suliman? Călcat-aŭ în picioare cu patru zecĭ miĭ oamenĭ armata lor bogată de peste-o sută miĭ, şi ştim că în războaie nicĭ Turciĭ nu sunt famenĭ şi'n luptă 'nverşunată eĭ nu sunt ageamiĭ. Dar aş avea nevoe de-un an senin de pace s'alcătuesc oştirea aşa cum o pricep; apoĭ spre desrobire o luptă să încep. S'arăt că se măsoară a ţăreĭ vitejie cu vînja ce sorbit-aŭ din suflet, nu din umerĭ; căcĭ oameniĭ prin inimĭ, iar nu prin braţe, numerĭ.

IEREMIA

Măria-ta, Ioane, să stăm cum zicĭ pe loc şi în ce-a fost o dată, să nu cătăm noroc. Să încercăm acuma a Chiajneĭ 'nverşunare încet să doborîm....... Şi apoĭ, nu-ĭ ştim noĭ firea?.... Să stăm, să socotim! Ea nu 'şĭ va pierde gîndul aşa uşor nicĭ cînd; vre o nouă znoavă sigur va pune ea la rînd, şi vreme-ĭ trebuĭ iarăşĭ ca scule, banĭ, s'adune; căcĭ tu o ştiĭ prea bine c'o vorbă nu poţĭ pune şi nicĭ o stăruinţă la lacomul Selim, cînd cu o mînă plină nu poţĭ să'ĭ zicĭ poftim. Dar în vederĭ că poate stîrnirĭ neaşteptate pot hotărî 'ntr'o clipă şi întîmplărĭ şi fapte, dă'mĭ azĭ răvaşe albe de mîna'ţĭ iscălite şi 'mplîndu-le la vreme, voĭ împlini eŭ însumĭ solia'ţĭ, mult iubită. (Iĭ prezintă nişte hîrtiĭ).

ION (iscăleşte).

Daŭ totul ce îmĭ cere ĭubitul meŭ străjer, şi dincoace (Arĕtînd el o hîrtie) e planul ce gîndul meŭ de fer turnat'a pe hîrtie pentru vre-un noŭ războiŭ ce-ar îndrepta Chiajna cu Petru înspre noĭ. Priveşte-l, cercetează'l; din micul luĭ cuprins vedea-veĭ că Romînul nu va putea fi 'nvins; căcĭ cred că eŭ găsi-voiŭ în mulţĭ dintre aĭ meĭ aceleaşĭ vechĭ credinţe ce văd în ochiĭ tăĭ.

IEREMIA

Tu poţĭ înerede în mine dorinţa ta senină....... ţi-am fost supus în umbră, ţi-oĭ fi rob în lumină (Vrea să se ducă).

ION (Reținindu-l).

Dar ce e cu Ioana? Primit-a gazdă bună?

IEREMIA

A Ioaneĭ înclinare a bine nu prea sună, Ce gînd maĭ porțĭ acuma asupra eĭ stăpîne?

ION

Crezĭ tu că gîndu-l de astă-zĭ îl pot schimba eŭ mine?

IEREMIA

De ce n'aĭ dat acuma pe față gîndul tĕŭ, de aĭ vr'o chezășie că nu e un gînd rĕu?

ION

Voiu să deprind boeriĭ cu ceea ce-am să fac; și n'aĭ vĕzut. că Schipor rémas'a tot sărac; și pentru a o face a pus el mare zor. Știut e că- răzășiĭ sunt tarĭ în voia lor.

IEREMIA

Boeriĭ plini de jindurĭ să'ĭ poțĭ ademeni, din ceata-le 'ngîmfată soție îțĭ alege, și-a înrudireĭ lanțurĭ în jurul tău să'ĭ lege; căcĭ alt-fel ar purcede în contra voieĭ lale a intrigeĭ rușferturĭ; căcĭ inime de Chiajne amarnicĭ, rîvnitoare, se află'n multe piepturĭ. Maĭ știŭ cum că Ioana (Cu un glas maĭ stins) dorește să iubească pe-un muncitor maĭ tinăr din ceata răzășească.

ION (Cu putere).

Ce zicĭ? (Se aud lăutarĭ).

VESTITORUL

Boeriĭ din ținuturĭ vor să vă hiritisească. (Intră boeriĭ cu lăutariĭ, strigînd ;)

UN BOER.

Să trăeştĭ Măria-ta ; în plin să'țĭ meargă toate ; să'țĭ fie vara, vară ; iarna, iarnă ; masa, masă ; şi casa, casă ; Ura !

[UN STRAJER

Am prrins un hoț la grajdul Măriei-Tale (Intră vre-o doĭ, ducînd un cal ; pe el Chiajna călare în haine bărbăteştĭ),

CHIAJNA (De pe cal).

Măria-ta, slujbaşiĭ țĭ-s proştĭ saŭ prea şirețĭ ; n'avut-aĭ cînd a face ciocoĭ din precupețĭ ; aŭ îndrumat pornirea căleaşteĭ făr' de mine, şi'acum ca pe o fugară m-aduc eĭ către tine. Eĭ nu pricep că Chiajna ştie să călărească. Dă ordin ca să trec. Iată'mĭ plata bănească. (Asvîrle o pungă cu banĭ care se răspăndesc pe jos, oameniĭ se pleacă să-ĭ culeagă). Cu o mare putere). Loc ! Chiajna trece, (Face o smuncitură ca luluĭ şi ese din mijlocul tutulor care se inchină eĭ).]*)

(Cortina cade).

---

*) Bucata închisă în paranteză mari poate fi omisă la reprezentație.

ACTUL III.

TABLOUL I.

(Sala de repaos a Sultanuluĭ Selim care stă lungit pe o sofa; narghileaŭa pe o masă, unde sunt şi cupe cu vin. Cadîne staŭ pe saltele joase, în diferite ţinute indolente. Unele fumează; altora le fac vînt roabele. O muzică înceată şi simţuală se aude. In colţurĭ urne cu afumătorĭ aprinse).

SULTANUL SELIM, CADÎNE, IOANA, EUNUCI, VIZIRUL MOHAMET SOCOLI.

SULTANUL. (Face un semn uneĭ cadîne care merge umilită de tot de se pune pe scara sofaleĭ. Sultanul îĭ întinde degetul şi o urcă alăturea. Cadîna e Ioana. Face apoĭ un semn unuĭ eunuc, care vine imediat).

Ce vin aĭ acolo?

EUNUCHUL.

Chipru şi Malvazia.

SULTANUL

Toarnă Malvazia, dă la toate (Eunucul merge şi toarnă vinul. Sultanul ridică cupa spre fruntea Ioaneĭ ce nu şi-o pleacă şi stă cu mîna înţepenită pe cupa eĭ de pe genunchĭ.

De cînd te iert trecut-aŭ chiar două primă-verĭ; a tale plînsurĭ însă sunt făr' de mîngîerĭ. Ţi-am dăruit po-

doabe maĭ mîndre ca la toate; ţi-am pus verigĭ şi cercurĭ din deget păn' la coate. Mi-aĭ amînat într'una răspunsul ce'ţĭ ceream, căcĭ mă umpleam de milă, cînd ochiĭ tăĭ vedeam cuprinşĭ de un plîns de groază, de-un dor sfîşietor, zicînd: a ta sunt roabă; mă poţĭ lua, da 'n urmă să ştiĭ ca am să mor. Am pus eŭ lîngă tine o sclavă ce cunoaşte vorbirea ce ştieaĭ; îngăduit-am iară zile să daĭ flinţeĭ ce'n sinul tăŭ purtaĭ. Acum gîndeşte bine la ce aĭ de făcut, căcĭ Chiajneĭ juruit-am pe 'ntăiul tău născut.

IOANA

Chiajna îmĭ cere fiul, şi cînd asta v'a spus? (Stringînd mînele la piept)

SULTANUL

Cind în palat aice pe tine te-a adus. (Eunucului care stă cu două gărăfi în mînă) Turnaţĭ aci nectarul; umpleţĭ, umpleţĭ paharul, că'n el e fericire şi'n dulcea-vă zîmbire, femeĭ fermecătoare Deşeartă paharul. Intinde mîna spre Ioana, vrînd s'o cuprindă; mîna'ĭ cade leneş şi capul moale pe umărul feteĭ).

UN EUNUC

Chiajna ghiaura se roagă de primire (Cadînele coboară vălul).

SULTANUL (Face un semn automat că da; apoĭ il repetă).

IOANA (Sare în sus speriată, căutînd să'şĭ stăpînească emoţiunea. Sultanul îĭ reţine mîna).

CHIAJNA (Intră, merge de se pleacă în faţa Sultanaluĭ, care-ĭ face semn să stee maĭ departe. Marge spre cadîne, care daŭ semne de bucurie, unele din ele bătînd din palme

IOANA (Dă semne de frică, urmînd pasul Chiajneĭ cu ochiĭ).

VIZIRUL (Apare în ușa din stînga, face semn unuĭ enuc, care pricepe ce vrea el și merge cu un altul de aduc un scaun purtător, în care așază pe Sultanul și il duc în jurul odăeĭ, oprindu-l la fie-care cadînă care-șĭ ridică vălul la dînsul, plecînduse cu respect. Ionna, care șovăitoare luase un loc în margine, se închină și ea ; el îĭ leapădă batista și trece, făcînd semne neconștiute înapoĭ).

IOANA (După ce Sultanul ese, se apropie de fața sceneĭ, face cruce, scoate o iconiță din sîn, pe care o sărută).

In tine mi-ĭ nădejdea ; dar nu sosește nimenĭ de-aci ca să mă scape. Chiajna'ĭ aci și dînsul din nou spre el mă chiamă....... Ce e maĭ viŭ în mine ? Rușinea și mîndria saŭ dragostea de mamă ?

CHIAJNA (Imparte giuvaerurĭ la cadine care îșĭ ridică vălul, afară de Ioana; dau semne de mulțămire, Se uită, vede jos batista și înaintează spre Ioana).

IOANA

Iat-o vine'n spre mine. Ce să mă fac eŭ, Doamne ? Să rog ? Să probozesc ?

CHIAJNA

Dar iată favorita (Plecîndu-se) Adusu'țĭ-am anume un șir de petre scumpe, a căror strălucire zîmbirea ta o rumpe. Privește cît de gingaș s'aude a lor susur ; mîndrețea nu le-o'ntrece de cît gingașu'țĭ nur.

IOANA (Respingînd ușor darurile).

Nu voiŭ de loc podoabe, ci aș voi veștĭ bune ce de acolo în coace tu lesne imĭ poțĭ spune. Eŭ sunt mult doritoare de al Moldoveĭ traĭ. Despre aceĭ din scaun ce veștĭ poțĭ să ne daĭ ?

CHIAJNA

Am veştĭ şi ţi le-oĭ spune, de şi nu sunt prea bune.... Maĭ iată şi brăţare batute în briliante; pentru urechĭ priveşte ţi-aduc mîndre smarande; şi! aci'n chimir, ascultă, am lefţĭ ce pot să sune în mîna ta frumoasă de'ĭ zice ce 'ţĭ-oĭ spune (Ademenitoare)..... Maĭ daŭ şi-o cingătoare cu-o mîndra ametistă, dacă acea la care el zvîrle-a luĭ batistă va sprijinĭ o rugă ce-aduc ca închinare la mintea eĭ vitează, la mîndrele-ĭ picioare.

IOANA

Dar care este ruga ce din Harem o roabă poate ca să 'mplinească Chiajneĭ ce domneşte în Ţara Românească ?

CHIAJNA

Să ceĭ tu la stăpînul ce face a ta vrere, oştire să trimeată înalta lui putere şi să cunfunde'n iadurĭ, puternic de'ĭ Sultanul, pe-un venetic d'acolo ce noĭ numim Armanul.

IOANA

Ce spuĭ, şi a cuĭ cap viĭ să ceĭ tu de la mine? A-celuĭ ce de suflet şi inima mea ţine? Nu ţi-aĭ brodit tu bine al gîoduluĭ tăŭ vifor, căcĭ eŭ sunt Moldoveancă, mă chem Ioana Schipor. (Rîdică vălul).

CHIAJNA (Dă înapoĭ).

Ea e Ioana Schipor? !......... De soartă's duşmănită. Cine-ar fi zis ca dînsa s'ajungă favorită ? Şi să ne 'nchinăm fruntea spre ea, Chiajna noĭ, la biata pescăriţă din plebă şi gunoĭ.

IOANA.

Ce zicĭ? parcă spuseseşĭ că favorită sunt.... O nu! te 'nşelĭ, o Doamnă! Zac vie 'ntr'un mormînt, de-atuncĭ cînd o femee cu suflet de venin, o neagră vrăjitoare ce-avea pe dracu'n sîn, m'a adormit în curtea iubituluĭ meŭ Domn şi m'a mînat în urmă din deal în deal prin somn, m'a dăruit ca pradă unuĭ grozav hultan ce m'a lăsat aicea maĭ bine de un an. Dar n'are bucurie aci că m'a închis; căcĭ s'a brodit cam alt-fel de cum dînsa a zis; căcĭ am găsit un suflet cu milă în păgîn, pe cînd pe-al eĭ de sigur că diavolu'ĭ stăpîn... Mi-a hărăzit Sultanul podoabe ne'ntre-cute; i-am mulţumit de toate cu-a mele lacrimĭ mute. Mi-a zis el că Sultană m'a face, dacă vreŭ; i-am spus eŭ *nu* prin plînsurĭ ce tot vărsam mereŭ. El n'a pedepsit roaba, nicĭ rîs-a plînsul săŭ; dorm încă liniştită cu pruncul meŭ la sîn; aştept Domnul să afle amarnicul meŭ chin.

CHIAJNA

Iubitul tăŭ Domn şade cu capul rezemat de pieptul mîndreĭ soaţe ce ţara luĭ i-a dat, şi-un fiŭ ce-ĭ numit Petru a împlinit un an; iar el se 'nvîrte 'n juru'ĭ curat ca şi satan. El arde, frige, 'ngroapă pe oamenĭ chiar de viĭ şi nu scapă din bardă'ĭ femeĭ, bătrînĭ, copiĭ; şi s'a zvonit prin spuse, că un bătrîn pescar a fost zvîrlit în temniţĭ de un al seŭ samsar. Nebun se prefăcu el, cerînd necontenit, o fiică ce cu dînsul zicea c'ar fi venit. De crezĭ că se cu-vine acestuĭ răŭ vre-un gînd, îţĭ e şi obîrşia şi sufletul de rînd.... Din astă închisoare, eŭ pot ca să te scăp. De nu voescĭ cu tine ca ura să'mĭ adăp, să'mĭ daĭ acum în grabă cu glasu'ţĭ ajutor, un duşman a învinge şi-un tron să scap de-omor.

IOANA

Se poate, se prea poate, înaltă jupîneasă, să nu fie în mine nicĭ inimă de soĭ; dar eŭ te cred pe tine, cu

neagra vrăjitoare, o singură plămadă eşită din noroĭ. In temniţă de'ĭ tata, Ion de m'a uitat; aşa a voit Domnul să trag acest păcat. M'oĭ da eŭ morţeĭ pradă cu pruncuşorul meŭ. (Luînd de jos batista şi svîrlindu-i-o). Tu mergĭ în spre Sultanul, aĭ drept la patul săŭ). (Cadînele întăĭ se adună în jurul Chiajneĭ şi a Ioaneĭ, se miră, se sperie, ridică mînele în sus, altele le pun cruce pe pept şi apoĭ pleacă pe rînd cătînd înapoĭ. O femee maĭ bătrînă aşteaptă pe Ioana şi, la cele din urmă vorbe ale eĭ, o trage în spre uşă, cînd ea atuncĭ ridică batista şi o aruncă Chiajneĭ, după care ese şi Ioana).

CHIAJNA (Zdrobită).

Şi cel sumeţ adesea de soartă-ĭ înfruntat.

UN EUNUC (Iĭ atinge umărul arătîndu-ĭ sala goală. Chiajna iĭ dă o hîrtie şi o pungă cu banĭ, spunîndu-ĭ):

CHIAJNA

Hîrtia-aceasta dă-o la marele 'mpărat.

EUNUCUL

Adică luĭ Socoli, mult mareluĭ vizir; Sultanul... n'aĭ ce-ĭ spune, e vecĭnic în delir. (Uşa se deschide şi intră Sultanul cu marele vizir Socoli şi cu maĭ mulţĭ sfetnicĭ. Eunucul iĭ dă hîrtia. Sultanul merge de se aşază pe sofa. Vizirul stă în picioare şi face semn Chiajneĭ să se apropie):

SCENA II.

SULTANUL, VIZIRUL, CHIAJNA după aceia IEREMIA şi PETRU.

CHIAJNA (Apropiindu-se de Sultan şi făcînd o adîncă închinare).

Se 'nchină iarăşĭ Chiajna cinstiteĭ feţeĭ tale, ca drumul spre lumină din noŭ să ni-l arăţĭ; căcĭ marea 'nţelepciune,

cu care 'nalt profetul a ta frunte 'nzestrat-a, poate ca să aducă o pace'n turburărĭ. Trimis-aĭ tu Moldoveĭ, de doĭ anĭ şi maĭ bine, un gîde 'n loc de Domn. Dar marea luĭ cruzime şi inima-ĭ de tigru urgia neagră varsă pe tot ce'ţĭ e supus. El preoţiĭ îĭ arde, boeriĭ îĭ zugrumă; apoĭ de la plecarea ce'ţĭ datoreşte ţie îndrumă către alţiĭ a gloatelor privirĭ. De scuturărĭ de jugurĭ el planurĭ face 'ntr'una. Venit-aŭ o solie la fiul meŭ cel mare, să-l roage de domnie; dar el precum şi însumĭ, supuşiĭ voieĭ voastre, venit'am către tine un sprijin ca să cerem, tiranul să'l zdrobim. Prin alte fapte rele el părăsi credinţa, pe care-o 'mbrăţişase a mareluĭ profet. Şi-acum în spre Catolicĭ ce Frîncul îĭ conduce, şi 'ndreaptă-a luĭ vederĭ.... Puterea să vă simtă aduceţi-ĭ mustrărĭ... De ocnă vrednic este, iar nu de-un tron domnesc. De cît ca negustorul ce nu şi-a uitat slujba, să'şĭ umplé iar chisoiul şi spre alt cap în urmă el sprijin să'şĭ plătească, maĭ bine puneţĭ iute pe Petrul meŭ în scaun şi, îndoind haraciul ce-l dăm noĭ semi-luneĭ, tu veĭ seca izvorul acelora ce cată mereŭ tot răsvrătirĭ. Tu veĭ avea atuncea pe două ţărĭ vecine al Chiajneĭ singur suflet a tot ţie supus.

SULTANUL (Face un semn luĭ Socoli să răspundă).

SOCOLI (Se închină).

Chiajno! îţĭ ştiŭ dorul ce aĭ de-a pune 'n fruntea poporuluĭ de-acolo, urmaşiĭ tăĭ bicisnicĭ; dar cine'mĭ poate-aduce la vorbele-ţĭ un sprijin; căcĭ întărtatu-ţĭ suflet adesa îndrumat-iĭ spre prigonirĭ aprinse.

CHIAJNA

Pe Petru-'l am cu mine şi Golia Ieremia dintr'a Moldoveĭ fiĭ e sigur un fruntaş. Şi cred din auzite că strălucirea voastră acel ce pomenit-am de loc nu-ĭ e străin....

Pe cînd credea că-Armanul este supusul vostru, cu însuşĭ aĭ luĭ umerĭ l'a 'mpins în spre domnie.

VIZIRUL SOCOLI (Dă ordin unuĭ Turc).

Chemaţĭ aci Ghiauriĭ ce staŭ în aşteptare. (Turcul ese şi intră îndată urmat de Ieremia şi de Petru, care cum intră pe uşă, se pun cu faţa la pămînt. Către Ieremia) Vorbeşte tu, Ghiaure, ce farmă şi închiagă al tăŭ trupeş prieten ?

IEREMIA

Mi-a fost, dar nu'mĭ maĭ este prieten, nicĭ stăpîn, de cînd vrea ca să 'nfrîngă puterea voieĭ tale, şi înaltul vostru sprijin doreşte să-l zdrobiască. El gloatele adună, voroave mereŭ ţine ca să răpună jugul cumplituluĭ păgîn şi să 'ndrumeze gîndul, de vor avea nevoe, spre buna ocrotire a vre-unuĭ neam creştin.

SOCOLI

A îndrăznit nerodul puterea să'mĭ hulească. Să vie acuma 'ndată aicĭ Zade Cigala ; să 'ndrume-un ciauş grabnic spre mica voastră ţară, să vadă ce-ĭ acolo ; iar voĭ veţĭ sta aicea ostaticĭ şi vaĭ vouă ! dacă'mĭ veţĭ fi minţit ; căcĭ veţĭ plăti cu capul alcătuirea voastră.

IEREMIA (Moale şi sperios).

Te-am supărat, stăpîne ; plecat îţĭ cer iertare. (Se pleacă la pămînt).

PETRU (Fricos dîndu-se înapoĭ).

Ne 'ntoarcem iar în ţară ; trimite-vom pe alţiĭ, maĭ bine să vă spue cele ce se petrec.

CHIAJNA (Fulgeră cu ochĭ dispreţuitorĭ pe Ieremia şi pe Petru; apoĭ trufaşă face doĭ paşĭ înainte, adînc închinîndu-se din noŭ).

V'aţĭ întărtat zadarnic mînia în spre noĭ. Aice cînd venit-am cu mare bărănire ca ţara să slujim şi să 'nchinăm spre tine o nouă dăruire de patru-zecĭ de miĭ, noĭ n'am avut gînd răŭ, ci vrut-am tot-odată să îndrumăm izvorul de banĭ și de credinţă întreg spre faţa voastră; iar ţara ce se sfarmă în dărĭ şi 'n birurĭ noue s'o liniștim odată de-atîtea zbuciumărĭ.... Acum înalta'ţĭ voie spre noĭ supuşiĭ strige; spre vînzător trimită să afle îndreptărĭ; 'nălţimea ta ştiĭ doară, că nu prinzĭ roiu 'n ropot; în stup să'l poţĭ atrage, îţĭ trebuĭ fum, nu clopot.

SOCOLI

Dovada, dă dovada, saŭ dacă nu, vaĭ ţie!

CHIAJNA

Cu noĭ avem aice puternica dovadă la toate cele spuse. Boerul Ieremia încins la mijloc poartă răvaşe vorbitoare de ţelul luĭ Ion. Şi crede că într'însul un duşman aĭ puternic, care visează 'n Bosfor imperiul latin; şi-acel ce este astăzĭ un domn cu cap plecat, să fie mînĭ saŭ poimîni un mare împărat.

SOCOLI (Către un Turc).

Mehmed, să ieĭ îndată scrisorile ce poartă acest şiret Ghiaur.

TURCUL (Merge spre Ieremia care tremură şi nu nimereşte cum să deschidă chimirul).

CHIAJNA

Sărmane! Ţine'ţĭ firea! Te-a dat în gălbănare! (Petru caută adăpost în dosul Chiajneĭ).

IEREMIA (Dă scrisorile).

Poftim pe toate iute; acum pot să mă duc?

SOCOLI

Mehmed, vezî ce-ĭ în ele?

TURCUL ((Citeşte apoĭ spune):

Aceste ne arată, înalte împărate cum Ghiaurul de legea Profetuluĭ şi-a rîs. (Sultanul face un semn de mînie), Cunosc prin semnul peneĭ chiar mîna ce-a ţinut-o. Arată, prin minciună, cum vrut-a să pornească în contra voieĭ voastre a Leşilor mînie. El s'a slujit de Laschi, acel vestit şiret, să capete în mînă Pocuţia 'ntreagă şi-averile luĭ Tomşa cel mort în grea urgie.

SOCOLI

A îndrăznit atîta?

CHIAJNA

Dar ce n'a 'ndrăsnit oare? Cazacilor cerut-a ajutorare grabnic cu scule şi cu banĭ. Sferşevski căpitanul de sîrg acuma plecat-a în drum către Moldova; Bulgarĭ şi Sîrbi grămadă, şi Grecĭ, şi Arnăuţĭ, chemat-a în spre dînsul sub cruce ca să lupte; viziru 'n mînă are aceste izvodirĭ. El gurĭ de foc turnat-a aproape două sute şi planul cel de luptă tocmit chiar de el însuşĭ, priviţi-l, e aci. Spre ţară poţĭ trimite să vadă şi acolo cele ce se urzesc..... Iar tu să daĭ poruncă să se arăte 'ndată 'nchisoarea cuvenită Chiajneĭ şi la-aĭ eĭ.

SULTANUL (Face un sem luĭ Socoli şi ese cu maĭ mulţĭ dregătorĭ zicînd).

Să aşteptaţĭ aci reînturnarea noastră (Ese toţĭ Turciĭ).

SCENA IV.

CHIAJNA, IEREMIA, PETRU

CHIAJNA (Către Ieremia).

Văzut-aĭ tu ce poate o minte de femee, cînd capul nu-ĭ bezmetic şi inima'ĭ e plină de patimă şi voe? Ce răŭ te zăpăciseşĭ! Unde ţi-e bărbăţia, viteazule 'ndrăzneţ? (Către Petru). Şi tu'ţĭ încîlceaĭ vorba; păcat că'ţĭ maĭ sunt mamă? O Doamne! De ce oare nu mi-aĭ făcut tu parte să am şi eŭ un fiŭ, aşa cum aş fi vrut! Aş fi 'nvîrtit pămîntul cu-a mele şi-a luĭ braţe şi gîndurilor mele eŭ le-aş fi dat viaţă; n'aş fi ucis în mine blîndeţă, bunătate şi n'aş fi stors din mine tot simţul de dreptate; căcĭ Domnul cînd un suflet sădi 'n a mea făptură, el nu îl împlîntase numa'n porniri de ură :........ Dar cînd lîngă coşciugul în care rămăşiţa drag soţuluĭ meŭ Mircea închisă se afla, eŭ patru pruncĭ văzut-am şi o gloată de turbaţĭ care pe ţerna caldă veneaŭ ca să lovească în sufletul lor tînăr simţirea lor fiiască, mĕ deşteplăĭ atuncea din visul meŭ de lene, simţînd pare că ghiara teribilelor hiene că'mĭ sfîşie greŭ peptul, iar sufletu'mĭ ferbinte s'aprinse de o-dată de-un dor de răzbunare, un dor lipsit de milă şi fără de cruţare. Speram atuncĭ că fiiĭ uneĭ atare firĭ vor şti să dee sprijin la marele pornirĭ. Dar iată pentru cine (Arătînd pe Petru) luptat-am cu dor viŭ! Tu eştĭ o stîrpitură, iar nu, nu al meŭ fiŭ!! (Căzînd in genunchi) O! tu Isuse mare, mult blînd mîntuitor, în casa blestemată a negruluĭ păgîn mĕ rog cu umilinţă pentru-al meŭ neam creştin. Tu, ce-aĭ luptat odată spre-a sămăna credinţă şi faţa ta prin veacurĭ luceşte'n biruinţă, pe păcătoasa iartă ce ţara'şĭ împovoară; scăpîndu-ĭ fericirea, pe dînsa o omoară; căcĭ glasul de mustrare începe să'l asculte........ Ridică-a le eĭ zile, căcĭ a trăit prea multe. (Se aud afară goarne, sunete de arme, strigăte grozave. Sultanul reintră încunjurat de curtea luĭ.

CHIAJNA (La vuetul de războiŭ, îşĭ astupă urechile. Un Turc vine şi iĭ atinge umărul; ea se scoală ca zăpăcită, îşĭ şterge fruntea şi ochiĭ şi întreabă:

Ce e? Ce se aude?

UN TURC

Nălţimea Sa Sultanul e gata să'ţĭ dea vorba.

CHIAJNA (Merge cam clătinîndu-se şi în povara uneĭ marĭ durerĭ).

SOCOLI

Eştĭ slobodă, Chiajno, şi iată-a ta putere (Dîndu'ĭ un toporaş cu semi-lună). O suta miĭ de oamenĭ vor merge ca să pună pe fiul tăŭ in scaun. Vizirul are ordin pe fiu'ţĭ Alexandru, cu-întreaga luĭ oştire în frunte să-ĭ aşeze, şi de acolo drumul cel drept în spre Moldova sfărmînd să şi'l urmeze. Ion de-a primi solia cu vorbele de pace ce duce înainte, în,' pace ea s'a'ntoarce; de nu, aman de eĭ. Ghiauriĭ între dînşiĭ întaĭ o să se sfarme şi-apoĭ ciraciĭ meĭ.

CHIAJNA (A parte)

Dar ce-am făcut. O! Doamne. Se poate chiar ca dînşiĭ să cadă'ntăĭ în luptă (Făcînd un pas, pune un genunchiŭ pe scara patuluĭ turcesc) Ingădue o clipă, nu 'ntinde aşa iute viteaza ta aripă, reia'ţĭ îndărăt tronul ce'l am în stăpînire, iar de la ce rîvnit-am cu voe mă retrag; maĭ apără stăpîne de oştĭ pămîntu'mĭ drag.

SOCOLI

E prea tîrziŭ; nu poate-a profetuluĭ oştire să afle 'n scurtă vreme a doua hotărîre.

CHIAJNA

O țară! o dragĭ fiĭ ; O! duşmane de moarte! In peptul ăst îngust cum oare v'aş imparte? *)

(Cortina cade)

TABLOUL II.

Cortina se ridică pe un tabloŭ, care înfățisează partea palatuluĭ în care locuește Ioana și care dă într'o grădină, în fund avînd Bosforul. Radu fratele Ioaneĭ, vine cu un Turc din spre Bosfor și ajung tiptil la ușa secretă. Luna dă în nor.

D. RADU

O! soră mult dorită, ascunde Domnul luna! Spre noĭ întinde mîna (Turcul deschide ușa cu o chee, iea o pungă cu banĭ din mîna luĭ Radu, apoĭ o rupe de fugă, strigînd):

TURCUL

Allah, Allah, zăvoziĭ la ghiaura. Allah, allah! (Apar maĭ mulțĭ Turcĭ; Radu, care a intrat înăuntru, închide ușa, și Turciĭ nevăzînd nimic, pleacă înapoĭ. Radu apare cu Ioana tupilațĭ, Ioana purtînd copilul în brațe, Se aude din noŭ alarmă. Turciĭ năvălesc din noŭ, iar Ioana și cu Radu: care plecase către țerm, aŭ numaĭ timpul să se pituleze supt un dos. Turciĭ negăsind iar nimic, strigă: *Allah să'ĭ pedepsească* și pleacă. Rămîne unul. Se vede barca venind din fund. O detunătură răsună; Turcul cade jos în mijlocul sceneĭ. Ioana și cu Radu dînd să fugă la barcă, daŭ peste cadavrul Turculuĭ și se retrag o clipă înapoĭ; apoĭ, făcînd semnul cruceĭ, sar peste el și merg spre mal. Se sue în barcă, care începe a se depărta. O mulțime de Turcĭ cu făcliĭ daŭ de mort și de fuga creștinilor, strigă cumplit, ridicînd mînile la cer. Luna reapare, iar din depărtare, se aude strigînd din barcă: Trăiască Moldova, Trăiască România!

(Cortina cade)

---

*). Două versurĭ cu cezura scurtă înadins.

ACTUL IV.

(Sala Tronuluĭ în palatul luĭ Ion Vodă ; pe tron o Evanghelie şi o cruce în picioare).

SCENA I.

LUPU STROICI, LOGOFĂTUL BERHECI, POSTELNICUL CRĂCIUN, şi alţĭ boerĭ. In urmă HURU.

UN BOER (Care intră).

Bun găsit la boerĭ.

BOERII TOŢI

Bun venit cuconule.

ALŢI BOERI (Intrînd).

Cu plecăciune la toţĭ ceĭ de faţă.

BOERII

Ne închinăm.

ALT BOER

Cum maĭ merg trebile ?

STROICI

Tarapanaua sună a plin.

BERHECI

Dar rîndurile noastre a sec.

CRĂCIUN

Şi secu-ĭ la vremea zileĭ. Nu ni s'a însurat Domnul în postul mare?

STROICI

Şi Paştele şi sfintele sărbătorĭ maĭ aŭ rind. Avem slava sfîntuluĭ destule ponoase.

BERHECI

Sabia, focul şi pămîntul aŭ de lucru în toate zilele.

IANE VISTIERNICUL

Ce să facĭ? Ne-am dat cu voe chica în mînele luĭ.

NICOARA COMISUL

Ia ne dăm după ea. Sfinţită să-ĭ fie pomina starosteluĭ Ieremia Golia.

BERHECI

S'o îngroşat gluma, vere.

STROICI

D'apoĭ de gologănimea asta, ce maĭ zicĭ? Tot pentru golanĭ; pare că l'ar fi făcut măsa pe pae; că noĭ dă! boerĭ get-beget, suntem deprinşĭ cu galbenĭ rotungiorĭ, iar nu cu ocale de aramă.

IANE

Ş'apoĭ cu znoava dărilor, ne-a cam schimbat galbănul în puişor. Am prins a merge ca racul.

NICOARA

Ne urgiseşte de moarte şi o să ne scoată la covrigĭ, urgisit iar fi fost numele şi răsnumele.

STROICI

Ridica-l'ar sfinţiĭ de pe capul nostru.

NICOARA

Şi să-ĭ vie răsplata pentru cele făptuite.

BERHECI

S'o ruga dar Mitropolitul cel alungat în fundul munţilor.

CRACIUN

Şi Vlădica cel ars de viŭ, ponegrit şi pîngărit pentru ce? Pentru că iĭ eraŭ dragĭ cele lumeştĭ.

STROICI

Par'că popa şi călugărul nu's oamenĭ şi eĭ?

BERHECI

Ş'apoĭ cine nu păcătueşte pe lumea aceasta?

STROICI

Ia bietul Sbierea şi-a luat grija de toate. S'a dus în ziua de Paştĭ poclon calăuluĭ. Doar ziua cea sfîntă i-o fi

făcut vre-un locuşor printre pravoslavnicĭ, c'alt-fel avea şi el ale luĭ multişoare.

CRACIUN

Morţiĭ cu morţiĭ şi viiĭ cu viiĭ. Ceĭ ce s'aŭ dus, Dumnezeŭ să-ĭ ierte; dar celor rămaşĭ, Aman!

IANE

Ne snopeşte, ne scutură de parale ca paele de grîŭ. S'a pogorît acuma, el coşcogemite Domnitor în trebile visterieĭ. Ceĭ-l'alţĭ Domnitorĭ se ţineaŭ de ale lor; dar datul şi luatul era treaba logofătuluĭ şi a uricaruluĭ. Hop! şi-a vîrît coada şi-aicĭ.

STROICI

El zice că lupul nu se hrăneşte cu slugĭ.

CRACIUN

Se teme să nu-ĭ piară golaniĭ. Tot pentru golanĭ! Tot pentru golanĭ! Că dă, vorbă între noĭ să fie; se zice că i-o cam cunoscut de aproape cînd nu era unde-ĭ acum.

BERHECI

Eĭ! roata lumeĭ! Căcĭ nicĭ nu ştiĭ pe care ne-a păli norocul; că trebue să ne vie şi nouă apa la vad. Ce dracu? Că nemurie de Domnie avem destulă. Numaĭ neuitatul nostru viteaz Stefan avut'a şapte femeĭ, şi de-ar fi făcut copiĭ cu toate, apoĭ nu ne maĭ venea rîndul; de şi ne tragem şi noĭ din viţă, dar din alte viţe.

STROICI

D'apoĭ şi el a pornit pe calea străbunuluĭ. Are două până acum. Cea d'întăĭ e pescăriţă cu care are un copil

şi a doua cinstita jupîneasă Smaranda Huru.... Ce maĭ îngînfat e nenea Huru; parcă-ĭ un păun. Numaĭ picioarele iĭ arată obîrşia; că dă! şi noĭ avem fete. Şi ce zicĭ Berhecĭ? N'o fi el maĭ mare boer ca noĭ.... Dar cum aĭ zis adinioarea: Roata lumeĭ şi pace.

CRACIUN

Opincariĭ or să ne dee cu degetele în ochĭ. Ne duce la sapa de lemn Măria-Sa.

BILAI STOLNICUL

D'apoĭ zeciuiala! Să luam numaĭ una din zece noĭ, şi una Visteria, şi opt, opt, opt să lese frate de pomană ţăranilor!

IANE

Pomană da, pentru iertarea păcatelor, că multe maĭ făptueşte.

CRACIUN

De la el pentru noĭ, ochiŭ bun şi mînă slobodă nu-ĭ nădejde. (Intră Lupea Huru).

MAI MULŢI BOERI

Iaca şi socrul Mărieĭ-Sale. Cu plecăciune, cucoane Lupea. Cu plecăciune. Poftim de stăĭ.

HURU (Ingînfat).

Mulţumesc Dv.; ia o leacă; mă duc, că m'a poftit Măria-Sa Doamna, fata mea.

STROICI

Ce zicĭ jupîne Hurule, parcă miroase a fum de puşcă.

HURU

Ce maĭ ziceţĭ şi luminările voastre, că sunteţĭ maĭ mulţĭ.

BERHECI

Noĭ vorbim de ale vieţeĭ şi de ale morţiĭ, că nicĭ nu ştiĭ de unde sare epurele, să nu maĭ pornim care-va după Sbierea, că vin sfintele serbătorĭ şi s'a izvodit hatîrurĭ de aceste pentru ele.

HURU

Mi-ĭ ginere Măria-Sa; dar n'am să'ĭ ţin parte, că de ginere Domn nu mi-ĭ speriaţĭ ochiĭ.

STROICI

Nu jupîne Hurule, că dreptnicĭ de Domnie avem cît păr în cap; fete de-am avea. Era vorba de Sbierea ce nu'ţĭ era prieten.

HURU

D'apoĭ a cuĭ era ş'a cuĭ nu era? Pe treĭ Domnĭ în şir i-a cumpărat şi i-a vîndut. Fie-ĭ ţerîna uşoară.

STROICI

Şi mîna voastră cea dreaptă marele Staroste, pîrcălebul Ieremia Golia cel îmbogăţit şi îmbuibat de bunurĭ, cîte nu vinde şi nu cumpără!

HURU

D'apoĭ şi noĭ suntem cam anapoda şi greĭ în voe. Cum să ne maĭ facă şi bieţiĭ Domnitorĭ să ne împaçe? Lăpuşneanu ţinea cu noĭ; l'am dat gata. Despota voia să ne pue bine cu gloatele; l'am dat gata. Ion ţine cu talpa ţăreĭ; nu ne place. Ne-a maĭ dărui sfîntul şi pe altul. Rămas bun, mă duc la Doamna.

IANE

Jupîne Hurule maĭ stăĭ cu noĭ şi nu lua şăgile în samă; că noĭ suntem mult plecaţĭ luĭ Ion Vodă.

HURU

Bine, bine. Am să vin cu el acuş. (Ese).

STROICĬ

Paserea pe limba eĭ piere, şi de nu ar fi scurtă din născare limba luĭ Huru, ce ne-ar maĭ rîndui! (Se deschide uşa şi intră răzăşiĭ cam împingîndu-se unul pe altul).

SCENA II.

Ceĭ maĭ de sus, ZAPAN, FRUNZĂ şi RĂZĂŞII.

ZAPAN

Haĭ înainte, că doar ne-a chemat Vodă. (Daŭ cu ochiĭ de boerĭ şi se cam zăpăcesc).

FRUNZA (Către alt răzaş).

Dute înainte, că doar ne-om fi lingăĭ, să stăm la uşă. (Răzaşiĭ se închină la boeri şi merg spre stînga scaunuluĭ domnesc).

STOICI (Mergînd spre eĭ).

Ce gînd v-o adus pe aicĭ ?

ZAPAN

Gînd bun boerule. Am ajuns şi noĭ, cu voia Domnuluĭ la chemarea Domnitoruluĭ nostru Ion Vodă; blagosvit să'ĭ fie numele.

RAZAŞII TOŢI

In veciĭ veacurilor.

PARTE DIN EI

Amin.

BERBECI

Imĭ pare bine. Să vă trăiască!

RAZAŞII

Să ne trăiască. (Făcînd cruce si punînd dosul maniĭ în jos cu plecare).

FRUNZA

Pănă acum în nevoile noastre eram tot înapoĭ, dar la războae şi la greuăţĭ tot înainte; la bătălie cu Leşiĭ înainte, cu Turciĭ tot aşa; cu Tătariĭ în frunte.

ZAPAN

Maĭ avem noĭ parte de cuvînt, de vorbă bună ? iar ceĭ-ce veneau din partea Măriilor-Voastre tot cu tio! şi cu ho! şi maĭ nicĭ locul din mormînt nu era al nostru; dar

clăcile, colaciĭ şi zeciuelile ne sfîrtecaŭ inimile. Nu aveam para maĭ maruntică, maĭ potrivită cu nevoia, şi Dumnezeŭ ştie cu ce greŭ adunam un gălbanaş. D'abia îl zăream in ochĭ şi ţi-l şi înşfăca. Să maĭ capeţĭ cusur înapoĭ nicĭ vorbă nu era; îĭ plîngem dorul pănă ce-l aveam şi urma după ce-l dam.

IANE

Oare drept să fie, că vi se făceaŭ asemenea buclucurĭ. De ce nu vă plîngeaţĭ?

ZAPAN

Să ne plîngem? D'apoĭ cuĭ? Să ne umple ţerna gura, cînd om deschide-o şi vînătaia spetele? Inghiţeam şi răbdam.

BOERII

Proştilor.

ZAPAN

Nu prea proştĭ, boerule, dar fricoşĭ de cele rele. Pănă la Dumnezeŭ, sfinţiĭ te botează, sfinţiĭ te îngroapă, şi Măriile-Vodstre parcă nu ştiţĭ prin cîte dijme trece galbenul, pănă ce intră în punga luĭ Vodă? Nu stăpaniĭ ceĭ marĭ te mininc, ci lighioaele cele măruntele te sug ca lipitorile.

STROICI

Toate's bune şi frumoase; dar oamenĭ mulţĭ mor pe sfinta dreptate. Temniţele sunt pline de călugărĭ, oameniĭ luĭ Dumnezeŭ.

FRUNZA

Oamenii lui Dumnezeŭ suntem și noi. Doară că nu mîncăm și nu ședem în hrube negre ca eĭ, de unde vin numaĭ gîndurĭ de făptuirĭ rele.

BERHECI

Dar eĭ sunt buniĭ voștriĭ stăpînĭ.

ZAPAN

Să nu vă fie cu supărare că nu snntețĭ dintr'aceia; că doar vă văd la lumina zileĭ. Să le putrezească și lor oasele prin temniță, cum au putrezit răbdarea noastră, nevoia.

IANE

Toate's foarte bune dar acuș iar vine vremea căsăpieĭ, și vă vor maĭ rărĭ rîndurile voastre, de vă trebuie larg.

ZAPAN

Facă cu noĭ ce-a vrea. Iĭ suntem dăruițĭ cu trup și suflet. Cu mila luĭ ne-am coperit căscioarele, ne-am ridicat viile și ne-am îndulcit cu cele bune; că puținĭ sunt care să n'aibă frupt alb la casa luĭ. Zicem și noĭ ca Iov: «Ion ni le-a dat Ion să ni le iee».

STROICI

Dar nu cum-va a împărțit țara între voĭ, de-ĭ purtațĭ atîta mulțămită?

ZAPAN

Nu boerule! Aşa tifericie*) nicĭ noĭ nu dorim; dar ştim că avem şi noĭ cuĭ ne închina şi cuĭ pleca capul; că-ĭ greŭ cînd omul nu ştie încotro. (Intră Dumbravă şi Ieremia Golia).

SCENA III.

Ceĭ de sus, VORNICUL DUMBRAVĂ, IEREMIA GOLIA.

UN BOER

Iată şi Vornicul şi Părcălabul. Cu plecăciune.

DUMBRAVA

Sluga.

IEREMIA

Prea plecat.

STROICI

Da ce sunteţĭ aşa de mohorîţĭ, parcă va luat pînza de pe obraz.

IEREMIA

Aţĭ cam oblicit-o. Suntem amărîţĭ tare, că s'a stîrnit iar nevoie pe capul nostru.

IANE

Ce? Cum?

IEREMIA

Chiajna aŭ scos iar pe Sultanul din minţĭ şi ne trimite veştĭ rele.

*) Cuvînt poporan care însamnă fericire cu o nuanţă de ironie.

IANE

Dar cum le ştiţĭ?

IEREMIA

Să vă maĭ spue şi Vornicu, că eŭ is sleit.

IANE (Către Dumbravă).

Cum e lucrul, Vornice?

DUMBRAVA

A sosit în ziuă un arcaş de la hotar, şi a venit într'un suflet, să ne povestească că a poposit acolo ca să se odihnească un ceauş cu un firman, prin care cere să ridicăm haraciul la opt-zecĭ de miĭ de galbenĭ.

ZAPAN

Auzita-ţĭ breee? Păcatele noastre! De unde avem să maĭ dăm atîta bănărit? Maĭ bine ne ar lua şi sufletul, că tot una ni-ĭ.

IEREMIA

Nu purta grijă că or să ieie şi banĭ şi suflete. Cînd se stîrnesc Turciĭ, de nu le facĭ pe plac, te pălesc tocmaĭ în numele tatăluĭ.

RAZEŞII

Vaĭ de noĭ.

BOERII

Da luĭ Vodă ce-ĭ cer: Inchinarea Domnieĭ?

DUMBRAVA

De n'a vrea să plătească, să închine Domnia lui Petru Şchiopul care s'a prins să răspundă haraciul îndoit. Trăiască Caiafa.

IEREMIA (Cu o voce ce parcă nu-i a lui).

Blăstămata de Chiajna.

RAZEŞII

Potricăli-o-ar Dumnezeŭ cu relele ce ne varsă pe capetele noastre.

IEREMIA

Nu vă stricaţi mintea. Vodă'i om cu minte. O să se închine mai bine de cît să vă hăcuiască iar Turcii.

RAZEŞII

Şi cine o să plătească globa ?

BOERII

Voi poporul.

DUMBRAVA

Şi boerii ar da cînd ar da gloata. Că doar tot ai ţărei copii sunt. D'apoi nu vă mai bateţi cspul cum şi ce fel; că Vodă nici cît am plătit nu mai vrea să plătim; d'apoi încă vre-un adaos. Şi nu ni s'o fi răcit inima în noi, ca să răbdăm atîta batjocură de la Turc. Măria-Sa pricepuse aceste şi de aceea a pregătit tunuri şi a cerut ajutor Cazacilor care, sub căpitanul lor Sferşevski, cu o ceată de voinici sunt gata să vie spre noi. Ei trebue să ajungă numai de cît. Ce ziceţi oameni buni ? Mai e rînză în voi ?

RAZEŞII

De cît n'om avea rînză maĭ bine să murim.

IEREMIA (Către boerĭ, maĭ încet).

Nu ştiŭ de om maĭ lnpta cu inimă, că ne-a săcătuit răŭ jupîn Ion.

IANE

Ce, baţĭ cu noĭ acuma?

IEREMIA

Mereŭ am fost cu voĭ; dar pas să te simtă Vodă care vă urăşte de moarte. (Un vestitor intră pe uşă, o lasă deschisă şi spune): Măria-Sa Vodă. (Răzăşiĭ şi boeriĭ se aşază de ambele părţĭ ale tronuluĭ. Intră Vodă cu Huru şi maĭ mulţĭ boerĭ. Cu toţiĭ se închină; răzăşiĭ până la pămînt, boeriĭ maĭ puţin).

SCENA IV.

Ceĭ maĭ de sus, ION VODĂ, HURU, maĭ tărziŭ SFERŞEVSKI

ION

Cu bine dragiĭ meĭ. Cu dragoste la voĭ toţĭ. Iată şi Dumbravă. (Care stătea maĭ la o parte. Boeriĭ fac roată în jurul luĭ). Apropiete Dragă Vornice; ce staĭ aşa de stingher? (Ion păşeşte spre el, îĭ întinde mîna. Vornicul îl salută şi îĭ dă mîna). Ce aĭ? parcă nu'ţĭ este îndămînă. (In acest timp Ieremia se dă maĭ la dos).

DUMBRAVA

Nişte semne rele Măria-Ta îmĭ tulbură somnul şi nu prea pot odihni.

ION

Las la pîrdalnicul visele. Un viteaz ca tine nu se teme de muşte.

DUMBRAVA

De muşte obicinuitc nu; dar de bondarĭ şi de muşte înveninate mă cam sîiesc.

VESTITORUL

Căpitanul Căzacilor Sferşevski.

ION

Să intre. (Sferşevski intră). Bine aĭ sosit iubite căpitane. (Intinzîndu-ĭ mîna). Mulţămitor îţĭ sunt că aşa în grabă te-aĭ îndrumat spre mine.

SFERŞEVSKI

Ceata noastră de voinicĭ merge orĭ-cînd spre voinicĭ. Nu avem soţiĭ, copiĭ, şi aproape niciĭ neamurĭ. De aceea mergem orĭ-cînd e vorba să apărăm un neam creştin în contra balauruluĭ din Bosfor. Suntem vecinic în luptă şi nu avem cînd a ne nevoi cu cele trebuitoare vieţiĭ; de aceea în timpul lupteĭ trăim din pradă ca vulturiĭ şi în timp de pace din ceea-ce căpătăm în schimbul celor ce lăsăm pe cîmpul de răsboiŭ. Ne-aĭ chemat; am venit. Dă-ne poruncă şi te vom asculta pe tine ca cel vrednic de a ridica o dată sus crucea în ţările creştine unde Muzulmanul îşĭ mută semi-luna cînd cu coarnele în sus a vreme bună, cînd cu ele în jos a vreme rea. Crezul nostru este a învinge saŭ a peri. Orîndueşte şi vom auzi. (Sferşevski îĭ dă o hîrtie. Vodă o iea şi o strînge).

ION

Căpitane, orĭ-ce alcătuire între oamenĭ care ştiŭ ceea-ce cer şi ceea-ce li se cuvine, este de prisos. Ce aţĭ hotărît aceea veţĭ dobîndi.... Fiind-că te afli între noĭ să te fac cunoscut cu ceĭ de faţă. (Păşind în spre popor). Iată, viteze căpitane, fruntaşiĭ din voinicul meŭ popor. Aceştia sunt temeiul şi faima neamuluĭ nostru. Eĭ fac belşugul visterieĭ; eĭ nu uită datinele şi păstrează viŭ graiul străbunilor; căcĭ eĭ nu s'aŭ încuscrit nicĭ încumătrit cu sînge nicĭ cu năravurĭ străine. Precum măduva e puterea osuluĭ, aşa poporul e puterea naţiuneĭ; căcĭ ce ar face grebănul şi coastele înşirate icĭ colo cîte una, de nu ar fi măduva sănătoasă? Trăiască poporul meŭ, dragul meŭ popor! Trăiască grabnic ajutătorul nostru, Sferşevski!

SFERŞEVSKI

Trăiască Măria-Sa Ion Vodă! Trăiască poporul romîn!

RAZEŞII

Trăiască părintele Moldoveĭ!

ZAPAN

Trăiască miluitorul şi mîntuitorul nevoilor noastre; dăruiască-ĭ Pronia, peste aceştĭ doĭ anĭ, veleat de cucernicie şi mulţĭ mulţĭ biruitorĭ anĭ! Cum sfîntul Gheorghe călcat-a scorpia, sfărmînd-o, aşa să calce şi el nevoia şi duşmaniĭ ţăreĭ noastre.

ION

Sfîntul Gheorghe fie hramul ostaşilor noştri şi sub scutul luĭ puternic să punem paza izbînzilor lor. (Boeriĭ fac schime între eĭ şi nu ieaŭ parte la cele vorbite nicĭ la urale. Ion se uită spre eĭ. Atuncĭ eĭ zic.)

CÎŢI-VA BOERI (Cu glas străin).

Implinească-se urările voastre.

ION (Cam cu dispreţ).

Iată şi cîţi-va boerĭ dintr'aceĭ maĭ credincioşĭ. Aceştia de faţă nu fac parte dintre hrăpitoriĭ si obijduitoriĭ gloatelor, dintre care pe mulţĭ am pus, pentru pildă, în ştreang, în foc, saŭ sub cuţit. Aceia eraŭ oseminte putrede, ticăloşiţĭ in năravurĭ rele care făceaŭ necinste tagmeĭ lor. Aceştia de faţă, pravoslavnicĭ creştinĭ, iubitorĭ de legĭ uşurătoare, pe eĭ ţi-ĭ arăt ca spicurile mîndre din lanul ostaşilor călărĭ care singurĭ îşĭ întreţin feodalele lor arme. (Cu măreţie). Trăiască boeriĭ moldovenĭ care aŭ uitat pofta de Domnie şi care daŭ mînă de ajutor nevoilor poporuluĭ sărac. (Răzăşiĭ tac. Ion către dînşiĭ). Ziceţĭ şi voĭ, trăiască boeriĭ.

CÎŢI-VA RAZEŞI (Fără suflet).

Zicem şi noĭ cum zice Măria-Ta.

ION.

Cînd vedea-voĭ unire între inimile voastre? Vree Domnul de nu eŭ, măcar urmaşiĭ meĭ s'apuce zilele acele.

UN VESTITOR

Măria Voastră, sosesc Turcĭ, o tabără. Unde să-ĭ primim?

ION

Chiamă-ĭ aicea. (Face semn la toţĭ să'şĭ ieie locurile. Ieremia se tot îndoseşte. Sferşevski şi Dumbravă staŭ alăturĭ. Intră Ceauşul cu patru Turcĭ cari rămîn la uşă; iar ceauşul inaintează spre Ion).

SCENA V.

Ceĭ de sus, CEAUȘUL și TURCII.

CEAUȘUL

Strălucirea Sa Sultanul Selim a fost vestit chiar de unul dintre aĭ voștri (Priviud cu ochiĭ la Ieremia care se ascunde după un boer), că avețĭ de unde îndoi haraciul, și'țĭ poruncește pănă in două-spre-zece ceasurĭ, să iscăleștĭ învoirea saŭ să încredințezĭ tronul luĭ Petru fiul Chiajneĭ care a luat însărcinarea de a-l plăti. De nu veĭ voi, atuncĭ oștirile luĭ Mahomed vor intra iar în țara Moldoveĭ.

ION

Nu pot hotărî fără de cercetare. Țara nu e a mea nicĭ baniĭ nu-ĭ plătesc eŭ. Mergĭ de așteaptă pănă vom hotărî cu toțiĭ. (Ceaușul și Turciĭ pleacă). Părcălabul Ieremia nu-ĭ între voĭ?

IEREMIA (Ese în față).

Poruncește Măria-Ta.

ION

Știĭ turcește! Mergĭ și vorbește cu Soliĭ. Vezĭ ce le trebue și să le dee căutarea obicinuită țăriĭ. Poruncește îndată să maĭ vie și boeriĭ ce lipsesc și poporul la Curte. Trebue să fie piața plină de plăeșĭ, că azĭ e zi de tîrg. (Ieremia ese Către Sferșevski): Dragă Căpitane, a venit maĭ degrabă de cum credeam, vremea să te pun la prubă. Care e numărul de vitejĭ ce l'aĭ adus cu d-ta?

SFERȘEVSKI

O mie două sute Măria-Ta; micĭ la număr, dar marĭ la suflet.

ION

Cazaciĭ prin inimă şi agerime, numără unul drept zece. Urmaţi-mă căpitane şi tu voruice, să ne înţelegem asupra unor trebur̆ĭ. (Pe cînd Ion cu ceĭ doĭ ies, Ieremia se întoarce. Se face o mişcare din ce în ce maĭ mare între ceĭ de faţă).

UN GLAS

Vra să zică războiŭ.

ALT GLAS

Iar războiŭ.

ALT GLAS

Un alt haraciŭ.

ALTUL

Cît?

ALTUL

Patru-zecĭ de miĭ.

ALTUL

Ce patru-zecĭ? Opt-zecĭ de miĭ!

ALTUL

Cine-ĭ de vină? Vodă?

ALTUL

Chiajna.

IEREMIA

Ne-a vîndut unul din aĭ noştri.

IANE

Cine-ĭ? Să-l facem bucăţĭ.

IEREMIA

Domnul numaĭ îl ştie; el să ni-l descopere.

IANE

Să ne plecăm.

NICOARA

Plecaţĭ saŭ nu, baniĭ tot o să-ĭ dăm.

UN RAZEŞ

Să nu ne plecăm.

ZAPAN

Boerilor, acuma înaintea morţiĭ suntem tot una. Să avem iertare de cuvînt. De cît să plătim cu ruşine, plecîndu-ne, maĭ bine să ne iee cu de-a silă, ucigîndu-ne.

PLAEŞII

Aşa-ĭ, aşa-ĭ, să trăieştĭ.

ZAPAN

Să ne batem, să murim cu toţiĭ; dar să nu plecăm capul sub jug ca dobitoacele. Şi boiĭ noştri se pleacă, dar eĭ n'aŭ suflet şi n'aŭ în cotro. Unde-ĭ miĭ, acolo merg. Avem doar ghioage, fuşturĭ, coase şi secerĭ. Să-ĭ snopim ucigă-ĭ crucea. (Răzăşiĭ toţĭ încep a striga: să-ĭ snopim să-ĭ ucidem. Se face o mare larmă. Ieremia şi cu boeriĭ cată să-ĭ liniştească).

IEREMIA

Ho! ho! statĭ ce aţĭ turbat? Aveţĭ cînd vă duce la tăetoare, dobitocilor.

FRUNZA

Dobitocĭ boerule! Ia ţineţĭ gura, ca să nu'ţĭ arătăm ce pot dobitoacele, cînd aŭ obraz şi ruşine. (Il înconjoară pe Ieremia ameninţătorĭ. Boeriĭ ceĭ-l'alţĭ se daŭ la o parte; Ieremia se zbate între eĭ.

VESTITORUL

Măria-Sa Ion Vodă. (Răzăşiĭ ca prin farmec se linişteşc de o dată, Ion Intră; toţi se pleacă cu mînile la pămînt; uniĭ din eĭ făcînd chiar cruce. Ion merge şi se sue pe treptele tronuluĭ stînd în picioare, rezemat de speteza tronuluĭ).

ION

Dragiĭ meĭ boerĭ; şi voĭ iubitele mele slugĭ! Greul de azĭ întrece toate grelele. Lăcomia Turcilor cere un haraciu îndoit. De-l vom da, ea nu va zăbăvi a ne stoarce şi maĭ mult, păn'ce ne va stînge cu totul; căcĭ asta o vrea păgînul. De nu-l vom da, războiŭ, stricare, foc şi sabie. Cugetaţĭ şi alegeţĭ!.... Supunîndu-ne vom peri, căcĭ dărĭ nouă nu maĭ poate suferi ţara. Intărtîndu-ne, vom peri vitejeşte, noĭ, femeile şi copiiĭ noştri... Voĭ ştiţĭ că haraciul nu-l plătesc eŭ; dar mă doare inima pentru voĭ. Pentru voĭ îmĭ voiŭ pune capul, ca izbăvitor saŭ învins, să rămîn în mijlocul vostru. Să chemăm pe Dumnezeŭ în ajutor! Să trăim slobozĭ saŭ să piară pănă şi urma noastră de pe pămînt!

ZAPAN

Aşa-ĭ Măria-Ta, să perim şi să luptăm.

TOŢI

Să perim.

ZAPAN

Să perim până la unu; că de ne vor sfâşia şi înstrăina ţara să nu ne fie ruşine nicĭ morţĭ că n'am apărat'o.

TOŢI

Vom peri toţĭ lingă Măria-Ta. Jurăm, jurăm, jurăm!

ION

Nu cer să'mĭ juraţĭ mie, çă sunt numaĭ Ion Vodă, ci juraţĭ unul altuia. Să aducă o pîne! Crucea este pe tron.

STROICI

Aĭ dreptate Măria-Ta. Nevoile ce s'aŭ năsădit în jurul nostru, sunt ca gîlcile împrejurul gîtuluĭ. De nu le sfărmĭ te înăbuşă şi te ucid. Să uităm dar tot ce ne-a desbinat pe toţĭ ceĭ de faţă, de la mic până la mare, mîncînd din această pîne şi sărutînd această sfîntă cruce. Să înţelenim între noĭ marele jurămînt al cruceĭ, prinzindu-ne fraţĭ nedespărţiţĭ în viaţă şi în moarte,

ION

Ieremio, spune jurămîntul cel mare.

IEREMIA

Să-l zică altul Măria-Ta.

ION

Zi-l tu, încercatule tovarăş de zile albe şi de zile negre.

IEREMIA (Vrea să-l zică şi nu nimereşte vorbele).

Cel ce şi, n'a.... sunt mişcat Măria-Ta... nu-l pot spune.

ZAPAN

Măria-Ta poate nu-l ştie. Noĭ răzăşiĭ ce suntem fraţĭ de cruce, il stim; iertaţĭ, să-l zic eŭ

BOERII

Să-l zică Zăpan.

RAZEŞII

Să-l zică Zăpan.

ION

Voia tutulor e voia mea. Zi-l.

ZAPAN (Făcînd semnul cruceĭ la crucea de pe tron şi închinînd o metanie).

Cel ce'şĭ va vicleni credinţa, pămîntul să nu-ĭ maĭ dee pîne, izvorul să nu-ĭ maĭ dee apă, văzduhul să nu-ĭ maĭ dea suflare. Dumnezeŭ şi Maica Domnuluĭ, focul şi sabia să-l bată.

ION

Amin, fraţilor. Plecaţĭ pe la casele voastre; luaţi-vă rămas bun de la femeĭ şi copiĭ; nu uitaţĭ armele voastre neînvinse în tolbă; merinde, sare, făină şi burduful de brînză. Mergeţĭ cu Dumnezeŭ şi cu dorul izbînziĭ în inimă şi în suflet.

RAZEŞII

Plinĭ de inimă aideţĭ fraţilor. Fratele nostru de cruce maitorul nostru. (Vor să plece; Ion îĭ opreşte).

ION

Să vină Turcul. (Un vestitor ese. Curînd după aceea Ceaușul vine, urmat de aĭ seĭ. Răzeșiĭ îșĭ fac cruce și se feresc de eĭ ca de Satana). Pleacă și spune împăratuluĭ tăŭ, că de azĭ înainte, ne-cum să-ĭ plătim opt-zecĭ de miĭ de galbenĭ dar nicĭ patru-zecĭ de miĭ nu-ĭ vom piàti. Cu baniĭ haraciuluĭ vom face tunurĭ și ghiulele, praf și săgețĭ pentru dușmaniĭ creștinătățiĭ. Pleacă!

RAZEȘII (Fac semn să se răpeadă după eĭ; Ion iĭ oprește).

ION

Să meargă faima neamuluĭ nostru, că suntem vitejĭ iar nu mișeĭ. Numaĭ mișeiĭ pedepsesc pe un nevinovat pentru faptele stăpînuluĭ seŭ, cînd el însușĭ nu-ĭ obraznic. (Turciĭ ese; Ion îndreptîndu-se către boerĭ și răzășĭ). Dragĭ boerĭ și iubitele mele slugĭ! Inainte de a pleca, să întocmim cele trebuitoare. Să punem la adăpost pe fiul meŭ Petru și pe Doamna.

MAI MULTE GLASURI

Da să-ĭ punem.

ION

Să-ĭ trimitem în întăritura Hotinuluĭ sub paza luĭ Lupea Huru, întovărășițĭ de credincioșiĭ bătrînĭ și nevrîsniciĭ tinerĭ ce nu pot purta încă arma.... Intîmplător să mă săvîrșesc eŭ din viață, ce hotărițĭ cu fiul meŭ Petru? Vă e pe voe, să-l numițĭ urmașul meŭ, saŭ să vă maĭ desbinațĭ iară prin dorința și pofta de Domnie, de unde pleacă zurbeaua, cheltuelile și nefoloasele pentru toțĭ. Trăind el de mic în mijlocul vostru, îl vețĭ crește după placul și nevoile voastre.

STROICI

Aĭ dreptate Măria-Ta. Ca să nu ne maĭ spargem capul între noĭ, ne trebue o căpitenie necurmată, Petru va fi urmaşul vostru, şi viitorul Domn al Moldoveĭ.

ION

Să poftească Măria-Sa Doamna cu copilul nostru.

VESTITORUL (Ese şi reintră îndată spunînd):

Măria-sa Doamna şi cuconul.

SCENA VI.

Ceĭ de sus, SMARANDA DOAMNA cu copilul în braţe, maĭ multe jupînese ale curţiĭ.

ION

Măria-Ta! S'a hotărît războiŭ; Turciĭ ne cer viaţa şi averea. De va voi Dumnezeŭ, ni le vom păstra neatinse; de nu, peste trupurile noastre sfărămate, ni le vor lua pe amîndouă. Adună în grabă sculele ce le aĭ în păstrare, iea pe Petru şi pleacă cu el la Hotin. De nu mă voiŭ maĭ întoarce, creşte-l pe Petru în dragoste de ţară; fă din sufletul luĭ un suflet mare, rob datorieĭ, şi aceştĭ boerĭ ce se află de faţă vor îndruma paşiĭ voştri. (Ion face semn să-ĭ dee copilul, Doamna singură îl dă în braţe, Ion îl ridică îĭ dă o fărîmă de pîne spunînd). Şi acesta este fratele vostru de cruce.

IANE

Trăiască Petru, viitorul nostru Domn, şi vree soarta ca tatăl luĭ să-l ducă spre a fi Petru cel Mare al Moldoveĭ.

ION

Fiule vree soarta să te văd mare; iar de va voi mila ceruluĭ să se întindă asupra'mĭ, să'ţĭ dee gîndul și puterea ca să'ţĭ păstrezĭ tronul părintesc și strămoșesc, și atuncĭ să'ţĭ iubeștĭ ţara cum am iubit'o eŭ, să'ţĭ iubeștĭ poporul cum l'am iubit eŭ, ușurîndu-ĭ nevoile, și să cinsteștĭ pe vredniciĭ boerĭ neobijduitorĭ de gloate. (Dă copilul Doamneĭ).

TOŢI

Trăiască Ion-Vodă; trăiască Doamna; trăiască Petru, viitorul nostru Petru cel Mare..... Ura, ura!!!

(Cortina cade).

ACTUL V.

Satul Roşcanii; în fund un lac. Se aud bubuituri de tunuri, în stînga un cort; în mijloc un dîmb cu arbori, la care urcă nişte scări şi pe care se preumblă străjeri).

SCENA I.

ION, IOANA, apoi VESTITORUL, DUMBRAVĂ, SFERŞEVSKI şi un PAŞĂ cu mai mulţi TURCI.

ION (Ese din cort sprijinit de doi străjeri şi se pune pe patul de campanie de sub un arbor. I s'aştern sub picioare velinţi).

Afară, dragi prieteni, duceţi-mă afară, ca bubuit de tunuri prin aer să'mi răsără; să nu mă 'nvîrt în cortu'mi ca leul într'o cuşcă; s'ajungă păn' la mine măcar miros de puşcă. Primejdia zbucneşte puterea însutită, în tine înferbîntă dorinţa ca să zbori. Văzîndu'ţi însă voia luptînd nedumerită şi slăbiciunea firei simţind'o, te 'nfiori. Să mor în faţa luptei e visul meŭ măreţ; în îngustimi să moară tot duşmanul mistreţ. (Luînd toiagul în mînă şi privindu'l cu iubire) Cu tine, scump toiag, scăpat-am eŭ viaţa prietenului drag.

IOANA (Coboară grăbită de pe trepte cu un ulcior de apă şi un mănunchiŭ de frunze; udă cîrpa de pe capul lui Ion şi pune frunze pe rane).

ION (Redeşteptat).

Jilişte şi Brăila, Bender şi Ackerman, peste uscat şi ape zburat-am spre duşman. Un pumn de pedestrime şi-un

rînd de călăreţĭ; O! mîna mea de oamenĭ, ce marĭ eroĭ sunteţĭ! (Rămîne zdrobit).

IOANA

Măria-Ta! La ce te zbuciumĭ că 'n loc să zborĭ după cum vreĭ, s'aprind maĭ mult rănile tale, te ţintuesc pe căpătăĭ. Ţi-am pus podbal şi mintă creaţă să potolesc arsura lor; iar răcorită să'ţĭ văd fruntea, o scald cu apă de izvor... Tu le 'nferbinţĭ iarăşĭ pe toate; în loc de víaţă, le daĭ moarte.

ION

O! dulce şi nespus de blîndă, lecuitoarea mea Ioană, de ce nu ştiĭ tu leac de ierburĭ la rănĭ făcute de coroană? De ce nu poţĭ oare să vindecĭ chinul în vecĭ nealinat, ce pietre scumpe-adesea sapă pe fruntea mareluĭ magnat? Pe 'ngusta cale către bine tot cresc nevoile, nu scad; iar grijile îmbrăţişate pe marea vieţeĭ nu aŭ vad. (Luîndu-ĭ mînile: Ioana stă în genunchĭ). O! maĭ priveste lung la mine cu ochiĭ tăĭ dulcĭ şi blajinĭ; dă'mĭ tu dobînda mult dorită, căcĭ mulţĭ în urmă mi-or da vinĭ. (Ridicîndu'ĭ părul de pe frunte). De ce ascunzĭ ochiĭ sub gene? Cîţĭ nu ar fi de eĭ făloşĭ! O! Lasă-mă să'ĭ văd maĭ bine cît îs de blînzĭ şi de miloşĭ.

IOANA

E în zădar, jupîn Ioane; apus le este focul lor; iar jalea neagră îngropat-a a plînsuluĭ bogat izvor. Să te iubeşc pentru tot neamul, putere mare eŭ aşĭ vrea; ţi-aş dărui eŭ şapte veacurĭ, dacă în mînă le-aş ţinea... (Ascultînd). Dar parcă se aude un cal sosind în tropot. (Ion se ridică cu greutate, Ioana îĭ ajută). Şi inima ta, Doamne, ce bate ca un clopot?

UN VESTITOR

Măria-Ta, izbîndă ne tot trimite cerul; pe dușmanĭ miĭ îĭ culcă săgeţile și fierul. Pîrae curg de sînge urît întunecat din trupurile care pămîntul ne-aŭ calcat. Pierind păgîniĭ chiamă pe Mahomed de sus; creştiniĭ strigă: mamă, copiĭ, soţiĭ, Isus! Trecînd prin lanul morţeĭ, păgîniĭ de scrîşneaŭ, a peptuluĭ meŭ furcă de loc n'n zguduiaŭ; dar vaete esite din peptul romănesc adînc în mine însumĭ simt cum se zvîrcolesc. Să dea Domnul să piară cu-acest grozav războĭ dorinţa de-a ne bate Romîniĭ între noĭ.

ION

Mă dor grozav în suflet acele ce îmĭ spuĭ; e trist de tot să lupte un neam cu neamul luĭ. Blestemul s'o ajungă pe Chiajna și pe-aĭ seĭ.... Se vede nu'ĭ pedeapsă aicĭ pentru mişeĭ!

VESTITORUL

E drept că Petru fuge, trecînd în goană vadu; pe frate-săŭ-Alexandru'l scăpă Golescu Radu. Sub sabia tăioasă, acest viteaz oştean îşĭ puse-anume capul, scăpînd Domnul Muntean. (Privind spre dîmb). Măria-Ta, priveşte, sosesc văd maĭ mulţĭ Turcĭ. Aĭ noştri'ĭ încunjoară cu bărzĭ, securĭ şi furcĭ. (Sosesc Turciĭ o escortă anumită, aducînd pe o scîndură ghiulele. săgeţĭ şi gloanţe. Un Turc maĭ de seamă păşeşte înainte, cu obrăznicie).

UN TURC

Privițĭ: în loc de Petru ce'l cerețĭ la vizir, trimete-vă ca cinste ăst mîndru chilipir. Dacă de bună voe voĭ capul nu'l plecaţĭ, oşteniĭ ce's ostaticĭ vor fi toţĭ spînzuraţĭ.

ION

Luaţĭ mişeiĭ ăştia, duşmaniĭ noştri vechĭ şi le tăiaţĭ în pripă nas, buze şi urechĭ; ş'apoĭ înfipţĭ pe-o cruce, cu capul spre pămînt, să-ĭ întrebaţĭ: obraznic de ce'ĭ al lor cuvînt? Iar crainiciĭ să meargă în lagăr să vestească că soliĭ ce's nevredniciĭ aşa or să păţească. Ş'aşa păţi-vor ceia ce se înfrunte-or vrea cununa cea vitează ce stă pe fruntea mea.

UN OSTAŞ

Măria-Ta! Măcar pe unul lasă'l să meargă înapoĭ, să'ĭ dăm să ducă el în spate chiar semne de-arme ce-avem noĭ. (Arată o ghioagă ţintuită).

VESTITORUL II (Intrînd iute, plin de praf şi abia vorbind).

Măria-Ta! Trădare e 'n tabăra romînă; trecut-aŭ toţĭ boeriĭ în ceata cea păgînă; iar Golia-Ieremia chiar pasul le-a 'ndrumat.

ION

Să ferĭ de-aicĭ mişele, asta nu s'a 'ntîmplat (cu buzduganul făcînd semn de lovire). Să treacă toţĭ boeriĭ, o cred ş'o înţeleg; dar fapta-le 'ntinată de dînsul nu o leg.

VESTITORUL II

Măria-Ta! Eŭ vestea n'o am doar de la crainicĭ, ce ştiŭ să'şĭ facă slujba, căcĭ sunt deşteptĭ şi harnicĭ; ci chiar Dumbravă însuşĭ, învineţit ca huma, pe ochĭ avînd mărgele ce sirăluciaŭ ca bruma şi care prin îngheţul în sufletu'ĭ stîrnit, încremenise'n gene sub ochiu 'nţepenit, mergĭ —zise—în spre lagăr şi du'ĭ această veste, cumplită 'nveninată. cea maĭ otrăvitoare ce-a străbătut vre-o dată în peptul luĭ cel vrednicşi 'n inima 'ncercată.

ION (Demoralizat).

O! Da, aveţĭ dreptate; de ar fi fost alt-fel, era aceeastă veste să mi-o aducă el. (Cu ochiĭ aţintiţĭ). ....N'aŭ deşteptat mişeiĭ rele stîrnirĭ în rîndurĭ?

VESTITORUL II

O da! Măria-Ta, stîrnirĭ aŭ pus în gîndurĭ; dar nu în lîncezire, ci 'n horopsirĭ de fapte; căcĭ eĭ văzură iute-a ceruluĭ dreptate.... Cînd se 'mprăştieze fumul după un noŭ atac, priviră chiar de-aproape un negru, mare lac, scăldînd toţĭ Moldoveniĭ lemniţĭ, muşcîndu'şĭ pumnul; căcĭ puşĭ de Turcĭ în frunte, perise păn' la unul.

ION (Dă semne de desnădejde zdrobitoare).

IOANA (Care stă în genunchĭ şi se roagă în tot timpul vestireĭ, vine lîngă Ion).

Măria-Ta, nu te măhni; trebuĭ la rele să te-asteptĭ; căcĭ doar maĭ mult in ele zăŭ ceĭ făr' de suflet sunt deşteptĭ. (Ion stă abătut).

VESTITORUL II

Nu'ţĭ încărca, o! Doamne, fruntea cu chinul negru zdrobitor; în tunurĭ noĭ stăm încă bine şi 'n pedestrime arde-un dor, un dor grozav de luptă mare. Să'ĭ vezĭ aprinşĭ, cum sfarmă eĭ, de nu pe cincĭ cam de o dată, dar sigur, sigur cîte treĭ. Răniţĭ, pe brîncĭ, tot luptă încă, pe duşmanĭ culcă din picioare, cu secerea cea ascuţită, deprinsă'n lanurĭ să oboare, snopesc în Turcĭ ca şi'n ogoare.

ION

O! Braviĭ meĭ oştenĭ iubiţĭ, de fraţĭ şi duşmanĭ zeciuiţĭ! Ah! unde'ĭ Domnul, unde's zeĭ, să cer putere de

la eĭ, să zbor spre voĭ, o fraţiĭ meĭ... De apă ce fac bieţiĭ? De hrană ştie Domnul; o află sigur noaptea, cînd nu'ĭ maĭ prinde somnul.

VESTITORUL II

Tot Domnul gîndurĭ bune ne dăruieşte nouă. Intindem micĭ ştergare, pe care cade rouă, ş'acele cîrpe rupte de rouă încărcate, le-atingem noĭ în grabă de buzele 'nsetate. Dar cînd nu cade rouă şi n'aŭ nicĭ de 'mbucat, cu dor şi cu credinţă spre cer îndată cat şi foamea lor şi setea cu gîndul aŭ plecat.

ION (Cu o suprasforţare).

Cu toţiĭ în genunchĭ. (Se pune cu greutate în genunchĭ). Cu toţiĭ să rugăm; ajută-ne, o Doamne, învinşĭ să nu 'noptăm! Intinde-asupra noastră aripĭ ocrotitoare şi rupe norul negru ce-ascunde-al nostru soare. De glasurile noastre ajunge-or păn' la cer, să nu ne laşĭ ungherul de dragoste stingher. Ne-aĭ zeciuit cu foamea, ce-aduse cu ea ciuma, cînd dat-aĭ pe ogoare chiar în Florar tu bruma. Fiindu'ţĭ milă însă le-aĭ şters uşor şi urma. (Se aude un început de furtună maĭ îndepărtată care sporeşte din ce în ce).

ION (Ridicîndu-se iute şi rezemîndu-se de copac).

Ce se aude oare? (Toţĭ îngroziţĭ). Al norilor glas viŭ? (Ion aruncă cîrpa de la cap. Şovăitor vrea să plece; puterile îl părăsesc; cade pe scară). Ce ne-am rugat acum, îmĭ pare prea tîrziŭ. (Pleacă capul în pumnĭ).

DUMBRAVA (Cu maĭ mulţĭ boerĭ intră şi se pun în genunchĭ înaintea luĭ Ion).

Ne-a părăsit chiar cerul; o grabnică furtună cu o grozavă ploae undatu-ne-a tot praful, stingîndu-l în butoae. Văzduhul, curăţit de pulbere şi fum, lăsat-a să se vadă că

dincolo de drum lupta cu 'nverşunare o mînă de plăieşĭ cu tabăra păgînă, în număr urieş.

ION (Desperat).

Ah! Unde eştĭ, o Doamne, o Doamne-al ţăreĭ mele! (Vrea să facă un pas şi cade). Pe-o targă să mă ducă, pe-o targă de nuele, căraţi-mă la dînşiĭ, acolo să mor vreŭ; căcĭ în arenă moare, luptînd, învinsul leŭ. (Intră Sferşevski).

SFERŞEVSKI

E prea tîrziŭ, o Doamne, puterea ni'ĭ sleită; de vrerea ni'ĭ tot mare, scăderea ni'ĭ cumplită. Văzînd că noĭ degeaba ştirbim mica-ne gloată, primit-am să purcedem cu soliĭ la o laltă. Eĭ vor să se arăte în faţa ta, stăpîne; de să'ĭ primeştĭ saŭ nu vraĭ, în voia ta rămîne.

ION

Maĭ staţĭ să'mĭ capăt firea. Perdută ne'ĭ oştirea. Vitejĭ tot să ne vadă; ştiuta-ne mîndria cu capul să ne cadă. (Merge de se sprijină de copac, cu o mînă pe căpătăiul patuluĭ, făcînd semn să vie soliĭ. Intră Petru, Scipione Cigala Zade, Italian de origine şi cu maĭ mulţĭ Turcĭ, care se stîngăcesc, cînd văd ţinuta mîndră a luĭ Ion.—Cu mîndrie). Ce vreţĭ voĭ, vînzătorĭ şi renegaţĭ de viţă? Cu a Turcilor profet se 'ncurcă-a voastră spiţă..... Tu Petre, al meŭ nepot, mişel şi vînzător, iar tu Zade Cigala, aducĭ vestirĭ de-omor de-a neamuluĭ tăŭ jind şi căsăpirea luĭ.Celuĭ ce crezĭ învins, viĭ mîndru să le spuĭ!... (Cu indignare). Un domn de neam muntean şi-un altul moldovan şi un magnat de soiŭ ce-a fost napolitan sunt strînşĭ în acest loc. Se rup între eĭ fraţiĭ; iar Turcul nesătul şi Neamţul cel flegmatec, Muscalul cel fudul, de dînşiĭ îşĭ bat joc. O, tu, viţă romană! Priveşte-al tăŭ mormînt şi plină de ruşine, cufundă-te'n pămînt. Să ştiţĭ, mişeĭ nevrednicĭ, cît timp această titvă pe-aceştĭ umerĭ va sta, nimic fără de voe nu'mĭ veţĭ putea lua.

PAŞA (Vrea să înainteze falnic spre Ion, care'l pune în respect cu mîna şi îl opreşte pe loc).

Isprăvile'ţĭ sunt grele; cumplită'ĭ îndrăzneala ce aĭ avut, sărmane, chiar cu stăpînul tăŭ.....

ION (Intrerupîndu'l).

Crăiasă'mĭ este ţara; stăpîn mi'ĭ Dumnezeŭ..... Dacă să'mĭ spuĭ aceste, tu aĭ păşit spre noĭ, întoarce-te acuma cu-aĭ tăĭ toţĭ inapoĭ. Muri-vom luptătoriĭ pe sînul tăŭ stăpînă; să scape din robie azĭ naţia romînă.

OSTAŞII

Perim Inalte Doamne, cu toţiĭ la o laltă.

ION (Către paşă).

Europa-atuncĭ vouă, vă dee judecată.

PAŞA

Ca s'arătăm Europeĭ că nu suntem tiranĭ, vom cere învoire la 'nvinşiĭ din Roşcanĭ. (Adresîndu-se către toţĭ). Vom duce pe Ion ca singur să'şĭ dea seamă la marele 'mpărat; dar el să iscălească cu-a luĭ singură voe cum capul a plecat.

ION (Teribil).

Copiĭ, la ce spun Turciĭ de voĭ vă învoiţĭ, tăeţĭ aceste braţe şi 'n urmă iscăliţĭ!

VESTITORUL II

Orĭ unde'ĭ voi, Doamne, mergem cu tine 'n frunte; să nu trăim în mlaştinĭ, dar să perim pe munte. De soarta ta, stăpîne, noĭ nu ne vom desparte. De cît ca vermĭ în viaţă, voinicĭ maĭ bine 'n moarte.

ION (Vesel şi mîndru).

Sferşevski, spune-acuma cîţĭ maĭ rămas-am noĭ?

SFERŞEVSKI

Vre-o zece miĭ, stăpîne, de ieĭ unul drept doĭ.

PAŞA

N'avem cînd lungi vorba, nicĭ vreme de glumit. Tu pune învoirea şi totu-ĭ isprăvit.

ION

Juraţĭ voĭ că ţine-veţĭ a noastră-alcătuire. (Turciĭ şi Petru pleacă capul în semn de afirmare). Ostaşiĭ meĭ să fie scutiţĭ de prigonire; Cazaciĭ lasaţĭ teferĭ, să meargă 'n ţara lor, iar eŭ să rămîn încă al ţăreĭ Domnitor, până ce mă veţi duce în faţa luĭ Selim. Juraţi'mĭ izvodirea şi'n urmă toţĭ primim.

PAŞA

Jurăm noĭ toţĭ pe legea profetuluĭ de sus.

PETRU

Şi eŭ jur pe credinţa măritului Isus.

ION

Acum am o dorinţă şi-o zic eŭ ca stăpîn: cu slugĭ şi cu prietinĭ, un ceas să maĭ rămîn. (Solia ese, către Sferşevski şi Cazacĭ, după un moment de gîndire). De acum mergeţĭ în pace prietenĭ încercaţi; să-şĭ lase cerul mila pe voĭ şi-aĭ voştri fraţĭ; cum aţĭ lăsat cu toţiĭ în scumpa ţara noastră viteazul vostru sînge şi tinerimea voastră... Ia dă'mĭ acum, Ioană, cel aur pus de o parte. (Ioana aduce o lădiţă din cort. Ion către Sferşevski). Iţĭ las deplină grijă şi voe a'l împarte; iar ţie, căpitane, prietin scump şi drag, îţĭ fac o rugăminte: primeşte-acest toiag; cu el să sfărmĭ tu capul orĭcăruĭ vînzător.. Cu el scăpat-am viaţa la negrul trădător.

Spre moarte să rămîe de-acum a luĭ menire; căcĭ s'a 'nșelat în slujba făcută prin iubire. (Stă pe gîndurĭ. Sferșevski, emoționat, plînge. Către oștenĭ). Iubițĭ fiĭ, iubițĭ frațĭ, și voĭ dragĭ căpitanĭ, să ducețĭ mîngîerea la văduve și-orfanĭ. Spuneți-le cu suflet, cu inimă și fapte, c'am fost frate de cruce cu vrednicele gloate. Să nu jelească tare iubiții lor ceĭ morțĭ. Prin lupte vom închide a relelor marĭ porțĭ; iar ceĭ ce-aŭ jertfit viața pe cîmpul de bătae, aŭ încălzit de sigur cu-a sîngeluĭ văpae, cenușa 'n vecĭ sfințită și plină de lumină a marilor eroĭ; eroŭ e tot osteanul ce piere 'n focul lupteĭ în crîncenul războiŭ. (O pauză).... Și voĭ boerĭ de samă! ce credincioșĭ ramas'ațĭ la steaua țăreĭ noastre umbrită de trădărĭ, ducețĭ blestemul gloateĭ și-afurisirea neagră la neamurile-acelor perițĭ în defăimărĭ. Iar voĭ luațĭ de pildă fapta înjositoare ce a 'nfierat prin moarte chiar dușmanul turcesc și facețĭ ca să piară vecĭnica desbinare ce-aduce în peire tot neamul romănesc.

IOANA

Pe noĭ cuĭ ne lașĭ, Doamne? Noĭ te-om urma orĭunde; ți-om fi nedespărțițĭ; în moarte ca și în viață voesc să fim unițĭ. De preotul nu fuse atuncĭ să ne citească cuvînt de cununie, prin inimă și suflet tot eŭ îțĭ sunt soție; căcĭ martor ne-a fost cerul cel mîndru din cea noapte ce aprinsese anume în mîndrele'ĭ palate chiar rugul luĭ cel mare și sute de făcliĭ, iar sufletele noastre, chemînd din cer luceferĭ, țineaŭ de cununiĭ....

ION

Norocu'mĭ era mîndru și'l îmîndrea nădejdea cu globu-ĭ aurit; dar marele'ntuneric, ce s'a ivit în urmă nu l-a limpezit.

IOANA

Chiajna cea grozavă ne-a irosit norocul, dar nu

ne-a despărţit. (Intră maĭ mulţĭ plăieşĭ în fugă, între carĭ şi primul vestitor).

VESTITORUL I.

Adusu'ţĭ-am în taină-un cămeşoĭ, iţarĭ ş'o glugă de plăieşĭ. Imbracă-te cu ele, acuma chiar în grabă tu printre noĭ să eşĭ. Grăbeşte-te, o Doamne, şi 'ndată să pornim, ca viaţa ta cea scumpă în rîndurĭ s'ocrotim. Aceĭ ce ies de-aice de crud omor fac planurĭ şi vor să'ţĭ lese trupul ciuntit pe-a morţeĭ lanurĭ.

IOANA (Ingrozită).

Haĭ iute-auzĭ ce spune, jupînule Ion. (Făcînd un semn luĭ Radu) Haĭ iute-într'o colibă s'ascundem pe cucon. (Radu nu îndrăzneşte) Măĭ Radule, grăbeşte ca să'l luăm cu sila; nu face sfat cu gîndul, nicĭ trăgăna cu mi'a.

VESTITORUL I

Măria-ta, o ştim prea bine că pentru voĭ călcăm spre moarte; dar te rugăm cu ochiĭ'n lacrimĭ de această cinste fă-ne parte. Viaţa ta e viaţa ţăreĭ, pe cînd a noastră-ĭ împlinită, cînd pentru ţară-a fost jertfită.

SCENA II.

Ceĭ maĭ de sus, CHIAJNA

Chiajna apare îmbrăcată în haine de războiŭ, cu peptar în formă de zale, scobit în jurul gîtuluĭ până la pept, cu coif pe cap, o fustă deschisă într'o parte, prin care se văd botforiĭ înalţĭ; un toporaş la brîŭ în forma semi-luneĭ; cu cozile pe spate. Cînd Chiajna intră, toţĭ fac loc, punîndu-se în rîndurĭ. Ioana cu Radu se retrag în cort.

ION (Horopsitor)

Ce caţĭ aci, juvină, cu ochiĭ aprinşĭ de pradă, cînd lor inima'mĭ toată am dat-o... Aĭ dovadă. (Arată pe toţĭ care plîng).

CHIAJNA

Eŭ cred că'n fața morțeĭ acum ne aflăm singurĭ; aceĭ ce staŭ aicea oamenĭ nu sunt, ci rîndurĭ..... Tot ce a putut Chiajna de voia'țĭ întărtată, eŭ cred că aĭ văzut; ce poate ea să'ncerce în ceasul de pe urmă, eŭ cred c'aĭ priceput. Haraciul acuma de vraĭ să'l îndoeștĭ și orĭ-ce legătură făcută să zdrobeștĭ, punînd pe a mea frunte cununa moldovană, viața ta o aperĭ, scăpînd-o de dușmană, ce'șĭ crede multe drepturĭ la cercul țintuit de florĭ de biruințĭ ce aŭ cules prin veacurĭ vitejiĭ eĭ părințĭ... Tu ce a făcut, văzut-ăĭ și ce-o să fie... alege. O singură a mea vorbă poate să fie o lege. (Arătînd toporașul); căcĭ vezĭ, semnul acesta'ĭ menit voia să'mĭ poarte; el poate da viață, dar poate da și moarte.

ION (Stă jos privind în pămînt)

Rușine mi'ĭ spre ochi'țĭ să cat, ucigătoare! Orĭ-cît țĭ-ar fi ținuta de-adînc îndrăznitoare, al meŭ glas nu'l încurcă, nicĭ inima nu'mĭ spurcă.

CHIAJNA (Furioasă)

Pe-acea ce ține moartea aproape de-a ta frunte, mîndria-țĭ neînvinsă cutează s'o înfrunte?...

ION

Cele crezute drepte le-am cutezat orĭ-cînd și nicĭ în fața morțeĭ eŭ nu le voĭ da rînd. Te plîng, nenorocito, că tu aĭ uitat crezul străbunilor mărețĭ! De și's menit spre moarte, țĭ'l spun ca să'l învețĭ. Romînul nicĭ odată în fața încercăreĭ, fugind nu s'a ferit; primejdia o vede, cu ghiarele'ĭ se luptă; ne'nvins saŭ biruit, aripele'șĭ întinde în semn de apărare pe cuibul mult iubit. Cu neamul cel mult vrednic, din care fără sine tu sîngele țĭ-aĭ supt, prin faptele făcute cu-a ta nesocotință, orĭ-ce'nrudire aĭ rupt.

CHIAJNA

Tu veĭ plăti cu capul a tale cutezărĭ! Dar unde ţi'ĭ haremul să'mĭ dee-acum mustrărĭ? De ce nu'ĭ lîngă tine cu milă să te-adăpe, ibovnică, soţie, din mîna'mĭ să te scăpe. (Ioana şi Radu reintră pe scenă. Radu are un arc în mînă).

IOANA

Ibovnica luĭ iat-o, căcĭ fratele eĭ Radu din Bosfor a scăpat-o. Cu al meŭ pept deschis, de Domnul apărat, prin fum şi prin săgeţĭ orĭ-unde l'am urmat*).

CHIAJNA (Dă cîţĭ-va paşĭ înapoĭ, trecînd dincolo de scenă)

Tot tu şi-aicĭ te afli? Eştĭ o fermecătoare!

IOANA (Păşind spre ea cîţĭ-va paşĭ)

Uitat-aĭ, jupîneasă, că sunt o mîndră floare, scăpată prin minune din îngustimea curţeĭ cea mult otrăvitoare şi de'l împingĭ spre moaete, îmĭ parĭ chiar vrăjitoarea plinind menirea eĭ; dar domnul urgisind'o, în viaţă ca şi'n moarte noĭ am rămas tot treĭ.

CHIAJNA (Vrea să se răpadă asupra Ioaneĭ cu toporaşul).

RADU (Trage-o săgeată ce intră în pieptul Chiajneĭ).

CHIAJNA (Dă un ţipăt; apucă săgeata cu mîna stîngă şi o ţine în loc; merge în faţa scăreĭ spre lagăr şi arătînd toporaşul, strigă):

Sosiţĭ zbirĭ şi agale şi ridicaţĭ o roabă fugită din harem; pe dînsul (arătînd pe Ion) să'l luaţĭ, în grabă'l judecaţĭ şi capu'ĭ să'l vedem. (Sosesc maĭ mulţĭ Turcĭ, care vor să iee pe Ion, apucîndu'l de spate şi împingîndu'l de braţe).

---

*) Maĭ multe versurĭ cu cezura scurtă sunt puse înadins.

ION (Se învîrte între eĭ și strigă):

Să nu m'atingețĭ, fiare, de brațe, nicĭ de spate; căc știe-orĭ cînd Romînul să meargă în spre moarte!

IOANA (Se repede și iĭ pune pe cap gugiumana domnească cu mare emoțiune. Radu iĭ pune în spate mantia. Plăieșiĭ și oșteniĭ se repăd plîngînd și iĭ sărută poala mantieĭ).

ION (Intorcîndu-se).

Vitejĭ copiĭ, nu plîngețĭ, căcĭ Domnul e cu voĭ. Din gloate sfărimate s'or naște iar eroĭ!

CHIAJNA (La trecerea luĭ Ion dînd înapoĭ cîțĭ-va pașĭ, ridicînd dreapta spre el. Cu stînga tot ține săgeata).

Inainte de a muri îțĭ voiŭ vedea pedeapsa. (In timpul acesta doĭ zbirĭ se răpăd asupra Ioaneĭ și vor s'o iee cu sila, maĭ mulțĭ plăieșĭ intervin s'o scape; zbiriĭ, ajutațĭ de Turcĭ, o tîrăsc pe scară).

RADU (Se repede și o lovește cu cuțitul).

O, dragă surioară, eŭ ți-am muțit cuvîntul. Zbiriĭ vreaŭ s'o ridice. El iĭ îndepărtează, strigînd): Lăsați-o, că e moartă. Al nostru e pămîntul.

CHIAJNA (Luptînd cu moartea).

Maĭ stăĭ în vine, viață, să pot să'mĭ văd trofeul; să piară deodată leoaica și cu leul. (Cîțĭ-va Turcĭ apar cu săbiile înroșite de sînge, zbierînd ca turbațĭ. Chiajna îșĭ scoate săgeata și moare în curmezișul scăreĭ).

(Cortina cade).

PETRU V. GRIGORIU

PENTRU INVALIZI

Atuncĭ cînd răsunase un bucium de alarmă,
Chemînd din orĭ-ce parte aĭ țereĭ fiĭ sub armă,
Pe toțĭ și toțĭ ca unul sub un antic avînt,
Sosit-aŭ ca prin fulger la vajnica poruncă,
Romînul de la tîrgurĭ, țaranul de la muncă!...
Atuncĭ purtaŭ în inimĭ toțĭ idealul sfînt!

Căcĭ toțĭ priviau cu jale spre Dumnezeu și Țară,
Cum un pribeag prin codri luceafărul spre sară,
Sperînd că va străbate al nopțeĭ văl cernit!
Ș'aŭ străbătut!... Și jerbiĭ de raze și lumină
De ziorĭ cad lin din bolta albastră și senină,
Și toțĭ vitejiĭ noștri pe luptă s'aŭ pornit!

Venise-atuncĭ de-odată, în cuget dîndu-șĭ samă
Că's frațĭ și aŭ pe lume aceiașĭ țară-mamă,
Sub scutu'ĭ să 'nșirase la rînd boerĭ, mojicĭ
Alăturĭ, deopotrivă, orbește dușĭ!... Rea, bună,
Aŭ împărțit aceiașĭ ursită împreună!...
In fața morțeĭ nime nu'ĭ mare, toțĭ sunt micĭ...

Mulți aŭ rămas pe cîmpurĭ și-a lor miĭ de morminte
Șoptesc din fund azĭ cele maĭ jalnice cuvinte,
Pe fruntea țereĭ scrise cu sînge romănesc,
Că încă sunt în viață din eĭ ființĭ uitate,
Morțĭ ce trăesc în umbră prin tîrgurĭ și prin sate,
Cadavre viĭ de oamenĭ vitejĭ care.... cerșesc !

Cerșesc și n'aŭ nicĭ pînea cea zilnică, amară !
Bătrînĭ cu rănĭ, n'aŭ încă nicĭ un bordeiŭ în țară,
Nimic, nicĭ de pomană un loc pentru mormînt !
Eroiĭ ce mor de foame la drum cu mîna 'ntinsă,
Skilozĭ a căror viață stă pe nedrept învinsă,
Fiind că dase țereĭ învingător avînt !..

Cînd iată dintr'un capăt la celălalt din țară,
Un dor începe-a bate ca vînt de primăvară,
Sfînt balsăm peste chinurĭ și peste rănĭ un leac!
Se va 'nălța, se zice, lăcaș de somn și hrană
Vitejilor ce astăzĭ pe strade cer pomană,
Priveliște barbară de un pătrar de veac !..

Căcĭ nu'ĭ nimic maĭ vrednic de cît cînd porțĭ pe lume
Și 'n fața nemurireĭ cel maĭ viteaz renume !!..
„La noĭ în țară, Sire, tu cel întăĭ deschizĭ
„Istoria ca Rege!.. Tu aĭ întăĭ cuvîntul
„Ca să ne-arățĭ că are etern slăvit mormîntul,
„Napoleon cel Mare tot între... Invalizĭ !"

NOTIŢI

D. *Panaitescu*, inginer mecanic de la University College din Londra, în un studiŭ asupra *Invăţămîntuluĭ profesional al meseriilor*, critică cu drept cuvînt dispoziţiile legilor şi regulamentelor de azĭ care cer pentru deplina absolvire a învăţăreĭ uneĭ meseriĭ **10** anĭ de studiŭ—timp urieş şi care ar putea fi prescurtat la jumatate; ca punct de plecare, reforma ar trebui să pornească de la părăsirea şcoaleĭ de către viitorul meseriaş care neştiind în cotro să apuce cu meşteşugul învăţat, caută să între în vre o funcţie cu ajutorul cunoştinţelor teoretice dobîndite, căcĭ dacă „măsurile luate nu ne garantează că elevii formaţĭ se vor ţinea de meseriĭ, toată munca şi toţĭ baniĭ vor fi cheltuiţĭ în zadar“ (p. 11). Invăţămîntul teoretic care ar trebui raţionat vorbind să ajute şi să lumineze pe cel practic este absolut neatîrnat de el. Apoĭ eleviĭ sunt puşĭ de odată la lucrul cu maşinĭ, în loc de a fi deprinşĭ întăĭ la lucrul manual, singurul care poate face un meşter desăvîrşit. Ce e drept că se învaţă în şcoalele de arte aproape numaĭ acele meseriĭ care se practică în atelierele statuluĭ, în cît sunt şcoale menite a crea funcţionarĭ meseriaşĭ. Aceste şi multe alte observaţiĭ de samă sunt conţinute în scrierea d-luĭ inginer Panaitescu, ce ar fi bine să fie cetite de toţĭ aceĭ ce se interesază de mersul economieĭ noastre naţionale.

*
* *

Producţia conservatoruluĭ din Iaşĭ a eşit anul acesta într'un chip cu totul strălucit. S'a deosebit cîte-va talente marcante, maĭ ales în clasul de canto pentru femeĭ: D-na Bărsan este o artistă desăvîrşită. Domnişoarele Sion, Stefănescu şi Botez aŭ vocĭ admirabile şi scoală foarte bună. S'a maĭ deosebit la violoncel Lebell, la violină Barbu şi la piano Margareta Cobălcescu.

*
* *

D. Vasile Cogălniceanu a cerut d-luĭ Xenopol să primească în arhivă publicarea unor seriĭ de interesante documente rămase de la ilustrul săŭ părinte. D. Xenopol a mulţămit d-luĭ Cogălniceanu pentru preţiosul material.

De la 1 Ianuarie se va începe publicarea scrisorilor luĭ V. Alexandri cătrh M. Cogălniceanu.

*
* *

Le Revue d'Europa sub direcţia comteseĭ M. Colonne publică începînd cu numărul din Maĭ a. c. *Ultima rază din viaţa luĭ Eminescu*, minunatul poem cu care Riria a debutat în literatura romînă.

Traducerea franceză este foarte bine făcută, urmînd de aproape originalul, atît ca idee cît și—lucru maĭ greŭ—ca formă. Cum spune în o notă, traducerea cata să fie o fotografie franceză a originaluluĭ romîn. Contesa Colonna a scris autoareĭ o scrisoare foarte măgulitoare în care spune că lucrarea eĭ se poate compara cu Noaptea din Maĭ a mareluĭ Musset. Din nenorocire această scrisoare a sosit eminenteĭ poete tocmaĭ în momentul cînd o grea nenorocire a lovit-o, moartea iubituluĭ eĭ soț, Vasile Gatoschi, decedat la Berlin, unde se dusese spre a se căuta de-o boală de care suferea.

*
* *

A apărut un foarte bun și documental studiŭ asupra chestiuneĭ evreeștĭ în limba franceză; *La Roumanie et les Juifs de Verax* pseudonim sub care se zice că se ascunde un înalt funcționar din ministerul de externe. Și într'adevăr că informațiile bogate (68 de tabele statistice) lasă a se întrevede un izvor de informațiunĭ oficiale Studiul este bazat pe adevăr și dacă încheerile luĭ nu sunt favorabile Evreilor, cauza este că ele sunt urmarea logiceĭ neaparate a faptelor.

*
* *

Junimea romînă din Cernăuțĭ văzînd puternica agitație făcută de Jidanĭ pentru a dobîndi drepturile, aŭ de gînd a publica o lucrare asupra acesteĭ chestiunĭ. A cerut de la d. Xenopol oare-ce indicațiĭ. D-sa l-ea trimis *La Question israelite*, studiŭ publicat de d-sa în *Le Renaisance latine* și le-a indicat să întrebuințeze documentata publicație a luĭ *Verax*.

*
* *

Le Renaissance latine de cînd a intrat sub direcția așa numituluĭ principe C. Brancovanu, în loc de a urma ca maĭ înainte cînd era dirijată de un Francez de a susține interesele Romînilor care și eĭ sunt Latinĭ, sprijină din potrivă interesele *semite*. In un articol apărut nu de mult, un Evreŭ apără în coloanele eĭ drepturile Jidanilor. D. Xenopol s'a lepadat de a maĭ colabora la o asemenea revistă despre care *La Roumanie* spune prea bine că ar trebui să se numească *Le Renaissance juive* iar nu *latine*.

*
* *

In *Bulletin de la Société géologique de France* d. Romulus Sevastos profesor de științele naturale la școala militară din Iașĭ, a inserat un studiŭ intitulat „*La terrasses de la vallée du Sereth*“ care stutiŭ îl conduce la o încheiere maĭ obștească în favoarea ipoteziĭ unireĭ mărilor Neagră și Mediterană în timpul Pliocenuluĭ superior.

Geologul francez *Lamothe* se sprijine pe observările celuĭ romîn pentru a întemeia şi maĭ bine părerile sale asupra epoceĭ formăreĭ deosebitelor nivele ale teraselor mărilor.

* * *

Domnia luĭ Cuza Vodă de A. D. Xenopol urmată de scrisoarea d-lui Gr Ghica Deleni a avut un efect covărşitor. In toată ţara s'a manifestat un curent puternic pentru ridicarea unuĭ monument domnitoruluĭ care a intemeiat unirea. D. Xenopol a şi început acţiunea în această privinţă care însă, bine înţeles, nu va intra în toată puterea eĭ de cît după vacanţă.

* * *

Bustul mareluĭ povestitor poporan Ioan Creăngă a fos dat spre executare de comitetul din Iaşĭ d-luĭ sculptor Bălăcescu din Bucureştĭ. El va fi terminat în Noemvre a. c. şi va fi acezat în faţa şcoaleĭ primare Treĭ Erarhĭ unde Creangă a fost institutor.

Inălţimea totală a monumentuluĭ este de 4 m. 80.

* * *

De la 21—25 Septemvre a· c. se va ţinea în Bucureştĭ congresul ştiinţific român însoţit de o expoziţie în felul acela ce s'a organizat în Iaşi după iniţiativa d-luĭ P. Poni în 1885 cu prilejul serbăreĭ de 50 de ani a înfiinţăreĭ învăţământuluĭ superior în Moldova.

D. Dr. C, Istrati a trimis invitaţiĭ tuturor socităţilor culturale din ţară.

ERATA

La p. 198, rînd 7—9 *în loc de:* Căcĭ pe frumoasa-ţĭ fiică, din inimă, din suflet, cer astă-zĭ să mi-o daĭ, şi-aş vrea s'o fac stăpînă pe ţările iubite de Stefan şi Mihaĭ.

Să se citească:

Iubesc pe mîndra-ţĭ fiică şi, zeu, nu-ĭ sunt duşman şi-aş vrea s'o fac stăpînă pe ţările domnite de Mircea şi Stefan.

La p. 260 rînd ultim *să se suprime*: al Moldoveĭ.

Numerele viitoare vor conţinea:

Emilgar Studiŭ asupra luĭ Cîrlova.
C. Erbiceanu Poemul luĭ Palamide asupra luĭ Mihaiu Viteazu tradus în româneşte.
Stefan Popescu şi A. D. Xenopol Corespondenţă (Chestiunĭ estetice).
A. Giers Din trecutul consulatuluĭ rusesc din Iaşĭ.
Dr. St. Possa Copiĭ mici la sate.
Vrînceanu Conferinţă asupra alcoolismuluĭ.
Mateiŭ Millo Serbarea ostăşască, piesă în versurĭ, inedită.
A. D. Xenopol Repeţirea şi succesiunea, a doua comunicare la Academia din Paris (1902)
Gh. Ghibănescu Originile Iaşuluĭ studiĭ istorice,
V. Hulubeiŭ Satul Cărpiniştea, jud. Buzeŭ, monografie.
Lucreţia Xenopol Studiŭ asupra La Valachie de Em. de Martonne
Demetrescu Aldem Natura şi omul în Carpaţĭ.
I. Constantinescu Geografia economică a Românieĭ.
A. D. Xenopol Ştiinţele naturale şi istoria, critica părţeĭ a doua a scriereĭ luĭ H. Rickert.
« Romînií şi Maghiariĭ studiu publicat în Renaisance latine No. 4 pe 1902.
« Chestiunea Izraelită în România. Idem No. 6, 1902
N. Bosnief-Paraschivescu Paginĭ uĭtate.
Bonciu Ancheta rurală din comuna Budeştĭ (Rîmnicul-Sarat).

Poeziĭ: *Ana Conta Kernbach, Emilgar, P. Vrănceanu. Bosnief-Paraschivescu, G. Tutoveanu Rama, Ed. Gruber, Fl, Becescu, Leon Cerchez.*

Documente din domnia luĭ Cuza-Vodă din bogata colecţie a d-luĭ Th. Rossetti.

Documente asupra Iaşuluĭ din colecţia Gh. Ghibănescu.

A apărut Domnia luĭ Cuza-Vodă de A. D. Xenopol.

Preţul unuĭ numĕr simplu 1 leu 25, dublu 2 leĭ 50

Anul XIV. . IULIE.—AUGUST. 1903. **No. 7 şi 8.**

ARHIVA

Organul Societăţeĭ Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞI

Director: A. D. XENOPOL

APARE O DATA PE LUNA

SUMARIU : Pag.

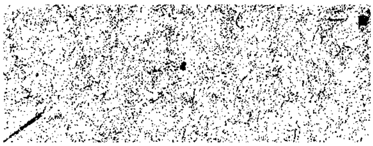
ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru abonamente şi trimeterĭ de banĭ, a se adresa la Dl A. D. Xenopol saŭ la librăria P. Iliescu & D. Grossu, Iaşĭ.

Comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a se adresa D-luĭ *A. D. Xenopol, Iaşĭ.*

TIPOGRAFIA EDITOARE „DACIA" P. ILIESCU & D. GROSSU,

1903.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETAŢEI ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞI

Anul XIV. Iulie şi August 1903. No. 7 şi 8.

GH. GHIBĂNESCU

ORIGINILE IAŞILOR

§ 1. Inceputurile Iaşilor sînt necunoscute. Foasta Capitală a Moldoveĭ a atras asupră-ĭ atenţiunea istoricilor încă de demult, aşa că avem azĭ o bogată literatură asupra acesteĭ chestiunĭ.

Ne vom sili pe de o parte a lega firul ideilor în acest amestec de părerĭ contradictoriĭ şi, după ce vom face cunoştinţă cu literatura chestiuneĭ, ne vom încerca a ne da şi noĭ părerea, fără a crede în mod absolut că s'a pus mâna pe adevăr.

Istoria e chemată a ne oglindi în mod clar acele fapte, care aŭ fost limpezĭ în desfăşurarea lor ; din contra lasă a se acoperi cu vălul nesiguranţeĭ acele, care în cadrul evenimentelor au fost lipsite de claritate.

In acest din urmă cas avem chestiunile despre originile oraşelor şi ţărilor, unde în lipsă de date exacte avem nevoe de a recurge la părerĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin aproape de adevăr.

Aşa e şi chestiunea origineĭ Iaşilor.

§. 2. Cînd Moldoveniĭ s'aŭ scoborît de la munte la şes aŭ găsit întemeiat pe colina prăpăstioasă a mlaştineĭ Bahluiuluĭ, micul *târg Ias*,—ѹıасъ din documente—, aŭ continuat şi eĭ de a-ĭ zice *Ias*, cum l'aŭ auzit că se chĭema, fără a se întreba de ce i se zice *Ias* orĭ **As** – аскыи торгъ[1]), *de cine* să fi fost fundat, *cînd* şi *în ce* împrejurărĭ, căcĭ

---

1) Ios. Lad. Picĭ „Ueber die abstammung der Rumänen" Leipzig 1880 pag. 106 «askyj torgъ» şi D. Onciul „Originile principatelor române". Buc. 1899 pag. 233; şi A. D. Xenopol, Istoria Românilor" Iaşĭ vol. I. pag. 545, nota 16.

la toate aceste întrebări se cereaŭ cunoştinţĭ istorice şi ceĭ de pe atuncĭ aveaŭ alte celea de făcut de cît să se dedea la cercetarĭ de acest fel.

Ceĭ maĭ vechĭ aĭ noştri analiştĭ, carĭ au scris *în slavoneşte* vechiul letopiseţ *moldovenesc*, folosit de Ureche Cronicarul, aŭ avut grija de a povesti cele ce văzuse cu ochiĭ saŭ li se povestise de ceĭ ce făptuise evenimentele. Nicăirea şi nicĭ într'o parte nu găsim preocuparea explicăriĭ origineĭ oraşelor noastre.

Decĭ în tot răstîmpul secoluluĭ al XV-a şi al XVI-a vom avea anale şi analiştĭ ca Azarie, Macarie şi Iftimie de la Slatina; nu vom găsi însă nicĭ un cuvînt de originĭ şi în special de originile *Iaşilor*, care nu devenise încă capitală pe vremea lor.

§. 3. Intrăm în secolul al XVII-a şi Cronicarul Ureche, care îşĭ scrie cronica sa supt domnia luĭ Vasile Lupul—cătră 1646—pomeneşte cel întăiŭ că după lupta luĭ Ştefan cel Mare de la Racova, opintind peste Nistru pe Lobodă şi Nalivaico, hatmaniĭ Căzăceştĭ, la vadul *Jurăĭ* „s'au întors de acolo şi *aŭ descălecat tîrgul Iaşiĭ* şi în lauda luĭ D-zeŭ aŭ început a rezidi biserica luĭ Sft. Necolae“ [1]).

Luptele luĭ Ştefan cu Turciĭ la *Podul Inalt*, şi cu Cazaciĭ la *Vadul Jurăĭ* s'aŭ dat în 6983 *iarna*. adică în 1475 ; urmează dar că atît biserica Sft. Neculae zisă *gospod*, cît şi oraşul *Iaşiĭ* datează *de la 1475.*

Ureche Cronicarul greşeşte de două orĭ. *Intăiŭ* că biserica Sft. Nicolae nu e zidită în anul 1475 (6983), ci în 6999, cum cu dreptul observă Simion dascalul, unul din adnotatoriĭ luĭ Ureche, când zice „întru acest an, 6999, să ştiĭ cetitorule, că aŭ zidit Ştefan Vodă biserica luĭ Sf. Nicolae, din tîrg din Iaşĭ; de nu crezĭ, caută la veleatul ce scrie de-asupra uşeĭ bisericeĭ, iar nu cum scrie înapoĭ“ [2]).

1) Letopiseţe, Cogălniceanu, Ed. II, 1872, vol. I, pag. 162.

2). Idem. Letopiseţe Ed. II. vol. I. pag. 169, nota 1. Simion dascalul are dreptate. Inscripţia bisericeĭ poartă acéstă dată: „иже и създати починахомь въ лѣтѡ ‡Зцчѳ мсца Юніе А и съвръшися. въ ‡З и нов лѣто мсца авгѹст“ = şi s'a început a se zidi în anul 6999, luna Iunie 1; şi s'a săvîrşit în 7 miĭ şi un an, luna August“.—(Melhisedec „Notiţe ist. şi Arh. Buc. 1835, pag. 250). Doĭ anĭ şi două lunĭ a ţinut zidirea acesteĭ bisericĭ în Iaşĭ, căcĭ isprăvirea eĭ se face în 1493. Vezĭ şi Uricar XXI 41 „cronica anonimă“.

Simion dascalul lua ca bun anul începereĭ zidireĭ, 6999 Iunie I, nu anul isprăvireĭ, 7001 August. *Al doilea,* că Iaşiĭ datează cu mult maĭ înainte, cum vom arăta, cînd vom aduce cele maĭ vechĭ ştirĭ despre Iaşĭ înainte de a fi capitală. Pentru cronicarĭ întemeerea unuĭ oraş se chema *descălecare*, ca o amintire a întemeeriĭ ţăriĭ Moldoveĭ, cînd Dragoş Vodă a *descălecat* această ţară.

Ar urma dar că în spiritul Cronicaruluĭ Ureche era vie părerea că armata de Curtenĭ a luĭ Vodă, armată *călăreaţă*, potrivit obiceiuluĭ timpuluĭ, după ce alungase pe Nalivaico la Nistru s'a întors spre Suceava, luînd valea Băculuĭ, pe la Ţuţora, apoĭ cu popasul făcut la Iaşĭ aŭ descalecat de pe caĭ şi în acest timp Ştefan Vodă a urzit biserica, şi aşa dar s'a întemeiat oraşul în jurul fiinţăriĭ aceste biserici.

Vechiul letopiseţ bistriţan spune atît că Ştefan Vodă se întoarse cu toţĭ oştenii săĭ ca un biruitor în scaunul său de la Suceava, fără a pomeni ceva de popasul prin Iaşĭ [4]). Se vede dar că Ureche a pus aceasta de la dînsul, fără să fi cetit ceva aşa în vechiul letopiseţ moldovenesc ; dar odată părerea luĭ dată, ea a trecut în toate copiile de cronicĭ, cum o găsim şi în cea maĭ nouă copie a luĭ Ştefan Ţicăŭ, care scrie letopiseţul săŭ în 1785, în a 6-a filiaţiune cu Ureche [5]).

§. 4. Miron Costin şi Nicolae Costin fac un pas maĭ departe în desvoltarea cercetărilor istorice. Elevĭ aĭ şcoalelor polone, eĭ aduc cu dînşiĭ o bogată lectură de cronicarĭ polonĭ şi ungurĭ şi caută a aplica întru cît-va spiritul şcoaleĭ istorice de pe vremea lor, făcînd cîte-va etimologiĭ asupra numelor noastre de oraşe, ape şi ţărĭ.

Atît în *Poema polonă,* (opisanie) cît şi în *cronica ţăreĭ Moldoveĭ* (Cronica) scrisă către 1864 în Daszawie, M. Costin încearcă cîte-va etimologiĭ :

Siret, de la ung. *seretem*=placemĭ [6])

---

4). I. Bogdan „Cronicĭ inedite". Buc. 1895 pag. 41. „къ настолнїи іеои градъ сѹчавски".

5). C. Climescu, rector Universităţeĭ Iaşĭ posede manuscriptul de cronicĭ, scris de St. Ţicăŭ în 1785. pag. 106. Iată filiaţiunea; a) Nestor Ureche, b) M. Costin ; c) I. Niculce ; d) I. Cantacuzin vel. spatar : e Vartolomeu Mazăreanul ; f) St. Ţicăŭ.

6). V. A. Ureche „Miron Costin" Buc. 1888, vol. II, 102 „Seretem=tak mi"—Suceava=socz Kuszniers po Wegiersku 116; I. Bogdan „Cronice Inedite" pag. 183.

Iţcanĭ de la prisecarul *Iaţco.*
Suceava de la ung. Socz=cojocar, cojocărie.
Baia, olarĭ Saşĭ, olărie[7]).

Nicĭ unul nu încearcă etimologia Iaşilor, ceia ce arată că copiind textul luĭ Ureche cu descălecatul Iaşilor, aŭ admis tacit această părere. Iar Miron Costin îşĭ exprimă părerea că toate oraşele din Moldova s'aŭ înfiinţat de Saşĭ[8]) carĭ ar fi întrodus împreună cu Unguriĭ cele întăiŭ crâşme, şi decĭ ar fi dat naştere municipalităţiĭ oraşelor noastre.

Şi Miron şi Neculaĭ Costin urmează în aceasta şcoala luĭ Bonfinius, care în decadele sale încearcă o serie de etimologiĭ: *Valachos*= *Flacos*; *Dacos* = δαὶς = pugna; *Getas*=gesis=pila romana; *moldavia*=mollis-davia[9]).

In cercul acestor etimologiĭ se învârt şi Costineştiĭ, şi de şi scriitoriĭ Ungurĭ pe acea vreme încercase a face o apropriere între *Iazyges*, *Iazu* şi *ijás*, şi decĭ încă un prilej pentru a maĭ face o etimologie maghiară aĭ noştri o ignorează, căcĭ trebuia să se frămînte ideia în apus între istoriciĭ ungurĭ, saşĭ şi nemţĭ pentru a pătrunde apoĭ la aĭ noştri.

§ 5. Intrăm în secol al XVIII-a; Scriitorul care emite o nouă părere despre originilor Iaşilor e D. Cantemir. Răspunzînd uneĭ invitaţiunĭ a Academieĭ din Berlin, a căreĭ membru era din 1714, D. Cantemir adună toate datele asupra Moldoveĭ, în scrierea sa *Descriptio Moldaviae,* scrisă pe cât se vede în 1716[10]). In această scriere, vorbind autorul de oraşele Moldoveĭ zice următoarele despre Iaşĭ.

„Ţinutul Iaşilor; întru dînsul este Iaşiĭ lîngă apa Bahluiuluĭ cu 4 mile maĭ sus de varsarea sa în Prut. Acesta este scaunul ţăriĭ, pe care l'a mutat Ştefan Vodă din Suceava, ca să poată apăra ţara maĭ bine din mijlocul eĭ de către năvălirile Turcilor şi ale Tatarilor, pentru că el prea bine vedea că nu se putea să se apere aşa din Suceava, fiind că este departată de hotarul

---

7). N. Costin „Carte pentru întăiul descălecat" Let. 2, 84).
8). V. A. Ureche „Miron Costin" II, 118 *„miastom zas niemal wszytkim poczatkem Sasowie"*. idem pag. 555. Arh. ist. prefaţă VII.
9). Bonfinius Decada I, liber I.
10). N. Iorga „Ist. lit. române în secol al XVIII. Buc. 1901. Vol. I, 314, 405.

turcesc. Maĭ înainte de aceasta era târgul numaĭ ca un sat prost, întru care abia se aşezase 3—4 gospodarĭ şi *avea şi o moară, în care era un morar bătrîn ce se chema Ion* (*saŭ după cum îĭ zicea* **Iaşii**). Numele acestuĭ om l'aŭ dat Domnul acesta oraşuluĭ ce l'aŭ făcut, întru care aŭ zidit întâiŭ şi o biserică întru cinstea sf. Nicolae. care este acum biserica cea mare, şi după aceia şi alte polaturĭ pentru dînsul şi pentru boeriĭ luĭ[11])".

Cantemir, care era un poliglot, ştia că în leşeşte *Ion* se zice şi *Ias*[12]) şi că dar s'a putut ca un oare-care *Ias*—el îl admite a fi fost morar—să fi avut aşezarea luĭ pe aicĭ, de unde apoĭ a rămas şi numele oraşuluĭ.

Cantemir nu iese mult din cadrul luĭ Ureche, căcĭ şi el îl leagă tot de domnia mareluĭ Ştefan, dar în loc de-a lega descălecatul Iaşilor de zidirea bisericeĭ Sf. Nicolae, el vede prilejul în mutarea Capitaleĭ, pentru motive, care vor fi folosite maĭ apoĭ de dl. B. P. Hajdeŭ în scrierea sa „Ioan Vodă cel Cumplit" atribuind acestuĭ domn planul, pe care Constantin îl atribue luĭ Ştefan cel Mare.

Că Iaşiĭ existà înainte de Ştefan Vodă, reĭese din însăşĭ aserţiunea luĭ Cantemir, care zice că era *numaĭ un sat prost* (pagus vilissimus), unde eraŭ 3—4 gospodarĭ, dintre care şi, un *morar Iaşiĭ* (molitar Iasi). De când însă trăiaŭ aceĭ 4 gospodarĭ pe aceste locurĭ nu ni se spune, ar urma însă că nu cu mult înainte.

Explicarea luĭ Cantemir e în aparenţă naturală: localitatea şi-a tras numele de la *un om*; avem sute şi miĭ

---

11). D. Cantemir „Descrierea Moldoveĭ". Ediţia 1851, Iaşĭ, pag. 22.; Ed. Academieĭ I, 10—„ante hujus tempora pagus erat vilissimus; vix tribus aut quatuor habitatus colonis, molendinoque instructus, quam seniculus quidam molitar Ioannes aut diminutivo vocabulo Iasi dictus possidebat." Vezĭ şi Oswald Neuschotz „Beitrage zu einer monographie der Stadt Iassy" in Das Litterarische Rumänien I, Nr. 7—8.

12). *Iaş, sia*; *Jasiek, Iasienko, a*; *Iasio, sia*, nume propriu deminutiv de la *Ian*=Ioan, s. pr. masc. (vezĭ *W. Ianusza* „Slownik polsco-francuski Lwow 1854); asemenea în malo-rusiană ясь; s. m. din=Iohann; vezĭ Євгений Желеховский „Малоруско-нїмецкий словар" Львів. 1886, vol. II, pag. 1115).

Aceasta se dovedeşte şi documental. Aşa în 1376 „*Ioannes sive* **Iascus** Cmitha strenuus miles, gente Szenavius, heres de Wysznecze, capitaneus Cracoviensis sagittatus per Hungaros in cervicem, ex equo defluxit et expiravit". (v. Martini Cromeri „De Origine et rebus gestis Polonorum". Basileae 1554. pag. 329; ediţia 1568. pag. 224-a, Idem în August Bielowski „monumenta Poloniae historica", Lwów 1864. vol. II, 939).

de nume de sate în această categorie; de ce n'ar fi şi Iaşiĭ!

§. 6. Cu toată această părere nouă a luĭ Cantemir, el n'a influenţat întru nimic pe scriitoriĭ noştri din secl. al XVIII-a şi chiar al XIX, afară doar de Dionisie Fotino [13]) şi de Drăghicĭ,[14]) care în partea Geografică a Istorieĭ sale urmează cuvînt din cuvînt pe Cantemir din Descriptio Moldaviae. Causa acestuĭ fapt este că scriindu-şĭ cartea aceasta pentru membriĭ Academieĭ din Berlin în 1716 şi în latineşte, ea n'a fost cunoscută de cât târziŭ cu prilejul traduceriĭ sale în Româneşte.

In acest chip ne vom explica de ce în şirul părerilor despre chestiunea ce ne preocupă, trebue să părăsim seria cronicarilor noştri pentru a vedea mişcarea în ideĭ ce s'a produs la scriitoriĭ Ungurĭ despre starea cercetărilor istorice cu referinţă la Istoria Ungarieĭ în genere *şi a Transilvanieĭ în special.*

§ 7. Imboldirea studieriĭ inscripţiilor Romane aflate în Dacia în scrierea istorieĭ Ungarieĭ şi a Transilvanieĭ a plecat tot de la Roma—patria mumă—şi stă în legătură cu renaşterea literelor, ştiinţilor şi artelor [15]). Mommsen la rîndul luĭ afirmă că nu ştie cine să fie cel maĭ vechiu bărbat cărturar, care să fi aflat cele 8 inscripţiĭ Romane din Dacia la Apulum, ceva înainte de moartea luĭ Mateiu Corvin († 1490), şi de care inscripţiĭ s'au servit M. Ferrarini Regiensis († 1488) şi Ramberti Veneti [16]). Bonfinius, vestitul scriitor italian foloseşte pentru prima oară inscripţiile în interesanta sa scriere „Rerum Hungaricarum decades IV cum demidia. Basileae 1558 Bonfinius e contimporan cu Mateĭ Corvin, şi atras de renumele mareluĭ Voevod îl glorifică în scrierea sa.

---

13). Dion. Fotino „Istoria Vechiĭ Daciĭ" traducerea G. Sion. Buc. 1858 zice: „Iaşiĭ oraş foarte vechiŭ, după Cantemir, s'a ridicat din ruină de către Ştefan cel Mare" (vol. III, 333), iar în altă parte zice „D. Cantemir spune că acest nume este maĭ modern, lucru nu e tocmaĭ probabil, fiind că numele Iaşilor e maĭ vechiŭ" vol. I pag. 67.

14). Man. Drăghicĭ „Istoria Moldoveĭ" Iaşĭ 1856. vol. I. pag. 48 urmează în totul pe Cantemir „Ştefan Vodă aŭ mutat scaunul domnieĭ de la Suceava la Iaşĭ.... Tărgul înainte era un sat prost cu 3—4 gospodarĭ, unde era şi o moară cu un *morar anume Ioan saŭ Iaşiĭ,* după care Ştefan a dat numele oraşuluĭ".

15). M. I. Ackner und Fr. Müller „Die Römischen inschriften in Dacien" Wien 1865, prefaţa.

16). T. Mommsen „Corpus inscriptionum latinarum" Voll. III prefaţa pag. 153 „antequissimus nescio qui vir doctus,...".

El moare în 1495. Scrierea sa a fost cunoscută tuturor cronicarilor noştri ca şi cronica luĭ Æneas Silvius Picolomini (papa Pius II), aşa că aceştĭ doĭ scriitorĭ aŭ fost diriguitoriĭ istoriografilor noştri, când se încumetaŭ a scrie lucrurĭ ce eşiau din cercul faptelor lăuntrice ale Moldoveĭ [17]).

La istoriografiĭ ungurĭ din secolul al XVI-a vom vedea prinzînd din ce în ce teren ideĭa că Unguriĭ sunt mult maĭ vechĭ în Europa de cît secolul al IX şi că strămoşiĭ lor nu aŭ fost numaĭ Huniĭ, ci chiar şi *Iazyges*, ce se găsesc prin Panonia în secol. II după Hristos, dacă nu cumva n'or fi fost şi maĭ înainte. Aşa Thuroczius în scrierea sa „Chronica Hungarorum" din 1464 zice că Nemroth protoparentem *Hunorum sive Hungarorum* fuisse quidam voluerunt" [18]).

Cît despre neamul Iazygilor, după ce vor şovăi între a-ĭ face Germanĭ sau Ungurĭ, istoriografia Maghiară se va înscrie la părerea că au fost Ungurĭ şi că dar cu acest chip se poate sui vechimea raseĭ maghiare în Europa până în secol. I şi al II-lea.

Aşa Bonfinius va zice simplu: *Iazyges, quos inter Germaniam et Daciam* supra ditfinivimus, patriis sedibus ejecti, Metanastae, id est *exules*, cognominati sunt [19]) Iar maĭ departe va urma în totul părerea luĭ Strabo asupra acestuĭ neam al Iazygilor, îndepărtîndu-ĭ în basilici et geurgi, quorum pars nomada maxima et pastores pauci terram colunt [20])."

Alt scriitor însă, Georgius Wernherus, silesian de naştere, în scrierea „Hypomnemation de admirandis Hungariae aquis," Viennae 1551, zice: că şi până azĭ traeşte *între Ungurĭ* naţiunea Iazigilor, pe care eĭ se numesc cu un nume scurtat *Iaz*, şi-şĭ păstrează chiar limba lor strămoşasca şi păstorală, *deosebită de cea Ungurească*; cum şi aceleaşĭ locuinţe; pe care le-a descris Pliniu, în câmpie, împinşĭ de către Dacĭ spre *Patis-*

---

17). G. Ieremiae Haneri „de scriptoribus Hungaricarum et Transilvanicarum. Vienae 1774 pag. 79. Ackner und Müller, op. cit.; C. I. Lat. III pag. 153.

18). Schwandtner „Script. rer. Hung, I 44; G. I. Haneri „de script Hung." pag. 56.

19), Rer. Hung. dec. I, liber I, pag. 4 rîndul 3.

20). Idem. I. I, pag. 11, 21.

sum, spre care *eu* cred a fi *Tissa*, prin elidarea primeĭ silabe, cum şi azĭ se numeşte în graiul poporuluĭ, *Tizam*[21]).

Un alt cronicar Ungur Petrus Ranzanus, săcuĭ şi Episcop scrie în 1558 „Epitomes rerum Hungaricarum," Viennae, şi zice că „ceĭ vechĭ numĭaŭ Panonia, ceia ce noĭ numim Ungaria. Din ce causă sau în ce timp să se fi schimbat acel vechiu şi strălucit nume, pe care l'aŭ întrebuinţat vechiĭ poeţĭ şi oratorĭ, istoricĭ, geografĭ grecĭ şi de aĭ noştri, vom arăta în cele ce urmează"[22]) şi continuînd zice că Iazyges este *germanica natio*, care azĭ se numeşte cu un nume stricat ţărănesc „*Iáz*" [23]). Iar vorbind de schimbările numelor de oraşe zice: „după ce Carol cel Mare a înfrînt pe Hunĭ, cu ajutorul luĭ D-zeŭ cum voiu arata maĭ jos, Unguriĭ au ocupat Panoniile de-a lungul şi de-a latul; şi din causa aceasta foarte multe nume vechĭ de locurĭ s'au schimbat, şi cetăţĭ; de aicĭ se vede năzuinţa de a se explica numele atât a noilor popoare, cât şi a cetăţilor pe care eĭ le-aŭ întemeiat" [24]).

De unde dar Iazyges eraŭ pentru Bonfiniu *inter Germaniam et Daciam*, (1464), vor fi pentru Wernherus „*inter Hungaros*" (1551) iar pentru P. Ranzanus 1558 înrudiţĭ cu denumirea *Iáz* „verbo corrupto et *decurtata voce*".

Pe această cale Ludovicus Tubero „Commentariorum" Francofurti 1603, va merge şi maĭ departe si va precisa că aŭ fost „Iazigum Hungarorum regiones", arătînd că „Cea maĭ mare parte din Dalmaţia de jos (azĭ numită Horvatia) sleită de popor, nobilimea şi-a părăsit palatele şi castelele, lăsînd ţara în prada Turcilor aşa fără nicĭ o luptă, carĭ aŭ înaintat până la fluviul *Voldanum*. către regiunile trans-Istrane ale *Iasygilor Ungurĭ*...."[25]).

§. 8. Apropierea ce o fac istoriciĭ Ungurĭ din secol al XVI-a ne aminteşte pe de parte etimologia Episcopuluĭ Amfilohie Hotineanul, care luîndu-se după Schmi-

---

21). Apud. Schwandtheri „scriptores rer. Hung." Vindobonae 1746 vol. I, 847 „porro exstat nunc quoque Iazygum natio *inter Hungaros*, quos ipsi voce decurtata *Iáz* vocant...." Haneri o. c. pag. 150.

22). Schwandther, o. c; I, 327.—„sed. vulgo verbo corrupto *Iáz* se ipsi appellant.'

23). Idem. I, 326.

24). Idem I, 229.

25). Commentariorum Ludovici Tuberonis. Francofurti MDCIII, p. 330.

deg din 1704 apropie Iaşiĭ de *Iaşu* orĭ *Iazu*. străjile *Iazighes* ale Romanilor ce locuiaŭ Iaşiĭ[26]).

Dar în mintea istoricilor Ungurĭ o altă etimologie se născocia. Nicĭ Wernherus, nicĭ Ranzanus nu nĭ-aŭ spus ce-ĭ acela *Iáz* „voce decurtata e verbo corrupto". In o diplomă a regeluĭ Ladislaŭ din anul 1092 cetim: „Nos Ladislaus, Dei Gratia Hungariae, Bohemiae, Serviae, Dalmatiae, Croatiae, Thraciae, Slavoniae, Bosniae, utriusque Misiae, Daciae, **Iaziae**, Moldaviae, Moraviae, Austriae, partium Bulgariae...." [27]). Iată dar o ţară numită **Iazia**, de la *Iáz*, pusă între Dacia şi Moldavia. Katona zice că această diplomă este falşă, căcĭ un rege al Ungarieĭ n'a purtat aşa de multe titlurĭ şi maĭ ales acel de *Iaziae* se vede că e croit după chipul şi asemanarea luĭ *Iáz*.

Dar *Iáz* poate să fie *Iász*, maĭ ales că se găseşte în diplomele Ungare „*Coetus Iassonum*" saŭ „*in numerum Iassonum*", cum cetim în diploma luĭ Carol Robert din 1323 [28]). Exista pe lângă regiĭ Ungarieĭ un corp de armată „pharetratici", căcĭ „ex antiqua consuetudine in exercitum regium *pharetraticos* expedire debeant". Maĭ ales „Carolus Robertus... in numerum *Iassonum* regiae Majestatis *specialiter* exercituare debentium coaptat".

Odată apropierea între *Iáz* şi *Iász* făcută, calea Istoricilor era deschisă pentru conjecturĭ filo-maghiare. Iazyges sunt *Iassones*, sunt *Iassi*; şi cum cronicariĭ secl. al XVI-a îĭ pune *Inter Hungaros* saŭ *Iazyges Hungari*, trebuia făcut pasul maĭ daparte şi să se găsiască *Daci Iazyges* saŭ *Daci Iassones*.

Ceia ce a şi făcut în 1593 *Stephanus Zamosius*.

§. 9. Ştiinţa Epigrafieĭ dacice a fost întemeiată de ilustrul Iohannes Mezerzius alias *de Megeriche*, arhidiacon sas la Kölösi aproape de Cluj. Acest popă a adunat cele maĭ multe inscripţiĭ, le-a colaţionat şi le-a editat în 1516. Mommsen pune în primul rînd meritele acestuĭ meritos şi modest culegător, a căruĭ vază a fost

---

26). Geografia luĭ Amfilohie, Iasi 1795, pag. 229.

27) Katona „Historia Critica" II, 568.

28). G. Pray „Dissertationes Historico-Criticae in annales veteres Hunorum, Avarorum et Hungarorum". Vindobonae. 1775. pag. 121; P: Humfálvy „Die Ungern". Wien 1881 pag. 95—96.

întunecată de alţiĭ, pe care Mommsen îĭ rîdică la nouă: St. Taurinus (1519), Fh. de Chula (1521), anonim (1521, in Codex Vaticanus Nr. 5250); Ant. Verantius (1521); Mariangelus Accursius (1538), anonim (Codex Leidensis), anonim (Cod. bibl. caesareae Viennae), *Wolf. Lazĭus*[29]), mort în 1564 ; Datius Florentinus (1541).

Acest Mezerzius a precisat întâiŭ unde a fost vechea Ulpia Trajana, pe care scriitoriĭ secl. al XV-a o puneaŭ la Alba Iulia [30]), căcĭ în tot secl. al XV-a inscripţiile romane zăceaŭ asvârlite pe tot întinsul Dacieĭ fără a fi cercetate de cineva [31]). Iar odată cercetările epigrafice începute nu aŭ lipsit, şi falşificatoriĭ. Aşa Taurinus, în cele 10 ale luĭ inscripţiĭ are câteva falşe, de şi se foloseşte de munca onestă a luĭ *Mezerich*. După Taurinus se ia Reichesdorfer în „Chorographia Transilvaniae". Wien 1550; cum şi Iohannes Lelebel, preut din Talmesch (1542)[32]). Maĭ meritoriĭ fură colecţiile luĭ M. Sigler, mort în Sibiŭ cătră 1585, în frumoasa luĭ colecţie „Analele Transilvanieĭ" 1563.

Al 9 scriilor în serie, dat de Mommsen, e *Stefan Zamosius*, despre care ĭată ce cetim în Ieremia Hanerus:

„St. Zamosius, de loc din Transilvania, de neam Ungur, în tovărăşia luĭ A. Somborius, a urmat cursurile Academieĭ din Patavia, unde a tipărit în 1593 „*Analecta lapidum vetustorum et nonnularum in Dacia antiquitatum*" în editura luĭ Laurentiu Pascatus, in octavo mic, iar la 1589 la Francfurt in follio [33]). Ackner în prefaţa scrieriĭ sale „Inscripţiile Romane în Dacia" laudă această colecţie, ca mult superioară celeĭ a luĭ Lazius, de şi singur Zamosius zice în prefaţa scrieriĭ sale că n'a cunoscut nicĭ cartea luĭ Taurinus nicĭ a

---

29). Th. Mommsen. C. I. L. III pag. 154. In special vorbind de Lazius zice: „in edito demum libro more suo permulta transposuit, luxavit, interpolavit, cum propter certiora et meliora testimonia ad Lazium non saepe recurrendum sit".

30). Th. Mommsen C. I. L. III 153 şi Ack. u. Mül. prefaţa.

31). „Daciae provinciae epigramata saeculo XV plane jacuerunt *neglecta*" (C. I. L. III 153).

32). Ackner und Müller „Die Rom. inschr." prefaţa;

33). G. Ier. Haneri „De script. rer. Hungaricarum" Viennae 1774, pag. 228, „patria Transilvanus, natione Hungarus, in Academia Patavina versaretur...,"

luĭ Lazius [34]). Scrierea luĭ Zamosius e foarte rară ; Mommsen a utilisat exemplarul aflător la München. Dus de această notă am căutat să am o știre exactă de la unul, care putea vedea cartea, și în adevăr am scris prietenuluĭ și coleguluĭ meŭ Gh. Murnu, care urmă cursurile de literatură bizantină, și mi-a raportat următoarele :

„Este o broșură de peste 100 paginĭ. El îșĭ dedică opera cancelaruluĭ și consilieruluĭ Wolffangus Kovachocius. Intâiŭ tratează despre Transilvania, care a fost o parte a Dacieĭ; ĭar în Cap. III zice că Dacia Romanorum fuit colonia, *„unde valachorum reliquiae“*. Apoĭ vorbește despre Romanĭ, și începe a reproduce cu litere marĭ de tipar în ordinea lor originală câteva inscripțiĭ de pe pietre tumulare, din care zice că întâia piatră extat in aula Sereniss. Principis“ (p. 10 verso). Al doilea epitaf aflător „ad Ulpiae Trajanae rudera“ (p. 11 recto), și tot pe aceiașĭ pagină (11 recto) e inscripția ce te interesează, pe care ți-o transcriŭ aicĭ pe de-a 'ntregul, așa cum e publicată în carte :

EX VOT. XXX
MAGNO ET INVICTO IMP. CAES
T. AELIO. HADRIANI ANTONINO.
PIO. AVG. PONT. MAX. TRIB. POT,
XVI. COS III. P. P. PRO SALVTE ET
FELICI PONT, MAX. ET ANNIAE
FAVSTINAE AVG. CONIVGI, C. CLOD.
VI. PRAEF. M. DACORVM IASSIOR.
HANC STATVAM IN AVRARIA
NVMINIBVS MAISTAT, Q. EORVM.

Cît despre locul unde a fost găsită ne spune: „in vico quoque Ulpiae proximo, Daciae provinciae, Iassiorum et Dacorum *militum* talis legitur memoria“.

---

34). C. I. Lat. III, 156 „ait auctor in praefatione scribenti sibi Patavii neque Taurini librum neque Lazii ad manus fuisse, idque verum esse nec magis Mezerziani corporis exemplum scriptum Zamosium habuisse usu comperi. Vezĭ și Kem. Kurz. Mag. I, 200). Iar în Haner la pag, 157 nota V se aduce însușĭ pasajul „in praefatione“ a luĭ Zamosius „dum haec schediasmata typis transcribenda curo, *audio* Wolfgangum Lazium et Stephanum Taurinum viros doctissimos, de lapidibus Daciis jam pridem aliquid in Austria emissise.“

Acestea sînt cele ce-mĭ comunică dl. Murnu; ele se complectează cu cele ce cetim în Hanerus despre Zamosius: „ediţia primă are insigniile familieĭ Kowachocius; apoĭ un carmen la stema acesteĭ familiĭ, şi o epistolă dedicatorie către cancelarul Kowachocius; cum şi versurĭ encomiastice către autor din partea luĭ A. Somborius, Gh. Kornis şi Franciscus Vas[35]).

§. 10 Inscripţia adusă de Zamosius la pag. 11 a *analectelor* sale, ca găsită într'un sat oare-care, aproape de Ulpia, în provincia Dacia, unde se ceteşte amintirea *soldaţilor* Iassieni şi Dacĭ, a fost sorocită să aibă un mare răsunet în lumea istoricilor, cum rare inscripţiĭ aŭ avut asemenea soartă. Mă gîndeam să leg chestia originiĭ Iaşilor de istoria acesteĭ inscripţiĭ, dar ar fi trebuit să las de-o parte atuncĭ toate părerile, care nu intră în cadrul discuţiunilor încinse cu prilejul cetiriĭ acesteĭ inscripţiĭ, cum e părerea luĭ Ureche şi D. Cantemir. Dar nu greşim, dacă zicem că toată literatura acesteĭ chestiunĭ a izvorit maĭ numaĭ din scrutarea acesteĭ inscripţiĭ.

Nicĭ Zamosius nu şi-a închipuit ce ecoŭ va avea inscripţia dată de el, şi ce părerĭ se vor înjgheba pe tema acesteĭ inscripţiĭ. Din puţinele lămurirĭ ce ni le dă el, reiese că *locul*, unde s'a găsit această inscripţie, nu era cunoscut, căcĭ cînd zice că a fost găsită, în vico quoque Ulpiae proximo, Daciae provinciae, nu spune ceva *precis*. Al doilea lucru de reţinut este că autorul care a adus *cel întăiŭ* această inscripţie, crede să se vorbeşte în această inscripţie de **soldaţiĭ** *Iassieni* şi *Daci* —Iassiorum **et** Dacorum **militum** legitur memoria".

Când diplomele maghiare aminteaŭ încă de pe la 1323 de „numerum *Iassorum*" istoriciĭ care apropiaŭ pe *Iazyger* de *Iás* „verbo corrupto"' iar pe *Iáz* de *Iász* dat în diplomatica latină ca *Iasso*, onis; negreşit că toţĭ aceştĭ *Iassones* erau *milites*, pharetratici, Philistaei, sagittatorii, *arcaşĭ*, Bogenschützen. Ijàsz şi că dar şi Zamosius şi Kowachoczius, căruia i se dedică lucrarea şi Kornis şi Somborius şi Vas, carĭ scriŭ versurĭ de laudă luĭ Zamosius, toţĭ eraŭ în mod tacit de părerea că m. *Dacorum Iassiorum* era *militum*, nu altă-ceva.

---

39). G. Ier. Haneri de „scr. rer. Hung, pag. 229,

§ 11. Cel întâiŭ care folosește inscripția luĭ Zamosius e Ianus Gruter, în scrierea sa „Thesaurus Inscriptionum," Heidelberg 1603, 10 anĭ după prima ediție a luĭ Zamosius [36]).

Gruter citește icĭ pe colea inscripția altfel de cât Zamosius; așa Cos IV, *pro* Cos III; citește greșit *auraria;* ĭar locul unde s'a rîdicat statua zice să fi fost un oraș în Iazygia, ĭar nicĭ de cum prin Dacia „in vico quoque Ulpiae proximo."

§ 12. In secol al XVII-a prin răsboaele ce se încing în Transilvania cu Turciĭ, și prin starea de neliniște se împedică mersul progresiv al cercetărilor epigrafice, așa că în specie nu găsim folosită maĭ mult inscripția noastră. Abia în secol. al XVIII-a un scriitor Sam. Köleserus, de Kereseer, (1663—1752), în scrierea sa „Auraria Romano-Dacia" Cibinii 1717, folosește pentru a doua oara inscripția luĭ Zamosius [37]). In grija de a arăta vechile mine romane în Dacia Köleserius se încearcă de a fixa locul, unde putea să fie acea statue rîdicată și crede a fi Abrudul „*Abrudbanya.*" Iar sediul societățeĭ minierilor aurarĭ trebue să fi fost zice eĭ—însușĭ Ulpiana sau *Sarmit-degetusa* [38]). Nicĭ gând n'avu Köleserius de a stabili centrul minerilor aurarĭ în Moldova și maĭ ales la Iașĭ. In acelașĭ timp Köleserius continuă de a ceti „*militum* dacorum *et* Iassiorum", dar îĭ încolțește în minte ideia *municipiuluĭ*, a căruĭ urme el le-ar fi aflat în munțĭ „prope Butsum", unde și până azĭ staŭ ca documente de vechimea romană [39]) inscripțiile pe piatră.

§. 13. După Gruter și Köleserius găsim inscripția reprodusă pentru a treia oară în „Dacia mediterranea

---

36). Scrierea luĭ Janus Gruter e cea maĭ însemnată lucrare epigrafică din secl al XVI, vedĭ Ackneru. Müller o. c. prefața. Inscripția e dată la Nr. CCLIX, 8 și lectura diferă puțin de a luĭ Zamossius.

37). Ediția II ce-o cunoaștem e tipărită la Viena în 1780 prin ingrijirea luĭ Ioannis Seivert. Prefața e scrisă de G. Pray.

38). Köleseri o. p. pag. 17 „Loci in quo capitalis societasemetallicorum seu metropoli locata erat, sit pariter mentio in Ulpiano su Sarmit-Aegetusano marmore dacico". Iar maĭ departe vorbind de mine „metalli fodinae" zice „Clodius Sextum Praefectus militiae seu *militum* Dacorum *et* Iassiorum ad custodiendas Metalli fodinas, h. e tam proventus, quam homines *ad* et *in* metalla condemnatos, in Auraria, quae hodie Abrud banya statuam ei exit".

39). „Apparent adhuc vestigia *municipii* in monte prope Butsum et in quadratis lapidibus inscriptionibus, effigierumque caelaturis, vetustatis Romanae documenta prostant".

sau Transilvania" veta et nova a luĭ Andr. Huszt[40]) profesor de drept la Cluj, supl nr. CAXIII.

Părerea de a muta locul acelei prefecturĭ a militarilor Iassienĭ şi Dacĭ din Abrud în Moldova, dacă n'a dat'o Huszt în 1737, o vedem însă în curînd primită de Geografiĭ timpuluĭ. *Pănă acum* pentru nime prima menţiune de un *municipiu al Iaşilor* „municipium Iassiorum" pe locul unde azĭ e Iaşiĭ o găsim în harta luĭ *Hasius* din 1744[41]) „Iassy (Iiasum, municipium Iasiorum)."

Odată ce ideia legătureĭ Dacilor Iaşenĭ de oraşul Iaşĭ şi-a făcut curs la Geografĭ, vom vedea că şi Istoriciĭ se vor sili să o primească.—După Huszt, vine Ioh. Fridvalscky, care a reprodus'o din noŭ în „inscriptiones R. Transilvanicae" Cluj 1767; la pag. 39, No. 60; apoĭ vine I. Seivert, (1735—1785) care reproduce din noŭ inscripţia dată maĭ sus în 1775[42]) în bogata sa colecţie în manuscript împărtăşită de bătrînul Ackner luĭ Mommsen pentru al său C. I. Latinarum[43]).

Ajungem în fine la canonicul *G. Pray*, care agită cel întâiŭ chestiunea etimologismuluĭ cuvîntuluĭ şi leagă Iaşiĭ de Iasonĭ, iar Iasoniĭ de Iazygĭ, şi formează autoritate în materie.

§. 14. Dintre scriitoriĭ cu carĭ Sincaĭ are a discuta maĭ mult e *Pray* şi Engel. Canonicul Pray a scris între altele şi interesanta lucrare „*Disertationes historico—criticae* în anales veteres Hunorum, Avarorum et Hungarorum". Vindobonnae 1775. Preocupat fiind Pray de a dovedi că Iazygiĭ Ungurĭ nu aŭ fost Slavi, apropie cuvîntul *Iassones* de *Iasyges*, şi scoate că ve-

---

40). Ed. I, latinească. Cluj 1737 Ed. II în 1791 Viena ungurească; Ô es új Dácia).

41). „Carte d'Hongrie en general, contenant selon la division ancieine et méthodique, la Hongrie en particulier la Croatie, la Dalmatie, la Bosnie, la Servie, la Boulgarie, la Principaute de Transylvanie, les despotats de Walachie et de Moldavie; le tout dressé sur le pied de l'ancienne et de la nouvelle Géographie, par Mons. I. M. Hasius, profess. des Mathematiques. 1744. Apud Ureche „Cartografia romînă" Anal. Acad. seria II, secţia II. 1881, pag. 419.

42). I. Seivert, paroh în Sibiiŭ; a scris, „Inscriptiones monumentorum Romanorum în Dacia". Ackner spune despre lucrarea luĭ Seivert că nu s'a mulţemit numaĭ să dea textul inscripţiilor, *ci a dat şi descifrarea lor*, a pus note critice şi exegetice, le-a orînduit din punctul de vedere istoric şi a pus la urmă un index. Colecţia luĭ cuprinde 299 inscripţiĭ, dar neputînd consulta opera luĭ Gruter, greşeşte în multe locurĭ".

43). Inscripţia cu M. Dacorum Iassior. e adusă la No. 15.

chiĭ *Iasonĭ* din diplomele Ungureştĭ aŭ fost *Iasygĭ*, şi că decĭ şi Iasygĭ ar fi însemnînd ceia ce însamnă şi Iasones, adică *arcaşĭ* ; Apoĭ pentru a face din Iasygĭ strămoşĭ de aĭ Ungurilor zice că *Iaso* este forma latinească a vechiuluĭ cuvînt unguresc *ijász*, *Iász*, care vine din limba cumană. Strămoşiĭ acestor *Iasii* se pomenesc pe vremea Olgăĭ, soţia luĭ Igor, cînd în 965 aŭ mers cu războĭŭ contra Kazarilor[44]). Din causa acestuĭ războiŭ s'aŭ împrăştiat atuncĭ maĭ multe neamurĭ de oamenĭ, dintre carĭ *Uzi*ĭ, *Pacinaţii*, *Cumaniĭ* şi *Iasiĭ* vin în Moldova, şi apoĭ trec în Ungaria supt Bela IV-a, unde nu s'aŭ menţinut ca popor, ci ca *armă militară* în serviciul regeluĭ.

Aşa vede Pray partea istorică a mişcăriĭ *Iasilor* din secolul al X-XIII. Şi voind a dovedi şi maĭ bine afirmarea sa, pune problema că se prea poate ca din aceştĭ *Iasĭ* în trecerea lor prin Moldova spre Ungaria să fi rămas o ceată şi pe locul, unde azĭ e oraşul *Iaşiĭ*. Iar că dovadă citează inscripţia cunoscută cu *praef m. dacorum Iasiorum*", dînd'o din Köleserius [45]).

§ 25. După G. Pray cel ce agită chestia origineĭ Iaşilor e cunoscutul Istoric *Sas Sulzer*. Dînsul a cetit pe Pray şi l-a îndreptat. Pentru Pray nu e nicĭ un amestec între *Iasonii* diplomaticeĭ Ungare şi vechiĭ Iasonĭ din inscripţiĭ. Ba chiar pentru a desluşi lucrul, Pray zice că nicĭ o urmă de Iasoni, care făceaŭ parte din Cumanĭ, nu se găseşte pe vremea, când s'a fost rîdicat Columna de mineriĭ aurarĭ a împaratuluĭ Antonin şi soţieĭ sale Faustina; şi că dar aicĭ Dacĭ Iasienĭ eraŭ alt popor, căcĭ uniĭ eraŭ arcaşĭ, alţiĭ minerĭ aurarĭ.

Sulzer admite deosebirea a două neamurĭ de Iazygĭ: uniĭ maĭ noĭ, socotiţĭ pe nedreptul urmaşĭ aĭ Iazygilor Metanastĭ, ce eraŭ un trib de Cazarĭ—*Iasii*—; iar ceĭ vechĭ eraŭ romanĭ. Iazygiĭ noĭ trebuesc numiţĭ *Iasieni*,

44). An autem *Iasso*, Moldaviae urbs ab his Iassonibus nomen acceperit, quod video aliquibus non dispicere, tricari omnino nolui. Op. cit. pag. 122.

45) De acest răsboiŭ găsim o notiţă şi în Thunmann „Untersuchungen ueber die Geschichte der ostlichen Europäischen Völker. „Leipzig 1774" Oleg începu a-şĭ întemeia puterea-ĭ regească pe sfăımăturile Kazarilor. Swiatoslaw îĭ continuă opera. Aşa în 964 le ia Cazarilor imposite. In 965 o luptă se încinge, în care Swiatoslaw ese învingător. Atuncĭ Sw. a *învins şi pe Iasienĭ* popor ce locuia în Caucaz. Supt Iasieni trebue a înţelege pe *Usienĭ*, a căror ţară e numită *Asia* la Costantin (de Caer. Aul. Byz. L. II C. 46 pag. 397), numită de scriitoriĭ orientalĭ *Gaz* şi*Gazieh*, ĭar la ungurĭ *Iasz*, *Jaszok*."

adică *arcaşi* de la Iász=arcaş. Vechiĭ Iasienĭ Dacĭ aŭ locuit în Moldova *prin împrejurimile Capitalei Iaşĭ*, de la care orĭ acest popor răsboinic şi-a luat denumirea, orĭ oraşul de la popor. Ce poate fi maĭ natural de cât această conclusiune!"[45]). Numaĭ în faţa obiecţiuneĭ luĭ Pray că vechiĭ Dacĭ Iasienĭ erau minerĭ, nu soldaţĭ, Sulzer afirmă că nu era imposibil ca acea mină de aur să se fi exploatat şi cu soldaţĭ. Maĭ era o obiecţiune: la Iaşĭ nu sunt nicĭ munţĭ, nicĭ mine de aur; ce ar fi căutat dar minerii Iasenĭ pe aicĭ? Pe când la Abrudbania se vede şi azĭ sgură de mine. La acestea Sulzer singur răspunde că se prea poate ca *auraria* să fi fost la orasul Baia—*nu departe de Iaşĭ*(!?!)— unde Iasigiĭ Dacĭ aŭ eternisat memoria luĭ Antonin cu acea columnă, iar cancelaria minerilor să fi fost la Iaşĭ. Apoĭ după ce respinge teoria luĭ D. Cantemir că Iaşiĭ ar veni de la numele luĭ *Iasi* morarul (Ioniţa) afirmă mulţumitor „că *eŭ am fost întăiul* care am desemnat locul de cartier al acesteĭ miliţiĭ iasiene saŭ coloniĭ, şi prin aceasta am arătat probabil naşterea capitaleĭ Moldoveĭ de azĭ—Iaşiĭ—fără ca să maĭ am nevoe de a intra în largĭ desvoltărĭ."

După aceia Sulzer îşĭ închee teoria sa cu altă afirmare că foarte adesea oraşele şi-aŭ mutat locul, de şi numele s'a păstrat; aşa că se prea poate ca şi Iaşiĭ fiind odinioară maĭ spre Baia să'şĭ fi mutat locul în cursul vremurilor maĭ ales după distrugerĭ totale.

Scrierea luĭ Sulzer a format opinia curentă la istoricii secl. al XIX-a. Apropierea Iaşilor de Daciĭ Iasigĭ, care îşĭ aveaŭ minele la Baia, iar reşedinţa în Iaşĭ, a fost primită de toţĭ, atâta numaĭ că reşedinţa lor era un *municipiu* nu o colonie, rămînînd bună admisă lectura geografuluĭ Hasius din 1744 : praef. *municipii* Dacorum Iassiorum [46]).

§. 16. Pe vremea când Sulzer îşĭ tipărea cartea sa la Viena, trăia în Iaşĭ doctorul Andreas Wolf, medicul mitropolitului Iacob Stamati. Ca unul care a stat în Iaşĭ

---

46). Sulzer „Gleschichte des transalpinische Dacien I, 250. Wien 1781.

47. Această cetire o găsim admisă întăiŭ după Sulzer în scrierea „Antonii Bartalis „Ortus et occasus Imperii Romanorum in Dacia" Posonii 1787, când pune între prefecţiĭ de municipiu ; pe C. Clodius, sextum praefectus municipii Dacorum Iassiorum Sub Antonino Pio" pag. 41.

maĭ bine de 20 de anĭ, s'a interesat de tot ce priveşte Moldova în general şi Iaşiĭ în special. Acest Andreas Wolf n'a lăsat de o parte şi părerea asupra origineĭ Iaşilor, maĭ ales că pe vremea şedereĭ sale în Iaşĭ, un harnic vlădică, Amfilohie Hotineanul, scosese în 1795 un curs de *Geografie*—primul de acest fel în limba romînă—şi acolo la urmă consacrase o filă şi Iaşilor.

Iată ce zice Amfilohie în Geografia sa: „4. Locul cel întâiŭ în Moldova să numeşte *Iaşu* saŭ *Iazu*, care este *Metropolis* a tot prinţipatul, aproape de apa Prutuluĭ, ce se numea maĭ demult *Hierasum*, unde este curtea Prinţipuluĭ, pentru care însuşĭ Traian împăratul în cărţile sale face arătare că ar fi zidită înainte de naşterea luĭ Hristos pentru lăcuirea consululuĭ Romanilor şi a străjilor luĭ, care se numea Iasighes; în care curte se număraŭ 16000 de odăĭ. După aceia nu puţinĭ anĭ trecînd la mijloc într'atîtea rezmeriţe s'aŭ înoit şi s'aŭ zidit la 20000 de odăĭ şi maĭ mult pentru trebuinţa prinţipuluĭ şi a ostaşilor luĭ, care la anul 1460 împreună cu tot oraşul de foc saŭ risipit.

„5. Iaşu aŭ luat nume de la străjile Romanilor, ce se chema Iazighes şi de la şanţul cel de batae; întru care oraş este scaunul Arhiepiscopuluĭ".

Bătrînul Episcop cuprinde multe naivităţĭ în teoria sa. Şi nicĭ nu se putea altfel; el care în 1795 abia auzise din zvon că craiul Franţieĭ a fost detronat, nu putea şti că înainte de Hristos nu era ocupată Dacia de Romanĭ, şi că decĭ n'avea ce căuta un castel Roman în Iaşĭ pentru consulul Roman.

Amfilohie nu cunoaşte inscripţia dată maĭ sus după Zamosius; el leagă toată legenda întemeieriĭ Iaşilor de curtea domnească; şi în aceasta se ia după geograful Franţesc Şmideg, care a publicat la 1704 în Tîrnava o geografie (Cap. 3) [47]).

§. 18. Amfilohie a făcut curentul în şcolĭ. Geografia luĭ fiind cetită prin şcolĭ, toţĭ aŭ luat ca bună afirmarea sa după Şmideg. Cel care o admite pe deantregul e Dr. Andreas Wolf, cînd vorbind de curtea domnească scrie:

---

37) De obşte Geografie, Iaşĭ 1795, pag. 229.

„Deja în timpurile cele maĭ vechĭ, cînd Moldova a fost încă o colonie romană, clădirea aceasta a fost însemnată. Tradiţiunea spune cum că împăratul Traian ar fi avut aice garda luĭ principală şi e foarte probabil că vechiul oraş Augustia, despre care Ptolomeiu iĭ dă gradul de longitudine 52°, 55′ şi latitudine 47°, 30′ ar fi fost în regiunea aceasta. Supt timpul Romanilor se maĭ spune că vastul palat princiar ar fi conţinut maĭ bine de o mie de odăĭ de locuit. Vechea fortăreaţă ar fi ars împreună cu tot oraşul. 5 anĭ maĭ târziŭ tot acelaş prinţ a reconstruit'o şi de aceea mulţĭ anĭ ar fi pastrat numele de *Stefanoveţia*“ [48]).

Scrierea luĭ Wolf a fost cunoscută Romînilor ca şi geografia luĭ Amfilohie, şi în interesul ce purta această scriere pentru noĭ s'a tradus în româneşte capitolul despre Iaşĭ în 1855 şi 1902 [49]).

§. 18. Intrînd în secl al XIX vedem că părerile istoricilor iar se diferenţiază: ceĭ *internĭ* se mărginesc în cercul cercetărilor luĭ Sulzer şi le desvoltă potrivit tendinţelor latiniste ale timpuluĭ, iar ceĭ străinĭ caută să adîncească cercetările dedîndu-se la etimologiĭ nouĕ.

Vom urmări atît pe ceĭ străinĭ, cît şi pe ceĭ internĭ, ca să vedem iarăşĭ punctul de atingere în timpul nostru.

Bătrînul Sincaĭ nu atinge în mod direct chestia originei Iaşilor. In marea sa lucrare, care îmbrăţişază istoria poporuluĭ romîn de la 88—1739, negreşit că istoria Iaşilor venea prea mică pentru a-l face să se oprească ceva, el care utilisa se toate isvoarele, peste 1000 de scriitorĭ. Totuşĭ de şi nu vorbeşte direct de origina Iaşilor, cu prilejul însă discuţiuneĭ naţionalităţeĭ Cumanilor, Sincaĭ combătînd părerile luĭ Timon şi Vera, care făceaŭ pe Cumanĭ urmaşiĭ Hunilor, el crede că „Comaniĭ aŭ fost o parte a colonilor celor prin Impăratul Traian duşĭ în Dakia“. Şincaĭ pune întrebarea: de ce Comaniĭ de la Criş şi Mureş vorbesc romîneşte? pe cînd Cumaniĭ care s'aŭ aşezat în Cumania mare şi mică din Ungaria, dacă vorbesc ungureşte, este că aŭ uitat limba lor, ca şi Ro-

48) Dr. Andreas Wolf „Beitrage zu einer statistisch-historischen beschreibung des Fürstensthums Moldau“. Hermannstadt 1805.
49) V. Alexandri „România literară“ 1855; D-na Netty Agapi în „Evenimentul“ Iaşĭ 1902.

minii de la Olafalău și Kirț. Iar cît de pretențiunea ce aŭ Ungurii de a zice că multe sate și tîrguri din Moldova aŭ nume ungureștĭ, aceasta e numaĭ bîrfeală „pentru că Iașiĭ, Tămăseștiĭ, numaĭ de Secuĭ se numesc *Isvasar*, Tamașfalva, iar nu și de Moldovenĭ“ 50).

Alt istoric e Dionise Fotino, care în 1818 publică în grecește la Viena o istorie a Dacieĭ în 3 volume, tradusă apoĭ în romănește de G. Sion la 1859. Vorbind Fotino de cetățile și orașele din Dacia Romană le găsește în număr de 36, dintre care a 10-a la număr era *Iașiĭ* „care se vede că a fost capitala de azi a Moldavieĭ, fiind-că la Auraria guvernatoruluĭ s'a găsit o inscripție cuprinzind aceste : M$^{(unicipium)}_{(ilitum)}$ DACORVM IASSIORVM“ adică cetatea militară a „Dacilor Iassienĭ“ 51).

Era încurcat Fotino dacă trebue să se cetiască *militum* orĭ *municipii*, istoriciĭ și geografiĭ fiind în desacord aicĭ; de aceia pune amîndouă lecturile.

§. 19. In colecțiile epigrafice, inscripția noastră continuă de a fi reprodusă cu saŭ fără comentariĭ. Așa Mat. Petr. Katansich ne dă din noŭ inscripția luĭ Zamosius cu micĭ note 52).

Apoĭ o maĭ găsim reprodusă în Revista epigrafică ungurească: Tudományos güyjten 1830, pag. 13.

Tot în această serie trebue să punem tesa de doctorat în medicină a luĭ C. Vîrnav, în care găsim amintire de Iașĭ, ca *municipium Dacorum Iassiorum* 53).

---

50) G. Șincaĭ „Cronica Romînilor“ Bucureștĭ 1886. Ediția II. Vol. I. 420.

51) D. Fotino „Istoria Dacieĭ“ Buc. 1859, trad. G. Sion I, 67. Aceiași nesiguranță o va avea întocmaĭ și *Cesar Boliac* în „Călătoriile sale arheologice în Remânia“ Buc. 1861, pag. 80; „Două municipiĭ aflăm până acum în Dacia de jos: „municipia Romulensis (Turnu-Măgurele) și M$^{unicipis}_{ilitum}$ Dacorvm Iasiorvm (Iasi). Acest document este adus de Fotino, care, se zice, că ar fi fost găsit la *Auraria* în Transilvania, strămutat de la locul luĭ, cum a fost și celelalte“.

52) M. P. Katansich „Istri adcolarum geographia vetus“. Budae 1826. Vol. I; 1827 Vol. II. pag. 213 No. 12 aflată „prope Várhely“, la care adauge nota: „XII:—Grut. CCLIX, 8, ex Zamos. *Majest Q.* Versu quinto Cos III legi oportere, viri docti recte observarunt. *Auraria* ap. Grut. perperam legitur. Conf. Seivert XV. F. cum Scaligero rite adderetur“. Iar la pag. 287 cetim; In populi sunt: Marcomani, Quadi, Carpi, Costoboci, *Iassi.* Gothi, Bastarnae, Iutungi, Alani, Roxolani, Scythae, Bosporani.. Várhely, C. Clodius, vir praef. Dacorum Iassiorum. *Iassios novit in Dacia Ptolemaeus, quorum memoria in Metropoli Moldaviae* Iassi *superet*“.

53) „Rudimentum physiographie Moldaviae, auctorae Constantinus nob. de Vernav, medicinae doctore. Budae 1836. 8°/₀. VI+64 paginĭ: „Iassum

Dar după 1830, începîndu-se şi la noĭ în ţară ziaristica şi luând o desvoltare maĭ mare scolile secundare vedem că scriitorĭ ca Săulescu, Asaki şi alţiĭ se încearcă a-şĭ explica şi eĭ originea capitaleĭ Moldoveĭ.

Cel întâiŭ vine G. Săulescu, *primul arheolog romîn*. In a luĭ *Cronologie*, Săulescu zice vorbind de Dacia: „In această Dacie, întemeiară coloniĭ şi organisară ùn guvern Romaniĭ, zidiră cetăţĭ, umplură pretutindenea cu garnizoane de leghioane, între care cetăţĭ fu şi *Iaşiĭ*, numiţĭ pe atuncĭ *Muniţipium Iassiorum*, căcĭ Iaşiĭ s'ar fi numit legheonul ce păzia şi locuia în cetatea aceasta numită azĭ *Iaşiĭ*" [54]).

M. Cogălniceanu, încă fiind student la Berlin, publică a luĭ celebră „Histoire de la Dacie, Berlin 1837, şi acolo vorbeşte de „Municipium Iassiorum, qui est la ville d'Iassi d'aujourd'hui" I, 10.

Elevul luĭ Săulescu, V. Popescu Scriban, în a luĭ *Mică Geografie* susţine acelaş lucru, că între politiile din Dacia era şi *municipium Iassiorum*, iar maĭ departe zice: „Capitala ţinutuluĭ şi a ţăriĭ este *Eşiĭ*, numit din vechime *muniţipium Iassiorum* [55]).

Săulescu făcuse cercetărĭ în 1837 la Ţiglina şi aflase o piatră cu inscripţiunĭ romane, piatră care azĭ se află la museul istorico natural [56]). Pe baza acestor cercetărĭ, G. Asaki publică în 1841 un frumos studiŭ de arheologie în revista franco-romînă „Le glaueur Moldo-Valaque". După ce aduce inscripţia luı Zamosius, maĭ reproduce încă alte 3, dintre care una aflată de Cantemir la 1710 la Ţiglina (=Triclina=Caput Bovis); alta din 1837 şi alta maĭ nouă cu totul necomplectă; iar în notele ce întovărăşesc aceste inscripţiĭ zice: „Fragmentul uneĭ inscripţiĭ aflate în săpăturĭ arată origina *deja cu-*

Iassium, Iassiorum Dacorum municipium (Petrodava Ptolomaei), Iassi, Iasch, Iesch, metropolis Moldaviae a temporibus Stephani magni Voivodae, qui sedem suam Suczawa hic transtulit (Sulzer I. 384: contrariens est Wolf I. 241). ...ad palodosum Bachlui riviem......".

54) G. Săulescu „Hronologie" Iaşĭ 1837, Vol. II pag. 73.

55) Pitar V. Popescu Scriban, elev Academieĭ Mihailene, „Mica Geografie a Dacieĭ, Moldavieĭ şi a ţăriĭ Romăneştĭ" Iaşĭ, Albina, 1838, pag. 8, 10, 37.

56) Et victoria et concordia aurelii antonini C. Aurel. Ver. Imper. Cornelius Firmus. L. T. Leg. Ital. arma. posuit (Le glaneur. 1841, 51; Ackner u. Müller o. c. Nr. 851; Neig. 295, 2.

noscută a oraşuluĭ Iaşĭ. Iaşiĭ îşĭ trage numele de la legiunea romană *Iassiensis XIX*, (sic) care staţiona în Municipium Iassiorum, cetate zidită pe locul vechiĭ curţĭ domneştĭ. Cantemir spune că s'ar fi aflat pe vremea luĭ o inscripţie romană aproape de 3 Ierarhĭ. Această legiune avea apărarea Dacieĭ Transalpine. *Soldatul* roman în pace era lucrător şi miner (băiaş), Baia şi Abrudul. La Abrud s'a aflat coloana ce Clodius prefectul legiuneĭ Daco-Iasiene erijase în onoarea Imparatuluĭ Aurelian şi a Faustineĭ". Apoĭ după ce reproduce inscripţia zice: „inscripţia e confirmată prin o alta aflată la Caput bovis şi se află la Academia din Iaşĭ: hoc grat nuntia *C. leg. Iassiensis* (Quares han) e. rog [57]).

§. 20. Odată ce Asachi a admis această teorie că Iaşiĭ vin din legiunea a XIII a Iasienilor, toată lumea şi oficială şi neoficială a luat părerea luĭ Asaki ca singura adevarată. Dată fiind autoritatea de care se bucura Asaki în capitala Moldoveĭ, condeiul de popularisator al cunoştinţilor istorice, el primul dascal al şcolilor din Moldova, primul gazetar, primul scriitor de teatru, primul calendarist, a răspîndit părerea aceasta despre origina Iaşilor prin calendarele sale. Iar ca agă şi referendar al şcoalelor a impus părerea sa lumiĭ oficiale şi s'a admis ca titlu oficial de dat Iaşilor că e *municipiul Iaşilor*.

Aşa în „Tabloul cronologic" orînduit de Asaki, 1842, găsim părerea: „pretutindenĭ se fac drumurĭ petruite, din care unul pe la Maroş-Vásarhely duce în Moldova, unde spre pază rămîne legionul XIII, numit *Geamăn* saŭ al *Ieşenilor*, carĭ întemeiază cetăţuia numită *municipium Iassiorum*, adică politia Iaşilor (an. 110). (Uricar IX, 213).

In arhiva statuluĭ din Iăşĭ (dosar 6998, transport 1772) găsim o întimpinare ce G. Asaki Agă face în 1845 Maĭ 22, către departamentul trebilor din lăuntru în chestia denumireĭ uliţilor Iaşilor. De oare-ce Asaki edita planul Iaşilor, cere de la Ministru ca să se fixeze şi stema capitaleĭ ţăriĭ, după istorie. Şi atuncĭ reproduce în acea întimpinare teoria sa din *Le Glaneur*: „Cunoscut

57) Le glaneur Moldo-Valaque-Iassy. 1841. pag. 49. Neigebauer 295, 3 leg.—SSiensis;—neînţeleasă.

este că Iașiĭ „Municipium Iassiorum s'aŭ urzit de leghioana Romană, numită Iassiensis XIII, care se adivereşte din o coloană antică *aflătoare* astăzĭ în Museum de Transilvania".

In citata adresă Asaki dă în dos emblema Capitaleĭ, iar ministrul o găseşte *nimerită* şi *plăcută*. Se vede însă că n'a avut urmare imediată această cerere a luĭ Asaki, căcĭ încă în 1851, Ghenar 20, sfatul municipal de supt preşedinţia luĭ N. Istrati, cere de la Asaki următoarele: „desvălindu-se trebuinţa de o marcă pentru capitala Iașĭ... în încredere că D-voastră ca părintele literatureĭ romîne, vețĭ avea maĭ deplină cunoştinţă despre marca ce a avut din vechime această politie" [58]).

Răspunsul ce l'a dat Asaki acesteĭ Adrese îl găsim publicat în acelaş Calendar pe 1853, în care Asaki lămureşte maĭ pe larg legenda întemeiereĭ Iaşilor. „Istoria mărturiseşte, zice Asaki, că maĭ înainte de descălecarea Romanilor în Dacia, părţile răsăritene... şi maĭ cu samă rîpele rîuluĭ Ierasus (saŭ Porata-Prutu) eraŭ locuite de un popor răsbelic numit *Iassiensi,* adică *Iaşenĭ* (Iasigy)... De asemenea s'a numit *legio Iassiensis* aceia ce sta în garnizoane în Dacia Transilvană, pe malul Prutuluĭ, *adică în Iaşì,* unde era întemeiată şi de Romanĭ sporita politie, ce maĭ în urmă se intitulă *municipium Iassiorum*... precum din tabla Peutingeriană se adivereşte... In cursul petrecerii Romanilor în aceste locurĭ o ceată a leghioaneĭ Ieşene s'aŭ întrebuinţat la minele de la Baia" [59]).

Şi ca încredinţare maĭ reproduce inscripţia luĭ Zamosius cu *Praef. m. Dacorum Iassiorum,* prin care se arată că Clodius a înălţat Impăratuluĭ Antoniŭ Adrian şi Faustineĭ o coloană ce şi azĭ se păstrează în museul de la Karlsburg în Transilvania.

Iar pentru a popularisa această teorie asupra origineĭ Iaşilor, Asaki o întroduce ca o dată calendaristică,

---

58) T. Codrescu „Uricar" IX, 105; Calendarul „Albineĭ" de G. Asaki pe anul 1853.

59) Calendarul „Albineĭ" pe 1853; art. „Arheologie" pag. 73, 76; T. Codrescu „Uricar" IX, 271.

de la care trebue să se numere aniĭ. In adevăr în calendarele Albineĭ putem prinde chiar anul, cînd Asaki a transformat în reală convingere data întemeieriĭ Iaşilor de cătră Romanĭ. Incepîndu-şĭ publicarea calendarelor sale în anul 1841, tocmaĭ cînd îşĭ publicase studiul săŭ de arheologie asupra *Iaşilor* în *Le glaneur,* şi tabloul cronologic din 1842 ar fi trebuit de la început să şi admită această dată adică 110 dupa Christ.; dar nu vedem nimic, căcĭ în calendarele de la 1841 – 1849 nu înşiră între datele cronologice *urzirea m. Iaşilor.* Abia în anul al IX-lea a calendaruluĭ avem admisă ca dată: *„de la urzirea municipium Iassiorum (cetatea Iaşilor)"*, şi o ţine până la 1868, mi se pare ultimul an al Calendaruluĭ Albineĭ. Făcînd paralela, vedem că anul 1850 corespunde luĭ 1603. „de la urzirea m. Iaşilor", 1861 corespunde luĭ 1614. 1867 corespunde luĭ 1620; ceia ce arată că în *„Calendare"* Asaki pune data urzireĭ municipiuluĭ Iaşilor la *aniĭ 247 după Hristos,* cu 137 anĭ maĭ tîrziŭ ca cea admisă în tabloul cronologic din 1842, cînd a pus data urzireĭ în anul 110 după Cristos, adică tocmaĭ pe timpul luĭ Traian.

De ce această amânare în data urzireĭ Iaşilor, tocmaĭ la 247 după Cristos? Avea interes a-şĭ apropia data urzireĭ acestuĭ municipiŭ cu momentul retrageret legiunilor romane din Dacia, cînd Iaşiĭ era chemat să joace un rol decisiv în istoria poporuluĭ romîn. Şi în adevăr partea aceasta legendară o cetim în prologul *Isvoduluĭ tuĭ Clănăŭ.*

§. 21. In 1856 eşia de supt teascurile institutuluĭ Albineĭ cunoscutul *fragment istoric,* care a dat atît de furcă istoricilor şi filologilor noştri [60]). Apariţiunea acestuĭ vechiŭ izvod n'a fost pentru puţin în promovarea cercetărilor istorice; cum însă critica istorică era slabă,

---

60) Fragment istoric din 1495. Iaşĭ 1856.—Gh. Săulescu traduce textul în limba modernă Calendarul Albineĭ an. 1857; Lahovari în „Revista romînă" 1861 publică textul şi traducerea, şi-l *admite.* Ar. Pumnul îl ia ca bun în al săŭ Lepturar, unde publică textul original, 1861. Păr. Melhisedec în app, Cronicet Huşilor îl *admite.* N. Ionescu în „Analete acad. romîne" îl *admite.* Al. Filipidi „Cronica luĭ Huru" Conv. Lit. 1881 e *contra*; Gr. Tocilescu în „Revista p. Istorie. Filol. şi arheologie"... e *contra*; Mauginca în „Rumänische Revue" 1887 e *pentru*; G. Săulescu în „Buciumul Romîn" Iaşĭ... îşĭ publică *glosarul,* ceia ce arată că-l *ia de bun.* Gh. Ghibănescu „Epilogul isvoduluĭ luĭ Clănău" Uricar XVII, *contra*; I. Tanoviceanu „Isvodul luĭ Clsnău" Arhiva soc. şt. şi lit. Iaşĭ... e *contra.*

nu ne prinde mirarea că filologi ca Săulescu şi istorici ca Lahovari şi Melhisedec îl iaŭ de bun şi fac studiĭ şi emit păreri pe temeiul acestuĭ izvod.

Pe măsură ce studiile istorice se consolidaŭ şi metoda critică se desvolta şi se întărea, iar materialul de documente, paleografie, iscălituri, sfragistică, se complecta, natural că îndoiala a fost aruncată asupra acestuĭ izvod şi de la critica încă simplistă a d-luĭ Filipide, până la critica erudită a d-luĭ Tocilescu, arată ce spor s'aŭ făcut în domeniul istorieĭ.

Avînd prilejul de a posede pentru cîtva timp documentele Sioneştĭ, recunoscute ca falşe, am încercat a stabili că autorul acestuĭ falş isvod n'a putut fi de cît un membru din familia Sion şi anume paharnicul C. Sion, autorul Arhondologieĭ. Epilogul acestuĭ izvod m'a dus la aceasta. Acuma studiind originile Iaşilor şi văzînd cum s'aŭ desvoltat în timp părerile istoricilor asupra urzireĭ acestuĭ oraş, pot prinde momentul fabricăriĭ izvoduluĭ luĭ Clănăŭ şi prin *prologul săŭ*, cum în 1890 l'am studiat prin *epilog*. Ajunsesem la convingerea că acest falş s'a făcut între 1842—1845, de şi s'a publicat în 1856. Se vede însă că ultima mînă, care a scris manuscriptul a fost ceva maĭ tîrziŭ, după 1853.

Să ne amintim cîte-va fapte.

În Tabloul cronologic" din 1842 Asaki susţinea că Iaşii s'au întemeiaĭ pe la 110 după Hristos de Traian. Apoĭ urmînd pe Şulzer zicea că leginnea XIII gemina saŭ Iasienă, de şi era alcătuită din militarĭ, dar în timp pe pace puteaŭ să fie şi mineri la Baia; şi în astă calitate C. Clodius prefectul municipiuluĭ Iasenilor, a ridicat statue luĭ Ant. Piul. Această părere o repetă prin 1858, cînd şi pune data urzireĭ Iaşilor în 247 d. Hr.

Goţiĭ năvăleaŭ în Dacia; imperiul era slab apărat prin aceste locurĭ, aşa că Aurelian ordonă legiunilor părăsirea Dacieĭ şi trecerea în Moesia.

Ce au făcut Romaniĭ faţă de această hotărîre?

La această întrebare avem *două* răspunsurĭ: *unul* în izvodul luĭ Clănăŭ, tipărit în 1856; *altul* în nuvela luĭ Asaki „Dziua din urmă a municipiuluĭ Iasenilor„ din 1858.

---

1) Publicat de mine în ziarul Birladul 1887 şi în Uricar vol. XVII. „Epilogul izvoduluĭ luĭ clănăŭ".

Să le dăm pe amîndouă:

§. 22. Iată cum începe Izvodul luĭ Clănăŭ:

„Tându să stire deati de la Inpărăţie la diregătorii toţi cum citaţi şi târguri din Traeana Dakie toată răsăpea să şi jărăstisă şi sate toate şi diregătorii toţi cu leghioanile şi toţi moşneaniĭ cu a lor săĭ şărbi şi popul tot cu dobitoace şi cu bunu lor tot să dicindea Dunării cură a primenire i Misia. De atare toţi ştire pozluiră cum auză. Şi dea sirgu cu ovilă mare blemă toţi a *să la Iaşi strângerea in cea mare leghioane curte a Traian marele* şacolo in disănea slimuească toţĭ înainte de atare primeanire. Şi tându colo sosirea *numai ce jarişte cea mare curte află.* Că cii diregatori leghionului brudeai hiind şi nu matori şi dea bunuri plini şi voinicii năimiţi nu vătraşi cum a primenirei Misiea ştiré la mănă le sosă nu peşti a cu alalţi diregatori şi moşneni intrebăciune şi slim făcîîru, stăjără curtea jărăşti... şi la întribăciune steate şi să toţi a slimui pusă cum făcear lăsaoar veri nu lăseoar vetrile şi a lor săi strămoşi agonisite unde din bătrâne zule custă şi hălăduescu. Ma ocinile şi veatrili nu lăsaor. Şi pusă *răspublică* cu povaţa toată şi cu direptatea celor datine bătrâne alor săi Ramleani strămoşi. Şi *un scaun* în *Iaşi* pusal şi cealal *preafectu* numiră cap legheonului şi Parcalabilor şi căpitanilor de la cetaţi de latrăpa Săreatu păla trapa Prutu (pag. 5). Şi tându la ano fu pe bătrâna datină a să diregătorii aleagiră şi să moşneniĭ toţi cu kokii vechi şi cu bătrânii şi cu diregatorii la Iaşii strângea, îmbieră şi pe nuşiĭ la cel mare slim“ (pag. 12).

(Va urma).

A. V.

Primăvara

Soseşte primăvara cu florĭ, cu rîndunele,
Maĭ vin şi coçostîrciĭ, mişcînd din aripĭ grele;
Işĭ întocmesc iar cuibul pe care-acum un an
Il ridicase harnic pe-o casă de ţaran.

Şi Mart cu vînt puternic, cu tot maĭ dulce soare
Desprinde'n frunze mugurĭ, bobocĭ deschide'n floare
Iar cîmpul înverzeşte, sămănăturĭ răsar,
Pe cînd pe-aiurea brazda întoarsă-ĭ de plugar.

Se uită lung Romînul în zarea străvezie
Să vadă din adîncurĭ oar' ce o să maĭ vie
Belşugul saŭ nevoia? Dar ceru-ĭ nepătruns;
Prin bubuit de tunet el numaĭ i-a răspuns.

EI

Pe cînd eŭ cînt iubirea de tine ce mă leagă
Și 'mĭ îngustez privirea la strîmtu 'mĭ orizon
Tu lașĭ să 'ţĭ zboare gîndul pe lumea ast' întreagă
Și mintea ta sătoasă frumosul îl încheagă
Din tot ce 'n omenire face-un puternic zvon.

Și suferința gloateĭ și-a minteĭ înălțare
Și trista proză-a vieţeĭ cu-a eĭ desîncîntare
Și patime și dor,
Tot ce 'n a luĭ adîncurĭ pe suflet răscolește
Și face de durerea în sinul luĭ tot crește
Gîndirea-ţĭ îĭ dă zbor.

Căcĭ larga'ţĭ cugetare întregul îl cuprinde.
Puternicele-ĭ aripĭ, cînd sus bat în văzduh,
Te 'nalţă în spre ceriurĭ. De-acolo se desprinde
Al gînduluĭ tăŭ farmec; pe lume jos s'întinde
Și 'n poezie cată s'innece-al eĭ năduh!

Dar cine-ĭ maĭ ferice? Din marile-ţĭ avînturĭ
Te-alegĭ numaĭ cu jale și cu mult triste cînturĭ
Obșteasca soartă-a lumeĭ nefericirea-ĭ doar....
Cîntîndu-te pe tine, în strîmta mea gîndire,
Găsesc eŭ pentru mine înalta fericire
O picătură dulce în cupa de amar!

LEON CERCHEZ

Cetitoruluĭ pățit:
„Ți se va erta mult,
Pentru c'aĭ cetit mult"
Autorul

I.

Scriitorĭ cu ori-ce preț!

Haĭ la scris! Hîrtie este, și cerneală cît poftițĭ,
Sunt condee de tot felul, și tot felul de penițĭ,
Scrițĭ cu toțiĭ, ce vă pasă? Dați'ĭ zor, croițĭ nuvele,
Intrupațĭ gîndirea voastră boldind ochiĭ pe la stele,

Scrițĭ mereŭ în poezie orĭ în proză, cum vă place,
Zică lumea ce va zice: *Scriitorĭ* să fițĭ și pace!

Nu e vorbă, se prea poate ca, așa, din întîmplare
Muza voastră cea vicleană s'o croĭască la plimbare
Tocmaĭ cînd momentul sacru al sublimeĭ cugetărĭ
Vĕ inspiră dulcĭ iluziĭ și fantastice cîntărĭ.

Nicĭ să vă gîndițĭ la soarta cetitoruluĭ cu minte
Care-asudă și oftează cînd îĭ cade înainte
O lucrare d'ale voastre, întocmită 'n ceas fatal.
El deși pățit, dar cată tot maĭ mult să lămurească
Până unde poate merge rătăcirea omenească;
In ce sferĭ se învîrtește bietul vostru ideal ?!

Și cetind întăia parte, vede doar că e prostie!
Dar citește înainte, crezînd poate c'o să fie
Pe la mijloc saŭ la urmă, vre-o idee de folos;—
Insă vaĭ! după o lungă și eroică răbdare
E coprins sărmanu 'ndată de atîta indignare,
Că din om cu judecată, el devine furios:

Şi-apucînd turbat hîrtia ce-aţĭ mînjit cu-a voastre rîndurĭ
Intr'o clip'o rupe toată, o aruncă jos pe scîndurĭ,
Şi exclamă cu durere: Dumnezeule măreţ!
Apără de foc, de ciumă, dar intoarce-a ta privire
Şi la ceĭ cu patimĭ grele: la năucĭ şi proştĭ din fire,
Cari vor să se numească *Scriitori*, cu orĭ-ce preţ!!

. . . .

Ce vă pasă dacă uniĭ, cu apucăturĭ ciudate
Criticînd pornirea voastră, vă pun coarne pe la spate?
Ce vă pasă dacă alţiĭ, maĭ hainĭ şi îndrăciţĭ,
Vă întreb de sănătate, botezîndu-vă smintiţĭ?

Scriţĭ mereŭ, în poezie orĭ în proză, cum vă place,
Zică lumea ce va zice: *Scriitori* să fiţĭ, şi pace!

II.

UN TIP

E frumos, dar ce e dreptul, cînd îl vezĭ întâia'şĭ dată,
Cam ciudat şi strâmb la faţă *cum îi el*, bată'l să'l bată,
Nu te prea ocupĭ de dînsul, parĭ a fi indiferent;
Dar nu ţine mult aceasta, căcĭ e om cu iscusinţă
Ştiind iute cu orĭ-cine cum să facă cunoştinţă,
Astfel că, fără sfială, intră 'n vorbă la moment.

Il priveştĭ, ascultĭ cuvîntu'ĭ, îl examinezĭ maĭ bine,
Vezĭ că nu'ĭ urît, că vorba'ĭ e de om cum se cuvine,
Deşi'ĭ negru ca ceaunul şi cu cap de momiţoiŭ;
Deşi nasu'ĭ plin de cioturĭ şi crescut peste măsură
Pare-a pune stăpânire pe frumoasa luĭ figură,
Stînd ca strajă fioroasă între ochiĭ amîndoĭ.

Şi ce ochĭ plăcuţĭ şi gingaşĭ, deşi noĭma cam ciudată
Porecliţĭ în româneşte: «Ochĭ de oaie înecată:»
Mititeĭ ca de Şopîrlă şi curaţĭ ca la Jidanĭ,
Care rar 'şĭ-aduc aminte a'ĭ spala cum se cuvine,
Ocupaţĭ în tot minutul cu manopere meschine,
Care'ĭ fac să'şĭ vînză neamul pentru cîţi-va gologanĭ!

De urechĭ, tot ce pot zice, e că par împrumutate,
Ca şi cum ar fi fost rupte ale luĭ adevărate
De copil, spre pilda altor lighioĭ ne-astîmpărate;
Ast-fel că privind la ele, le cunoştĭ că nu's perechĭ:
Şi'ţĭ închipueştĭ că poate le-a găsit din întîmplare
Una icĭ, alta aiure, vre-un om cu îndurare,
Ce l'a 'mpodobit, zicîndu'ĭ: Na! Să aĭ şi tu urechĭ!!

Iar guriţa, deşi cată sub musteaţă s'o ascundă
Ca să semene mai mică şi de formă maĭ rotundă
Totuşĭ iesă la iveală cu atita marafet,
Că văzînd'o cum în buze debordează fără samă,
Te întrebĭ la ce nălucă s'a gîndit biata sa mamă,
De-a făcut să ieasă 'n lume aşa fel de berechet!

Vedeţĭ dar că omul nostru, cu-aşa gingaşă figură
Ce întrece tot ce'ĭ nostim şi podoabă în natură
Fiind dalbă ca minunea, ptiu! nu fie de deochĭ,
Ar putea fără greşală subjuga simţirĭ de ghiaţă...
Dac'o barbă mohorîtă nu i-ar sta perdea pe faţă.
Eclipsînd tot ce în lume poţĭ vedea maĭ rar în ochĭ!

Şi d'aceea, atît nasul cît şi gura, indignate.
Ca organe ce cu dreptul ţin a fi considerate,
Se rescol cu-atîta vrajbă, şi provoc atît scandal:
Vrînd s'arate că nu barbă ca acea ce le 'ncadrează,
Dar de s'ar întinde atita cît nicĭ ochiĭ să se vază,
N'ar fi 'n stare să ascundă chipul lor cel ideal!

III

VIS şi REALITATE

Să'ţĭ maĭ spun din cea poveste
Că 'nainte mult maĭ este. . . . .
Şi'mĭ tot povestea Dadaca
Desmerdàndu-mĕ sĕraca
Cînd copil eram de tot:
Ascultam cu-aşa plăcere
De Stat-Palmă Barbă-Cot,
Orĭ d'a Smeilor avere
Şi putere

Că uitam de alţi copiĭ,
Maĭ lăsam din nebuniĭ
Numaĭ ca să pot în pace
Înţelege cum se face
Ca măgarul să citească,
Vulpea haĭne să'şĭ croească
Iar catîru 'nfumurat
Cu boierĭ să stea la sfat!....

. . . .
Toate una cîte una, le-am uitat, şi ca prin taină
Mă treziĭŭ cu alte gîndurĭ, îmbrăcat în altă haină:
Incepusem să trăesc. . . .
Şi cu timpul, amintirea de poveştĭ, de halimale
Înnecat'o-am în valurĭ de durere şi de jale
Ce'n viaţă năvălesc!

Azĭ, văzînd *Realitatea*, o privesc cu 'nfiorare,
Căcĭ a eĭ urgie crudă spăĭmîntează pe or-care
Se încearcă a visa;
Şi de spuĭ poveştĭ orĭ basme ea 'nainte'ţĭ se arată
Dovedindu'ţĭ că prin visurĭ nicĭ de cum şi nicĭ odată
S'o înlăturĭ nu'ĭ putea;
Şi d'aceea strigă ea:

„Jos închipuirĭ, iluziĭ! închinaţi-vă la mine
„Voĭ, a căror Muză oarbă vă învată că e bine
«Să visaţĭ necontenit!
„Eŭ sunt astă-zĭ Doamna lumeĭ, eŭ *Realitatea pură*
„Care 'n visurĭ de plăcere să vă lase nu se 'ndură,
«Cacĭ aşa vă e menit!

„Soarta omuluĭ e scrisă cu a luĭ zidire odată.
„Să tot cate fericirea făr'a o găsi să poată
«Şi de-aceea eŭ domnesc;
„De voeşte muritorul preste mine să păşască
„Cu poveştĭ şi gîndurĭ goale încercînd să'mĭ pună mască,
«Eu din somnu'ĭ îl trezesc
„Şi făcîndu'l să măsoare visul luĭ cu a mea putere,
„Într'o clipă 'l fac să cază din iluziĭ în durere."

. . . .
Iată tot ce cuget astăzĭ de acéstă lume mare,
Eŭ, al căruĭ vis de aur chinuit de întristare
A fugit, s'a dus de mult . . . .
Iată pentru ce acuma,—glasul celuĭ ce măsoară
Visul luĭ de amăgire cu Realul ce 'nfioară,
Nu'mĭ maĭ place să ascult!

Dacă însă judecata n'ar putea să tot sporească
Şi s'alunge cu asprime mintea cea copilărească
Dacă biata omenire de natură ar fi menită
Să'şi păstreze idealul de o lume tericită
Şi ţesută de plăceri,
Atunci n'ar mai fi dureri;

Ci 'n poveşti de dulci iluzii legănaţi viaţa 'ntreagă
Am găsi 'n *Realitate* sorioara cea mai dragă
A dorinţei omeneşti,
Iar figura'i—tristă astăzi—am vedea-o luminată
Şi zimbirea ei plăcută chiar de soare admirată
Ca a zinei din poveşti.

Anchete rurale

Com. Chiojdeanca, Plasa Cricov-Podgoria Jud. Prahova

(de Andreiu Rădulescu, student)

I

Comuna și Administrația eĭ.

Comuna Chiojdeanca e *compusă* din 3 cătune: Chiojdeanca, unde e și reședința Primărieĭ, Nucetu și Trenu, numit încă și În Trevăi sau Trevoi.

E situată într'o regiune deluroasă. Prin ea curge gîrla Chiojdeanca, care izvorăște din cătunul Trenu, primește pe stînga gîrla Nucetu, care udă cătunul cu acelaș nume, și apoĭ trece în comuna Apostolache unde se varsă pe partea dreaptă în rîul Cricovu-Sărat. Casele locuitorilor sînt împrăștiate pe colnice, pe văĭ, maĭ aproape sau chiar lîngă pădure orĭ maĭ departe; în general maĭ toate sunt așezate de-alungul gîrleĭ. Cel maĭ apropiat tîrg este tîrgul Urlațĭ, capitala plășeĭ. Depărtarea între comună și el e de 20 km.

Populația Comuneĭ în anul 1900 era de 2588 suflete repartisate pe cătune și după sex ast-fel:

Chiojdeanca	209	bărbațĭ,	219	femeĭ,	276	băețĭ,	225	fete
Nucetu	151	„	157	„	234	„	184	„
Trenu	192	„	201	„	256	„	294	„
Total	242	„	577	„	766	„	703	„

De oare-ce în 1900 și 1901 numĕrul născuților a întrecut pe al morților cu 44, populația comuneĭ este astă-zĭ de 2632 suflete.

Sunt în comună 66 bărbațĭ cu o vîrtă de peste 60 anĭ și cam tot atîtea femeĭ. Sunt 525 copiĭ maĭ micĭ de 5 anĭ.

Natalitatea pe ultimiĭ treĭ anĭ e următoarea:

In anul 1890 s'au născut 91
„ „ 1900 „ „ 112
„ „ 1901 „ „ 118

Mortalitatea tot în acelaș timp este:

In 1899 au murit 48
„ 1900 „ „ 93
„ 1901 „ „ 93

Sunt 560 de familiĭ în comună.

In comună locuesc 3 streinĭ, toțĭ Grecĭ. Doĭ sînt stabilițĭ de mult, de vre-o 25—30 anĭ, altul de maĭ puțin. Unul singur are 2 fete, azĭ căsătorite cu Romînĭ. Nu coprind aicĭ pe un invățător care e Romîn din Transilvania.

In comună se aftă 344 boĭ, 73 vacĭ, 143 juncĭ, 16 vițeĭ, 12 junce, 21 vițele, 15 caĭ, 7 iepe, 1442 oĭ, 76 berbecĭ, 206 mieĭ, 310 capre, 20 țapĭ, 64 iezĭ, 335 porcĭ, 54 scroafe, 114 purceĭ. In total 3212 capete de vite. In acest număr se coprind și ale proprietaruluĭ și ale arendașuluĭ, căcĭ nicĭ eĭ n'aŭ un număr prea mare.

Teritorul comuneĭ nu formează o singură moșie, aparținînd unuĭ singur proprietar și e împărțit ast-fel. In cătunul Nucetu e o moșioară numită Răstivanca al căruĭ proprietar e Romîn; însă dînsul o arendează și acum e arendată unuĭ Grec, stabilit în comună de mult timp. Restul pămîntuluĭ comuneĭ formează maĭ multe trupurĭ de moșiĭ aparținînd cetelor de moșnenĭ din care fac parte maĭ toțĭ locuitoriĭ. Ele sunt: In cătunul Chiojdeanca moșia Brîncăreasca a moșnenilor Vagaoneștĭ. In cătunul Chiojdeanca, Trenu și Nucetu moșia Fălcoianca, Țilimpeasca și Chiorceasca aparținînd moșnenilor Țilimpeștĭ și Chiorceștĭ dintre care 2 stăpînesc cea maĭ mare parte. In Trenu, în afară de trupurile de maĭ sus care se prelungesc și aicĭ, maĭ e moșia Sălcianca ce-ĭ zice și Oghizeanca stăpinită de moșnenĭ, toțĭ Ro-

mînĭ, cultivîndu-șĭ singurĭ pămîntul. In Chiojdeanca maĭ e o sfoară de moșie compusă din pădure și loc de arătură ; aparține statuluĭ care arendează partea de arătură. In Nucetu maĭ e trupul Vaideasca și Popeasca a moșnenilor din Nucetu.

In comună sînt *2 parochiĭ* cu 3 preoțĭ: cătunele Chiojdeanca și Nucetu o parochie și Trenu alta. Fie-care cătun are preotul său. *Starea morală* a preoților e bună. De asemenea și starea materială; cîte-șĭ 3 sînt fruntașĭ în comună, avînd avere de la părințĭ și slujînd aicĭ de cînd s'au preoțit.

Toțĭ îșĭ fac datoria bine. Nu lipsesc de la serviciul religios din zilele de serbătorĭ precum și de la orĭ-ce serviciu li se cere de locuitorĭ; dacă s'ar întîmpla să lipsească, asta nu produce bună impresie asupra poporenilor săĭ.

Predicĭ și cuvîntărĭ morale nu se țin.

In afară de slujba lor preoțiĭ se ocupă cu cultura propriuluĭ lor pămînt ca și cei-lalțĭ locuitorĭ.

Daŭ bune exemple locuitorilor. Se poate întîmpla rar de tot să aibă vre-o judecată cu cîte un sătean pentru chestiunĭ particulare; dar pe cît pot caută să le evite.

Sunt buni gospodarĭ și nu se amestecă în politică.

Sunt foarte puțin controlațĭ de autoritățile bisericeștĭ.

Se poartă foarte bine cu săteniĭ și între dînșiĭ și cei-lalțĭ funcționarĭ comunalĭ domnește o bună înțelegere.

In privința învățătoruluĭ, primaruluĭ și notaruluĭ rezultatele ce voiu da sunt maĭ puțin importante, de oare-ce aceștia se schimbă des; așa învățătorul din Chiojdeanca s'a schimbat de curînd și despre cel noŭ nu putem spune multe. In comună, e învățător în Chiojdeanca și învațătoare în Trenu. Pînă acum starea lor morală e bună. Nu tot așa și starea materială, căcĭ n'aŭ alt venit decît leafa, și apoĭ n'au avut încă timpul de a-șĭ aduna economiĭ. Eĭ îșĭ fac bine datoria. Nu s'a ținut cuvîntărĭ decît rare-orĭ. In afară de slujba n'aŭ altă ocupație însemnată; citesc, lucrează ceva etc. Daŭ bune exemple și nu se ocupă cu politica. Aŭ puține petrecerĭ. Anul trecut s'a dat de fostul învățător și de actuala învățătoare cîte-un bal, în scop de a strînge fondurĭ pen-

tru diverse trebuinţĭ ale şcoaleĭ. Chip, sunt controlaţĭ de Revizor care nu dă cu aniĭ pe aicĭ şi de Primar al căruĭ control e redus la nimic; une-orĭ şi de subprefect. Se poartă foarte bine cu săteniĭ.

Primarul actual, de şi de abia ştie să iscălească, e un om cinstit, un bun administrator şi cu o stare materială bună. Cunoscîndu-şĭ datoria maĭ mult din îndelungata practică, căcĭ a fost de multe orĭ Primar, de cît din citirea legilor şi-o îndeplineşte relativ bine.

Nu ştie să ţie predicĭ şi cuvîntărĭ morale, dar sfătueşte în orĭ-ce moment pe ceĭ ce i se presintă cu certurĭ, cu judecăţĭ, etc. căutind să-ĭ împace, să-ĭ deprinză cu îndeplinirea datoriilor.

In afară de slujbă se îndeletniceşte cu munca pămîntuluĭ său. Dă bune exemple şi e un bun gospodar. Face politică în sensul că maĭ tot-deauna a fost ales în Consiliul Comunal, şi azĭ are mulţĭ oamenĭ ce ţin la dînsul; dar nu se amestecă în lupta partidelor politice. Petrece puţin de tot, acum chiar de loc, căcĭ e înaintat în vîrstă; maĭ înainte petrecea ca şi ceilalţĭ sătenĭ. E controlat de sub-prefect care-şĭ face inspecţiile regulat. Se poartă bine cu săteniĭ şi tot aşa şi cu cei-lalţĭ funcţionarĭ aĭ comuneĭ. Se bucură de multă autoritate şi stimă faţă de săteni, dobîndită prin îndelungata funcţionare şi prin cinstea sa. Cu toate astea e şi duşmănit de uniĭ, şi maĭ aniĭ trecuţĭ cînd nu era Primar, întîmplîndu-se un omor aĭ căruĭ autorĭ nu se găseau, l-aŭ acuzat şi pe dînsul, numaĭ din dorinţa de a-l zdrobi; s'aŭ servit în zadar de nişte martorĭ mincinoşĭ, căcĭ Curtea cu juraţĭ l'a achitat.

Notarul, adus din altă comună, are o bună stare morală dar nu şi materială. Işĭ face binişor datoria, îşĭ dă toate silinţele; dar n'are cultura necesară. Dă bune exemple, nu petrece maĭ de loc, nu se ocupă cu politica şi se poartă bine cu săteniĭ.

Numărul comerciantilor nu e fix. El variază, după cum anul e maĭ productiv sau nu, între 4 şi 8. Luînd minimul sînt repartisaţĭ ast-fel: 2 în Chiojdeanca 1 în Trenu, 1 în Nucetu. Dintre aceştĭ 4, douĭ aŭ ca obiect principal de vînzare mărfurĭ de manufactură, cu care servesc nu numaĭ pe locuitoriĭ comuneĭ ci şi pe ceĭ din

comunele învecinate. In genere însă toţĭ comercianţiĭ aŭ tot felul de mărfurĭ necesare sătenilor: mărfurĭ de băcănie, ferărie, tutun, băuturĭ spirtoase etc. Azĭ sunt 6 comercianţĭ: cincĭ sunt Romînĭ, şi unul e Grec.

Dacă cuprindem sub acest nume şi pe cîţĭ-va negustorĭ de mărunţuşurĭ, atuncĭ numărul total e de 16.

Sînt 36 meseriaşĭ şi anume: 6 fierarĭ, 2 cismarĭ, 3 cîrpacĭ de cismărie, 2 cojocarĭ, 3 croitorĭ, 7 croitoriţe, 1 tinichigiŭ, 7 zidarĭ, 5 rotarĭ şi cîţĭ-va dulgherĭ, tîmplarĭ şi lemnarĭ. Dintre eĭ sunt 5 Ţiganĭ, restul sînt Romînĭ.

Nu e nicĭ-o fabrică în comună şi nicĭ velniţă; sunt numaĭ poverne pentru fabricarea ţuiceĭ.

Pănă anul acesta n'a existat nicĭ-o casă de economie. De curînd s'a pus bazele uneĭ societăţĭ economice „Sporul" a locuitorilor din Chiojdeanca şi Apostolache; cu toate acestea n'a început a funcţiona, căcĭ nu s'aŭ terminat formalităţile cerute, din cauza unuĭ D-n advocat. De şi abia întemeiată, observ totuşĭ prea multă lîngezeală între membriĭ iniţiatorĭ; prea repede s'a stins entusiasmul lor, prea anevoie se hotăresc să facă ceva, lucru care numaĭ răŭ poate face acesteĭ societăţĭ. Aşa dar de fapt nu există nicĭ-o casă de economie. Să sperăm că în curînd vom avea una.

Pînă acum cînd locuitoriĭ aŭ nevoe de banĭ, găsesc în sat pe la fruntaşĭ. In aceasta privinţă comuna se putea lăuda, căcĭ pănă aniĭ trecuţĭ sta aşa de bine sub acest raport, că nu era nicĭ-un locuitor dator la Credit saŭ la alt-cine-va de cît la consăteniĭ lor; şi împrumuturile nu se făceaŭ în condiţiĭ grele. Une-orĭ ceĭ maĭ cinstiţĭ găseaŭ fără procente, alte-orĭ cu 8, 10, 12 la sută şi rare-orĭ cu 20 la sută, pentru ceĭ răĭ de plată. De cît-va timp, maĭ ales în urma crizeĭ, procentele s'aŭ mărit, ajung la 30 la sută; de multe-orĭ nu maĭ găsesc nicĭ aşa şi sunt nevoiţĭ a se împrumuta de la Credit.

Nu există nicĭ o societate de lectură. De 2 lunĭ de zile s'a deschis odată pe săptămînă Duminică între 12—2 Biblioteca Parohieĭ din Chiojdeanca locuitorilor. Pe de o parte numărul mic al volumelor, cele maĭ multe cărţĭ bisericeştĭ vechĭ sau altele pe care săteniĭ nu le înţeleg, pe de altă parte lipsa gustuluĭ de citit face că nimenĭ dintre sătenĭ nu se duc să citească.

Sunt în comună 3 biserici, cîte una în fie-are cătun. Cea din Cătunul Trenu e mai mare și într'o stare mai bună. Celelalte sunt foarte mici, așa că oamenii, mai ales femeile stau pe afară cînd vin mai mulți, și afară de aceasta sunt și într'o stare puțin bună. Cauza e că comuna n'are fonduri spre a clădi saŭ a le întreține bine, iar particularii nu le ajută. — De cîți-va ani s'a început de un proprietar clădirea unei frumoase biserici; de și începătorul a murit, se speră că moștenitorul o va continua.

Sunt 2 școli: una în Chrojdeanca, construcție nouă după modelul Ministerului, cu 3 săli de clasă, locuință pentru învățător și avînd împrejur un pogon de loc acoperit în parte cu livede de prune și unde se țin lecțiuni de grădinărie. Ea a fost construită de Comună, care neavînd fonduri, s'a împrumutat cu vre-o 30000 lei pe care-i va plăti în 44 de ani. Comuna și-a impus acest sacrificiŭ spre a da lumină copiilor săi într'un local frumos mare și durabil dar, din mai multe pricini noul local nu cerespunde sacrificiilor făcute.

Din cauza terenului înclinat și nestudiat bine de cei în drept, o sală a fost lăsată mai jos ca celelalte și clădirea a pierdut ca aspect. Din dorința de a fi cu fațada la șosea, are toate ferestrele spre nord așa că în 2 săli nu pătrunde absolut de loc lumina soarelui în nici un anotimp. Temelia nu e destul de solidă, cărămida de proastă calitate, așa că după 2 ani s'au făcut la spate crăpături de a lungul peretelui. S'a intervenit din partea autorităței comunale: dar nu i s'a ascultat voacea. Totuși pentru moment e bună, încăpătoare, dar ar fi trebuit să se țină samă de cele de mai sus și să se aibă în vedere că o comună cu venit mic nu poate face în toate zilele asemenea clădiri.

O altă școală e în cătunul Trenu într'o casă particulară, mică și cu totul improprie pentru școală. E înființată numai de un an. Comuna nu mai poate da nimic nici pentru plata chiriei nici pentru material de școală etc., necum pentru a închiria o casă mai bună saŭ a face construcție nouă, căci daca ea s'a înglodat în datorii să facă un local cu 3 săli la reședință, a avut în vedere numărul copiilor din cele 3 cătune care până

acum veneaŭ aici. Ast-fel situația acesteĭ școlĭ e foarte nelămurită și rămîne ca particularii să'ĭ ofere casă și cele necesariĭ.

Casa comunală e în bună stare. E construcție nouă donată comuneĭ de d-na A. Drăgulănescu, proprietară de aci. Are treĭ camere marĭ și 3 micĭ.

Locuința învățătoruluĭ din Chiojdeanca e, cum am spus, în curtea școaleĭ și e în bună stare. Locuința învățătoruluĭ din Trenu e la particularĭ.

Locuințile preoților sunt bune.

Aicĭ locuitoriĭ nu prea aŭ obiceiu să se adune în număr mare spre a se consfătui; cînd se întrunesc, localul de consfătuire e *cîrciuma*, rare-orĭ primăria orĭ biserica saŭ sub cerul liber. Astă-zĭ drumurile sunt în stare relativ bună. De oare ce șoseaua merge mult pe lîngă gîrlă, trecînd'o de maĭ multe orĭ și pentru că fondurile nu permit a se face podurĭ, în timpurĭ ploiase, călătorul găsește drumurĭ rele. Apoĭ afară de șoseaua principală, drumurile micĭ nu sunt bune și asta fiind că de multe orĭ zilele de prestație au fost repartisate în alte comunĭ.

Există loc destinat pentru Cimitir, dar nefiind îngrădit din lipsă de fondurĭ, morțiĭ se îngroapă tot la bisericĭ.

Nu sunt plantațiĭ comunale, dar maĭ toate locurile sunt acoperite cu pomĭ roditorĭ sau cu pădurĭ.

Nu sunt alte băltoage sau gropĭ de cît numaĭ cîteva lacurĭ vremelnice pentru topirea cînepeĭ și inuluĭ; dar în urma stăruințeĭ d-luĭ sub-prefect actual, nu se maĭ fac nicĭ acestea.

Din cifrele budgetuluĭ comunal ar resulta că comuna are un excedent de 3581 leĭ 06 banĭ la f. zecimilor și de 3322 leĭ 16 banĭ la f. drumurilor. Adevărul însă nu e acesta, Consiliul comunal alcătuise budgetul la *zecimĭ cu 2761 leĭ veniturĭ și 2748,70 cheltuelĭ, dînd un excedent de 12 leĭ 30 banĭ; iar la f. drumurilor cu 1415 leĭ venit și 604 leĭ cheltuelĭ.* Delegațiunea județeană adăugînd și rămășițile la locuitorĭ și la primarĭ și perceptorĭ, rămășițe care nu se maĭ pot încasa și care se înscriu numaĭ pentru a fi înscrise, rîdică budgetul la sumele de maĭ sus, și ceva maĭ mult Del. județană modifică țifrele votate de Cons. Comunal mărind unele

cheltuelĭ și adăugînd unele veniturĭ care nu se pot încasa și cu toate aceste modificărĭ și întroducerĭ de sume neincasabile de abia s'ar ivi un escedent de 9 leĭ 40 banĭ. Așa observ că modificînd prea mult cifrele consiliuluĭ, budgetul avea să se prezinte cu deficit de 100 și ceva de leĭ; imediat Delegațiunea pune 150 leĭ veniturĭ extraordinare; dar de unde sa vie aceste veniturĭ într'o comună de țară? Dacă consiliul comunal cunoscător al nevoilor și avuțiilor comuneĭ n'are curajul să le pue, căcĭ voește să aibă sume sigure în budget iar nu presupunerĭ, cum Deleg. județană le înscrie fără cunoștință de cauză? De faptul acesta se plîng membriĭ consiliuluĭ comunal, căcĭ așa li se face maĭ în toțĭ aniĭ, și în urmă trebue să facă toate sforțările, să lase interese urgente în părăsire ca să nu aibă un deficit. Ar fi bine să se lase maĭ multă libertate consiliilor comunale în alcătuirea bugetuluĭ, și numaĭ cînd s'ar vedea că acestea înscriŭ veniturĭ întîmplătoare și nesigure, sau cheltuelĭ prea marĭ din care cauză ar resulta deficit, numaĭ atuncĭ se intervie Deleg. județană să modifice și să caute totde'una a avea budgete bazate pe veniturĭ sigure și pe cît posibil cu excedente.

Sînt 6 cîrciumĭ în comună. Din ele 5 sunt ținute de Romînĭ iar una de un Grec. Une-orĭ se deschid maĭ multe cîrciumĭ.

Băuturile spirtoase ce se consumă sînt produse locale. Cînd nu se face țuică, se întroduce cam 30—40 Decal. spirt din care se face basamac. Se întroduce une orĭ și vin din alte părțĭ, dar puțin.

Nu se face contrabandă. Nu se respectează legea repausuluĭ duminical. Cauza: nedeprinderea cîrciumarilor cu respectul legilor și lipsa de o strașnică autoritate. De alt-fel pentru neexecutarea acesteĭ legĭ ca și a altora nu trebue învinovățit nicĭ Primarul că ar face-o din interes propriŭ sau pentru prietenĭ; e alt-ceva maĭ presus de persoana luĭ, e însuș modul de administrare al comunelor rurale, chestiune ce ar trebui să preocupe maĭ mult pe legiuitoriĭ noștri și să se grăbească a'ĭ da o soluție conformă cu starea de cultură a țăranuluĭ. In zadar vom avea legĭ bune, dacă nu se vor executa,

Nicĭ bisericile nicĭ școala n'aŭ alt pămînt de cît curțile lor.

II

Locuitorii și averea lor.

In această comună toțĭ locuitoriĭ aŭ pămînt, măcar cît de puțin, așa că absolut lipsițĭ nu există nicĭ unul.

Majoritatea sînt moșnenĭ, restul clăcașĭ împroprietărițĭ după legea rurală din moșile cîtorva proprietarĭ și nicĭ unul din moșiile statuluĭ. Locuitorĭ cu maĭ puțin pămînt sunt vre-o 25 care au primit la împroprietărire numaĭ 7 prăjinĭ pentru casă. Ceea ce va mări și maĭ mult numărul celor cu puțin pămînt este înmulțirea populațieĭ și împărțirea între moștenitorĭ. Chiar azĭ copiiĭ celor 25 au început a'șĭ împărți pămîntul părintesc, așa că de multe orĭ rămîne fiecăruia o prea mică întindere de 2—3 prăjinĭ saŭ și maĭ puțin. Vor ajunge cred să aibă 4—5 prăjinĭ împreună cu zestrea nevestiĭ, dacă vor lua ceva. Și nu numaĭ ceĭ împroprietărițĭ cu 7 prăjinĭ suferă, dar și ceĭ cu 7 pogoane și chiar moșneniĭ. Moșia uneĭ cete moșneneștĭ nefiind așa de întinsă, numărul cel mare al copiilor împărțind'o din generație în generație, aŭ ajuns mulțĭ să aibă de abia cît clăcașiĭ ceĭ micĭ. De și azĭ nu e locuitor care să n'aibă de loc pămînt, dar peste cîte-va deceniĭ vor fi reduşĭ uniĭ să aibă așa de puțin în cît să se poată zice că n'aŭ.

Am putea clasifica pe locuitorĭ, după întinderea pămîntuluĭ ce posedă, ast-fel: Codașiĭ, ceĭ ce au 7 prăjinĭ sau maĭ puțin. Mijlocașiĭ care au cam pînă la 10 pogoane. Fruntașiĭ care au de la 10 pogoane în sus.

In cea ce privește chiria anuală a pămîntuluĭ, e de observat că aicĭ nu se prea obișnuește a se plati în banĭ această chirie, ci în productele culese, dînd a 3-a parte proprietaruluĭ împreună cu alte obiecte de care vom vorbi la tocmelile agricole. Cînd pămînturile se arendează în banĭ, ceea ce se face rare orĭ, prețul diferă după calitate, căcĭ fiind în regiunea dealurilor, pămîntul e de diferite calitățĭ; așa cel maĭ bun se arendează până la 20 leĭ pogonul, cel de mijloc se arendează cam cu 10—12 leĭ pogonul iar cel prost cu 4—5 leĭ pogonul,

Nu se găsește pămînt în deajuns pentru locuitorĭ așa că codașiĭ, aproape toțĭ mijlocașiĭ și chiar uniĭ fruntașĭ, siliţĭ de familiĭ numeroase de faptul și că pămîntu de aicĭ nu-ĭ așa de productiv și a fost cultivat nesistematic, se duc la cîmp, unde ieaŭ locurĭ pentru porumb pe moșiile arendașilor.

Imaș, în sensul de o parte a moșieĭ unde toțĭ să'șĭ pască vitele, nu există. Majoritatea locuitorilor îșĭ pasc vitele pe locurile lor; ceĭ lalțĭ se învoesc la proprietarĭ, fie că le păzesc tot eĭ sau copiiĭ lor, fie că le daŭ in paza omuluĭ plătit de proprietar. Pentru o vită mare se plătește 8—10 leĭ; pentru o vită mică 1—1,70 leĭ.

După numărul vitelor sînt 51 fruntașĭ, 211 mijlocașĭ și 115 palmașĭ. Vite micĭ au 443 sătenĭ. Numărul animalelor ce are fiecare variază: oĭ între 2 și 20, ceĭ maĭ mulțĭ 5—6; capre între 1—10; arendașul numaĭ are 20 capre și 60 oĭ; porcĭ între 1—4. Porciĭ aproape nu lipsesc nicĭ unuia din ceĭ 443 cu vite micĭ.

Din proprietariĭ de vite, 172 aŭ boĭ de plug, 68 aŭ vacĭ cu lapte, 285 aŭ oĭ, 66 aŭ capre. Numărul vacilor scade din ce în ce, căcĭ sînt înlocuite cu capre care cer maĭ puțină hrană.

N'au nicĭ o vită 82. Ceĭ maĭ mulțĭ dintre aceștia n'aŭ, fiind-că n'aŭ pășunĭ; foarte puținĭ fiind-că n'aŭ copiĭ să le păzească. Uniĭ nu'șĭ daŭ copiiĭ la școală, numaĭ ca să le păzească 2—3 vite.

La credit sunt împrumutațĭ 23 locuitorĭ și ca amanet aŭ pus: vite, căruțĭ, vase etc. Ceea ce i-a silit să se împrumute, în primul rînd a fost lipsa porumbuluĭ, în al doilea plata dărilor. Numărul împumuturilor la credit s'a mărit din cauză că în urma crizeĭ de aniĭ trecuțĭ și nefăcîndu-se prune în doĭ anĭ consecutivĭ, n'aŭ maĭ găsit in sat banĭ cu împrumut.

Starea locuinților este bună. Toțĭ au casele lor; nicĭ unul nu stă cu chirie. A sta în casă cu chirie e o mare rușine, după părerea țaranuluĭ. El nu poate pricepe cum la oraș oameniĭ trăesc în case cu chirie și cum se mută mereŭ. „Măcar o casă să am și eŭ“ zice el „să nu umblu cu casa în spate ca melcu, orĭ în căruță ca Țiganiĭ.“ N'ar pleca un flăcău să se însoare până nu și'o face casă, și cînd sunt excepțiĭ sunt privite rău. „Aĭ casă“

îl întreabă înainte de toate viitorii socri. Şi nu e destul să aibă o căsuţă, cum o fi, ca să se adăpostească. Mai toţi stînd materialmente relativ bine. Materialul de construcţie fiind aproape, lucrătorii găsindu-se printre ei, mai toţi au case mari, bune și pe întrecere, din zi în zi, se fac case tot mai frumoase. Fiul nu se mai mulţumește cu casa bătrînească, mică, învălită cu stuf, cu ferestre ce nu se deschid, ce i-aŭ lăsat'o părinţii, ci vrea și muncește să'și facă alta mai mare, cu ferestre mari, luminoase, ce se deschid, cu balcon, cu beciu și mulţi nu mai vor s'o învelească cu șindrilă; vor cu tablă, „cu fier alb, „că'i mai de cinste și mai frumoasă".

De bordee nici nu se vorbește. Generaţia tînără nici nu știe, nici n'a auzit că ar fi fost vre-odată p'aici bordee în care să locuiască oameni.

Case c'o singură încăpere sunt vre-o 50, cu două încăperi vre-o 440 și cu mai multe sunt vre-o 60. In numărul încăperilor nu se socotește tinda care e între cele 2 odăi: odaia unde șade și „casa a mare" unde ţine curat. In fundul tindei se află un fel de cuptor pentru făcut bucate. Cu o singură încăpere sunt numai casele cele mai vechi. De fapt nici acestea n'au numai o singură încăpere, căci și ele au o tindă prin care treci spre a intra în casă și unde fac mîncare și staŭ șiai casei, ţinînd adevărata cameră ca odae curată. Case cu o singură încăpere, în absolutul înţeles al cuvîntului, sunt foarte puţine, 5—6, cel mult 10.

Mai toţi fruntașii aŭ sau o cameră mai mică legată de corpul casei, saŭ o poiată mică, saŭ o construcţie separată pentru făcut mîncare.

Casele în majoritate sunt acoperite cu șindrilă, puţine cu fier alb sau negru și foarte puţine din cele vechi ale oamenilor saraci cu coceni de porumb sau cu trestie. Sunt podite cu scînduri de brad sau de fag. Multe sunt podite și șipcite pe dedesupt.

Puţine au cîte-o fereastră la cameră; cele mai multe 2, 3 și une-ori 4. Mărimea ferestrelor variază între $0^{m.}$ 80 și $1^{m.}$ 50 înălţimea și $0^{m.}$ 50 – $0^{m.}$ 90 lărgimea. La clădirile noue se deschid, la cele vechi nu. Mai toţi au simţit nevoia de a avea ferestre ce se deschid, așa că și-aŭ făcut case noue, fie că le aŭ mai re-

parat pe cele vechĭ. Aproximativ 3 sferturĭ din case aŭ ferestre ce se deschid. La ferestre aŭ geamurĭ; foarte puținĭ maĭ aŭ hîrtie, dar azĭ orĭ-cît de sarac caută să aibă și el „un ochiŭ de geam“.

In privința construcțiuneĭ putem împărți casele în 2 clase : cam un sfert din numărul total sunt construite din cărămidă, restul din gard de nuele lipit cu pămînt. Cam jumătate din acestea sunt spoite cu var peste pămînt; cele-lalte sunt tencuite cu nisip și var peste pămînt și apoĭ spoite.

Toțĭ — nu știŭ dacă e vre-o excepție, — au curțile și grădinile din sat împrejmuite. Imprejmuirea se face cu gard de nuele, maĭ puțin cu scîndurĭ, rare-orĭ cu zid. Starea împrejmuirilor e bună.

Imprejurul caselor se găsesc : sălciĭ, salcîmĭ, teĭ, plopĭ dar maĭ ales pomĭ roditorĭ : prunĭ, merĭ, cireșĭ, vișinĭ, nucĭ, gutuĭ, etc.

Starea gospodarieĭ este, relativ cu alte sate și vorbind de majoritatea sătenilor, bună. Intrînd în casa unuĭ țăran sărac de tot, veĭ găsi prea puține lucrurĭ : un pat de scîndurĭ acoperit c'o rogojină sau c'o țoală de cîlțĭ ; o masă cu picioarele scurte pe care mănîncă, d..că o va avea și pe aceea ; o lampă mică ce-ĭ sclipește cîte-odată în nopțile grele de iarnă, dacă nu se vor mulțumi numaĭ cu flacărea foculuĭ din vatră ; o doniță după ușă ; un tuciŭ pentru făcut mămăligă și-un fundeleț pentru turnatul eĭ ; o cuțiută, un tron sau o ladă veche pentru ținerea mălaiuluĭ, dacă cum-va lipsa veșnică nu-l face să-l ție într'un fund de sac ; veĭ maĭ vedea poate într'un cuiŭ un landroc sau 2 de ale nevesteĭ, în altul vre un flaner al luĭ și vre-o căciulă sau pălărie pentru zile marĭ. In curte aproape nimic : cîte-va găteje cu care să'șĭ facă foc de sară numaĭ, căcĭ a doua zi va pleca la în crîng s'aducă altele cu crosnia, un cîne lihnit de foame; de-o fi vre-un purcel sau vre-o oae e bine. Lipsă înăuntru, sărăcie afară, fețe ofilite, istovite de neajunsurĭ, iată ce o să găseștĭ la unul sărac de tot. Din fericire aci numărul lor nu e așa mare, *dar acest număr se mărește. Inmulțirea populațieĭ, lipsa de pămînt pentru bucate provocată și de împărțirea între moștenitorĭ a puținuluĭ ce aveaŭ părințiĭ lor și să-*

răcia acestuĭ puțin ce aŭ prin o cultură nesistematică, acestea împreună cu alte cîte-va, cred că sunt cauzele înmulțireĭ săracilor.

Trecînd la mijlocașĭ care formează numărul cel mare al sătenilor, găsim o stare bună. In „casa a mare“ locul de primire a musafirilor e așezat ce-ĭ maĭ bun. Un pat, de obiceiŭ 2, cu saltele de pae, acoperite cu velințĭ, cu scoarțe, pe alocurĭ cu cearșafurĭ. Intr'un perete o culme, unde sunt așezate: hondroase, rochiĭ, fuste, flanere, scurteicĭ etc, hainele cele maĭ bune. Prin cue atîrnate cu măestrie servete cusute frumos și cît de multe, dacă-ĭ și vre-o fată mare la casă. O masă acoperită cu pînză de casă, 2 scaune, pe alocurĭ și cîte-o oglindă mică, într'un dulap saŭ într'un colț, așezate ceva oale cu lapte sau alte lucrurĭ, ce stăpîna caseĭ le păstrează și le ascunde de copiĭ, un tron moștenit, căcĭ azĭ nu se maĭ cumpără, azĭ lăzile sunt la modă și se daŭ fetelor de zestre. Toamna veĭ vedea ceva poame: gutuĭ, mere strugurĭ, înfipte în grindă saŭ așezate la fereastră ca o podoabă. Ceea ce te izbește la ochĭ sunt teancurile de scule: scoarțe, așternuturĭ, perne așezate la capul patuluĭ, ca o mărturie a vredniciei stăpîneĭ sau a feteĭ ce'șĭ așteaptă logoditorĭ.

Să trecem acum in odaia de locuit. Paturĭ cu saltele, dar nu la toțĭ; maĭ des cu rogojinĭ acoperite cu țoale de cîlțĭ sau cu velințe de lînă, un dulap în colț unde ține oalele de mîncare, o masă, scaune micĭ pentru a ședea la masă, pușca într'un cuiŭ la capul patuluĭ unde doarme bărbatul, țoalele sau plapoma strînsă într'un pat. Aci însă și murdăria îșĭ are locul eĭ. Dacă se mătură gunoiul, se dă după ușă „că nu-ĭ bine să-l dea afară în anumite zile“; așternutul se scutură cine știe cînd; dacă are vre-o plapomă, din pretenția de a părea maĭ bogat saŭ din dorul de a trăi maĭ bine, sau o poartă fără cearșaf saŭ cu cearșeaf lunĭ întregĭ și tot-dea-una o poartă până s'a rupt de tot, peticind-o și cîrpind-o. Ferestrele le deschid rar și nicĭ-o dată iarna; un aer greu te izbește de la intrare. Primăvara maĭ aduc și mieĭ în casă, sau vițeĭ sau iezĭ. Cînd sunt mulțĭ în casă, se culcă și pe jos așternînd o țoală sau o rogojină pe pămîntul gol; în aceiașĭ cameră găseștĭ 5—6

oamenĭ și cîte-va viețuitoare, și nu li se pare greŭ de loc acest aer, nicĭ nu-l simt.

Ca unelte: sapa în primul rînd, toporul, barda, ferestrăul, sfredele etc, ceea ce le trebue spre a'șĭ satisface singurĭ nevoile micĭ. Unelte multe se găsesc numaĭ la meșteșugarĭ.

In curtea unuĭ om de mijloc: un șopron sau 2 pentru vase, o povarnă cu un cazan, dar aceasta la puținĭ dintre eĭ; un coșar pentru vite; o coteață pentru păsărĭ, une-orĭ și cîte o mică magazie sau un porumbar, un pătul cu fîn; o căruță sau două de lemne sunt maĭ tot-dea-una gramadă în curtea luĭ; vite cu lapte și dacă poate, ține și 2 boĭ, apoĭ un porc, găinĭ, gîște, rațe, curcĭ, foarte rar, un cîne tovarăș nedespărțit.

Gospodăria fruntașilor e încă maĭ bună. In casă: odăile maĭ îngrijite, scule maĭ multe și maĭ frumoase, oglinzĭ, mese, scaune, dulapurĭ, cîte-un tablou prin perete, așternut ceva pe jos, perdele la ferestre, curățenie maĭ multă, totul însamnă o stare maĭ bună.

In curte: magazie pentru țuică, porumbar. șoproane de vase, povarnă cu 1—2 sau maĭ multe cazane, căpițe de fîn, grămezĭ de lemne fie pentru foc, fie pentru lucru, grajdiŭ sau coșar pentru vite, 2 boĭ, o vacă sau 2, une-orĭ dar rar cîte-un cal sau 2, oĭ, capre, pasărĭ maĭ multe, porcĭ. Tot-deauna găseștĭ la el țuică în magazie, porumb pentru casa luĭ, vin la foarte puținĭ, căcĭ viile s'aŭ uscat. Are un argat sau 2 pentru paza vitelor și pentru altă muncă.

In toate casele sătenilor se găsesc icoane și maĭ toate româneștĭ, foarte puține streine și astea le-aŭ cumpărat de la vre-un tîrg.

Portretele suveranilor noștri nu se găsesc de cît în foarte puține case de fruntașĭ. De-ale suveranilor streinĭ aproape de loc.

Plugurĭ sunt foarte puține 2—3, fiind-că e pămînt de munte, acoperit cu sădirĭ așa că nu se poate utiliza acest instrument.

Care marĭ cîmpeneștĭ nu sunt ci căruțĭ de munte bine îngrijite.

Vorbind de budgetele celor 3 categoriĭ de locuitorĭ, trebue să spuiŭ că ele variază foarte mult după

individ şi după timp, în special venitul bănesc, aşa că ţifrele ce voiŭ da sunt aproximative. Chiar în aceiaşĭ categorie se poate ca unul să aibă maĭ mult, altul maĭ puţin şi maĭ ales la cheltuelĭ e mare deosebire de la unul la altul. Am căutat însă să arăt in termen mediŭ situaţia lor.

Ceea-ce face ca budgetele să varieze mult e faptul că singurul product ce vînd este rachiul fabricat din prune şi cum acestea nu se fac de cît la 2—3 anĭ, se înţelege că numaĭ atuncĭ pot încasa ceva ; în cei-lalţĭ anĭ, la mijlocaşĭ şi la toţĭ codaşiĭ cheltuelile întrec veniturile, fie băneştĭ fie în natură, şi de aci nevoia de a se împrumuta. Deficituĭ se observă şi la fruntaşĭ şi dacă n'ar avea puşĭ de o parte banĭ din vremurile de abundenţă, ar fi nevoiţĭ să recurgă la împrumut. De şi după întindere s'ar părea că au pămînt, dar nu le produce ; de abia le dă fruntaşilor cele necesariĭ caseĭ ; că sunt 2—3 excepţiĭ care aŭ proprietăţĭ maĭ întinse asta-ĭ alt ceva. Voiŭ arăta pentru fie-care categorie budgetul într'un an bun şi budgetul într'un an rău.

I. Budgetul unuĭ fruntaş.

a) într'un an bun.

1500—2000	leĭ venit în banĭ ; de multe orĭ însă nu se încasază tot atuncĭ, ci treptat, treptat, vinzîndu-şĭ ţuica în aniĭ viitorĭ. In natură : porumb, fasole pentru casa luĭ.
700	Cheltuelĭ şi această sumă e cea maĭ mică. Ele se pot repartisa ast-fel : dările către stat 80 leĭ, în care nu se coprinde taxa ţuiceĭ pe care am scos-o din venit şi care e îngreunătoare pentru locuitoriĭ fruntaşĭ ; 100 leĭ pentru a cumpăra de ale hraneĭ, 140 îmbrăminte, 10 leĭ pentru biserică, 20 leĭ sărbătorĭ şi petrecerĭ, 130 leĭ întreţinerea vitelor, 50 uneltele de muncă, căruţă etc, 170 culesul şi fabricatul prunelor.

b) într'un an rău

—	Venit bănesc nimic sau aproape nimic.
	„ în natură de abia cele necasariĭ caseĭ ; de multe orĭ trebue să cumpere maĭ ales porumb.

500 leĭ cheltuelĭ repartisate tot ca într'un an bun, numaĭ ca la dărĭ se va scădea patenta cazanelor ; la hrană se va reduce ceva, fiind-că nu vor maĭ avea atîța oamenĭ cu ziua la culesul prunelor și nu vor maĭ ține povarnagiĭ, și în fine suma cea maĭ mare ce se scade este cea de 170 leĭ pentru culesul fabricatul prunelor care acum nu maĭ sunt.

Prin urmare după 2 anĭ răĭ situația unuĭ fruntaș inclină spre deficit si în al 3-lea an nu știŭ de nu va fi nevoit să alerge la împrumut; de va fi bun al 3-lea saŭ maĭ mulțĭ de a rîndul, avea depus la o parte.

II). Budgetul unuĭ mijlocaș

a) Intr'un an bun.

500—800 leĭ venit bănesc.
În natură jumătate din ale caseĭ, porumb îșĭ pune la cîmp ca să aibă cît îĭ trebue; fîn cumpără.

300 Cheltuelĭ anume : 50 leĭ dărĭ 50 leĭ hrană, 90 leĭ îmbrăcăminte, 6—7 leĭ biserică, 10 leĭ pentru petrecerĭ, 50 leĭ întreținerea vitelor, 15 leĭ unelte de muncă și gospodărie și restul pentru culesul și fabricatul prunelor.

500 leĭ excedent, socotind că venitul ar fi fost de 800, cea ce e cam rar la un mijlocaș.

b) într'un an răŭ.

Venit bănesc nimic ; cel mult cîțĭ-va leĭ luațĭ pe o chirie saŭ pe alt-ceva.

Venit în natură : jumătate din ce i-ar trebui pentru casă ; de va fi secetă mare niciĭ aceasta n'o va lua.

300 leĭ cheltuelĭ și poate și maĭ multe repartisate tot ca într'un an bun cu micĭ reducerĭ la îmbrăcăminte căcĭ acum maĭ umblă și cu o haină ruptă „că-ĭ sărăcit“ și cu scăderea cheltuelelor pentru culesul prunelor ; în schimb numaĭ pentru hrană căcĭ trebue cumpărat porumb care nu s'a făcut și cu o mare urcare la întreținerea vitelor căcĭ nefăcîndu-se și cocene, trebuește cumpărat nutret. De aceea,

zic, de multe ori cheltuelile sunt mult maĭ mari în asemenea anĭ.

După un an răŭ, nu-ĭ va maĭ rămînea destulă sumă spre a satisface cheltuelile anuluĭ al 2-lea.

III) Budg.tul unuĭ codaş.

a) într'un an bun,

100—200 leĭ venit bănesc.

Venit în natură: puţine lucrurĭ pentru casa luĭ; nicĭ odată pnrumb de ajuns şi pentru aceasta trebue să meargă la cîmp, alt-fel trebue să cumpere.

80—140 leĭ cheltuelĭ. Cea mai mare parte din această sumă e cheltuită pentru a cumpăra porumb, în al 2-lea rînd vin dările şi apoĭ băutura.

b) într'un an răŭ.

50 leĭ venit bănesc.

Venit în natură maĭ nimic; cîte-va cocolnaşe de porumb crud, puţine fasole, niţeĭ coceniĭ pentru vite etc.

60—100 cheltuelĭ; tot porumbul e în primul rînd.

50 Deficit care s'ar acoperi cu excedentul din anul bun, dacă aceasta n'ar fi fost dat pentru plata datoriilor ce el făcuse înainte de acest an bun, saŭ daca n'ar fi cheltuit, fiind-că posesorul luĭ n'a avut destul spirit de economie, ceea ce e foarte des.—Acum pentru a se acoperi acest deficit. care în adevăr poate fi maĭ mic, de 20—30 leĭ, căcĭ a redus cheltuelile, trebue să se împrumute în comptul unuĭ viitor an bun saŭ pentru muncă.

Dacă aicĭ la budgetul unuĭ codaş am pus aceste cifre, apoĭ nu trebue să se crează că toţĭ codaşiĭ ar sta ast-fel. Sînt uniĭ foarte săracĭ care chiar în aniĭ bunĭ nu aŭ alt venit de cît cea ce iaŭ pe munca cu braţele, 40—50 leĭ, şi ale căror cheltuelĭ, exceptînd cumpărarea porumbuluĭ, dările şi băutura, sunt foarte micĭ, de necrezut chiar.

Venitul bănesc al unuĭ fruntaş provine din vînzarea rachiuluĭ fabricat fie din prunele luĭ, fie că a maĭ cumpărat şi de la alţiĭ. Cîte-o-dată maĭ vinde şi mere,

pere, nucĭ pentru 5—6 leĭ. Numaĭ arendaşul moşieĭ Rastivanea şi 2 proprietarĭ din Chiojdeanca vînd şi alte produse: porumb, fin etc. Dar pentru că aceştia aŭ venitur̆ maĭ marĭ nu i-am socotit între ţăranĭ. Uniĭ fruntaşĭ maĭ vînd une-orĭ lemne din pădurea lor, dar în definitiv singurul venit bănesc provine din vînzarea rachiuluĭ.

Venitul bănesc al unuĭ mijlocaş provine în cea maĭ mare parte tot din vînzarea rachiuluĭ; o mică parte provine din chiriile ce face saŭ din munca cu braţele.

Venitul bănesc al unuĭ codaş provine aproape numaĭ din munca cu braţele şi al unora din vînzarea prunelor ce i se fac în colţişorul luĭ de pămînt şi din care el nu fabrică de cît numaĭ un cazan „ca să maĭ ude gîtul".

Ceĭ săracĭ de tot n'aŭ nicĭ-un alt venit de cît cea ce obţin din munca cu braţele, a luĭ, a neveste̥ĭ şi copiilor pe care iĭ bagă argaţĭ saŭ iĭ trimite cu ziua.

Femeia nu contribue la crearea acestuĭ venit alt-fel de cît muncind de a valma cu barbatul. Ea face pînză, scoarţe, velinţĭ dar numaĭ pentru casa eĭ, iar nu pentru a le desface la tîrg. Nu vinde nicĭ fructe, nicĭ pasărĭ. Depărtarea oraşuluĭ, munca la cîmp cu bărbatul, lipsa de lînă, căcĭ oĭ sînt cam puţine şi de abia ajunge pentru aĭ caseĭ şi apoĭ neobişnuinţa, iată de ce femeia nu se ocupă cu acest soiŭ de producţie.

Se ţin vre-o 227 de stupĭ. Mierea se mănîncă de aĭ caseĭ, se maĭ împarte pe la prietenĭ, pe la naşĭ etc. Ceara se vinde la bisericĭ şi din ea se fac lumînărĭ de un lumînărar din sat saŭ de paraclisier. S'ar putea ţine stupĭ maĭ mulţĭ, dar nu un număr prea mare căcĭ nu sunt multe florĭ. Dacă se ţin numaĭ atăţia, cauza e că nu ştiu cum să utilizeze produsele spre a avea un venit şi nicĭ nu ştiŭ să-ĭ îngrijească bine, aşa că şi ceĭ care ţin stupĭ o fac numaĭ de gust şi pentru că s'aŭ deprins.

Se cultivă şi gîndacii de mătase dar tot puţin. Fiind în regiunea dealurilor unde sunt mulţĭ duḍĭ şi s'ar putea creşte mulţĭ, această industrie ar putea să iee o mare desvoltare. Cauza nedesvoltăreĭ e faptul că nu ştiŭ nicĭ să cultive, nicĭ să-şĭ întrebuinţeze produsele. O femee cultivă într'un an; şi-a făcut din borangicul scos,

o cămaşă 2—3, o maramă, poate şi vr'un hondroc; a-cum nu-i maĭ trebue cine ştie cîţĭ anĭ. Ar maĭ creşte ea şi la anul viitor, dar ce să facă cu borangicul? Să-l vînză în sat? Nu-il iea maĭ nimenĭ. Să-l ducă la oraş? Dar aicĭ nu-ĭ deprinsă ea să-l ducă; nu-ĭ trece prin minte c'ar putea avea un bun cîştig. Şi orĭ-cît le-ar vorbi cine-va de foloase i-l vor aproba în faţă; cînd va fi vorba să se pue la lucru, cu greŭ saŭ de loc. Poate că dacă cine-va ar umbla prin sate să le cumpere produsele s'ar desvolta această industrie şi a albinărituluĭ. Deprinderea aceasta de a nu pleca la oraş să-şĭ vînză producţele şi-ar găsi explicaţia în aceia că oraşul Ploeştĭ, singurul oraş apropiat unde s'ar desface este aşezat la 45 km, aşa că şi-ar pierde zile de lucru pe care alt-fel cînd le şade geaba nu le regretă, ar cheltui parale şi apoĭ nicĭ nu ştie el pe acela care caută ast-fel de marfă.

Şi aceste gîndurĭ ale lor se vĕd maĭ ales cînd e vorba de ţuică, cel maĭ important produs al localităţiĭ. Aicĭ cînd e recoltă bună de tot se face pînă la 40000 decl. de ţuică. In ultimiĭ 2 anĭ cînd aŭ fost două recolte bune consecutive s'a făcut vre-o 70000 dl. Se găsesc multe cazane şi toţĭ fruntaşiĭ aŭ poverne în care se fabrică 2—3 lunĭ. Ca să se ducă la oraş să-şĭ vînză ţuica trebue să cam simtă nevoia de parale saŭ să fie un om cu spirit maĭ comercial. Incolo nu se mişcă cu marfa de acasă. „Ce să mĕ duc eŭ să-l rog la uşă?; maĭ bine să vie el la uşa mea! şi dacă'mĭ convine o dau, dacă nu, nu".

Dintre pomiĭ roditorĭ prunul ocupă primul loc; o-dinióră viile, azĭ distruse; apoĭ nucĭ, merĭ, perĭ, cireşĭ, vişinĭ, gutuĭ, piersicĭ, caişĭ etc.

Dintre cerealele ce se cultivă aicĭ, porumbul e cel d'întâiŭ. Toate locurile neacoperite cu livezĭ sunt cu porumb; aŭ desţelenit toate rîpile, aŭ făcut curăturĭ pe toate coastele cu pămînt sărac şi rezultatul a fost că nicĭ porumb n'aŭ făcut şi apoĭ în timpul ploilor tot pămîntul săpat a fost dus în vale formîndu-se iruge adîncĭ şi sărăcind şi maĭ mult pămîntul. Chiar pe locurile şeşe şi bune pentru culturĭ aŭ pus şi pun în continuu numaĭ porumb, nefăcînd nicĭ o variaţie de cultură aşa că şi

acestea azĭ sunt istovite. De alt-fel întinderea e mică și n'aŭ unde să maĭ facă și variație de cultură.

Cu toate silințile lor porumbul ce se produce aicĭ nu e suficient pentru hrana populațieĭ așa că ceĭ maĭ mulțĭ apucă calea cîmpuluĭ saŭ pun porumb pe moșiile marĭ. Cele-lalte cereale nu se cultivă aproape de loc. Cartofiĭ se cultivă puțin.

Ca plante textile se cultivă cînepa în mică cantiiate, inul se cultivă foarte puțin. Ca legume numai fasola. Se cultivă zarzavaturĭ dar nu așa ca să aibă și iarna și de aceea le cumpĕră de la bilciŭ. Asta fiind-că nu știu cum să le cultive, nu's deprinșĭ, li se par toate grele, găsesc diferite motive: că n'aŭ grădină bună, că n'aŭ apă aproape că să le ude, că n'aŭ vreme să stea de ele. S'ar putea cultiva însă în grădină maĭ toate zarzavaturile de care aŭ nevoe, maĭ ales cu gîrla care curge prin mijlocul satuluĭ.

Prețul vînzăreĭ diferitelor producte.

Prețul țuiceĭ variază după cum s'au făcut prune maĭ multe sau maĭ puține, în maĭ mulțĭ anĭ de-arîndul saŭ nu. Cînd e țuică multă se vinde și cu 3—4 leĭ vadra veche aicĭ în localitate, iar la Ploeștĭ cu 4—4,50. Dacă trece 2—3 anĭ și nu se face țuică, cum e anul acesta, atuncĭ prețul țuiceĭ se urcă la 8,50 - 10 leĭ vadra și la oraș 9—10—11. Scoțindu-se taxa pe grad, restul e venit net al proprietaruluĭ. Aproape toată țuica se vinde pe loc căcĭ vin negustorĭ de la orașe, o cumpără și o încarcă în vasele lor. Maĭ toțĭ sunt Romînĭ, rare-orĭ cîte-un negustor grec, nicĭ-odată alt strein. Țuica ce se vinde la cîrciumĭ e producție locală; în timpurĭ de abundență prețul eĭ este de 40 banĭ litru; în acest an e 60—80 banĭ saŭ 1 leŭ litru și ca să-ĭ dea mîna s'o dea cu 60 banĭ fiind-că el a cumparat'o cu 8 l. 50, pune apă.

Puținul vin ce se maĭ face se vinde numaĭ în comună la cîrciumĭ pentru consumația locuitorilor. Vin limpezit se vinde foarte rar și numaĭ de cîțĭ-va; ceĭalțĭ vînd musteală, al căruĭ preț este 1 l. 20 vadra până la 2 l. 50. Vinul s'a vîndut anul acesta cu 4 leĭ vadra, recoltă 1901. Pentru-că locuitoriĭ culeg struguriĭ prea de timpuriŭ, aproape necopțĭ, sub pretext că li se fură,

de cît-va timp vinul e foarte acru, așa că unii cîrciumarĭ aduc vin maĭ bun din alte părțĭ, cumpărîndu-l cu 3—5 leĭ. La cîrciumĭ vinul se vinde cu 50—60 banĭ litru.

Nucile se vînd cu 20 banĭ suta. Merele cu 6-7 leĭ suta de kgr. Prunele cu 5—10 leĭ suta de kgr. Persicile cu 5—6 leĭ suta de kgr. Perele cu 5—8 leĭ. Alte fructe nu se vînd: Acestea sunt vîndute tuturora dintre locuitoriĭ din comună saŭ din comunele învecinate, toțĭ Romînĭ, și aceștia le duc la Bucureștĭ unde le vînd, saŭ la cîmp unde le daŭ în schimbul bucatelor.

Porumbul nu se vinde de puținiĭ care-l aŭ de vînzare de cît în localitate la sătenĭ. Prețul variază între 40—80 leĭ kila, rare-orĭ a trecut peste această sumă. Cînd se cumpĕră de la oraș se plătește tot cam cu acelaș preț, puțină diferință. In sat nu-l vinde de cît arendașul moșieĭ Răstivanca, un Grec neîmpămîntenit și un proprietar din Chiojdeanca, Romîn. Cînd nu maĭ aŭ aceștia, găsesc prin satele vecine.

Fasole se vinde rare-orĭ de sătenĭ și atuncĭ cu 40—50 leĭ chila; dar și maĭ arare-orĭ se cumpără de la cîrciumarĭ cu 20—30 banĭ kgr.

Zarzavaturile pentru iarnă se cumpără de la 2 bîlciurĭ ce se fac în comuna vecină, Apostolache, la 15 Aug. și 8 Septembrie. Vînzătoriĭ de la bîlciŭ sunt Sîrbĭ și Bulgarĭ. Prețurile din anul acesta sunt: varza 5 banĭ bucata; ciapa 5—6 banĭ kgr; castravețĭ 2 leĭ suta; în fine prețurĭ obișnuite.

Prețul vînzăreĭ vitelor atît în localitate cît și la tîrg e tot cam acelaș. Boiĭ de jug se vînd cu 140—300 leĭ perechia. Junciĭ 60-180 leĭ perechia. Vacile 50-120 leĭ una. Vițeiĭ cu 15—30 leĭ unul. Caiĭ 100—300. Oile de la 4—6 leĭ. Berbeciĭ 6-9 leĭ. Mieiĭ 3—4 leĭ. Caprele 5—8. Țapiĭ de la 8—12 leĭ. Iezĭ de la 2—3 leĭ. Porciĭ 20-100 (afară de boĭ și juncĭ, cele alte animale aŭ prețurile socotite pentru un cap de vită).

Vitele se vînd saŭ de către proprieterul lor la tîrg la Ploeștĭ saŭ la Mizil, maĭ ales boiĭ de jug și puținiĭ caĭ ce sunt saŭ între locuitoriĭ din comună saŭ din alte comune vecine; orĭ se vînd unor giambașĭ țiganĭ ce umblă cîte odată prin comune după vite. U-

nele vite și maĭ ales din cele micĭ se vînd cîrciumarilor pentru tăiat, fie că le desfac imediat că fac pastrama toamna.

Prin comună nu vin alțĭ *negustorĭ ambulanțĭ* de cît Sîrbiĭ și Bulgariĭ cu zarzavat în timpul vereĭ, foarte rar cîte-un tinichigiŭ, geamgiŭ saŭ sticlar, maĭ toțĭ Transilvănenĭ, și apoĭ maĭ vin geambașiĭ țiganĭ.

Prețul zileĭ de muncă la sapă este 80 banĭ cu mîncarea proprietaruluĭ și 1 franc cu mîncarea omuluĭ dar acest mod nu se prea obișnuește. Dacă a luat banĭ din timpul ierneĭ plata e tot aceiașĭ ; de multe orĭ așteaptă cel ce dă banĭ maĭ mult până să-ĭ vie datornicul la lucru, căcĭ de și acesta a luat banĭ de cu iarnă și și-a satisfăcut nevoile, dar acum îĭ trebue alțĭ banĭ și deci mai ușor îi vine să se ducă la cel ce dă bani gata acum, de cît să muncească pe datoria veche. La coasă se plătește 1 l. 50 pe zi și tot în același mod ca la sapă. La bătut de prune 80 bani, iar la cele unde pot lua parte și copii, de la 30—60 bani pe. La îngrădire de gard 80 bani, la bătut tarași pentru o bază 1 leu etc. unui dulgher 2 lei pe zi, unuĭ zidar 1.50—2 lei pe zi ; cei-lalți meșteșugari lucrează mai mult cu bucata.

Aicĭ nu se dă de lucrat cu pogonul, maĭ toțĭ numaĭ cu ziua, rar cu hurta. Arăturĭ nicĭ nu se fac.

Ziua cu carul maĭ tot-dé-una se plătește cu 2 leĭ.

Nu se *introduc lucrătorĭ streinĭ* în comună. Rare-orĭ s'aŭ introdus cîte unul care a stat puțin timp ; la constrirea bisericeĭ aŭ fost cîțĭ-va Italienĭ care se împrietenisеră mult cu săteniĭ.

In cursul unuĭ an locuitoriĭ staŭ de geaba pînă la 150 zile. De fapt nu stă el degeana; macar învârtește niscaĭ lemne în curte. macar face foc orĭ ciocănește ceva, dar asta nu-ĭ o ocupație serioasă. Iarna ceĭ care știŭ puțin meșteșug maĭ fac ceva, cei-l-alțĭ staŭ degeaba. Când se fac prune, uniĭ intră ca povarnagiĭ unde aŭ ce lucra câte-va lunĭ iar cei-l-alțĭ după ce și-aŭ vîndut prunele unuia maĭ bogat orĭ dacă n'aŭ avut de loc, umblă din povarnă în povarnă unde staŭ tot pîlcurĭ pîlcurĭ învîrtindu-se pe lîngă focul din gura cotlonuluĭ și

cum la poverni găsesc rachiŭ, îşi maĭ udă gîturile ca să maĭ uite nevoile. Dar o duc aşa într'o udătură cam mereŭ, în cît este şi vorba că „în vremea prunelor cutare nu s'u maĭ trezit atîta timp". „Bodaproste, că s'aŭ isprăvit povernile", zice nevasta, dacă nu care cum-va îĭ place şi eĭ să bea pe întrecere cu el. Când însă nu sînt prune staŭ fără nicĭ un lucru.

Sătenii prăznuesc multe sărbătorĭ în afară de cele impuse de lege şi anume: 9 Joĭ şi 3 Marţĭ după paşte, Foca, Marina, 12 Filipĭ (de popor numiţĭ Pilipĭ). Filip cel şchiop. Sinpetru de iarnă la 16 Ianuarie, Marcu Evanghelistul, Sîmbăta luĭ Lăzăr. sf. Haralambie, Ciurica etc. In schimb lucrează în zilele de adevărată sĕrtoare şi asta n'o găsesc aşa răŭ.

Din exerciţiul 1901—1902 pentru că s'a închis, ar părea că nu trebue să maĭ fie nicĭ un datornic; dar nu e aşa. Deşi Perceptorul a tăiat chitanţe şi i-a prezentat ca achitaţĭ n'aŭ plătit eĭ, ci banii s'aŭ pus de Perceptor care stă cu chitanţele în buzunar pînă vor plăti. In această categorie sînt 24. In genere numĕrul locuitorilor care-şi plătesc dările regulat se urcă la 75.

Cîţĭ sînt datorĭ cu munca saŭ cu alte datoriĭ nu se poate şti cu destulă exactitate. Socotesc însă că numĕrul celor datorĭ cu munca se urcă la 100 iar al celor ce aŭ alte datoriĭ 120.

Cauza îndatoririĭ maĭ pentru toţĭ a fost lipsa de mălaiu apoĭ alte nevoĭ ca plata dărilor, căsătoria unuĭ copil, vre-o boală, vre-o moarte, etc. Datoriile cele micĭ de 2—3 pînă la 5 leĭ sînt făcute saŭ că şi-a botezat un copil, s'a dus la naşĭ cu plocon, saŭ şi-a luat şi el un mintean, orĭ dacă e fată ceva pentru gătit. Ele, în special, muncesc zile întregĭ şi le vezĭ că daŭ paralele adunate pe stampă sau pe fluturĭ, pe arniciŭ, pe horbóte (dantele) saŭ pe maĭ ştiŭ eŭ ce. Macar cît de saracă ar fi nu-ĭ vine să n'aibă şi ia ceva noŭ de Paştĭ; şi atuncea fuga la un fruntaş să-ĭ ceară golog anĭ pe muncă.

Datoriile sînt făcute maĭ mult la fruntaşiĭ din sat; 23 numaĭ sînt la credit.

Tocmelile agricole s'aŭ făcut ast-fel. Proprietarul dă locurĭ pentru porumb obligînd pe muncitor să-ĭ dea

a 3-a parte din produsele obţinute, aducîndu-i-le acasă său luîndu-le proprietarul după loc. Asta-ĭ regula generală aicĭ în sat. Uniĭ maĭ cer 5 zile de pogon, un puiŭ de găină, 5 oca de fasole de pogon, 1 franc de nume, etc.

Aceĭ ce pun porumb la cîmp aŭ condiţiunĭ maĭ grele, aşa de ex. eĭ daŭ jumătate din produse dîndu-li-se pămînt arat şi sămînţa. apoĭ 1 baniţă de porumb pentru pîndărit etc.

III

Starea fizică şi morală a locuitorilor.

Potriviţĭ de statură, bine făcuţĭ, foarte mulţĭ voinicĭ şi frumoşĭ şi osoşĭ maĭ mult de cît musculoşĭ, ţepenĭ, pieptul desvoltat, cu voioşia zugrăvită pe faţa prelungă, locuitoriĭ îţĭ produc o impresie bună.

Femeile în majoritate aŭ o înfăţişare plăcută. Sănătoase, cu vigoare în braţele pîrlite de soare, ochiĭ viĭ şi frumoşĭ,faţa plină şi maĭ rotundă ca a barbaţilor, corpul bine proporţionat, roşcovane şi voinice.

Maĭ tot-deauna par veselĭ. De şi trist, amarît de cine ştie ce nevoe azĭ, mîne i se înveseleşte şi-l vezĭ glumind, rîzînd, povestind ca şi cum ar fi cel maĭ fericit, zemeflemisindu'şĭ singurĭ sărăcia şi neajunsurile „cu care-i obişnuit ca Ţiganu cu scînteia".

Cu toate astea, după părerea bătrînilor, parcă ar degenera populaţia ca statură, frumuseţă şi sănătate. In adevăr de şi aŭ o frumoasă înfăţişare totuşi le lipseşte mult din acea ţăranilor din vîrful munteluĭ.

Se întîlnesc ades figurĭ palide şi slăbănoage, triste cu încreţituri prea timpurii. Nevoile, hrana proastă şi munca din greu istovindu-le puterile, îĭ îmbătrînesc prea de vreme.

Sunt 5 schilozi şi un epileptic. Unii's din naştere, alţii din diferite accidente.

Boalele cele maĭ răspîndite sunt: frigurile, angina difterică; de cîţĭ-va anĭ maĭ puţin, disenteria.

Cauza frigurilor sunt şi cîte-va băltoace răspîndite

în comună; apoi munca excesivă vara și hrana proastă atît la ei acasă cît și la munca pe cîmp, unde li se daŭ de multe ori alimente stricate. Dacă angina face une-ori pustieri, aceasta provine din aceea că nu vor a izola și a se feri de bolnav, apoi nu cunosc regulele igienei și mai aŭ și pe lîngă alte credințe relative la această boală și p'aceea că medicul le face rău.

Drept a cauză disenteriei putem lua faptul că mînîncă fructe necoapte, beaŭ apă murdară ori caldă, de prin niște gropițe ce găsesc în apropierea locului unde muncesc etc. In vremea coacerii poamelor, mulți își potolesc foamea cu ele spre a mai scuti mălaiul.

Aceste boale ca și altele de care sufere mai puțin poporul se vindecă saŭ cu ceva medicamente de la Primărie, saŭ se duc la spitalul din Urlați saŭ aleargă după descîntece.

De alt-fel medicul de plasă vine foarte rar și pentru cîte-va ceasuri, în care natural că nu poate cerceta suferințele sătenilor. Comuna plătește o sumă județului pentru moașe și nu știŭ dacă vine odată pe an moașa prin comună. Starea lehuzelor e dureroasă; n'aŭ un așternut bun, n'aŭ nici mămăligă unele, necum o supă caldă, o îngrijire bună; de a 2-a zi saŭ a 3-a le vezi mergînd afară să lucreze ceva. Ca moașe sunt cîteva femei din sat. Sunt prea rezistente femeile de la țară, alt-fel multe nenorociri s'ar mai întîmpla. Ar trebui ca vizitele medicilor și moașelor să fie mai dese și cercetarea locuitorilor bolnavi mai cu atenție, iar pentru acest scop ar trebui mărit numărul medicilor și moașelor, căci cu multele comune ce le are în despărțimîntul săŭ și cu distanțele dintre ele, nu-i posibil așa ceva.

Hrana locuitorilor. In zilele obișnuite de dulce, mămăligă și varză, o mîncare la care ține mult de tot. O mînîncă în ori ce timp al anului, numai s'o aibă. Cînd și-a tăiat porcul, prima mîncare ce se face din el e varză cu jumări de carne, numită varză călită și „nici odată nu-i bună ca atunci". In tot timpul cîșlegilor (carnavalului) varza nu lipsește, iar vara și toamna dacă aŭ, o fac cu carne de pasăre saŭ cel puțin cu untură de porc. După varză vine „o fiertură" (ciorbă de pa-

sere, foarte rar de vacă, toamna de oae, iarna de porc, făcută cu gulie, cu gutuĭ, cu morcovĭ etc. Cu ea se închee masa obişnuită. Foarte de multe orĭ lipseşte fiertura şi atuncĭ pentru a se sătura, repetă varza, iar la urmă une-orĭ vine lapte, brînză saŭ ouă. Cîte-o dată aŭ ciorbă de peşte saŭ cîţĭ-va baboiaşĭ friptĭ puşĭ într'un taler de pămînt, cu puţină apă peste eĭ; uniĭ pun şi ardeiŭ şi mănîncă cu mămăliga. De multe orĭ de şi e zi de dulce, o îndulceşte el şi numaĭ cu niţel lapte, orĭ unge cu untură vre-o oală cu fasole, orĭ lobodă cu lapte şi asta'l face să cunoască că-ĭ zi de dulce. Incolo ceapă, usturoiŭ, lăptucĭ primăvara, castraveţĭ verzĭ orĭ acrĭ, asta-ĭ mîncarea luĭ. De aceia ţin săteniĭ foarte mult să aibă lapte, maĭ ales în timpul vereĭ ca să aibă „cu ce sa-şĭ dedulcească copiĭ". Vara muncesc maĭ mult şi atuncĭ aŭ mîncare maĭ proastă, căcĭ iarna maĭ tot creştinul îşĭ tae purceluşul crescut cu mare chin. In genere ţăranul mînîncă foarte puţin. Căzneşte să-şĭ crească paserĭ cît maĭ multe, căci nu mai are el parale să dea şi pe carne. De alt-fel se şi tae foarte puţine vite căcĭ nicĭ ceĭ care dispun nu cumpără carne, ci cresc paserĭ. Dar ca să crească acele paserĭ trebue malaiŭ şi grăunţe, şi celuĭ sărac tocmaĭ asta-ĭ lipseşte şi iată-l decĭ şi fără păserĭ. Parale n'are, păserĭ n'are, nu-ĭ rămîne de cît să mînînce fasole şi ceapă şi „cu inima cătrănită de usturime" să muncească în arşiţa soareluĭ. Dacă gustă niţel lapte e tare mulţumit, iar cînd tae vre-o pasere de sunt maĭ mulţĭ în casă biata mamă nu ştie cum să maĭ tae bucăţelele ca să fie pentru toţĭ, cum să facă zeamă mai multă. Şi copilaşii sar de bucurie cînd a tăiat mama puiul, şi la masă staŭ frumos şi sug, sug osciorul ce li s'a cuvenit şi mulţumirea sufletească e zugravită pe feţele micuţilor îngenunchiaţi lîngă masă Ce substanţe necesare să extragă dintr'un colţişor de aripă saŭ dintr'o altă mică bucată? Nimic, aproape nimic. Ce să ajungă o găină dacă nu un puiŭ la 5–6 insi într'o zi? Şi totuşi atunci se simt foarte bine. Ca să aibă şi friptură în zilele obişnuite, foarte rar se întîmplă; numai iarna cînd tae porcul.

In ḑilele de post. Dar pentru el maĭ tot anul e

post și „e maĭ bine în post, zice el; știĭ de ce să te ieĭ; cînd mănîncĭ mereŭ carne țĭ se urăște, eștĭ maĭ greŭ“. Fasola ocupă locul prim acum, fie dulce orĭ a-crită cu oțet orĭ cu prune, prin Maiŭ varză crudă acră castravețĭ murațĭ, ciorbă de păstărĭ, de știr, de lobodă acrită cu coarne, de urzicĭ orĭ urzicĭ sleite, lăptucĭ cu oțet saŭ cu sare, susaiŭ, ciapă verde, usturoiŭ și cînd nu găsește ciapă verde, cîte una uscată se sparge în mînele vînjóse ale muncitoruluĭ flămînd. Și mănîncă cu atîta poftă!...

Ce sa zicem de hrana țaranuluĭ din Moldova maĭ peste tot anul constînd din mămăligă cu borş de ur-zicĭ saŭ eu pepenĭ murațĭ!

„Tot e bun cînd e ostenit“ zice el, și cînd din fa-sole, cînd din urzicĭ, cînd c'o plătiță de varză 'n mînă, cîn c'o felie de castravete, mănîncă zorit, grăbit, să-șĭ potolească fómea. Cîte-va înghițiturĭ de apă îĭ potolesc setea și acum iar la lucru. Și nu se bolnăvește și e tot harnic dar nu-ĭ destula hrană.... El însă nu știe, el o găsește bună și suficientă. Să aibă și nițel rachiŭ cînd o fi ostenit și nu-ĭ trebue nimic „parcă ra-chiul îĭ mai moae oasele, par-că simțĭ cum merge prin ele și te maĭ întărește“. Pentru el postul e fórte su-portabil, ceva de care nicĭ nu-șĭ închipue c'ar putea fi alt-fel. Să aibă numaĭ de ale postuluĭ și e destul; și dacă maĭ poate să facă nițel unt de nucă ca să'șĭ ungă o fasole saŭ o varză, nu strică.

In zilele de sărbătorĭ toțĭ caută să aibă o masă maĭ bună, să aibă nițică carne, apoĭ ceva ouă, lapte, brînză, unt cu mămăligă și întîmplător se face și frip-tură. Azi e zi de repaus și nevasta șăzînd acasă, poa-te fierbe saŭ frige ceva. La Paște fac ouă roșiĭ, pe la sf. Constantin caș dulce din care duc întăi la biserica, la Floriĭ. Buna-Vestire și Schimbarea la față maĭ tot Romînul caută să aibă pește.

In definitiv hrana țaranuluĭ de aicĭ este proastă. Obosit de muncă, istovit de puteri el nu și le poate recîstiga, n'are de unde. n'are o hrană substanțială; el simte că puterile-ĭ slăbesc dar nu știe cauza ci cre-de că nițel rachiŭ o să i le dea iar. Inșelătoare speran-ță!.. Și ast-fel zi cu zi slăbind, îl vezĭ că nu mai poate

munci, orĭ cade bolnav. El s'a deprins cu hrana asta și nicĭ-odată nu se vaită de ea. Mănîncă ciapă și fasole, varză și ardeiŭ, mănîncă mămăligă rece, de 3 zile chiar, și o mănîncă chiar goală; jos pe iarbă verde la umbra unuĭ pomușor orĭ între cuiburile de porumb, ghemuindu-șĭ picioarele sub el. stînd în genunchĭ saŭ orĭ-cum, orĭ în pădure la tulpina bușteanuluĭ prăvălit de toporu-ĭ punîndu-șĭ căciula alăturĭ, se așează fără multă pregătire, „să îmbuce ceva". Spălat pe mînĭ orĭ nespălat, cu zoaele pe degete, înting cu toţiĭ într'o srachină și strîng bine mămăliga în palmă vorbind și glumind într'una. nu-ĭ nemulţumit de loc de hrana luĭ, dar s-o aibă și p'asta; ba ceva maĭ mult; nu s'ar îngriji el „de legumă" dac'ar avea *Mălaiŭ.* Asta-ĭ veșnica luĭ lipsă, asta-l prăpădește, pentru asta aleargă în toate părţile și pentru asta muncește toată vara, iar toamna nu s'alege maĭ cu nimic. Și e grozavă această lipsă pe ţăran, și nu numaĭ pe cel de aicĭ ci pe maĭ toţĭ din părţile munteluĭ. E înduioșator spectacol să vezĭ pe unul care n'are mălaiŭ și nicĭ parale. Am văzut pe unul, care fiind de gardă la Primărie, s'a dus a casă să mănînce și a venit cam tîrziŭ spunînd c'a trebuit să umble din cîrciumă în cîrciumă să se roage să-ĭ dea 3 oca de malaiĭ ca să nu moară de foame, el cu nevasta. Și pentru mîne ce te facĭ tu?" îl întrebă cine-vă. Ce să mă fac! Ce m'o lumina Dumnezeŭ! O nevastă făcea mămăligă numaĭ pentru copilașĭ iar ea îmbuca de 2—3 orĭ și ast-fel îșĭ tîra amarul zilelor.

Hrana copiilor micĭ. Alăptaţĭ de propria lor mumă până la un an cel mult, sînt înţărcaţĭ cu covrigĭ și bucăţele de zahar. Apoĭ li se dă lapte de vacă. oae saŭ capră, ziamă de ciorbă, maĭ tîrziŭ ceva bobĭ de fasole fiartă, terciŭ (zamă de mămăligă înainte de a o mesteca) și așa încetul cu încetul pînă 'l deprinde cu mîncarea celor-l-alţĭ. De la 3 anĭ în sus nu maĭ are nimic special pentru copiĭ.

Se consumă aicĭ și porumb romînesc și cincantin. Cel dintîiŭ se cultivă în localitate, cel-l-alt ia cîmp pe moșiile proprietarilor saŭ arendașilor care nu permit a se sămăna de cel romînesc.

Imbrăcămintea locuitorilor. Bărbaţiĭ poartă: în cap

căciulă maĭ tot-deauna; cămaşa albă de bumbac saŭ de cîlţĭ (de cînepă), lungă până puţin maĭ sus de genunchĭ lasată pe afară; încinşĭ cu brîŭ saŭ cu bete foarte împodobite la flăcăĭ: iţarĭ (cioarecĭ) şi în picioare cu opincĭ saŭ iminiĭ; peste camaşă o vestă saŭ un mintean. Asta-ĭ portul obişnuit dar el variază mult după ano-timpurĭ, după etate, după pungă; vara mulţĭ şi maĭ ales flăcăiĭ poartă pălăriĭ de postav; puţinĭ de pae, maĭ ales copiĭ de şcoală; şi maĭ puţinĭ de pîslă. Nu se maĭ poartă plete lungĭ de cît de cîţĭ-va bătrînĭ dar şi eĭ şi „le rotunjesc" din când în cînd. Peste cămaşa flăcăiĭ, cînd merg la horă, poartă *fustă* lungă, tot cam până la genunchĭ, încreţită şi cusută frumos cu aţică pe la poale. Vara iţariĭ sund înlocuiţĭ cu izmene de pînză de bumbac saŭ de cîlţĭ pe care uniĭ le poartă şi pe sub iţarĭ, alţiĭ nu.

Opincile sînt purtate aproape de toţĭ dar nu tot-deauna; cînd se duc la pădure, la sapă, orĭ iarna prin zapadă „că-ĭ maĭ uşor"; cu toate acestea aŭ o pereche de iminiĭ saŭ de ghete pentru sărbătoare şi iarna cisme pe care le potcovesc orĭ le bat ţinte. Puţinĭ poartă opincile şi chiar cismele cu ciorapĭ, maĭ mulţĭ cu obiele. Iarna peste camaşă poartă o *bundă*. un fel de pieptar de piele de oae, fără mînecĭ şi peste ea *cojocul* de formă scurtă până la brîu; zegăĭ lungĭ se poartă puţin de tot; anteriile maĭ mult.

De cît-va timp se înmulţeşte repede numĕrul celor „cu haine negre". Maĭ ales la flăcăĭ a devenit o modă „să aibă măcar un rînd de haĭne negre".

Imbrăcămintea femeelor în zi de lucru. In cap testemel, basma orĭ tulpan şi cînd e frig cîte 2-3. Cu capul gol numaĭ la horă. Cămaşa e de bumbac cu puţină cusătură pe ea, orĭ e de cîlţĭ la cele sărace. Apoĭ cu hondroc (foĭ) de lînă saŭ de stambă şi umblă maĭ tot anul cu picioarele goale, şi iarna chiar, le vezĭ dînd fuga prin zăpadă şi întrînd puţin la foc să se încălzească; te mirĭ cum de nu se îmbolnăvesc. Dacă e prea frig orĭ se duc vara unde-va de ex. la strîns de fîn, unde s'ar înţepa, iaŭ niscai-va ghete, orĭ iminiĭ vechĭ, cîrpiţĭ de cîte-orĭ: nu ştiu dacă vre-una poarta opincĭ; după cît cunosc nu poartă. Peste cămaşă, cînd e frig, poartă un paltonaş (numit une-orĭ săbun) de stambă saŭ

de lînă şi iarnă peste acestea scurteica. Cele care n'aŭ, se mulţumesc să pue 2—3 paltonaşe orî vre-un flaner de-al barbatuluî.

In zı de sărbătoare. Vara o basma saŭ tulpan curat rare-orî mărămı de borangic, iar fetele cu capul gol şi cu florî. Cămaşa de bumbac, cusută cu arniciu sau de linică, numită *iie*, avînd pe ea diferite desemnurı, altiţe la umăr, fluturî şi mărgele; peste iie nu maî pun altă haină. E o adevĕrată luptă între fete pentru frumuseţea cusăturilor. Lunî întregî lucrează la ele, maî ales în postul Paştelui, fiind că prima zi a Paştelor e *ziua Iılor* şi tare's necăjite cînd e timpul urît de nu le pot lua atuncı. Orî-cît de frumos ar fi timpul în alte zile, n'au ele plăcere ca 'n ziua de Paşte. De ce? Nu ştiŭ; poate fiind-că atuncı vin toate cu iile şi aŭ ocazie să se examineze una pe alta, să fie admirate saŭ criticate maı ales de mumele ce staŭ pe lîngă horă. Şi ascund modelele cînd lucrează „ca să nu maı înceapă şi cutare ca mine". In jos poartă hondroace de stambă, rare-orı borangic, aproape de loc fote. In picioare ghete saŭ iminiî. Se încing cu bete lucrate frumos şi împodobite cu mărgeluţe şi cu ciucurî şi le daŭ flăcăilor la horă ca un semn de dragoste: tot aşa şi *giuvrelele* (batiste de pînză cusute frumos).

Nu tot-dea-una poartă ii, ci de multe orî rochiî întregı de stambă, căutînd să fie cît maı la modă. A doua zi de Paşte e *zıua Rochiilor noue*.

Iarna. Broboade saŭ basmale maı groase. Babele marame de pânză. Nu poartă însă nicı-una şi în nicı-un timp al anuluı, cercurı saŭ conciŭ, cum se găseşte în judeţele de lîngă Dunăre. Peste cămaşa şi rochie aŭ scurteicı scurte saŭ lungı „pînă'n pămînt"; apoı hondroace de lînă în loc de rochie şi iminiı orî ghete.

Parte din îmbrăcăminte se face'n casă (cămaşı, ciorapı, iţarî, flanere, pantalonı, hondroace, rochiî de borangic, mărămı) parte se cumpără din tîrg.

Femeile nu maî poartă fote şi vîlnice ca odinioară, totuşı nu poartă numaı stămburile oraşuluı, ci îşı fac în casă hondroace de lînă, rochiî de pânză, de borangic, ii, etc, aşa că numaı fotele lipsesc fiind înlocuite cu hondroace. De ce nu maı poartă fote? Pentru-că aşa simple

cum se făceaŭ odinioară nu le maĭ plac, schimbîndu-li-se gustul și găsind maĭ frumoase rochiile. Să le facă așa luxoase și împodobite, cum se înțelege azĭ maĭ pretutindenĭ, a avea costum național, nu pot toate, căcĭ n'aŭ banĭ. Se va zice însă că fotele, de și reclamă maĭ multă cheltueală sunt maĭ durabile, se pot ținea maĭ mulțĭ anĭ. Dar orĭ cît de durabile și de frumoase ar fi, după cîtva timp li se urăște cu acelaș lucru; vor ceva noŭ spre a'șĭ satisface gustul și a nu fi expuse la critica lumeĭ „că nu maĭ are alt-ceva de cît asta"; cît de eftin, dar să fie ceva noŭ la cutare saŭ cutare sărbătoare. Prin urmare sunt silite să caute ceva care să le fie pe plac, care să corespunză *gustuluĭ, pungeĭ și dorințeĭ de a face variație de haine*. Și acest ceva sunt stămburile foarte eftine și cu eftinătatea lor aŭ satisfăcut totul.

Deprinsă însă să muncească în casă și să-șĭ întrebuințeze lîna, îșĭ fac hondroace. Și eŭ cred că hondroacele represintă tranziția de la vechile costume la cel actual. În adevĕr se aseamănă cu vîlnicele, căcĭ sunt tot așa încrețite sus; se deosebesc însă, căcĭ nu sunt desfăcute într'o parte ci sunt cusute, apropiindu-se foile de rochie. Țăranca găsind că-ĭ maĭ frumoasă cusutura uneĭ rochiĭ, a creiat cu mintea eĭ un model ce samănă cu aceasta, cusînd cele 2 părțĭ ale vîlniculuĭ acolo unde se desfăceaŭ—și iată hondrocul. Cu fota saŭ cu vîlnicul ea nu suferea de căldură, cu hondrocul da; de aceea nu-l poartă de cît iarna, iar vara poartă stambă. Nu știŭ dacă se poartă și în alte părțĭ hondrocul nicĭ de cînd se poartă.

De cît-vă timp aicĭ în comună pare că multe femeĭ ar avea măcar de sărbătoare costume naționale. Cîteva exemple vor fi suficiente, căcĭ de alt-fel iubesc costumele naționale.

Invĕțătorul și învĕțătoarea se îmbracă orășănește (nemțește cum zice poporul). Sunt necăsătorițĭ și unul și altul. Notarul de asemenea se îmbracă orășănește. Femeia luĭ nu locuește în sat. Eĭ cumpĕră hainele de la oraș.

Locuitoriĭ *merg foarte rar la biserică*; femeile merg maĭ des. Invățătorul și învățătoarea merg regulat a-

proape în toate sărbătorile. Primarul actual merge maĭ des la biserică ; predecesoriĭ foarte rar.

Lipsa simţuluĭ religios e principala cauză pentru care nu merg la biserică. Maĭ bine sărbătoarea se adună de dimineaţă la cîrciuma ce stă deschisă contra legeĭ repausuluĭ Duminieal, de cît se roagă la biserică. Dar, chiar dacă s'ar executa această lege, tot n'ar fi mare număr la biserică, căcĭ e mare lipsa de simţ religios, lipsă ce se observă maĭ ales la tinerime, şi care, cred, că are să fie şi maĭ grozavă în viitor dacă nu se vor lua măsurĭ. Cine e de vină, nu-mĭ pot da seama. Părinţiĭ care nu duc pe copiĭ la biserică de cît la botez şi la Vinerea Patimilor, căcĭ n'aŭ cu ce-ĭ îmbrăca, ca şi cum casa Domnuluĭ n'ar primi pe ceĭ desculţĭ şi desbrăcaţĭ, sau n'aŭ pe cine trimite cu vitele, pretext ridicol căcĭ cîte-va ceasuri s'ar putea cu bună voinţă găsi mijlocul, şi ast-fel copiiĭ cînd aud de biserică şi de popă, fug speriaţĭ! Nu ştiŭ zic, dacă părinţiĭ sînt de vină căcĭ nu'şĭ cresc copiiĭ în frica luĭ Dumnezeu, orĭ vîntul de necredinţă şi de nerespect către cele sfinte, ce a început din nefericire a sufla şi pe la sate, provocat maĭ ales de ceĭ ce vin din armată, unde aude multe.

Cunoştinţa cărţeĭ este puţin rĕspîndită.

Exceptînd pe preoţĭ, învăţătorĭ şi alţĭ cîţĭ-va tinerĭ ce staŭ vremelnic în comună, încolo 5-6 locuitorĭ dacă maĭ citesc ceva: ziare din judeţ maĭ mult, maĭ rar de la centru; revista „Albina" şi cîte-o carte ce le cade în mînă. Nu se citeşte de ceĭ-l-alţĭ de cît rare-orĭ vre-o cărticică cumpărată de la vre-un tîrg; nicĭ n'aŭ cărţĭ, dar le lipseşte şi gustul de a citi. Cum învaţă niţică carte, certificatul în ladă şi cartea în pod; nicĭ-o dorinţă de a maĭ citi, de a maĭ afla ceva; şi cum în şcoală nu li s'a dat o instrucţie conformă cu trebuinţelor lor practice, vezĭ absolvenţiĭ claselor primare că nu-s în stare să-şĭ facă o petiţie, orĭ să-şĭ cunoască vre-o hârtie ce li-o aduce de la primărie, ci aleargă la notar saŭ la alt cine-va, necum să maĭ tragă alte foloase după urma şcoleĭ.

Trăesc 41 necununaţĭ. Uniĭ nu se cunună din rea voinţă ; ceĭ maĭ mulţĭ fiind-că n'aŭ mijloace ca să facă

nuntă; astă-zI îmI spune un preot, din cauza întîrzierilor ce li se fac de autoritățI cu anumite scopurI. Eŭ cred că obiceiul de a nu se cununa fără multă cheltuială, cu nuntă, petrecerI etc, e principala cauză a existențeI unuI așa de mare număr de necununațI. Și cum mijloacele nu-I ajută, amînă cununia din an în an, pînă cînd autoritatea trebue să-I forțeze, cum a început să facă, ca să se cunune.

Nu e nicI un despărțit pînă acum.

In general vorbind moralitatea e următoarea.

Respectul către bătrînI e foarte decăzut, ba une-orI înlocuit cu batjocura și disprețul. Respectul către părințI lasă de dorit; vorbesc de majoritate și maI ales de copiiI marI. Se întîmplă că părințiI sunt și bătuțI de copiI, după ce i-aŭ căsătorit, fapt foarte blamat de toțI, dar practicat totușI. Și părințiI bat une-orI pe copiI micI într'un mod barbar și nedemn de părinte. BărbațiI tratează mult maI puțin decît ca pe o egală pe soțiile lor; și de cîte-orI nu le bat ca pe niște animale. Femeea are și respect și frică de bărbat. NicI-odată ea nu face ceva fără știrea luI, și nicI o dată nu veI vedea mergînd pe drum o femeie înaintea bărbatuluI saŭ alăturI cu el, ci tot tot-deauna în urmă, semn al inferiorităţiI eI. CopiI cît sunt micI aŭ mare respect și frică de tatăl lor, dar cu cît se măresc descrește acest respect. FrațiI de multe orI se ceartă și se urăsc maI răŭ ca străiniI; Cauza? moștenirile. Se dușmănesc foarte mulțI și caută să-șI facă răŭ. Lipsește simțul de încrederea unora într'alțiI și de aci lipsa de tovărășiI, de muncă în comun.

Se cam fură din țarine, din livezI, din viI, dar maI nicI-odată nu s'aŭ găsit în comună hoțI care să comită spargerI saŭ alt soiŭ de tîlhăriI. Sînt foarte interesațI, mîndri și une-orI violențI. Pentru un prun, pentru o palmă de pămînt, se ceartă, se judecă anI întregI, se bat și se comit chiar crime. S'aŭ comis cîte-va crime din această cauză. Exemplul achităriI maI tot'dea-una, a curților cu jurațI, e foarte periculos pentru poporul incult.

A început a se întinde rĕul obiceiŭ de a da mărturiI mincinoase; aceasta pentru-că justiția n'a pedepsit pe ceI cîțI-va indivizI, care și-aŭ făcut o meserie din

aceasta. Sunt și cîțĭ-va înșelătorĭ de profesie, un exemplu iarășĭ rău.

In comparație cu alte vremurĭ, spun bătrîniĭ, moralitatea a pierdut; totușĭ trăim maĭ într'o lume morală, aicĭ la țară și cu totul diferită de cea de la oraș. Nu se joacă cărțĭ la comună. Sunt ospitalierĭ și pe cît pot milostivĭ: apoĭ și relele de care am vorbit maĭ sus nu i-a cuprins pe toțĭ, ci o mică parte, așa că, prin exemple bune din partea celor maĭ culțĭ, s'ar putea îndrepta multe.

Numĕrul alcoolicilor recunoscuțĭ se urcă pînă la 25; cîțĭ-va prezintă o stare fizică foarte rea, iar starea economică maĭ la toțĭ e rea; foarte puținĭ care aŭ nițică avere staŭ maĭ bine, dar și eĭ pierd zilnic și ca sănătate și ca stare. Copiiĭ unora sunt bolnăvicioșĭ, slabĭ și palizĭ; și maĭ toțĭ beaŭ ca și părințiĭ. Numĕrul copiilor ce aŭ saŭ aŭ avut e diferit.

Beaŭ și femeile și unele întrec pe bărbațĭ. Unele îșĭ duc la cîrciumă puĭ, fructe și chiar porumb în schimbul vinuluĭ saŭ rachiuluĭ; din fericire sunt puține de acest soiŭ. Cele maĭ multe femeĭ bețive beaŭ pe la vecinĭ, pe la pomenĭ, pe la bîlciurĭ și pe la nunți. Și nimic nu-ĭ maĭ mult desgustător de cît o femee beată!

Ce e maĭ rĕŭ de cît toate e că se dă de bĕut și copiilor micĭ, desvoltîndu-le încă din fașă această predispoziție moștenită de la părințĭ. E trist să vezĭ o mumă cum dă din plosca de rachiŭ și micuțuluĭ, înfășat în scutece, care n'a gustat pînă atuncĭ nimic alt-ceva de cît laptele! De ce-i dă? „Apoĭ să guste și el, că-i bun“ și ast-fel vezĭ la 2—3 anĭ pe copiĭ, bînd cu poftă rachiul și basamacul. Și maĭ e de mirat cînd el va deveni un bețiv?

Norocul, puținul noroc e că aicĭ se cosumă țuică de prune fabricată în localitate și în care nu pun cârciumariĭ alt-ceva de cît apă; ast-fel fiind, cred că e maĭ puțin vătămătoare de cît băuturile falșificate din alte părțĭ și numaĭ așa îmĭ explic faptul că nu sunt maĭ multe victime ale alcooluluĭ. Alt-fel fața cu inclinarea către beție a multora, nu știu cîte victime am avea de înregistrat. Chiar așa cum e azĭ și e destul de regretabil.

IV

Dorinţile şi părerile locuitorilor.

Dacă aĭ întreba pe sătenĭ ce îmbunătăţirĭ să se facă, ceĭ maĭ mulţĭ ţi-ar respunde: „Ce îmbunătăţirĭ?... s'ar arăta miraţi; nu s'aŭ gîndit nicĭ odată la aşa ceva. Puţinĭ dintre ţĕraniĭ noştri înţeleg după atîţia anĭ, rostul Comuneĭ, drepturile şi datoriile lor ca membri aĭ eĭ. Cu părere de rĕŭ trebue să spunem că ceĭ maĭ mulţĭ, şi nu numaĭ din această comună, nu ştiŭ de cît că e un Primar în satul lor, ales de eĭ rare orĭ cu voia lor, că acesta se îmbogăţeşte mîncînd împreună cu ceĭ-lalţĭ funcţionarĭ de unde pot, că eĭ plătesc ceva dărĭ şi la Primărie în afară de Perceptor; că satul lor singur orĭ unit cu alte sate formează o comună, spre a se deosebi de altele şi spre a avea o stăpînire maĭ aproape de cît la oraş; că aŭ şcoală, primărie (din ce banĭ, mulţĭ nu ştiŭ ci zic din banĭ guvernuluĭ saŭ Statuluĭ); că sunt siliţĭ să facă soşele, etc.

Dacă i-aĭ explica ce sunt aceste îmbunătăţirĭ, poate ţi-ar spune: „Să nu maĭ plătim birurĭ, să ni se dea pămînt, ca să nu maĭ muncim pe moşii străine, să nu mai facem şosea, etc"; toate dorinţele-ĭ sunt în sensul de a fi scutit el ca individ saŭ de a-i se da ceva, şi nicĭ de cum în sensul de a contribui cu toţiĭ pentru îmbunătăţirea şi înfrumuseţarea Comuneĭ. Iar de l-ai întreba cum crede el c'ar putea să se realizeze toate acestea, ar sta mirat neştiind ce să răspunză, saŭ ţi-ar raspunde că „statul să facă".

Ceĭ cu vederĭ puţinĭ maĭ largĭ doresc: infiinţarea cîtor-va bîlciurĭ în comună, spre a avea de unde să-şĭ cumpere producte, lucru ce cred că s'ar putea realiza uşor; deschiderea de şosele spre toate comunele învecinate, ceea ce s'ar putea face întrebuinţîndu-se zilele de şosea numaĭ aicĭ în comună; ţinerea în stare bună a şoselelor actuale; îngrijirea bisericilor, a şcoaleĭ; venirea cît maĭ deasă a medicululuĭ prin comună. Ceĭ din cătunul Trenu doresc clădirea uneĭ şcoale în acel cătun, chestiune ce se va rezolva greŭ, căcĭ comnna are şcoală cu 2 saloane pentru a căreĭ clădire comuna s'a îndatorat pentru mult timp, aşa că acum nicĭ nu poate fi vorba de o nouă clădire.

Locuitorii din Chiojdeanca și Nucet, deși merg rar la biserică, ar dori să aibă preotul lor aparte tot-dea-una așa cum aŭ azĭ, deși ambele cătune formează o parochie.

Ceea ce se dorește mult e înființarea uneĭ liniĭ ferate, cel puțin până maĭ în apropiere de comună.

Ceĭ maĭ mulțĭ nedîndu-șĭ seamă de rolul și trebuințele statuluĭ nu numaĭ că găsesc *dările* foarte apăsătoare, dar cer de s'ar putea să nu maĭ plătească nimic. Iĭ auzĭ vorbind: Mă, da bogat maĭ o fi Statu ăla! Ce-o fi făcînd cu atîția banĭ?“ și alte multe de acest soiŭ. Dacă îĭ explicĭ că dările se întrebuințează pentru binele nostru, că ni s'a făcut drumurĭ de fier, școale etc. îțĭ răspunde: „Și astea tot pentru ăĭ bogațĭ. Cînd mă duc eu cu trenu? odată în 5 anĭ; și atuncĭ nu plătesc?“ Dar saŭ maĭ făcut clădirĭ frumoase, etc. „Și pă mine mă dă afară cînd m'oiŭ duce să le văz“. Cînd îĭ veĭ vorbi de spitale „Alea, da, sunt foarte bune; păcat că nu-s maĭ multe; dar doftoriĭ ăia's prea răĭ“. Dacă-ĭ veĭ explica cu amănuntul toate, va tăcea el maĭ la urmă, dar tot nu-ĭ convins că dările ce plătește folosește și luĭ, ci rămîne tot cu ideea că i se iea degeaba munca luĭ.

De alt-fel toțĭ cer ușurarea dărilor, căcĭ pentru sărăcia lor cîțĭ-va francĭ, considerațĭ de avuțĭ ca un moft, reprezintă o avere. Cu 10 leĭ cît dă birul, îșĭ asigură hrana pentru cîte-va săptămînĭ. Chiar dacă-ĭ dă pe trimestre, dar cine cunoaște starea țăranuluĭ care trăește săptămînĭ fără să aibă 5 parale în casa luĭ, acela pricepe cît de greŭ îĭ vine să dea 2 francĭ 50 banĭ pentru bir.

Tot asemenea fonciera. Comisiunile impun avînd în vedere întinderea pămîntuluĭ fără să-ĭ cunoască calitatea și cînd sunt anĭ și nu se face nimic, bietul om trebue să muncească ca să plătească.

O taxă prea mare și de care se plîng toțĭ e taxa pe hectarul de prunĭ, urcată acum la 20 leĭ și ceva maĭ mult. E frică să nu plătească taxa pe hectar acum cînd nu sunt prune și să li se schimbe în taxă pe grad cînd s'o face prune, cum li s'a maĭ făcut aniĭ trecuțĭ.

Ca îmbunătățirĭ în comună, preotul din Trenu, vor-

bind întâiŭ de cătunul unde e preot spune, c'ar trebui *un local propriu* pentru școală, iar în cele-alte cătune precum și acolo, ar fi neaparată trebuință *să se repare radical bisericile*; să fie mai împodobite cu picturĭ și obiecte frumoase, mai impunătoare ca să aibă un aspect mai atrăgător; *drumurile* să fie maĭ bine întreținute, cea ce s'ar putea face cu locuitoriĭ.

Ca preot, doreşte *să fie salariat maĭ bine,* ca avînd mijloace mai bune pentru existență să se poată ocupa maĭ cu temeiŭ de ale preoțieĭ. Ar trebui apoĭ ca *fie-care preot să fie direct numit sau în Consiliul comunal sau ca jurat comunal*, căci nicăerĭ nu găseşte el maĭ bună ocazie să combată minciuna, lăcomia, etc. și apoĭ el fiind maĭ în contact cu locuitoriĭ, e încredințat şi cunoaşte maĭ bine a cui e dreptatea. De asemenea ar trebui ca *Primarul și notarul să fie aleşĭ din bună pricepere şi cunoştințe şi să fie plătițĭ maĭ bine* ca să poată sta maĭ multe oare pe zi la Primărie, unde să fie orĭ cînd găsițĭ de locuitorĭ....

Imbunătățirile dorite de parochul din Chiojdeana sunt: a) a se ajuta biserica și școala ; b) a se ține în fie-care săptămînă cîte o conferință culturală în care ceĭ maĭ învățațĭ să comunice și celorlalțĭ ceva bun şi folositor ca de ex : îmbunătățirea agriculturei, grădinăriei, pomăritul, viticultura, sericicultură, agricultură, industria casnică, conservarea alimentelor, gătirea bucatelor etc, apoĭ combaterea luxuluĭ și vițiilor ca de ex : lenea, furtişagul, mărturiile mincinoase, concubinagiul, alcoolismul ; să li se vorbească despre naționalism, religie, în fine de orĭ-ce cunoştințe folositoare şi potrivite auditoruluĭ; c) înființarea uneĭ societățĭ economice; d) acea a unuĭ bîlciŭ în care să se expue maĭ cu deosebire lucrurile sătenilor ; e) cadastrarea terenurilor sătenilor sau divizarea lor prin forme cît se poate de scurte şi pe dreptate, căcĭ din indiviziune decurge pisma și neunirea, izvoare de nenorocirĭ pentru sătenĭ.

Mijloacele pentru realizarea acestor îmbunătățirĭ sunt : a) Guvernul, județul și comuna să pue obligația ca în ziua și oara fixată să nu lipsească de la biserică sau conferință nici-un funcționar salariat sub pedcapsă

de a i se reţine din salariu. Dacă un creştin a lipsit un timp oare-care de la biserică saŭ nu s'a ispovedit să nu poată da mărturie şi dacă este funcţionar să fie revocat ca unul ce nu ţine compt de moralitate. A se prescrie pedepse pentru ceĭ care nu execută legea obligativităţeĭ învăţămîntuluĭ primar. In caz cînd sunt maĭ mulţĭ copiĭ de cît poate învăţătorul, şi statul nu dispune de a trimite şi alţiĭ, atuncĭ preotul şi ceĭ cîţĭva care aŭ urmat în şcolile de meseriĭ şi alte şcolĭ secundare să fie obligaţĭ a ajuta pe învăţător. Obligativitatea să fie aplicată cu toată rigoarea numaĭ în timpul ierneĭ, căcĭ vara copiiĭ maĭ pot ajuta întru cîtva pe bietul sătean. Invăţătorul să fie maĭ stabil. b) Să se recompenseze ceĭ maĭ distinşĭ conferenţiarĭ ale căror propunerĭ au produs foloase. c) Să se simplifice grelele formalităţĭ legale pentru înfiinţarea societăţilor; creanţele lor să fie direct executoriĭ. d) Autorităţile să viziteze negreşit bîlciurile socotindu-le ca nişte expoziţiĭ rurale ; să se înfiinţeze cîte un bîlciŭ în fie-care anotimp şi să se iee măsurĭ de încurajare pentru ceĭ ce se vor distinge prin produsele expuse. e) Cadastrarea să fie obligatorie şi să se facă de stat prin oamenĭ competenţĭ ; cheltuelile acesteĭ operaţiunĭ să se plătească de fie-care proporţional cu terenul său.

Acest preot maĭ doreşte ridicarea stăreĭ morale a sătenilor. Despre respectul ce-ĭ poartă săteniĭ spune, că înainte de înfiinţarea legeĭ cleruluĭ, săteniĭ aveau foarte puţin respect către preoţĭ, socotindu-ĭ că ar fi datorĭ a face orĭ-ce serviciu, fiind-că le plăteşte. După înfiinţarea legeĭ, Preotul a căpătat maĭ mult respect. Săteniĭ devin din zi în zi maĭ ascultătorĭ la sfaturĭ, maĭ doritorĭ de cultură şi cu maĭ mult respect faţă de autorităţĭ.

In afară de acestea nu doreşte de cît să lucreze şi să fie plătiţĭ toţĭ funcţionariĭ comuneĭ după munca ce depune fie-care.

Invăţătorul, venit de curînd nu cunoaşte în deajuns nevoile comuneĭ, aşa că nu-şĭ poate da părerea asupra îmbunătăţirilor materiale. Crede totuşĭ că pentru propăşirea comuneĭ şi a membrilor eĭ trebuesc desvoltate : cultura, simţul de economie şi simţul naţional. Pentru desvoltarea şi lăţirea cultuluĭ ar trebui *să se*

înființeze mai multe posturi de învățător; să se iee măsuri ca *școala să fie frequentată* de un număr mai mare de elevi, căci prin stăruință se pot avea mai mulți copii decît cei de acum; *să se creeze oare-care privilegii pentru absolvenții școalelor primare*. Cel mai nemerit ar fi reducerea termenului de serviciu militar la 2 ani; *să se înființeze o școală de adulți*; să se dea de cei în drept tot-deauna materialul didactic necesar.

Pentru desvoltarea simțului de economie. Să se înființeze în fie-care comună cîte o *societate cooperativă* căci acestea sînt o bună școală pentru a cultiva în sătean gustul economiei. Să fie organizate aceste societăți de către stat printr'o lege. Un comitet anex al societăților să-și iee însărcinarea de a ținea conferințe publice în materie de economie (lupta contra alcoolismului, contra luxului rural, destrăbălărei, elemente de igienă și medicină, industrie casnică, etc.).

In fine să se lupte mult pentru desvoltarea simțului național, căci el este obiectul principal al școalei primare și al aceleia de adulți. Acestea sînt după părerea d-lui C. Cioflec, învățător, lucrurile mai principale pentru propășirea nu numai a acestei comuni, ci a întregului popor Romîn.

Imbunătățirile dorite de *Primar* sunt: Artrebui înființat *un tîrg* măcar pe an, pentru ca locuitorii să-și cumpere producte pentru iarnă și pentru ca să mai încaseze și comuna ceva venituri; pentru așeasta n'ar trebui decît permisiunea autorității superioare. *Șoselele* să fie bine întreținute ceea ce s'ar putea obține, acă zilele de prestație ar fi destinate numai pentru comuna aceasta. Să se facă cît mai multe poduri și podețe, lucru cam greŭ de realizat acum căci nu sînt fonduri. *Funcționarii* să fie mai bine plătiți, căci cu actuala leafă nu poate să se devoteze intereselor comunei ci trebue să-și mai aibă și altă ocupației, dar nici aceasta dorință nu se poate realiza acum din lipsă de fonduri. Ar mai trebui cel puțin *un învățător*, căci 2 saloane ale școalei staŭ goale. Ar trebui clarificată situația școalei din Trenu, căci Comuna nu-i poate da nici un ajutor. Bine e, zice dînsul, ca să fie în fie-care cătun cîte o școală dar aceasta trebuia hotărît înainte de a cheltui comuna a-

tīţia banĭ cu clădirea şcoaleĭ din Chiojdeanca; căcĭ atuncĭ saŭ acea sumă s'ar fi împărţit în 3 şi s'ar fi clădit cîte una în fie-care cătun saŭ s'ar fi făcut maĭ mică cea din Chiojdeanca şi maĭ tîrziu comuna s'ar fi maĭ putut împrumuta să facă alta şi în Trenu.

Ar trebui lăsată maĭ multă libertate consiliuluĭ comunal în alcătuirea budgetuluĭ, căcĭ el cunoaşte maĭ sigur veniturile şi nevoile comuneĭ, iar delegaţiunea judeţană să nu-l modifice de cît cînd ar vedea înscrise veniturĭ nesigure sau cheltuelĭ prea marĭ care ar provoca deficite. Ar trebui îmbunătăţită starea bisericilor.

Proprietarul doreşte îmbunătăţirea stăreĭ şoselelor; înfinţarea încă a unuĭ post de învăţător; împărţirea a cît maĭ multe medicamente la bolnavĭ; vizitarea cît maĭ deasă a comuneĭ de către medicĭ, cercetarea şi ajutorarea bolnavilor: să se lupte pentru desvoltarea simţuluĭ de economie şi pentru luminarea sătenilor.

Despre alcool săteniĭ nu ştiŭ maĭ nimic. Eĭ nu cunosc cuvîntul şi nicĭ efectele grozave ale alcooluluĭ, nu li s'a spus maĭ nicĭ odată, ceva asupra luĭ. Ştiŭ că beţia face rău omuluĭ căcĭ îl sărăceşte, îl bolnăveşte şi-l face de rîsul lumiĭ. Pentru eĭ este foarte răŭ dacă te'mbeţĭ, dar dacă beĭ cît de mult şi nu te'mbeţĭ, asta nu-ĭ periculos. Ca să nu maĭ bea băuturĭ spirtoase li se pare imposibil şi apoĭ „nu-ĭ aduce nicĭ un rău o ţuică de rachiu; îl maĭ înfierbîntă la osteneală. Dacă n'ar maĭ bea, cum ar maĭ putea munci, căcĭ bînd simţĭ cum se duce prin oase şi maĭ prinzĭ niţică putere. Ş'apoĭ dacă n'ar maĭ bea nimenĭ, ce s'ar face cu atîtea băuturĭ?“

Despre falşificarea băuturilor ştiŭ numaĭ că cîrciumariĭ d'aicĭ pun apă în ele şi cînd se vinde în aniĭ de lipsă şi basamac, uniĭ ca să-l facă maĭ bun, pun pe lîngă spirt şi alte „mirosurĭ“. Au auzit însă că în alte părţĭ neguţtoriĭ pun „multe alea“ în băuturĭ, că fac vin chiar din surcele, că fac tot felul de băuturĭ şi că de aceia nu le vin une-orĭ negustori după marfă.

Dacă statul ar lua vînzarea rachiuluĭ în mîinele luĭ, eĭ ar considera aceasta ca cea maĭ mare nenorocire ce ar cădea pe capul lor, ca cea maĭ rea măsură. „Atît ne-ar maĭ trebui, după ce ne-a pus atîtea taxe. Pe ce am maĭ lua noĭ o para, dacă ni s'ar lua şi rachiul“;

Chiar explicîndu-le că statul le-ar plăti, tot nu le convine, fiind-că singura producţie ce le dă un venit bănesc e ţuica; pe ea se'ndatoreşte el în anii de secetă şi ştie că statul nu-l va împrumuta cînd voeşte el, şi aşa de uşor; din ea îşi maĭ udă sufletul, la ea e speranţa, singura speranţă acum cînd viile s'aŭ uscat.

Preotul din Trenu cunoaşte bine consecinţele alcoolismuluĭ şi susţine combaterea luĭ pe toate căile. Doreşte executarea cu rigoare a legeĭ repausuluĭ duminical. Cercetările ce se fac de Primar cu juraţiĭ comunalĭ să se facă într'o zi de lucru destinată numaĭ pentru aşa ceva, căcĭ în zi de sărbătoare, împricinaţiĭ şi martoriĭ fie-căruia din eĭ şi une-orĭ şi juraţiĭ se adună de dimineaţă la cîrciumă unde se cinstesc într'una pînă vine Primarul că să plece la faţa loculuĭ; iar biserica stă goală, numaĭ cu preotul, dascăliĭ şi cîte-va femeĭ.

Recunoaşte că predicile şi cuvîntările contra beţieĭ sînt bune, dar biserica fiind goală preotul n'are cuĭ vorbı. De aceia susţine, cum am spus maĭ sus, că e bine ca Preotul să fie numit direct jurat comunal căcı la Primărie, unde vin mulţı oamenĭ are ocazia cea maĭ bună de a-ĭ sfătui.

Dacă statul ar lua vînzarea ţuiceĭ găseşte că ar face răŭ căcı fiind el singur negustor cumpără şi vinde cu ce preţ voeşte, distruge concurenţa, apoĭ cînd producătorul are nevoe de parale nu poate să-şı vînză marfa, pînă ce statul nu i-o cumpără şi prin urmare e silit să se împrumute, să plătească dobînzĭ, etc.

Parohul din Chiojdeanca susţine combaterea alcoolismuluĭ, „o îngrozitoare plagă pentru ţărănime" şi ca mijloace de combatere propune: să se dea şi altă destinaţie prunelor ca de ex. să se usuce şi să se vînză astfel; să se interzică prin o lege prefacerea bucatelor în alcool; să se ţie conferinţe şi predicĭ cît maĭ multe, să se despreţuiască în orĭ ce loc şi în orĭ ce ocaziune ceĭ beţivĭ şi să se dea exemplul abţinereĭ de la băutură de ceĭ culţı. Găseşte că învăţămîntul alcoolic este foarte folositor, iar predicile contra beţieĭ produc cele maĭ bune efecte.

Monopolul vînzăreĭ alcooluluĭ ar fi pe de o parte

bun, fiind-că ar împuțina numĕrul bețivilor; pe de altă parte ar fi răŭ, dacă producătorul n'ar maĭ putea cîștiga aceea ce prinde azĭ pe marfa luĭ, căcĭ statul ar cumpara cu ce preț ar voi el, cînd ar voi și în ce condițiĭ ar voi, iar bietul sătean avînd nevoe de banĭ s'ar împrumuta cu dobînzĭ marĭ și și-ar vinde marfa după ordinul altuia.

Invățătorul cunoscînd foarte bine relele alcoolismuluĭ dorește luarea tuturor măsurilor pentru combaterea luĭ și speră că, în timpul cît va sta aicĭ, va lucra mult pentru acest scop.

Primarul știe cît e de rea beția; nu cunoaște însă toate efectele eĭ, căcĭ n'are cultură. Găsește că sunt foarte bune cuvîntările contra bețieĭ și îĭ pare răŭ că nu s'au ținut pînă acum de preoțĭ și de foștiĭ învățătorĭ. Socotește însă că luarea vînzăriĭ țuiciĭ de către stat ar fi o măsură rea. Motivele sînt aceleașĭ ca cele expuse de preot.

Apoĭ maĭ adaogă că cu asta nu s'ar ajunge la combaterea alcoolismuluĭ, căcĭ atuncĭ cînd s'ar face prune și înainte de a vinde țuica statuluĭ nu numaĭ ceĭ bețivĭ, dar maĭ toțĭ s'ar năpusti cu furie asupra băutureĭ, vrînd să bea așa de multă ca să-ĭ ție și pentru cînd va trebui să cumpere, în cît mulțĭ s'ar bolnăvi, mulțĭ în acele clipe de nesimțire s'ar bate, s'ar omorî, cine știe ce-ar face. „Să beau cît o am aici“ ar fi vorba tuturora. Afară de aceasta cîte cheltuelĭ pe stat și cîte greutățĭ, ca să împedice contabandele!

Proprietarul cunoaște bine efectele alcooluluĭ și dorește combaterea acestuĭ grozav vițiu ce bântue populația. Găsește bun învățămîntul antialcoolic și ținerea predicilor și cuvîntărilor contra bețieĭ, dar nu'șĭ face mare iluzie asupra foloaselor acestor din urmă, fiind-că săteniĭ de și le ascultă, adușĭ une-orĭ cam fără voe, dar imediat iau în rîs vorbele predicatoruluĭ și nu voesc să practice nimic din cele auzite. Găsește fórte răŭ monopolul vînzăriĭ alcooluluĭ pentru aceleașĭ motive.

Sătenii privesc răŭ pe aceia care traesc *necununațĭ*; îĭ consideră ca înjosițĭ față de ceilalțĭ oamenĭ și ca puțin demnĭ de a fi la un loc cu eĭ.

Desprețuesc șĭ pe *bețivĭ*, nu vor a avea relatiĭ cu

eĭ, au scârbă chiar de uniĭ și-ĭ aŭ ca obiet de rîs și de batjocoră. „Asta dacă e un bețiv recunoscut“. Dacă însă omul „se găsește“ de 2—3 orĭ într'un an nu-ĭ de rîs; căcĭ „așa mai petrece omu și fără să știe îl prinde băutura.“ Pe la nunțĭ chiar trebue „să se chelfănească nițel, căcĭ alt-fel n'are haz.“

Ceĭ care *nu merg la biserică* nu sunt privițĭ rău, căcĭ sunĭ foarte puținĭ ceĭ care merg și de multe orĭ aceștia sunt zeflemiștĭ, „că saŭ dus mereu la biserică cu babele si cu uncheșițĭ;“ iar de femeĭ se spune „că se dŭc să se gătească iar nu de credință.“

Osîndițĭ pentru fapte grave sunt desconsiderațĭ, rĕu privițĭ și apostrofațĭ maĭ ales la certurĭ cu „pușcăriașule, hoțule, etc. E grozav de rușinos a fi condamnat. Desele achitărĭ și ușoarele pedepse date maĭ ales de Curțile cu jurațĭ face ca numĕrul culpabililor să fie maĭ mare și disprețul față de eĭ să scază.

In genere sătenii au puțin *respect* față de autoritățĭ, și acestă lipsa de respect se observă și față de preoțĭ. Siugurĭ bătrîniĭ maĭ daŭ respectul cuvenit. Pe eĭ îĭ vezĭ sculîndu-se în picioare cînd trece preotul, descoperindu-se și sărutându-ĭ mîna cu smerenie. Pe ceĭ tinerĭ nicĭ odată. Pe vremurĭ toțĭ vorbeau de „părintele“ ca de ceva ales, sfînt, de el se apropiaŭ cu respect; azĭ nimic din toate acestea. „E un om și el ca toțĭ oamenii“ zic, „îl cunoaștem și-l știm prea bine; am copilărit și-am trăit cu el,“ maĭ ales că sînt din comună cîte-șĭ 3 preoțĭ. Ba în loc de respect, profită de multe orĭ spre a-ĭ strica ceva la proprietate „căcĭ popa n'o să vie să se certe cu mine ca-ĭ e rușine; de! e popă.“ Regretabil, dar așa e. Noroc că eĭ se poartă foarte bine și n'aŭ conflicte cu locuitoriĭ; alt-fel ar fi și maĭ puțin respectațĭ. Poate că preoțiĭ sunt deprinșĭ cu acest puțin respect și sunt mulțumițĭ, totușĭ sunt departe de a fi respectațĭ așa cum se cuvine.

Fața de învățător sînt tot așa de puțin respectuoșĭ și cu puțină considerație ca și fată de preoțĭ. Nu-'l consideră nicĭ așa tare învățat, căcĭ au auzit că nu se cere multă carte ca să fiĭ „dascăl“. I-a impresionat mult primul învățător ce a venit în sat, căcĭ „nicĭ unul n'a maĭ fost ca ăla“.

Primarul e puţin respectat. Dacă ar fi mai autoritar ar avea mai multă teamă din care ar eşi ură şi răsbunare, iar nu respect. „Da nu-l ştiu eu cine e? Ş'apoi ce? O să fie tot el mereu?" Şi doritorii de slujbe, ambiţioşii îi aţiţă, îi învaţă; şi ce-i mai rău că tocmai cei cu niţică carte sunt mai puţini respectuoşi, „că ei ştiŭ cum sunt legile" şi că dacă Primarul face aşa sau aşa, o face căci aşa vrea el, dar că nu-i scris nicăeri; iar dacă li s'ar proba că primarul execută legea, ar rěspunde că e scris asa în lege, dar cine face cum scrie acolo şi că n'aŭ mai fost primari şi n'aŭ mai făcut aşa; că s'a găsit ăsta mai cu moţ. Şi cei fără carte îi ascultă ŭimiţi de ştiinţa lor şi neeunoscînd nimic din legi, din regulamente spre a judeca spusele pretinşilor pricepuţi, afirmă „aşa e, are dreptate, primarul e de vină." De aci duşmănie contra Primarului, intrigi reclamaţii la autorităţile superioare.

Am spus alt unde-va că nu se aplică legea repausului duminical; dar mai sunt încă multe legi neaplicate. Cauza cea mai principală a acestui fapt este că primarul, om din sat, avînd nevoe de ei, nu-i vine uşor ca pentru o leafă de 25 lei lunar să se pue rău cu toţi oamenii din sat, căci aceştia îi pot face toate rělele fie acum cînd e în slujbă, fie mai cu seamă după eşirea diin slujbă. Şi zic că se va pune rău cu ei fiind că dacă primarul iar silí să închidă cîrciumile, să-şi măture curţile, să-şi golească băltoacele din jurul caselor, să păzéscă de caraulă etc. etc. toate spre folosul lor, n'ar voi s'o facă şi fiind amendaţi sau daţi în judeeată îşi închipuesc că numai din răutate o face primarul şi şi iată duşmani. Iar dacă primarul nu duce pînă la sfîrşit executarea legei ci se mulţumeşte numai cu sfaturi sau cu ordine fără amendă sau alt ceva deduc că nu poate să facă mai mult dar nu că nu vrea şi de aceia ideia că legile sunt făcute numai să fie legi.

Ceia ce zic mai sus nu se observă numai în această comună, unde sunt încă mulţi care ascultă de primar, dar în foarte multe comune, majoritatea ţăranilor nu înţeleg că primarul trebue respectat ca autoritate, ca şef al comunei, indiferent de persoana lui, ci bazîndu-se pe faptul *că e din aceiaşi comună*, şi că *nu va fi tot-*

dea-una acelaș, lasă la o parte ori-ce respect pentru autoritate și dacă-l respectă, asta o fac pentru persoana lui. Sînt sate unde autoritatea primarrlui e nulă. Cred că numai cînd primarul ar fi un strein, om cult și neales de ei, atunci s'ar executa legile cu exactitate, autoritatea ar fi respectată.

Față de propietarĭ aŭ maĭ multă considerație, căcĭ așa s'aŭ deprins maĭ de demult când aveaŭ teamă și apoĭ fiind-că aŭ nevoe de eĭ.

Avem un singur arendaș grec, față de care sunt respectuoșĭ ceĭ ce aŭ legăturĭ și cît timp le aŭ ; de aci încolo aproape de loc.

Cu subprefectul nu prea vin în contact și de el aŭ teamă, puțin respect. Știŭ că e maĭ mare peste Primarĭ și la el aleargă cu reclamațiĭ.

Săteniĭ știŭ că *învățătura ie e folositoare* și ceĭ măĭ mulțĭ caută să-șĭ dea copiiĭ la școală. „Omu cu carte o duce maĭ bine și'n armată și orĭ-unde". Aŭ bună idee de cărturarĭ.

Ideile sătenilor despre patrie sunt foarte slabe. Ceĭ bătrînĭ aproape nu aŭ nicĭ-o idee. Ceĭ tinerĭ aŭ învățat în armată să spue pe din afară ce-ĭ Patria, dar nu știŭ dacă îșĭ daŭ socoteală de acele cuvinte saŭ dacă le rostise numaĭ într'un mod mecanic.

Un bătrîn știe că aci e locul luĭ unde s'a născut, unde are strămoșĭ îngropațĭ de atîtea vremurĭ; că prin satele vecine și până unde a umblat el sunt tot Romînĭ; că țara luĭ e mare ; c'am avut mulțĭ domnĭ vitejĭ, c'am fost sub jugul multor lifte spurcate etc, în fine ideĭ vagĭ.

Majoritatea sătenilor nu știŭ cîtu-ĭ de mare țara noastră. N'aŭ ideĭ lămurite asupra vecinilor noștri ; știŭ numaĭ că dacă mergĭ spre munte, daĭ de Țara-Ungurească iar la vale de cu Turcească, uniĭ știŭ că de Bulgaria.

La origina poporuluĭ nicĭ nu se gîndesc și nicĭ n'o știŭ. Iĭ auzĭ povestind că p'aicĭ aŭ fost TătariĬ și maĭ nainte Daciĭ dar acest cuvînt l'auzĭ maĭ puțin, de Romanĭ de loc. Cred că aproape nicĭ unul din ceĭ fără carte, nu știŭ origina noastră și nicĭ că vre-o dată

s'aŭ întrebat de unde ne tragem. *Eĭ sunt d'aicĭ, aicĭ s'aŭ pomenit,* li se pare ceva foarte natural şi nicĭ nu s'aŭ gîndit la origina lor. Povestesc bătrîniĭ că cel dintîiŭ domn ce l-am avut şi care s'a bătut cu Tatariĭ în locurĭ apropiate d'aicĭ a fost Negru-Vodă.

Despre stăpînirea sub care trăim mulţĭ nu ştiŭ nimic lămurit. Ştiŭ că nu maĭ plătim bir Turculuĭ de cînd i-am bătut la Plevna, dar nu înţeleg că suntem pe deplin liberĭ. Cred că trebue să ascultăm une-orĭ alte puterĭ maĭ marĭ; asa între altele am auzit spunînd că nu putem să ne batem cu cine-om vrea; că nu putem face mulţĭ banĭ din hîrtie, până nu ne-o da voe alte puterĭ. «Ne stăpîneşte Regele, care face ce vrea de cînd a bătut pe Turc; la el merg toţĭ baniĭ; el îĭ cheltueşte după plac, orĭ îĭ trimite în alte ţărĭ; el face legile şi pune birurĭ, şi de aceea contra luĭ murmură cînd sunt prea grele. Au auzit că Regele nostru e cel maĭ înţelept de cît toţĭ şi că face şi multe bunătăţĭ, şcolĭ, spitale etc. Despre Cameră, Senat, Constituţie, sau n'au nicĭ-o idee sau ideĭ foarte vagĭ şi fără înţeles. Ştiŭ că Miniştriĭ sunt ceĭ maĭ marĭ funcţionarĭ, maĭ marĭ de cît ispravnicul şi zapciul, de care nu mai aŭ atîta groază ca în vremurile de demult, fiind-că pot să se jăluiască la alţiĭ maĭ marĭ.

Nu pricep însă ce-ĭ statul, ce-i guvernul; îl consideră o persoană, orĭ 2, pe care o confundă cu Regele, în fine sunt în mare încurcătură cînd vorbesc de el.

Treptat, treptat dispare acest întuneric din mintea lor. Sunt din uniĭ care pricep că suntem pe deplin liberi şi că pentru condurea ţărei, Regele nu poate face nimic fără aleşii poporului. Ar voi însă să aleagă ca deputaţĭ pe unul dintre ai lor, adevărat ţăran care să spue pasurile lor; căci aŭ văzut că „aceia pe care i-aŭ ales nu ştiŭ nevoile noastre şi nici nu fac nimic pentru noi; numai făgăduesc".

Despre fraţiĭ noştri de prin celelalte ţărĭ ştiŭ foarte puţin. Despre Transilvănenĭ aŭ o idee maĭ clară, fiind-că din aceştia maĭ văd din cînd în cînd cîte unul. Ştiŭ că eĭ le sunt fraţĭ, decĭ sunt preferaţĭ înaintea altor naţiunĭ, dar n'aŭ o iubire adîncă în suflet pentru eĭ. Pentru eĭ, Transilvaneanul e Ungurean, nefăcînd

mare distincţie între el şi Ungur şi numindu-l une-orĭ în deriziune: soacăţ, trocar etc.

Nu maĭ vorbesc de Bucovinenĭ, Basarabenĭ saŭ Macedonenĭ căcĭ despre aceştia aŭ o idee şi maĭ slabă. I-o spune cine-va că şi aceştia ne sunt fraţĭ, va aproba el cu un „o fi", îĭ va fi milă de suferinţile lor maĭ mult de cît de ale altora, dar nu ştie şi nicĭ nu simte maĭ maĭ mult De locurile pe unde traesc eĭ nu ştiŭ nimic. Dar ce e maĭ rĕu şi trist chiar, e că nicĭ pe Moldovan nu-l consideră ca pe un adevĕrat frate, căcĭ „vorbeşte alt-fel şi nu-l cunoaşte bine ce fel de om e". Pentru el frate adevĕrat de care el e convins pe deplin că-ĭ e frate e numaĭ săteanul din cercul cîtor-va sate unde el îĭ cunoaşte bine, îĭ ştie, şi pe unde a umblat.

Când îţĭ vorbeşte de Moldova şi chiar de Oltenia par-că ţi-ar vorbi de o depărtare imensă: „Tuma'n Moldova s'a dus cutare". Dobrogea pentru el e în Turkia.

Aud că mulţĭ fraţĭ aĭ noştri gem sub jugul streinilor şi că nădajduim cu ajutorul luĭ Dumnedeŭ să ne unim odată cu toţĭ; ar dori-o şi eĭ asta dar n'aŭ deşteapta conştiinţă naţională, nu se pot gîndi maĭ departe la viitorul naţiuneĭ, din cauza ignoranţeĭ ce le învălue sufletul şi a releĭ stărĭ economice, şi nu ştiu de şi-ar lăsa macar cîţĭ-va de bună voe căsuţele şi averea pentru care ar muri luptînd în contra orĭ-cuĭ, numaĭ din dorul de a scapa pe fraţiĭ supuşĭ. Asigurarea uneĭ bune stărĭ economice şi răspîndirea uneĭ culturĭ serioase care să le lumineze mintea şi să le încălzească sufletul, iată ce trebue ţărănimeĭ.

Pe Ruşiĭ îĭ consideră ca fraţĭ aĭ noştri, căcĭ „cred tot ca noĭ, se închînă tot ca noĭ"; ba eĭ sunt şi mai bunĭ la Dumnezeŭ ca noi, căci Muscalii mereŭ se închină şi când bea şi când mănîncă, etc. Dacă li s'ar spune că Ruşii ne vor răul, staŭ miraţĭ fiind că „eĭ aŭ fost totdeauna cu noĭ".

Sătenii privesc armata ca „o mare belea" de care astă-zi nimeni nu mai poate scapa. Uniĭ însă pricep însemnătatea ei; toţi doresc ca termenul să fie mai scurt; concediile dese ce se daŭ de cît-va timp le fac

mare bucurie. Reducerea termenului la 2 ani cel puţin ar fi privită ca cel mai mare bine.

Despre traiul din armată aŭ o idee foarte rea. „Sînt bătuţi ca vitele de nişte grade nemiloase şi chiar de la început cînd ei nu ştiŭ nimic; sunt înjuraţi în chipul cel mai de rînd; traesc în sfîrşit foarte rĕŭ. Unii nu-şi mai vin în fire ani întregi, alţii se întorc slabi şi firavi. Cînd e vorba de tabără açolo e grozăvie, acolo-i prăpădeşte în 2—3 luni pe recruţi, si fiori îi apucă pe bieţii flăcăi cînd pleacă la tabără".—Dar s'aŭ obişnuit cu acest traiŭ, nu li se mai pare aşa de grozav ca mai nainte; acum îl privesc ca ceva de care nu poţi fugi şi deci trebue să înduri.

Le place însă mult hainele din armată şi cu ele se fălesc flăcăi cînd vin acasă. „Ş'apoi e bună armata, că mai vede şi el multe, aude multe, îl face să mai cunoască ţara, în sfîrşit îl face om, îl scoate la fel. Numa de n'o fi prost de tot, că n'are ce să-i facă".— Să sperăm că cu timpul ţĕranii vor avea altă idee despre cea mai importantă instituţie a ţărei, despre armată.

Din tot acest ultim capitol reese un lucru foarte interesant că ţĕranul zace în ignoranţă de şi avem şcoli frumoase, învĕţători etc. Si această ignoranţă îl omoară pe el ca individ şi e ŭn pericol pentru neamul romănesc care are de înfruntat multe în viitor. Dintre toate suferinţele lui, asta-i cea mai mare şi pentru vindecarea ei trebue să muncească într'un mod cinstit ori-cine îşi iubeşte ţara.

PETRU V. GRIGORIU

Vox Clamantis in deserto...

Încă din anticitate, prin a veacurilor ciață,
De cînd omul are suflet și această lume, viață,
Pururea din gură'n gură trece crudul adevĕr
Că prin întuneric sboară ca un fir ușor de pĕr,
A norocului zeiță, o nălucă speriată,
De ceĭ bunĭ grozav râvnită și grozav la ochĭ legată
De rușine, să nu vadă pe ceĭ proștĭ și ferícițĭ,
De ea singură de mînă dușĭ, păzițĭ, călăuzițĭ.....
Daca nedreptatea este pe pămînt stăpînitoare
Și maĭ toată omenirea roabă ieĭ, și strănsă'n ghiare,
Geme despletită, plînsă, prin a veacurilor dungă,
Fără tihnă și nădejde la un capăt să ajungă....
Dungă de durerĭ brazdată și de lacrimĭ inrodită!
Dacă o așa zeiță surdă, mută și orbită,
Duce sub aripĭ pe prostul fără drept și conștiință,
Pe prostimea cea trufașă tîrîind'o cu credință
Că ieĭ se cuvine partea de traiŭ bun și fără muncă,
Că din cer menire are, de la Dumnezeŭ poruncă
Să culeagă'n drumul viețeĭ floarea fericireĭ sfinte,
Dînd în lăturĭ și la umbră pe cel vrednic și cu minte;
Că prin aur prostul poate să răscumpere de toate,
Talent, dragoste, virtute, boerie și palate....
Că el singur are drepturĭ, că el singur este omul
Ca să guste cu nesațiu și să rumege din pomul
Cel oprit al voluptățeĭ s'al plăcerilor lumeștĭ,
Că pe el, tu, sărăcime, eștĭ constrînsă să'l slăveștĭ,
Căcĭ cu mînele 'nclestate ține pînea și cuțitul,
Și n'aruncă din prisosu-ĭ, nimic, nicĭ chiar din uritul

Care'l copleşeşte'n suflet; nimic, fărmăturĭ sau scrum,
El nu lasă ca să cadă, jos, saracululuĭ din drum....
Inima'ĭ de tigru încă n'a spus poftelor : destul!
Cu desgust privind flămîndul, el, îmbelşugat sătul!
La ospăţul strîmt, în care cel sărac nu'şĭ are locul,
Îmbuibatul sus tronează, întrebîndu-se, norocul
Sau talentul seu il face să stea în a meseĭ frunte?
Sau că are suflet darnic, crier, care să înfrunte
A noroduluĭ părere despre el, făcîndu'şĭ cruce
Dace va putea şi'n groapă lada luĭ cu aur, duce,
S'o ascundă'n fund acolo şi s'o i-a sub cap, drept pernă
În sicriu, sub tidva-ĭ seacă, în prăpastia eternă!....
Dacă cumpăna dreptăţeĭ de-o femee e purtată,
Ce la ochĭ, ca şi norocul, stă de miĭ de anĭ legată;
Dacă este ca dreptatea şi norocul să stea orbĭ,
Şi cel horopsit de soartă pradă jalnică la corbĭ......
Dacă-ĭ judecat în silă cel obijduit, orbeşte,
Bucuriile vieţeĭ cel chiabur le cotropeşte!!
Căcĭ bogaţiĭ ceĭ netrebnicĭ, maĭ toţĭ proştĭ, puţinĭ la număr
Subjug lumea, stînd calare pe a norcululuĭ sfînt umăr!
Dacă turmele's mînate nu cu mintea, ci cu palma,
Şi merg toate'n labirintul fără şir normal, de-avalma;
Glasul suferinţeĭ, glasul celuĭ mic, e stîns, nu'ĭ viu,
Nu'ĭ de cât cel maĭ zadarnic glas ce strigă în pustiu....
Dacă omenirea este un spasmotic iarmaroc,
Şi talent, cultură, suflet, slugĭ tocmite. la noroc.....
Apoĭ, în această lume sunt fiinţĭ şi cu iubire,
Care au in piept ascunse comorĭ de compătimire
De seimeniĭ lor, de omul şters, înlăturat, sfios,
Dé cel osîndit de soartă, singur şi cu chip duios,
Care stă răzleţ, gîndeşte, tace astă-zĭ, tace mâne,
Şi aşa tot maĭ departe sarbed.... moare, fără pâne,
Cu'n suris amar pe buze, ultimul, ce comedia
Omenească'ĭ dă,—tot crudă!—să'ĭ grăbească agonia!!...
Oameniĭ de bine însă au creat o alta zină,
O zeiţă maĭ umană, maĭ adevarat.... divină;
Smulgând vălul negru care dă noroculuĭ. orbirea,
I'aŭ pus drept în faţă goală şi întreagă, omenirea!
Au creat ieĭ Caritatea, o zeiţă, o femee
Cu ochĭ dulcĭ şi bunĭ de înger şi în crier cu scîntee
De un geniu mare, falnic, zburător peste hotare,

Ducînd vestea că în țară Caritatea e un soare
Ce lumina dă, căldură, nu orbește ca norocul;
Din cap dă înțelepciunea și din inimă tot focul
Tuturora de-opotrivă; dă la fie-care partea,
După cum i-a fost în lume de ursită scrisă cartea....
Caritatea este vie, tip curat și omenesc;
Nu'ĭ vedenie; ea umblă printre oamenĭ ce-o slăvesc;
Inima'ĭ e-atât de mare în cât poartă țara'ntreagă!
Graiŭ de serafimĭ ea are și romînilor e dragă!
Ochĭ albaștri ca seninul unuĭ cer senin de vară
Ard sub fruntea'ĭ genială ca luceafărul de sară;
Părul de argint în care fie-care fir de pĕr
E o lacrimă a țăreĭ și al minteĭ adevĕr!...
Cu zimbirea dragalașă, gata vecinic să grăiască
Cînd mîngîitor, cînd jalnic într'o limbă îngerească!
Vecinic e surizătoare, vecinic spre frumos și bine
Sufletu'ĭ s'avîntă falnic, plin de însușirĭ divine!
Și pe unde trece, lasă, sufletelor chinuite,
Inimilor recĭ, de piatră, gîndurilor amorțite,
Alinare, viață nouă! Privind generos de sus,
Jos, la omenire, pare chipul mameĭ luĭ Isus!

. . . .

Voĭ, cu sacul plin de aur și cu inima de ghiață,
Cu ochĭ aspri, storșĭ sub fruntea tot posomorîtă, creață
Și socotitoare'n gîndurĭ, fața galbănă. hursuză,
Voĭ, ce nu știțĭ ce'ĭ zimbirea și cuvîntul blînd pe buză,
Ca să nu vă ardă'n pungă și de frică să nu dațĭ....
La Icoana carităţeĭ, colo, sus, vă închinațĭ!
Voĭ, ce stițĭ ce'ĭ sărăcia, căcĭ săracĭ ațĭ fost întâĭ,
Cînd ațĭ pus picioru'n lume, pribegĭ, fără căpătâĭ,
Nu uitațĭ că țara-ĭ bună! Fițĭ maĭ bunĭ. maĭ patrioțĭ!
Sărăcia e obștească și tot una pentru toțĭ....
Tu, popor! de-acum să'țĭ fie inima tot maĭ senină,
Căcĭ la tine'ĭ caritatea și poetă și regină!
Bietuluĭ romîn să-ĭ pară maĭ ușoară sărăcia,
Căcĭ sublima caritate stă pe tron în România!....

DARI DE SAMA

LA VALACHIE

par Emmanuel de Martonne.

(Urmare şi sfârşit).

DUNAREA

Cu studiul Dunăreĭ împărţit în treĭ capitole: *valea, regimul apelor* şi *viaţa pe Dunăre*, d. de Martonne închee consideraţiunile fisice asupra roluluĭ Valahieĭ. Intre capitolele consacrate bătrînuluĭ fluviu şi conclusia întregeĭ sale lucrărĭ, autorul întră puţin şi 'n domeniul etnic şi economic al ţăreĭ.

Valea Dunăreĭ. Origina aceste văĭ stă legată de întreaga evoluţiune care a determinat ridicarea Carpaţilor şi alcătuirea reliefuluĭ Valahieĭ actuale [1]). Acea ce însă pare ipotetic, este *forma primitivă a văeĭ*: a fost ea de la început *o falie*, anterioară deschidereĭ *Porţilor de fer*, saŭ o simplă *vale sinclinală*, prefăcută în falie în urma deschidereĭ acelor Porţĭ?

După felul cum se opiniază asupra ridicăreĭ munţilor Carpaţĭ, s'ar putea adopta una saŭ alta din aceste două ipoteze, saŭ chiar ambele combinate. Uniĭ geografĭ, în frunte cu L*apparent*, susţin că Carpaţiĭ s'aŭ ridicat *cu încetul*, decĭ prin o sforţare treptată, care a adăugat cîte o nouă curbă de nivel la altitudenea sforţăreĭ

1) Revezĭ Arhiva No. 1 şi 2, pag. 59.

precedente. Straturile trecînd de la posițiunea orizontală de până atuncĭ, la acea oblică, ș'aŭ creat o linie de echilibru în timpul acesteĭ schimbărĭ de posițiune; în acea linie se cumpăneaŭ cu părțile lor inferioare, pe măsură ce părțile lor superioare se ridicaŭ: astfel s'a schițat *o vale* paralelă cu șirul Carpatic și datorită luĭ—o vale *sinclinală simplă.*

Dacă Carpațiĭ s'aŭ ridicat *de-odată*, în massă, sigur că o sforțare atât de puternică a sdruncinat echilibrul straturilor, producînd faliĭ și scufundărĭ de teren printre ele; se poate ca forma primitivă a văeĭ să fi fost acea a uneĭ faliĭ.

Anterioară saŭ posterioară Porților de fer, existența uneĭ faliĭ în cursul Dunăreĭ inferioare, s'a constatat de către Cobălcescu întâĭ, și maĭ apoĭ s'a dovedit atît prin cercetărĭ făcute asupra straturilor exterioare, marginașe văeĭ actuale, cît și prin sondage[1]). Presența terenurilor cretacee pe stînga fluviuluĭ în platoul Mehedințĭ și între *Giurgiu-Çernavoda;* pe dreapta în tot lunguĭ maluluĭ sîrbo-bulgar—identitatea structureĭ lor, dovedesc că formaŭ odinioară o singură pînză până falia s'a croit, despărțind straturile [2]). Vechiul eĭ drum ar corespunde uneĭ liniĭ dusă între *T. Severin-Giurgiu-Cernavoda.* Din acest talweg primitiv, Dunărea nu ocupă de cît porțiunea până la *T. Severin,* și maĭ la vale de la *Giurgiu* la *Cernavoda*; în tot restul cursuluĭ o găsim îndepartată de el spre sud-vest și sud. Urma talweguluĭ primitiv *T. Severin-Giurgiu* a fost astupată de *loess,* iar malul de atuncĭ al apeĭ (rîpa stîngă a falieĭ) a dispărut, fie printre colinele inferioare ale Valahieĭ, saŭ printre terasele de la poalele lor. Astăzĭ, cînd talwegul Dunăreĭ revine în discuție cu ocasia delimităreĭ din noŭ a fronliereĭ romîno-bulgară, putem constata cît de prielnică a

---

1) Mărculescĭ-Baragan de *Alimănișteanu.*

2) Atuncĭ a căzut porțiunea de teren, astăzĭ numită *pl. Mehedințĭ,* la nivelul obișnuit șesurilor. Ridicarea sa la altitudenea de platoŭ, poate să fie și o *exondare* posterioară, cum susține autorul, dar se poate ca această altitudene să nu fie de cît faptul adînciriĭ continuĭ a văeĭ dunărene, care determina, la rîurile ce scaldaŭ cîmpia, o erosiune puternică și decĭ o adîncire și a văilor lor pentru a se putea pune în contact cu noul lor nivel de bază. Față cu aceste văĭ scobite, porțiunea dintre ele a rămas *sus,* ca un platoŭ.

fost pentru țara noastră deplasarea fluviuluĭ, mărindu-ne teritoriul în paguba Bulgarieĭ, și înzestrînd Valahia cu o nouă zonă de relief: *terasa dunăreană* [1]), domeniul mareluĭ fluviŭ, (10 kilom. lățime) lumea luĭ.

Acest domeniŭ și l-a prelucrat fluviul, potrivit activitățeĭ sale în erosiune și mîlire. Erosiunea Dunăreĭ a sporit odată cu deschiderea Porților de fer, care aŭ adus fluviuluĭ primitiv oriental plusul de ape și repegiunea curentuluĭ din strîmtoare.

Deschiderea acesteĭ strîmtorĭ s'a întîmplat pe la începutul perioadeĭ quaternare – conchide autorul, din expunerea osebitelor părerĭ ale geologilor modernĭ, ca: *Peters, Tula, Halavats* etc. Inainte de acest timp, Carpațiĭ și Balcaniĭ se împreunaŭ într'un istm puternic, care despărțea pe toată distanța actuală, *Baziaș-Vîrciorova,* două basenurĭ: unul apusan, numit al laculuĭ *panonic,* altul răsăritean: golful măreĭ terțiare saŭ basenul romîno-bulgar de astăzĭ.

Lacul *panonic* ocupa tot șesul actual al Ungarieĭ, depresiune ce se crease în urma ridicăreĭ ultimelor ramurĭ ale Alpilor Orientalĭ. Apele sale parte isbucniseră în afară odată cu scufundarea terenuluĭ, parte eraŭ tributul rîurilor ce se coboreaŭ de pe înălțimele mărginașe.

Basenul răsăritean suferea transformarea din maritim în fluvial, prin ridicarea continuă a funduluĭ și accentuarea depresiuneĭ longitudinale care primea treptat ultimele ape marine ce se maĭ prelingeaŭ de pe suprafețele acum înclinate. Aceste ape încă se transformaŭ din sarate în dulcĭ, prin tributul adus de rîurile carpatice, isvorîte din ghețarĭ. Acestor rîurĭ d. de Martonne le dă un rol de căpetenie în faza primitivă a formăreĭ fluviuluĭ, și anume d-sa crede că fie-care din afluențiĭ actualĭ aĭ Dunăreĭ, *Argeș, Olt, Jiu, Cerna,* (în ordinea cităreĭ) aŭ putut servi mareluĭ fluviŭ drept curs superior, pe măsură ce depresiunea longitudinală (cursul inferior) se croia mereŭ spre vest, odată cu ridicarea și scurgerea terenurilor din această parte; așa că, fie-care

---

1) Harta „La Valachie et l'arc carpatique méridional prelucrată după *Iannescu* și *institutul geografic militar*, face să reiasă admirabil de limpede cuprinsul acesteĭ teraso cît și toate celelate zone de relief a țăreĭ.

rîŭ trecea de la rolul de *tête de source*, la acela de afluent al Dunăreĭ răsăritene, cu cît albia acesteia *suia* spre vest. Cînd *Cerna* a ajuns a fi la *tête de source*, n'a întîrziat nicĭ acțiunea care a legat fluviul răsăritean de basenul occidental.

Centrul de gravitate al acestuĭ basen pare să fi fost în unghiul sud-estic al laculuĭ panonic, unde încrucișarea munților și adîncimea apelor, aŭ pricinuit și un maximum de presiune. Acest maximum dă loc uneia din cele treĭ ipoteze ce se ridic pentru a explica cum s'aŭ pus în comunicare cele două basenurĭ:

I. *Ruperea stîncelor sub presiunea apelor laculuĭ* (Tula, Halavats).

II. *Scurgerea laculuĭ pe valea unuĭ afluent al săŭ occidental, captat de Cerna*, pe atuncĭ *tête de source* al Dunăreĭ răsăritene (Peters).

III. *Deschiderea uneĭ faliĭ prin dislocarea stîncelor* de la baza istmuluĭ [2]). (Iannescu).

Din aceste treĭ ipoteze, admisibile ar fi două, cea d'ântăĭ cu cea din urmă. Dacă luăm în considerare poziția relativă a celor două basenurĭ, și deosebirea de nivel ce există în deobște între un fund de lac, maĭ ridicat ca fundul uneĭ mărĭ, lacul panonic s'a putut lesne scurge în depresiunea estică, fără să maĭ fi fost nevoe de „viguroasa Cerna". Descarcarea însă a apelor laculuĭ în basenul răsăritean nu s'a putut efectua numaĭ prin simpla lor presiune asupra istmuluĭ fără ca să fi fost precedată de o desbinare a acestuia [3]), care a îngăduit scurgerea, iar maĭ apoĭ, erosiunea a continuat și lărgit ruptura primitivă. In favoarea acestor două ipoteze combinate vine următorul fapt: să știe că până acum cîțĭ-va anĭ trecerea Porților de fer era periculoasă pentru plutire din cauza *rapidelor* puternice ce sbuciumaŭ apele fluviuluĭ. Rapidele sunt, dacă ne-am putea exprima astfel, *cascade prăbușite*. Cînd pragul peste care se aruncă o cascadă, cade surpat de ape, potopul de unde ce acest prag sus-

---

1) Stagnarea apelor a lucrat, prin *infiltrare* asupra stîncelor de bază, care s'aŭ *năruit*, aducînd. după ele prăbușirea istmuluĭ. (L. X).

2) Rezultat al uneĭ mișcărĭ tectonice.

3) Prin surparea stâncelor de bază, fie prin acțiunea tectonică saŭ prin infiltrarea apelor.—Nota 1, p. 4.

ţinea de-asupra văeĭ, să prăbuşeşte în ea, urmînd a curge cu aceiaşĭ iuţeală în spaţiul restrîns. Rapidele Porţilor de fer, acum distruse, dispărute, aŭ fost ultima rămăşiţă a „Niagarelor prehistorice“ prin care lacul panonic s'a scurs în Dunărea răsăriteană.

Intre Porţile de fer şi *Galaţĭ* [1]), Dunărea presintă caracterele propriĭ unuĭ fluviŭ în întreaga luĭ desvoltare de la isvor spre gură—ceea ce îndreptăţeşte părerea d-luĭ de Martonne de a se aplica Dunăreĭ valahe subdiviziunea în: curs *superior*, *mijlociŭ* şi *inferior*. Prima secţiune cuprinde fluviul de la intrarea în ţară până la *Calafat* saŭ *Bistreţ* [2]), în care parte, repegiunea curentuluĭ hotărît de volumul apeĭ şi de strîmtoare—puterea erosivă superioară aceleĭ de mâlire, daŭ Dunăreĭ aspectul uneĭ ape la începutul carriereĭ sale. De la *Bistreţ* la *Calaraşĭ*, curentul maĭ potolindu-se, permite pe lîngă erosiune şi mîlire; ambele acţiunĭ se cumpănesc în acest curs. De la *Calaraşĭ*, prin *Baltă*, trece cursul inferior, caracterizat prin lenevirea curgereĭ, inundaţiunĭ şi acţiunea de mîlire predomnitoare.

In expunerea particularităţilor propriĭ acestor secţiunĭ, autorul pare că pîndeşte fie-care mişcare a fluviuluĭ, urmărind fază cu fază toate transformările ce se petrec în terasa dunăreană sub acţiunea cînd creatoare, cînd distrugătoare a apeĭ „Ici, il n'est plus question de retrouver les traces d'un balancement régulier [3]) du lit fluvial; les transformations sont trop rapides et trop multiples. Toute boucle [4]) recoupée est destinée à devenir une lagune plus ou moins arrondie. C'est d'abord une pièce d'eau en forme de fer à cheval, puis un lac avec une grande île, puis la dégradation des berges continuant sous l'action du vent qui pousse les eaux du courant qui se précipite dans son ancien lit [5]). Au moment des crues, l'île est peu à peu rongée, les profondeurs le long de l'ancienne rive concave se comblent et le dernier stade de cette métamorphose donne une vaste

---

1) Restul cursuluĭ şi Delta nu intră în cadrul lucrăreĭ.
2) J. Dolj.
3) Particular cursuluĭ mijlociŭ.
4) O cotitură a albieĭ.
5) Cotitura.

lagune à fond plat". Şi pe cînd, în *Baltă*, apele stagnează din lipsă de clină, în cursul superior se întîmplă contrariul: braţele vechĭ ale Dunăreĭ, insule, lacurĭ, părăsite de ea prin deplasarea-ĭ spre vest şi sud-vest, după ce trec şi ele prin osebite faze, sfîrşesc prin *a se usca*, unificîndu-se cu cîmpia, odinioară împestriţată de ele. Aice, valea adîncă a Dunăreĭ îndeamnă spre ea toată scurgerea, şi se produce astfel drenajul şesurilor [1].

Secţiunele propuse în cursul Dunăreĭ inferioare de către d. de Martonne, amintesc o foarte originală comparaţie făcută de marele geograf american Dawis, între aspectul fie-căreĭ secţiunĭ şi vîrstele omuluĭ. Cursul superior e ca vîrsta tinereţeĭ, vioiŭ, sburdalnic şi nehotărît în cale-ĭ; maĭ mult distrugător de cît creator: aşa pare Dunărea reîntinerită prin plusul de ape şi iuţala curentuluĭ ce-ĭ vin din strîmtoarea Porţilor de fer. In cursul mijlociŭ ca şi 'n maturitate, se maĭ potoleşte sburdălnicia, şi dacă apele se maĭ abat cînd în dreapta cînd în stînga talweguluĭ principal, tot acesta conţine maximul undelor. Iar cel inferior, ca vîrsta bătrîneţeĭ: fluviul abia se tîrîe spre varsare, nu maĭ are putere de cît în inundaţiĭ, se lasă cuprins mereŭ de nisipul şi mîlul care-l îngreoae, apa pare că stă, ca un monstru adormit, în vreme ce micĭ gîrle tăcute şi repezĭ cată să maĭ reînvie de la un braţ la altul, de la o lagună la alta, monotonia cariereĭ sfîrşite.

Regimul apelor Dunăreĭ şi a afluenţilor săĭ valahĭ, autorul nu l'a putut stabili de cît pe baza puţinelor şi nu de mult făcute, observaţiunĭ asupra fluviuluĭ în cîte-va puncte principale ale albieĭ sale [2], a lucrăreĭ d-luĭ *Chiru* [3] şi a hărţilor hidrografice ale ministeruluĭ de lucrărĭ publice. Lipsurile saŭ aprecierile exagerate, d-sa le-a corectat după calcule personale, saŭ după felul de a procede în asemenea materie, al luĭ *Penk* [4]).

Regimul uneĭ ape curgătoare stă în creşterea şi

1) Sesul *Flămîndeĭ*, jud. Mehedinţĭ.
2) Toate datele privitoare la Dunărea, după *Hepites*.
3) „Canalisarea rîurilor şi irigaţiunĭ".
4) „Die Donau".

scăderea voluinuluĭ său sub influenţa a doĭ factorĭ principalĭ: *climatul* şi *afluenţiĭ ce îĭ primeşte* – iar regimul acestora maĭ este determinat şi de relieful zonelor ce strebat.

Dacă Dunărea ar începe la Porţile de fer, regimul apelor sale ar fi înfluenţat numaĭ de climatul continental şi de tributul afluenţilor din acest basen. Dunărea însă, de la origină şi până la mare, străbătînd zone de climat diferit, şi afluenţiĭ saĭ regiunĭ osebite ca relief, regimul fluviuluĭ se va resimţi, prin Porţile de fer, de regimul propriŭ basenuluĭ seŭ occidental.

Pe cînd în răsărit, maximum al apelor vine în lunile de primăvară, cu topirea zăpezilor şi ploilor propiĭ acestuĭ anotimp — în apus, sporirea apelor începe abia prin Iunie pentru regiunile alpestre. Afluenţiĭ alpinĭ aduc în Dunăre, în acest timp, un enorm contingent de apă, care trece în fluviŭ cu o iuţală proprie, independentă de aceea a curentuluĭ fluvial, avînd aspectul unuĭ *val de flux* care înaintează în senzul curgereĭ, şi a căruĭ repegiune nu este zădărnicită de cît de distanţă. „Le retard du maximum *d'Orşova* à *Brăila* marque la vitesse moyenne de propagation de l'onde qui met plus d'un mois à parcourir ces 800 kilomètres". Acestuĭ val urmează altele la intervale tot maĭ scurte, porivit sporuluĭ ce-l dă topirea zăpezilor şi a gheţarilor din Alpĭ, saŭ ploile de vară propriĭ basenuluĭ Austro-Ungar. Valul întâĭ vesteşte inundaţia, care iea proporţiĭ marĭ cînd, val peste val scot Dunărea din albie şi o împrăştie pe întreaga eĭ terasă, pricinuind şi revărsărĭ parţiale ale rîurilor, la punctele de confluenţă, pe unde pătrunde *preaplinul* dunărean.

D-l de Martonne sustine că numaĭ acest flux occidental hotăreşte creşterea şi revărsarea fluviuluĭ, şi nu afluenţiĭ, aĭ căror debit neregulat, nesigur şi mic [1]) n'ar putea pricinui un plus de apă atît de enorm [2]).

---

1) Toate rîurile valahe la un loc *500 mc. pe sec.*

2) Debit Orşova *4800 mc.* pe sec. nivelul medţŭ.
„ T. Severin *10307 mc.* „ „ în timpul trecereĭ valuluĭ (Hepites);
„ Brăila *5000 mc.* „ „ nivelul mediŭ; *puţină diferenţă faţă cu Orşova, după ce a primit atîţĭ afluenţĭ.* Părerea autoruluĭ asupra roluluĭ şters al afl. în creşterea fluviuluĭ pare justificată. *(L.X.)*.

Cînd perioada topirei zăpezilor şi a gheţarilor alpestri s'a terminat, Dunărea începe să scadă, şi dacă are intermitenţe de creştere, apoi numai ploile din basenul austro-ungar le hotăreşte. Influenţa rîurilor carpatice asupra regimuluĭ fluvial maĭ lesne se poate constata în perioada de scădere a apelor sale, cînd valul fluxuluĭ lipsind, nivelul fluviuluĭ nu maĭ este influenţat de el, păstrează oare-care statornicie, care nu-ĭ tulburată de cît de regimul afluenţilor seĭ.

Aceştĭ afluenţĭ reflectă, în regimul lor, climatul continental şi amestecul ce-l are şi relieful. Cercetînd unul din eĭ, bună-oră Jiul, vom avea deslegarea şi pentru ceilalţĭ, cu micĭ deosebirĭ, după cum rîul drenează o regiune maĭ mult muntoasă (*Jiul*, *Oltul*, *Argeş*) saŭ o regiune plană (*Ialomiţa*, *Buzeŭ* etc.).

In cîmpie, desgheţul şi topirea zăpezeĭ fiind maĭ timpuriĭ, *Jiul* îşĭ umple apele văeĭ sale inferioare şi prinde reserve, în timp ce partea superioară stă încă încleştată de ger în regiunile înalte. — Prin Maĭ, Jiul îşĭ maĭ ese odată din albie, căcĭ desgheţul care ie maĭ tîrziŭ prin părţile muntoase, îĭ aduce un noŭ prisos de ape pe văile afluenţilor seĭ de munte ca: *Tismana*, *Motru*, *Gîlort*; — şi-n fine ploile, de vară încă maĭ pot pricinui o descărcare. — Nicĭ toamna Jiul nu e cu nivelul căzut, căcĭ afluenţiĭ săĭ hrănindu-se în cea maĭ ploată regiune a ţăreĭ, *Oltenia* de *N.* *şi* *N.E.* îĭ întreţin nivelul până chiar prin Decembrie. Ca consecinţă, tot de atîtea orĭ se va ridica şi nivelul Dunăreĭ la confluenţă, saŭ de la o confluenţă la alta. Pe cînd ploile repezĭ, urmate tot de o atît de repede mistuire a apelor, vor pricinui revărsărĭ parţiale ale afluenţilor fără ca Dunărea să se resimtă. După cum se vede, cînd Dunărea nu-şĭ primeşte fluxul de ape occidental, de la afluenţiĭ săi puţin lucru primesce — un debit care n'o influenţează în întregime, şi care este supus la toate fluctuaţiunile propriĭ unuĭ climat stepic, cum este acel ce dominează pe tot cursul inferior al rîurelor carpatine — decĭ pe tot lungul Dunăreĭ valahe.

Dacă rîurile carpatice nu aŭ asupra regimuluĭ Dunăreĭ decît o înrîurire mărginită, aŭ însă un rol de că-

petenie în deplasarea albieĭ sale: mîluluĭ adus de ele şi depus la gurĭ, în timpul revărsărilor, se atribue, pe de-o parte deplasarea acestor gurĭ, saŭ subîmpărţirea lor, iar pe de alta, împingerea fluviuluĭ spre sud, strămutarea talweguluĭ[1]). „Presque toutes les rivières ont une tendance a former ainsi des bancs qui peuvent arriver á changer complètement la position de l'embouchure[2]).

Viaţa pe Dunăre este monotonă ca aspet, însă foarte activă şi variată în ascunsurile eĭ. Vegetaţiunea specială regiunilor amfibiĭ cum este în deobşte terasa dunăreană, ascunde în desişurile sălciilor, a răchiţilor, stufaruluĭ şi a păpurişuluĭ, o lume întreagă de paserĭ şi peştĭ, atît de variată în speciĭ, încît dovedeşte pe deplin intermezul ce-l ocupă Valahia, şi 'n special regiunea dunăreană, între cele două climate estreme: continental şi mediteraneŭ. Tot ce se rapoartă la cercetarea (pe scurt) a acestor speciĭ, autorul le iea din lucrările d-lor Grecescu şi Antipa[3]), saŭ din comunicarĭ inedite.

Regimul Dunăreĭ stabileşte un regim şi-n pescuire, care se face cu preferinţă după retragerea apelor marĭ (toamna), în timp cînd mlaştinele reîntorc Dunăreĭ saŭ afluenţilor săĭ din cîmpiĭ, plusul de ape, prin *gîrle*. Autorul descrie osebitele metode de pescuire obicĭnuite la noĭ — cantitatea enormă de peşte ce se estrage, risipa ce se făcea înainte de acest produs al ţăreĭ, şi cum, prin înfiinţarea unuĭ serviciŭ de supraveghere sistematic, s'a stavilit răul şi s'a asigurat un venit mare ţăreĭ; de sigur mare dacă considerăm că numaĭ dintre *Calaraşĭ* şi *Brăila* se încasează de pe vînzarea peşteluĭ *94.000 leĭ*, şi din întreg domeniul *Brăileĭ* 300.000. Totuşĭ instalarea populaţiuneĭ pescarilor nu este de cît provisorie în a-

---

1) Asupra acesteĭ deplasărĭ osebite idoteze:
Loczi şi după el d. *de Martonne* crede a căuta cauza în natura puţin resistentă a terenurilor scăldate de fluviu. Admite şi influenţa rîurilor carpatice.
Bauer şi după el *Suess* şi *Inkey*, atribue mişcăreĭ de rotaţie a pămîntuluĭ aluvionarea ţermuluĭ stîng al fluviilor din emisferu boreală, lovindu-se de acest ţerm.
Schweiger von Lerchenfeld o atribue vînturilor de N. şi N.E.
2) Jiul la 1879 şi-a strămutat gura cu 15 kilometri spre est.
3) „Studiŭ asupra pescuituluĭ".

ceste locurĭ, şi cît se poate de nesigură, supusă fiind capriciilor mareluĭ fluviŭ. Definitivă ar fi cînd, pe lîngă pescuit, ar putea să-şĭ maĭ asigure şi un alt isvor de traiŭ: cultura pămîntuluĭ şi creşterea vitelor — dar cu toată excelenta calitate a soluluĭ, aceste ocupaţiunĭ sunt ca *un défi jeté au fleuve*, făcute la *noroc*; de vor fi saŭ nu, ferite de inundaţiile neaşteptate. Pentru aceste motive nu se dă interes agricultureĭ decît dincolo de terasa dunăreană, în şesul propriŭ zis al ţăreĭ. Aice se observă aglomeraţiĭ marĭ rurale, sate de 1000—3000 şi maĭ bine locuitorĭ [1]), ţinîndu-se lanţ saŭ împrăştiate, pe cînd în locurile mlăştinoase, biete cîte-va cătune sărăcăcioase ocupă locurile pe care se ridicaŭ, poate, odinióră, locuinţele *pe pilotis* despre care scrie *Herodot*. In aceste locuinţe, făcute din crengar împleticit saŭ de pămînt bătut acoperite cu stuf, se adăpostesc uneltele pentru pescuire, saŭ se prepară peştele în vederea consumaţiuneĭ interioare şi a exportuluĭ. Exportul, de şi are o destul de mare vechime (XVI sec), totuşĭ n'a luat un avînt decît de la deschiderea porturilor, care aŭ stabilit astfel un trafic regulat. Desvoltarea porturilor stă în legătură cu desvoltarea căilor ferate, care aŭ adunat către acelaş debuşeŭ, produsele zonelor deosebite ale aceluiaş basin carpatic, iar regularea Porţilor de fer a deschis maĭ largă zarea Occidentuluĭ spre mănoasa noastră ţară, desvoltînd acolo interesul pentru bogăţiile noastre economice, şi dîndu-ne în schimb, lustrul civilisaţiuneĭ.

Etnografie. Enumerînd naţiunile conlocuitoare cu Româniĭ din Valahia (total: 3.800.000 loc.), d. de Martonne consacră fie-căreia câte-va date, fie asupra origineĭ, saŭ asupra moduluĭ de traiŭ care le caracterisează. Revenind la Românĭ, D-sa reproduce toate părerile, discuţiile, ce s'aŭ ridicat în jurul *origineĭ noastre* şi pare că şi D-sa ar tinde către *rösslerianism*; admite ca închegare a vestitelor polemicĭ, compromisul care stabileşte ca leagăn al formăreĭ naţionalităţeĭ romîne *Moesia Veche* (Macedonia), de unde viaţa de păstorĭ (o fază a evoluţiuneĭ sociale) a împins pe primiĭ străbunĭ spre

1) *Galiceă mare* 4158 loc. *Băilescĭ* 8,879. (J. Dolj).

Porţile de fer[1] peste care trecînd, aŭ populat Carpaţiĭ şi de aice, maĭ târziŭ, către sfîrşitul Veaculuĭ de mijloc, aŭ prins a se lăsa şi înspre şesurĭ. Prin transhumarea turmelor lor, păstoriĭ aŭ întreţinut şi înviorat continu seminţia romană, de la munte la cîmpie şi vice-versa.

Ca maĭ toate naţiunile moderne, naţiunea romînă este o plămădeală de osebite neamurĭ peste care s'a ridicat, contopindu-le, caracterul roman. Tenacitatea proprie caracteruluĭ roman s'a strecurat şi în naţiunea romînă, maĭ cu osebire în *Talpa ţăriĭ*, şi mulţămită aceşteĭ puterĭ, s'a putut păstra, printre veacurĭ, toate elementele etnice caracteristice naţiuneĭ noastre. Ţăranul romîn e greoĭ la schimbare, prepuelnic, neîncrezător, şi oare-şĭ cum fricos de a se despărţi de obiceiurile sale, ca şi cum s'ar înstrăina cu totul. Acesteĭ stărĭ de lucrurĭ se datoresce, pe de o parte trăinicia neamuluĭ — pe de alta, greutatea ce întimpină statul în încercările ce face de a scoate ţăranul din rugină, şi de a-ĭ îmbunătăţi traiul. Asupra acestuĭ traiŭ, d. de Martonne scrie două capitole, unul privitor la aşezarea ţăranuluĭ, altul la viaţa sa intimă şi viaţa sătească în genere.

Viaţa rurală - Satul. Ca semn doveditor de o comună conlocuire a primilor păstorĭ romînĭ — este *cătunul*[2], forma de grupare cea maĭ veche cunoscută în Macedonia (XV sec.), şi la noĭ, particulară regiunelor de munţĭ şi coline, care nu îngădue, tocmaĭ din cauza lipseĭ de spaţiurĭ întinse, o grupare maĭ mare. Raţiunea acestor cătune de a se aţine pe costişe, la intrarea văilor, dealungul acestora, cuprinde şi un principiŭ strategic ingenios : ca locurĭ de pîndă şi de prevestire, în cazul uneĭ năvălirĭ venită din jos. Potrivit regiunilor păduroase în care se adăpostesc, cătunele aŭ case construite din lemn, asemenea stînelor din creeriĭ munţilor.

Satul saŭ aglomerarea a maĭ multor cătune, este felul de grupare particular şesurilor şi, după cum isvoarele sunt împrăştiate saŭ nu, asemenea şi satul ţine de la olaltă, saŭ e risipit în maĭ multe cătune — Construcţia

1) Iată de ce Oltenia a fost maĭ mult şi maĭ de mult roman'sată.
2) Harta „Densité de la population calculée par régions naturelles „ mică gruparea medie pe cătun (sfîrşitul volumuluĭ).

caselor în deobşte reflectă predomnirea materialuluĭ de construcţie. In terasa diluvială, case de valutucĭ, de pămînt bătut, aruncat cu putere asupra ţesetureĭ de nuele care formează scheletul caseĭ, iar acoperişul de stuh, rare-orĭ de şindilă : căcĭ lemnul, pădurea, e atît de redusă în zona şesurilor, ca şi cînd ar lipsi cu totul. Pănă în 1892, *50.000* [1]) de bordee maĭ adăposteaŭ şi ele parte din populaţie—locuinţe în potriva cărora s'a ridicat indignarea generală, şi a ţinut, de la ocupaţiunea austriacă şi pănă astăzĭ, cînd tind să dispară. Nu maĭ e nevoe să insistăm asupra feluluĭ cum sunt împărţite locuinţele ţărăneştĭ, a strîmtoareĭ şi a lipseĭ generale de igienă.

In capitolul consacrat ţaranuluĭ romîn, d. de Martonne cată a degaja din personalitatea luĭ, partea datorită multipleĭ originĭ, de acea capatată sub influenţa mediuluĭ în care trăeşte. In adevăr că analisa autoruluĭ, bazată atît pe observaţiunĭ personale cît şi pe comunicărĭ, începe de la exterior şi merge treptat căutînd a pătrunde în mintea şi inima ţaranuluĭ, dacă nu de bună voia acestuia, cel puţin prin ajutorul mijloacelor sale de expansiune: petrecerile şi cîntecele [2]).

Portul cel maĭ adevărat romînesc, ar fi după d. de Martonne, acel purtat în munţiĭ Olteniеĭ, pe cînd în Muntenia este ca în Moldova, iar în stepele răsăritene aminteşte pe cel slav [3]). Frumuseţa şi bogăţia portuluĭ nu reflectă o stare materială totdeauna în acelaş raport : hrana, odihna şi zestrea caseĭ preocupă pe ţăran maĭ puţin ca înfăţişarea luĭ. Asupra feluluĭ de a se hrăni, autorul arată, în substanţă, cam ce alcătueşte hrana unuĭ ţăran, ce desproporţie între cheltuiala organică cerută de munca sa şi restituirea ilusorie a aceleĭ perderĭ, prin alimentaţiunea care astîmpără foamea fără a-l întări : totuşĭ aceasta nu împiedică creşterea populaţieĭ.

Caracterul seŭ, închis de obiceiŭ, nu se veseleşte de cît *în sărbătoare*, şi cu această constatare, autorul arată care sunt petrecerile ţăranuluĭ, întrunirele, jocurile,

---

1) Felix „Raport asupra igieneĭ regatuluĭ“.
2) Toate descrise după lucrările folkloristice ale luĭ *Marian, E. Sevastos, Şaineanu* etc.
3) Afară numaĭ dacă se găsesc cătune de emigranţĭ din alte părţĭ care-şĭ păstrează portul loculuĭ de baştină.

relevînd *atot-puternicia cîrciumeĭ* şi a *cîrciumaruluĭ*; prietenul, sfătuitorul, banca lor de scompt, misitul în afacerĭ etc.; în vreme ce preotul şi dascalul (învăţătorul) de şi respectaţĭ, nu aŭ aceiaşĭ înrîurire asupra spiritului lor.

Obiceiurile ţaranuluĭ la nuntă, înmormîntare, naştere, dar maĭ cu osebire acele de la nuntă, le arată că fiind asemănătoare, în foarte multe puncte, cu ale multor popoare în faza primitivă a desvoltăreĭ lor sociale; nu sunt, dacă am putea spune, de *invenţie romană*, dar pentru noĭ, care prin eĭ le-am moştenit, sunt un patrimoniŭ roman „Il y a là des usages antiques dont l'origine se perd dans les premiers âges de l'humanité, et qu'on retrouve chez les peuples les plus différents. Tel le simulacre d'enlèvement", şi maĭ departe conchide: „Le paysan valaque restera longtemps encore un être assez primitif, ni religieux, ni mystique; superstitieux devant la maladie, qui l'effraie plus que la nature, méfiant, dissimulé, humble, apathique en apparence, mais en réalité, insouciant et prodigue, vaniteux et grand parleur, observateur ironique, sensible au ridicule, aussi passionné dans ses haines que dans son amour, et toujours, quoiqu'on dise et qu'on fasse, invinciblement attaché à tout ce qui vient des ancêtres, qu'il s'agisse de coutumes pittoresques et d'usages curieux, ou d'habitudes de vie et de procédés de culture arriérés".

Viaţa economică a Valahieĭ este rezumată în două capitole: agricultura, în care arată pe ţaran şi pe cultivator în plină activitate rurală, şi industria.

Expunînd întinderea cultivabilă a soluluĭ Valahieĭ [1]), natura sa fertilă, zonele agricole care se adaptează zonelor de relief, bogăţia animală şi influenţa climatuluĭ, d. de Martonne face să reiasă caracterul eminamente agricol, atît al pămîntuluĭ, cît şi a predisposiţiilor ţaranuluĭ romîn. Aceste predisposiţiĭ nu numaĭ moştenirea le-a transmis, ci şi solul le inspiră; ca dovadă citează descoperirele făcute de d. Tocilescu [2]), în osebite puncte

---

1) Un tabloŭ comparativ (II) arată raportul între supr. samanată şi suprafaţa ocupată de fie-care cereală—după judeţe.

2) „Dacia înainte de Romanĭ".

ale țăreĭ, care mărturisesc vechimea ocupațiuneĭ agricole înainte de invasia romană.

Plantele de care se ocupă autorul maĭ mult, în acest capitol, sunt cele două de căpetenie: *Popușoiul* și *Grîul*. Felul cultivăreĭ lor, a stabilit de la sine o deosebire între terenurile lor producătoare, și această deosebire reflectă, în parte, și regimul proprietățeĭ noastre rurale.

Popușoiul, baza alimentațiuneĭ țaranuluĭ, cere maĭ multă umezeală, maĭ puțină îngrijire, maĭ resistent accidentelor climaterice—se cultivă orĭ unde, însă cu preferință în zona colinelor—este cereala ***proprietățeĭ micĭ*** (48°/o din suprafața samanată în cereale).

Grîuluĭ îĭ priește climatul stepic, cere și secetă și arșiță în perioada cultivăreĭ luĭ, condițiunĭ care le întrunește zona șesurilor; fiind și o plantă maĭ delicată ca popușoiul, sufere maĭ mult cînd accidente climaterice o întîmpină în toiul desvoltăreĭ. Cultivatoriĭ marĭ pot rabda o pierdere—țaranul nu poate fi lipsit de popușoiŭ; iată de ce grîul, cerînd o îngrijire maĭ sistematică, și cultivîndu-se maĭ cu osebire în vederea exportuluĭ—este cereala ***proprietățeĭ marĭ***[1]) (39°/o).

O anomalie se observă în ce privește raportul dintre cultivatorĭ[2]) și suprafețele cultivabile: proprietățile micĭ din zona colinelor, și 'n genere tot terenul cultivabil de aice, dispune de maĭ multe brațe, populațiunea fiind maĭ deasă; iar din acest prisos de muncitorĭ, parte se pot deda și la alte ocupațiunĭ agricole de cît cerealele, și anume: grădinăria, cultivarea prunilor[3]), a viilor etc. In șesurĭ, de cînd cu exploatarea Baraganuluĭ și a teraseĭ Buzeuluĭ. a tăereĭ pădurelor, s'a dat o întindere desproporționată terenuluĭ de cultivat față cu numărul muncitorilor—aceștia sunt absolut absorbițĭ tot timpul numaĭ de munca cîmpuluĭ, revenindu-le cîte 7—20 hectare de lucru, de fie-care, astfel că toate celelalte ocu-

---

1) Treĭ hărțĭ micĭ arată întinderea cultureĭ acestor două cereale, față cu suprața totală a țăreĭ, și cu suprafața cultivată cu cereale,—luînd ca termen de comparație *100 hect.*

2) O hartă mică, lucrată după *Crăiniceanu*, arată acest raport (p. 289).

3) „ „ „ „ „ *statistica agricolă*, arată proporția, pe județe a terenurilor cultivate cu prunĭ,

pațiunĭ sunt neglijate saŭ date în sama altora care îşĭ aleg cîte o specialitate: bulgariĭ grădinăria, mocaniĭ păstoria [1]). Lipsa de brațe aŭ căutat proprietariĭ marĭ a o împlini prin întroducerea maşinelor agricole, decĭ şi a sistemelor de cultură maĭ perfecționate, care ridicînd calitatea producțiuneĭ, asigură exportul, de şi d. de Martonne să tîngue că, atît în cultivarea cerealelor cît şi a tuturor celorlalte produse agricole ale țăreĭ, persistă încă o rutină şi o negligență în procedeurĭ, aşa că solul nu rentează atît cît ar putea fața cu calitățile sale inherente. „Il n'est d'ailleurs pas une branche de l'activité rurale au sujet de laquelle on ne puisse faire une remarque analogue. L'élévage est, nous l'avons vu, dans une situation moins bonne qu'on ne devrait s'y attendre. La fertilité proverbiale du sol, célébrée par tous les auteurs qui l'on décrite, est loin de trouver son expression dans la moyenne des récoltes".

Cultivarea vițeĭ şi a prunilor ocupă, în zonele înalte, timpul în care nu se pot face sămănăturĭ pe acolo; iar pasiunea locuitorilor pentru țuica [2]) *neigienică,* ar fi o consecință a împuținăreĭ şi scumpireĭ vinuluĭ în urma flagelului *filoxereĭ.* O hartă mică arată întinderea zoneĭ vițeĭ, deosebind centrele filoxerate şi replantate cu viță americană [3]); un tabloŭ (III) arată întinderea zoneĭ viilor înainte şi după filoxeră [4]).

Transformările industrieĭ, maĭ mult decît acele observate în agricultură, dovedesc de îndrumarea Valahieĭ spre progres şi civilizațiune. Pană acum treĭ-zecĭ de anĭ, în tot cuprinsul țăreĭ, în sate şi oraşe, industria era casnică şi primitivă, pe cînd astăzĭ, această industrie remîne hărăzită satelor, iar în oraşe cedează mereŭ pasul industrieĭ marĭ şi variate—tovarăşa progresuluĭ şi civilizațiuneĭ. Asta tranziție se observă în însuşĭ starea oraşelor: unele pe jumătate tîrguşóare, pe jumătate oraşe moderne; altele moderne cu totul.

---

1) Tabloul comparativ (I) arată, pe județe, numărul proprietarilor de vite, fața cu numărul total al capilor de familie. Tabloul rezumă cuprinsul hărților micĭ în număr de 4; (p. 283).

2) 788 distilăriĭ în jud. Prahova.
 297 „ „ „ Argeş.

3) După *Harta viticolă* de Nicoleanu.

4) „ Krupenski şi Nicoleanu.

Industria mare a luat avînt odată cu descoperirea şi punerea în exploatare *a petroleuluĭ*, astăzĭ unul din produsele minerale cele maĭ căutate; împreună cu *sarea*, constitue bogăţia de căpetenie a ţăreĭ [1]). Ambele aceste produse aŭ trecut de la exploatarea în mod primitiv, la acea sistematică: fîntînele şi hîrdaele pe scripţĭ, prin ajutorul cărora se pătrundea şi se scoteaŭ aceste bogăţiĭ, aŭ fost înlocuite prin maşinĭ cu vaporĭ saŭ cu aer comprimat, saŭ prin *sonde* pentru extragerea petroleuluĭ.

In condiţiile în care se exploatează sarea la noĭ, statul nu are de cît profitul brut [2]); nu cîştigă prin aceasta şi o clasă de industriaşĭ specialiştĭ, de oare ce prin condemnaţiĭ pe viaţă se lucrează.

Isvoarele de petroleŭ, care în deobşte se învecinează cu straturile de sare, aŭ devenit în ultimiĭ anĭ, centrele de căpetenie a industrieĭ exploatative la noĭ în ţară. Calitatea [3]) cît şi profitele multiple ce dă, pe lîngă importanţa sa ca materie de export, aŭ pricinuit şi la noĭ, ca odinioară în ţările auruluĭ şi argintuluĭ, curentul febril al cercetărilor, exploatăreĭ, rafinăreĭ, toate tinzind la o înavuţire cît maĭ repede. *Tot ce-ĭ pripit, nu-ĭ bun*—, cum s'a întîmplat cu multe din isvoare, care storcîndu-se continu de avutul lor—aŭ secat cu desăvîrşire.

Se impune decĭ şi aice o stavilă, cum s'a făcut şi cu exploatarea pădurilor—un sistem raţional, dar care nu s'a putut de o dată aplica de cît cu capital şi specialiştĭ străinĭ; şi se înţelege de la sine că din ţărĭ cu o veche industrie minieră trebuia să ne vină sistemul de exploatare. Astfel societatea *„Steaua Romînă"*, şi noua societate berlineză, căreia i s'a concedat de curînd de către stat, terenurile petrolifere—ne vor învăţa cum se face exploatarea, şi vom profita şi noĭ, după expirarea termenuluĭ concesiuneĭ, dacă isvoarele nu vor seca cu desăvîrşire până atuncĭ, de astă dată nu din cauza sistemuluĭ de exploatare, ci din aceea a prea îndelungateĭ vremĭ.

---

1) Celelalte produse minerale le citează numaĭ, cu micĭ observaţiunĭ, după importanţa lor.

2) 80.000 tone pe an din Doftana, Slănic, Ocnele marĭ, a 30—40 fr tona p. Serbia şi Bulgaria. 40 fr. tona p. Rusia. După analiza luĭ *Istrati*. sarea noastră ar fi superioară tuturor în calitate.

3) Superior petroleuluĭ din Canada, Bucovina, Caucaz.

După proprietatea pe care se găsește, petroleul se exploatează în două felurĭ: *primitiv* încă (fîntînĭ și găleți pentru extracțiune) cînd se află pe pămîntul unuĭ țăran saŭ al unuĭ mic proprietar. Rafinarea [1]) luĭ, afară de rafinăriile din *Bucureștĭ, Ploeștĭ, Buzeŭ*, tot în mod primitiv se face, și se debitează în comerț într'un chip aproape clandestin, de oare-ce nu se poate nicĭ opri, nicĭ controla, un petroleu periculos prin neeliminarea din el a materiilor vătămătoare. Exploatarea sistematică (*Cîmpina, Băicoĭ* etc.) constă în *fîntînĭ* (554) asupra cărora însă lucrează mașinĭ cu vaporĭ și aer comprimat, și *sonde* (28). Sondele aŭ asupra fîntînelor avantajul că produc în timp maĭ scurt, cantitate maĭ mare, dar aŭ și desavantajul, saŭ de a seca iute un isvor, saŭ de-a îngreuia transportul. „Telle la sonde No. 12 de la *Steaua Romînă* à Cîmpina, dont l'erruption dura plusieurs semaines, formant un lac de pétrole de plusieurs hectares, et, secouant au souffle du vent son panache de fumée à une hauteur de plus de 50 mètres. Pendant 39 jours, la production fut de 7 vagons par vingt quatre heures“ [2]). Asemenea enorme cantitățĭ dacă nu se pot exporta într'un interval relativ scurt, cantitatea face să se deprecieze calitatea, valoarea cade, criza se poate manifesta. Iată de ce în valea Prahoveĭ s'aŭ înmulțit atît căile de comunicație, în deosebĭ cele ferate, și iată de ce lipsa mijloacelor de transport face să stagneze zona petroliferă a Buzeuluĭ.

Valea Prahoveĭ întrunește toate condițiile unuĭ centru de activitate economică occidental: scumpetea traiuluĭ, interesul personal în cea maĭ limpede a luĭ înfățișare, populațiune eterogenă, mizeria celor ce muncesc, aviditatea celor ce prin eĭ cîștigă—fumul gros al coșurilor, aerul viciat—frumuseța natureĭ jertfită intereselor omeneștĭ.

Pentru ca industria mare, abia născîndă în țară, să se poată menține, are absolută nevoie de elementul esențial—combustibilul. Lipsită cum este de terenurĭ carbonifere, Valahia nu poate compta de cît, saŭ pe în-

1) 59 de rafinăriĭ.
2) Produs brut al sondelor și fîntînelor; *124,010,933 kilograme.*

tinsele pădurĭ [1]), care încă trebuesc economisite, saŭ pe căderele de apă. Ca şi Sviţera, ţara noastră caută a profita de acest dar al natureĭ—iată de ce găsim zona industrieĭ marĭ corespunzătoare zonelor înalte de relief unde apa, putere mişcătoare, dă viaţă fabricilor, uşurînd instalaţiunele [2]). Iată de ce se ţin lanţ pe valea Prahoveĭ, şi aiurea, ferestrăele mecanice şi cele maĭ multe din fabricele ce cu toţiĭ cunoaştem.

Oraşele Valahieĭ. Nicăerĭ ca în oraşe nu se rezumă maĭ bine condiţiunele fizice şi economice care aŭ presidat la injghebarea lor. Oraşele Valahieĭ, a căror totală populaţie nu prezintă de cît 19% faţă cu cea rurală, le împarte d. de Martonne în osebite categoriĭ, fie după aşezarea lor, saŭ după însemnătatea ce aŭ în mişcarea economică generală a ţăreĭ: 1) Oraşe-*tîrgurĭ* (villes-marchés); 2) Oraşe de respintie *iarmaroace*; 3) Oraşe-*porturĭ.* Fie-care din ele reflectă stadiul în care se găsesc faţă cu progresul, în cît şi din acest punct de vedere oraşele sunt: *orientale, occidentale* (moderne) saŭ de *transiţie.*

1) Oraşele-tîrgurĭ sunt cele maĭ bătrîne, împrăştiete în toată regiunea muntoasă şi deluroasă a ţăreĭ, aţinîndu-se saŭ la eşirea şi întrarea uneĭ trecătorĭ *(Cîmpu-Lung, T. Jiŭ* etc.), saŭ la locul de convergenţă a maĭ multor văĭ cu o vale principală *(Piteştĭ),* saŭ la atingerea a două zone de relief *(Craiova, Tîrgovişte* etc.)

2) Oraşele de răspintie, ocupă încrucişarea drumurilor marĭ, naţionale şi internaţionale, care duc între est şi vest, saŭ între nord şi sud, servind astfel ca loc de centralisare şi de desfacere a produselor venite pe acele drumurĭ. *(Craiova, Ploeştĭ, Bucureştĭ, Buzeŭ* etc). Cu introducerea căilor ferate, aceste oraşe şi-aŭ perdut, în parte, caracterul lor oriental, a căruĭ trăsătură originală este şi *iarmarocul,* prefăcîndu-se cu încetul saŭ maĭ repede în oraşe *moderne;* întru cît însă transformarea nu

---

1) *Carte botanique et forestière,* după harta pădurilor şi aplicarea principiilor luĭ *Schimper* şi *Flauhaut.*

2) S'aŭ făcut experienţe cu *sgura* remasă din rafinarea petroleuluĭ; presurată peste lignitul ars deja—iĭ dă o nouă putere calorică; se capătă astfel un combustibil, făcîndu-se şi o economie.

le este deplină, ele, şi maĭ toate celelalte oraşe din ţară, alcătuesc grupa celor de *transiţie*.

Dintre oraşele porturĭ, (dintre care citează cu micĭ observaţiunĭ *T. Severin, Giurgiu, T. Măgurele* etc.) acela care a făcut asupra autoruluĭ impresia unuĭ oraş cu desăvîrşire modern este *Brăila*.

Oraşul modern este caracterizat nu numaĭ prin regularitatea planuluĭ seŭ, dar şi prin reducerea suprafeţeĭ. Se combină astfel ca, aceiaşĭ populaţie, odinioară răspîndită pe un spaţiŭ maĭ mare, se încapă pe un altul maĭ restrîns—iată logica clădirelor înalte: oraşul modern *nu se lăţeşte—se înalţă*; aşa *Brăila* cu *58.398* loc. cuprinde un spaţiŭ de *57 hectare*, ceea ce vine *1000 loc. pe hectar*—pe cînd *Craiova*, oraş maĭ mult oriental, cu *45.438* loc. cuprinde *600 hectare* saŭ *80* locuitorĭ pe hectar.

Autorul se ocupă mult de aceste două oraşe *tip*, şi închee cu Bucureştiul, relaţiunea sa. Aşezat la întretăerea a două drumurĭ marĭ: acel transversal de la Carpaţĭ la Dunăre, pe valea Argeşuluĭ şi a afluenţilor săĭ—acel longitudinal : *Vîrciorova-Constanţa*, Bucureştiul este centralizatorul tuturor produselor lucrate saŭ brute, indigene saŭ străine ce vin pe aceste căĭ, şi dacă aşezarea sa lasă de dorit ca estetică şi igienă, este preţioasă din punct de vedere comercial. Sporul populaţieĭ sale de la *122.000 loc.* cît era în *1860,* la *290,000* în *1899*, este rezultatul imigraţiuneĭ, maĭ mult de cît al sporuluĭ de la sine al populaţieĭ sale; toată această lume romînă şi străină, fie că a imigrat, fie că a fost pe nesimţite înghiţită cu tîrgul saŭ tîrguşorul săŭ, între barierile capitaleĭ, care necurmat se deschid şi se depărtează (*3000 hectare* saŭ *100 loc.* la hectar). Şi nu numaĭ tîrgurĭ şi sate înghite, în extensiunea eĭ, dar şi enorme cantităţĭ de produse alimentare şi altele, trebuitoare numeroaseĭ sale populaţiĭ. „La consommation en viande de boucherie s'élève a *16 millions* ! de kilogrammes ; *2 millions* décalitres de vin. Pour se chauffer et mettre en mouvement les machines de ses usines, elle demande *22 millions de kilogr.* de charbon, *827.000*

stères de bois; pour s'éclairer, elle consomme près de 5 millions de kilogr de pétrole[1]).

Le mouvement de la circulation sur les voies de tramvays: 14 millions de voyageurs en 1897; et dans les gares: 1,800,000!

Conclusia

Toată evoluţiunea istorică, politică şi economică a Valahieĭ, în aşezarea şi relieful eĭ trebue căutată. Regiune de transiţie între cele două climate extreme ale Europeĭ, cu care împarte climatul şi vegetaţiunea sa, Valahia prin relieful seŭ maĭ pronunţat spre vest, maĭ slab spre est, indică încă o trecere de la osatura puternică a peninsuleĭ balcanice spre şesurile Rusieĭ meridionale. Pe cînd în apusul eĭ, colonisarea romană a prins maĭ bine şi s'a putut ţine la adăpost, în răsărit, lipsa unuĭ hotar puternic a îngăduit perindarea popoarelor barbare, aşa că de la început s'a schiţat, din causa reliefuluĭ, o deosebire între cele două provinciĭ, Oltenia şi Muntenia, după gradul lor maĭ mare sau maĭ mic de romanisare şi civilisaţie latină. Sub acest raport, o găsim unită cu Bulgaria, de şi fisiceşte se deosebesc mult. Tot şesul răsăritean în uniformitatea luĭ până în valea Siretuluĭ, a pricinuit lupte între fraţĭ, în zorul lor de atuncĭ de-a ridica hotar, acolo *unde însuşĭ natura netezea pămîntul ca vrajbă să nu fie.*

Tot acest şes, astă-zĭ înlesnind comunicaţiile, are rolul de căpetenie, de a purta pe întinsu-ĭ, popoare comerciale, şi de-a trece celor orientale, civilisaţia occidentală, poposită pe pămîntul ţăreĭ noastre.

Intăetatea ce a capatat Valahia asupra celorlalte provinciĭ din regat, aşezăreĭ eĭ o datoreşte, pe drumul ce leagă orientul cu occidentul. „Plus étendue et plus peuplée que la Moldavie ou la Dobrogea, elle est aussi plus roumaine dans l'ensemble; la race y est plus pure, et l'indépendance politique y a été plus tôt réalisée. Plus viable en tout sens, grâce à la grande étendue de

1) După analele statistice ale Bucur.

ses plaines qui sollicitent la circulation de l'E, à l'O., et à ses vallées qui sont des routes naturelles du N. au S; la Valachie est la véritable maîtresse du bas Danube, et a toujours été un carrefour important des chemins d'Orient. C'est à cette position qu'elle doit une partie de son développement actuel, surtout celui de ses grandes villes, et en particulier de Bucarest, capitale de la Valachie ancienne et du royaume actuel de Roumanie".

Astfel sfîrşeşte d. de Martonne admirabila sa lucrare, şi e de regretat că se găsesc *patrioţĭ*, cuprinşĭ de o atît de mare grijă de budgetul statuluĭ care *„întreţine escursiunele tuturor Martonilor, Pitarzilor* etc.[1]). cînd ştiut este că statul a făcut destule jertfe de acest fel şi pentru Romînĭ, şi nu în totdeauna încununate de succes. *La Valachie,* dovedeşte omul conştiincios în cercetările sale, nu *de dragul bugetuluĭ,* ci *de dragul ştiinţeĭ.* Cartea aceasta ne arată străinătăţeĭ într'o lumină priielnică nouă, maĭ cu osebire acum, cînd ţinta întregeĭ noastre vieţĭ sociale şi economice este de-a deveni *occidentalĭ.* Nu numaĭ că descrie adevărul, dar atît de ademenitor împodobeşte stilu-ĭ, în cît simţĭ o mulţumire nespusă de a vedea impresia adîncă ce a făcut asupra unuĭ savant şi preţuitor al frumosuluĭ—cuibul bogat ce ne-a fost hărăzit de veacurĭ, spre locuinţă.

Din parte-ne, mulţumim călduros d-luĭ de Martonne, de a fi adăugat la literatura didactică, o operă atît de proporţionată în desvoltarea eĭ—interesantă ca cuprins, atrăgătoare ca expunere.

LUCREŢIA XENOPOL
Profesoară de geografie la Externatul secundar de fete din Iaşĭ.

Cu numărul acesta Arhiva iesă de sub direcţiunea d-luĭ Xenopol.

---

1) Un articol fulgerător în ziarul *Cronica* Bucureştĭ.

Numerele viitoare vor conținea:

Emilgar Studiŭ asupra luĭ Cîrlova.
C. Erbiceanu Poemul luĭ Palamide asupra luĭ Mihaiu Viteazu tradus în românește.
A. Giers Din trecutul consulatuluĭ rusesc din Iașĭ.
Dr. St. Possa Copiĭ mici la sate.
Vrînceanu Conferință asupra alcoolismuluĭ.
Mateiŭ Millo Serbarea ostășască, piesă în versurĭ, inedită.
Gh. Ghibănescu Originile Iașuluĭ studiĭ istorice,
V. Hulubeiŭ Satul Cărpiniștea, jud. Buzeŭ, monografie.
Demetrescu Aldem Natura și omul în Carpațĭ.
I. Constantinescu Geografia economică a Românieĭ.
N. Bosnief-Paraschivescu Paginĭ uĭtate.
Bonciu Ancheta rurală din comuna Budeștĭ (Rîmnicul-Sarat).

Poeziĭ: *Ana Conta Kernbach, Emilgar, P. Vrănceanu. Bosnief-Paraschivescu, G. Tutoveanu Rama, Ed. Gruber, Fl, Becescu, Leon Cerchez.*

Documente din domnia luĭ Cuza-Vodă din bogata colecție a d-luĭ Th. Rossetti.
Documente asupra Iașuluĭ din colecția Gh. Ghibănescu.

Prețul unuĭ numĕr simplu 1 leu 25, dublu 2 leĭ 50

Anul XIV. SEPT.—OCTOM. 1903. **No. 9 şi 10.**

ARHIVA

Organul Societăţeĭ Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞI

APARE O DATA PE LUNA

SUMARIU: Pag.

ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru abonamente şi trimeterĭ de banĭ, a se adresa la librăria P. Iliescu & D. Grossu, Iaşĭ.

Comunicărĭ de articole şi orĭ-ce corespondenţă, a se adresa d-luĭ *Gr. C. Buţureanu, Iaşĭ.*

IAŞI

TIPOGRAFIA EDITOARE „DACIA“ P. ILIESCU & D. GROSSU,

ARHIVA

ORGANUL SOCIETAŢEI ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞI

Anul XIV. Septembrie şi Octombrie 1903. No. 9 şi 10.

GH. GHIBĂNESCU

ORIGINILE IAŞILOR

(Urmare).

Autorul izvodului lui Clănaŭ trăia în vremea cînd în ţară la noĭ predomina ideia unuĭ municipiŭ al Iaşilor, cum susţine Săulescu în 1837, Asaki 1841; autorul a maĭ cetit pe Amfilohie care punea curtea făcută de Traian cu 15000 odăĭ *„în cea mare leghioaneĭ curte a Traian marele"*. Şi dus de dorul de a da Iaşilor acel mare rol în istoria poporuluĭ romîn, admite ipotesa că o parte din legionariĭ vătraşĭ şi moşneni nu voiră a trece în Misia, ca ceĭ *brudii*, ci se adunară în sfat la Iaşĭ, proclamară *republica* „răspublica" aicĭ, şi-şĭ aleseră diregătoriĭ pe un an, cum era la Roma, şi anume proclamară pe prefect cap legiuneĭ, parcalabilor şi căpitanilor de cetăţĭ din Siret până în Nistru.

Orĭ-ce s'ar zice, dar ideia n'a fost lipsită de originalitate. Era cel maĭ înalt tribut de recunoştinţă dat oraşuluĭ Iaşiĭ, închipuindu-l că a fost odinioară *scaunul* putereĭ romane în Dacia, de oare-ce însuşĭ Traian îşĭ croi aicĭ curtea sa. Era cea maĭ înaltă închegare a ideiĭ Romane în trecutul glorios al Iaşilor. Dar tocmaĭ această năzuinţă ne arată timpul cînd a fost scris acest fragment istoric —după ce deja părerea unuĭ municipiŭ al Iaşilor prinsese teren în mintea istoricilor noştri.

Avem dar un noŭ argument de falşitatea izvoduluĭ în începutul săŭ, cum am avut pe cel decisiv în epilogul săŭ.

§. 23. Maĭ bogat în imaginaţie ni se arată Gh. Asachi. Autorul „nuvelelor istorice“ crede că e locul de a-şĭ aplica imaginaţia în înjghebarea uneĭ acţiunĭ petrecute pe ruinele cetăţeĭ municipiuluĭ Iaşilor. „Fragmentul“ apăruse în 1856. Orĭ a ştiut Asachi de plămădirea acestuĭ falş, orĭ n'a ştiut, nu putem spune nimic. Ne vine însă greŭ a admite că un om ca Asachi, căruia i-aŭ trecut prin mînă sute şi miĭ de documente şi urice; Asachi care a înjghebat faimoasa genealogie a neamuluĭ Sturzesc—cu Turzo Vaida—; Asachi carĭ şi-a transcris în volumele sale de condicĭ sute şi miĭ de documente—azĭ aflătoare la arhiva statuluĭ, el să nu aibă ochiul critic de a destinge falşitatea manuscriptuluĭ după faximile de scriere, după iscălitură, după pecete, după şnur, după *limbă* maĭ ales şi *după conţinut.*

Asachi l'a luat de bun şi aşa îl recomandă publiculuĭ: „Lumina ce poate produce în filele Istorieĭ acest tratat las a se degiudeca şi a se comenta de către literaţĭ“. Şi ca să ilustreze acest fragment, Asachi plănueşte în 1857 următoarea nuvelă, care o şi publică în toamna anuluĭ 1857, în Calendarul „Albineĭ“ pe 1858.

„Dziua din urmă a Municipiuluĭ Ieşenilor (Iassiorum)“ e titlul nuveleĭ. Asachi după ce face o introducere în Istoria Romanilor, şi aminteşte de Traian şi Decebal şi răsboaele între eĭ, spune cum Dacia s'a ocupat de Romanĭ, s'a împărţit în *ripensis, inferioară* şi *transalpină,* şi spre siguranţă s'a săpat şanţul până spre Tiras (Nistru).

Pe atuncĭ se urzise pe locurile de azĭ ale Iaşilor vechiul Municipiu Iaşenilor, unde cetăţeniĭ aveaŭ dreptul de a se guverna singurĭ. Aşezat pe o înălţime era apărat la nord şi vest de un codru secular, iar in vale era udat de rîul luĭ *Bach.* In castel stătea legiunea XIII gemină, şi anume *Cohorta Iassiorum,* celelalte cohorte fiind împărţite în *Ovidion, Hotin, Doroca* şi *Sucidava.*

Centurion cohorteĭ Iasiene era Claudie, iar tribun oasteĭ era *Sabin* tatăl săŭ, amîndoĭ eraŭ creştinĭ. Claudie voind să ia în căsătorie pe *Domna*, fata luĭ Ancus, preutul Zeuluĭ Marte, e refusat, aflînd Ancus că Claudie e creştin.

Aurelian avînd răsboiŭ cu Sopor, regele Persieĭ, hotărăşte că între alte legiunĭ să meargă la răsboiŭ şi cohorta Iasiensis cu Claudie. Cohorta Iaşenilor plecă în Asia; aicĭ prinde pre Zenobia în Palmira; apoĭ se duce în contra Perşilor, unde face minunĭ de vitejie. In toiul acestor lupte, Claudie îşĭ pierde urma. Toţĭ îl credeaŭ mort.

Aurelian după atîtea victoriĭ hotărî să dea serbărĭ marĭ la Roma. Intre ceĭ chemaţĭ a duce darurĭ era şi *Sabin*, prefectul Dacieĭ. El ca creştin luâ parte la serbările creştinilor din Catacombele Romeĭ. Care nu-ĭ fu mirarea cînd între curioşiĭ Romeĭ întîlni pe fiul săŭ Claudie, ce-l credeaŭ mort. Claudie povesti tatăluĭ săŭ, cum prins în cursă la asediul Palmireĭ, o ceată de Sirienĭ omorîră pe toţĭ aĭ luĭ, iar el rănit de moarte fu luat de nişte Samaritenĭ dus la Tir, de acolo la Terent şi iată-l acum la Roma. La rîndul săŭ Sabin povesti cum Domna, fata luĭ Ancus, deveni creştină. Pe cînd Sabin venea cu darurĭ la Roma, pe drumul de la Pola la Ravena se întîmplară furtunĭ marĭ. In o corabie se afla Ancus cu fata luĭ, cu Domna. Din naufragiŭ nu scăpă de cît Domna, care văzînd puterea zeuluĭ creştin, care apără corabia, unde era Sabinus, se făcu şi ea creştină. Tocmaĭ atuncĭ zăriră şi pe Domna în catacombe.

A doua zi marĭ serbărĭ în Roma. Cohorta care forma garda de onoare a Impăratuluĭ în jurul caruluĭ cu triumf era cohorta Iasiena. Claudie fiind reaflat, fu decorat cu *gherdană* pentru faptele sale vitejeştĭ; i se dădu numele de Torquatus şi aşa încărcat cu onorurĭ se hotărîră plecarea lor în Dacia, împreună cu *Domna*, care jurase credinţă luĭ Claudie.

Autorul face pe călătoriĭ noştri să se oprească în toate oraşele maĭ însemnate, şi drumul îl fac parte pe

jos, parte călări. Trec la Ravena, la Pola, unde este mormîntul lui Marcu Aureliu; apoi merg pe rîul *Saus* (Sava), ajung la Taurinum (Belgrad), trec pe la Porțile de fer, unde admiră tabula Traiana, șoseaua romană și mai ales podul lui Traian. Explică Domnei inscripția în felul următor: „Dar Traian e viŭ și vai de tine, Decebale! Aceste cu capete plecate le-aŭ prosferat ostașii legiunei VI și a XIII *a Ieșenilor*" [61]). După 170 de ani Claudie cetea pe pietrele Tabulei Traiane faptele mărețe ale strămoșilor lor Ieșeni. De la Turnul lui Sever, cohorta apucă la Amutrium (Craiova), la Pinum (Bucureștĭ), la Tiasum (Focșanĭ), la Ácsimu (Galați), apoi suind Agarus (Siretul) ajunse la Romanus și de aici la Municipium Iassiorum. Mari serbări se dădură și aici în onoarea luptătorilor. Toate cohortele veniră la serbare și anume din Sucidava (Suceava), Doroka (Dorohoi), Paloda (Țuțora), Piru (Crăciuna), Taifales (Bîrlad), Castrul Turia (plasa Turia). Claudie se căsători cu Domna. Cununia fu cetită de sihastrul *Zosim*, ce trăia ca pustnic în codrii Iașilor, consecrați zeului *Pan* (schitul Păun), încă de pe vremea lui Caracala.

Intre acestea Goții făceaŭ dese năvale în Dacia. Aurelian hotărî retragerea legiunilor sale; iar cohorta Iassiensis fu sorocită să se mute la *Caput-bovis*. Ziua plecării se soroci. Era o zi nouroasă; cerul trist mărea tristeța legionarilor Ieșeni, iar flacăra mistuitoare cuprinsese și cîmpul lui Marte, și castrul, și templul și farul și circul și tot castelul. Sabin murise; corpul lui fu ars; iar Zosim bătrînul fu luat în spinare și dus de Claudie până la Romanus. Ajunsă cohorta la Caput bovis, o parte se retrage la munte, iar o parte trecu Dunărea, și merge întru întimpinarea lui Aurelian, care iar se ducea cu răsboiŭ contra Persiei. Un complot se urzi contra lui Aurelian și *Mnesteu* rîdică pumnalul. Intre cei ce apăraŭ pe Impăratul era și Claudie; aproape de

---

61) Sed vivit Trajanus. Ve tibi Decebale, Miles Leg. VI, et XIII, devotis capitibus

Bizanţ, Aurelian fu asasinat şi tot atuncĭ muri de pumnalul luĭ Mnesteu şi Claudie.

Astfel fu sfîrşitul vieţiĭ Municipiuluĭ Iaşenilor cu moartea centurionuluĭ Claudie.

Frumoasă e imaginaţia luĭ Asachi. Toţĭ parinţĭ noştri aŭ cetit frumoasa nuvelă a luĭ Asachi şi aŭ fost edificaţı în cele ce se spun acolo. Reiese din nuvelă că toate împrejurimile Iaşilor sînt romane: Zeul Bah, Zeul Pan, cohorta Iassiensis, că creştinismul e vechiŭ pe aicĭ; în sfîrşit reiese din cetirea acesteĭ nuvele acea înălţare sufletească despre înalta origină a neamuluĭ românesc şi a oraşuluĭ Iaşĭ în special.

Asachi a continuat a crede în legenda sa, căcĭ tocmaĭ în 1868 maĭ găsim reamintit din noŭ origina veche a Municipiuluĭ, cu prilejul „Văzuteĭ Iaşilor" din 1600 reprodusă după o scriere veche [62]. „Acea cetăţue la Romanĭ numită „Municipium Iassiorum" era conjurată cu apă, începînd de la rîpa din spre nord şi trecînd în faţa palatuluĭ care acum este astupată. Cu aşa fel de întăriturĭ încunjurat castelul a putut deseorĭ resista la atacul inamicilor".

§. 24. Asachi a popularisat ideia, aşa că maĭ toţı scriitoriĭ contimporanĭ luĭ Asachi din ţară şi din străinătate admit în mod neîndoios ideia origineĭ romane a Iaşilor în vechiul *Municipium Iassiorum*.

I. Albineţ zice: „Intre leghioanele trimese spre apararea Dacieĭ se afla şi leghionul al XIII, numit *Geamăn* saŭ al Iassienilor, care aŭ întemeiat cetatea numită muniţipium Iassiorum adică Politia Iasiilor" [63].

Protosinghelul *Neofit Scriban* zice la rîndul săŭ: „Muniţipium Iassiorum (Iaşiĭ), saŭ cetatea Gemenilor, unde petrece legeonul al XIII număr, numit Iassiensis" [64].

Post. *Manolachi Drăghici,* de şi admite părerea luĭ D. Cantemir asupra origineĭ Iaşilor de la *Iasi* mo-

---

62) Calendarul Albineĭ pe 1868, pag. 143 : reproduce după „Răsboaele Turcilor cu popoarele creştine" Augsburg 1701.

63) I. Albinetz „Istoria Moldoveĭ" Iaşĭ 1845. Vol. I, 8.

64) Prot. Neofit Scriban „Urzirĭ istorice" Iaşĭ 1851, pag. 197.

rarul (vol. I, 48), cînd însă vorbeşte de tradiţia tunelului de la Palat la Cetăţue zice: „despre lagumul de la Curte oamenii vorbesc ca să fie un tunel, ce răspundea pe supt Bahluĭ la Cetăţue, prin care treceaŭ Domniĭ din Curte acolo, cînd năvăliaŭ Tătariĭ... Acest tunel nu poate fi construit de cît din vremea Romanilor vechiŭ o rămăşiţă a lăcuitorilor acestuĭ oraş *din leghioana Iassiorum, întemeetoriĭ Iaşuluĭ*" [65]).

In acelaşĭ an 1856 scotea A. T. Laurian, inspectorul general al Scoalelor din Moldova, cursul săŭ de Istoria Romînilor, în care cetim:

„Paloda, Sucidava, Petrodava, Carsidava şi Patridava în Moldavia; *chiar şi de municipiul Iaşilor se face pomenire în inscripturile ce s'aŭ aflat*" [66]). In cursul săŭ de Istorie pentru şcolele secundare nu maĭ vorbeşte nimic de Municipium Iassiorum, ceia ce arată că Laurian nu maĭ admitea această părere.

Călătorul francez *Stanislas Béllanger* scrie în frumosul săŭ memoriŭ de calătorie „Le Kéroutza": „Iaşiĭ, pe care Turciĭ îl numesc *Iasch,* este o cetate foarte veche; întemeetoriĭ săĭ, de credem pe Cellarius, ar fi fost *Iascii* (Municipium Iassiorum), popor care traia în vecinătatea Geţilor şi a Dacilor, dincolo de Prut şi dincoace de Dnistru" [66]).

Stolnicul *D. Gusti* în geografiile sale zice: „Munitipium Iasiorum (Iaşiĭ), colonie mare a Romanilor, unde petrecea leghionul lor numit Iasienzis al XIX-a" [67]).

A. Vaillant în cursul săŭ de Istorie zice: „Iassigii aliaţiĭ Romanilor contra Dacilor, obţin de la Traian municipiĭ, dintre care cel maĭ însemnat e azĭ Iassi, de lîngă

---

65) Man. Drăghicĭ „Istoria Moldoveĭ" Iaşĭ 1856. vol. II, 234,

66) A. Treb. Laurian „Elemente de Istorie şi Biografiĭ pentru clasa III a şcoalelor primare din Moldova". Iaşĭ 1856, pag. 20.

66) St. Béllanger „Le Kéroutza" Paris 1840, pag. 283. Cellarius „Notitia orb. ant. II, 8, unde se leagă Petrodava de Iassi.

67) D. Gusti stolnic „Geografie veche pentru clasele colegiale din Academia Mihaileană". Iaşĭ, „Albina" 1843, pag. 150. Gusti copiază după Le glaneur, unde în adevăr găsim greşala de tipar XIX, în loc de XIII, pe care el a luat'o ca bună. Nicăirĭ aiurea Asachi nu maĭ pune leg, XIX, ci numaĭ leg. XIII.

Prut[68]). Dar Vaillant, fostul profesor de l. francesă a lui Ion Ghica şi a luĭ Gr. Alexandrescu, cît a fost în ţară a avut prilejul de a studia bine pe ţiganĭ. Pasionat pentru studiul săŭ, el va vedea în ţiganĭ pe purtătoriĭ civilisaţiuneĭ în lume; şi dar să nu ne pară curios dacă Vaillant pune în legătură origina Iaşilor cu triburile de ţiganĭ. Iată ce zice el: „*Iasii* de la Caucaz sînt ţiganĭ; urmăriţĭ şi fugăriţĭ în munţĭ şi văĭ mocirloase de către coloniĭ Romanĭ din Dacia, cum şi de armatele romane, eĭ s'aŭ oploşit la poalele nordice ale Carpaţilor şi pe la marea Baltică; iar mulţĭ din aceştĭ eraŭ *Iasi*, aşezaţĭ de foarte de mult în Dacia, de pe cînd Traian a cucerit această provincie. Ca răsplată că aŭ ajutat pe Traian contra Dacilor, li s'a dat voe de Traian să-şĭ facă un ***municipiŭ***, care mult timp fu numit ***municipium Iassiorum***, şi azĭ e capitala Moldavieĭ" [69]).

M. Ubicini admite şi el această părere, cînd zice: „Traian ocupă capitala Dacilor, care de atuncĭ a luat numele de Ulpia Traiană; se atribue tot acestuĭ Imparat fundarea oraşuluĭ Iaşĭ (municipium Iassiorum), cum şi a maĭ multor alte oraşe" [70]).

După Vaillant şi Ubicini se ia Virgile Doze, cînd zice: „Focul din 1783 a nimicit Curtea domnească (la cour des princes), ce se pretinde a fi zidită din ordinile luĭ Traian" [71]).

Dora d'Istria (principesa Elena Ghica) atinge şi ea chestia origineĭ Iaşilor de Daciĭ Iassienĭ" [72]).

---

68) A. Vaillant „La Romanie" Paris 1844, vol. I, 31; iar la pag. 80 zice: „Prutus (Prut) non loin daquel est *Iasi*, que nous appellons Iassi (Municipium Iassiorum), ville d'Iasiennes, dont quelques-uns en récompense de leurs services, obtinrent de se fixer en Dacie et le droit de commercer avec les Barbares, à condition qu'ils se tiendraient à distance du Danube".

69) A. Vaillant „Les Romes" Paris 1857, pag. 156—158; aicĭ în cap. IV Vaillant arată că eraŭ 2 neamurĭ de ţiganĭ, *Ias*: *Ians-gans*, adică romes selassi=Iaşiĭ (ţiganiĭ) sălaşĭ; şi *Ias-vendes*, adică *rom-muni*=Iaşiĭ (ţiganiĭ) lăeşĭ. Nu numaĭ Iaşiĭ sînt înfiinţaţĭ de aceştĭ *Iasi* ţiganĭ, cĭ şi ceĭlalţĭ 3 Iaşĭ, care maĭ sînt în Carpaţĭ. Vezĭ şi Oswald Neushotz articolul citat în „Dar Litt. Rumänien" I, No. 7—8.

70) M. Ubicini „L'univers" Paris 1856 partea I pag. 9; iar în partea II pag. 8 zice: „Iassi (vechiul municipium Iassiorum), capitala Moldoveĭ de la 1529", iar la pag. 21 zice: „Traian a fundat maĭ multe oraşe, între care e şi Municipium Iassiorum (azĭ Iaşiĭ).

71) Virgile Doze „Un mois en Moldavie" Bruxelles 1856. § V, pag. 53—61 „Iassy" que l'on prétendait avoir été batu par ordre de Trajan".

72) Doria d'Istria „Les femmes en Orient" Zurich 1858. I, 83.

Cu cît ne apropiem de noĭ cu atîta vedem rărindu-se susţiitoriĭ ideiĭ municipiuluĭ Iaşilor, dintre care maĭ amintim pe Episcop. Melhisedec [73]), A. Pap. Calimah [74]), N. Blaremberg [75]), V. Maniu [76]), şi N. Laşcu [77]). Cel care a dat lovitura de graţie contra cetireĭ praefectus *municipii* Dacorum Iassiorum, a fost Ackner, paroh în Homersdorf (1782—1862), şi informatorul cel maĭ preţios a luĭ Mommsen pentru literatura epigrafică a Dacieĭ, căruia ilustrul istoric îĭ aduce laudele sale. Ackner a avut supt ochĭ ediţia luĭ Zamosius şi văzînd ecoul ce a făcut în lumea istoricilor şi a Geografilor cetirea aceşteĭ inscripţiĭ cu *municipium* în loc de *militum*, el o redă în adevărata sa semnificare, cum de la început a avut'o în capul său Zamosius, care de şi nu o transcrie *complectată*, dar în nota sa marginală scrie: „Iassiorum *et* Dacorum *militum* talis legitur memoria„.

Colecţia luĭ Ackner a complectat'o Müller, profesor şi o publica în Viena 1865 „Inscripţiile Romane în Dacia" [78]), unde supt Nr. 157 dă textul, cu lectura întregită şi literatura aceşteĭ inscripţiĭ. Bătrînul epigrafist o lua de

---

73) „Cronica Romanuluĭ" de Episcop Melhisedec. Buc. 1874. vol. I, pag. 192, unde vorbind de doc din 7060 (1552) în care se pomeneşte de *Bodeiŭ* şi *Nicoara parcalabi de Iaşĭ*, zice în notă: „Aceasta ne dă a înţelege că atuncĭ se restabilise antica cetate *Iassiorum, a Iassilor* şi locul acesta nu tîrziu devine capitala Moldoveĭ".

74) A. Pap. Calimah „Curtea Domnească din Iaşĭ" studiu publicat în Convorbirĭ literare. Iaşĭ 1884. No. 9 şi 10: „după tradiţie şi după inscripţiĭ (?) Curtea Domnească din Iaşĭ durează din zile de maĭ înainte de descălecatul Romanilor, în zilele Dacilor. Un neam din naţia Dacilor, numit *Iaşiĭ* (Iasii) se întindea pe la Prut şi Nistru, iar locul unde stă azĭ curtea se înălţa în vremĭ depărtate *cetatea Iaşilor*, care se numea de Romanĭ „*municipium Iassiorum*" saŭ m. Dacorum Iassiorum". Cetatea se cărmuia de un prefect „praefectus municipii Dacorum Iassiorum, care pe la 140 d. Hr, subt Antoniu Piul, era C. Clodius VI. praef. m. Dacorum Iassiorum, iar legiunea se zicea: „*legio Iassiensis*".

75) N. Blaremberg „Essai comparé sur les institutions et les lois de la Roumanie Buc. 1885 pag. 54, unde reproducînd textul Izvoduluĭ luĭ Clănăŭ, admite implicit părerea anonimuluĭ autor al acestuĭ falş izvod.

76) V. Maniu „Romîniĭ în literatura străină". Anal. acad. rom. II. V, II. pag. 215: „toţĭ învăţaţiĭ din lume nu vor fi în stare să ne facă a crede că Iaşiĭ nu este vechiul *Municipium Iassiorum*, şi nicĭ de cum maghiarisatul I-ász (arcaş).

77) Николая Лащкова „Темный періодъ въ Исторіи Румыніи". Chişinăŭ 1886, pag. 4: „dintre tîrgurĭ maĭ însemnate sînt acestea; Cerna, Turis, Literata, *Caput-bovis, Municipium Iassiorum*, Aquae Herculae, Alba Julia, Patavina, Coloma Malventis, Napsca, Drobetae, Apulum, Tibiscum. i mnogi. drug.

78) Ackner und Müller „Die Römischen Inschriften in Dacien", Wien 1865.

veridică și în cetire să corectează icĭ pe calea textul luĭ Zamosius [79]).

Ex voto tricenali
Magno et invicto Imp(eratori) Caes(ari)
T(ito) Aelio Hadriano Antonino
Pio. Aug(usto), pont(efici) max(imo), trib(unicia) pot(estate)
XVI, co(n)s(uli) III. p(atri) p(atriae) pro salute et
felici(tate) pont(ificis) max(imi) et Anniae
Faustinae Aug(ustae) conjugi. C(aius) Clod(ius)
Sextum praef(ectus) m(ilitum) Dacorum Iassior(um)
Hanc Statuam *inauratam* (pro in *auraria*)
numinibus majestat(i)q(ue) eorum (posuit).

Cetirea luĭ Ackner e împărtășită pe de-a'ntregul de dl. A. D. Xenopol, care o și întovărășește cu următoarea notiță: „Cetindu-se pe *M.* din inscripție *municipium* s'a văzut aicĭ vechiul nume al Iașilor. Noĭ credem *împreună* cu Ackner și Müller că un prefect al unuĭ municipiu este ceva cu totul neobișnuit și ca cetire „militum Dacorum Iassiorum" este mult maĭ probabile. Dacă Iașiĭ ar fi existat de pe timpul Romanilor, ba încă ca municipiu, ar trebui numaĭ de cît să se reafle în el urme a vieții Romane, pe cînd este cunoscut *că nu s'a găsit în el nicĭ o singură inscripție romană.* „Milites Daci Iasii" nu eraŭ de cît Daciĭ Iazygi, care se aflaŭ în Dacia supt stăpînirea Romană. Maĭ notăm și împrejurarea că *pretinsul prefect* al Municipiuluĭ Iașĭ trăește tocmaĭ în Sarmisagetuza" [80]).

§. 25. Pentru a încheia seria cercetărilor în marginile inscripțiuniĭ luĭ Zamossius, amintim pe cel din urmă, pe Th. Mommsen, care în al săŭ C. I. L. pars III publică toate inscripțiunile romane aflate în Dacia, după ce face o foarte judicioasă schiță literară asupra

---

79) Vezĭ maĭ sus pagina 291.

80) A. D. Xenopol „Istoria Românilor" Iașĭ 1888: vol. I pag. 189, nota 29. Tot această părere o maĭ susține d. Xenopol și în articolul „Iașiĭ" din „Enciclopedia Română" Sibiŭ, vol. II fasc. 19. „Existența unuĭ municipiu dac afară din hotarul Davieĭ Romane (Transilvania, Banat și Oltenia) este absolut peste putință. Iar cît de explicarea formeĭ *Iașĭ* din *Askii* prin asemănare cu musca=*mușiță*, plosca=*ploșniță*, ce o face în același articol, nu ne mulțămește.

De astă părere este și d. *Gr. Buțureanu*, care în cursul săŭ de „Istoria Românilor" Iașĭ 1895, pag. 36 nota, zice: „N. Beldiceanu spune că numele orașuluĭ Iașĭ ar veni de la tribul puternic al Geto-Dacilor, numit *Iasigi*".

tuturor autorilor carĭ aŭ publicat inscripţiunĭ din Dacia. Mommsen este o autoritate în materie şi bogatul săŭ corp de inscripţiunĭ romane din tot Imperiul îl pun în stare de a judeca maĭ bine adevărul de fals.

Eĭ bine în şirul miilor de inscripţiĭ romane, ce *în adevăr* s'aŭ găsit pe pămîntul Dacieĭ, *nu figurează inscripţia luĭ Zamosius*, nu că Mommsen n'a cunoscut'o, ci pentru că *a bănuit'o ca falşă*. Mommsen a utilisat colecţia luĭ Zamosius tocmaĭ din exemplaruĭ de la München, comunicat şi nouă de dl. G. Murnu. Cu toată recomandarea ce i-a făcut Ackner, de cetirea ce trebue dată inscripţieĭ luîndu-se după Seivert Nr. 15, Mommsen a aruncat îndoiala asupra majorităţiĭ inscripţiilor adunate şi publicate de Zamosius, care n'a fost de bună credinţă în lucrarea sa, Falşurĭ în materie de inscripţiĭ sînt multe şi dl. Gr. Tocilescu a stăruit foarte mult asupra acestuĭ punct în primul articol asupra cronicеĭ luĭ Hurul [81]). De aceia Mommsen se sileşte a pune de-o parte toate inscripţiile falşe din Zamosius în număr destul de mare, şi supt No. 84 găsim şi inscripţia aceasta, ce o dă întocmaĭ după Zamosius, nu după cum o citeşte Ackner [72]).

Pe ce se întemeiază Mommsen, cînd aruncă îndoiala *onestităţiĭ* luĭ Zamosius? Mommsen arată că din însuşĭ afirmarea luĭ Zamosius, el nu s'a folosit de munca înaintaşilor săĭ, ca Lazius şi Mezerich, ci numaĭ *aude* că ar fi aflat aceste petre cu inscripţiĭ romane în Dacia [83]). Prin urmare trebue să credem că numele de *Dacice* ce a dat inscripţiunilor sale este că saŭ aŭ fost găsite la Apulum şi Sarmisagetuza, orĭ aŭ fost *plăsmuite*" „desumpsisse aut confinxisse". Şi aceste falşurĭ grosolane sînt aşa de multe, zice Mommsen, că toată colecţia luĭ nu-ĭ de nicĭ un folos „ut utilitas exemplorum Zamosionorum plane tollatur". Prea puţine rămîn azĭ din colecţia luĭ Zamosius, de care să nu ne temem că n'ar fi plăsmuite

81) Rev. pentru Istorie, Filologie şi Arheologie. Buc. 1885.

82) C. I. L. III, 10 unde dă supt No. 10 următoarea notă: Zamosius f. 11; inde Grut. 259. 8; Köleserus. Aur. 17; Fridvalszky Minerol. 39, Syll. nr. 60. Seivert n. 15; cf. Orell. 846. Quaeque ad h. n. adnotavit Henzenus 10 *huminibus*. Zam. err. typ.

83) „Audio Wolfgangum Lazium et Stephanum Taurinum viros doctissimos de lapidibus Dacicis jampridem aliqui din Austria emisisse". Haneri „de script. Hung. pag. 157. nota v.

„ut ab eo ficti esse nequeant“, (v. Nr. 1458), pe care dacă o primim, o facem cu mare reservă din causa interpolaţiunilor „quos quamquam admissimus, tamen vix opus est numere interpolationis certe suscipionem in iis superesse“. Multe le socotim de falşe „inter falsos“, care de şi nu se pot nici într'un chip susţinea, aşa cum se cetesc, totuşi se văd a fi croite după fragmente adevărate, „fragmento genuino superstructi videntur esse“ [84]).

§ 26. Astfel se închee istoricul uneĭ inscripţiĭ, plăsmuită de Zamosius la 1593, interpretată de istoriciĭ după interesele lor, *luată de bună de aĭ noştri pentru a dovedi latinitatea Iaşilor şi vechimea Capitaleĭ Moldova*, aruncată însă de ştiinţa epigrafică între falsurĭ, de oare ce tot conţinutul eĭ tradează o grosolană neştiinţă şi istorică şi geografică.

Impărtăşim în totul chipul cum Mommsem judecă valoarea ştiinţifică a colecţieĭ epigrafice a luĭ Zamosius, şi credem că s'a închis pentru totdeauna în istoria noastră legenda şi cu *militum Dacorum Iassiorum* şi cu *municipium Dacorum Iassiorum*.

Inscripţia n'a existat niciĭ odată; iar afirmarea luĭ G. Asachi că colona rîdicată de C. Clodius s'ar fi găsind în museul Transilvanieĭ din Alba Julia m'a făcut să scriu la directorul museuluĭ din Alba Julia ca să-mĭ comunice de există vre-o piatră romană cu cuprinsul inscripţieĭ Zamosieme. Iată scrisoarea ce primesc de la d. Ştefan Cacovian :

„Doritor de a satisface cererea D-voastră, m'am dus numaĭ de cît la directorul muzeuluĭ din Alba Julia, Dr. Cerni şi după o scrupuloasă cercetare în museul de aicĭ şi consultînd de-amăruntul monografia anticităţilor din districtul Albeĭ inferioare, la care aparţinem, *ne-am convins împreună cu d. director că piatra romană cu inscripţiunea ce mi-aţi comunicat nu se află nicĭ în museut din Alba Julia nicĭ pe întreg teritoriul acestuĭ district numit Alba inferioară*“.

---

84) T. Mommsen, C. I. L. III, 156.

II.

§ 27. După excursiunea ce am făcut în istoricul părerilor emise asupra Iaşilor, am văzut că maĭ toată discuţia s'a încins asupra părerii naţionalităţii Iasygilor; şi cum discuţiunea s'a încins între istoricii Ungurĭ, părerea predominantă a fost că *Iazygii* aŭ fost strămoşĭ de aĭ Ungurilor, asemuindu-ĭ cu *Iasonii*, adică corpul de armată al Arcaşilor din armata luĭ Carol Robert şi Mateĭ Corvin. Şi acestea s'aŭ învîrtit asupra etimologieĭ cuvîntuluĭ *Iazyges*, în care instoricii Ungurĭ aŭ văzut pe *Iász*, compus din *Ij+ász*=arcaş, sagittarius, latinisat în diplomatică ca *Iaso*, *Iasones*.

Acum după ce ne-am limpezit terenul cu falşa inscripţie a luĭ Zamosius, nu maĭ avem la ce ne trudi pentru a căuta locul unde ar fi stat acel prefect al cohorteĭ Dacilor Iaseni, nicĭ unde s'ar fi rîdicat columna. Rămîne însă a discuta lucrul în sine, pentru a vedea care e cuvîntul ştiinţeĭ istorice maghiare, şi cum din răspicarea vederilor istoricilor Ungurĭ să ne punem pe calea adevăruluĭ.

§. 28. *Gamauf*, autorul erudituluĭ articol asupra *Iazygilor* din Enciclopedia Germană din 1837 [82]), afirmă că Iazygiĭ sunt unul din cele 7 marĭ seminţiĭ ale poporuluĭ Seit saŭ Ungar, care se întinsese peste toată Europa, prin Asia şi Africa, şi-şĭ aşezară centrul vieţiĭ lor prin Moldova şi Ungaria, de la care ne-aŭ rămas urme şi azĭ în Moldova (Iaşĭ) şi în Ungaria (Iászberen). Numele lor era *Iász*, arcaş. Greciĭ şi Romaniĭ auzindu-le numele şi neputîndu-l rosti pe limba lor, le-aŭ tradus numele prin τόξοται, τοξόφοροι, τόξιοι=sagittarii, arcitenentes, pharetrarii [83]), saŭ l'aŭ scris potrivit limbeĭ lor; aşa I din Iász l'aŭ transcris prin *Iod*—ι—; iar *ász* prin σ orĭ ζ, prin *s*, orĭ *ss*; ιασ, ιαζ; Ias, Iass. Iar Greciĭ l'aŭ scris şi cu η: Ιης, la care adăugînd sufixul ων au făcut

82) Allgemeine Encyklopädie der Wissenschaften und Künste, von I. S. Ersch und I. G. Gruber. II-a secţie; Leipzig 1837. 14-a parte E.

83) Iász sing: face la plural Iászok, Iász e compus din Ij, prescurtat în *j*=arc, şi din sufixul ász (dialectat ész)=priceput, adică *arcaş*.

cuvîntul Ἰάσων, Ἰήσων. Dar după cum în Ungureşte *ĭ* iniţial ca *ĭod* se rosteşte în dialecte ca *gy*, cuvîntul *Iász* se rosteşte ca *gyász*; iar cum *giabolus* vine pentru *diabolus*, aşa şi Gyász corespunde luĭ Διάς, de unde Διασων, Διασίων. Dar nu numaĭ Greciĭ şi Romaniĭ n'aŭ putut reda bine pe *Iász* ci şi Slaviĭ aŭ redat pe *I*asz prin *Gaz*, Valahiĭ prin *Gïas*, Spanioliĭ prin *Gyas*, aşa că chiar Moldova, *patria de reşedinţă a Iazygilor*, se numeşte *regio Gaza*, Moldoveniĭ îşĭ zic *gens Gazorum*, ĭar *capitala Iaşĭ-Giasium* [84]), iar *Jászberen* din Ungaria prin *Gyasbrin*.

Odată etimologia dată, Gamauf merge maĭ departe şi zice că o dată ce Geciĭ aŭ primit cuvîntul Iasz ca ἰας, orĭ ἰαζ, aŭ dat o formă a lor nouă, Ιασυξ sau ιαζυξ, plural Ιασυγες orĭ ιαζυγες; iar Romaniĭ scriind pe *V* grec ca *u* aŭ făcut din ιασυξ=Iasus, Iassius.—Tot în aceasta ordine de ideĭ apropie *Iász* de ἰὸ, sinonim cu τόξον=arc, ce se găseşte în cuvîntul ἰοχέαιρα=telis gaudens; de la acest ἰὸ prin alipirea sufixuluĭ ον s'a făcut ἰόον, apoĭ ἰών=Ion =Iazyges, iar *Ionia* ar însemna, *ţara* Iazygilor [85]).

Din părerea luĭ Gamauf. reţinem numaĭ că *Ias*, se găseşte în multe limbĭ, dar nu admitem ca punct de plecare să fie tocmaĭ cuvîntul unguresc *ĭász*, de oare-ce Unguriĭ aŭ acest cuvînt ca împrumut de la alţiĭ, iar nu primitiv a lor.

§. 29. Dicţionarul din Buda ne dă 2 cuvinte ungureştĭ pentru *arcaş*, săgetător: *ijjász* (arhaic şi împrumutat) şi *nyilász* (popular)=sagittarius, jaculator, der Bogenschütze [86]).

Primul ni se dă ca *cumanic*. In adevăr Pál Hunfalvy, marele istoric Ungur, studiind elementele cumane în l. ungară, găseşte 4 cuvinte special luate de la Cumanĭ: *Kénesö*, **Iász**, *Kis*, *tolmács*.

---

84) Die Hauptstadt Iassy daselbst durch *Giasium*. Allg. Enciklopädie pag. 482.

85) Strabo „Geographia, Amstelod. 1707 I, IX p. 600: „ἡ γὰρ Ἀττικὴ τὸ παλαιὸν καὶ Ἰωνία καὶ Ἰὰς ἐκαλεῖτο, Steph. de Byzant: Ἰάς, Ἰλλυρίας μέρος, οἱ οἰκοῦντες Ἰάται λέγεταί καὶ Ἰωνική. In „de urbibus" 407 (Amstelod. 1694).

86) Lexicon, Budae 1825 s. v. pag. 603.

a) *Kénesö* (mercur) din *kones-su (kones*=argint, turc. *Kümis)* şi *Su*=apă.

b). *Kis*=mic, *küs*, *kicsi* şi *kicsiny* (turc. *küciuk)*.

c). *tólmács*, cuman *telmaci*, german *dolmetsck*, turc *terdsuman* — dragoman.

d). *Jász*, numele uneĭ părţĭ a Cumanieĭ; în diplomatica latină *jasso*, vine de la *ijjász* care e compus din *ijj* saŭ *ij*=arc şi sufixul *asz*, care însamnă „cel ce se ocupă cu ceva". De pildă: *madár*=pasere, *madar-ász*= cel ce prinde paserĭ: *hal*=peşte, *haliász*=cel ce vînează peşte; *ló*=cal, *lov-ász*=călăreţ.

Prin prescurtare cuvîntul *ijjász* a ajuns *iász*. In limba cumanică vine cuvîntul *ja* (jaa) în înţeles de arc, (turc. *jai*, ung. ij, ijj); prin alăturarea sufixuluĭ *si*, avem *jaasi*, scris cu ortografia ungurească *jászi*, în înţeles de *ijos*=arcaş [87])

Al doilea cuvînt *nyil*=„Sagitta" ne Spune Kuun, că se găseşte în finn. *nuole*, lap. *nuol*, *nuola*, vog *nál* [88]).

In adevăr controlînd în *Codex Cumanicus*, editat de Kuun Géza, găsim următoarele cuvinte în legătură cu *Iaşĭ*:

arcus=**yaa**, persan *camâ*. (pag. 118).

archerius=**yyacci**, persan *chamanchar*.

Cît de alte cuvinte care par a sta în legătură cu *Iaşĭ*, ca;

jas=aestas,
yas, jaz=lacrima
jas=puerilia
yas=vita, viridis

nu se apropie de semnificuţia de *arcaş*, şi n'aŭ raport cu cuvîntul *yaa*. O dată filiaţiunea cumană a cuvîntuluĭ *jász* fiind dovedită, scriitoriĭ maĭ noĭ admit că originile *Iaşilor* trebue căutate la Cumanĭ. Şi în adevăr Géza Kuun în studiile sale se uneşte cu această părere. Cumaniĭ aŭ stat maĭ de mult pe la Altai, cum ni-ĭ arată

---

87) P. Hunfálvy „Die Ungern" Wien 1881 pag. 95. Sufiyul *ász* maghiar corespunde la înţeles sufixuluĭ romănesc *or ar*; croit*or*, spoit*or*, bucat*ar*, cărămid*ar*, lingur*ar*=„cel care face" lingurĭ.

88) Comes Géza Kuun „Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalis originis. Claudipoli 1892, pag. 179; Ios. Budenz „Magyar-Ugar Összehasonlito Szólar pag. 416.

Pliniu; care înşirînd popoarele ce locuiaŭ în părţile Altailor zice că eraŭ şi *Comanĭ* şi *Iatiĭ*. Amîndouă aceste popoare purtaŭ numele de *Iagni,* pentru *Iagâni* (*âni* fiind sufix în dual). De la aceştĭ *Iati* avem rămăşiţe în numirea *Iaşilor* din Moldova, căcĭ (*Siculi*). Secuiĭ din Transilvania şi azĭ aŭ în cîntecele lor populare amintirĭ de vechea lor locuinţă *Iohara* din ţara *Iatilor,* cum ne aduce Ioan Kriza în fabula *Tünder Erzséböt.*

En mönjök fekete *gyász* országába *Iohara* várossába ha réa talá'nék.

Gyász e o formă secuiască coruptă din *Jász* care n'ar fi altăceva de cît „nomen urbis *Iassy, Jász város* din Moldavia"; aşa că povestitoriĭ secuĭ amestecă pe *Ioharae* cu *Gyászváros,* adică cu Iaşiĭ [89]).

Dl. Ovid. Densuşianu aruncă îndoială asupra aceste etimologiĭ şi crede că nu eraŭ Cumaniĭ aşa de numeroşĭ prin oraşele Moldoveĭ ca să poată da numele lor unuĭ oraş ca Iaşiĭ. Cumaniĭ trăiaŭ maĭ mult la ţară şi aşa s'aŭ contopit cu populaţiunea romănească.[90])

§. 30. Cumaniĭ eraŭ înrudiţĭ de aproape cu Pecenegiĭ. Limba lor era aceiaşĭ, cu micĭ nuanţe dialectale, şi amîndouă se apropie de turcă şi maghiară. Nimic maĭ natural că o dată ce s'a zis că *Iasz* e de origină cumană să se zică că este *peceneg,* adică că vechiĭ *Iasones*= arcaşiĭ aŭ fost un trib de *Pecenegĭ.* Părerea aceasta o are Tomaschek; el afirmă că „oraşul Iaşĭ ne aminteşte

---

89) Géza Kuun „Relationum Hungarorum" Claudipoli 1892, pag. 52, 74, nomen urbis *Iassy,* turc *Iaş,* hung. *Jásváros.* Explosiva linguală *jat* s'a schimbat în spiranta, ca în turceşte *jajgi*=sagittarĭus. Iar în Codex Cumanicus LXXXIV zice: Iasygum Moldaviae, Cumanicorum memoria in nomine principalis urbis hujus terrae *Iassy,* hungaricae Iaszvaros, et hodie vicet. Vezĭ şi L. Şăineanu „Influenţa orientală asupra limbeĭ şi cultureĭ Romîne" în Convorbirĭ literare XXXV, Maiu, pag. 351.

90) Ov. Densuşianu, Histoire de la langue Roumaine Paris Ern. Leroux 1901 I, 384 „cette étymologie (Iaşĭ, Iassy din yaasi, archer. la ville des archers, Kuun cod. cum. LXXXIV) comme boaucoup d'autres qu'on a proposées pour nous semble bien attaquable. Les noms des villes les plus anciennes de la Moldavie sont en général slaves et hongrois, ce qui concorde bien avec ce que l'histoire nous enseigne sur l'organisatiou municipale et en general politique de l'ancienne principauté moldave. Nous Doutons fort d'autre part que des Cumans aient existé en nombre plus ou moins grand parmi les habitants des villes moldaves, la seule circonstance qui pourrait expliquer l'origine cumane d'une nom comme Iaşĭ; ils vivaient plutôt à la campagne, et c'est là qu'ils se fondairent dans la population roumaine.

de existenţa Pecenegilor *hoarda Iasyhuban,* care trăia între *Sarat* şi *Burat*" [91]).

Sarat şi *Burat* este *Siret* şi *Prut*, căcĭ după afirmarea luĭ Constantin Porfirogenitul [92]), în Atel-Kuzu eraŭ următoarele ape: *Varuh, Kuvu, Trulos, Vrutos* şi *Seretos* „οἱ δὲ ποταμοὶ εἰσιν οὗτοι... βαροὺχ, κουβοῦ, τροῦλλος, βροῦτος καὶ Σερέτος.

Identificarea acestor rîurĭ nu e greŭ de făcut: Σερέτος este evident *Siretul*, βροῦτος este Prutul; τροῦλλος este Turla, numele ce şi azĭ daŭ Turciĭ Nistruluĭ; κουβοῦ—κοῦφις=Nipru; βαροὺχ-βοὺχ, βογοῦ=Bog=Bugul; zis de Turcĭ şi azĭ Baruh—Barik=curgător de departe=Boristene (Bori+*stenis*. [σθένος=tare]).

Decĭ oarda Pecenegilor *Iasyhubanĭ* trăia între Siret şi Prut şi aŭ lasat urme în oraşul de azĭ al *Iaşilor*. Aşa crede Tomaschek şi întru cîtva d. Xenopol.

Dar numaĭ pomenind de *Atel kuzu* (ἀτελ κούζου), îndată ne ducem cu mintea la timpul cînd Unguriĭ aŭ trăit pe aicĭ înainte de a invada în Panonia.

Unguriĭ aŭ trăit până în secl al V pe la Iaik, dincolo de Urali, cînd eraŭ vînătorĭ de zibeline şi pescarĭ, cum scrie Iornandes pe la anul 550. Intre secl VI—VII iĭ găsim la Uralĭ şi Volga; secl VIII şi IX la Don-Nipru, avînd şefĭ de triburĭ. Primul şef a lor a fost *Lebedia* (C. Porfirogenitul „De adm. Imp. cap. 38). Alungaţĭ de Pecenegĭ, Unguriĭ fug spre Moldova şi se aşază între Siret, Dunăre şi valul luĭ Traian (idem cap. 40). Acesta a fost *Atel-kuzu*. C. Porffrogenitul, care scrie la 949 cunoaşte bine situaţia marginilor imperiuluĭ săŭ, şi iată ce ne spune de Atel kuzu: ὁ δὲ τόπος ἐν ᾧ πρότερον οἱ τοῦρκοι ὑπῆρχον ὀνομάζεται κατὰ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ἐκεῖσε διερχομένου ποταμοῦ Ἐτὲλ καὶ κουζοὺ, ἐν ᾧ ἀρτίως οἱ πατζινακῖται κατοικοῦσιν. (o. c. cap. 37).

Lebedias fiind chemat de Caganul Cazarilor şi făcut prinţ, lăsă ca prinţ al Ungurilor pe *Almutz* şi fiul său

---

91) Tomaschek „Zeitschrift für Ö, G. 1872 pag. 149 „die Stadt Iassy erinnert an das einstige dasein der Petschenegen horde Iasyhuban zwischen den Sarat und Burat". Vezi A. D. Xenopol „Teoria luĭ Rösler" iu Rev. p. ist. fil. şi arh. IV, 549 nota 5.

92) „De adm. Imp. Cap. 40",

Arpad. In vremea aceasta Ungurii atacă Bulgarii lui Simion, avînd ajutorul lui Leon, împăratul Bizanţului. Văzîndu-se Bulgarii cuprinşi între 2 focuri, cheamă în ajutor pe Pecenegi. Urmarea războiului a fost că Arpad îşi ia oardele şi trece în Panonia prin nord, iar Pecenegii rămîn stăpînii locului din Atel-Kuzu, anul 888 d. Hr. [93]).

Iaşii dar ar fi început a se croi ca oraş după anul 888, cînd Pecenegii devin stăpînii locurilor din *Atelkuzu.*

De ce acum locul acesta între Siret şi Bug se chema Atel-Kuzu? Géza Kuun crede că Atel-Kuzu este un cuvînt curat maghiar şi s'ar traduce prin „inter flumina"=„folyamköz", căci *Atel*=flumen, (turc *itil, etel*) şi *köz* „inter".

Alţii văd în *Atel*, numele lui *Atila* „qui Hungarico idiomate *Ethele* dictus est" [94]). Iar un scriitor rus vede în *Etel-cuzu* numele apelor *Volga* şi *Dunăre* care s'ar fi numit de Tatari şi Turci „Volga cea mică", de oare-ce *kuzu, kuz* însamnă pe tătăraşte *mic* „kizic", ceia ce pe turceşte este *cuciuc* [95]).

Din acest amestec de origini, e foarte greu de spus cît revine Ungurilor, cît Pecenegilor şi cît Cumanilor. Ar urma însă că urzirile Iaşilor să fi început din timpul dominaţiunii acestor 3 popoare înrudite între ele, adică din sec. al IX-lea până la al XIII-lea, cînd Cumanii impinşi de Tatari trec în Ungaria şi în imperiul Bizantin. Cam pe această vreme pune Canonicul Pray începutul Iaşilor, şi anume cînd oardele Iaşilor, bătute de Ruşii de la Kiev de sub Olga fug în Moldova şi de aci în Ungaria, lăsînd însă amintirea fugii lor tîrgului de mai apoi al Iaşilor: „anno DCCCLXV... Iassios cum Cumanis, Patzinacatis et Uzis in Moldavia, ac postea... in Hungaria sub Bella IV venerant" [96]).

---

93) Amédée Thiery „Histoire d'Attila". Paris 1874. Vol II, 198.

L. Dussieux „Invasion des Hongrois en Europe. Paris 1879. pg. 14. El zice: „Atel-Kuzu aujourd'hui la Moldavie et la Besarabie". Iar vorbind de alcătuirea neamului Ungurilor zice că „Uzii (Iazyges), Cumanii, Kazarii şi Ungurii aŭ format naţiunea Maghiară, pag. 12.

94) Ioh. Thwroz Cr. Hung. anno 1464.

95). „Начертанїе древней исторїи Бессарабїи. генер. штаба. Кельтманомъ, Москва 1828 pag. 38 nota; Atel Cuzu (Etel Kuzu) от рѣка Етел (βόλγα) въ дунаю, наскали его малой Волгои; ибо слово малый по Татарски Кизукъ, по Турецки Кучукъ"

96) G. Pray „Disertationes „Vind. 1775. pag. 122.

§. 31. Eşind din cercul originilor cumane, găsim păreri autorizate, care zic că *Iaşii* ar fi de origină Alană. La prima vedere ar părea stranie această părere, căci ce ar avea a face *Alanii* cu *Iaşii* ? Cu toate acestea analizată mai de aproape această părere se va vedea că merită a ne opri asupră-i.

Asupra neamuluĭ Alanilor părerile sînt împărţite. Scriitorii slaviştĭ îi fac slavĭ, alţiĭ îi fac germanĭ, în ori ce caz *Arienĭ*. Amintirĭ de Alanĭ avem la scriitoriĭ vechĭ, cari-ĭ pun prin Caucaziĭ Asiaticĭ.

Aşa Strabon (Geografia VII. II. 2) crede că Alani —el le zice Albanĭ—din Caucaz eraŭ Cimerienĭ.

Aceştĭ cimerienĭ ar fi după istoricul evreŭ *Iosef* [97]). coborîtorĭ din Gomor, fiul luĭ Iafet, cum de alt-fel crede şi N. Costin în Cartea pentru întâiul descălecat (Let. 1^2. 52) punîndu-ĭ acelaş neam cu Gepiziĭ.

Tacit (Anales VI, 34), le zice tot *Albani*, şi că ar fi veniţĭ din „Tesalia pe vremea cînd Iasone revine din Colchis „albani Iberique ferunt, qui se Thesalis ortos, qui tempestate Iaso..... Colchos repetivit". Pliniu zice acelaş lucru : „Albani, ut ferunt, ab Iasone orti" (Hist. Nat. VI. XV.) ; în altă parte îi confundă cu Roxolaniĭ (IV, 12). Dion Casius (secl. II. d. Hr.) şi Amianus Marcellianus (secl IV) îĭ crede a fi Masageţĭ (C. XXXI. 2. 12), ca şi Nicefor Gregoras, cînd zice: „în anul următor, uniĭ Masageţĭ, din aceĭ ce locuesc dincolo de Istru (popular numiţĭ *Alani*) trimet în ascuns solie la împărat (IV. 360).

Se zice de dînşiĭ că pe vremea cînd Tit a dărîmat Ierusalimul şi a tăiat 11 sute de Iudeĭ, *Alani Asiatici,* ce trăiaŭ pe la Tanais şi Meotida încă de pe vremea luĭ Alex. cel Mare ar fi devastat Media. Iar partea de *Alanĭ* din Europa întovărăşiţĭ cu Goţiĭ ar fi ocupat Tracia, Moesia şi Panonia până în Iliric şi Italia „quid de Europicis Alanis referemus, qui Gothis associati, non modo Thraciam, Mysiam et Pannoniam, sed Illyricum Italiam.. occuparunt". (Bonfinius, Decada I, II, 31, rîndul

---

97). Iosef. Antiq. Iudaic. I, VI, 18 ; apud Emile Petitot, „Origines et migrations des peuples de la Gaule" Paris 1894. pag. 33.

24.) Eĭ s'aŭ întins și în Spania, care s-a și numit *Gothalania* „a Gothis et Alanis", și de aicĭ Katalani, locul lupteĭ luĭ Atila (Ioh. Thwrocz. Chr. Hung 1464).

In „memòriae populorum" din I. Striterus, cetim că Alaniĭ eraŭ Goțĭ și că aŭ fost învinșĭ de împăratul Grațian „Alani *gens Gothica* imp. Gratiano a Romanis vincuntur (vol. I. 55. nota b). Eĭ trec Rinul cu Vandaliĭ „cum Vandalis Rhenum transeunt, tractis în societatem Alanis, *natione Gothica* (ibid. I, 276), se unesc apoĭ cu Vandaliĭ și sînt siliţĭ de Romanĭ a se stabili prin s. V. „anno 468" în societate „cum Vandalis conjucti....et a Romanis în societatem adsciti" (id. I. 294, 535); saŭ: Romani, Sciros, Alanos et alios quasdam gentes Gothicas in societatem adsciverant (IV, 337). După Stritterurs, Alani, Albani, Massagetae sunt Goțĭ, decĭ Germanĭ ; eĭ trăiaŭ între Caucaz și Marea Caspică „a Caucaso monte usque ad mare Caspium et portas Caspies".

Era un popor viguros și războinic „viri fortissimi et bellicorum rerum peritissimi". Eĭ fabricaŭ *loricas optimas*, aveaŭ arme de aramă, care se chemaŭ alanice „*alanica nominantur*. Limba lor era păstorească „lingua utuntur peculiari". Supt Pompeiu și Mitridat eĭ aŭ fost lăsațĭ în pace (Vol. IV. 396).

Intre barbațiĭ lor maĭ însemnațĭ avem pe un γωαρȣ τȣ αλανȣ (an. 414), iar pe la 457 găsim pe „τοῦ ασπαρος" „genere alanus erat" (Idem vol. IV ; 337, 397). Se maĭ pomenește de alțĭ șefi de triburi : *Mocan* (μωκαν) pe la lacul Meotid circa paludem Maeotidem), și *Azia* (Ἀζιας) pe la porțile Caspieĭ „ubi sunt portae Caspiae" (idem IV, 397). Iar dintre hotarele țariĭ lor era unul numit Buchloum „*buchloum* vocatum".

Nu trebue a trece cu vederea și părerea Slaviștilor, care se silesc a vedea în Alanĭ niște popoare slave, sarmate.

Așa P. I. Schaffarik în scrierile sale: Über die Abkunft der Slawen" Ofen 1828 și „Slavische Alterthumer" zice că Alaniĭ aŭ fost emigranțĭ mezĭ, așezațĭ maĭ înlăuntru între Don și Marea Neagră și apoĭ întinșĭ în Dacia și Ungaria (Über die Abk. d. Slawen" I. 29).

L. Paris traducătorul francez al Croniceĭ luĭ Nestor

(Paris 1835. II, 2 nota) aduce părerea luĭ Lomonosoff că Alaniĭ sînt Roxolanĭ, decĭ Slavĭ rude cu Sarmaţiĭ.

Deosebirea stă în aceasta că Alaniĭ şi-aŭ păstrat numele, pe când Roxolaniĭ şi-aŭ luat numele după localitățĭ : *Aorces, Roxani, Roxolani-Rusi.*

Prin secl. I după Hristos Alaniĭ Sarmațĭ se întind de la Volga spre Dnipru, şi încep lupta cu Vaneniĭ şi Iotuniĭ (Schaf. Sl. alt. I. 346). Maĭ precis este Schaffarik cînd zice: „Prin numirile de Alanĭ (Asen, osen) se înțelege una şi aceiaşĭ rasă sarmatică. In isvoarele chinejeştĭ, greceştĭ, latineştĭ şi arabe li se zic Alani (Vansai, Allana, Alanlis, Vlan, Alan), iar în cele slave, armene şi scandinave li se zic *Asi, Osi* (id. I. 356).

Decĭ *Alaniĭ* din izvoarele sudice sînt acelaşĭ popor cu *Asiĭ* din cronicile ruseştĭ [98]). Cel maĭ vechiŭ izvor e cronica călugăruluĭ Nestor din secl. XI-a.

Cronicarul Nestor ne spune că în 6473 (695) a mers Sviatoslav contra Cazarilor. Cazarii se sculase împotrivă-ĭ cu toțĭ Caganiĭ şi Chinejiĭ lor. Dar aŭ fost bătuțĭ şi cetatea lor Belovej a fost luată. Apoĭ a bătut pe *Iasi* şi *Casoghi* şi s'a întors la Kiev [99]).

De țara *Asilor,* orĭ Iasilor ne vorbeşte şi Cronica turcească a luĭ Kemal Paşa Zadeh, unde se aminteşte de haniĭ din Chipciac şi Crimea, şi că Gengis a lasat fiuluĭ seŭ Gingihan țara Chipciaculuĭ, țara Bulgarilor, a *Asilor*, a Rusilor şi a Neugrilor. Urmaşul luĭ Gingihan. *Juja* moare în Crimea, şi din zarva dintre fiĭ cîştigă Bereket han, care fundează oraşul *Serai* în Crimeia, converteşte la islamism pe Tatari şi se bate cu Hulagu în 661 [100]).

De această țară a Asilor vorbeşte Riccardus că e

---

98). Dans les chroniques russes, les Alains sont designés sous le nom de Iassy. Kondacoff, Tolstoï si Reinach „Les Antiquités de la Russie Méridionale“ Parîs 1891. Pag. 439 „eosque (Alanos) scriptores russici Jassy nominant“ ;—Géza Kuun Rel. Hung. 57 | 83.

99) Вълѣто ҂Ѕѵог иде Свѧтославъ на Козарꙑ. слꙑшавъше же Козарꙑ изидошѧ противоу съ кънѧзьмь своимь каганъмь и състѫпишѧ сѧ бити. и бꙑвъши брани одолѣ свѧтославъ Козаръмъ и градъ ихъ Бѣлѫвѣжѭ възѧ, Ꙗсꙑ побѣди и касогꙑ и приде къ кꙑевоу Letopis Nestora in Mon. pol. historica de Aug, Bielovski. Lwów 1864. I. 609.

100). Histoire De la Campagne de Mocacz par Pavet de Courteille Paris 1859. pg. 77 şi 179,

o ţară unde traesc la un loc creştinĭ cu păgînĭ şi că sînt atîţia ducĭ cîte oraşe (ubi christiani et pagani mixtim manent; quot sunt ville tot sunt duces (apud Comes Geza Kuun Rel. Hungarorum cum oriente“ Claudipoli 1892 pag. 57).

Ţara Alanilor (Iasilor) se întindea la Nord până la *Don*, care pe limba *Osilor*, urmaşĭ aĭ Aşilor, ar fi însemnînd *apă*, *rîu*.

Acelaşĭ lucru ni-l spun şi istoricii Ruşĭ de maĭ apoĭ. Aşa Tadeŭ Bulgarin în scrierea sa Россія (Petersburg 1837) vorbind de ţara Goţilor numită *Asaghia*, saŭ *ţara Asilor* zice că e cunoscută Sloveanilor sub denumirea de ţara Iasilor încă de prin secolul X-a [101]).

După istoricĭ şi geografiĭ ne daŭ o ţară a *Asilor* în Caucaz. Aşa Vivien de St. Martin ne dă pe Alani în secolul XIII în Caucaz şi în paranteză scrie *Ases*[102]). (Alains=Ases). Asemenea Tadeŭ Bulgarin în hărţile ce întovărăşesc istoria sa a Rusieĭ pune în secl. X pe *Pecenegi* că ocupă Transilvania, România, Basarabia, de la Nipru până la Don ; pe *Cazari* că ocupă locul dintre Don şi Volga până la Astragan (Atel). iar ясы=Iasi şi *Casoghi* prin Caucaz.

In ţara Iasilor năvăleşte în 1176 prinţul Iaropolk Wladimirovicĭ ; iar în 1318 prinţul Mihail din Tver a fost omorît în apropiere de oraşul Dediacof pe cursul rîuluĭ Sundgea „unde se ajunge după ce s-a trecut *înalţiĭ munţĭ aĭ Iassilor* şi aĭ Cercasilor aproape de marea poartă de fer Vladicavcas (apud. Condacoff a. c. pag. 446)

§ 32. Din cele spuse de Alanĭ *(Iasi)* ar reeşi că din trunchiul lor s-aŭ desfăcut rînd pe rînd maĭ multe drîmbe de oamenĭ, carĭ aŭ înaintat în Europa până prin Italia şi Galia, şi potrivit locurilor aŭ suferit influenţe

---

101) Страна, обитаемая готами, упоминаемая въ Сагахъ, подъ именемъ Ассагейма, или Страною Ассовъ, извѣстна была и Славянамъ подъ названіемъ земли яссовъ даже въ десятомъ вѣкѣ. (I. 175).

Ca notă aduce fenomenul fonetic că în l. rusă *a* se deschide în *ia*=я Ex, azъ=язъ

102) Atlas historique par Vivien de St. Martin Paris, 1874.

deosebite, contopindu-se în masa popoarelor germane, cu care se înrudeaŭ. Resturile *Asilor* rămaşĭ în Caucaz se vor fi găsind şi asta-zi, căcĭ la poalele acestor munţĭ şi asta-zĭ se vorbesc sute de graiurĭ, dovadă de infinitatea popoarelor ce aŭ trecut şi rămas pe acolo.—Ar fi îndrăzneţ lucru a crede că din drîmbele de Alanĭ, care se găsesc în Caucaz încă prin secl. X—XIII să se fi întemeiat târgul Iaşĭ, căcĭ ar fi un caz unic în explicarea origineĭ unuĭ tîrg din Moldova. D-l Onciul aducînd pasajul din *voscrenskaja leatopisъ* (VII, 240), face nota următoare cînd vorbeşte de *askyi torgъ* (Iaşi): „tîrgul Asilor saŭ Iaşilor, neam alan de lîngă Caucaz, venit în Moldova pe timpul stăpînireĭ tatare“ [103]). Dar cu părerea d-luĭ Onciul am încheiat definitiv seria părerilor emise asupra origineĭ Iaşilor, şi e timpul de a ne formula şi noĭ părerea asupra acestor origine.

III

§. 33. Pentru a răspunde la întrebarea pusă la începutul studiuluĭ nostru asupra origineĭ Iaşilor, trebue să vedem extensiunea teritorială a numirilor de Iaşĭ, atît în ţară, cît şi în ţările megieşe, căcĭ numaĭ aşa ne vom lămuri maĭ bine asupra împrejurărilor, care aŭ putut motiva naşterea şi întemeierea atîtor localităţĭ cu numele de Iaşĭ.

In Marele dicţionar geografic al Romînieĭ găsim următoarele localităţĭ cu numele de Iaşĭ, afară de oraşul Iaşĭ, foastă Capitala Moldoveĭ; 1) *Iaşĭ,* sat de-a stînga Jiuluĭ, jud. Gorj, plasa Ocol, face parte din com. Romîneştĭ; e udată de Jiŭ şi Amaradia; vine în şes şi are 220 familiĭ; 2) *Iaşĭ* cotună din com. Iaşĭ cu 525 suflete; 3) *Iaşĭ,* trup de moşie nelocuită, pe valea Călniştea, com. Strâmba mare, Jud. Vlaşca, proprietatea d-luĭ Em. Grădişteanu; 4) *Iaşĭ* pădure pe coastele văeĭ Iaşĭ în Vlaşca; 5) *Iaşĭ,* vale în Vlaşca, ce ese din câmpul Iaşĭ şi se scurge în Călniştea [104]).

Noĭ credem bine informaţĭ pe autoriĭ mareluĭ dic-

---

103). D. Onciul „Originile principatelor romîne“ Buc. 1899. pag. 233,

104) G. I. Lahovari „Marele dicţionar Geografic al Românieĭ“ Bucureştĭ 1901. Vol. IV, 26—28,—Indice alfabetic al c. rurale şi urbane din România. 1897.

ționar; dar răsfoind pe bătrînul Frunzescu [105]), am maĭ găsit: 6) *Gura Iaşuluĭ* locuință izolată în jud. Romanați, pl. Olteț, cotună cu comuna *Morunglav*; 7) *Valea Iaşuluĭ*, sat în jud. Argeş, plasa Argeş 8) *Valea Iaşuluĭ*, pădurice de 20 pogoane lângă satul cu acelaşĭ nume.

Cum se vede, denumirea de Iaşĭ o întîlnim în 5 județe cu totul îndepărtate unul de altul: *Romanațĭ, Argeş, Gorj, Vlaşca şi Iaşĭ*, şi se dă la oraşe, sate, văĭ, pădurĭ, moşiĭ etc. şi că vine maĭ des în Muntenia de cît în Moldova.

Dacă trecem în țările megieşe vom găsi localitățĭ cu acest nume în Polonia, Rusia, Ungaria şi Bulgaria; decĭ maĭ multe în țările slave.

9) *Iasena*, sat în Bohemia cu 1062 locuitorĭ Cehĭ.

10) *Iasenitz*, sat în Stettin, Pommerania cu 460 locuitorĭ.

11) *Iaszyel*, sat cu biserică parohíală, în diocesia Cracovieĭ [106]).

12) *Iasenecia*, cetate „arx capta et incensa" despre care vorbeşte Ioh. Crist. Wagner. [107])

13) *Iász-Bérény*, la 45 kilom. spre Est de Pesta, are 22000 locuitorĭ, şi e capitala districtuluĭ *Iazygia*, locuit se zice de Cumanĭ în secl. al XIII-lea cu 70000 locuitorĭ. In oraşul Iász-Bérény se zice că s-ar fi păstrînd resturile luĭ Atila, cum zice Catona [108]). Despre acest *Iasbrin* găsim o complectă notiță în Bizozeri, că e o cetate pe apa Zagyuva, că în 1594 Maĭ I a fost o crîncenă luptă între Creştinĭ şi Turcĭ sub comanda luĭ Tiessempasch;

105) D. Frunzescu „Dicționar topografic şi Geografic al Romînieĭ Buc. 1872, sunt Vocab.—Vezĭ Dicționar Cihac. s. vocab.

106) Ioannis Dlugosz „Liber beneficiorum diocesis Cracoviensis" 3 vol. Cracoviae 1864; aici se aduc maĭ multe localitățĭ cu numele pe *Iasen*. Dr. R. Fr. Kaindl în Etnnographische Streifzüge in der Ost-Karpaten. Wien 1898, vorbind de Huțuli şi Boiki din satele Maniana, Preslup şi *Iasienĭ*, aduce cuvintele: bundă, cojoc, petec, şapcă, ciobote, taşcă, fustă, toate romîneştĭ, ceia ce arată că sînt romînĭ pe acolo.

107) Ioh Cr. Wagner „Delineatio provinciarum Pannoniae et Imperii Turcici in Oriente". Noriberg 1684. pag. 305 b. (Editia 1554 pag. 448). Tot acolo vorbind de oraşele prădate de Maleĭ Corvin în Potonia submoutană aminteşte de **Ias***laum* (p. 406 *b*),

108) Katona „Hist. Hung." I. 195, dubitari non potest, principem Attillae regiam cis Tibiscum et verosimiliter circa Jász-Bérényum".

că Turciĭ aŭ fost sdrobițĭ și pașa lor a părăsit Iasbrinul [109]).

In diploma luĭ Ladislau din 1284 se vorbește că un Hekkul, cetățean din Gwylnichbania, căzînd la mila regeluĭ i s-a dat voie de a aduce oamenĭ și a-șĭ face sat la drumul ce duce de la *Iasi* la Scepus (de Iaszo in Scepus), pe unde era șleah vechiu „ad quondam viam antiquam, quae transit de Iaszo în Scepus“. (Ioannes Bardosy „Moldavensis vel Szepsiensis“. Posonii 1802 pag. 73).

14) *Iaszin* în Maramureș, care după Rösler a servit ca denumire orașuluĭ Iașĭ din Moldova, după descălecare. (Rösler „Romänische Studien“ Leipzig 1871. pag. 344).

15) *Iasenovo Kale* In Bulgaria spre Târnova, despre care C. Jirecek [110]) zice că și vine de la *iasen*; fraxinus, *esche*.

16) *Iasy Korija* în Rodope.

17) *Iasy-tepé* în Provadija, la sud de Dobrogea.

Fața cu atît de variate denumirĭ moderne împrăștiate pe tot întinsul, pe unde se găsesc popoare slave nu se poate să nu se nască întrebarea naturală pentru orĭ-cine că între *Ias*-ena, *Ias-enitz* din nord și între *Ias*-enova, *Iasy* din sud, *Iașiĭ* din Moldova și *Iașiĭ* din Muntenia sa nu fie o verigă în lungul lanț al denumirilor topografice.

§. 34. Dacă însă extindem cercul cercetărilor și maĭ din vechĭ, vom găsi că numele de *Iasi* să dădea și la alte localitățĭ prin Tirol și Dalmația veche, prin Asia Mică suindu-ne dar și maĭ sus cu cercetările.

18) *Ias*=saffina, oraș locuit de Sabini, adică Sabelli, jaculatores, *arcași* [111])

---

109) Sempl. Bizozeri „Notizia de regni d'Ungeria“. Bologna 1686 pag. 116: „Iasbrin (comitato Zolnocense), è un forte Castello, alla destra del fiume Zagyuva. vicino al quale successe un fameso conflitto tra Turchi e Cristiani, guidati dal Tiessempach. l'anno 1594, al primo di Maggio. nel quale rimasero i Turchi âffato sbaragliati, abbandonando il campo et insieme Iasprino. dal quale il Presidio fuggi“.

110) C. Jirecek „Das Fürstenthum Bulgarien ; Wien 1871 pag. 7. 447—462.

111) Emile Petitot „Origines et migrations des peuples de la Gaule „Paris 1894 pag. 181, care aducînd un citat din Silv. Italicus IV, 219. leagă numele de Sabinĭ, Sabelli, de numele Sabinic al zeuluĭ Marte. *Sabus*; „curis est Sabina hasta“; saŭ „hic saffina dives lactis“ [VIII, 460)“.

19) *Iasae aquae* i. d. Toplicae in Croatia. Deși nu nu le găsim figurând în Tabula Peutengeriană, *apele Iașene*, ca localitate balneară, vin foarte des în inscripțiile romane ale timpuluĭ. Așa la Daruvar s'a aflat o piatră cu inscripția următoare:

Divo	
Commo	adică „divo Luc. Aurel. Commodo Caes.
Do. res. pu,	patri patriae has termas dedicavit res pu-
blica. Ia	blic. Iasoru.
soru	

Despre această instripție, pe care Mommsen o aduce sub No. 4000[112]) că s-ar fi găsit la *Csapl*, zice că i se pare curios genetivul Iasoru(m), de aceia se îndoește de lectura eĭ, aducînd afirmarea luĭ Taube[113]), și o altă inscripție adusă sub No. 4121 [114]) care s-a aflat la băile termale de la Varasdin în 1742, la Toplice în Sclavonia și în care se cetește *aquae Iasae*, arse de foc și restaurate de Flavius împarat:

„Imp(erator). Caes(ar). Fl(avius). Val(erius). Constantinus. Pius. felix. maximus. Aug(ustus). Aquas. Iasas. olim. vi. (i)gnis. consumptas. cum porticibus. et. omnib(us) ornamentis. ad. pristinam. faciem. restituit....“.

(Va urma)

---

112) Th Mommsen C. I. L. III. 2, 508.

113) Taube „Beschreibung Slavoniens 1778, 3, 41, dă numele de Thermae Iasorvenses.

114) C. I. L. III. 1, 523.

GR. C. BUŢUREANU

Vremile Preistorice în Romînia [a)]

I

Pe ce să sprijineşte lucrarea de faţă şi în ce chip va fi făcută.

Preistoria, una din ramurile cele maĭ nouă ale ştiinţeĭ, vine să dea un mare sprijin cercetărilor, care aŭ de scop a statornici fiinţarea omuluĭ pe pămînt în vremile cele maĭ îndepărtate.

Dacă în Europa apusană, unde este bătrînă practica ştiinţeĭ şi totuşĭ preistoria îşĭ are statornicită temelia sa ştiinţifică abia de 40 anĭ, dar încă la noĭ în ţară? Abia dacă este cunoscut subiectul săŭ; mulţĭ din cărturariĭ noştri staŭ la gîndurĭ, dacă este bine să se tae cu trecutul tradiţional al obîrşieĭ omeneştĭ şi să se dea atenţiune acesteĭ ştiinţĭ, alţiĭ abia dacă o cunosc din nume.

Scopul lucrăreĭ de faţă este, pe de o parte să aducă la cunoştinţa tuturor studiul preistorieĭ şi a principiilor generale, care o călăuzesc, pentru ca lucrarea noastră să aibă un înţeles deplin; iar pe de alta să pună în lumină vremile preistorice de la noĭ din ţară, şi să ducă firul cercetărilor pînă la vremile cele maĭ îndepărtate ale fiinţăreĭ omuluĭ pe pămînturile, în care traim noĭ astăzĭ.

Pînă acum încă nimenĭ nu a întreprins o lucrare de felul acesta în limba ţăriĭ şi nicĭ în altă limbă, noĭ

a) Sub acest titlu vom publica un număr de capitole din un întreg studiŭ ce priveşte această chestiune.

păşind pentru prima dată pe acest drum, ştim că lucrarea noastră nu poate avea de la început un caracter hotărîtor, pricina e, că nu avem înaintea noastră lucrări asemănătoare şi nicĭ materialul preistoric adunat sistematic; afară de aceasta este greŭ de a te călăuzi în mulţimea împrejurărilor, prin care a trebuit să treacă un popor pus în calea marilor frămîntărĭ ale popoarelor europiene orientale şi ale migraţiunelor lor fără sfîrşit. Cu toate aceste greutăţĭ văzute, ajutaţĭ de materialul şi lucrările făcute de către Cesar Bolliac[1]), care se poate numi cu drept cuvînt cel întîiŭ Romîn, care a făcut cunoscut Arheologia preistorică de la noĭ din ţară, care a întreprins întîile săpăturĭ şi care aŭ fost studiate după chipul săŭ de a vedea, iar resultatele publicate în gazeta Trompeta Carpaţilor; ajutaţĭ de lucrările luĭ Alexandru Odobescu[2]), cel maĭ puternic reprezentant pînă acuma al arheologieĭ preistorice, acel care la congresele de antropologie şi arheologie preistorică a reprezentat cu vrednicie Romînia; şi care aproape la fie-care congres arăta puţinele progrese ce să făceaŭ în ţară şi atrăgea atenţiunea învăţaţilor asupra importanţeĭ cercetărilor preistorice în Romînia; tot el a creat cursul de arheologie la Universitatea din Bucureştĭ; — de lucrarea generală a d-luĭ Grigore Tocilescu[3]), care a adunat în studiul săŭ indicarea tuturor izvoarelor de unde se poate cerceta preistoria în părţile Dacieĭ, după scriitoriĭ streinĭ cunoscuţĭ şi a celor din ţară pînă la anul 1880; dînd din punctul de vedere discriptiv o îndrumare către studierea preistorieĭ în Romînia; — de

---

1) *Cesar Bolliac* a publicat în Trompeta Carpaţilor maĭ multe articole privitoare la antichităţile din Muntenia, întovărăşite de maĭ multe figurĭ; aşa în No. 699 din 1869, No. 737, 739, 846, 870, 928, 939, 942, 965, 1010, 1052, 1137, 1255; în Monitorul Oficial, Curierul Romănesc, etc.

2) *Alexandru Odobescu* ne-a lasat maĭ multe publicaţiunĭ şi articole de reviste privitoare la arheologie, aşa: Armele şi uneltele de piatră şi de os din epocele preistorice aflate în Romînia în Revista Ştiinţifică anul III pag. 146 Bucureştĭ; Notice sur les antiquités de la Roumanie Paris 1868. Studiĭ arhiologice asupra artelor în Romînia, publicat în Columna luĭ Traian an. 5, No. 4, Istoria Arheologieĭ, Bucureştĭ 1877. Antiquităţile din judeţul Romanaţĭ, Bucureştĭ 1879. Cununa mare din tesaurul de la Novo-Cerkask, Bucureştĭ 1879. Compte rendu du Congrés d'Archéologie préhistorique, Copenhague. Le trésor de Pétrosa, Paris 1899, etc.

3) *Grigore Tocilescu*. Dacia înainte de Romanĭ, Bucureşti 1880.

materialul adunat de către Neculaĭ Beldiceanu [4]), cel întîiŭ cercetător sistematic al stațiunilor preistorice din Romînia și care prin năzuința și competența luĭ în chipul săpăturilor, dacă ar fi trăit, de sigur că ar fi adus serviciĭ eminente arheologieĭ preistorice;—de materialul adunat de noĭ în tovărășie cu Neculaĭ Beldiceanu [5]); în fine de puținele indicațiuni culese din lucrările învățătorilor săteștĭ ca răspuns la chestionarul din anul 1900 [6]); -călăuzițĭ de lucrările tipice ale streinătățiĭ, unde studiul preistorieĭ este bine statornicit și maĭ ales de acele ale Societățiĭ de Antropologie din Paris [7]); -vom căuta, sprijinițĭ de acest material, să punem început cercetărilor în lucrarea de față și care va cuprinde *vremile* cele maĭ îndepărtate ale ființăriĭ și traiuluĭ omuluĭ în Romînia.

După ce vom cerceta ast-feliŭ materialul preistoric găsit în stațiunile din Romînia, vom face un mic studiŭ comparativ dintre lucrurile găsite în stațiunile noastre și acele asemănătoare găsite și studiate la alte popoare preistorice de către autorităţĭ științifice, dar maĭ ales la cele vecine cu noĭ, căutînd a arata și statornici asemănările și modificările aduse tipurilor alese și a statornici ast-feliŭ legăturile de neam și interes ce a trebuit să existe între acele popoare și acele din Romînia.

---

4) *Neculaĭ Beldiceanu*. Antiquitățile de la Cucutenĭ în Revista pentru Istorie și Arheologie anul III. vol. V fasc. I pag. 187 Bucureștĭ 1885, Colecţiunele adunate în cîte-va săpăturĭ la Cucutenĭ și din care o parte să află la muzeul din Bucureştĭ, stațiunile Rădășenĭ, Stroeștĭ, Pîrăul Glodoluĭ, Stirbăț, Vlădenĭ, Basarabia și Ichimenĭ.

5) In afară de stațiunile arătate în nota de maĭ sus, Beldiceanu a desmormîntat împreună cu autorul acestuĭ studiŭ, o parte din Cucutenĭ și staţiunele Preuteştĭ, Belceștĭ, Dolheștĭ, Iașĭ și Rafaila.

6) In anul 1900 am alcătuit un chestionar cuprinzînd maĭ multe puncte din vechiul chestionar întocmit de Al. Odobescu şi după care a alcătuit apoĭ un raport, și studiul săŭ, antiquitățile de la Romanaţĭ; complectat cu alte chestiunĭ privitoare la Etnografie. Din răspunsurile pe care le-am capatat numaĭ de la jumătate din numărul învățătorilor din ţară, am să daŭ la lumină multe lucrurĭ însemnate, între care pe linia întîiŭ pentru noĭ sînt: indicarea maĭ multor staţiunĭ preistorice, cunoscute în genere sub numele de cetăţue, movilă, locurĭ cu hîrburĭ și oale etc. Din cele arătate de învățătorĭ vom face amintire de acele maĭ de samă, pe cît va putea servi la lumina studiuluĭ de față.

7) Așa putem cita: G. de Mortillet. Le préhistorique;—Cartailhac Age préhistorique de l'Espagne et du Portugal;—Lubbock. L'homme préhistorique;—I. Deniker. Races et peuples de la terre,—Sven Nilsson Les habitants primitifs de la Scandinavie;—N. Joly. L'homme avant les metaux;—Cartailhac. La France préhistorique;—Evans. Les âges de la pierre et l'âge du bronze. etc.

Să obiectează de uniia, că stațiunile date la lumină nu ar fi a unor popoare atît de înaintate în vechimea vremilor, ci ale popoarelor barbare, care s aŭ revarsat asupra țerilor noastre după căderea Imperiuluĭ Dacic și al Romanilor.

La acestea respundem că, în ceia ce privește stațiunile cercetate de noĭ în părțile Moldoveĭ nordice, am dat peste stațiunĭ, în care nu s-aŭ găsit de cît resturĭ în peatră lustruită, lut și os, și o urmă de metal; la altele s-aŭ găsit cîte-va instrumente de bronz, însă în număr mic, ceea ce ne îndreptățește a susținea că, bronzul a fost adus în acele stațiunĭ numaĭ în chip trecător și de sigur la rîsĭpa aceleĭ stațiunĭ de catră năvălitoriĭ bronzuluĭ. Este pe deplin statornicit, că popoarele năvălitoare eraŭ superioare prin armură popoarelor, asupra cărora se așezaŭ, deoarece prin acea superioritate învingeaŭ acele popoare; și prin urmare popoarele care ne-aŭ lasat instrumente de peatră, os și lut, nu pot fi acele năvălitoare, superioare în bunătatea instrumentelor de luptă, ci popoarele băștinașe din vechimĭ îndepărtate, și care se serveaŭ de instrumente rudimentare.

Luînd ca model lucrările tipice din Europa apusană, maĭ ales în ceia ce privește statornicirea principiilor marĭ, de care avem să ne călăuzim în lucrarea de față și pentru care vom face la inceputul acesteĭ lucrărĭ un rezumat general; — condușĭ de rezultatele dobîndite în cercetările făcute maĭ ales în lumea orientală, rezultate care aŭ pus începutul celor întăĭ punte de sprijin în cercetările de maĭ apoĭ; vom căuta să ne îndrumăm în mijlocul materialuluĭ adunat din multe părțĭ, dar nedeterminat încă; vom alege, pe cît puterile noastre de discernămînt ne vor sprijini, puntele principale, după care vom face grupările materialuluĭ și apoĭ asemanările și deosebirile, pe care le vom găsi față cu tipurile statornicite maĭ înainte.

Cu toate că cercetările preistorice în Romînia sînt abia la începutul lor, iar săpăturĭ sistematice aŭ fost făcute numaĭ în cîte-va stațiunĭ, din cauză de lipsă de mijloace; totușĭ sprijinindu-mă pe săpăturile sistematice

pe care le-am întreprins în cercetarea cîtor-va stațiunĭ preistorice din Moldova nordică, vom putea pune o bază în studiul nostru, bază de puterea căria nu ne îndoim, întru cît săpăturile și lucrările de maĭ apoĭ saŭ făcut sub ochiĭ și conducerea noastră. Odată studiat și clasat materialul adunat din aceste stațiunĭ, vom păși la studierea pe cît va fi cu putință a materialuluĭ adunat de alțiĭ, între care pe linia întîia, acel adunat de Cesar Bolliac și publicate în cîte-va articole asupra cîtor-va stațiunĭ din Muntenia și Oltenia. Trebue să spunem însă, că materialul arheologic adunat de Bolliac nu poate fi de mare folos, întru cît cea maĭ mare parte din el este adunat la întîmplare, fără cunoștința hotărîta a loculuĭ unde a fost găsit, a adîncimeĭ, a lucrurilor încunjuratoare, a natureĭ stratuluĭ de pămînt în care a fost găsit, și multe alte cerințĭ trebuitoare unuĭ studiŭ științific.

Avînd materialul studiat și clasat vom păși la compararea luĭ cu materialul studiat din stațiunile țărilor vecine și maĭ ales a acelor din orient, cu care materialul nostru preistoric să află în maĭ strînsă legătură de continuitate. Statornicind asemănările și modificările aduse prin timp și loc resturilor preistorice, vom arata ce legătura poate să fie între resturile noastre și acele streine, între civilizațiunea stațiunilor noastre preistorice și între civilizația studiată deja a popoarelor vecine cu noĭ, și cu chipul acesta vom statornici baza, pe care are a se dezvălui lucrarea de față.

Pe baza principiilor stabilite și a deducerilor scoase din studiarea materialul nostru preistoric, vom statornici puntele principale de arheologie preistorică; dupa care prin comparațiunea caracterilor marĭ de civilizație, vom deduce linia mare a civilizațieĭ preistorice de prin părțile țerilor noastre din acele vremĭ bătrîne. Cu acest material vom atinge chestia etnică a popoarelor vechĭ, care aŭ trăit prin Romînia, decĭ să stabilim cîte-va punte în statornicirea chestieĭ celeĭ marĭ a neamurilor preistorice din Romînia. Atingînd această chestie, vom fi nevoițĭ să intrăm în lămurirea chestiuneĭ celeĭ marĭ a popoarelor arice, să arătam cum stă această chestie,

ce legături are ia cu popoarele preistorice de la noĭ din țară, și așa să dăm o îndrumare în studiul nostru, pentru rezolvirea chestiuneĭ celeĭ marĭ și grele a neamuluĭ popoarelor preistorice din Romînia. Așa dar,

Pentru bunul mers și înțelesul deplin al acesteĭ lucrărĭ, trebue ca maĭ întîiŭ să arătăm cadrul eĭ; ast-feliŭ vom face maĭ întîiŭ un mic rezumat de principiĭ științifice, care se găsesc în strînsă legătură cu lucrarea noastră, și apoĭ o scurtă descriere a rezultatelor marĭ dobîndite pînă acuma în studiul preistorieĭ în Europa apusană; toate acestea în vederea înlesnireĭ înțelegereĭ terminilor, pe care îĭ vom întrebuința în această lucrare, și a clasificăriĭ materialuluĭ; aceste cunoștințĭ introducătoare vor forma partea I-a a studiuluĭ nostru.

Studierea materialuluĭ preistoric din stațiunile din Romînia cu toate datele trebuitoare asupra localitățiĭ, stratificăriĭ etc. vor forma partea II.

Compararea materialuĭ nostru din țară cu cel strein și statornicirea puntelor de asemănare vor forma partea a III-a.

In fine, din compararea civilizațiuneĭ popoarelor preistorice de la noĭ din țară cu a acelor din alte țerĭ; din așezarea în chip lămurit a neamuluĭ Aric, a împrăștiereĭ și așezăreĭ luĭ, vom deduce neamul popoarelor preistorice de la noĭ din țară; acestea vor forma partea IV-a și finală a studiuluĭ nostru.

II

Evoluția vieței pe pămînt—Omul.

Cercetările științifice de pînă acum, n-aŭ ajuns să hotărască momentul, cînd s-a aratat vieața întîia oară pe pămînt, nicĭ să ne dea forma cea maĭ simplă, sub care să găsea ia în acele vremĭ bătrîne; totușĭ un număr de învățațĭ aŭ încercat să dea un început de dezlegare a acesteĭ chestiunĭ, pe de o parte atît de grea, pe de alta atît de însemnată,—ast-feliŭ

Béchamp prin lucrările sale [8]) caută să statornicească că, în natură există germinile vieţiĭ răspîndit în toate lucrurile; că el să întîlneşte în timpurile cele maĭ vechĭ ale straturilor geologice [9]) şi fiind pus în condiţiunĭ prielnice creşte şi se înmulţeşte; că acest *microzimas* este începutul vieţiĭ pe pămînt [10]). Toate aceste păreri trebuesc dovedite şi întărite prin numeroase experienţe. Sînt puţinĭ învăţaţĭ, cariĭ să primească concluziunele învăţatuluĭ Béchamp, cum că baza vieţeĭ există în microzima.

Dintre lucrările care aŭ pe partea lor maĭ mulţĭ învăţaţĭ sînt acele ale luĭ Naegeli [11]), care ne daŭ oarecare îndrumărĭ cătră problema vieţeĭ pe pămînt, lucrărĭ care în timpurile din urmă aŭ căpătat confirmarea multor învăţaţĭ. Potrivit acesteĭ părerĭ, în natură exista *micele*, grupă de molecule cu structură cristalină, între care există o continuă atracţiune, dispărţite prin molecule de apă; deosebesc de cristale prin aceia că, cristalul creşte prin suprafaţa sa, pe cînd grupele protoplasmice cresc prin intercalarea interioară şi în afară a micelelor [12]); — ale luĭ Haeckel [13]), confirmate maĭ apoĭ în parte prin lucrările lui Huxley [14]); după aceştĭ învăţaţĭ *plastidula* este forma elementară a vieţeĭ pe pămînt, ia să prezintă sub forma gelatinoasă grosolană şi să întîlneşte astazĭ în fundul măriĭ. Pentru încredinţarea acesteĭ părerĭ avem puţine mijloace, căcĭ astăzĭ nu maĭ sînt nicĭ condiţiunile scoarţeĭ pămîntuluĭ din acele vremĭ, nicĭ agenţiĭ fizicĭ de atuncĭ, căcĭ de sigur în scurgerea a miĭ de miĭ de anĭ de atuncĭ, s-aŭ schimbat condiţiunile fizice ale pămîntuluĭ şi ale atmosfereĭ

---

8) *Béchamp.* Les microzimas.—Les microzimas est l'unité vivante reduite à sa plus simple expression, ayant la vie en soi, bref le microzimas et l'unité vivante per se.

9) *Louis Jacolleot.* Histoire nouvelle et sociale de l'humanité. Le monde primit. p. 3.

10) *Béchamp.* op. cit. A l'origine de tout être, de toute cellule, avant tout developement d'un organisme vivant il y a le microzimas Tout vie, tout végétal tout animal, l'homme luimême est reductible au microzimas.

11) *Noegeli C.* Mecanich-physiologische Theorie der Abstaurmungslehre XI, 872 S. 1884.

12) *Jves Delage.* Structure du protoplasma p. 592.

13) *Er. Haeckel.* Histoire de la Création tr, fr. p.

14) *Th, Huxley.* Etudes biologiques.

care-l încunjură, deci astăzi nu se pot produce aceleaşi schimbări ca atunci, ori-care ar fi mijloacele mecanice la care am cere ajutor.

Nu sînt numai acestea părerile asupra problemei vieţei; ast-fel marele Darwin pune începutul vieţei în aşa numita *gemulă*; Spencer în aşa numita *unitate fisiologică*; Hertwig în *idioblast*; Vries în *pangenee*; Wiesner în *plasma* etc. fără ca vre-unul din ei să ne poată da un punt puternic de sprijin în problema vieţei; de aceia şi noi numai cît indicăm principiul pe care să bazază, recunoaştem însă că, dintre toate, acea care are mai mulţi sprijinitori este acea a lui Haeckel.

In mijlocul acestei nesiguranţe şi imposibilităţi a începutului vieţei pe pămînt, noi punem ca punt de plecare părerea că, forma trăitoare cea mai elementară să apropie mult de cea fără vieaţă, dar deosebeşte de ea, prin urmare avem corpuri cu vieaţă şi fără vieaţă.

Intre forma cea mai simplă sub care ne putem înfăţoşa vieaţa şi între animalul atît de complicat de astăzi, deosebirea şi distanţa este aşa de mare, în cît ar fi greŭ şi chiar peste puterile noastre de a pătrunde şi da cu înţeles lucrul, dacă n-am lua ca punt de plecare un element şi de la el să ne îndrumăm pe încetul şi cu înţeles către vietăţi tot mai complicate, cum sînt acele de astăzi.

Lumea trăitoare să asamănă cu o scară, care începe cu viaţa unei celule şi să rîdică pînă la om; această scară înaltă formează trepte, care, cu cît te sui în susul ei, sînt tot mai complicate atît ca formă cît şi ca cuprins, deducîndu-se una din alta, înmulţindu-şi caracterele şi dobîndind aptitudini nouă [15]); ast-feliŭ un animal unicelular, lucrează, să hrăneşte şi să înmulţeşte, dînd naştere la alţi indivizi mai mult saŭ mai puţin aseminea cu el [16]), îşi continuă în acelaş chip viaţa, pînă cînd pricini isvorîte din afară de individ saŭ celulă ajung a o distruge [17]).

---

15) *Ch. Letourneau*. Science et materialesme. Paris. p. 14.
16) *Th. Huxley*, L'evolution et origine des éspeces p. 267.—*Jves Delage*. La structure de proptoplasma 1895 p. 52.
17) *A. Weismann*. La vie et la mort tr. fr. p. 76.

Ridicîndu-ne în seria animală, observăm că omul să hrăneşte, creşte şi să înmulţeşte, dînd naştere la alţî indivizî maî mult saŭ maî puţin aseminea cu el, că îşî continuă în acelaş chip vieaţa, pînă cînd pricinî, fie din afară, fie din lăuntru, îl distrug [18]).

Forma cea maî simplă şi maî complectă a vieţeî ni se înfăţoşază prin *celulă*, în ia să află o întreagă lume de vieaţă, înfăţoşind-o sub forma cea maî simplă dar cu toate principiile sale [19]), fiind capabilă prin creştere şi înmulţire să dea naştere la fiinţî superioare prin închegarea lor; omul este grupa cea maî complexă, este societatea cea maî măestrită de lumî de vieaţă, formată din nenumărate vieţî celulare [20]). Acest complex ca şi celula este supus aceloraşî principiî. Cu toate acestea între viaţa unicelulară şi între om nu este o prăpastie, care să-î despartă, ci un şir de forme mijlocitoare, care statornicesc îndestul de văzut linia de unire; astfeliŭ de la ia creşte şi să hrăneşte mărindu-şî cuprinsul şi la urmă să desface în două formînd 2 indivizî [21]), ajungem la indivizî formaţî din grupe saŭ coloniî [22]). Aceştî indivizî saŭ grupe să supun aceloraşî legî naturale; ast-feliŭ pe de o parte se diferenţiază adoptîndu-se mediuluî; pe de alta alegîndu-se cel maî apt şi învingînd în lupta pentru traiŭ. Sub puterea acestor împrejurărî individul saŭ colonia şi-a schimbat forma. Pe de alta, individul saŭ colonia dobîndeşte tot maî multe cunoştinţî, pe care le lasă ca moştenire acelor ce aŭ să urmeze, aşa încît pe încetul şi fără a să fi observat bine, aceî ce să nasc maî apoî sînt înzestraţî cu maî multe cunoştinţî decît născătoriî lor [23]).

Dacă ne ridicăm de la grupa de coloniî în seria ascendentă, ajungem la indivizî multicelularî; şi aceştia

---

18) *A. Weismann.* Op. cit. p. 91. *I. Delage* op. cit. p. 91.

19) *Er. Haeckel.* Essais de Psychologie cellulaire. tr. fr. 108. *J. Delage* op. cit. p. 89. *Cl. Bernard.* Leçons sur les phenomènes de la vie tom. I p, 186.—*Henneguy,* Leçons sur la cellule 1896 p. 2.

20) *Ch. Darwin.* L'origine des éspèces tr. Fr. p. 570. *J. Delage* op. cit. p. 89. *Er. Haeckel* op. cit. p. 114 şi Anthropogenie tr. Fr. p, 5 *C. Gegenbaur.* Anatomie Comparée trad. fr. p. 27.—*R. Werchow.* La pathologie cellulaire tr. fr. p. 17.

21) *L. Roule.* L'embriologie génèrale p. 40. *J. Delage* op. cit. p. 65. L. F, Hennequé op. cit. p. 280.

22) *L. Roule.* Op. cit. p. 38.

23) *C, Darwin.* L'origine des éspèces tr. fr. 1882 p. 564.

căzînd sub puterea acelorașĭ legĭ naturale precum: a ereditățeĭ, mediuluĭ, selecțiuneĭ și a lupteĭ pentru traiŭ saŭ așa numiteĭ adapțiunĭ, să tot modifică, trecînd din formă in formă, din grupă în grupă, pînă la om. Aceastá trecere s-a săvîrșit în scurgerea unuĭ timp, pe care omul de științá nu este în stare să-l hotărască de cît în miĭ și miĭ de anĭ; iar mulțimea formelor de trecere tot pe atît de numeroase, forme care multe aŭ dispărut, așa în cît este greŭ a să ținea astă-zĭ firul continuitățeĭ formelor. Cu toate acestea deducerea formelor una din alta putîndu-se statornici în multe părțĭ, urmează că ia a fost și între cele alte forme [24]).

Ar fi să trecem peste cadrul restrîns al studiuluĭ nostru, intrînd în amănuntele întinseĭ chestiunĭ a evoluțieĭ viețeĭ pentru a ajunge la om. Marele Darwin în studiul săŭ „la descendance de l'homme“ adună toate dovezile, care vin în susținerea acesteĭ ideĭ marĭ, a acesteĭ legĭ; noĭ ne vom mărgini la indicarea părților principale, care ne duc la om; pentru aceasta vom arăta aci concluziunile la care a ajuns cel maĭ vrednic elev al școaleĭ luĭ Darwin, anume Haeckel [25]): „noĭ avem cele maĭ vechĭ organe ale corpuluĭ nostru și anume: epiderma și canalul intestinal de la Gastriade; sistemul nervos și muscular de la vermiĭ inferiorĭ; sistemul vascular, cavitatea viscerală și sîngele de la vermiĭ celomațĭ; inima si sistemul bronchial de la cordoniene; organele simțurilor diferențiate de la ciclostomĭ; membrele și canalele luĭ Müller de la peștiĭ primitivĭ și organele genitale externe de la mamiferele primitive.

Din această deducere de organe și sisteme să vede că vietățile pe pămînt aŭ format nenumărate varietățĭ. In cadrul studiuluĭ nostru nu poate intra nicĭ macar indicarea acestor varietățĭ, cel mult putem indica în trăsăturĭ marĭ clasificarea acestor varietățĭ, pentru ca din ia se să poată maĭ ușor observa principiul evo-

---

24) *Filhol.* Recherches sur les phosphorites du Quercy. C. Darwin op. cit. p. 545.

25) *E. Haeckel.* Anthropogenie tr. fr. p. 612. *Darwin.* La descendance p. 2.

luţieĭ, şi-n acelaş timp a să vedea locul ce-l ocupă o·mul în clasificaţiunea animală.

Sistemele clasificaţiuneĭ animale variază, unia formează 6 marĭ încrengăturĭ, alţĭ 8 şi alţiĭ 9; această din urmă clasificare este cea maĭ răspîndită [26]).

Animalele începînd cu formele cele maĭ simple şi ridicîndu-se tot către forme maĭ complexe, să împart în 9 încrengăturĭ şi anume: 1 Protozoeriĭ, 2 Artropodiĭ, 3 Moluştele, 4 Celenteratele, 5 Echinodermele, 6 Vermiĭ, 7 Tunicierele, 8 Insectele şi 9 *Vertebratele*.

Din aceste nouă încrengăturĭ, aceia care să aproprie maĭ mult de studiul nostru este a vertebratelor; de aceia vom lasa celelalte încrengăturĭ şi vom urma clasificarea maĭ departe, numaĭ întru cît priveşte această încrengătură.

Increngătura vertebratelor să împarte în 5 clase: 1 Peştiĭ, 2 Amfibiile, 3 Reptilele, 4 Păserile şi 5 *Mamiferele*.

Din aceste 5 clase, nu vom urmări decît clasa mamiferelor, şi anume; mamiferele să împart în 3 sub-clase. Monotremele, Marsupialele şi *Placentarele*.

Sub-clasa placentarelor să împarte în 15 ordine, din care cel din urmă şi acel în legătură cu studiul nostru este acel al *Primaţilor*.

In privinţa ordinuluĭ Primaţilor vom urma clasificarea luĭ Paul Broca [27]) şi anume, împărţind pe primaţĭ în 2 grupe: *Simieniĭ* şi *Primariĭ*.

Atît Simieniĭ cît şi Primariĭ se împart la rîndul lor în cîte 2 grupe şi anume, Simieniĭ în Catarinienĭ şi Platarinienĭ, iar Primariĭ în *Antropoizĭ* şi *Omul*.

Din această scurtă schiţă de Clasificare vedem că, omul ocupă treapta cea maĭ înaltă din clasificare, că diferitele animale ca şi omul aŭ între ele punte comune ceia ce face, ca să le grupăm în comun: în ordine, clase saŭ încrengăturĭ, şi că numaĭ prin unele punte deosebeşte maĭ multe sau maĭ puţin, după cum se găseşte în clasificarea animală maĭ aproape saŭ maĭ de-

---

26) *Claus*, Zoologie. trad. fr. 1895.
27) *Paul Broca*, Revue Anthropologique, 1888.

parte; prin urmare omul se apropie foarte mult de animalele, cu care face grupare și în special cu antropoizii sau momițele mari; că formele sale cît și constitutuția sa, să deduc din aceia a momițelor mari, după cum acestea se duduc din a momițelor mici saŭ simiene și așa mai departe, scoborîndu-ne în seria animală, pînă la animalul cel mai elementar [28]).

(*Va urma*)

---

28) *C. Darwin*, La descendance de l'homme p. 667.

PETRU V. GRIGORIU

PREOŢII ARTEI [1]

(Omagiu mareluĭ poet al neamuluĭ romînesc V. Alexandri).

„Maĭ bine-o moarte vie, decât o viaţă moartă“,
Aĭ zis, poete falnic... şi fruntea-ţĭ falnic poartă
Pe-a viacurilor zare coroana uneĭ ginte,
Ce-a dus şi duce facla cultureĭ înainte!
E vie a ta moarte, ca raza de stea mare,
Luci-va neamul nostru de sus strălucitoare,
Neam drag inimeĭ tale, războinic, oţelit,
Ce ca să-nfrîngă moartea, de moarte-ĭ pregătit!
Te-aĭ contopit, poete, în firea şi ideia
Romînuluĭ!. Cu artă aĭ smuls din el scînteia,
Ş-aĭ scris!.. Şi deci trăi-veĭ cît ţerile romîne!..
Căcĭ omul nu-ĭ ce este, e ceia ce rămîne!
Şi vîrful peneĭ tale muiat adînc în minte,
De ţară, de trecutu-ĭ, aŭ scris cu-n dor ferbinte,
A căruĭ foc şi culme, nicĭ un poet romîn
Nu l-aŭ atins, ca tine şi n-aŭ rămas stăpîn!..
Poete, dormĭ în sfere pe-a nemurireĭ stîncă!
Romînĭ din orĭ-ce parte uimiţĭ admiră încă,
Cum aŭ putut să scrie în graiŭ de cronicarĭ,
Peniţa ta cea mică, simţirĭ aşa de marĭ!..
Cântat-aĭ cum din harpe cînt îngeriĭ prin stele,

1) Aceste versurĭ aŭ fost rostite pe scena Teatruluĭ Naţional din Iaşĭ în sara de reprezentaţie, la deschiderea stagiuneĭ teatrale, Octom. 1903, de către artistul Gh. A. Cîrjă.

Prin Doine, Lăcrimioare şi Mărgăritărele,
Legende, Basme, Ode, Balade și Pasteluri!
Oftări medievale sub ziduri de casteluri!
Poeme-n care tainic ai străbătut morminte,
Ai dezgropat din ele figuri şi inimi sfinte,
Condus sub focul unui patriotizmu cald!!
Cântat-ai ţeri sublime, mări, lacuri de smarald!
Din sat în sat umblat-ai ca să descoperi cîntul
Ţaranului și cultul ce are de pămîntul
Din care să hrănește!.. Ai scos din gropi, la soare,
Comoara poeziei de cînturi populare!
Căci ai iubit ţaranul, dînd vecînic pentru dînsul
Scînteia minței tale, ș-ai fost părtaș la plînsul
Vărsat de el în viacuri! Durerea, bucuria
Lui, tu le-ai dat un farmec ceresc și poezia!
Căci din a vieţei tale ziori dulci de primăvară,
Păn' la a bătrîneţei întunecată sară,
Iubirea ta de neamul romîn, te-aŭ încălzit
Simţind, ştiind să suferi cît el a suferit!..
Tributul tăŭ de aur l-ai dat cu prisosinţă
Acestui neam ce jalnic dormia în suferinţă,
In umbră, mut și singur, când tu și c-o pleiadă
L-ai ridicat la soare, Europa ca să-l vadă!
Ai scris cu măestrie sub ori-ce formă cultă!
Gîndirea-ţi înţeleaptă impune, ș-o ascultă,
O cîntă, povestește și o urmează-n viaţă
Poporul scos din noaptea trecutului cu ciaţă!
O bard măreţ, și-n Teatru, ești cel întăi în ţară,
Căci în această școală adus-ai o comoară,
Dînd tipuri, caractere și nume și figuri,
Oglinda vieţei noastre sub măști, mișcări și guri!
Ai scos din întuneric, din noaptea lungă, tristă,
Părţi vesele și scene cu pana ta artistă,
Luînd din sinul vieţei acestui neam măhnit,
Tot ce artistul poate găsi mai nimerit!..
Și azi și totdeauna trec tipurile tale
Tot vii, căci sînt luate din cele mai reale
Momente, stări și locuri cu artă și simţire
Ce ni să perindează vii toate sub privire:
Vedeţi cum trece încă azi Barbu Lăutarul,

Cu care-odinioară își îndulciaŭ amarul
Boeriĭ toțĭ! Cu dînsul o lume disparu
Ce va trăi, poete, prin ceea ce-aĭ scris tu!..
Privițĭ și la Cucoana Chirița, veche muză,
Cochetă prin saloane și-acasă tot hursuză...
La Moise orîndarul, la Șoiman din „Cetatea"
Apoĭ la Banul Vulpe și la... singuratatea
Poetuluĭ Ovidiu, bătrîn, cu suflet mare,
Așa cum al tăŭ geniŭ putut-aŭ să-l măsoare!
Apoĭ flăcăul Graur cum în „Cinel-Cinel",
Prin sat colindă după copile singurel!.
Și tipul luĭ Galuscus și alte tipurĭ multe
De sus, de jos, din păturĭ și culte și inculte...
Apoĭ ne-arățĭ figura deșteaptă și vicleană
A luĭ Despot și-n urmă domnia moldovană
Sub alțĭ stăpînĭ tot aprigĭ!.. Și-n cerul poezieĭ
Te-nalțĭ și scriĭ cu lacrimĭ „Fîntîna Blanduzieĭ";
Horațiu poetul ce mușcă prin satire
Și zgudue prin versu-ĭ duios orĭ-ce simțire!..
Și aĭ creat pe Getta, tip gingaș de femee,
Să fie cea maĭ dulce a lireĭ luĭ, scîntee!
Tu te-aĭ văzut într-însul, căcĭ cît și el de mare
Noĭ te vedem, poetul, ***romînilor popoare!..***
Eroiĭ de la Plevna și Grivița știŭ încă,
Cît i-a cîntat de dulce durerea ta adîncă,
Cît balsăm aruncat-aĭ pe rănĭ de la războĭ,
Cîntînd pe Valter, Peneș și alțĭ curcanĭ eroĭ.

* * *

Un sfert de viac trecut-aŭ de cînd luă viață,
Acest mănunchiŭ artistic pe scenă astă-zĭ față;
De cînd bătrîniĭ maiștri, artiștĭ iubițĭ și marĭ,
Aŭ fost în Teatru primiĭ trufașĭ societarĭ!
Un sfert de viac!! S-ar zice că ierĭ a fost, căcĭ pare
Că maĭ vedem pe scenă și azĭ triumfătoare
Figurele-nțelepte, cu foc, talent și artă,
A unuĭ Bălănescu, artist al căruĭ soartă,
A fost nedreaptă, crudă, căcĭ rîvna și speranța,
Puteaŭ în admirare să-l dea artist și-n Franța!.

Un Galino, un maistru cu sceptru, și Luchian,
Iubit de orĭ-ce public, cult, nobil și profan!
S-aŭ stins, bătrîniĭ sceneĭ, cu Millo, toțĭ în groapă!..
O, Millo... crier, suflet gigant ce tot adapă
Luminile luĭ, setea artiștilor de azĭ...
El, e stejarul sceneĭ pe care cresc micĭ brazĭ! ! !..
Serbătorind gruparea de-un sfert de viac de artă
Să zicem celor care și-n groapă laurĭ poartă:
„Maĭ bine-o moarte vie, de cât o viață moartă!..“

13 și 14 Oct. 1903.

ARTISTUL

Unuĭ artist de teatru se cer însușirĭ multe:
Să fie *altul* vecĭnic, fiind tot *el* în rol,
Adînc bun simț în toate, de public să asculte,
Să aibă focul sacru chiar cînd e teatrul gol...
Să fiĭ artist maĭ trebuĭ ca să-ntrupezĭ în plin
Talent, organ figură și... celelalte vin!...

VALERIU HULUBEI

Din viaţa oraşelor

COMERCIUL şi INDUSTRIA[1]

Mi-am luat sarcina să vorbesc despre comerciul şi industria la oraşe. Aceasta însamnă a vorbi despre comerciul şi industria aproape a întregiĭ ţărĭ. In conferinţile ţinute de domniĭ A. D. Xenopol şi Gh. Ghibănescu vi s-a dovedit cum în oraşe se concentrează activitatea industrială şi comercială a uneĭ ţărĭ. Negustoriĭ şi meseriaşiĭ oraşelor nu satisfac numaĭ nevoile tîrgoveţilor ; săteniĭ la oraşe vin de-şĭ tîrguesc lucrurile de nevoe şi la meşteriĭ din oraşe îşĭ comandă cele trebuitoare. Chiar cînd săteniĭ îşĭ tîrguesc mărfurĭ de la negustorul satuluĭ, acesta tot de la oraşe îşĭ procură marfa. Şi în fine tot la oraşe vin săteniĭ de-şĭ desfac produsele munciĭ lor, fie agricole, fie industriale.

Subiectul conferinţeĭ mele fiind foarte important şi cu interes de actualitate pentru ţara noastră, ar necesita maĭ multe ceasurĭ de convorbire ; în marginile unuĭ ceas însă nu voiŭ putea dezvolta decît o parte din ce aş dori să spun.

Cînd abordăm subiectul acesta, cea dintîiŭ întrebare este : care e întinderea industrieĭ şi comerciuluĭ în ţara noastră? *Cîtă* poporaţie îşĭ adună mijloace de existenţă

1) Conferinţă rostită în aula Universităţeĭ din Iaşĭ, în ziua de 16 Februar 1903, din ciclul conferinţilor „Din viaţa oraşelor" a Societăţiĭ ştiinţifice şi literare.

din aceste ocupațiunĭ? Și apoĭ în mîna *cuĭ* se află comerciul și industria în țara noastră?

Puține cifre sînt de nevoe. Statistica ne dă 140,000 meseriașĭ de toate categoriile, adică cam atîtea familiĭ îșĭ agonisesc traiul. Pentru industria mare, adică fabricĭ de tot felul, ni se dă la 250 fabricĭ. Relativ la industria minieră dăm numaĭ două cifre, anume petroleŭ se extrage 220,000 tone anual, iar sarea la 90,000,000 kilograme; ar trebui să înșirăm toate bogățiile miniere, ba chiar toate celelalte bogățiĭ de tot felul, pentru că toate aceste bogățiĭ prin comerț se desfac și numaĭ astfel ne-am putea face o idee de întinderea comerțuluĭ.

Nu putem da o statistică de numărul comercianților, dar ne putem da samă de cîțĭ oamenĭ ar putea trăi din comerț, judecînd din urmatoarele date statistice. Maĭ întîiŭ cu privire la import, export și transit. Țara noastră face un import de 400,000,000 leĭ anual, iar exportul se urcă la suma de 300,000,000 leĭ. In porturile țăriĭ noastre vin anual peste 30,000 vase cu o capacitate de peste 80,000,000 tone. Posedăm deja o marină comercială, vre-o zece vapoare maritime și tot pe atîtea pe Dunărea. Numaĭ din transitul ce se face prin țara noastră, se cîștigă 20,000,000 leĭ anual. Și încă portul Constanța nu e gata. Cînd se va sfîrși, Constanța va deveni cel maĭ mare port pe marea Neagră, Odessa va scădea mereŭ. Căcĭ prin România se vor face transiturile între Orient și centrul Europeĭ; mărfurile cari cer în călătorie timp scurt pe aice vor trece. Apoĭ comerțul interior al țăriĭ, circulația avuțiilor de tot felul din țara noastră, se urcă la sume cu mult maĭ marĭ decît cele de la import, export și trafic. S-ar urca probabil la miliarde. Acum puteți judeca ce întindere aŭ și pot lua mereŭ afacerile comerciale.

Dar în țara aceastâ, așezată la un loc atît de însemnat, în această țară atît de bogată și cu de toate îndestulată, în mîna *cuĭ* se află industria și comerțul? Cine face să *circule* bogățiile de tot felul și cine confecționează din materiile prime obiectele industriale? *Romînii* saŭ *străinii*?

Statistica ne spune că din ceĭ 140,000 meseriașĭ a-

proape 70% sînt Romînĭ, că în Moldova acest procent scade coborîndu-se în unele oraşe şi la 10%. Judecaţĭ după Iaşĭ, pe care îĭ cunoaşteţĭ bine prin experienţa d-voastră. Aci sînt unele meseriĭ, în carĭ nu găsim Romînĭ. Cine a auzit macar un palărier romîn? Arataţi-mĭ un croitor bărbătesc romîn, saŭ o modistă romîncă? Gîndiţi-vă la un giuvaergiŭ romîn, etc.

Dacă trecem la industria mare, la fabricile noastre, cestiunea nu e maĭ puţin dureroasă şi primejdioasă. Aci ne lovim de cestiunea capitalurilor străine. Reprezentanţiĭ ţăriĭ împreună cu guvernele aŭ ţinut să se creeze aci în ţară o industrie şi de-aci legea pentru încurajarea industrieĭ naţionale din 1887, prin care se daŭ următoarele avantagiĭ întemeetorilor de fabricĭ: li se dă terenul necesar în orĭ-ce punct al ţăriĭ ar dori să instaleze fabrica; apoĭ pe timp de 15 anĭ nu plătesc nicĭ o dare către stat, judeţ saŭ comună; timp de 15 anĭ pot introduce în ţară fără taxe vamale orĭ-ce maşinăriĭ ar fi de nevoe şi orĭ-ce materiĭ prime negăsite în ţară; apoĭ li se acordă o reducere de taxe pe C. F. R. Statul, în scurt, prin asemene încurajărĭ şi prin unele prime acordate la unele fabricĭ, păgubeşte anual 20,000,000 leĭ. E un frumos sacrificiŭ din partea statuluĭ pentru a se crea o industrie naţională. Dar pe lîngă stat, maĭ fac sacrificiĭ şi locuitoriĭ ţăriĭ plătind maĭ scump produsele fabricilor din ţară, de cît aceleaşĭ produse maĭ înainte de a avea o industrie naţională.

Era de aşteptat cel puţin ca asemenea sacrificiĭ să folosască Romînilor. Aceştia însă nu s-aŭ silit să îmbrăţişeze dînşiĭ industria mare şi să lupte din răsputerĭ ca în adevăr să avem o industrie naţională. Tot străiniĭ şi tot capitalurile străine stăpînesc industria mare. Cînd străiniĭ aŭ văzut că nu-şĭ pot desface mărfurile în ţară la noĭ, din cauza taxelor vamale ridicate, şi ridicate în interesul proteguiriĭ industrieĭ naţionale, atuncĭ aŭ găsit un mijloc şi maĭ bun pentru eĭ. Ca să nu li rămînă capitalurile neproductive în ţară la eĭ, le-aŭ adus în ţară la noĭ, de-aŭ creat industria mare aşa zisă naţională. De astă dată aŭ venit şi străiniĭ odată cu capitalurile. Noĭ Romîniĭ muncim pentru a face productive capitalurile

străine, a căror dobînzĭ trec mereŭ peste granița. Aceasta e netăgăduit o situațiune dureroasă pentru noĭ romîniĭ. Sînt încă uniĭ carĭ cer și cheamă mereŭ capitalurile străine. Aceștia, dacă nu cunosc încurcăturile ce ne-aŭ produs capitalurile străine în țară la noĭ, apoĭ bine ar fi să judece din exemplele recente ale Burilor și Venezueliĭ. Capitalurile străine însamnă înfrîngerea sentimentuluĭ național.

Incă două vorbe asupra industrieĭ marĭ: care industrie mare se poate dezvolta în țară la noĭ? Scurt și hotărîtor numaĭ acele fabricĭ se pot întemeia carĭ îșĭ găsesc materiile prime în țară la noĭ. A căuta, să desvolțĭ o industrie mare cu ajutorul unor materiĭ prime aduse de peste granițĭ, e o mare greșală. Un exemplu: Avem în țară o fabrică de cue. Ea îșĭ aduce materia primă din străinătate. Insă judecațĭ: 100 kil. fer brut îl plătește leĭ 17.50 în străinătate; cuele fabricate gata din străinătate însă le cumpără negustorul cu 17 leĭ 100 kil. Cum se explică oare că fabricantul din străinătate să dea cuele fabricate cu 17 leĭ suta kilogr. pe cînd ferul brut să-l vîndă cu 17.50 leĭ? Negreșit că nu e alta de cît uciderea industrieĭ din Romînia. In adevăr maĭ poate concura fabrica de cue de la noĭ din țară cu cea din străinătate, cînd plătește ferul brut maĭ scump de cît negustorul plătește cuele fabricate? Vețĭ zice: oare pot fi fabricanțĭ în străinătate care să vîndă cuele maĭ eftin ca ferul? Ar trebui să piardă, să se ruineze. Nu e exact. Ceia ce pot perde în Romînia momentan, îșĭ scot prin vînzarea maĭ cu preț în alte țărĭ. Aceasta pînă cînd industria feruluĭ va fi zdrobită în Romînia; atuncĭ îșĭ vor scoate paguba prin stăpînirea pieţeĭ romîneștĭ.

Trecem acum la comerț. Să ne întrebăm în mînile *cuĭ* se află? Nu posedăm încă o asemene statistică. Dar e un lucru pe care îl putem cunoaște prin noĭ înșine. D-l A. D. Xenopol, în conferința despre *„starea orașelor“* v-a spus că cea maĭ mare parte este în mînile străinilor. Dar n-avețĭ nevoe să vă spună nimene acest lucru. Inţeleg să vi se spună lucrurĭ din alte țărĭ neumblate, și pe carĭ singurĭ nu le putețĭ constata. Dar cine din d-voastră nu vede în mînile cuĭ e negoțul în

orașele Romîniei? Facă cineva o escursiune geografică de la Dorohoĭ la Severin și se va convinge că în orĭcare oraș din țară negustoriĭ străinĭ sînt foarte numeroșĭ. Eŭ cunosc prin mine însumĭ multe orașe. Am stat în Severin, în Caracal, am vizitat Craiova, Slatina, Giurgiu, Corabia, Buzeŭ, R. Sarat, Bacăŭ, P. Neamț, Tg. Neamț, Roman, Vasluiŭ, Botoșanĭ, Dorohoiŭ și Bucureștĭ. In toate aceste orașe cu greŭ găsiam negustorĭ romînĭ. Negreșit prin Moldova orașele sînt cu totul înțesate de negustorĭ străinĭ; prin Muntenia și Oltenia sînt maĭ puținĭ străinĭ și maĭ mulțĭ Romînĭ. Statistica poporațieĭ țăriĭ romîneștĭ ne dă vre-o 600,000 străinĭ în țară, din care peste *300,000* evreĭ. Eĭ bine cu ce se hrănesc toțĭ aceștĭ străinĭ? Nu cumva sînt funcționarĭ? Negreșit atît maĭ lipsi. Eĭ însă se hrănesc cu ce cîștigă din negoț și meseriĭ.

Constitue oare o primejdie faptul acesta? Faptul că comerțul și industria orașelor sînt în mîna străinilor, a ovreilor neasimilabilĭ, cu interese propriĭ lor, rezultînd din instinctul de conservare etnică, nu sdruncină desvoltarea pacinică și normală a poporuluĭ romîn din Romînia liberă? Cu alte cuvinte să respundem la întrebarea în mînile *cuĭ ar trebui* să fie comerțul și industria în orașele noastre. Respunsul la această întrebare mi-a fost ușurat în parte prin conferința d-luĭ A. D. Xenopol.

Cestiunea de a ști în mînile cui trebue să se afle comerciul și industria în țara noastră merită o deosebită atenție. Sînt oamenĭ distinșĭ, cu cultură înaltă. oamenĭ meniți chiar *a crește și educa* tinerele generațiunĭ, și cari nu găsesc un pericol în faptul că comerțul și industria să fie în mînile străinilor. Eĭ ne spun fără încunjur și fără jenă științifică că țara și poporul romîn cîștigă dintr-un comerciŭ și industrie dezvoltate, orĭ de cine ar fi exercitate, străin orĭ romîn. Și aceștia își pun în practică teoriile, căcĭ nevoile lor de toate zilele și le satisfac la negustorĭ și meseriașĭ necreștinĭ, străinĭ, calomniind și bîrfind în același timp pe puținiĭ negustorĭ și meseriașĭ romînĭ. Dar pentru ce comerciul și industria să fie în mînile romînilor?

In ori ce țară din lume, la ori ce popor se constată că comerciul și industria sînt în mînile naționalilor. Și aceasta pentru că comerciul și industria sînt izvoare nesecate de avuție și deci mijloace mereŭ crescinde de traiŭ. Și cred că romînii—nu toți, dar cea mai mare parte—aŭ ajuns să se convingă—din cauza crizei economice și financiare prin care am trecut—că funcțiunile nu mai pot fi un mijloc nesecat de existență. Romînii din experiența lor cunosc cum din comerciŭ și industrie străinii își agonisesc în țara noastră nu numai existența, dar adună și averi.

Lucrul se prezintă mai grav. Sînt părinți de familie din orașul nostru, din societatea aleasă, foarte îngrijiți de viitorul copiilor. Cunosc unul din acești părinți, care are cinci copii și care se întreabă : ce carieră, ce mijloc de ezistență să asigure copiilor ? El vede bine că nu mai e posibil în funcțiuni ; el singur funcționar condamnă funcționarizmul. Dar ce să-și facă copiii ? Să-și dele copiii în comerciŭ saŭ industrie? Oare copiii lui de comerciŭ și industrie sînt buni, își zice ? I-ar da bucuros la comerciŭ și industrie, dar n-ar vra tocmai el să facă începutul. Să înțelege lesne, este o criză sufletească în sufletul părinților cu privire la viitorul copiilor. Opinia publică însă nu e deprinsă să vadă romîni din High-life înbrățișînd comerciul și industria. De aceia nehotărîrea în inimile părinților, și de această nedumerire și șovăire a părinților numai copiii vor suferi. Și nu e vreme de șovăit, căci în comerț și industrie trebue pășit cu hotărîre și încredere. Copiii noștri ne întreabă ce carieră să îmbrățișeze. Trebue hotărît să le arătăm comerciul și industria. Aci sînt mijloace de existență fără sfîrșit.

Dar nu e numai acest interes de a dobîndi mijloace de traiŭ pentru copiii noștri, care ne face să zicem că comerciul și industria trebue să fie în mînele naționalilor. E un alt interes chiar și mai mare. E vorba de primenirea păturilor orășănești prin sporul poporației sătești. Vi s-a spus aci de dl A. D. Xenopol, că este un fenomen social de cea mai mare însemnătate primenirea păturilor conducătoare de poporația țărănească, prin fi-

liera comerciuluĭ şi industrieĭ oraşelor. Nu e nevoe de înaltă filosofie şi de multă ştiinţă pentru a observa şi constata că la oraşe paturile conducătore se subţiază mereŭ, descresc. Nu avem gîndul să ne oprim la cauze; fie că munca şi lupta pentru existenţă la oraşe e maĭ acută şi istovesc din generaţie în generaţie puterile fizice şi intelectuale, fie că viaţa orăşănească prin multiplele şi variatele prilejurĭ de petrecerĭ şi distracţiĭ ne face să nu dorim un număr mare de copiĭ. Ceea ce e sigur, e că pătura conducătoare descreşte, îşĭ sacătueşte puterile.

Pătura ţărănească dă mereŭ un spor de poporaţie. Acest spor de poporaţie năvăleşte la oraşe pentru a-şĭ agonisi existenţa din comerciŭ şi industrie. Aci intră ca ucenicĭ şi îşĭ cîştigă traiul din prima zi. Părintele nu are nicĭ o cheltueală cu fiul. Comerciantul şi industriaşul e bucuros că îşĭ găseşte ucenicĭ muncitorĭ, fără pretenţiĭ şi cu ajutorul cărora se îndemînează în comerciŭ şi industrie, fără a face în schimb marĭ cheltuelĭ. Uceniciĭ de azĭ ajung negustoriĭ şi meseriaşiĭ de mîne, pentru că în comerciŭ şi industrie inteligenţa se ascute, se desvoltă. Ceĭ înzestraţĭ de Dumnezeŭ ajung sus de tot în aceste activităţĭ sociale, iar în a doua generaţie patura ţărănească se urcă tot maĭ sus în rîndurile păturiĭ conducătoare. In chipul acesta se face o *selecţiune naturală* în pătura ţărănească şi o *primenire necesară* în pătura orăşănească. Fară această primenire păturile conducătoare se anemiază, se înstrăinează de masa poporuluĭ.

Eĭ bine acest fenomen universal de primenire socială *este astăzĭ turburat şi contrazis prin faptul că comerţul şi industria din oraşele noastre, în mare parte, sînt în mînile ovreilor.* Masa compactă a străinilor neasimilabilĭ, ocupînd comerciul şi industria în oraşe, opresc circulaţia sîngeluĭ în poporul romîn. Şi aceasta e o primejdie naţională. Căcĭ de unde se va primeni pătura conducătoare, pe care o videm cu toţiĭ cum se subţiază? Dacă se va primeni cu sînge străin neamuluĭ, primejdia nu va dispărea, căcĭ viitoriĭ conducătorĭ vor avea ideĭ străine naţiuniĭ. Iar dacă nu se face primenirea, răul încă e mare, căcĭ ce facem cu sporul de poporaţie ţărănească?

Acum ne putem da samă ce mare rol în viața unuĭ popor joácă comerciul și industria. Ceia ce este inima în corpul omuluĭ, aceia este comerciul și industria într-o țară. Prin inimă trece orĭ ce picătură de sînge pentru a se duce să hrănească cea maĭ departată celulă a organizmuluĭ; prin comerț și industrie se schimbă avuțiile din toate unghiurile țăreĭ, prin comerț și industrie se face circulația sîngeluĭ social, primenirea păturilor conducătoare.

Viața socială a unuĭ popor se poate compara cu un organizm animal,toate funcțiunile vieții sociale într-o țară trebuesc făcute de acelaș popor; un element străin neasimilabil e tot atît de primejdios vieții sociale, cum ar fi primejdios vieții animale un corp străin neasimilabil introdus în organizm.

Dar să vorbim de o altă primenire, anume primenirea artificială. Pătura conducătoare a simțit nevoia primeniriĭ și de aceia în lipsa selecțiuniĭ naturale prin comerciŭ și industrie, a creat un mijloc artificial de primenire prin școlĭ. V-a spus și d-l A. D. Xenopol acest lucru. Și e artificială aceastǎ primenire, nu numaĭ pentru că nu se pot alege și cunoaște ceĭ maĭ bunĭ copiĭ, dar și pentru că prin școlĭ din cauza uneĭ ocupațiunĭ intelectuale îndelungate și încordate, se deprimă și se înădușă puterile copiilor bunĭ. Nu într-o singură generație se pot urca de jos pănă sus.

Cînd constatăm că străiniĭ aŭ pus mîna pe o mare parte din industrie și comerciŭ, că în nordul țăriĭ numaĭ străniĭ le poseda, cînd am arătat cît de mare nevoe e pentru noĭ Romîniĭ să punem mîna pe comerciŭ și industrie întrebarea e: le vom putea recîștiga? Putem spera ca romîniĭ să ajungă, în țara lor, stăpînĭ pe comerciul și industria țăriĭ? *Fără nicĭ o ezitare afirmăm că vom ajunge stăpînĭ pe comerciul și industria țăriĭ, vom izbuti să restabilim circulația sîngeluĭ național.* Cine e romînul care să stee pe gîndurĭ și să se clatine în credință că le vom dobîndi? Este cineva? Cînd poporul romîn a știut și a putut să ocupe un loc de glorie între popoarele și țarile Europeĭ, cînd am cîștigat independența politică a țăriĭ, nu vom pu-

tea să cîştigăm independenţa economică din lăuntrul ţării? E o cestie numaĭ de timp, cîteva deceniĭ de muncă din partea poporuluĭ romîn întreg, şi vom cîştiga izbînda.

Ce trebue să facem pentru a pune mîna pe comerciŭ şi industrie? Cel maĭ însemnat lucru este ca *poporul romîn întreg să fie într-un cuget, într-un gînd. Toate păturile sociale, atît cele conducătoare cît şi cea ţărănească să aibă numaĭ un gând*: anume dragostea de comerciŭ şi industrie. Convingerea că ele sînt izvoare nesecate de avuţie şi deci mijloace mănoase de existenţă, că înlesnesc circulaţiunea sîngeluĭ naţional primenind păturite conducătoare, să unească pe toţĭ romîniĭ într-un gînd. *Numaĭ cînd va fi unitate de ideĭ în această privinţă, numaĭ atuncĭ vom izbuti în luptă.* Atuncĭ pătura conducătoare va pune mîna pe comerciul şi industria mare; patura mijlocie şi cea ţărănească vor acapara comerciul şi industria mijlocie şi mică. Maĭ ales clasa conducătoare e nevoe să pună mîna pe comerciul şi industria mare; căcĭ comerciul şi industria mijlocie şi mică nu pot fi de cît în mîna acelora, în mîna cuĭ voesc marele comerciant şi industriaş.

Clasa noastră conducătoare e compusă astăzĭ numaĭ din funcţionarĭ şi profesiunĭ libere; lipseşte dintre conducătorĭ mariĭ comercianţĭ şi industriaşĭ. Şi aceasta e în dauna conduceriĭ ţăriĭ. Să vă clarifiic printr-un exemplu ce voesc să spun. Să luăm parlamentele a doă ţărĭ şi să le comparăm.

	Agricultorĭ	Industriaşĭ	Comercianţĭ	Profesiĭ liberale	Armată	Clerul	Funcţionarĭ
Franţa are în Camera Deputaţilor	72	41	22	270	6	2	95
Anglia are în Camera Comunelor	132	131	100	107	66	—	47

Vedem că în parlamentul celeĭ maĭ lăudate ţărĭ, Anglia, avem 100 neguslorĭ, 132 agricultorĭ şi 131 industriaşĭ, total 363; aceştia formînd majoritatea conduc trebile Anglieĭ. In Franţa avem agricultorĭ 72, industriaşĭ 41, comercianţĭ 22, total 135; pe cînd profesiile libere cu funcţionariĭ la un loc fac 365, decĭ aceştia conduc destinele Franţeĭ.

In parlamentul nostru cîțĭ neguslorĭ avem, cîțĭ industriașĭ, cîțĭ agricultorĭ? Cine conduce trebile țăriĭ noastre? In orĭ ce caz vor fi oamenĭ învățațĭ, marĭ cărturarĭ, dar nu-s oamenĭ carĭ să cunoască afacerile țăriĭ. Și fiind că nu le cunosc, nu se îngrijesc de ele. Un exemplu de neînțeles. Avem niște mine de antracită la Tg. Jiu; adusă în Iași, antracita se vinde 1000 kil. cu 75 leĭ. Se aduce atracită din Rusia prin Galațĭ tot aci în Iași și se vinde 1000 kil. cu 65 leĭ. Cum se explică? Să se aducă din Rusia cu vapoarele pînă în Galațĭ și de aci cu trenul pînă la Iașĭ și totușĭ să se vîndă tona 65 leĭ, maĭ eftin de cît antracita de la Tg. Jiŭ? Cum se face? Iată cum: transportul unuĭ vagon cărbunĭ de la Tg. Jiŭ la Iașĭ costă la C. F. R. **226 leĭ**. Dacă acest transport s'ar eftini; s'ar putea vinde maĭ eftină antracita din Tg. Jiŭ decît cea rusească. Cine însă se desbată în parlament lucrurĭ de acestea? Cine are interes? Negreșit ca romînĭ toțĭ avem interes la prosperarea țăriĭ, dar un interes maĭ mult teoretic. Cel ce e în jocul afacerilor are și un interes de existență și dezvoltare personală.

Clasa conducătoare trebue să pună mîna pe comerciul și industria mare. Astăzĭ un părinte din nobleța romînă, cînd are maĭ mulțĭ copiĭ, pe toțĭ îĭ destinează la cursurĭ universitare, la profesiunĭ libere, la funcțiunĭ. Faptul că aŭ avere îĭ îndreptățește, cred eĭ, să ocupe funcțiunĭ maĭ gras plătite. Aceasta e o greșală. Calea de urmat e să se dea altă ocupațiune fiecăruĭ copil; unul să îmbrâțișeze comerciul mare, altul industria mare, altul să fie militar, altul funcționar. Și aceiașĭ cale va trebui urmată atît de clasa mijlocie, cît și de pătura țărănească. Părintele să nu dea la toțĭ copiiĭ ocupațiunĭ bugetare, ci unul, doĭ la comerț și industrie, iar unul doĭ la miliție, funcție. Țara are nevoe de oamenĭ în toate activitățile. Cînd se va proceda astfel, reușita va fi sigură. Cînd copiiĭ noștri vor fi în joc pentru a-șĭ cîștiga traiul din comerciŭ și industrie cine se maĭ îndoește de izbîndă? Căcĭ copiiĭ vor avea sprijinul părinților, fraților, vor avea ajutorul întreguluĭ popor. In modul acesta *nu am maĭ avea o clasă de negustorĭ și de meseriașĭ, izolată și fără legătură cu pătura*

conducătoare și cu cea țărănească, cum a fost odinioară. Comerțul și Industria va fi afacerea poporuluĭ întreg, a tustrelelor clase sociale, ocupînd fiecare o parte din comerțul și Industria mare, mijlocie saŭ mică. Va fi o legătură de sînge între deosebitele activitățĭ sociale.

Dar pentru a ne face copiiĭ comercianțĭ și industriașĭ, cum să urmăm? să-ĭ dăm la școlĭ de meserie și de comerț? saŭ să-ĭ dăm în ateliere și prăvăliĭ ca ucenicĭ, și în fine la urmă stăpînĭ? Am credința nestrămutată că prin scolĭ nu vom izbuti la crearea de negustori și meseriașĭ. In scolĭ copiiĭ se deprind cu o muncă relativ ușoară, dar aspirațiunĭ mărețe. Din scolĭ copiiĭ esă la vrîsta cînd nu maĭ pot fi mlădiețĭ, nu se maĭ pot deda la munca grea. Pentru ca să învețĭ o meserie, se cere mult exercițiŭ, lucru mult. Intr-o școală nu poate fi mult de lucru, cel puțin atîta ca să-ĭ deprindă pe ceĭ 50 saŭ 60 școlarĭ. Apoĭ tocmaĭ din cauză că-s mulțĭ școlarĭ, și unul singur care îĭ învață, metoda de a-ĭ învața meseria nu e de cît *teoria*. Judecațĭ din contra despre un atelier în care sînt 5—6 ucenicĭ și 2—3 calfe și un stăpîn. Un atelier are mult de lucru și variat. Fie-care calfă are cîte 1 saŭ 2 ucenicĭ în ajutor; calfa învață pe ucenicĭ, decĭ un profesor la 2, îĭ învață fără teorie, numaĭ prin exercițiŭ. Apoĭ în ateliere copiiĭ cunosc viața de meseriaș, ceia ce în școlĭ nu se poate afla. Meseriașul format prin școlĭ cade totdeauna în concurență cu cel format din ateliere; acesta la nevoie îșĭ restrînge mijloacele de întreținere potrivit cîștiguluĭ. Cît despre negoț, toată lumea vede că din școlile de comerț nu esă negustorĭ.

Știŭ că mulțĭ părințĭ nicĭ nu vor să se gîndească a-șĭ da copiiĭ ca ucenicĭ. Cum să stea alăturea cu badea Ion? Cunosc asemenea părințĭ. Dar întrebați-ĭ pe aceștĭ părințĭ pentru ce-șĭ lasă copiiĭ la școala primară alăturĭ cu ceĭ desculțĭ și stricațĭ? *De ce numaĭ în școlĭ vor egalitate între școlarĭ, democrație, și la comerț nu?*

Sînt nevoit să maĭ daŭ un argument în favoarea puneriĭ copiilor în ateliere și prăvăliĭ ca ucenicĭ. Pentru școlĭ statul trebue să cheltuiască sume marĭ, iar rezultatele sînt în orĭ-ce caz problematice. Pe lîngă aceste sacrificiĭ ale statuluĭ, părințiĭ cheltuesc cu copiiĭ, atît cît

aceștia staŭ în școale. Și e o cheltuială mare aceia pe care o fac părinții. N-ar fi maĭ bine s-o capitalizeze părinții? Căcĭ dîndu-șĭ copiiĭ la ateliere și prăvăliĭ, aceștia nu maĭ aŭ nevoe de cheltuelile părinților; din întiia zi stăpînul prăvăliei și atelierul dă hrană, locuință și îmbrăcăminte ucenicului. O rezervă de făcut, anume: ceĭ bogațĭ, în stare a mînui comerțul saŭ industria mare, aceia pot trece întîiŭ prin școlĭ, rămînînd a face 1 an saŭ 2 de ucenicie pentru practică maĭ pe urmă.

Rămîne de explicat și rolul capitaluluĭ în comerciŭ și industrie. Toțĭ o zic și o repetă: în comerciŭ și industrie se cere capital. Cu ce să deschizĭ prăvălie saŭ atelier, dacă nu-ĭ capital? La slujbă nu ni se cere capital. Romîniĭ n-aŭ capital, de aceia nu pot pune mîna pe negoț și meseriĭ. Maĭ întîiŭ e o greșală a susținea că romîniĭ nu aŭ capitalurĭ. Sînt foarte mulțĭ Romînĭ capitaliștĭ. Și apoĭ nu s-ar putea forma capitalurĭ sociale? — Dar chiar aceĭ carĭ nu dispun de nicĭ o avere, încă își pot forma capitalurile necesare în comerciŭ și industrie prin muncă și economie. Cum și-aŭ adunat capitalurĭ ceĭ ce le aŭ astăzĭ? Cum străiniĭ în țară la noĭ îșĭ agonisesc averĭ din nimic? Numaĭ prin muncă și economie. De ce romîniĭ n-ar face tot astfel în țara lor proprie?

Și trebue să accentuăm că dacă există vre-o activitate socială, în care să se poată aduna capitalurĭ, apoĭ desigur că nu este alta de cît comerciul și industria. Negreșit în comerț se pot aduna capitalurĭ maĭ marĭ și maĭ lesne de cît prin industrie. Și apoĭ e muncă maĭ ușoară de cît a neguslorului? Cu o muncă numaĭ de vînzare, negustorul are posibilitate să-șĭ adune capitalurĭ.

Să facem o mică comparație între funcționarĭ și negustorĭ în această privință. Funcționariĭ nu pot aduna capitalurĭ; maĭ întîiŭ pentru că intrațĭ de pildă cu 100 leĭ lunar, are pretențiĭ marĭ, de conducător al poporuluĭ, și nu-ĭ ajunge leafa, se maĭ îndatorează. Cu cît înaintează în slujbe, cu atît îșĭ urcă și cheltuielile; ba la o avansare, de pildă, dă un banchet și se îndatorează și maĭ tare. Funcționarul nu poate avea spirit de prevedere, el știe că leafa îĭ merge pe orĭ-ce lună; ba, până la moarte e asigurat, căcĭ va avea pensiune. Chiar un func-

ţionar răŭ e menţinut în slujbe, pentru că se milogeşte la superiorĭ, se roagă să nu-l dea afară că-l nenoroceşte şi are o casă de copiĭ. Dar în fine chiar cînd se găsesc funcţionarĭ cuminţĭ, şi cunosc însemnătatea economieĭ, numaĭ cu marĭ sforţărĭ aduna ceva capital. Intr-o viaţa de 30—35 anĭ de funcţionarizm cît se poate aduna numaĭ din economie? 10—20—30 miĭ leĭ. Şi încă cîţĭ funcţionarĭ cunoaşteţĭ c-aŭ realizat asemenea capitalurĭ?

Din contra să cercetăm pe comerciant. *Ceia ce face călirea din fer, aceia face negoţul din om.* Din fer prin operaţia călireĭ căpătăm un oţel. *Din om prin negoţ, căpătăm un om superior.* In adevăr comerciantul prin rolul luĭ în societate, de a schimba mărfurile, e menit să adune capitalurĭ. El nu ştie ce-ĭ va aduce anul viitor, nicĭ luna viitoare. Din spirit de prevedere, cîştigat şi dezvoltat prin experienţă, trebue să economisască din orĭ cît cîştig ar avea. Maĭ întăĭ nu cheltuesc maĭ mult de cît cîştigă. Căcĭ îndată ce un comerciant s-ar arunca la cheltuelĭ egale cu cîştigul, e ameninţat în dezvoltarea, în progresul său. Căcĭ cine ştie ce criză va maĭ veni? Şi apoĭ şi în comerciant, nu numaĭ în funcţionar, e rîvna de a înainta. E o însuşire înăscută în fie-care om de a înainta, de a se desvolta, de a progresa. Funcţionarul poate înainta *prin alţiĭ*, prin *şefiĭ seĭ*, la care e nevoe de multe orĭ să se plece. Comerciantul progresază în comerţul seŭ prin *sine însuşi, prin economie şi muncă.* Să vă daŭ nişte exemple pentru a întări aceste adevărurĭ. Voiŭ lua de aci din Iaşĭ, focar de străinzim, doĭ negustorĭ romînĭ, pentru a vă arata, cum aŭ adunat capitalurĭ numaĭ prin sine, numaĭ prin munca şi economie.

Intîiul exemplu este de V. D. fost negustor, băcan. Azĭ e rentier, trăeşte din venitul frumoaseĭ sale averĭ adunate prin negoţ. S-a lasat de negoţ din cauză de boală. Are o avere care îĭ aduce un venit de 6000 leĭ anual şi a adunat-o în vre-o 33 anĭ de negustorie. L-am întrebat cum a adunat averea din negoţ şi mi-a spus următoarele:

— Din negoţ, din băcănie. N-am avut nicĭ o lescae, cînd m-a dat ucenic la băcănie. Pe atuncĭ eraŭ băcanĭ

romînî maĭ mulțĭ. Sînt de atuncĭ aproape 40 anĭ. Învățasem azĭ, buche. Am stat ucenic *patru anĭ*; avînd ce mînca, purta și îmbraca. Am stat calfă *cincĭ anĭ*, începînd cu leafa de 200 leĭ (18 galbenĭ) pe an și ajungînd la 360 leĭ (30 galbenĭ). După cincĭ anĭ de calfă m am lasat de stăpîn, voiam să ajung singur stăpîn. Aveam în buzunar 35 galbenĭ economie (400 leĭ), strînsesem cît am fost calfă. Mi-am găsit un tovarăș, care avea economisițĭ 20 galbenĭ (240 leĭ). Amîndoĭ la un loc aveam 55 galbenĭ. Am închiriat o dugheană în Sf. Vinerĭ (azĭ Anastasie Panu) în dreptul bisericeĭ Sf. Nicolae. Am plătit chirie 7 galbenĭ, cu 8 galbenĭ am cumpărat și făcut cumpene, rafturĭ și alte lucrurĭ trebuitoare ; măĭ remăsese 40 galbenĭ. Cu aceștia m-am dus la un angrosist evreŭ, și am luat marfă de toțĭ. Cîte puțin din fiecare marfă. Amîndoĭ tovarășiĭ am muncit, ne-a plăcut să muncim. Marfă cumpăram treptat cu nevoile vînzăreĭ. Nu luam pe datorie, ci numaĭ cu banĭ. Cînd am ajuns la finea anuluĭ am încheiat socotelele cu tovarășul meŭ și ne-a venit fiecăruia cîștig de 250 galbenĭ (3000 leĭ). (Decĭ 6000 leĭ cîștig într-un an dintr-un negoț început cu 55 galbenĭ). In cursul anuluĭ cheltuisem numaĭ pentru strictul necesar, cu economie din toate, cacĭ doriam să ne ridicăm maĭ sus. Am stat în tovărășie 10 anĭ. In cel din urmă an de tovărășie partea mea de cîștig a fost de o mie de galbeni (12000 leĭ). După aceia am ținut singur negustorie și mi-a mers bine cîștigul ; aŭ fost anĭ în care am cîștigat cîte *18000 leĭ*. M-am lasat de negustorie, căcĭ sînt bolnav, nu pentru că nu mi-a plăcut saŭ pentru c-aș dori să mă fac boer. Chiar azĭ am prilej de cîștig din afacerĭ comerciale ; în toamna trecută am înlesnit o vînzare de vin între doĭ negustorĭ și am cîștigat 250 leĭ numaĭ cu vorba. Negoțul aduce banĭ, dar trebue să te țiĭ de el. RomîniĬ sînt cam rușinoșĭ, fug de negoț, umblă după funcțiĭ. Răŭ fac. Am un copil, negustor am să-l fac. Iată un exemplu viŭ, în carne și oase, pe care-l puteți cerceta.

Un alt exemplu : un negustor retras din negoț, trăește tot în Iașĭ. Viața sa de negustor se rezumă în 5 anĭ de ucenicie, 2 anĭ de calfă, 5 anĭ tovarăș la o parte (30%) cu stăpînul, apoĭ 22 anĭ singur

stăpîn. Cînd s-a făcut singur stăpîn avea economie *500 galbenĭ (6000 leĭ)*; cînd s-a retras din comerţ, avea adunaţĭ *120,000 leĭ*. Şi apoĭ încă un detaliŭ. După ce a adunat capital, îl dădea cu procent saŭ îl plasa în bonurĭ. Capitalul îĭ aducea profit. Marfa la negoţ o aducea pe credit, căcĭ cine să nu-ĭ dea pe credit, unuĭ om cu capital plasat în bonurĭ? Iată cum şi acest al doilea exemplu în 34 anĭ a adunat 120,000 leĭ numaĭ din negoţ. Care funcţionar după 35 anĭ muncă, cînd ajunge la pensie, are adunaţĭ atîţia banĭ?

V-aş putea aduce şi alte exemple. Dar nu vraŭ să vă obosesc. In studierea fenomenelor sociale, un singur exemplu bine înţeles şi analizat, luminează tot fenomenul. Asemenea exemple se repetă mereŭ, în toate ţările şi în ţara la noĭ. Din aceste exemple ne convingem *ce putere de oţelire are comerţul asupra omuluĭ. Preface sufletul omuluĭ. Iĭ dă putere de muncă. Iĭ dă încredere în el.*

Noĭ Romînii ne-am deprins numaĭ cu funcţiunile. Mintea noastră e în neputinţă de a da credinţa la asemenea exemple. Am ajuns la o criză sufletească ne maĭ pomenită: *ne temem de ziua de mîne*; nu ştim dacă vom maĭ avea cu ce trăi, dacă nu vom fi fără slujbă a doua zi; ne apucă groază la votarea legilor, nu cumva se va vota o nouă lege prin care să se schimbe o categorie de funcţionarĭ? E o stare bolnăvicioasă această stare socială; căcĭ frica de ziua de mînĭ, deprimă şi omoară puterile de muncă ale omuluĭ, îl face nefericit. Din contra omul care iubeşte comerţul şi industria, îşi se devotează cu trup şi suflet lor, nu are nicĭ o teamă de ziua de mîne. El se bizue pe puterile luĭ de muncă, comerţul îĭ dă încredere în sine. Grija funcţionaruluĭ e în alţiĭ; să se plece superioruluĭ, să-ĭ între în graţiĭ, să tremure la votarea legilor. Grija neguslioruluĭ e să-şĭ desvolte propria luĭ energie de muncă. El aşteaptă cu plăcere ziua de mîne, pentru că ştie că munca luĭ e folositoare societăţiĭ în orĭ ce zi. Şi în ziua în care ar vedea că munca luĭ nu maĭ e folositoare societăţiĭ — cum ar fi de o pildă cînd statul ar face o monopolizare — comerciantul încrezător în puterile sale, lesne trece la altă ramură de negoţ, unde prin muncă îşĭ cîştigă existenţa.

Ca să vă faceți o idee de calitățile pe care le capătă omul exercitînd comerciul saŭ industria, ca să vă convingeți ce putere de muncă dă omuluĭ aceste ocupațiunĭ, ce spirit sagace se desvoltă prin comerciŭ și industrie vă citez următorul exemplu, scos din *Supériorité des Anglo-Saxons* par Demolins pag. 367.

„La finele luneĭ Ianuarie, într-un restaurant din Boston se întruniră la un ospăț, maĭ mulțĭ tinerĭ din lumea aleasă, eșițĭ de curînd de pe băncile Universitățiĭ din *Harward* (America), unde se distinsese atît prin studiĭ cît și prin sporturĭ. *Unul din eĭ spuse că numaĭ aceia sînt și rămîn saracĭ în Statele-Unite, cari nu aŭ încredere în puterile lor de muncă,* și că, dacă el prin vre-o întîmplare ar pierde averea lasată luĭ de la tatăl săŭ, ar fi în stare să-șĭ facă o altă avere; ba că chiar într-un singur an el se poate prinde să adune 25,000 leĭ capital, să facă și o călătorie în jurul pămîntuluĭ în acest an, și aceasta chiar de ar fi să fie lasat gol cum e omul din naștere. Ceilalțĭ tovarășĭ aŭ făcut prinsoare cu el, aŭ pus pariŭ suma de 50,000 leĭ. S-a hotărit ca în ziua de 22 fevruarie să înceapă a curge anul. In adevăr în acea zi *Paul Jones* a fost dus la o bae turcească, unde i s'a luat hainele, lăsîndu-l în costumul luĭ Adam, că să-șĭ încerce puterile de munca, pentru a cîștiga pariul.

Greutatea era să iasă afară din bae. Gol ca un nap *Paul Jones* se gîndi prin ce mijloace să-șĭ cumpere o îmbrăcăminte cît de eftină. Ca un filozof, dar și ca un om care ar fi fost deprins de cînd lumea cu munca, *Paul Jones* inchis în sala de bae, văcsuia ghetele membrilor cerculuĭ și din micul cîștig putu să se hrănească din ziua dintăĭ și apoĭ să-șĭ facă și îmbrăcămintea absolut necesară. I-a trebuit 15 zile pentru aceasta; eraŭ multe negreșit, dat fiind scopul urmărit de a face călătoria în jurul lumiĭ și de a maĭ aduna prin muncă și economie într-un an 25,000 leĭ. Odată scapat afară din bae, trebuia să cîștige și hrana pe fie care zi și banĭ pentru călătorie. Planul călătorieĭ era făcut: să meargă în Londra, de aci în India și în fine de aci în Boston de unde era. Pentru a cîștiga hrana, începu să vîndă

jurnale, strigînd alăturea cu ceilalţĭ vînzătorĭ şi căutînd să vîndă pe întrecute; făcea serviciŭ de comisioner, de talmaciŭ—căcĭ să nu uitaţĭ că sfîrşise Universitatea şi ştia franceza, germana, şi italiana, pe lîngă limba sa engleza. Ca talmaciŭ a obţinut gratuit un loc pe un vapor american, care-l aduse în Londra, avînd în buzunar economiĭ 250 leĭ. Intrase în joc şi acum se silea s-o scoată la bun sfîrşit. In Londra a ţinut conferinţĭ şi a cîştigat 2500 leĭ; a intrat în legătura cu jurnale din Anglia, de unde cîştigă cheltuiala călătorieĭ pînă în India. Ajuns în Calcuta a făcut o afacere de negoţ, cumpărînd şi revînzînd nişte mărfurĭ, din care a cîştigat peste 25,000 leĭ, tocmaĭ suma pe care hotărîse s-o adune. Şi maĭ era pînă la finea anuluĭ".

Ca s-o scurtez, voiŭ spue că a cîştigat pariul. Iată ce însamnă munca şi economia! Nicĭ o muncă nu e ruşinoasă. Şi pentru nimenea să nu fie ruşine a întreprinde orĭce fel de muncă. Iată ce energie e în stare să desfăşoare omul încrezător în puterile sale! Şi *numaĭ negoţul şi meseria daŭ omuluĭ încredere în puterile sale*; *numaĭ în negoţ se poate aduna capitalurĭ marĭ şi lesne.* Să ni să spună: care funcţionar ar fi în stare să facă o asemene prinsoare? Să ni se spună prin ce mijloace un funcţionar ar putea face ocolul pămîntuluĭ şi să adune şi un asemenea capital? Pentru funcţionar munca e ruşinoasă; o singură muncă e onorabilă, anume aceia pe care o exercită el!

Sînt la sfîrşitul conferinţiĭ mele. Incă un cuvînt şi termin. Voiŭ să încheiŭ arătînd însemnătatea cea maĭ de preţ a comerţuluĭ, pe lîngă cele expuse în întreagă această cuvîntare.

Nu ştiŭ dacă v-aţĭ întrebat ce rost aŭ hotarele între ţerĭ. Aceste granite sînt păzite. Pentru ce? Paza graniţelor poate avea o justificare pentru că se apără interesele sanitare ale ţăriĭ. Maĭ poate avea un rost căcĭ nu se pot schimba hotarele ţăriĭ prin usucapiune. O altă însemnătate mare pentru stat, este încasarea taxelor vamale. Şi veţĭ găsi multe foloase a pazeĭ graniţelor. Dar vă întreb: putem opri străiniĭ să nu intre în ţară? Nu cred. Căcĭ orĭ-ce formalitățĭ s-ar cere, străiniĭ le-ar îndeplini conform legilor şi ar intra să se aşeze între

noĭ. Dar unde se pot stabili străinii, cînd intră în țară? Știm că la sate nu se pot așeza; aci se cere învoirea consiliuluĭ comunal. Străiniĭ doritorĭ a se aşeza în țara noastră, *aŭ putința a se aşeza numaĭ la oraşe.* Și cu ce se pot hrăni străiniĭ din prima zi a sosiriĭ în țară? In funcțiunĭ nu pot intra, statul are legĭ în această privință, numaĭ Romîniĭ pot fi funcționarĭ. Dar la meserie? Și aci e maĭ greŭ, acum în urma legeĭ meseriilor, prin care se înființază corporațiile. Pentru a se face meseriaș, străinul trebue să îndeplinească maĭ multe condițiunĭ greŭ de îndeplinit. Dar în fine cu ce poate trăi? *Singurul mijloc de existență pentru streinul nou venit și aşezat in oraşe nu e de cît comerțul.* Aci orĭcine ar voi, e lasat liber adoua zi să-şĭ deschidă prăvălie.

Care e datoria noastră ca romînĭ cu privire la comerț? Să punem mîna pe comerț și apoĭ să fim străjerĭ neadormițĭ ca el să nu treacă în mîna streinilor. Poporul romîn întreg să fie cu ochiĭ deschiṣĭ în patru la comerț, căcĭ numaĭ aci să pot oploși străiniĭ din cel întâĭ moment al întrăriĭ în țară. Cînd străinul negustor se va vedea lipsit de sprijinul necesar, de clientelă, atuncĭ iute o va lua la tălpășița. Numaĭ aceĭ străinĭ vor putea fi îngăduițĭ în comerț, în care se va constata tendința de asimilare. Altfel străinul ori de ce neam ar fi, tot străin este, cîtă vreme nu se asimilează cu noĭ. Cînd poporul întreg ar fi cu ochiĭ la comerț, atuncĭ străiniĭ neasimilabilĭ nu ar maĭ găsi mijloace de existența in țară. Legile n-ar opri intrarea în țară; *legile nu i-ar opri să deschidă prăvăliĭ; dar el nu va putea trăi în țară pentru că poporul întreg îşĭ are ochi, ațintițĭ asupra comerțuluĭ.*

Cum vedem nu e punct maĭ vulnerabil în organizmul unuĭ popor de cît comerțul. Căcĭ străinul numaĭ aci îșĭ poate găsi traiul.

Dacă voim ca în țara noastră să nu se încuibeze streinul, să intărim nu paza frontierilor, ci paza comerțuluĭ. Cine zice paza comerțuluĭ, zice paza țăriĭ sale.

14 Februarie 1903.

T. T. BURADA

AMINTIRI

VII

Cum am fost arestat în Fiume (Ungaria)

In călătoriile, ce am făcut în mai multe rînduri la rominii din Istria, n-am avut în vederea me altă ceva, de cît dezvoltarea sentimentelor de naționalitate la acestă frîntură de romînî, rezlețită de sute de anî de tulpina romînească!

Aceasta populațiune, numaî prin înființare de scolî, se va putea opune, curentuluî slavizator, căre pe nesimțite o amenință spre a o distruge cu desăvîrșire.

In acest scop deci, pe la finele luneî Aprilie 1893 m-am și pornit la romîniî din Istria pentru a lua cu mine un număr de băețî și fete, a-î aduce în Romînia, a-î învăța carte romînească, și apoî a-î trimite iarășî în satele lor, ca învățătorî. Odată ajuns în Fiume, m-am dus să văd pe d-l profesor Vincențiŭ Nicoară, Romîn din Transilvania, pe care-l cunoșteam cu ocazia altor călătoriî făcute tot în acest oraș.

Aicî apoî întîlnind pe d-l St. V. Nanul, trimes de Ministerul Instrucțiuneî publice, spre a studia dialectul Istriaro-Romîn, am pus la cale cu d-sa, ca să mergem împreună, în satele romîneștî din Istria.

Inainte de a ne porni din Fiume, după dorința d-luî

profesor Nicoară, eŭ, împreună cu d-l Nanul, Duminică în 2 Maĭ, i-am botezat în biserica sîrbească de acolo un copil al săŭ, dîndu-ĭ numele de Radu. *Lepădările* și *Crezu*, le-am spus eŭ în limba slavonă.

După botez a urmat o masă îmbelșugată, unde între alte toaste, ridicate de oaspețĭ în limba italiană, am ridicat și eŭ un toast în limba romînă.

A doua zi, pe cînd se lumina de ziuă, ne-am pornit cu vaporul pînă la Moschenizze, apoĭ urcînd pe jos, un deal foarte mare, am ajuns la Bersetz, de unde luănd o căruță, trecînd prin Fianona și pe lîngă satul Cepicĭ, în apropiere de lacul cu acelaș nume, am ajuns în aceiașĭ zi pe la 4 oare în Susnevizza, tragînd în gazdă la consilierul comunal Francesco Scrobe.

Zvonindu-se despre sosirea mea în această comună într-o clipală se adunase satele de prin prejur ca să mă vadă. Imbulzeala părinților, care doreaŭ să-șĭ dea copiiĭ la școală, era așa de mare, în cît după ceasurĭ întregĭ, am putut să mă hotărăsc pe ce anume copiĭ să iaŭ. Ales-am eŭ atuncĭ, 3 băețĭ și 2 fete, anume pe băețiĭ *Bercaricĭ, Petru Bacco* zis și *Fusco*, ambiĭ din Susnevizza, și pe *Ioan Nasinovicĭ* din Vilanova, precum și pe fetele *Tonca Ielusicĭ* și *Ana Miclăuș*, tot din Susnevizza.

După aceia am scos de la Primăria din Bogliuno, paspoartele necesare pentru aceștĭ copiĭ, tocmind și două căruțe ca să ne ducă pînă la Fiume.

Tot timpul cît am stat în Susnevizza pentru pregătirea copiilor de drum, preotul slovac Flegar din acea comună, a și început a face predicĭ prin biserică, arătînd locuitorilor, greșala, ce vor face, dacă se vor îndupleca să lese pe copiiĭ lor, să se ducă într-o țară așa de îndepărtată de eĭ, și unde de sigur se vor înstreina cu totul de biserica lor, și în fine cu ce scop să învețe eĭ o limbă, cu care nu se vor putea servi nicĭ odată în viața lor, ca să-șĭ poată agonisi hrana zilnică, și altele multe de feliul acesta.

Pe cînd sfinția sa făcea asemenea predicĭ, eŭ de altă parte, nu încetam de a mă duce prin casele locuitorilor, vorbindu-le în dialectul istriano-romîn, pe care-l

cunoşteam în deajuns pentru a pute fi înţeles de eĭ despre scopul venireĭ mele, arătîndu-le că numaĭ prin şcolĭ îşĭ vor menţine naţionalitatea şi limba lor strămoşască, care nu aşa de de demult se auzia încă, chiar în biserica din Susnevizza, unde preotul Ierula, le făcea predicĭ *„vlaschi“* (romîneştĭ). Intusiazmul lor ajunsese la culme, şi ducînduse atuncĭ la ospătăria luĭ Scrobe, aŭ dat jos tabla scrisă în limba croată, ce era deasupra uşiĭ, şi aŭ pus o altă, pe care aŭ scris ieĭ romîneştĭ: *„Osteria rumena“* (ospătăria romîna).

In timpul ce se petreceaŭ aceste, locuitorul Mateĭ Glavina a fost repezit de preot, la poliţia din Fiume, pentru ca să mă denunţe, că eŭ fără voiea părinţilor, prin uneltirĭ viclene, am izbutit să ieŭ cu mine, un număr de copiĭ, sub cuvînt de-aĭ pune în scolĭ la învăţatură.

Eŭ neştiind nimic despre cele ce se petreceaŭ în urma me, am pornit cu copiiĭ la Fiume.

La plecarea noastră din Susnevizza, adunatu-s-a gloată multă, poate să fi fost ca la 200 de oamenĭ, barbaţĭ şi femeĭ; şi luîndu-mĭ ramas bun de la eĭ, le-am zis: *Domnu cu voĭ omirĭ burĭ!* Atuncĭ apropietu-s-a de mine cel maĭ bătrîn dintre sătenĭ, şi în numele tuturor Romînilor de acolo—după obiceiul loculuĭ—mi-a sărutat mîna, iar mulţimea m-a petrecut cu strigăte de *ura!* pînă afară de sat, urîndu-ne *coale bură* (cale bună) şi strigînd cu toţiĭ într-un glas: *Domnu cu tire* (Domnul cu tine !)

A doua zi prin zorĭ de ziuă, am sosit în Fiume, poposind la otel *Lloid,* spre a ne pregăti de drum maĭ departe. Ducîndu-mă apoĭ prin oraş, spre a cumpara ceva merinde, la întoarcereă mea, n-am maĭ găsit nicĭ băeţiĭ nicĭ fetele, ce-ĭ adusesem; eĭ eraŭ duşĭ la poliţie spre a spune cine e omul acela care i-aŭ luat de la părinţĭ, şi încotr-o merg ? Poliţia care era anunţată acuma, se puse în urmărirea me, şi nu trecu mult după aceia şi am fost şi eŭ ridicat la poliţie şi arestat.

Aicĭ Comisarul de poliţie începu a vorbi cu mine ungureşte, eŭ îĭ spun în italieneşte că nu cunosc aceasta limbă, după aceia începu a vorbi cu mine italiene-

ște, întrebîndu-mă cum mă numesc, și de unde vin. Eŭ nu-ĭ respund nimic ci numaĭ îĭ arăt pasportul, pe care după ce-l examinează, spune că sînt inculpat pentru răpire de minorĭ, și să-ĭ spun pentru ce am luat pe aceștĭ copiĭ de la părințiĭ lor, în ce țară am de gînd să-ĭ duc și ce am să fac cu eĭ.

Domnule Comisar, îĭ respund eŭ tot în italienește, fapta me nu constitue nicĭ un delict de răpire de minorĭ de-oare-ce părintiĭ copiilor, nu numaĭ că m-aŭ rugat să-ĭ duc în Romînia ca să-ĭ invăț carte,—fiind că la eĭ în toate satele din Vlasia, nu se află nicĭ o scolă, și trăesc ca niște animale—ba maĭ mult încă, părințiĭ copiilor însășĭ, le-aŭ scos paspoartele din *Podestaria* (Primaria) din Bogliuno, prin urmare, eĭ nu sînt răpițĭ, ci luațĭ de mine cu știrea părinților lor. Sînt Romîn, și iubirea de neamul meŭ, m-a împins la asemenea faptă. Nu pot să văd pe această frîntură de romînĭ, pe aceștĭ frațĭ aĭ meĭ trăind în satele lor fără nicĭ o cultură intelectuală ; numaĭ prin scoală eĭ vor pute rezista în contra Croaților cari, nu caută altă ceva, de cît să-ĭ cotropească. Dacă vroițĭ se avețĭ relațiunĭ maĭ amănunțite despre mine, vă rog să invitațĭ aicĭ pe d-l profesor Vicențiu Nicoară, care vă va da orĭ ce deslușirĭ despre mine. Admițîndu-se propunerea me, s-a trimis să se invite pe d-l Nicoară la poliție, dîndu-se în acelașĭ timp și telegrame în satele romîneștĭ din Vlasia, precum și la primăria din Bogliuno, cercetînd dacă cele arătate de mine sînt adevărate. Venind la poliție d-l Nicoară, cumătrul meŭ, acesta dădu toate relațiunile necesare în această afacere, apoĭ sosind și respuns la telegramele date, că parințiĭ de bună voia lor, aŭ lasat pe copiĭ se vie cu mine, în urma acestora numaĭ, am fost pus în libertate.

Intorcîndu-mă la otel, să văd ce s-a făcut cu mica mea colonie, n-am maĭ aflat-o pre ea ; poliția o risipise trimițînd copiiĭ pe la satele de pe unde-ĭ luasem. Văzînd aceasta, am fost amărît pînă-n adîncul sufletuluĭ, eŭ însă nu m-am lasat ci m-am dus iar în Susnevizza—de astă data singur numaĭ—spre a lua din noŭ tot pre aceĭ copiĭ împrăștiețĭ de frica jandarmilor, spre aĭ aduce în Romînia.

In Susnevizza se zvonise acum despre cele ce mi se

întîmplase, şi cînd am ajuns acolo toţî locuitoriĭ se bucuraŭ foarte, văzînd că nu părăsisem ceia ce am început.

Toţî locuitoriĭ, aflînd că Mateĭ Glavina a fost acel ce a smintit toată această afacere, aŭ făcut sfat ca să-l omoare, şi el atuncĭ de frică a umblat fugar maĭ multe zile ascunzîndu-se prin munţĭ, pînă ce s-a maĭ potolit furia locuitorilor,

Cu toată silinţa, ce mi-am dat de astă dată, n-am putut însa izbuti la nimic, fiind că copiiĭ carĭ eraŭ înspăĭmîntaţĭ de poliţie, nu maĭ vroiră se vie cu mine. Atuncĭ am cercat să iaŭ pe alţiĭ, această încercare însă mi-a fost cu neputinţă, fiind că primarul n-a maĭ vroit să elibereze paspoarte, şi jandarmiĭ văzînd tenacitatea me, de a lua cu orĭ ce preţ copiiĭ, mă izgoniră din sat.

In timpul ce se petreceaŭ aceste în Susnevizza, în urma me la Fiume, gazetele ungureştĭ scrieaŭ că eŭ am ademenit un număr de copiĭ fără voia părinţilor lor, ca să-ĭ iaŭ cu mine în Romînia, şi să fiŭ dat judecăţiĭ pentru crima de răpire de minorĭ.

N-avem ce face, trebuia cu orĭ ce preţ să părăsesc Susnevizza. Inainte însă de a mă porni, am trimes în ziua de 7 Maĭ 1893, pe un băet de la Scrobe, cu o scrisoare în dialectul istriano-romîn, ca să o ducă în Fiume la d-l St. V. Nanul, fiind că-ĭ promisesăm că-l voĭ ţine în curent despre tot ceia ce voi fi făcut in privinţa luăriĭ de a doua oară a copiilor.

Iată conţinutul aceleĭ scrisorĭ:

Gospodine Nanul

„Io ştiŭ che raţi rada şti ce iam ĭo făcut, ancea, Cănd am virit nu fost'a muşată vreme, fost'a vint mare şi ciuda ploie, caruţa n'a fost închisă, şi pre tota calea pre mire ploat'a. Aflat'ăm treĭ feţiori, şi cand cĭacĭa lor amnata în Podestarie face certificatu, n'a vrut face, neca mergu la capitanu in Pisino; cand am io vezut ciasta rugat'am pe gospodinu Scrobe, che nego neca mere cu cesti triĭ omiri în Pisino, pasportele face, şi gospodinu Scrobe spus'a che va mere pocle treĭ zile. Io meg astăzĭ che nu pot sta maĭ munt, jandarmi spus'a meg d'icia,

ma io cred că va fi tot bire. Toțĭ omiri ăs iadni pre Glavina, că ie tot cesta smuntit. Gospodinu Scrobe ămi va pisai în Iassy cum a făcut în Pisino cu pasportele, și io ve pisai. Pozdravlescu toțĭ de la Scrobe; Domnu cu tire".

Indată după ce am trimes aceasta scrisoare, am pornit și eŭ în grabă pe jos până la Cerovglie; acolo suindu-mă în drumul de fer, am intrat în țară pe la Predeal.

DARI DE SAMA

Edițiĭ romîneștĭ

Societatea tipografică „Minerva“ din Bucureștĭ și-a luat sarcina de-a scoate în edițiĭ populare pe ceĭ maĭ de seamă autorĭ contemporanĭ romînĭ.

Din care în această dare de samă ne vom ocupa de ***Ion Creangă, Opere complecte***, un volum de XII—400 pag., prețul 1 leŭ 50 banĭ.' 1. Creangă e desigur cel maĭ greŭ scriitor contemporan de editat. Operele sale, pe lîngă că constitue o lectură plăcută pentru orĭ-care om cult, interesează în acelaș timp și într-un grad foarte înalt: pe criticul literar, ca puternic evocator al viețeĭ și stilist de frunte; pe folclorist, prin materialul din care Creangă îșĭ alege subiectele sale, reflectînd în scrierile luĭ pe țaranul moldovan cu obiceiurĭ, datine, credințĭ ale acestuia; pe filolog, prin limba întrebuințată de dînsul.

Dar Creangă e expresia tipică a moldovanuluĭ, păstrător gelos al datinilor și moravurilor strămoșeștĭ în carĭ a fost crescut și al limbiĭ pe care a găngurit-o din albie.

Astfel acel ce-șĭ propune să editeze operile luĭ Creangă trebue să mulțămească pe toțĭ cetitoriĭ luĭ diferițĭ, păstrînd în acelaș timp și cucernicie pentru amintirea luĭ sacră.

Cea dintîiŭ condiție ce i se va cere, va fi deci cunoașterea profundă a graiuluĭ în care Crengă a scris. Căcĭ altfeliŭ cum va putea el tălmăci vorbele și expresiile, carĭ să întîlnesc la tot

pasul? Mediul însuşĭ, în care Creangă a trăit, trebue cunoscut, pentru a putea explica aluziile pe cari le face, datinile, credinţile, obiceiurile despre cari aminteşte numaĭ în treacăt. Căcĭ fără explicarea vorbelor şi expresiilor, zicătorilor, ş. c. l., Creangă rămîne o enigmă nu numaĭ pentru „cetitoriĭ nemoldovenĭ", dar chiar şi pentru mulţĭ din ceĭ moldovenĭ.

2. Hotărîrea de a edita pe Creangă o iaŭ un critic literar d. Ilarie Chendi şi un poet, d-l St. O. Iosif, amîndoĭ ardelenĭ de baştină şi acum locuitorĭ aĭ Bucureştiuluĭ, prin urmare, apriori, necunoscătorĭ aĭ graiuluĭ moldovenesc.

Din prefaţa cu care dumnealor însoţesc textul aflăm că „asupra vieţiĭ şi operilor luĭ Creangă nu s-a scris nicĭ o monografie maĭ mare saŭ vre-un studiŭ complect de analiză literară". In schimb ni se dă „un şir întreg de articule, cari cuprind fie o apreciare justă, fie date interesante din viaţa luĭ".

Ne avînd la îndămînă mult-puţinele manuscrise rămase, scriitoriĭ de la „suplimentul săptămînal al Convorbirilor Literare" s-aŭ ţinut de textul „Convorbirilor". „Săvîrşind aceasta, am putut rectifica, zic dumnealor, o mulţime de greşelĭ de editură şi a nota deosebirĭ de texte, adese-orĭ destul de esenţiale, servindu-ne şi de preţioasele deslușirĭ, găsite în numărul comemorativ al *Şezătoareĭ* (an. V)".

Ţinîndu-se, în lipsa manuscriselor, de textul „Convorbirilor" d-niĭ editorĭ procedează bine. Dar greşesc amar, cînd depăşesc acest text, căutînd să înlăture acele „cîte-va urme dialectale", înlocuindu-le cu forme, chip literare, în realitate tot dialectale, însă munteneştĭ. Daŭ o parte din ele, fără a maĭ cita pagina, căcĭ se întîlnesc la tot pasul: ***Ţinterim*** (corect: ţintirim), ***Nicolaĭ şi Nicolae*** (Neculaĭ), ***greşeală*** (greşală), ***ţărînă*** (ţărnă), ***băĭat*** (băet), ***seară*** (sară), ***seamă*** (samă), ***şeade*** (şede), ***dea*** (dee), ***uşe*** (uşă), ***înse*** (însă), ***dupe*** (după); apoĭ ***zmeură, zmîntînă, pleznesc, ovăz, trăznesc***, în loc de formele cu *S*; pînă şi cele treĭ exemple de rară epenteză—***cîine, pîine, mîinĭ*** subst. şi adv.—abundă în această ediţie.

Greşelĭ izolate: ***tot de una*** 3 în loc de ***tot de a una***, care aicĭ însamnă „laolaltă, în şir, care se ţine unul de altul"; ***colo*** 84 în loc de ***cole***; ***lăeţĭ*** 36 în loc de ***lăeşĭ***; ***cameră*** de la pag.

26 e greşală de tipar pentru *cămară*, dar se poate ca ea să nu fie considerată ca atare de cetitorii nemoldoveni.

La pag, 39 mold. *giguri* e explicat, în notă, prin: „In Ardeal „viguri“=suluri de pînză“. Curat vorba ceea: Buna ziua, măi Istrate!—Şepte pui de raţă, frate!

Pentru „cetitorii nemoldoveni“ se dă la urmă şi „un indice scurt de cuvintele cu nuanţă dialectală“.

Acest indice are două mari cusururi, numai două: a) e prea scurt, căci o sumedenie de cuvinte, cari cer neapărat să fie explicate, lipsesc; b) Şi aşa cum este, nu-i folositor, pentru că nici unui cuvînt nu i se fixează nuanţa pe care o are in Creangă, pe lîngă că unele sînt şi rău tălmăcite, după cum a observat şi d. Teodorescu-Kirileanu în «Şezătoarea» VII, 150—56.

Vom mai aduce însă şi noi vre-o cîte-va exemple:

rătăcănii pag. 101, drumuri necălcate, înfundături. Nu, însamnă: borte, hîrtopuri;

prichiciu (vetrii) p. 28, margine. Care margină?

lălîe (fată), p, 22, bălţată, slută. ***Lălîu, lălîe*** adv. însamnă; negligent, care nu-şi îngrijeşte hainele de pe dînsul.

palancă p. 40, turtă de făină de mălaiu, coaptă în spuză. La pag. 40, la care ne trimite, cetim următoarea frază: „Şi eu fuga şi ea fuga. şi eu fuga şi ea fuga, pînă ce dăm cînepa toată ***palancă*** la pămînt“. Una vorbim şi başca înţelegem!

Incolo, alte explicaţii şi comentarii nu ni se mai dau. Şi mai bine, căci cine ştie ce lucruri aveam să mai vedem! Nici chiar «preţioasele deslusiri» din «Şezătoarea» nu au fost toate utilizate.

In sfîrşit textul n-a putut fi scutit de greşeli de ortografie (***pănă'l*** 35, n'au ***găsit'-o*** 59; ***'l-a*** 35; ***vedea'-l-am*** 35, ***'l-am*** 41, ***'mi-a*** 41, ***'i-a*** 41, au şi apostrof şi linioară, pesemne, ca cititorul să-şi aleagă ce va voi).

Indicele rău făcut arată că d-nii editori nu cunosc absolut de loc limba lui Creangă. Si nici n-au avut cum s-o cunoască, ca unii ce nu-s moldoveni şi nici n-au petrecut măcar cîţi-va ani prin Moldova. Dacă acest lucru nu ne miară, ne miară însă cum de au avut îndrăzneala de a se apuca dumnealor să editeze

pe Creangă și n-aŭ lăsat această sarcină pe sama altor maĭ destoinicĭ.

Toate cusururile și lipsurile semnalate de noĭ maĭ sus, dovedesc îndeajuns că d-niĭ Chendi și Iosif nu și-aŭ dat samă de condiţiile în care trebue editat Creangă, condiţiĭ arătate de noĭ chiar la începutul părţeĭ a doua a acestuĭ articol.

3. Fecior de ţăran, născut și crescut în Humuleștĭ, Creangă a cunoscut maĭ bine ca orĭ-care limba romînească în toate fineţele eĭ. Maĭ tîrziŭ, ca diacon și învăţător în Iașĭ, nevoit să-șĭ schimbe felul de traiŭ de altă dată, el nu-șĭ schimbă limba. Și cînd apoĭ se pune să o scrie, maĭ fiind și neștiutor de vre-o alta străină, în care limbă era el să scrie decît într-aceia în care se trezise, limbă curată și curgătoare, nu frămîntată și confuză.

Dar iată că oamenĭ de gust ca d-niĭ Chendi și Iosif pretind că limba luĭ Creangă păstrează urme dialectale. Și zeloșiĭ editorĭ caută, cu un bun simţ și un gust minunat, să le-nlocuiască prin forme literare, se-nţelege.

Dar cum ***uşe, înse, dupe, seară, seamă, zmîntînă, cîine, pîine*** etc, sînt forme literare? Aŭ fost vre-odată orĭ sînt ele acuma întrebuinţate de scriitoriĭ noștri de frunte, aceste muntenisme? Cred, dumnealor, de-a buna că aceste forme sînt literare? Nu, hotărît, ***aceste forme nu-s literare***. Și faptul că sînt întrebuinţate de locuitoriĭ Capitaleĭ, nu îndreptăţește la nimic. In materie de limbă literară dă tonul tradiţia, nu Capitala. Și tradiţia există de acum patru viacurĭ, de la Codicele Voroneţan, și o formează, în ultimele timpurĭ, și A. Rusu, Alexandri, Eminescu, Creangă. De aceștĭ bărbaţĭ ***trebue*** ţinut samă în chestiunea limbiĭ literare. Nicĭ-odată însă eĭ n-aŭ scris ***cîĭne, pîĭne, mîĭnĭ, dupe, uşe, înse***, etc. De alde aceste forme sînt pline însă cele *400* pag. din ediţia d-lor Chendi și Iosif. E trist, e revoltător cum de o bucată de vreme, pretutindenĭ muntenismul îșĭ primblă, ca în satul luĭ Cremene, obrăznicia, fără ca nimenĭ să i se opună.

4. Sînt însă într-adevăr în Creangă forme moldoveneștĭ. Ele nu trebuesc însă înlocuite prin altele, căcĭ opera luĭ Creangă

nu e o carte în care trebue să domnească limba comună, ci e o carte literară care interesează şi pe folcloriştĭ şi pe filologĭ, şi trebue dar editată aşa după cum el ne-a lăsat-o, nu după cum se pare unora orĭ altora că ar trebui să fie. Unuĭ editor îĭ e absolut nepermis de a-ĭ schimba textul. Deşi acest lucru nouă ni se pare foarte simplu, totuş vom maĭ aduce, d-lor editorĭ, şi un exemplu din „De-or trece aniĭ" de Eminescu:

De-or trece aniĭ cum trecură,
Ea tot maĭ mult îmĭ *va plăce*
Pentru că-n toată a eĭ făptură
E un nu ştĭu cum şi-un nu ştĭu ce.

M-aŭ fermecat cu vre-o scînteie,
Din clipa-n care ne *văzum*?
De şi nu e decît femee,
E totuş altfel nu ştĭu cum.

Formele ***va plăce*** şi ***văzum*** sînt neliterare, una e moldovenească, cealaltă e arhaică. Ar fi oare îngăduit vre-unuĭ editor să le-nlocuiască prin ***va plăcea*** şi ***văzurăm***? Nicĭ de loc. Rima şi ritmul ar suferi. Poezia n-ar maĭ fi aceia a luĭ Eminescu.

Acelaş lucru pentru Creangă. ***Marele povestitor*** şi-a iubit neamul şi limba cu un fanatizm demn de imitat. Şi în limba pe care o ştia el, în aceia a scris. Şi aşa cum a scris el, aşa trebue să rămîe.

Scoată d-l Chendi orĭ cîte volume de ***Preludiĭ*** a pofti, găsească-ĭ greşelĭ cu nemiluita; fac-o, dacă o găseşte de cuviinţă, dar nouă să ni lese pe Creangă aşa cum e el.

Se screm munţiĭ şi esă un şoarece, zice poetul. Ce trebue să iasă, cînd se screm şoareciĭ, o vedem acuma. De-aceea sfătuim pe „cetitoriĭ moldovenĭ" maĭ ales, să fugă ca de ducă-se pe pustiĭ, de această ediţie-caricatură şi orĭ să-şĭ procure ediţia „Şaraga", orĭ să maĭ aibă „puţintică răbdare" pînă ce d-l Emilgar ni va da o nouă ediţie, după textul „Convorbirilor" şi după manuscrisele scăpate de peire.

P.

DIN ISTORIA BASARABILOR

Sima Stolniceasa Buzeasca, de G. I. Ionescu-Gion, Membru corespondent al Academieĭ Romîne.

Din bogata serie de studiĭ istorice și genealogice, cărora d-l profesor Ionescu Gion s'a decis a consacra puținele momente libere de care dispune, s-a desprins zilele acestea o interesantă monografie asupra *Simeĭ Stolniceasa*, soția vestituluĭ Stroe Stolnicul Buzescu, din timpul luĭ Mihaĭ Viteazul.

Această monografie, o broșură format mic, aproape în 4° elegantă, tipărită cu multă îngrijire, cu două frumoase și reușite portrete, de vre-o 60 paginĭ, este premergătoare unor însemnate studiĭ [1]), carĭ vor contribui să hotărască definitiv saŭ cel puțin să pună într-o altă lumină istoria și genealogia faimoaseĭ familiĭ a Basarabilor. Păcat numaĭ că timpul pe care autorul acestor studiĭ, îl poate consacra lor e foarte limitat; să sperăm însă, că voința, puterea de muncă de care a dat doveziĭ d-l Gion, ca și plăcerea ce o simte de a trăi continuu înconjurat de boeriĭ și jupînesele, strămoșiĭ și strămoașele celor de azĭ, vor grăbi apariținnea acestor studiĭ.

E sigur că după repauzatul și mult regretatul Gr. N. Manu, care s-a ocupat o viață întreagă cu cercetărĭ asupra istorieĭ noastre și maĭ ales asupra familiilor boereștĭ romîne și după d-l St. Grecianu, un alt zelos colecționator de date istorice și genealogice, d-l Gion e primul, care cunoaște în amănunte istoricul și încrengăturile genealogice ale familiilor noastre boereștĭ. D-sa e însă singurul, care are darul de a ne putea înfățișa, în chipul cel maĭ viŭ, atît viața psihică cu nesfîrșitele-ĭ plăcerĭ și cu e-

1). Sunt încă vre-o 14 studiĭ „din Istoria Basarabilor“ carĭ vor urma să apară în ordinea următoare: Neagoae Basarab, Doamna Despina și copiiĭ lor; Udriste vistierul și boeriĭ din Mărginenĭ; Gherghina Părcălabul și boeriĭ din Bălenĭ; Negoiță Coconul și boeriĭ din Văcăreștĭ; Vlaicul clucerul și Doamna Neaga; Caplele sec. XVI: Boeriĭ din Bucov și Filipeștiĭ; Socol Cornățeanul și boeriĭ din Floreștĭ; Danciul feciorul luĭ Brancov și boeriĭ din Brîncovenĭ: Dobromir banul și boeriĭ din Crețuleștĭ; Neagoe vornicul și boeriĭ Craioveștĭ: Doamna Stanca și boeriĭ din Drăgoeștĭ și în sfîrșit boeriĭ din casa domnieĭ mele, în sec. XV și XVI.

moţionatele-ĭ sbuciumărĭ, cît şi neastîmpărata şi vecinic în mişcare manifestare externă a boerilor şi jupîneselor viacurilor trecute.

Cine n-a gustat frumuseţile stilistice ale incomparabilelor paginĭ din marea-ĭ Istorie a Bucureştilor şi cine din ceĭ carĭ l-aŭ auzit citindu-şĭ neîntrecuta-ĭ proză, n-a simţit adevărate plăcerĭ şi nu s-a lăsat, în plasticele-ĭ descrierĭ, să fie transportat cu gîndul în timpul la care se referea! Cîţĭ din aceştia n-aŭ urmărit, părînd că simt nevoile uneĭ vieţĭ de pribeag, în pribegia lor pe un domn saŭ o ceată de boerĭ; cîţĭ n-aŭ suspinat alăturĭ cu vre-o mâhnită doamnă saŭ jupîniţă, carĭ îşĭ plîngeaŭ copilul domnesc saŭ soţul, căzut printr-o moarte crudă, saŭ cu vre-o jupîneasă „bătrînă şi neputincioasă“ care îşĭ plîngea zdrobită, părinţiĭ, fraţiĭ, soţ saŭ copiĭ căzuţĭ rînd pe rînd de mîna vre-unuĭ nemilostiv domn!

Monografia Sima Stolniceasa, prima din seria studiilor din Istoria Basarabilor, o consecinţă firească a Istorieĭ Bucureştilor, demnă de aceasta, e o pagină neperitoare din trecutul important al acesteĭ marĭ familiĭ, din care reese figura într-adevăr majestoasă a soţieĭ celuĭ maĭ viteaz căpitan al luĭ Mihaĭ Viteazul, tipul femeeĭ romîne din trecut. In Sima Stolniceasa, d-l Gion ne zugrăveşte în chipul cel maĭ plastic caracterul ferm şi decis al soţieĭ mareluĭ căpitan, iubirea eĭ de ţară, nobilele-ĭ sentimente şi iubirea dusă pînă la fanatizm“ a valorosuluĭ săŭ soţ. Această monografie este ilustraţiunea cea maĭ temeinică a mareluĭ adevăr pe care, pentru întîia dată Carmen Sylva l-a exprimat prin cuvintele „La beauté de la femme roumaine a été pendant longtemps renommée; mais son energie, son courage son devouement on les ignorait, car l'histoire de ce pays n'est presque pas connue en Europe [2]“. Fiind-că într-adevăr, energia, curajul şi devotamentul femeeĭ romîne nu ne sînt nicĭ chiar nouă cunoscute; noĭ cunoaştem maĭ degrabă caracterul femeilor streine, cunoaştem pe acele femeĭ streine, carĭ s-aŭ ilustrat cu ceva, dar nu cunoaştem de fel pe acele romînce model de virtute, de castitate, de tărie de caracter, devotate soţilor, iubitoare de patrie şi neam, de carĭ istoria noastră e plină.

2) Vezĭ pag. 6—7 din broşură.

Eĭ bine, Sima Stolniceasa, această scurtă monografie datorită d-luĭ Gion, are pe lîngă alte multe merite şi pe acela de a ne atrage atenţia asupra importantelor reprezentante, ale aşa zisuluĭ sex slab din ţara noastră. Ea ne spune şi ne îndeamnă a căuta în istoria noastră pe lîngă mariĭ feudalĭ ai apusuluĭ, numiţĭ aci simplu *boer* saŭ *banĭ, vornicĭ, logofeţĭ* saŭ *postelnicĭ* şi pe faimoasele regine, *doamne* şi *jupîniţe* de la noĭ, saŭ favorite ale voevozilor, *sprintinele, frumoasele* şi atrăgătoarele jupînese carĭ născură în sec. XVI acea mulţime de pretendenţĭ la tronurile celor două principate şi pe acele femeĭ, *vestitele jupînese*, carĭ în iubirea şi devotamentul lor şi către ţară şi către soţĭ, înfruntaŭ cele maĭ marĭ primejdiĭ [3]).

Ea ne îndeamnă în acelaş timp să căutăm a cunoaşte pe toţĭ Laioţiĭ Basarabĭ, pretendenţĭ la tron; pe toţĭ aceĭ de temut, conducătorĭ aĭ boerilor pribegĭ şi pe toţĭ aceĭ boerĭ „cari s-aŭ ridicat asupra capuluĭ domnieĭ mele“ pe aĭ căror corespunzătorĭ din istoriile popoarelor apusene îĭ cunoştem. Ea ne spune că minunile de vitejie ale fraţilor Buzeştĭ ca şi alte măreţe fapte ale boerilor noştri din secolele XV—XVII, nu trebuesc trecute cu vederea, lăsate în întuneric, cînd cunoaştem saŭ ni se cere să cunoaştem isprăvile cine ştie căruĭ rebel feudal francez [4]). Căcĭ e cu desăvîrşire anormal să nu cunoaştem de cît foarte puţin pe vestiţiĭ boerĭ Buzeştĭ de la finele secoluluĭ XVI şi să nu cunoaştem de cît după nume pe mulţĭ din boeriĭ Brîncovenĭ şi să nu ştim aproape nimic, nicĭ chiar familia, despre Necula Vistierul, de care Mateĭ Basarab, se plînge că fusese nevoit ca conducător al mişcăriĭ boerilor oltenĭ, contra luĭ Leon Vodă, să fugă în Ardeal [5]). Şi e tot aşa de nenormal să nu ştim nimic despre doamnele, jupîniţele şi jupînesele sec. XV şi XVI; căcĭ afară de Doamna *Despina* a luĭ Neagoe Vodă, de vestita doamnă Chiajna a luĭ Mircea Ciobanu, despre cari maĭ putem spune unele lucrurĭ, ce maĭ ştim despre cele-l-alte doamne ale voevozilor din

---

3) Inchipuiţĭ-vă neajunsurile de pe atuncĭ ale uneĭ vieţĭ de pribeag şi gîndiţi-vă numaĭ la marele număr de romînce cari urmaŭ într-o ast-fel de viaţă pe soţiĭ şi părinţiĭ lor.

4) De abia se aminteşte de vitejia luĭ Radul Clucerul, din timpul luĭ Radu Paisie şi abia dacă vorbeşte de sacrificiile şi minunile de vitejie ale luĭ Albul Clucerul şi Ivaşcu Vornicul, din a doua jumătate a secoluluĭ XVI.

5) Vezĭ Archivele Statuluĭ, mînăstirea Brîncovenĭ.

aceste secole? și la ce se reduc cunoștințele noastre despre trufașele, vioaele, istețele jupînese din acest timp și ce putem spune despre evlavioasele romînce cari aŭ clădit nenumăratele mînăstirĭ, bisericĭ și schiturĭ din țară, pe care le înzestraŭ cu colosale avuțiĭ? Nimic nu știm din bogăția de date cuprinse în prețioasele documente interne; nimic din viața acestor femeĭ; și nimic nu cunoaștem asupra caracterelor lor, cari ar stîrni admirațiunea tuturor.

Firește că, din aceste puncte de vedere judecată, scurta dar cuprinzătoarea broșură a d-luĭ Gion, asupra Simeĭ Stolniceasa avînd în vedere pe lingă munca ce o reclamă o asemenea lucrare, dată fiind bogăția și varietatea materialuluĭ pe baza căruia a fost alcătuită, și importantele rezultate la cari a ajuns autorul eĭ, această monografie are o mare valoare istorică, fără a maĭ vorbi de cea literară și iată de ce o recomandăm celor carĭ doresc să cunoască istoria romînilor.

Broșura cuprinde cincĭ capitole; primul servește ca introducere, iar în cele-l-alte patru, pe lîngă cîte-va date genealogice asupra familieĭ, din care Sima făcea parte, se urmărește amănunțit biografia soțieĭ luĭ Stroe Stolnicul Buzescu.

Introducerea ce precede viața Simeĭ Stolniceasa este o prea frumoasă și poetică revistă de doamne, jupînițe și jupînese din secolul XVI, evocate prin puterea magică a peneĭ neîntrecutuluĭ nostru prozator.

In această prefață rînd pe rînd, ca într-un fotoplastic, defilează în fața cetitoruluĭ atent, figurile acelor femeĭ romînce, doamne, jupînițe și jupînese, unele, foarte puține streine—cari aŭ trăit în viforosul sec. al XVI.

Citind această prefață te simțĭ ca într-o lungă galerie de tablourĭ la a căreĭ intrare te întîmpină, portetul jupîneseĭ *Caplea*, care deschizînd sec. al XVI, *începe povestea durereĭ și speranțeĭ*, cum se exprimă poetic d-l Gion; portretul e trist, pentru că nefericita fiică a luĭ Vlad Voevod *e soție și mumă, care-șĭ petrece viața îngropînd bărbat și fecior.* Streină după chip ca și după nume este soția banuluĭ Barbu banul Craiovesc, jupîneasa Neagoslava... E mîndră stăpîna Goleștilor, Maria, de originea eĭ

înaltă și maĭ ales veselă, văzîndu-se înconjurată de mulțĭ copiĭ. Tot așa de mîndră, închipuiți-vă pe jupîneasa Zamfira „o doamnă mare și vestită și pururea pomenită, fata luĭ Moise Vodă, din Bucureștĭ, din neamul marilor Basarabeștĭ", ca și marea băneasă Anka din Coianĭ, fiica luĭ Șerban banul și nepoata (anepseiu) Pîrvuluĭ banuluĭ din Craiova, stăpînitoare, împreună cu fiica eĭ, a colosalelor avuțiĭ ale Bassarabilor [6]).

Vine apoĭ „Caplea spătăreasa fiica luĭ Teodosie Banul" care îndurase ca copilă neajunsurile vieței de pribeag, urmînd pe tatăl eĭ prin Ardeal unde își „stricase zestrile" [7]).

Mîhnită, de o durere ce omoară, ne reprezintă d-l Gion pe jupîneasa „Vilaia soția luĭ Dobromir banul" care-șĭ văzuse, murind, soțul și copilul „de moarte cumplită și fără limbă". „Puternica jupîneasă" fiind cumnată cu temutul Necula Vistierul, și îndrăzneață trebue să ne-o închipuim pe Stanca din Brîncovenĭ, o nepoată a Neacsăĭ din Goleștĭ [8]). E „bătrînă și neputin-

---

6) Aceste date asupra Ancăĭ de la Coianĭ, ni le procură un hrisov al luĭ Mihnea Vodă, de la Academie. Din el maĭ rezultă că fiica Ancăĭ baneasa de la Coianĭ, Maria ot Coianĭ a fost soția luĭ Nica Armașul, numit une-orĭ și din Coianĭ. N-așĭ putea susține dacă acest Nica e tatăl luĭ Radul Șerban Basarab, deși nu cunosc o altă căsătorie a Marieĭ din Coianĭ, pînă acum; observ însă că e caracteristică tăcerea documentelor în privința tătăluĭ voevoduluĭ de la începutul sec. al XVII. Asupra Ancăĭ, vezĭ încă cîte-va date într-un mic studiu din numărul viitor al Revisteĭ pentru Istorie, Archeologie și Filologie.

7) Curent, această Caplea spătăreasa fiica luĭ Teodosie banul se numește de ceĭ care se ocupă cu genealogiile familiilor boereștĭ romîne: Caplea Spătăreasa din Periș. Nu cunosc pînă acum nicĭ un document în care să se zică „Caplea Spătăreasa din Periș fiica luĭ Teodosie banul, dar am găsit în actele luĭ Mihnea Vodă, fiul luĭ Alexandru Mircea o Caplea din Periș, numaĭ atît și Caplea spătăreasa, adesea alăturĭ de tatăl eĭ Teodosie banul. Asupra Capleĭ de la Periș voĭ vorbi altă dată, acum însă adaog numaĭ că despre fiica luĭ Teodosie banuluĭ, un act de la Petrașcu Vodă ne spune că își vindea la 1555 sculele ca să-șĭ facă zestrile eĭ și le stricase prin Ardeal de cînd cu pribegia în țara Ungurească (citația e din memorie): că Teodosie banul, frate cu Negoiță Vistierul, are ca soră pe Maria, pe Stana și Caplea căsătorită, aceasta din urmă cu Cristian Logofătul. Această Caplea dînd unele moșiĭ „nepoateĭ sale" Caplea Spătăreasa fiica luĭ Teodosie banul spune că acestea le primise ca *zestre de la mama sa Caplea.* Aceasta e în scurt, foarte scurt, familia Capleĭ spătăreasa fiica banuluĭ Teodosie, după documentele mănăstireĭ Radul Vodă și Mitropolie, de la Archive și cîte-va de la Academie. (cf. și notele părțeĭ a doua din Istoricul și genealogia familieĭ Golescu, ce va apare în Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie, unde toate izvoarele sînt indicate și utilizate.

8) Această Stana din Brîncovenĭ e soră cu Preda vornicul Brîncoveanul și Danciul, și e fiica Marieĭ și a luĭ David din Brîncovenĭ. Această Maria era fiica Neacsăĭ din Goleștĭ, sora luĭ Ivașcu vornicul din Goleștĭ, și a luĭ Radul postelnic din Brîncovenĭ, fratele Danciuluĭ vornic. Stana a avut, *pînă la 1621*, de soț pe Fota marele postelnic și a fost cumnată cu Necula vistierul.

cioasă“ sub povara anilor Stanca lui Mateĭ al Margăĭ, ban de Brancovenĭ a căreia omonimă și contimporană e poate soția luĭ Hamza banul, Marga din Creţeştĭ. Ne apare tot în negru şi-n durere jupîneasa Maria din Floreştĭ, o basarabă din Mărgineni. urmată de „bogatele Vornicese“ Neaga a luĭ Mitrea și Kiajna a luĭ Cernica vornicul, un strămoș al Știrbeilor, ziditorul monăstireĭ cu acelaş nume de lîngă Bucureştĭ.

E mişcătoare în concisiunea eĭ, biografia, ce d-l Gion face „mult întristateĭ mumă pînă la moarte“ Jupîneasa Marga a luĭ Dragomir Postelnicul, care căutase linişte și mîngîere, în întunecoasele chiliĭ ale mînăstireĭ Snagov, după ce văzuse cu inima sfîşiată de durere, moartea a patru feciorĭ. Ingrijată ne apare jupîneasa Maria, mama celor treĭ Buzeştĭ, Preda, Radu şi Stroe, de viaţa lor, pribegĭ prin Ardeal și vecĭnic pe drum ne apare jupîneasa Elisafta, o nepoată de doamnă.

Acestea sînt predecesoarele şi unele poate de aceiaşĭ vîrstă cu Sima Stolniceasa, a căror enumerare formează prima parte a prefaţeĭ; un rînd din capo-doperele artistice ale frumoaseĭ galeriĭ, prin faţa cărora cititorul trebue să treacă pentru a ajunge să vadă marele portret al vestiteĭ Sima Stolniceasa. Cel de al doilea rînd, la dreapta intrăreĭ, acesteĭ galeriĭ, de o însemnătate incontestabil maĭ mare şi de o varietate neasemuită, îl formează doamnele şi jupăniţile secoluluĭ al XVI.

Se impune ca prim tabloŭ portretul faimoaseĭ, doamna Chiajna incomparabila Mircioaea, de care resună stafetele şi memoriile baililor veneţienĭ, ambasadorilor franceji şi interminţilor imperiali“. Şi cît de mare e contrastul între el şi cel de alăturĭ, „care reprezintă pe blînda, supusa şi evlavioasa doamna Despina a luĭ Neagoe Vodă..... o mumă îndurerată, îmbrăcată în lungĭ marame de doliŭ şi ţinînd ca şi fecioara, mort pe genunchiĭ eĭ pe domnescul fecior Teodosie Voevod». Se succed pe rînd, formînd un lung şir de tablourĭ, soţiile voevozilor secoluluĭ XVI; *Cătălina*, doamna luĭ Radu Vodă cel mare, doamna Voica a luĭ Mihnea cel răŭ, doamna Anca a luĭ Vlăduţĭ; Stana luĭ Radu Paisie; cele două soţiĭ ale luĭ Pětraşcu, Ruxandra luĭ Radu de la Afumaţĭ; Stanca luĭ Mihaĭ Viteazul, Caterina luĭ Alexandru Mircea şi nora sa Neaga, care se intitulează «îngrijitoarea Re-

gină» a Țăreĭ Romîneștĭ; Marghița luĭ Simion Movilă; o doamnă Rada, puțin cunoscută, Visa luĭ Mihnea Vodă și în fine mult încercata doamna Elena din neamul boerilor din Mărgineni, soția luĭ Radu Șerban Basarab.

Ast-fel pregătit cititorul va putea cunoaște și pricepe cum a fost Sima Stolniceasa a luĭ Stroe Stolnicul Buzescu; dacă ea va fi superioară aproape în tot, se va ști cauza; ea nu va fi o femeie fenomenală ci cel mult excepțională pînă la un punct oare-care.

Ca unul care cunoaște foarte bine genealogiile familiilor boereștĭ romîne în sec. XVI, d-l Gion ne arată în capitolul II al broșureĭ că Sima era fiica luĭ *Gherghe logofătul de la Rîmnic*, pe care documentele de după 1568 îl numește *popa Gherghe*.

El avea un frate Dobromir banul numit «boer din casa domnieĭ mele» de Alexandru Mircea și era înrudit cu boeriĭ din Drăgoeștĭ din moment, ce zice d-l Gion, Sima Stolniceasa, numește pe Udriște Postelnicul din Drăgoeștĭ «nenea Udriște»· Bazat pe marele număr de documente inedite, citate în notele cu care însoțește textul, d-l Gion ne dă bogate informațiunĭ asupra înrudireĭ ce a existat între Dobromir banul și Gherghe logofătul cu familiile boereștĭ din secolul al XVI-le.

Este știut că, în lipsa unor registre de stare civilă e foarte greŭ dacă nu maĭ tot-deauna imposibil a putea determina vîrsta și maĭ ales data naștereĭ; deducem regulat cu aproximațiune aceste date din unele mențiunĭ ale documentelor. Sîntem de acord cu d-l Gion în a atribui soțieĭ luĭ Stroe Stolnicul, fiica luĭ Gherghe logofătul, o vîrstă medie de 80—85 de anĭ, dedusă de domnia sa din propriele cuvinte ale Simeĭ, dintr-un zapis al eĭ din 1635. Ea zice în acest zapis *«din boeriĭ ceĭ bătrînĭ* am rămas numaĭ eŭ» ceia ce îndreptățește credința d-luĭ Gion. N-avem de asemenea nimic de obiectat contra datelor între cari d-sa bănuește că s-a întîmplat căsătoria Simeĭ cu fiul cel maĭ mic al luĭ Vlad banul Stroe Stolnicul.

E interesant modul cum d-l Gion, urmărește pe baza documentelor timpuluĭ viața Simeĭ Stolniceasa, care „lipsită de copiĭ dar iubită de soțul" „a trăit într-una în zăngănitul săbiilor, în

pocnetele şi în fumul sineţelor şi el puştilor" găsind linişte ş mîngîere numaĭ „în faţa iconostasuluĭ împodobit cu sfinte icoane şi bogate candele" rugîndu-se luĭ Dumnezeŭ pentru viaţa luĭ Stroe Stolnicul. Ce îngrijată, ce neliniştită şi cît de nefericită, dar în acelaş timp resemnată, e Sima Stolniceasa cînd pe „dumnealuĭ jupîn Stroe Stolnicul" datoria către ţară îĭ reclamă peste tot unde primejdia era maĭ mare [9]), unde Mihaĭ Vodă era ameninţat.

Ce admirabile sînt paginele în cari minunile de vitejie, multe la număr, pe care le săvîrşise Stroe, sînt trecute în revistă şi ce clar ne închipuim caracterul soţieĭ mareluĭ căpitan şi cîte nu ne spun cuvintele „e al meŭ şi numaĭ al meŭ" pe carĭ d-l Gion le pune în gura Simeĭ! Sînt paginĭ în acest capitol pe cari nu te poţĭ opri de a le citi de două şi chiar de treĭ orĭ! Nu-ţĭ trebue de cît puţină atenţie şi oare-care imaginaţie pentru ca să exteriorizezĭ tablourĭ şi situaţiunĭ de un interes deosebit: citiţĭ paginile 29 pînă la 35 şi vă veţĭ convinge.

Văduvă din 1601 şi pînă în 1635, Sima Stolniceasa „îşĭ purtă văduvia ascunsă în munţiĭ Gorjuluĭ la Drăgoeştĭ şi la alte moşiĭ ale eĭ de zestre" zice d-l Gion, după ce primele momente ale acesteĭ nouă vieţĭ le dedică memorieĭ celuia pe care-l adorase. In mîndria eĭ de soţie şi în conştiinţa eĭ de romîncă, ea nu putea uita pe acela cu al căruĭ nume se fălise şi nu putea lăsa ca viaţa luĭ plină numaĭ de vitejiĭ să rămînă necunoscută. Şi dacă nu ştia carte, ştia însă să cugete; inscripţia de pe mormîntul luĭ Stroe e în scurt însăşĭ biografia luĭ săpată de pisar din ordinul Simeĭ Stolniceasa. E una din cele maĭ frumoase paginĭ de istorie naţională această inscripţie.

Capitolul III al monografieĭ a fost consacrat de d-l Gion scurtelor dar exactelor şi cuprinzătoarelor memoriĭ ale Simeĭ, aflate în inscripţia de pe piatra mormîntuluĭ luĭ Stroe; ele se termină cu cea maĭ legitimă dorinţă a uneĭ adevărate soţiĭ: „dacă voĭ muri să mă îngropaţĭ lîngă Dumnealuĭ, aice".

In capitolul următor vedem pe Sima Stolniceasa, bătrînă deja, în proces cu rudele soţuluĭ săŭ şi cu Florica, fiica luĭ Mihaĭ

9) Se poate vedea cît de dese şi cît de multe aŭ fost primejdiile acestea, citind pag. 29 şi 30.

Viteazul, căcĭ frațiĭ luĭ Stroe respectaseră dorința frateluĭ lor, ca atît cît va trăi Sima, ea să fie stăpînă pe toate moșiile luĭ și peste cele 30 de sălașe de țiganĭ. Sînt frumos descrise peripețiile acestuĭ mare proces, din care bătrîna stolniceasă eșind biruitoare și încărcată și de maĭ multă vază, părăsește Tîrgoviștea, pentru a se retrage la casele-ĭ bolovănite [10]).

Ca văduvă și maĭ mult, *rămasă singură din boeriĭ ceĭ bătrînĭ*, cum spune ea însășĭ într-un zapis, *trăind cu amintirea vie a soțuluĭ săŭ și a uneĭ fericite căsniciĭ ce durase vre-o 30—35 de anĭ*, bucurîndu-se de vaza pe care i-o dedese numele și vitejia luĭ Stroe Stolnicul, ne apare Sima Stolniceasa în capitolul ultim al acesteĭ monografiĭ. Pentru ca să ilustreze și maĭ mult marea trecere și considerațiunea de care se bucura Sima Stolniceasa, d-l Gion ne povestește în capitolul V, cearta ivită între Buzeștiĭ scoborîtorĭ din Radul Clucerul și Preda de o parte și egumenul mînăstireĭ Govora, Meletie Macedoneanul de altă parte, pentru stăpînirea unor moșiĭ și țiganĭ. Buzeștiĭ de atuncĭ cer luĭ Mateĭ Vodă să amîne procesul pentru ca „Sima Stolniceasa să spună ce știe, și cum va spune ea, așa să fie". Dar în intervenția Simeĭ în acest proces, ni se pare, că am putea vedea maĭ de grabă un apel la persoana, care ar fi știut maĭ bine de «rîndul acelor moșiĭ» fiind-că trăise pe timpul cînd acele moșiĭ, prin danie, deveniseră proprietatea mînăstireĭ Govora și maĭ ales pentru că ea făcea parte din neamul boerilor donatorĭ aĭ acelor moșiĭ [11]).

Incontestabila vază și marele renume al Simeĭ se vede maĭ ales din citațiunea scoasă de d-l Gion dintr-un document, unde

---

10) Printre boeriĭ chemațĭ de Sima să depună în favoarea eĭ este și unul numit Nica vel logofăt, a căruĭ familie d-l Gion o cunoaște și o spune în nota 4 fără să precizeze locul luĭ în această familie: posedînd cîte-va date genealogice complectez indicațiunile d-sale. Nica logofătul este frate cu Vîlcul vel vornic, cu Gligorie vel vistier, cu Anca soția luĭ Ianache slugerul fiul luĭ Socol Clucerul ot Cornățenĭ și cu soția luĭ Vlad Postelnicul Cocorăscul, fiiĭ luĭ Bunea Vistierul Grădișteanul. În pachetul 99 de la Mitropolie s-a păstrat actul No. 35, original, romînește pe hîrtie, care e un zapis al luĭ „Nica Clucerul feciorul Buneĭ Vistierul..." (Vezĭ și actul 19 din pach. 2 mînăstirea Cotrocenĭ). Observ că numele de Nica ar putea foarte bine să fie o prescurtare din Cernica cum adesea ne întîmpină Nică Vornicul din Scăioșĭ pentru Cernica, un Știrbeĭ din ramura Isvoranilor. Faptul că soția luĭ e *bătrînă* la 1616—20 și considerațiunea că Nica Logofătul Grădișteanu trăește și după 1667, îmĭ dă oare-care bănuială asupra familieĭ luĭ.

11) Maĭ ales că aceasta era un obiceĭ foarte des practicat.

pentru a se determina personalitatea unuĭ boer, frate cu Sima, se zice „Chirca Păharnicul fratele jupîneseĭ Sima Stolniceasa". Observaţiunea este foarte justă şi casul unic.

In scurt, din această preţioasă monografie, datorită d-luĭ profesor Ionescu-Gion, Sima Stolniceasa ne apare ca „o femee cu voinţă de fer, mîndră şi trufaşă de numele ce poartă, adorîndu-l pe Dumnealuĭ, supunîndu-i-se ca o sclavă şi considerîndu-l după vechea locuţiune a soţielor fără feciorĭ şi ca ***bărbat şi ca copil***, adică îngrijindu-l maĭ mult şi maĭ presus de cît cele-l-alte soţiĭ cu copiĭ"; ca o femeie care „după fie-care biruinţă, din care eşea pentru Stroe o glorie şi maĭ mare de cît pentru toţĭ ceĭ-l-alţĭ, simţia că adoraţiunea eĭ pentru viteazul vitejilor se întin le pînă la fanatism"; ca o soţie care „cînd vedea pe Stroe călare lîngă Mihaĭ şi-n fruntea acelora pe carĭ poporul i-a nemurit în cîntecele sale sub numele de:

> Baniĭ Severinuluĭ
> Caimacaniĭ Oltuluĭ
> Şi boeriĭ tîrguluĭ

Işĭ vedea soţul „în iubirea eĭ de soţie şi de amantă, maĭ mare, maĭ frumos şi maĭ viteaz de cît

> „Toţĭ Buzeştiĭ
> „Şi Căpleştiĭ
> „Căpitaniĭ oştilor
> „Şi spaima păginilor".

Elie Nicolescu

DOCUMENTE

Un uric din 1410

Млстїю Б[жїею мы]і Александръ воевода. господаръ земли молдавской. чи‖нимъ зна[мен]ито симъ нашимъ листомъ оусимъ. кто нань оу҃зритъ или‖ его оу҃слъішитъ. оже ѐсмы дали „Шолданъ петрови“ ѝ женѣ его „дчери‖пана Жули“. ѝ дѣтемъ имъ. ѝ „брату его миклоѹшеви“ едно село „на шу‖музи“ наимѧ „тамръташовци“. а еще дали есмы ему и женѣ его дчери па‖на Жули и дѣтемъ имъ едно село наимѧ на „дупелнои могылы.“ то имъ‖оурикъ со оусимъ доходомъ на вѣкы вѣчныѧ. а оуто то село што на „дупе‖лнои могылы“ братъ его „миклоѹшъ“. не имаетъ ни ѡдно дѣло. а ѡт того се | ла што сѧ словетъ тамръташовци оузѧли есмы пѧть „дворы татаръ“.‖и дали ѐсмы ихъ монастиреви стго николы ѡт полѧны. а хотарь тѣмъ‖селомъ по старому хотару со оусихъ сторонъ. а́ на то вѣра нашего госпо‖дства бъішеписа ниаго Александра воеводы. и вѣра дѣтеи нашихъ.‖ ѝ вѣра нашихъ боıаръ. вѣра пана Станїслава Ротѡмпана. в. п. Ми‖хаилашева. в. п. Жюржѧ дворника. в. п. Влада Сирѧтъ‖ского ѝ брата его пана Кръстѧ чашника. в. п. Ѡана дворника. в. п. Влада дворника. в. п. Негрина в. п. Гринкова. в.‖п. Нестѧкова. в. п. Билчина. в. п: Сина Бырличѧ. в‖п. Спѣнина. в. п. Югшина. в. п. Братулі Страовичѧ.‖в. п. Стана Бырличѧ. в. п. Домонкуши Столника. в.‖п. Стана постелникı. ѝ вистїаръ=ника. ѝ вѣра оусѣх боıаръ молдав‖скыхъ. а по нашемъ животѣ. которыи иметъ быти господаръ‖оу нашеи земли. или ѡт дѣтеи нашиx. или ѡт братїи нашиx. ѝли ѡт на‖шего племене.или будь кто. то имъ што быху непорушили нашего‖

данїѧ ѝ нашего оутверженьѧ. зануже ѐсмы имъ дали за правую || ѝ за вѣрную ихъ службу. а на потвержение тѣмъ оусѣм. велѣли ѐ || смы нашему вирному „братѧю„ Логодетю писати ѝ привисити || печат наша ксему листу нашему оу сочавѣ. влѣт. ‡ЅЦ҃ѲІ. Октѧв. кв.

Observ. Originalul pergament bine păstrat. Face parte din actele moșieĭ Vascanĭ-Boldeștĭ la Suceava. Pecetea lipseşte; se cunosc însă crestăturile, unde a fost șnurul. 30 c.m. lungul și 20 c.m. latul; e scris pe latul luĭ.

TRADUCEREA

Cu mila luĭ Dumnezeŭ noĭ Alexandru Voevod Domn țăriĭ Moldoveĭ, facem înştiințare cu această carte a noastră tuturor, care o vor vedea saŭ o vor auzi, cum am dat noĭ luĭ *Șoldan Petru* și femeeĭ luĭ, fata luĭ pan *Julea,* și copiilor lor, și frateluĭ săŭ *Miclăuş*, un sat pe *Șomuz* anume *Tămărtăşeuţiĭ;* și le-am maĭ dat luĭ și femeiĭ luĭ, fata luĭ pan Julea, și copiilor luĭ un sat anume la *moghila găunoasă,* care să le fie lor uric cu toate veniturile în veci-vecilor. Dar în acest sat ce-ĭ la movilă găunoasă fratele luĭ Miclăuș să nu aibă nicĭ o parte. Iar din acel sat numit Tămrătăşăuțiĭ noĭ i-am luat 5 *dvorurĭ de tatarĭ* și le-am dat mănăstireĭ sfântuluĭ Nicolae de la Poĭana. Iar hotarul acestor sate să fie după vechiul hotar din toate părţile. Și la aceasta este credința Domnieĭ-noastre maĭ sus scrise Alexandru Voevod, și credința copiilor noştri, și credința boerilor noștrĭ cr. p. Stanislav Rotompan cr. p. Mihailaș, cr. p. Jurja dvornic, cr. p. Vlad Sireteanul și fratele săŭ pan Cristea paharnic, cr. p. Oană-dvornicul, cr. p. Vlad dvornicul; cr. p. Negrea, cr. p. Grincul, cr. p. Nesteac, cr. p. Vîlcea, cr. p. Sin Bărlicĭ, cr. p. Spenea, cr. p. Iugșa, cr. p. Bratul Straovicĭ, cr. p. Stan Bîrlicĭ, cr. p. Domocuș stolnicul, cr. p. Stan postelnic și visternic; și credința tuturor boerilor Moldoveneștĭ. Iar după viața noastră, cine va fi domn în țara noastră saŭ din copiiĭ noștrĭ, saŭ din frațiĭ noștri, saŭ din neamul nostru, saŭ orĭ-care ar fi. unul ca acela să nu strice dania noastră

și întăritura noastră, de oare-ce noi i-am dat-o pentru a lui dreaptă și credincioasă slujbă. Iar spre întărire acestora a tuturora am poroncit noi credinciosului nostru Brăteiŭ logofătul să scrie și pecetea noastră s'o atârne la această carte a noastră.

In Suceava la anul 6919 Sectembrie 22.

NOTA

Cu aceiaș dată de an, lună și zi, d. B. P. Hajdeu a publicat în Arh. istorică (I, 2-12) un alt uric de la Alexandru cel Bun, însă dat mănăstirei Sf. Nicolae de la Poiană, tot în pricina celor 5 dvoruri de Tatari (пѧть двоpы татаpъ), luate de pe moșia Tămărtășeuții de pe Șomuz de la Șoldan Petru, cu voia lui (сволею Шолданъ Петровъ) probabil în schimbul întăriturei ce-i face pe două moșii ale sale, din care Tămărtășăuții pe Șomuz și *movila găunoasă*, dar mai mult pentru îndepărtarea fratelui său Miclăuș de la moșia *movila găunoasă* (дупелнои могъıлъı).

Trăia dar pe la începutul secolului al XV-a pe Șomuz Șoldan Petru, ca fratele său Miclăuș (Nicolae); Șoldan era ginerele lui pan Julea, cunoscut curței lui Alexandru Vodă, de-oare-ce uricul uită a spune numele femeei lui Șoldan și o precizază că era fata lui *pan Julea*. Sub ce cuvînt Miclăuș cerea parte în *movila găunoasă* nu știm, vedem însă că domnul îl îndepărtează, fapt pentru care a făgăduit a da domnului 5 dvoruri de Tatari pentru mănăstirea Sf. Neculae de la Poiană, azi mănăstirea Probota, refacută de Petru Voda Rareș. Nici Șoldan Petru, nici fratele său Miclăuș nu aŭ titlul de *pan*, dar eraŭ boeri de țară, proprietari, fără a ști ce anume serviciŭ aveaŭ pe lîngă domn, căci din cîte documente se cunos: pînă acum de la Alexandru Vodă nu am dat de numele lui Julea de cît în uricul din 6929-1421. (Ulianițcki 26), unde cetim pe un *Danciul Julici*, adică Danciul a lui *Julea* *) Ar urma că acest Danciŭ să fi fost cumnat a lui *Șoldan Petru* și că să

---

*). Și pe *Oană Julici* în doc. din 1453 Ghenar 25 că ar fi măsurat și hotărît despre megieși poiana lui Ureacle și Ruscaŭ (arh. ist. I. I. 102).

fi avut locuința în unul din cele 2 sate de pe Şomuz: Tămărtăşeuţii ori Movila găunoasă.

Iată scurte notițe despre persoanele amintite în acest uric. Am mai putea spune că aceşti doi fraţi făcuse domnului cîte-va slujbe personale, pentru care lucru căpătă mila aceasta de la domn (pravuiu i vearnuiu slujbu). Dacă Şoldan Petru era deja însurat şi cu copii pe la 1410, urmează că atît tatăl său Petru — căci *Petrovi* din text înseamnă Petrov, adică a lui Petru — cât şi socrul său pan *Julea* erau trăitori de pre la 1350 prin meleagurile Şomuzului şi că deci aŭ fost contemporani descălecatului lui Bogdan (1349).

De la înțelegerea numelor patronimice trecînd la acea a denumirilor topografice observăm nu puţină greutate. Dacă *Petrov*, Miclăuş, Şoldan, Julea, sunt înțelese, căci *Petrov*=a lui Petru; *Miclăuş*=Nicolae (slavo-ungur), *Şoldan*=epure de 9 luni, şi poreclă, Şoldana, Şoldăneşti; numele vechiŭ al Fălticenilor; *Julea*=rădăcina din verbul a juli (slav. bulgar zjuli, juliti), de unde *Juleşti*, sat; nu tot aşa e şi cu denumirile geografice. E greŭ a spune sensul literar al cuvîntului *Şomuz* (unguresc). Cît despre *Tămărtăşeuţii*, d. Hajdeŭ a dat o etimologie pe cît de originală, pe atîta de riscată. In acest cuvînt d-sa vroeşte să vadă un cuvînt tătărăsc compus din *temir* (fer) şi *taş* (piatră); adică *piatră de fer*, ca şi cum s-ar zice *ciolan de piatră, piatră de lemn*, etc. Orĭ-cît am căuta să vedem în forma slavă тамрътащовци, cuvintele tătăraştĭ *temir* şi *taş* nu le găsim. Nu puține localități în Moldova de sus aŭ sufixul *uţĭ, ăuţĭ*: Popăuţi, Parhăuţi, Rădăuţi, Mlenăuţi, Cernăuţi, etc. Textele slavone ne daŭ sufixul *uţi* şi *ăuţi* prin *ovţi* (овци); aşa în documente cetim хрълов҄ѣ drept Hârlăŭ! Ne-ar rămînea dar *Tamrătaş*, *tamărtaş*, în care deosebim iarăşĭ sufixul *aş* şi tulpina *tamrăt*, de la radicalul *tma*=întunerec, îndulcită în *temriti*, care în limba ruteană înseamnă *a se întuneca*, deci *tamrătaş* ar însemna pe româneşte: *întunecata*, saŭ pe ruteneşte: *tămărtăşeuţĭ*. Sufixul *uţĭ* e rutean şi deci întreg cuvîntul *tamrătăşăuţĭ* e malorusian, ca şi toate coloniile de ruteni din nordul Moldovei.

ARHIVA

Societăţeĭ Ştiinţifice şi Literare din Iaşĭ

TOM XIV

ANUL 1903

ARHIVA

Societăţii Ştiinţifice şi Literare

DIN IAŞI

ANUL XIV

1903

IAŞI

TIPOGRAFIA EDITOARE „DACIA" P. ILIESCU & D. GROSSU,

1903

TABLA DE MATERII

Poezii

Dărĭ de samă

Documente

Notițĭ

Conferinţele ce se vor ţinea de membriĭ Societăţeĭ Ştiinţifice şi Literare din Iaşĭ, în jurul ideieĭ „UNIREI" şi „CUZA-VODA"

Duminică 1 Februarie 1904.	*Gr. C. Buţureanu*: Barbu Ştirbeĭ şi Gr. Ghica—premergătoriĭ Unireĭ. Convenţia din 1859.
„ *8* „	„	*G. Mitru*: Puterile străine şi unirea.
„ *15* „	„	*Calistrat Hogaş*: Unirea definitivă şi Cuza Vodă.
„ *22* „	„	*Gh. Ghibănescu*: Secularizarea averilor mînăstireştĭ.
„ *29* «	„	*Gr. C. Buţureanu*: Lovitura de la 2 Maĭ 1864.
„ *7 Martie*	„	*Gh. Ghibănescu*: Genesa ideeĭ de unire.

De la 3—4 ore p. m. în Aula Universităţeĭ de Iaşĭ.

Indepărtînd dar putința uneĭ etimologiĭ tătăraștĭ a cuvîntuluĭ *Tămărtăşeuţĭ*, cade de la sine și intreaga teorie a unor tatarĭ Temirtășenĭ, despre care iată ce zice d. Hajdeu în nota documentuluĭ publicat în Arhiva istorica I, 2-12): „Alexandru cel Bun prin învoire cu vasa'ul său Petre, sultanul neamuluĭ tătărăsc numit Temirtaș și așezat lîngă balta Șomuz, hărăzește 5 temirtășenĭ măn. Probota. Acest prețios document din Arhiva Statuluĭ ne limpezește în parte starea coloniilor tătăraștĭ în primitiva Moldovă, care creștinîndu-se precum dovedește numele lor Petru, etc. locuiaŭ sub capiĭ lor propriĭ numițĭ Sultanĭ și dependențĭ de domnul țăreĭ pînă pe la începutul secoluluĭ al XV-a".

D. Emil Picot în scrierea sa Alèxandre le Bon (Vienne 1882), vorbind de organizarea țăreĭ Moldoveĭ amintește de coloniile de Tatarĭ din Moldova (pag. 38-41) luînd lectura d-luĭ Hajdeŭ ca bună. „Un diplôme du même prince, en date du 22 Septembre 1410, fait mention des Tatars de *Temirtaş* (la pierre de fer) sur le Somuz". După d-l Picot explicarea faptuluĭ este că Moldoveniĭ ar fi prins mulțĭ Tatarĭ robĭ din diferite războae și i-ar fi supus lor, și i-ar fi redus în stare de robie pe tot teritoriul Moldoveĭ. „Le diplome de 1410 presente un fait particulier: on y voit figurer un chef tatar, appelé Pierre et portant le titre de *Şoldan* (sultan). Ce chef, qui possédait le village de Temirtaș et peut-être encore d'autres villages, relevait d'Alexandre le Bon, mais jouissait d'une sorte d'indèpendance", (pag. 41).

Iată cum notița d-luĭ Hajdeŭ devine pentru d. Picot o întreagă teorie, grăbindu-se a-ĭ da și explicarea [1]).

In adevăr în vechile documente ale primeĭ jumătățĭ a secoluluĭ XV-a găsim nu arare-orĭ amintindu-se de *tatarĭ* dațĭ danie diferitelor mănăstirĭ. In 1401 Octom. 31 Alexandru Vodă dă mănăstireĭ Moldovița 4 salașe de Tatarĭ din Baia (Wickenhauser, Moldova I, 55). In 1410 Septembrie 22, acelaș Vodă dă 5 curțĭ de Tatarĭ din Tămărtășăuțĭ măn. Probota (Arh. Ist. I. 2-12) пать дворы татарь. In 1428 Iulie 8 tot Alexandru Voda dă Bistrițeĭ

1) C. M. Cogălniceanu „Ist. Romînilor" Iașĭ 1903 vol. I pag. 272 admite și d-luĭ că Tătariĭ aveaŭ și eĭ căpileniile lor numite *Şoldan*!

31 salaşe (челѣдѣ) de Ţiganĭ (циганѣ) şi 12 *bordee de tatarĭ.* (двднадесѧт хижѣ татарѣ"). Arh. Ist. I. I. 121. In 1442 Maĭ 8, Ştefan Vodă hărăzeşte mănăstireĭ Sf. Nicolae de la Poiana 9 tatarĭ cu salaşele lor (сѣ оусилми челѣдми их). Arh. Ist. I. I. 124. In 1453 Alexandru Iliaş Vodă hărăzeşte la rîndul său Proboteĭ între altele şi 4 tatarĭ cu *casa şi averea lor* (сѣ челѣдю и сѣ имѣнïем): Baico, Dumşa, Ştefan şi Cojea. Arh. Ist. I. I. 102. In sfîrşit în 1466 Iulie 9 Ştefan cel Mare dă şi el mân. Probota între altele un tatar al curţeĭ domneştĭ de la Neamţ „edinogo naşego pitomago Tatarina ot naşih tatar ot Nemţa, naimea Tatarinu Dumitru i să jonoiu i să detmi i să usimu nasleadcomu". (Art. Ist. I. I. 114).

Eraŭ dar în secolul al XV-a Tatarĭ robĭ, deosebiţĭ de ţiganiĭ robĭ. Şi uniĭ şi alţiĭ îşĭ aveau salaşele lor (челѣдѣ), averea lor (imenïem), famılia lor (să jena i detmi) şi eraŭ deosebiţĭ după localitatea unde stăteaŭ: de la Neamţ, de la Baia, de la Tămărtăşeuţĭ, etc. Uniĭ maĭ trăiaŭ în *dvorurĭ*=case, alţiĭ în bordee, *hiju*, dar nu-şĭ aveaŭ libertatea, căcĭ războaele şi prădăciunile din vechĭ răpiaŭ omuluĭ şi libertatea personală nu numaĭ averéa. S'a putut dar că încă din secolul al XIV-a voevoziĭ romînĭ să fi avut putinţa de a prinde în răsboae şi năvălirĭ, mulţı tatarĭ şi să-ĭ prefacă în robĭ, după cum şi eĭ la rîndul lor robiaŭ şi prădaŭ ţara Moldoveĭ.

Cine puteaŭ, se răscumpăraŭ din robie; cine nu, nu; şi rămăneaŭ în robie toată viaţa eĭ şi familiile lor. Tot pe atuncĭ începînd a fi în Moldova şi Ţiganĭ robĭ, încetul cŭ încetul vor lua locul Tatarilor şi vor forma clasa robilor.—Orĭ că Moldoveniĭ sleiţĭ în lupta lor de resistenţă contra Turcilor nu maĭ aveaŭ prilejul de a lua robĭ de la Tatarĭ, căcĭ nu maĭ puteaŭ să se oştească contra lor, orĭ că atacul fiind maĭ numaĭ de partea Tatarilor, Româniĭ căutaŭ să se apere, fără să aibă puterinţa de a face eĭ robĭ din Tatarĭ, care fiind sub Turcĭ eraŭ şi maĭ aparaţĭ de robie.

Dvorurile tatarilor din Tamrătăşeuţĭ nu erau curţĭ boereştĭ, cum crede d. Hăjdeŭ, ca să ne închipuim forţat că eĭ aveaŭ Sultanul lor, silindu-ne ca pe bietul *Şoldan* să-l cetim Sultan, cum pe Tamrătăşăuţĭ l'a facut *Temirtaşĭ*.

De ast-fel chiar documentele ne daŭ *dvor* și *hiju*, care înseamnă casă simplă, izbă, colibă, bordeĭ; și în aceste *hiju* și *dvorurĭ* locuiaŭ tatariĭ robĭ cu toțĭ aĭ caseĭ, căcĭ cuvîntul *celeadi* se referă și la țiganiĭ robĭ și la tatariĭ robĭ, și arată pe slugile caseĭ, pe *dvorovie slugi*, numițĭ din vechĭ în limba slavă *celeadinețu* saŭ *celeadin*, cum se și traduce în textele sfinte (Ev.Luca XII, 42).

Denumirea de *celeadi* dată la slugile caseĭ, n'a prins în popor, căcĭ termenul *celeadi* era deja arhaic, slavon, pe când viul graiŭ malorusian și vechiŭ rusesc, ne aducea alte 2 cuvinte maĭ usuale: *salaş* și *colibă*, care vor rămînea în graiŭ și vor denumi maĭ apoĭ toată ideia de avere a țiganuluĭ rob. Un *salaş de țiganĭ*, cuprindea familia luĭ cu toate sufletele și tot ce se ține de acea familie, ca și vechiul *celeadi*. De la Slavĭ cuvîntul a trecut la Romînĭ și la Ungurĭ, unde cuv. *halasy* înseamnă locuință, casă în general.

Ca să încheem, rezultă din uricul adus că *Şoldan a luĭ Petru* avea pe moșia sa Tamărtășăuțiĭ maĭ multe *celeaduri* de tatarĭ cu *dvorurile* lor, și că de bună voia luĭ a dat d-luĭ Alexandru Vodă 5 *dvorurĭ* de tatarĭ cu *celeadurile* lor, în schimbul, cum am văzut, că a îndepărtat pe fratele săŭ pe Miclăuș (Nicolae) de la moșia luĭ *movila găunoasă*. A doua moșie a luĭ *Şoldan Petru* i se zice; *la moghila găunoasă „na dupelnoi moghilu"*. Nu cunosc locurile de pe Șomuz, dar pe teritorul moșieĭ de adĭ Vascanĭ-Boldești nu este nicĭ o *movilă găunoasă*; cunosc însă în regiunea Prutuluĭ două de aceste movile, una pe dealul ce domină satul *Moşna*, Jud. Fălciŭ, și alta-vestita movilă a Răbăeĭ, de lîngă satul Răşeștĭ, cunoscută în istorie de cînd cu retragerea luĭ Petru cel Mare din lupta de la Stănileștĭ. Răbăea vine în cîmp; de la ea vederea trece Prutul drept la *movilele gemene*, pomenite încă în secolul al XV-a, cind cu *Bodea rumărul*, iar spre nord vederea atinge movila de deasupra Moşneĭ. Netăgăduit lucru că aceste movile eraŭ puncte de strajă, maĭ mult de cît loc de adăpost, de cît doar pentru străjerĭ și ceĭ aĭ lor, și că dar *movila găunoasă* a luĭ Șoldan Petru ne explică că încă din secolul al XIV-a în Moldova eraŭ presărate maĭ multe de aceste

movile și că în jurul unora din ele s'aŭ fost urzit și sate, cum a fost cu aceasta a doua moșie a luĭ Șoldan — „na dupelnoi moghilu".

Venind la lista boerilor observăm că de și documentul nostru e dat în aceiașĭ zi (22 Sept. 6919), cu cel publicat de d. Hajdeŭ (arh. ist. I. 2-12), totușĭ diferă în ceva în ceea ce privește numele boerilor și chiar ordinea lor:

Doc. Hajdeu	*Doc. nostru*
Stan. Rotompan	Stan. Rotompan Mihailaș
Jurja dvornic	Jurja dvornic
Vlad de la Siret și fratele său Cristea paharnic	Vlad de la Siret și fratele său Cristea paharnic
Grincu	Oană dvornic
Oană dvornic	Vlad dvornic
Vlad dvornic	Negrea
Negrea	Grincu
Nesteac	Nesteac
Vilcea	Vilcea
Sin Birlicĭ	Sin Birlicĭ
Spenea	Spenea
Șandrișor	—
—	Iugșa
Bratul Straovicĭ	Bratul Straovicĭ
procel. Stoian	—
—	Domocuș Stolnic
—	Stan Birlicĭ
Stan Post și vist.	Stan post. și vist.
Brăteiu log.	Brăteiu log.

Cum să vede documentul nostru ne dă 19 nume de boerĭ, pe când cel publicat de d. Hăjdeu numaĭ 17; că în documentul nostru iscălesc în plus *Mihailaș*, *Jugșa*, *Domocuș* stoln și *Stan Birlicĭ* ; și lipsesc *Șandrișor* și *Stoian* procelnic.

De alt-feliŭ toate numele acestea se găsesc în lista boerilor de sub Alexandru cel Bun (vezi Uricar XVIII ad finem) și E. Picot, Alèxandre le Bon").

Faptul, cred, s'a petrecut așa. Eraŭ de făcut 2 acte în aceiașĭ zi. Pe de-oparte domnul trebuia să dea uric la mâna luĭ Șoldan Petru pentru moșiile sale *Tamră-*

tăşenii şi *movila găunoasă*, ca răsplata serviciilor aduse domnieĭ.

Iĭ maĭ reserva dreptul numaĭ luĭ şi femeeĭ sale asupra celeĭ de a doua moşiĭ „la movila găunoasă“, îndepărtînd pe fratele săŭ Miclăuş; iĭ amintea că a luat de pe moşia luĭ 5 dvorurĭ de tatarĭ şi le-a dat mănăstireĭ Sft. Nicolae de la Poiană. Treĭ lucrurĭ dar s-aŭ recunoscut prin uricul dat la mîna luĭ Şoldan Petru; acesta dar a fost făcut întîiŭ şi în faţa şi auzul tuturor celor prezenţĭ s'a cetit cuprinsul (uzritu ili ego uslişitu), şi aprobînd toate cele cuprinse în el, aŭ lăsat să li se treacă numele în uric, nefiind obiceiul pe atuncĭ de a iscăli, ci numaĭ de a li se atîrna şi peceţile lor, iar aceasta la ocaziĭ marĭ, nu la orĭ-ce uric ca acesta dat la mâna luĭ Şoldan Petru.

După ce uricul a fost scris din ordinul luĭ Brăteiŭ logofătul, o parte din boerĭ: Mihailaş, Jurju, Domocuş Stolnicul şi Stan Birlicĭ fiind grăbiţi aŭ plecat din logofeţie, şi s'aŭ dus pe la interesele lor, aşa că pînă să se scrie al doilea uric, cel dat mănăstireĭ, eĭ n-aŭ maĭ fost presenţĭ în logofeţie. In schimb însă în acest răstîmp sosind la curte şi alţĭ doĭ boerĭ care întîrziese, sînt chemaţĭ şi eĭ să asculte cetirea uriculuĭ şi luînd cunoscinţă de cuprinsul luĭ să învoiască a li se trece numele în josul actuluĭ. Aceştĭ boerĭ aŭ fost: *Şandrişor* şi *Stoian procelnicul* (gramaticul).

Din aceste fapte tragem următoarele încheerĭ asupra practiceĭ cancelarieĭ vechĭ. Logofătul cel mare dădea ordin să se scrie cutare uric. Gramaticul care scria actul, şi care nu uita a-şĭ pune numele în josul actuluĭ, după ce redacta cele ce trebuia să cuprindă uricul, îl cetea în faţa boerilor prezenţĭ, fie că eraŭ boerĭ cu boerie, fie că eraŭ fără boerie. Odată actul cetit şi admis ca bun *de ceĭ prezenţĭ* se trecea numele boerilor în josul actuluĭ—fără a se iscăli—şi logofătul încheia actul cu atîrnarea peceţiĭ. Boerul, care nu era prezent, şi decĭ nu auzise cuprinsul actuluĭ nu era ţinut să-şĭ pue numele, nicĭ să-l iscălească maĭ apoĭ, şi că dar variaţiunea listeĭ boerilor în documente îşĭ are explicarea în lipsa orĭ prezenţa de fapt a boerilor de la curte.

La început boeriĭ obișnuiaŭ a fi maĭ mulțĭ la curte, ba a lua parte cu familiile lor, „cu femeia și copiĭ lor“. Eĭ iscăleaŭ ast-feliŭ în urice. Maĭ apoĭ obiceiul s-a stricat orĭ prin diferențiarea serviciilor orĭ prin îngreuiarea lor și aŭ luat parte numaĭ boeriĭ divaniștĭ, nu șleahta boerilor. Secolul al XVI-a va aduce această schimbare. Dar cu cît obiceiul se transforma, cu atîta devenea obligatorie participarea boerilor cu boerie la lucrările divanuluĭ și a cancelarieĭ domneștĭ și în lipsa luĭ să se iscălească de un altul, aceasta maĭ ales pentru logofețĭ, care trebuiaŭ să fie permanențĭ la slujba lor.

Gh. Ghibănescu

Numerele viitoare vor conţinea:

Gh. Ghibănescu. Originile Iaşuluĭ, studiĭ istorice,
Gr. C. Buţureanu. Preistoria în Romînia: Descendenţa omuluĭ.—Speciile.—Vechimea omuluĭ pe pămînt.—Omul terţiar şi quaternar.
Th. Th. Burada Amintirĭ de călătorie din Molovişte (Macedonia). O călătorie în satele romîneştĭ din Gubernia Cherson. Inscripţiĭ turceştĭ de la clopotniţa mînăstireĭ Sf. Spiridon Spatarul Gh. Burada.
Valeriu Hulubeĭ Satul Cărpiniştea, jud. Buzeŭ, monografie.
Gus. Nether O noapte teribilă de *Cehov,* traducere din limba rusă.
A. D. Atanasiu Gh. Panaiteanu, bĭografie cu portret, etc. etc.

POEZII: *Bosnief-Paraschivescu,* Leon Gerchez, I. Alexandrescu-Dafin, Victor Climescu, etc., etc.

Documente asupra Iaşuluĭ din colecţia Gh. Ghibănescu.

Preţul unuĭ numĕr simplu 1 leu, dublu 2 leĭ 50

Anul XIV. NOEM.—DECEM. 1903. **No. 11 și 12.**

ARHIVA

Organul Societăței Științifice și Literare

DIN IAȘI

APARE O DATA PE LUNA

SUMARIU : Pag.

ABONAMENTUL PE AN 15 LEI

Pentru abonamente și trimeterĭ de banĭ, a se adresa la librăria P. Iliescu & D. Grossu, Iașĭ.

Comunicărĭ de articole și orĭ-ce corespondență, a se adresa d-luĭ *Gr. C. Buțureânu, Iașĭ.*

IAȘI

TIPOGRAFIA EDITOARE „DACIA“ P. ILIESCU & D. GROSSU,

1903

ARHIVA

ORGANUL SOCIETAȚEI ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Anul XIV. Noembrie și Decembrie 1903. No. 11 și 12.

GH. GHIBĂNESCU

ORIGINILE IAȘILOR

(Urmare și sfîrșit)

Iar în nota ce întovărășește inscripția Mommsen zice că apele Daruvariene, eraŭ pe vremea romană ale *Iasilor*, și a fost chiar o republică a Iasenilor, care își avea capitala la *aquae Iassienses*. De aceștĭ Iasienĭ, care cultivaŭ pămîntul vorbește și Pliniu (3, 25, 147), și Ptolomeŭ (2, 14, 2), că eraŭ în mijlocul Panonieĭ Superioare, către orient. Aicĭ s-a dat diploma luĭ Domițian către Frontoni Iaso [115]). Acest Domițian purta numele de *Iasdius*, cum se cetește în inscripțiile romane ale timpuluĭ [116]).

115) Th. Mommsen C. I. L. III, 507 „Ager inter Dravum et Savum a finibus Pannoniarum ad Sisciam, Aquae Daruvarienses quae nunc sunt quasque Balissenses vel Balizas appellatas esse, aetate Romana intelligitur ex itinerario, si quidem fidis est titulo No 4000, non solum *Iasorum* olim fuerunt (quamquam *aquae Iassienses* non hae sunt, sed Warasdinenses Nr, 4121), sed fuit etiam *republica Iasorum*, quae caput quoddamodo ibi haberet. Degebant igitur *Iasi* sive *Iasii* in agro a Varasdino Daruvarum, quod conciliare cum Plinio (3. 25. 147.). cum ait Dravum defluere per Serretes, Seriapillos, Iassos, Andizetes, non potest cum Ptolemaeo (2, 14, 2), qui Iassios collocat in Media Pannonia superiori orientem versus-Adde diploma Domitiani infra edendum datum Frontonis sum. f. Iaso.

116) Th. Mommsen C. I. L. III. 1. 179. „C. *Ias*dius“ No. 952; „*Ias*dius Domitianus“ No. 797, 798; cf. Heutzen 6719, 6720; Neigsbauer „Bull“ 1848 pag. 188, găsim și nume de femeĭ *Ias*, No. 2613, 3299; *Iasus*

Maĭ toțĭ geografiĭ vechĭ pun pe aceștĭ *Iasi* în Panonia de sus saŭ de jos. Așa Dr. Iulius Iung [117]) enumeră aceste popoare în Panonia : Azalii, Boii, Stardiskii, *Iasii*, Breuci. Ioannes Majorsky înșiră acestea : Biephi, Buridiensii, Cotensii, Albocensii, *Iasii*, Postulacensii și Sinsii [118]). Albert Forbiger înșirînd popoarele din Panonia sud Dunăreană zice: Boii, *Iasii* saŭ *Iassii*, unul din cele maĭ însemnate popoare, care s'aŭ așezat lîngă cele 2 lacurĭ marĭ ale Ungarieĭ, saŭ ceva maĭ la sud lîngă Drava. Reichard le caută maĭ la sud între Sava și Drava și le dă orașul *Iasyka* de capitală [119]).

20) *Iasus Cariae* (ἰασσὸς, πόλις καρίας), Iasum oppidum Cariae, atîrna de cetatea Plarassa Aphrodisias, împreună cu alte 4 orașe : Euromus, Pedasus, Bargylis, și *Iasus* [120]) către anul 188 d. Hr.

Orașul Iașĭ venea pe golful *Iasius* „sinus *Iasius*" λόκων ὁ Ἰάσιος, golfo di Milasso, pe turcește *Assem*-Kalasi [121]), și avea în fața insula *Iasos*, din marea Egee „in insula ejusdem nominis sita erat *civis Iassensis* [122]). Tot acolo găsim promontoriul *Iasonium*, și „*mons Iasonius*" în Asia Sud-ostică.

Diodor de Sicilia zice că *Ias* se numea Ahaia, la

D,XXXIX,XL,XLI, M. Sentili Iasi etc. Vezĭ și Dr. Iulius Iung „Roemer und Romanen in der Donauloendern" Innsbruck. 1887, pag. 127, nota 5. Idem „Die romanischen lendschaften der Roemischen reiches". Innsbruck 1882, pag. 354, vorbește de *aquae Iasae* și *die Iaser*. Iar în scrierea sa „Fastes der Provinz Dacien" Innsbruck 1894 pag. 34. Dr. Iung aduce că Iasdius Dometianus era fiul luĭ Iasdius legat în Siria, Phenicia, și avea de frațĭ pe Iasdius Aemilianus, pe la 241 d. Hristos.—Cf. M. P. Katansich „Istri adcolarum geographia vetus" Budae 1826. I, 360. 361, 379).

117) Dr. Iul. Iung „Grundiss der Geographie von Italien und der orbis Romanus" München 1897, 131, die Iasser, die hentigen Warasdiu bis Daruvar Wohntus".

118) Ioannes Majorsky „Enchiridion antiquae Geographiae" Budae 1831 pag. 82.

119) Alb. Forbiger „Handbuch der alten Geographie" Leipziger 1848. III, 469 die Iassii (ἰασσιοι)".

120) Walter Henze „De civitatibus liberis quae fuerunt in provinciis Populi Romani" Berolini 1895, pag. 54.

121) I. Majorska. Enchiridion pag. 268. Lucae Holstenii „Notae et castigationes in Stephanum Bizantinum de urbibus „Lugdunii 1692. Stephani Bizantini „de urbibus" Lugduni 1694. Pomponii Melae „de situ orbis" I, 16 „trans Halicarnasson illa sunt: litus Leuca, urbes Myndos, Caryanda, Neapolis, *sinus Iasius*, et Basilicus. In *Iasio* est Bargyles". Ptolomeu II. 2. 9; V. 7, 6; II, 15, 2. «ἰασσὸς καρίας, ἰασσὸς ἀρμενιας, ἰάσσιοι».

122) Ephemeris Epigraphica, Roma 1884, V, 623. „vil. *Iassi* „restituit" No. 1463.

care traducătorul din 1743 zice în notă: „numele de *Ias* s'a dat Ahaei; cum însă erau două: una în Pelopones și alta între Pelopones și Macedonia, în cartea XII, se vorbește de aceasta din Macedonia'[123]).

§ 35. Nu vom trece cu vederea fără a aminti că *Ionia* se chema Ἰὰς, dialectul ionic se zicea ἰὰς διάλεκτος, că eroul Argonauților era *Iasone* „ἰασών“ [124]); și că dar cu cît întîlnim mai multe și împrăștiate denumiri de locuri și oameni cu forma *Ias*, *Iasi*, *Iasius*, *Iasus*, *Iaso*, *Iason*, cu atîta ne dăm samă mai puțin asupra senzului primitiv ce a putut să aibă acest cuvînt; nedumerirea e și mai mare cînd alăturăm cele ce cetim în Ducange, unde sub numele *Ias* ni se aduc cuvinte, care însamnă: *iapă, oae,* frigurĭ de lapte, etc.[125]).

§ 36. Slavii, Germanii, Latinii, Grecii, toți fac parte din rasa arică, și dacă găsim această denumire de *Ias* la toate aceste popoare împrăștiate în timp și spațiu, este că toate au avut și au un substrat primitiv comun, și acesta e *cel aric.*

Tălmăcirea cuvîntului *as*, *ĭas* prin radical aric se impune, și ar fi un nonsens a-ĭ căuta tălmăcirea prin radicale turanice. După știința maghiară în cuvîntul *ias*, *i* ar fi rădăcina și *as* sufixul (j+asz=arc+aș); după tălmăcirea arică *as* e rădăcina, iar *i* e creșterea vocaleĭ din rădăcină, creștere proprie limbeĭ slave vechĭ și nouă (ad=ĭad; az=ĭaz; *as=ĭas* etc.).

§ 37. Noĭ rostim azĭ *Eș* (Єш), și scriem *Iașĭ* (ꙗши, ѧш) și legea fonetică ne arată că aicĭ *e* este sunetul mijlociŭ în care s'a rezolvit diftongul *ia*; decĭ *Eș* este *Iașĭ* [126]). Nu în puține tipăriturĭ bisericeștĭ din secl XVIII găsim tipărit Єш și Ѧш, Ѧшй și Ꙗшй.

---

123) Diodor de Sicilia „Historia Universalis“, trad. française par l'abbé Terrasson, Amsterdam 1743. III, 252.

124) Suidas „Lexicon“ II; s. v; Alexandre „Dict. Grec-Français. s. V.

125) Du Cange „Glossarium m. lat. III, 749: *Iassia*=equa (duae Iasiae ad trahendum vineam, anno 1287); —*Ias* vel Iau (se chanteit li Ias);— *Iassile*, Iassium (quod in eo jacent pecora, anno 1341).—*Iassina*=puerperium (Iassineria mulier qui jacet ex puerperi) anno 1483.—*Iassium*, ovile; provincialibus (situm in loco de Alpibus prope magnum Iassium) anno 1460.

126) Legea comodităţiĭ graiuluĭ cere ca grupe vocalice orĭ consonantice a căror articulare e în extreme să se resolve în sunetul mijlociŭ. Așa *au*, din *au venit*, s'a făcut în graiŭ *o*, *o venit*; *ia* din ia-l a ajuns *e*, e-l; tot așa grupul *cl.* și *gl*, aŭ ajuns K și r: glandă=ghindă clamo-chem;

De ce acum avem pe *ş* în tulpină? şi de ce cuvîntul are forma pluraluluĭ? Obiceiul ce iaŭ uniĭ de a da forma singularuluĭ: *Iaşul, Iaşuluĭ,* e o influenţă a înţelesuluĭ asupra formeĭ. Ş din *Iaşĭ* vine din influenţa unuĭ *j* asupra luĭ s; cum se şi găseşte scris Ясн *Iasi, Iasiorum*; Forma veche a cuvîntuluĭ e *as*, cum îl şi cetim în vechea geografie slavonă din secol al XIV-lea „as+*kii torgъ*" [127]).

Schimbarea luĭ *s*+j în ş se întîmpină şi în l. slavonă, aşa că se prea poate ca primenirea luĭ S din *Ias* în *(Iaşĭ)* să fie şi o rostire slavă, împrumutată de Romînĭ [128]) şi că nu organul romînesc să fi frămîntat aicĭ în specie schimbarea luĭ *s* în *ş*, ci schimbarea să se fi operat în gîtlejul slavuluĭ, de la care Romînul să fi împrumutat-o, redînd o după cum a auzit el rostindu-se cuvîntul, care în acest caz se îmbina cu un fenomen des obişnuit în vorbirea romînească a schimbăriĭ luĭ s+i în ş.

§ 38. Cuvîntul *Ias*, vechiŭ *as* ne duce la sanscritul *as, asi*—lance, lat. gladius, en*sis*, cu o nasală interpusă. Dar înţelesul de *ensis* ce-l are cuvîntul *as* e maĭ noŭ; sensul maĭ vechiŭ al cuvîntuluĭ *as* era de *jacere, projicere*=asvîrlire, aruncare; şi sensul primitiv a fost acel de *fraxinus*, cum se şi găseşte la toate popoarele nordice ale Europeĭ, căcĭ iată ce zice A. Pictet[129]): „Numele frasinuluĭ coincide în toate limbele din nordul Europeĭ: vsl. *ias*ica, rus *ĭas*enĭ, pol. *ies*ion, bulg. osenu, ill. *jas*en, litv. *ius*is, *os*is, anglsax. *aes*c, scand. *as*kr, altdeut. *as*c, irland. *oins*ean, *oins*eog, *uins*ean, pro

---

etc. Greşeşte dar Gerghel, cînd zice că e o proastă modă a scrie Iasi, Iassy, în loc de *Ieşi*, care ar fi forma cea maĭ corectă (Zur Geschichte Siebenbürgens" Wien 1892 p. 25. nota). Rostirea Iaşĭ e veche; aşa în Quelen zür Krönstadt (II, 1898) pag. 228 ni se aduc maĭ mulţĭ oamenĭ din *Yesch*: Domina, Vaşco, Marie, Yon, Nyculla etc. prin 1530 Maĭ 25.

127) Forma **as***chii* e. slavonă, cu sufixul adiectival slavon, aşa de des întrebuinţat în l. rusască: kievskii, Moscovskii, Odeskii, Iscariotskii, etc. L. romînă întrebuinţează rar sufixul adiectival, şi preferă perifraza cu *de*, în loc de sufixul *os, ósă*. Scriitoriĭ vechĭ de hrisoave obişnuĭaŭ maĭ des forma nominală *u Ias, u Iasoh, vă Guso, vă Husoh*, etc; nu arareorĭ însă găsim întrebuinţată forma adiectivală cu *skii: Huşskii Episcop*=Episcop Huşan; *Iaşskii Mitropolit*=Mitropolit Ieşan; etc.

128) Cuvîntuluĭ slavon *as—ias, iasen*=fraxinus, îĭ corespunde în limba gotă *asc*, din care a eşit germanul de azĭ *esche*=fraxinus. Decĭ *ş* în rostirea Iaş (Ieşi) nu poate fi luată ca un fenomen specific romînesc.

129) A. Pictet „les origines Indo-Européennes". Paris I, 257.

*ois*ean (lat. *ens*is, sanscrit *as*i din *as*. Grassmann. Pfl. n. 159, Fick. 562)".

Acelaşĭ lucru îl cetim şi în marele dicţionar etimologic al limbeĭ germane de Fr. Kluge [130]) : *Esche*, altdeut. *asc*, mitdeut. *asch*, niederländ. *esch*, anglosax. *aesc*, ingles. *ash*, altnord. *ascr*; se înrudeşte puţin cu slavul *jasica*, litv. *iusis*, dar nu şi cu grecul ὀξύη [131]) fag, nicĭ cu lat. *aesculus*, gorun.

Cum se vede, grupul de nord al limbilor europene, aŭ păstrat neatins cuvîntul vechiŭ aric, cum şi noţiunea maĭ arhaică, ceia ce arată că popoarele de nord intrînd maĭ tîrziŭ în curentul civilizaţiuneĭ aŭ păstrat mult timp caracterul arhaic al limbeĭ vechĭ arice, ceia ce ne dovedeşte cu prisos şi gramatica germană şi cea slavonă. Grupul de sud greco-latin, chemat la o stare de cultură maĭ înaintată încă din vechĭ timpurĭ, a pierdut maĭ curînd multe din arhaismele limbeĭ arice şi în lexic şi în gramatică; de aceia în specie aicĭ nu ne redă exact noţiunea arică nicĭ a cuvîntuluĭ *as, asi*, nicĭ a practiceĭ legate de lucrul, pe care îl numia acest cuvînt.

Am văzut că cuvîntul *as*, *asi* a însemnat la început *frasin*, (lat. *fraxinus*, ital. *frassino*, Cat. *fraxe*, alban, *fraşĕn*, *fraşĕr*, fr. *frêne*, vechiu *frêsne*, span. *fresno*, port. *freixo*, *fresco)*, maĭ apoĭ a exprimat ideia acţiuneĭ de-a *arunca*, a *asvârli*=jacere, projicere, werfen; şi la urmă de tot noţiunea de *lance*, (*ensis*), *arc*, *săgeată*, (sancrit *asa*=arc; as=jacere, *asanâ*=săgeată, *astra*=armă de asvîrlit săgeţĭ [132]).

Greciĭ ne redaŭ ideia de *frasin* şi *lance* prin cuvîntul μελία (lance şi frasin) căcĭ ὀξύη însamnă *fag* şi *lance* făcută din lemn de fag, ceia ce arată că în lumea veche lăncile se fabricaŭ din 2 esenţe de arborĭ, din frasin şi din fag, cum maĭ apoĭ şi din brad (abies) saŭ din gorun (aesculus).

130) Friedrich Kluge „Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache" Strasburg 1889.

131) Alexandre „Dict. Grec-franc. ὀξύα, as (ἡ) fag, suliţă făcută din fag, lance.

132) Georgius Goetz „Glossae latino graecae". Lipsiae 1888: fraxinus, μελέατο, δενδρον επιστεν, ἀστει πριεται μανῆσεται; Sagitta, βελος, Sagittarius, τοξοτης.

Cu drept cuvînt observă Pictet că aicĭ arborele a dat numele săgețiĭ; iar nu săgeata a dat numele arboreluĭ. E un fenomen de metonimie, numindu-se lucrul după materia din care e făcut, şi apoĭ generalizîndu-se la orĭ-ce alt lucru făcut din altă materie. De pildă la început *ensis* (sanscrit *ansis*) a însemnat lance făcută *numaĭ* din lemn de frasin, ca şi μελία; maĭ apoĭ ajungînd a se face lăncĭ, săgețĭ şi din alte lemne, cum de pildă din *făg*, din *brad*, din *gorun*, orĭ din *stejar*, s-aŭ numit tot *ensis*, fără a avea raport cu felul copaculuĭ din care se facea săgeata, sulița, şi aşa în latineşte s-a generalizat sensul luĭ *ensis* la orĭ-ce lance, sabie, uitîndu-se senzul primitiv material şi păstrîndu-se numaĭ acela al obiectuluĭ fabricat. In grecul μελία se păstra conceptul materieĭ din care se făcea lancea, *frasinul*, limba greacă fiind maĭ concretă în termenĭ de cît latina care e maĭ abstractă.

Fenomenul acesta se observă şi în sanscrită. Pictet ne aduce pe *asana*, asvîrlire, *asa*, arc, *asanâ*, săgeată, *astra*, instrument de asvîrlit săgețĭ. Dacă luăm că sub denumirea de *as* se înțelege nu numaĭ frasinul ca copac, ci maĭ mult partea terminală, crengile, care puteaŭ fi rupte şi asvîrlite ca săgețĭ, prin o transiție de la tot la parte, cum şi de la materie la obiectul fabricat s-a putut căpăta noul înțeles derivativ de *săgeata*, şi *arc*, cum ne întimpină în cuvîntul got *asti*, ramură, sanscrit *asta*, asvîrlitură, săgeată.

§ 39. In adevăr studiind calitățile frasinuluĭ îl vedem că întruneşte condițiunĭ superioare stejaruluĭ şi braduluĭ în fabricarea diferitelor instrumente. Densitatea luĭ e mare (între 680—800 kgr. metru cub), vine al doilea după stejar. E rezistent şi neted, căcĭ are unsoarea luĭ care îl face bun pentru arcurĭ, săgețĭ, obade, roate, etc.[133]). Bergomensis vorbind de fraxinus zice: [134]) „genus

---

133) G. C. Stănilescu „Tehnologia materialelor". Iaşĭ 1894 pag. 30.
Frasinul are densitatea între 670—800 kg. metru cub. Vine imediat după carpăn şi stejar. Este maĭ flexibil şi nu crapă aşa lesne. El se lustrueşte bine dînd o coloare şi aspect plăcut. Frasinul verde are lemnul cilțos şi se aşchiază. Din lemnul frasinuluĭ se fac: spițe la roate, coşurĭ de trăsurĭ şi furgoane, mobile, uşĭ, ferestre în interior, nesuferind la apă şi soare, căcĭ se corogeşte. Se maĭ fac: grindee la plugurĭ, boroane, cozĭ de ciocane, schelete şi corzĭ la batoze; la parchete frasinul e foarte mult căutat; şi e superior din toate punctele de vedere faguluĭ. Cf.
A. D. Popescu Buletin industrial 1903. pag, 174.

arboris, quod in fragosis locis (locurĭ cu ponoare) libenter nascatur" se întrebuinţază foarte mult la garduri şi împletiturĭ de nuele „à septum, munimentum, quod ejus arboris usus esset in sepiendo". (A. Pliniu I. 16, 13). Cel maĭ bun cunoscător însă al calităţilor industriale ale frasinuluĭ e naturalistul Pliniu. El ne spune că frasinul creşte în locurĭ umede „aquosis montibus" că se lucrează cel maĭ uşor „obedientissima quocunque in opere fraxinus", că lemnul de frasin e maĭ bun la săgeţĭ de cît cel de alun „eademque hastis corylo melior", că e maĭ uşor ca cornul „cornu levior", e maĭ mlădios ca sorbul „sorbo lentior" şi că se întrebuinţază foarte mult la roatele carelor galice „gallica vero etiam ad currus flexibilis"[135]). Tot Pliniu ne spune că crainiciĭ luĭ Omer ca şi Ahil aveaŭ în mare cinste armele făcute din lemn de frasin „multumque Homeri praeconio, et Achillis *hasta nobilitata*" (Ilias X, 428).

Cu cît ne rîdicăm dar maĭ sus în viaţa omenireĭ, cu atîta vedem deasa întrebuinţare a armelor fabricate din lemn de frasin. Crengile de frasin eraŭ grele la lemn, se puteaŭ asvîrli departe şi deci răni pe duşman, eraŭ mlădioase şi se puteaŭ încovoia; decĭ din frasin se putea face şi arcul nu numaĭ săgeata. Lancea de frasin era grea, resistentă, nu se crăpa degrabă nicĭ se aşchia, calitate care nu le avea şi nu le are nicĭ un alt copac.

Iată de ce la toate popoarele europene de nord s-a păstrat maĭ mult timp cuvîntul vechiŭ, căcĭ şi starea lor de cultură fiind maĭ înapoiată aŭ rămas maĭ multă vreme la uzul armelor de lemn, pe cînd ceĭ de sud aŭ cunoscut maĭ de grabă bronzul şi ferul şi decĭ şi limba li s-a schimbat, maĭ ales după epoca omerică.

Vechile popoare goto-slave, între care nu eraŭ deosebirĭ aşa de marĭ ca între urmaşiĭ lor de astăzĭ, aŭ adus cu dînşiĭ numele dacă nu şi practica instrumentelor făcute din lemn de frasin. Slavul *iasen* (ясень ѧ), fraxinus, ca şi goticul *asc*, păstrează pe sanscritul *as*,

---

134) F. Ambr. Bergomensis „Dictionarium semptem linguarum" Patavii 1708 s. v.

135) C. Plinius „Naturalis historia" Basileae 1554. lib XVI, 269, 270, 283....

asi, pe cînd nicĭ grecul μελία, nicĭ latinul *fraxinus*, nu ne spun nimic de cuvîntul sanscrit.

§ 40. Dar o întrebare ni se va pune: la ce slujesc toate aceste etimologiĭ și tălmăcirĭ cînd avem a vorbi de Iașĭ?

Iată la ce. Popoarele care aŭ păstrat pe aricul *as*, Slaviĭ și Goțiĭ, eĭ și numaĭ eĭ aŭ putut da locurilor nume de *Iasen*, *Iașĭ*, *Iasenova*; și maĭ ales Slaviĭ, cari în părțile nord-răsăritene ale Europeĭ, și în parte chiar în Europa centrală aŭ dat nume la vechĭ localitățĭ, de și azĭ a dispărut pe acolo elementul slav.

Cine nu știe că *Buda* e cuvînt slavon, de și azĭ orașul e centrul Ungurizmuluĭ? Cine nu știe că *Berlin* e cuvînt slavon, de și azĭ orașul e inima Germanizmuluĭ? Slavul a avut pe lîngă multe calitățĭ și slăbiciunea că s-a desnaționalizat lesne. Elementul german s-a desvoltat mult în dauna celuĭ slav; iar noĭ Romîniĭ cît element slavon n-am înghițit în extensiunea noastră etnică!

Țările romîneștĭ sînt așezate pe un vechiŭ strat slavon, care prin acțiunea înceată socială și politică și-a perdut firea sa și s-a romanizat. Urme însă de acest vechiŭ element slavon dispărut avem în graiul nostru — ca lexic, cît și în toponimia țăriĭ.

§ 41. E de netăgăduit că noĭ în toponimia țăriĭ avem un substrat ante-slav și ante-roman. Numele marilor ape, și munților înalțĭ e nedezlegat pînă azĭ. Prin văile acestor ape aŭ mișunat din vechĭ timpurĭ popoare, cari aŭ dat nume în limba lor acestor ape. Numele dat de ele s-aŭ păstrat din gură în gură de urmașĭ și s-a transmis și la alte popoare, care aŭ venit maĭ apoĭ. Așa noĭ Romîniĭ am primit de la alțiĭ nume ca: *Dunăre*, *Prut*, *Olt*, *Nistru*, *Siret*, *Carpațĭ*, etc. și nu ne dăm samă astăzĭ ce să fi însemnînd aceste cuvinte și ce popor să fi fost cel ce le-a botezat întîiŭ. Etimologia lor e grea de dat, căcĭ ne-am sui la timpurĭ, despre care amintirea omenească se pierde.

Cu cît însă venim în văĭ maĭ înguste ca Bahluĭ, Bistrița, Prahova, Dîmbovița, Moldova, Elan, etc., cu atîta numele încep a avea un înțeles, căcĭ vin de la po-

poare în mare parte slave, care suite prin aceste locurĭ maĭ greŭ de razbătut, aŭ venit maĭ tărziŭ şi aŭ dat ele nume întîiŭ acestor locurĭ pustiĭ şi păduroase.

Omul din vechĭ nu s-a avîntat să călătorească de cît pe lîngă ţermul mărilor; apoĭ s-a suit pe cursul apelor marĭ de tot, a fluviilor; apoĭ s-a maĭ rîdicat pe cursul apelor maĭ micĭ, a rîurilor, făcîndu-şĭ drum prin pădurĭ; şi hăt tîrziŭ de tot s-a încumetat să locuiască cîmpia păduroasă, orĭ apele micĭ şi prăpăstioase ale munţilor.

Slaviĭ s-aŭ vîrît prin aceste locurĭ tarĭ. Eĭ ne-aŭ dat o mulţime de nume, ca: Bistriţa (repede), Prahova (colbos), cum şi o mulţime de aşezărĭ de pe aceste ape.

§ 42. Dar vorbind de *Iaşĭ*, vine vorba şi de pîrăul *Bahluĭ*. Numele unuia se leagă de al celuialalt şi decĭ de la explicarea unuia va atîrna şi cea a oraşuluĭ.

D-l Hajdeŭ în al seŭ Magnum Etimologicum, vorbind de *Bahluĭ*, îl leagă cu cuvîntul *balhui*, sinonim cu *mocirlă, nămol*. Şi ca dovadă aduce un pasaj din un memoriŭ al învăţătoruluĭ D. Vasilescu, în care zice: „Cînd balhuiul nu-ĭ adînc, ci de 1—2 decimetri se cheamă *Şleaf*.

Faţă cu acestea d-l Hajdeŭ se întreaba: „nu cum-va *Bahluĭ* şi *balhui* să fie unul şi acelaş cuvînt, diferenţiat printr-o nouă metatesă? [136]).

Da; dacă *balhui* însamnă mocirlă, mlaştină, apoĭ totdeauna în actele vechĭ ale Iaşilor găsim vorbindu-se de *mlaştina* Bahluiuluĭ. Cursul luĭ, cel puţin în părţile Iaşilor a fost o mlaştină. Acoperit tot şesul cu stuh, apa stagna în băltoage şi aşa a fost aspectul văiĭ Bahluiuluĭ din vechĭ pînă cătră începutul secl al XIX, cînd a început a se secătui mlaştinele şi a se întinde tîrgul şi pe Bahluĭ [137]).

Dar nu numaĭ *Balhui* însamnă mocirlă, nămol, ci

---

136) B. P. Hajdeŭ „Magnum Etimologicum Romaniae" Buc. pag. 2339. Forma Balhui (Balui) o găsim şi în doc. vechĭ latineştĭ „ad ripam fluenti Balhoj" 1508. Noem. 5. C. C. Moisil „12 scrisorĭ domneştĭ din Bistriţa" 1897.

137) Intr-o cronică cetim s-aŭ împrăştiat în *glodoasa vale a Bahluiuluĭ* şi aŭ tăiat Tatariĭ peste 20000 oaste pedestrime romînească în 1658 (Uricar XXI, 117). „Casele din Beilic". Primăria Iaşĭ. Arhiva dosar 52 pe anul 1833, fila 23, raportul luĭ Man. Dimachi din 1803 Febr. 27.

chiar *Bahluĭ* asta însamnă. In forma *Bahluĭ*, avem *luĭ* sufix şi rădăcina *bah*. Rădăcina *bah* o găsim în atîtea cuvinte ca *bahnă*, *băhnos*, *băhnesc*, *băhnire*, toate în legătură cu cehul *bahno*, înţeles de baltă, mocirlă, mlaştină.

Dar rădăcina *bah* o găsim în limba gotă *baki*, *bakki*, de unde germanul de azĭ *der bach*, ruisseau, părăŭ, apă în general.

Iată ce cetim în Fr. Kluge[138]: *Bach*, mhd. bach. (pl. beche), ahd *bah*. altsächs. *beki*, m. n. d. *beke*, nieder d. *beek*, gotic *baki*, anglsax, *beec*, alt nord. *bekkr*; ind germ. *bhag* ; hochd. *bachen*, πηγή = isvor ; sanscrit *bhanga*.

La rădăcina goto-slavă a luĭ *bah* s-a alipit de vorbitorul din părţile Romînieĭ sufixul *luĭ*, necunoscut pînă azĭ; în orĭ-ce caz maĭ aproape de forme turce, cumane, decît slavone.

Sufixul *luĭ* vine în foarte puţine nume topografice. Aşa răsfoind Dicţionarul luĭ Frunzescu am găsit aceste nume de locurĭ:

Bahlui, *Vaslui*, *Cohurlui*, *Teslui* (Olt şi Dolj), *Călui* (Dorohoĭ, Ilfov şi Romanaţĭ). *Orlui* (Buzeŭ), *Urlui* (Teleorman). Maĭ adăugim nume comune: *burlui* (turcesc), şi vechiul *Turlui*, *Turluianul*, etc.

E cel maĭ greŭ lucru a încerca etimologia acestor cuvinte; ele apar străine cu totul şi prin rădăcină şi prin flexiune. Totuşĭ nu greşim dacă zicem că la unele din ele e vădită rădăcina slavă îmbinată cu o rostire singuratică de sufix.

Vădit lucru că în *Turlui*, avem pe *tur*, bour, şi sufixul *lui;* tot aşa în *Bahlui* avem pe goto-slavul *bah* şi sufixul enigmatic *lui*.

Necontenit filologia are de pus puncte de întrebare la o sumă de etimologiĭ a căror răspuns de dat cade în sarcina viitoruluĭ.

In înţelesul de *părău*, *bah* e goticul *baki*, german *bach* (r. rycei, vada, bara, poroj, dol ; bulg. dolcina ; serb. potok, ceh. potok, pol. rucza [139]). Dacă însă se ca-

---

138) Fr. Kluge „Etym. Wört. der Deutschen sprache". Strassburg 1889,

139) Fr. Miklosich „Slovarii ruseco-tţercovno, slav, bulg, serb, ceşco. polsco-franţ, Német, Viena. 1885).

lifică şi felul părăuluĭ ca mocirlos, mlaştină, se găseşte şi în slavul *bahnă.*

In orĭ-ce cas punem la întrecere să ni se dea etimologia cuvintelor; *Bahluĭ, Vasluĭ, Covurluĭ,* pentru a ne da samă de felul popoarelor, care locuind pe aicĭ aŭ botezat pe limba lor aceste 3 ape, care se succed unele pe altele de la nord la sud.

Pentru noĭ rămîne convingerea că după nume aceste locurĭ nu aŭ fost botezate de cît de popoare gotoslave, care aŭ locuit pe aici şi aŭ avut vreme să dea nume şi apeĭ şi loculuĭ. Dacă apeĭ i s-a dat numele de *bah*=apă, părăŭ, mlaştină, după aspectul esterior al văiĭ prin care curgea apa; tot aşa şi loculuĭ s-a fost dat întăiŭ şi întăiŭ nume după aspectul general al terenuluĭ şi maĭ ales al esenţiĭ de arborĭ din pădurile ce acopereaŭ aceste locurĭ.

§ 43. E un lucru cunoscut că în vechile texte vine adesa numele de *bucovină,* la locurĭ păduroase. Aşa Dabija Vodă isprăveşte de zidit mînăstirea Bîrnova ce venea în *Bucovina* Iaşilor. Mînăstirea Hadîmbul, zisă şi Dealul mare, a fost zidită tot în *Bucovina* Iaşilor. Atîtea *bucovine* ce ne întimpină în vechile texte, ne îndreptăţeşte a zice că sensul la început a fost cel comun, nu propriŭ ca astăzĭ. Se zicea bucovină la orĭ ce loc păduros, fie că era saŭ nu esenţă de *fag* în pădure[140]). Azĭ s-a specificat denumirea de Bucovină la partea Moldoveĭ răpită de Austriacĭ în 1775; dar eraŭ şi sînt în Moldova, maĭ multe bucovine, căcĭ esenţa faguluĭ e cea maĭ comună în pădurile şi codriĭ noştri.

După altă esenţă de copac s-a dat nume regiuneĭ judeţuluĭ *Ilfov,* din vechiŭ *Elhov,* arin, aninoasa, căcĭ ştiut e din istoricĭ că şesul Dunăriĭ era din vechĭ acoperit cu pădurĭ seculare, prin care era anevoiasă trecerea, şi că acestor terenurĭ păduroase li s-aŭ zis de Pecenegĭ şi Turcĭ, *Teleorman, Deliorman*=padure misterioasă.

---

140) H. Macarof „Slovar R—Fr" S. Petérsb. 1884. *Bucъ*=fag; bucovnic=pădure de fagĭ, *buki,* litera *b, bukva,* slovă. literă, *bukvar,* alfabet, bukviţa. alfabet glagolitic; cf. în l. germană *buch.* carte, *buchstabe,* alfabet, toate în legătură cu *Buche* (büche), fag.

N-ar fi dar de mirare dacă popoarele goto-slave, care aŭ înaintat pe valea Jijieĭ [141]) şi a Bahluiuluĭ, şi aŭ dat nume acestor ape, într-un mod generic de *curgător* (Jijia), şi părău (*bah*) să fi început a zice şi loculuĭ păduros, în care esenţa maĭ deasă era a frasinuluĭ, *As, Ias, Iasen*, localisîndu-se apoĭ la denumirea primelor aşezărĭ omeneştĭ ce aŭ fost pe clina dealuluĭ, unde azĭ e Palatul administrativ, din vechiŭ Curtea domnească şi maĭ din vechime „*Curtea judecătorească de la Iaşĭ*".

Popoarele slave, care aŭ împînzit Europa sud răsăriteană, aŭ botezat în acest chip, după esenţa specifică a arborilor din Codriĭ seculari maĭ multe locurĭ, cu numele de *Ias, Iasen*, de la marea Baltică la Balcanĭ, şi de la Tisa la Prut, orĭ pe unde a fost element slavon.

Iar dacă maĭ din vechĭ găsim denumirĭ de *Ias, Iasae, Iasus, Iasorum*, să nu uităm că substratul aric era maĭ vizibil în vremile vechĭ, cînd strămoşiĭ noştri eraŭ fraţĭ, saŭ cel mult verĭ primarĭ aĭ protopărinţilor arienĭ, nu ca noĭ ceĭ de astăzĭ, care sîntem maĭ străinĭ şi îndepărtaţĭ uniĭ cu alţiĭ, şi că dar s-a putut că înşuşĭ popoare celtice să fi botezat cu numele de *Iasi* localităţĭ atît după aspectul general al pădurilor, *as, asi* fiind înrudit în formă şi sens derivativ cu *ensis* (sancrit *ansis*).

Dar nicĭ putem nicĭ voim a stabili vre-o înrudire între *Iasi* slav şi *Iasi* vechĭ de prin înscripţiile romane, orĭ geografiĭ vechĭ, maĭ ales că etimologia nu e o statornică bază în cercetările istorice, şi ne duce la concluziunile ce voim să căutăm, cum aŭ făcut Unguriĭ, care în *Iasones* medievalĭ au văzut resturĭ ale vechilor *Iasyges*, Iazyges, locuitorĭ prin secl. II d. Hr. şi cum Iasones eraŭ arcaşĭ Ungurĭ, apoĭ şi Iasigiĭ au fost strămoşĭ de aĭ lor.

Ce e maĭ alunecos ca terenul explicărilor etimologice a vechilor numirĭ de popoare! De ce să se fi numit Iasigiĭ, Iazyges? Că aŭ fost arcaşĭ, *Iasones*? Iată ce zice Etiénne de Campos Leyda în „Racines de la langue latine" (Bordeaux 1878) „Numele de Iazyges dat la po-

---

141) *Jijia*, slav jidkii, comparativ *jijee*, curgător.

poare de prin Sarmatia, vine din grecescul διάζυγος par couples, par paires, par chariots“, căcĭ Iazigiĭ trăiaŭ ca și Sciții în *căruțe trase cu 2 caĭ* (διάζυγος)“.

Pot să fie şi simple coincidențe fortuite, care pot provoca nedumerirĭ orĭ discuțiĭ oțioase. De pildă; dacă Ionieniĭ îșĭ zic *Iasi*, și limba lor e *Iasică*, iar fruntașul argonaut a fost *Iaso*, ar fi arhiridicul a încheia, că aceştĭ *Iaso*, au fost Iasigi, răsbunicĭ de aĭ Ungurilor, cum dă a înțelege Gamauf!

Noĭ ne oprim la epoca medievală și studiind lumea slavonă, care s-a întins de la nord-est spre sud-vest, a ocupat secule întregĭ văile și dealurile locurilor țăriĭ Moldoveĭ, și aceste popoare slave aŭ primit de la înaintașiĭ lor denumirile apelor și munților, care apucase a fi date, rămînînd să boteze pe limba lor alte locurĭ nouă, ocupate de eĭ, dînd nume după aspectul general al locurilor: Hulboca (gropĭ), Tîrnauca (spin), Zamostia (la pod), Bucovina (făget), Iașĭ=frăsinet, saŭ după înfățișarea apelor: Bistrița (repede), Tecucĭ (curgător), Jijia (curgător), etc. și decĭ Bahluĭ (apă), s'a putut ca tot după aspectul general al locurilor păduroase din valea Bahluiuluĭ, să fi specificat o denumire de *As*, *Ias*, *Askii*, maĭ ales că soarta a făcut ca în valea Bahluiuluĭ spre Prut să se închege cu mult înainte de secl X-lea un tîrg, care era un popas mare în drumul comercial de le nord-vest către sud-est, și maĭ apoĭ să joace un rol precumpănitor în istoria Moldoveĭ.

IV.

Concluziune

Am zis la începutul studiuluĭ nostru că începuturile Iașilor sînt necunoscute. Din tot excursul făcut ne-am dumerit asupra varietățeĭ și mulțimeĭ părerilor emise asupra origineĭ acestuĭ oraş, căruĭ i se potriveşte minunat de bine vorba răzășuluĭ: „un sac de hîrtie și un petec de moșie“.

Rarĭ orașe aŭ provocat o literatură maĭ bogată asupra originilor sale ca orașul Iașiĭ. Nu atîta poate sin-

gurătatea numeluĭ a provocat curente deosebite, cît interese deosebite politice şi culturale aŭ adus atîtea păreri şi deci o literatură destul de vastă.

După cum am făcut escursiune în jurul tălmăcireĭ inscripţieĭ luĭ Zamosius, am văzut că istoriciĭ noştri aŭ luat de la străinĭ tălmăcirea latină a numeluĭ de Iaşĭ ca municipiŭ. De unde Ungurii inventase falşa inscripţie zamosiană pentru a sui pe Ungurĭ la Iaziges vechĭ *ĭasones*=arcaşĭ, de prin secl al II şi decĭ a-şĭ dovedi vechimea lor în Europa, alţĭ istoricĭ duşĭ de asemănărĭ aparente şi curente latiniste, aŭ născocit origina romană a Iaşilor. Ce-ĭ dreptul cronicariĭ noştri aŭ încercat o explicare a Iaşilor, ba că e descălicat de Stefan cel Mare (Gr. Ureche); ba că e făcut de un morar *Iasĭ* adică Ion (D. Cantemir)[142]). Dar niciĭ unul din eĭ n-a format şcoală, căcĭ îşĭ prezentaŭ părerile nesprijinite pe nimic, ci numaĭ pe spuse. Teoria luĭ Pray şi Sulzer se prezintă maĭ ademinitoare şi cu un maĭ mare aparat de erudiţie; ea a făcut şcoală. Dar baza fiindu-ĭ şubredă ea a fost părăsită şi alte părerĭ i-aŭ luat locul. Prin deducerile istoricilor Ungurĭ, scriitoriĭ noştri s-aŭ oprit la originĭ cumane, orĭ pecenege, decĭ *turanice*.

In timpul maĭ noŭ s-a apropiat origina Iaşilor de numele slav dat *Alanilor* de *Iasi*. Dar Alaniĭ fiind Germanĭ, ar urma implicit ca explicarea etimologică s-o mărginim în cercul limbilor arice, iar nu turanice, şi aşa am şi procedat. Oprindu-mă asupra sanscrituluĭ *as*, slav *ĭas*, got *asc*, german *esche*, am dezvoltat sensul primitiv al acestuĭ cuvînt în toate ale luĭ sensurĭ la popoarele indo-europene, şi ne-am format convingerea că numele oraşuluĭ *Iaşĭ* nu trebue explicat prin accidente istorice, ci prin acel fapt normal al denumireĭ locurilor după cum se înfăţişaŭ ele popoarelor ce mişunaŭ pe aicĭ. Şi aflînd că sensul primitiv al cuvîntuluĭ *ĭas—as*—

---

142) E vremea de a arăta că D. Cantemir n-a născocit el prin analogie teoria luĭ. Era se vede o veche versiune, care umblă prin ţară asupra originiĭ Iaşilor, căcĭ Bandinus, care scrie raportul săŭ misionar în 1646, vorbind de Iaşĭ, zice că-ĭ vine numele de la un păstor văcar, care păştea pe aicĭ boiĭ săĭ pe locul unde azĭ e curtea domnească—„Iasii sic denominatum tradunt ab opilione hujus nominis, qui prius boves in eodem loco pascebat in quo post modum aula principum erecta“. Astă versiune aduce pe de-antregul cu legenda luĭ Bucur ciobanul şi originea Bucureştilor!

e fraxinus, am emis părerea că în jurul numeluĭ de *Iaşĭ* nu trebue a vedea nicĭ pe *Iasones*, nicĭ pe *ijasz* cuman, nicĭ pe *Iasi* alanĭ, porecliţĭ astfel—poate—de neamurile slave după *arcul de frasin* ce-l purtaŭ ca armă maĭ obişnuită, după cum Skiţiĭ saŭ Scoloţiĭ s-ar fi fost numit astfel oare-cînd de Elinĭ după *scutul* lor nedeslipit de eĭ—σκῦδος—ci curat şi simplu o denumire topografică dată după aspectul general al codrilor Iaşilor—numiţĭ în vechĭ *bucovine*—care aŭ părut celor de demult a fi de *Iasen*—*Ias*—*as*=fraxinus, denumire care nu e specifică numaĭ oraşuluĭ, de a căruĭ origină am vorbit, ci se dă la maĭ multe alte localităţĭ ce le întîlnim pretutindenea unde a fost lăţit elementul slav, şi că dar numind eĭ atîtea locurĭ *ias*—*iasen*—*iasica*, le-a zis, cum am zice noĭ azĭ pe romîneşte la *frăsinet*.

Iaşĭ însamnă dar *frăsinet*.

Iar ca vechime îl socotim a fi cu mult anterior secoluluĭ al X-lea d. Hristos, cînd slaviĭ eraŭ singurĭ stăpînĭ acestor locurĭ.

Iaşĭ 1903 Dec. 5.

GR. C. BUŢUREANU

Vremile Preistorice în România

III

Descendenţa omuluĭ. Speciile.

Chestiunea descendenţeĭ omuluĭ preocupă de mult pe învăţaţĭ, unia nu să pot împaca cu ideia, că omul este rudă atît de apropietă cu animalele şi în special cu momiţa şi că nu e nicĭ o deosebire, care să rupă legătura de continuitate a deducereĭ formelor animalelor trăitoare una din alta; prin urmare şi omul să supune acelorașĭ legĭ ca şi cele alte animale; —alţiĭ cariĭ împărtăşesc în totul aceste ideĭ şi primesc ca fapt, că omul scoboară din momiţă [29]).

Nu vom intra în amănuntele privitoare la această chestiune, dar vom arata în trăsăturĭ marĭ, care sunt principiile în puterea cărora chestiunea are o deslegare.

Ast-feliu ştiinţa embriologieĭ ne dovideşte, că puiĭ tuturor animalelor în anumite timpurĭ ale desvoltăreĭ lor, să asamănă între eĭ [30]), că cele 9 lunĭ, cît stă copilul în pîntecele mameĭ, daŭ icoana nenumaratelor faze prin care a trecut vieaţa pe pămînt pentru a ajunge om [31]).

Dacă comparăm embrionul altor animale şi maĭ ales mamifere, să găsesc până la un timp în cea maĭ perfectă asămănare [32]); iar de îndată ce această asămănare scade, embrionul omenesc să aproprie atuncĭ tot

29) *C. Darwin* op. cit. p. 663; — *id.* id. p. 667 şi următoarele.—*E. Haeckel.* Anthropogenie tr. fr. p. 617 şi următoarele.

30) *Huxley.* La place de l'homme. p. 180. — *E. Haeckel.* Anthropogenie p. 227.

31) *Haeckel.* — op. cit, p. 303.

32) *Walace.* — Le darwinisme. tr. fr. p. 612.— *Vianna de Lima* L'homme selon le transf. p. 68.

maĭ mult prin asămanare de momiță, ajungînd pănă la un punt așa de asăminea, că maĭ se confundă [33]).

Comparînd acum omul cu momița, care după cum am spus este animalul cel maĭ apropriat de om în embrion în privința organismuluĭ, observăm ca, dispozițiunea organică ca plan general și funcțiunile toate organice sunt aceleașĭ la om ca și la momiță, cu deosebire că sunt unele organe și funcțiunĭ diferențiate prin evoluție așa: omul ca și momița are două mînĭ și două picioare (astăzĭ din puntul de vedere anatomic să consideră ca o erezie deosăbirea între bimanĭ și cvadrumanĭ [34]); cu observare că, la om picioarele sunt întrebuințate numaĭ pentru mișcare, pe cînd la momițe picioarele sunt adaptate nu numaĭ pentru mișcare, dar și pentru a prinde cu ele obiectele; iar mînele la om maĭ scurte de cît la momiță, servesc numaĭ pentru a prinde cu ele obiecte, pe cînd la momiță ajută și la mers ; apoĭ la om creerul este cu mult maĭ desvoltat în partea anterioară de cît la momiță [35]) unghiul fețeĭ mare la om, și mic la momiță [36]), posițiunea omuluĭ în mers este verticală pe cînd a momițeĭ este oblică [37]), în colo nicĭ o deosebîre simțită, afară de puterea superioară a funcționăreĭ creeruluĭ la om aspru momițeĭ și a celor alte animale.

Din acestea să vede lămurit că există o mare legătură între om și momiță și prin urmare trebuesc grupațĭ împreună [38]), că deosăbirile ce să observă nu pot fi așa de marĭ, încît să facă despărțirea omuluĭ de momiță ca fiind hotarîtoare [39]); din contra știința găsește o maĭ mare apropiere între om și momițele antropoide, de cît între acestea din urmă și momițile simiene [40]).

Dacă comparăm părțile esențiale precum craniul, găsim une-orĭ maĭ marĭ deosebirĭ între volomul craniu-

---

33) *Huxley.* op. cit. p. 185.

34) *Er. Haeckel.* Historie de la création. tr. fr. p. 486.—*Vianna de Lima.* op. cit. p. 43. — *R. Verneau.* Les races humaines p. 2.

35) *Ch. Lyell.*— L'ancienneté de l'homme tr. fr. p. 99.

36) *R. Verneau* op. cit. p. 3,—*Ch. Vogt.* Leçons sur l'homme p. 176 și următ.

37) *Huxley.* op. cit. p. 240

38) *Huxley.* op. cit. p. 183.— *Bory de saint Vincent.* Article, l'homme. Dict. Clas. 1825.

39) *Huxley.* op. cit. p. 205, — *Ch. Vogt.* op. cit. p. 299.

40) *Ch. Darwin.* La descendence de l'homme p. 221. —*Huxley.* op. cit. p. 205. *id.* id. p. 215. — I. Deniker. Races et peuples de la terre.

luĭ la diferitele rase omeneștĭ, de cît acéea dintre om și momița antropoidă [41].

Dacă din puntul de vedere științific nu găsim deosebirĭ așa de marĭ între om șî momiță, ci din contra găsim tot maĭ multe asămănărĭ [42], apoĭ urmează ca concluziune generală, că omul fiind supus legeĭ evoluțieĭ, scoboară din momițele marĭ saŭ antropoiziĭ, că deosebirile ce se observă între om și momiță sunt de așa feliu, încît nu ne dă dreptul să ne îndoim de scoborîrea deadreptul a omuluĭ din momiță [43]-

Odată statornicită acestă chestiune, trebue să rezolvim o alta ce stă în strînsă legătură cu ea și anume: formează omul acum o singură specie omenească saŭ maĭ multe? zicem acum fiind că ne este peste puterĭ de a discuta și statornici faptul, dacă omul scoboară din o singură specie de momițe saŭ din maĭ multe și acestea din vremele cele maĭ vechĭ și ast-feliu a respunde oare-cum la chestiune în întregimea sa [44].

Ne mulțumim de a descuta și statornici prin date științifice, că omul alcătuește astă-zĭ o singură saŭ maĭ multe speciĭ.

In privința acesteĭ chestiunĭ, învățațiĭ s-aŭ împărțit în 2 marĭ grupe: ***Monogeniștiĭ*** cariĭ susțin că oameniĭ formează o singură specie, și ***Poligeniștiĭ,*** cariĭ susțin că omul formează maĭ multe speciĭ.

Chestiunea specieĭ omeneștĭ a fost pusă în discuție pe la începutul veaculuĭ trecut, cu prilejul lupteĭ angajate în lumea politică și a învățaților contra sclavieĭ, specula cu sclaviĭ ajunsese o adevarată rușine pentru

---

41) *Huxley.* op. cit. p. 239.

42) *Haeckel.* Histoire de la création p. 510. — *Ch Darwin.* La descendence p. 667. — *Id.* id. p. 678.

43) Invățațĭ precum: Darwin, Haeckel, Topinard etc. carii în cercetările lor intră în atingerea maĭ deadreptul a acesteĭ chestiunĭ, susțin că, omul scoboară din o singură specie și aceasta din cea maĭ mare vechime; cît privește pentru acum, eĭ recunosc că sunt deosebirĭ așa de marĭ, încît omenirea dacă nu formează speciĭ numeroase, dar de sigur formează sub speciĭ. — Alțĭ învățațĭ negînd acestea, susțin pluralitatea speciilor precum: Huxley, Hervé, Broca, Manouvrier, Ch. Letourneau etc.

44) Cel maĭ însemnat susținitor al teorieĭ monogeniste este *A. de Quatrefages,* care în studiul său intitulat L'éspéce humaine Paris. Fel. Alcan 1886: precum și în Histoire générale de races humaines pag. 8 ne arată bazele teorieĭ sale. — Se pot consulta; *Girard de Rialle.* Les peuples de l'Afrique p. 6. — *Hovelaque.* Précis d'Antropologie p, 210. — *Id.* id. p. 215. etc.

omenire, maĭ ales faţă cu chipul cum eraŭ trataţĭ nenorociţiĭ Indienĭ şi negri din America. Aceĭ ce susţineaŭ specula cu sclaviĭ, plecaŭ din interese materiale, şi afirmaŭ că, oameniĭ negri prin naştere sunt condamnaţĭ la vieaţa de sclăvie. Aceĭ ce combăteaŭ specula cu sclaviĭ, susţineaŭ teoria monogenistă, fiind-că prin ea dovedeaŭ, că toţĭ oameniĭ sunt fraţĭ din aceĭaşĭ specie, şi prin urmare cu drepturĭ deopotrivă la libertatea vieţeĭ; decĭ nimene nu este născut sclav, ci numaĭ închegărìle noastre sociale aŭ născocit această stare neomenoasă, care aduce pe om maĭ pe jos de cît animalele; ba chiar să ducă lucrul, încît să aibă maĭ multă grijă de un animal de cît de un sclav.

Pe tema aceasta să începú o luptă grea şi resistantă, care să sfîrşi prin triumful acelor, ce luptaŭ pentru sfărmarea sclăvieĭ.

Odată cu triumful acesteĭ cauze marĭ, ideile monogeniste prinseră rădăcinĭ adîncĭ, privindu-să ca adevarata şi singura teorie ştiinţifică. Această putere o avu teoria monogenistă până la jumătatea veaculuĭ al XIX l-ea, cînd începu să ıasă la iveală şi teoria poligenistă, care găsi chiar de la început sprijin între uniĭ membri aĭ societăţeĭ de antropologie din Paris. Invăţaţiĭ antropologiştĭ să grupară în jurul acestor două teoriĭ, începînd fie-care în senzul vedereĭ sale să lucreze, şi astfeliu să aducă cît maĭ multe dovezĭ în susţinerea teorieĭ, sprijinindu-să pe adevărurile scoase din datele ştiinţifice.

Vom căuta să dăm în cîte-va trăsăturĭ principale ideile fundamentele, care călăuzesc pe susţiitoriĭ acestor două teoriĭ şi care sunt scoase din datele cercetărilor ştiinţifice de până acum.

Monogeniştiĭ susţin că omenirea formează o singură specie chiar din începutul diferenţiereĭ sale şi că această specie, sub înrăurirea mediuluĭ, a lupteĭ pentru traiŭ, selecţiuneĭ şi eredităţeĭ, aŭ adus modificărĭ de acelea, care aŭ dat naştere la rase şi nu la speciĭ deosebite; ast-feliu, zic eĭ, să observă la indivizĭ de secs deosebit însă unul din Europa şi altul din Australia, decĭ de rase deosebite, fenonomenul reproducereĭ; ceia

ce, zic monogeniştiĭ, nu ar putea să aibă loc, dacă eĭ ar fi de specii deosebite; căcĭ după difiniţia specieĭ urmează că, între ele nu să face reproducerea; însă noĭ constatăm contrarul, aşa dar europianul şi australianul nu formează speciĭ deosebite, ci una şi aceeaşĭ [45]).

Poligeniştiĭ susţin că toată teoria monogenistă este sprijinită pe observaţiunĭ de scurtă durată, şi multe din exemplele citate de eĭ, să pot întoarce contra teorieĭ lor; aşa, la prima vedere să constată reproducere între indivizĭ din Europa şi Australia, însă indiviziĭ hibrizĭ sau metins, cum zic monogeniştiĭ, nu-şĭ pot continua neamul lor de cît prin reproducere cu indivizĭ fie curat europienĭ, fie australienĭ, cu alte cuvinte cu neamul prim, care le-a dat naştere.

Pe de altă parte să observă între diferitele grupe omeneştĭ deosebirĭ aşa de marĭ, în cît ele n-ar putea fi esplicate prin înrăurirea mediuluĭ, lupteĭ pentru traiu, selecţiuneĭ şi eredităţeĭ, ci numaĭ prin aceia că formează grupe saŭ speciĭ aparte şi care să deosăbesc între ele [46]).

In fine din eercetările limbistice constatăm, că nu să pot reduce limbele omeneştĭ la o singură limbă comună, ceia ce ar trebui să urmeze dc la sine, dacă ar fi fost isvorul omeniriĭ din o singură specie, atuncĭ şi limbele ar fi trebuit să aibă o singură limbă comună, din care să se fi diferenşiat cu timdul cele alte linmbĭ Imposibilitatea de a reduce limbele omeneştĭ la singură limbă comună, ne duce la inposibilitatea uneĭ singure speciĭ omeneştĭ [47]).

Pe lîngă acestea, devezile de care aŭ să să servească Poligeniştiĭ nu sunt încă puse toate în ividenţă; să cere pentru unele timp îndelungat şi statornicie din partea observatoruluĭ. aşa incît cîmpul ce să deschide

---

46) *A. R. Walace.* — La selection naturelle. tr. fr. p. 322. — *Hovelaque et Hervé.* — op. cit. p. 211. — *Agassiz.* Tipul omenesc p. 37. — *Ch. Letourneau.* Science et materialesme p. 179. — *Fritsch,* Verhandlungen der geselschaft für Erkunde zu Berlin T. VIII p. 243. — *Waitz.* L'anthropologie T. I p. 224. — *Kolb.* Culturgeschichte der menscheit. — *G. Starke.* La famille primitive p. 6. — *Pfeiderer.* Die Religion T. I p. 288. — *Nott et Gliddon.* Tipurile omeneşti tr. fr. p. 110.

47) *Schleicher.* Uber die Bedentung der sprachen. trad. p. 23. — *Girard de Rialle.* op. cit. p. 9. *Dienffenbach.* Vorschule der Voelkenkunde. tr. f. p. 18

teorieĭ poligeniste este mare și privește maĭ ales viitorul. Pănă la desărvîrșita deslegare a problemeĭ, teoria poligenistă ni se pare maĭ vrednică de credință, pe de o parte din dovezile maĭ numeroase și maĭ puternice, care să aduc în sprijinirea sa; pe de alta esplicarea este maĭ temeĭnică de cît aceia a monogeniștilor.

Ast-feliu dar în studiul nostru vom ave în vedere maĭ ales resultatele, pe carĭ ni le-a dat pănă acuma teoria poligenistă, aceasta fiind că un mare număr de cercetărĭ sunt pe partea acesteĭ teoriĭ științifice, care îmbrățoșază tot maĭ mare cîmp în cercetările de astă-zĭ.

IV

Vechimea omuluĭ pe pămînt. Omul terțiar.

Știința din ziua de astă-zĭ duce vechimea omuluĭ pe pămînt pănă în vremĭ foarte îndepartate, pe cînd științele scrise ale istorieĭ, abia dacă ne duc pănă la vechimea de 7400 anĭ[48]). In fața acesteĭ deosebirĭ așa de marĭ, ne întrebăm de unde vine ea, și căror împrejurărĭ se datoresc aceste nepotrivirĭ. Se observă că, istoria scrisă din vechĭ să sprijinește pe tradiție, care orĭ cît de puternică ar fi ea, nu poate însă păstra amintirea unor timpurĭ prea îndepartate, așa încît vremea a șters amintirea veche și scriitoriĭ din vremurĭ de maĭ apoĭ, n-aŭ putut aduna date asupra omuluĭ, de cît pe acelea despre carĭ a putut să ție minte.

Știința bazîndu-se pe cercetarea lucruluĭ în sine, constatînd presența omuluĭ și a urmelor traiuluĭ său în păturile pămîntuluĭ, a găsit vechimea sa în destul de îndepartată, mergînd pănă la atîta, încît să nu se maĭ poate hotărĭ în anĭ și veacurĭ ci în sute de miĭ de anĭ[49]).

După cît ne poate lumina știința pănă acum, vom căuta să dăm și noĭ vechimea omuluĭ pe pămînt, în acest

---

48) Socoteala acestor 7400 anĭ se face așa: se socotesc 5508 anĭ de la facerea lumeĭ și pănă la nașterea domnuluĭ Isus Hristos, care se socotește de noĭ azĭ, ca anul I; la care adunîndu-se aniĭ de la nașterea luĭ Hrisjos încoace avem 5508+1892=7400. Socoteala pe anul 1892.

49) *Gab. de Mortillet.* Le Preistorique p. 672.

scop vom face maĭ întăĭ o mică schiță a chestiuneĭ, pentru ca să fie maĭ bine și maĭ ușor înțeleasă.

Din timpurĭ foarte vechĭ mintea omuluĭ s-a pus în feliŭ-de-feliŭ de ipoteze, prin carĭ se esplică vechimea luĭ pe pămînt și să o hotărască. Tradițiunile popoarelor vechĭ precum ale Haldeilor, Egiptenilor, Chinejilor, Grecilor etc, daŭ acestĕĭ vechimĭ date și îndrumărĭ, care de care maĭ deosebite, însă cu toatele avînd un fond comun anume, indicarea vechimeĭ foarte bătrîne a omuluĭ pe pămînt; — numaĭ în vremile maĭ dincoace s-a căutat a se da acesteĭ vechimĭ o dată precisă, maĭ ales interpretîndu-se de către teologĭ datele scoase din cărțile vechĭ ale Evreilor și maĭ ales Biblia. — Potrivit acestor interpretărĭ, până în veacul în care trăim vechimea omuluĭ pe pămînt se mărginea în datele cărților biserceștĭ și a interpretărilor lor; aceste interpretărĭ eraŭ privite ca adevărul în sine, fără ca cine-va să le bănuiască și prin urmare să se gîndească la o cercetare științifică; doară icĭ colea dacă se arataŭ oamenĭ aĭ științeĭ, cariĭ să întrevadă o altă esplicare și vechime a omuluĭ pe pămînt.

Fără îndoială ideile luĭ Lamark [50]) asupra lumeĭ viețuitoare avură mare înrăurire și puseră pe oameniĭ de știință pe gîndurĭ, arătîndu-se multe părerĭ deosebite față cu cele de până atuncĭ.

La anul 1823 Ami Boué publică cercetările sale asupra cîtor-va osăminte omeneștĭ găsite în loesul Rinuluĭ la Lhar [51]), dovedind pentru întăia oară ființarea omuluĭ fosil; însă lumea învățaților din acea vreme nu îndrăsnește a intra în cercetarea și discutarea acesteĭ chestiunĭ, privind-o ca prea îndrăsneață și care ar aduce marĭ schimbărĭ în credințele lumeĭ științifice de atuncĭ.

Nu mult după aceasta, cercetările luĭ Desnoyers [52]), carĭ plecaŭ numaĭ din puntul de vedere al cercetărilor adevăruluĭ curat științific, întări părerea luĭ Ami Boué dovedind pe deplin existența omuluĭ fosil; însă dovezile

---

50) *Lamark.* Philosophie. — Introduction a l'histoire des animaux sans vertebre. Système analytique de connaissances positives de l'homme.

51) *Ami Boué.* Annales des sciences naturelles. 1824. Vol. *XVIII.*

52) *Desnoyers.* Comtes rendus de l'Academ. des sciences. 1863. p. 1077. grottes et ossements.

aduse păreaŭ slabe şi puţine, iar lumea chiar a învăţaţilor, cu greŭ putea să se pue pe calea nouă deschisă şi atît de protivnică datelor ştiinţifice de pănă atuncĭ.

Fără a da îndărăt, controlînd în tot pasul resultatele ce se dobîndeaŭ prin cercetare, învăţaţiĭ urmăreaŭ resultatele cercetărilor lor pe căĭ deschise şi ast-feliŭ Boucher de Perthes publică lucrările sale [53]) privitoare la omul fosil, cercetărĭ carĭ se confirmară prin lucrările luĭ Rigollot şi Gaudry; iar maĭ apoĭ prin a luı Fonton şi Gosse. Lucrarea cea maĭ însemnată, care dădu putere ştiinţifică cercetărilor asupra existenţeĭ omuluĭ fosil, este acea a luĭ Lartet [54]), care studiind lucrul în sine şi controlînd toate datele puse de învăţaţĭ pănă atuncĭ, statornici pe deplin vechimea omuluĭ.

Odată dovedită vechimea omuluĭ pe pămînt, se puse întrebarea, pănă la ce adîncime a veacurilor poate merge vechimea luı?

Pentru a pute da răspuns acesteĭ întrebărĭ, este nevoe de o mică schiţă istorică:

La congresul de Antropologie şi Arheologie preistorică din Paris 1867, Bourgeois presentă nişte silexurĭ culese din tărîmurile terţiare de la Tenay şi carĭ eraŭ lucrate [55]), susţinînd că ele sunt dovada omuluĭ terţiar.

Obiecţiunĭ numeroase se ridicară contra păreręĭ că omul ar fi trăit în terţiar, între altele să punea spre maĭ multă lamurire şi împrejurarea că, existenţa omuluĭ terţiar stă în împotrivire cu legile paleontologice, carĭ pun ca principiu că, o specie din un tărîm geologic formează o nouă specie în tărîmul maĭ noŭ; decĭ o specie din terţiar formează o nouă specie în cvaternar şi cu atît maı mult în actual, aşa dar specia care a trăit în terţiar a dispărut, s'a stîns şi decı nu maĭ poate trăi în timpurile de faţă, cel mult să poate ca specia din terţiar să fi dat naştere prin variaţiune la o nouă specie în cvaternar saŭ actual [56]). Din cele spuse pănă aci ar re-

---

53) *Boucher de Perthes*. Antiquités celtiques. Abbeville Tom. I. p. 243.

54) *Lartet*. Nouvelles recherches sur le Coex. 1861.

55) *Bourgeois*. Compte rendu du congrés d'Anthropologie et Archeologie préhistorique. 1867. p. 67.

56) *G. de Mortillet*. Le prehistorique p. 102.

sulta, că specia din cvaternar și actual fiind omul, să naște întrebarea, care este specia luĭ corespunzătoare din terțiar.

Pentru deslegarea acestĕ chestiunĭ, discuțiunĭ numeroase avură loc între învățațĭ, unia susținînd presența omuluĭ terțiar, alțiĭ combătînd-o; în cele din urmă se primi de către învățațĭ ca principiu posibilitatea traiuluĭ omuluĭ în terțiar, însă nu omul din ziua de astăzĭ-ci representantul uneĭ speciĭ deja stînse, mijlocitoare între momițele antropoide și om, și pe care unia o caută între momițele inferioare [57]), alțiĭ între momițele superioare [58]). Invățatul Gabr. de Mortillet a creat o anume specie, pe care a numit-o *Anthropopitecus* saŭ înaintașul omuluĭ [59]).

Dacă invățațiĭ se învoiră asupra traiuluĭ omuluĭ în terțiar ca fiind posibil, nu tot așa fu asupra existențeĭ silexurilor de la Tenay, localitate terțiară. Unia făcură obiecțiunĭ că silexurile ar putea să fie produse prin întîmplare, adecă petrele de silex să fi fost lovite de altele și așa să se fi produs aschiile și că terenul în care aŭ fost găsite nu aparține terțiaruluĭ, ci unor infiltrațiunĭ maĭ mult saŭ maĭ puțin actuale, prin carĭ aŭ putut să se întroducă acele silexurĭ.

Fig. 1.

Dar discuțiunea acestĕ importante chestiunĭ nu se opri aci, ast-feliŭ: La 1871 arheologul Robeiro găsi la Otta în Portugalia în un deposit terțiar maĭ multe silexurĭ, precum *fig*, *1* în care să vede lucrarea omuluĭ de a forma un ascuțiș tăios, saŭ *fig. 2* în care se vede de aseminea lucrarea omuluĭ însă căutînd să dee ascuțișuluĭ o întindere maĭ mare.

Tot în acest timp rectorul Universitățeĭ din Bolonia Cappellini presentă maĭ multe oase de balenă gă-

57) *Schaafhausen.* Sur la fixité et la variabilité de l'éspèce anul 1853.—*Haeckel.* La création et l'Anthropogenie tr. fr.—*Ch. Darwin.* La descendance de l'homme.

58) *C. Vogt.* Leçon sur l'homme.—*P. Broca.* Mémoires Tom. III.—*Topinard.* L'anthropologie génerale.

59) *G. de Mortillet.* Le préhistorique p. 104.

site lîngă Bolonia în un tărîm terțiar, avînd pe ele scrijelituri provenite din rosături cu dinții a unuĭ animal precum să poate vedea din *fig. 3.* Cercetîndu-se aceste rosăturĭ în mod comparativ s-a constatat, că ele nu, pot să fie făcute de cît de dinții omeneștĭ, dovadă disposiția urmelor de rosăturĭ, care nu să potrivește de cît cu distanțele lăsate de dinții omeneștĭ [60]) și nicĭ cum cu a altor animale.

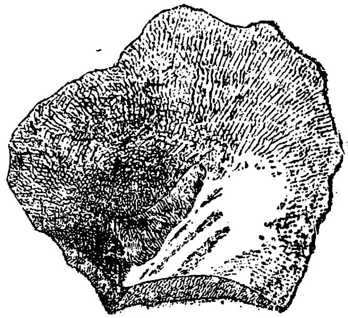

Fig. 2.

La congresul din Bruxelles din 1872, chestiunea omuluĭ terțiar fu pusă în discuțiune și se numi o comisiune specială, care să cerceteze de aproape dovezile și locurile, unde s-aŭ găsit resturile. Această comisiune compusă din specialiștiĭ ceĭ maĭ competențĭ, recunoscu în principiŭ existența omuluĭ terțiar, nu putu însă capata certitudinea, că silexurile și maĭ ales terenurile aparțin terțiaruluĭ, lăsînd ca alte descoperirĭ să aducă maĭ multe fapte doveditoare [61]).

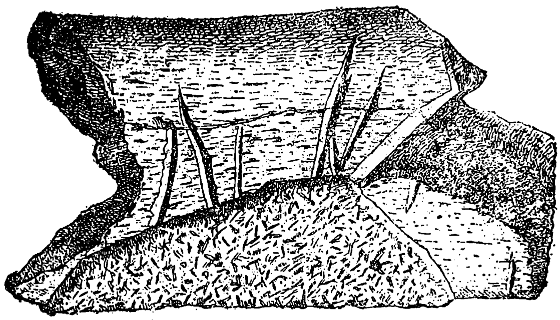

Fig. 3.

La 1878 Rames găsi la Puy-Courny în Franța maĭ multe silexurĭ în tărîmurĭ terțiare [62]).

In California învățațiĭ americanĭ constatară de aseminea presența de silexurĭ lucrate în terenurile terțiare superioare [63]).

---

60) *Cartailhac.* Ages préhistoriques de l'Espagne. p. 11.
61) *De Nadailhac.* Les premiers hommes. Tom; II. p. 380.
62) *G. de Mortillet.* Op. cit. p. 96.
63) *Gab. de Mortillet.* op. cit. p. 74.—*Désor.* L'homme pliocenique en Californie p. 12.—*P. Balak.* Compte rendu du Congrés d'Anthropologie. Paris 1867 p. 101.

Cu toate că numărul silexurilor lucrate, saŭ avînd asămănarea de a fi lucrate creşte, totuşĭ nicĭ o siguranţă, nicĭ o dovadă maĭ puternică, care să deie întărire acesteĭ ipoteze. Fără îndoială între om şi antropoizĭ se află o mare deosebire, prin urmare să întîlnesc o mulţime de lipsurĭ; şi după cum în seria animală stînsă sînt lipsurĭ, dar prin cercetărĭ stăruitoare se înlocuiesc[64]); tot ast-feliŭ s-aŭ gîndit antropologiĭ, că cu timpul se va găsi şi acea fiinţă mijlocitoare între om şi momiţă de către Gabr. de Mortillet, *Anthropopitecus*.

La 1895 Manouvrier[65]) comunică societăţeĭ de antropologie din Paris însămnata descoperire făcută de dr. Eugen Dubois în insula Iava şi anume: în localitatea Trinil din insula Iava, în un teren ce aparţine terţiaruluĭ şi anume pliocenuluĭ superior saŭ cvaternaruluĭ celuĭ maĭ vechiŭ, s-aŭ găsit maĭ multe fosile între carĭ şi oase din un schelet şi anume: o calotă craniană, un molar şi un femur.

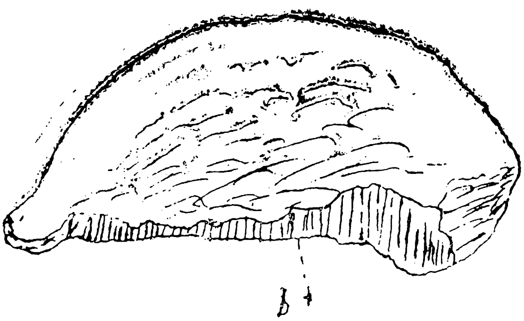

Fig. 4.

Cercetate aceste oase în mod comparativ de către Dubois şi apoĭ de Manouvrier, s-a ajuns la conclusia că, ele aparţin uneĭ fiinţe superioare antropoizilor maĭ ales craniul (fig. 4), însă îndestul de inferioară faţă de omul de astă-zĭ. Din alăturata schemă (fig. 5) se poate vedea maĭ lămurit deosebirele dintre figura generală a craniuluĭ la momiţa Cimpanzeŭ, tipul Trinil reconstituit, tipul Neanderthal şi Cro-Magnon.

In adevăr observînd maĭ de aproape schema din fig. 5 constatăm că între conturul *a*, care ne înfăţoşază craniul de Cimpanzeu şi *b*, care ne înfăţoşază craniul

64) *E. T. Hamy*. Précis de Paléontologie humaine p. 39.—*Filhol* Récherches sur les phosphorites du Quercy.

65) Bulletin de la Société d'Anthropologie de Paris 1895.

de la Trinil, există o mare desvoltare pentru craniul *b* față de *a*; de aseminea este deosebire între *b* și *c*, acest din urmă înfățoșind craniul de la Neanderthal; în fine o deosebire și mai pronunțată între *c* și *d*, acest din urmă înfățoșind craniul de la Cro-Magnon care ne dă cea mai pronunțată deosebire a craniilor din schemă. Observînd craniile *b*, *c* și *d*, cari ne înfățoșază cranii omenești, constatăm că cea mai inferioară este tipul de la Trinil; că între ele este o mult mai

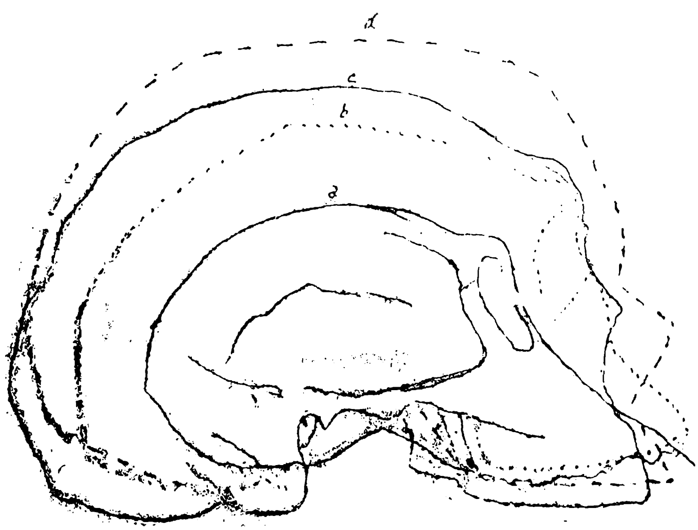

Fig. 5.

mare apropiere ba chiar o desvoltare gradată, și o deosebire foarte pronunțată între craniile omenești și acel de cimpanzeŭ.

Sunt învățați cari susțin că, craniul de la Trinil ar aparține uneĭ momițe marĭ, a căreĭ specie s-a stîns cu totul din Iava; cea maĭ mare momiță, care este Gorila, are însă în mijlociŭ un craniŭ cu $^2/_3$ maĭ mic de cît acel de la Trinil, decĭ cît de mare trebue să fi fost acea momiță ca să aibă craniul în mărimea celuĭ de la Trinil.

Căutînd să încheem cele spuse asupra tipuluĭ Trinil, vom zice că el corespunde tipuluĭ numit de Mortillet,

Anthropopitecus; d-rul Dubois i-a dat numele de *Peticantropus erectus,* iar Manouvrier[66]) i-a dat numele de *Homo-Peticantropus,* noĭ îl vom numi simplu *Peticantropus.*

Aşa dar în cele maĭ nouă păturĭ ale terenuluĭ terţiar, saŭ în cele maĭ vechĭ ale cvaternaruluĭ, a trăit o fiinţă foarte asămănătoare omuluĭ, însă avînd şi multe asămănărĭ cu momiţele antropoide, dîndu-ne până astăzĭ tipul cel întîŭ în gruparea omenească, tip mijlocitor între antropoizĭ şi om, înaintaşul omuluĭ, Peticantropus.

(Va urma).

---

66) Bulletins de la Société d'Anthropologie de Paris. *Manouvrier* reponse aux objections contre le „pithecanthropus. p, 456.

ION DAFIN

STROFE

Tot satul doarme, pace-ĭ, ca-n cimitir e pace,
Doar buhna, numaĭ dînsa, din plînsu-ĭ nu maĭ tace.
Pe bolta albăstrie sclipesc luminĭ de stele,
Iar luna maiestoasă colindă printre ele.

In depărtărĭ, din luncă, o doină-ncet răsună:
Ea, de prin văĭ şi dealurĭ melancoliĭ adună,
Prin crengĭ să le strecoare, făcînd un larg ocol,
Pe cînd o stea se rupe, alunecînd în gol...

Incet, încet răsare zimbirea dimineţiĭ,
Şi satul reînvie de farmecul vieţiĭ,
Iar clopotul bătrîneĭ biserice, trezit,
Cu glasu-ĭ de aramă se-nchină liniştit...

Tot satul e-n picioare: flăcăĭ şi mîndre fete
Cu săpile pe umăr se duc tot rîndurĭ, cete,
Şi-n urma lor, bătrîniĭ cu pletele-argintiĭ,
Păşesc încet, statornic pe-ntinsele cîmpiĭ.

T. T. BURADA

AMINTIRI

VIII

Cum am auzit „Deşteaptă-te romîne“ în comuna Molovişte (Macedonia) şi „Apostolul“ cetit romîneşte în biserica de acolo.

Cu ocaziunea cercetărilor mele etnografice din orient, mă aflam în ziua de 19 Oct. 1889, în Bitolia, capitala Macedoniei. Venisem prin acele locurĭ pentru a doua oară, spre a cerceta *armănii* (romînii) ce locuesc în peninsula Balcanică.

Pe lîngă multe comunĭ pe deplin romîneştĭ, în care fusesăm, doream se văd şi comuna Molovişte, locuită şi ea numaĭ de armînĭ (romînĭ), şi care avea şi o şcoală romînească, înfiinţată în anul 1886, de Guşu Papacostea şi de soţia sa Fanca.

Aşa dar după vr-o două zile de la sosirea mea în Bitolia, am pornit cu trăsura spre Molovişte, însoţit de profesorul de la liceul de acolo, Dimitrie Covatti, şi de institutoarea de la şcoala de fete, Elena Tonu.

Ajungînd la satul turcesc *Cajanĭ*, am găsit acolo pe directorul şcoaleĭ de băeţĭ din Molovişte, Guşu Papacostea, cu eforiĭ aceleĭ şcolĭ, Hristu Cioncu şi Gogu Rizi, pe primarul comuneĭ Molovişte, Doca Barju, cu consilieriĭ

Spiru Papatîrpu, Taşcu Topa, Spiru Percea, apoĭ pe notabiliĭ Petru Belimace, Mihail Paligora, Spiru Ţapu, Costa Belce şi alţĭ mulţĭ, carĭ veniseră întru întîmpinarea mea, spre a-mĭ ura bun sosit, zicîndu-mĭ cu toţiĭ: *ghine vinişĭ* (bine aĭ venit), *să bănezĭ* (să traeştĭ); eŭ mulţumindu-le, am început a vorbi cu uniĭ şi cu alţiĭ, despre starea armînilor (romînilor) de prin acele locurĭ, precum şi despre şcolile romîneştĭ ce se aflaŭ pe la eĭ prin comunĭ, apoĭ încălecînd pe un cal împodobit cu mărgele şi cu maĭ multe ţarţamurĭ şi zariflicurĭ, după obiceiul loculuĭ, avînd şi un samar (şea) de toată frumuseţa, întovărăşit de gloata întreagă ce se adunase în Cajani, am pornit cu toţiĭ călărĭ.

Apropiindu-mă cu tot alaiul de un şipot, numit *şipotlu ali Begni* (şipotul al Begnieĭ), mă aşteptaŭ acolo o mulţime de locuitorĭ, avînd puştĭ cu eĭ, carĭ cum aŭ zărit alaiul că se apropie, aŭ şi început a împuşca, în semn de onoare şi bucurie.

La marginea comuneĭ Moloviste, în locul numit *Sămtu*, mă aşteptaŭ: directoara şcoaleĭ primare de fete din acea comună, Fanca Papacostea, cu elevele, şi institutoriĭ şcoaleĭ primare Mihail Dimonia şi Spiru Popa Constantin cu eleviĭ. De la locul *Sămtu* pănă-n comună, eraŭ înşirate femeĭ şi fete pe de o parte şi pe de alta a drumuluĭ.

Incă de pe cînd ajunserăm la *Sămtu* a şi început a se trage clopotele de la biserica aceleĭ comunĭ.

In tot drumul pornind de la *Sămtu* pănă-n Molovişte, corul compus din eleviĭ şi elevele şcoaleĭ, aŭ intonat maĭ multe cîntice patriotice. Maĭ întîiŭ aŭ cîntat imnul M. S. Sultanuluĭ, „Mulţĭ anĭ, s'nă bănează bunul şi marele Sultan“, şi apoĭ maĭ multe alte cîntece care cuprindeaŭ dorul de libertate, iubirea de patrie, iubirea de limba şi de legea strămoşasca, şi altele ca: *Sfînta zi de libertate, Fraţĭ romînĭ a răsărit, Un soldat din oastea romînă, Limba noastră strămoşască astăzĭ iară o aflăm, Romînĭ, trompeta răsună* etc.

Corul începu maĭ întîiŭ, după cum am văzut, cu imnul M. S. Sultanuluĭ, şi aceasta nu putea fi alt-feliŭ, căcĭ Romîniĭ Macedonenĭ, sînt ceĭ maĭ credincioşĭ supuş

aĭ M. S. Sultanuluĭ. Eĭ nu uită în acelaş timp, că trebue să aibă aceleaşĭ drepturĭ ca şi celelalte naţionalităţĭ; eĭ îşĭ daŭ seamă de originea naţionalităţiĭ lor, şi degrabă se entuziasmează la auzul cîntecelor de libertate şi de vitejie.

Ceia ce m-a pus maĭ cu samă în mirare, şi care a produs în acelaş timp o adîncă emoţiune în sufletul meŭ, a fost cîntarea marşuluĭ „Deşteaptă-te romîne".

Neştearsă îmĭ va rămînea din memorie şi din viaţa mea, acea zi cînd în crieriĭ Pinduluĭ, într-un loc atît de îndepărtat de Romînia liberă, am auzit cîntîndu-se de romînĭ marşul care a aprins focul din 1848.

Intrînd apoĭ în Molovişte, am fost condus la conac, pregătit în casa directoruluĭ şcoaleĭ Guşu Papacostea. Acolo îndată aŭ şi prins a veni notabiliĭ comuneĭ ca să mă vadă, cu eĭ am convorbit mult între altele şi despre starea romînilor din Macedonia.

A doua zi m-am dus de am cercetat şcoala romînească din acea comună. Numărul cel mare de elevĭ şi eleve, precum şi clădirea măreaţă a şcoaleĭ, m-a pus în mirare, căcĭ nicĭ într o comună din cele în care fusesăm, nu găsisem un local de şcoală aşa de spaţios, o clădire anume pentru şcoală.

Intrebînd pe directorul şcoaleĭ Guşu Papacostea să-mĭ spună cine a zidit acea şcoală, notabiliĭ şi poporul care mă încunjuraŭ, îmĭ spuse, că şcoala a fost zidită prin subscripţiune publică de către locuitoriĭ romînĭ din acea comună, şi că, pînă la venirea d-luĭ Papacostea, la această şcoală, nu se învăţa de cît numaĭ greceşte, căcĭ Greciĭ o stăpîneaŭ.

— Nu vă puteţĭ închipui d-le Burada îmĭ spunea primarul comuneĭ, Doca Barju, cît am luptat şi cît am suferit din partea cleruluĭ grecesc şi a grecomanilor în această afacere, atît noĭ cît şi directorul şcoaleĭ romîneştĭ, dimpreună cu soţia sa Fanca institutoarea romînă, căreia i se datoreşte în mare parte dezvoltarea sentimentelor romîneştĭ în multe părţĭ locuite de Romîniĭ din Macedonia. Cele maĭ grozave persecuţiunĭ aŭ căzut pe capul nostru, casele noastre aŭ fost adese-orĭ încalcate de armată, iar noĭ ne petreceam vremea prin judecăţĭ

şi prin temniţe, de cît pe lîngă familiile noastre. Toate aceste nenorocirĭ aŭ căzut asupra noastră, numaĭ pentru că avusesăm îndrăzneala de a cere autorităţilor turceştĭ, să ni se deie voie ca în şcoala comunală zidită de locuitoriĭ Romînĭ să se învețe carte romînească. Am făcut apel la Valiŭ, am pornit proces grecomanilor, dar nimenĭ n-a luat în samă tînguirea noastră. Valiul ne-a spus, că chiar dacă în şcoala grecească ar rămîne un singur elev, şcoala va rămînea tot grecească, pentru că este zidită prin firman ca şcoală grecească. Cînd am văzut noĭ această hotărîre a Valiuluĭ, am întrebuințat atuncĭ toate mijloacele ce ne-a stat prin putință pentru ca să ajungem unde doream cu toţiĭ, să scoatem odată şcoala din mîna grecomanilor. Pe de o parte ne-am dus la superiorul misionarilor catolicĭ şi i-am dat o declaraţie prin care ne lepădăm de Patriarhie şi recunoaşteam de şef spiritual pe Papa de la Roma, crezînd că prin aceasta vom intimida Patriarhia şi o vom sili a ceda şi a admite cererile noastre. Pe de altă parte am făcut o altă declaraţie tot în acest sens, şi am înmînat-o Valiuluĭ. Pentru ca să ajungem la scopul nostru, ne trebuia banĭ, şi de aceia unul dintre noĭ d-l director Papacostea ş-a vîndut chiar proprietăţile sale în acest scop, numaĭ ca să putem întimpina cheltuelile ce se cereaŭ. Nu ne-am dat îndărăt de la nicĭ un sacrificiŭ, şi numaĭ cu acest chip ni s-a recunoscut dreptul ce-l aveam noĭ Romîniĭ asupra clădireĭ şcoaleĭ, pe care am luat-o din mîna grecomanilor. Astăzĭ se adăpostesc în această şcoală copiiĭ noştri, şi învaţă carte în limba părinţilor şi strămoşilor noştri.

In urma acestor spuse, şi astăzĭ încă după atîţia anĭ, îmĭ aduc aminte de emoţia ce am simţit, cînd auzeam vorbele lor spuse cu atîta căldură şi patriotizm.

In una din zilele următoare, fiind sărbătoare, m-am dus la biserică, însoţit de maĭ mulţĭ notabilĭ din comună; aicĭ din noŭ m-am mirat cînd am auzit cetindu-se „Apostolul“ în limba romînească de către un elev, în timp ce întreaga slujbă bisericească se făcea în limba grecească. Intrebînd atuncĭ pe directorul şcoaleĭ Guşu Papacostea, să-mĭ spue cum se face de se citeşte în limba romînească numaĭ „Apostolul“, el mi-a spus că

şĭ acest lucru s-a capatat cu multă greutate de către Romînĭ, şi că atuncĭ cînd pentru prima dată s-a cîntat *Apostolul* romîneşte în biserică, s-a întîmplat încăerărĭ şi bătăĭ sîngeroase între armînĭ şi între apărătoriĭ grecizmuluĭ, îndemnaţĭ de preoţiĭ grecĭ.

Locuitoriĭ comuniĭ s-aŭ împărţit iar în două tabere şi s-aŭ înfăţoşat înaintea judecăţiĭ, uniĭ susţinătorĭ aĭ grecizmuluĭ reprezentaţĭ prin preoţiĭ şi institutoriĭ grecĭ şi sprijiniţĭ de către toate autorităţile eclesiastice, ceilalţĭ reprezentaţĭ prin dascaliĭ romînĭ cari aŭ fost acuzaţĭ ca autorĭ aĭ neorînduelilor.

Directorul şcoaleĭ, îmĭ spuse că atît el cît şi institutorul aceleĭ şcoale, aŭ fost puşĭ în temniţă. Justiţia în urmă însă, a hotărît că, de oare-ce populaţiunea comuneĭ este în majoritate romînească, să se deie voie a se ceti în romîneşte macar „Apostolul“; iar slujba bisericească să rămînă a se face tot în limba grecească, de oare-ce preoţiĭ nu ştiaŭ de cît carte grecească, pînă ce vor veni preoţĭ cari să ştie şi carte romînească, şi aşa numaĭ după lupte sîngeroase şi după procese necurmate, romîniĭ din comuna Molovişte, aŭ capatat dreptul de a auzi în biserică „Apostolul“ cetindu-se în limba strămoşilor lor.

Suferinţele ce aŭ pătimit romîniĭ macedonenĭ din cauza dorinţeĭ lor de a se desvolta pe terenul cultural şi limba lor naţională, nu ne-aŭ fost străine nouă romînilor din Romînia liberă. Cine nu cunoaşte lupta aprigă ce a adus elementul de cultură greacă în contra tendinţelor de regenerare naţională de la începutul veaculuĭ trecut? Istoria desvoltăriĭ noastre culturale, din acea epocă, prezintă o analogie desăvîrşită şi este oglindirea sinceră a celor ce s-a petrecut şi se petrec la fraţiĭ noştri din Macedonia. Şi aicĭ în Iaşĭ, chiar la biserica Treisfetitele acum 70 anĭ în urmă, călugăriĭ grecĭ făceaŭ aceleaşĭ scene selbatice, cari astăzĭ se continuă în Macedonia. Dar după cum foarte bine spunea regretatul meŭ profesor V. A. Urechia în *Istoria şcoalelor,* „Vicit amor patriae“, aşa zicem şi noĭ, că a sosit timpul, ca romînizmul să învingă şi în Macedonia!

GUSTAV NETHER

O noapte teribilă de CEHOV [1)]

Traducere din limba rusă.

Ivan Petrovicĭ Panachidin deveni palid și făcînd lampa maĭ mică, începu a povesti cu voce tremurîndă:

„Era o noapte întunecoasă și o ceață că de-abia „vedeaĭ la cîțĭ-va pașĭ înainte. Era spre ajunul crăciu-„nuluĭ anuluĭ 1883. Mă întorceam de la un prietin, care „acum e mort, unde asistasem la o ședință spiritistă. „Ulicioarele prin care treceam nu prea eraŭ luminate, „așa că trebuia să merg înainte maĭ mult pe dibuite. „In Moscva ședeam în casa unuĭ funcționar Trupov, în „Uspenie Moghilțe, una din cele maĭ izolate ulițe a ma-„halaleĭ Arbat. Mergînd, mă gîndeam și gîndurile mele, „eraŭ grele și apăsatoare.

«Viața ta merge spre declin.... căește-te.

„Această frază am auzit-o la ședință, spusă de „către Spinosa, pe a căruĭ spirit reușisem a-l invoca. „Atuncĭ am cerut să-mĭ repete frasa și farfurioara nu „numaĭ că mi-a repetat-o, dar a maĭ adăugat: „Astă „noapte“.

„Eŭ nu cred în spiritizm, dar ideia de moarte și „chiar numaĭ amintirea eĭ, te pune totușĭ pe gîndurĭ.

---

1) Societatea și-a propus să publice un număr de traducerĭ din autoriĭ însemnațĭ Rușĭ.

„Moartea, domnilor, este inevitabilă, ceva ce se vede „în toate zilele, dar să te gîndeşti la ea, e supărător „pentru natura omenească. In drum, mă înconjurase „întunericul de nepătruns, şi o ceaţă rece şi deasă, aşa „în cît simţeam pe obraz curgînd picături de apă, iar „vîntul şuera lugubru de-asupra capului meŭ. Nu ve„deam în juru-mĭ nicĭ un suflet de om, nu auzeam de „nicăieri vre-o voce omenească, în cît mi se umpluse „inima cu o spaimă nedefinită şi neînţeleasă. Eŭ, cu „toate că, om fără prejudiciĭ, iuţii paşiĭ şi îmĭ era teamă „să mă uit în lăturĭ, crezînd că dacă mă voĭ uita, de sigur „voĭ vedea moartea sub forma vre-uneĭ vedenii.

Panachidin oftă adînc, bău puţină apă şi continuă:

„Această frică nedefinită şi neexplicabilă nu m-a „părăsit nicĭ atuncĭ, cînd ajuns în al patrulea rînd al „caseĭ luĭ Trupov, am intrat în odaia mea. Nepătrunsă „era obscuritatea camereĭ mele, unde vîntul gemînd în „soba părea că cere căldură zguduind portiţa îngrozitor.

„Imĭ ziceam, dacă trebue să cred pe Spinoza, va „trebui să mor în astă noapte însoţit de tînguirea vîn„tuluĭ. *Zimbeam*, cu toate că această perspectivă mă „mîhnea adînc.

„Aprind un chibrit. Vîntul zguduia acoperişul caseĭ. „Gematul uşor se schimbă într-un urlet înfiorător. Auzeam „de nu ştiŭ unde zgomotul produs de un oblon deschis „şi purtat de vînt, iar portiţa de la sobă prin zguduirea „eĭ părea că cere ajutor.

„Mă gîndeam atuncĭ, vaĭ de ceĭ fără adăpost într-o „asemenea noapte! Dar nu prea avuĭ timp de cugetat „maĭ mult. La lumina flacăreĭ albastre a chibrituluĭ, „mi se desfăşură înaintea ochilor, un tabloŭ neaşteptat „şi înfiorător. Imĭ pare răŭ că suflarea vîntuluĭ n-a a„juns pînă la flacără, căcĭ atuncĭ de sigur n-aşĭ fi văzut „ceia ce am văzut, nicĭ părul nu mi s-ar fi rîdicat în „vîrful capuluĭ de spaimă. Dăduĭ un ţipet, făcuĭ numaĭ „un pas pînă la uşă, şi plin de spaimă, desesperare şi „teroare închiseĭ ochii. In mijlocul odăieĭ era—un sicriŭ. „Flacăra chibrituluĭ n-a ţinut mult, însă avusesem tim„pul să disting contururile sicriuluĭ şi să văd că era „îmbrăcăt în o materie roză, pe care luceaŭ micĭ fluturei

„ca niște scîntei și pe capac o cruce de aur înprejurată
„cu galoane. Sunt lucrurĭ, domnilor, care vi se întipă-
„resc în memorie de și nu le-ațĭ văzut de cît un sin-
„gur moment. Așa a fost și cu acest sicriŭ. Nu l-am
„văzut de cît o clipă, dar îmĭ aduc aminte de cele maĭ
„micĭ amănunte. Era ca pentru un om de statură mij-
„locie și judecînd după culoarea roză, ca pentru o fată
„tînără. Imbrăcămintea scumpă, piedestalul împodobit,
„mînerele de bronz—toate acestea dovedeaŭ că răpo-
„satul saŭ răposata trebuiaŭ să fi dispus de avere.

„Fără a mă maĭ gîndi fug din camera mea cuprins
„de o spaimă de nedescris. In coridor și pe scară era
„întuneric besnă. Picioarele mi se împleticeaŭ în șubă
„și mă mir și acum cum de nu m-am rostogolit pe
„scară și am scapat teafăr în acea grabă de a fugi.
„Ajungînd în stradă mă răzămaĭ de un felinar ce era
„ud. Incep a mă maĭ liniști. Inima însă îmĭ bătea tare,
„iar răsuflarea mi se oprea din cînd în cînd.

O damă din auditoriŭ, apropiindu-se de povestitor
mări puțin lampa și îșĭ incordă atențiunea pentru a
auzi maĭ bine cele spuse de Panahidin ce continuă.
„Nu m-așĭ fi mirat, dacă găseam în odaia mea foc, pe
„un tâlhar, saŭ un cîne turbat... Nu m-așĭ fi mirat, dacă
„s-ar fi prăbușit tavanul saŭ dușameaua, saŭ s-ar fi pră-
„vălit păreții. Toate acestea sînt naturale și de pri-
„ceput. Dar să văd în camera mea un sicriŭ! ?... De
„unde s'a luat?... Sicriul scump,... de femeie,... făcut
„de sigur pentru o tînără aristocrată. Cum putea să
„ajungă el în odaia saracă a unuĭ biet funcționar sarac?
„Era gol saŭ era în el un cadavru?... Cine să fie oare
„acea bogatașă care murind fara de vreme mi-a făcut
„această vizită stranie și teribila?... Taină ucigătoare
„și de nepătruns.

„Cugetaĭ atuncĭ, că dacă aicĭ nu e în joc vre-o
„minune, e de sigur o crimă. Mi-am chinuit mintea în
„toate felurile. De, ușa în timpul absențeĭ mele era în-
„chisă, iar locul cheieĭ, nu era cunoscut de cît unora
„din amiciĭ ceĭ maĭ intimĭ. Dar amiciĭ de sigur nu mi-aŭ
„adus acolo sicriul. Se putea presupune de asemenea,
„că el ar fi fost adus la mine de ciocli din greșală,

„înșelîndu-se de etaj, orĭ de ușă, orĭ să-l aducă unde „nu trebuia. Dar cine nu știe, că ciocliĭ noștri nu pă„răsesc camera pînă nu li se plătește pentru munca lor, „saŭ cel puțin înainte de a li se da vre-un bacșiș (saŭ „cum zic Rușiĭ, pentru un ceaĭ). Spiritele mi-aŭ pre„vestit moartea, mă gîndeam eŭ. Oare nu cum-va ele „aŭ avut și grija de a-mĭ pune la dispoziție tot odată „și sicriul?

„Eŭ, domnilor, o repet nu cred și nicĭ n-am crezut „vre-odată în spiritizm, dar o asemenea coincidență „poate să aducă chiar pe un filozof în dispozițiune „mistică.

„Eĭ! toate acestea sînt fleacurĭ și eŭ îs maĭ fricos „de cît un școlar; — de sigur a fost o înșelăciune op„tică și nimic maĭ mult! Cînd pornisem spre casă, eram „poate sub înrîurirea unuĭ misticism și în acest caz era „foarte posibil ca nerviĭ meĭ bolnăvicioșĭ să vadă un „sicriŭ acolo unde nu era nimic... La urma urmeĭ tot „înșelăciune optică! Ce să fie alta? Ploaia îmĭ scalda „obrajiĭ, iar vîntul îmĭ scutura mînios poalele haineĭ și „cît pe ce să-mĭ iea și căciula de pe cap. Mi se făcuse „frig și eram ud peste tot. Trebuia să mă duc unde-va, „dar unde? Să mă întorc acasă, însemna a mă supune „iarășĭ la acea vedenie oribilă și aceasta îmĭ era peste „puterea mea. Ne văzînd lîngă mine nicĭ un suflet de „om, ne auzind nicĭ o voce omenească și fiind singur „cu sicriul în care poate zăcea un cadavru, puteam să „înebunesc. Să rămîn în stradă sub o ploaie torențială „și în frig, era deaseminea imposibil.

„Am hotărît dar să mă duc să-mĭ trec noaptea la „amicul meŭ Upokoew, care precum știțĭ, nu mult după „aceia s-a împușcat. El ședea în o cameră mobilată la „comerciantul Cerapow, într-o uliță înfundată, ce-ĭ zicea „și strada moartă.

Panahidin își șterse sudoarea rece de pe fața-ĭ palidă și oftînd adînc, urmă:

„Pe amicul meŭ nu l-am găsit acasă. Bătînd la „ușă și convingîndu-mă că în adevăr a plecat, pipăiĭ pe „o grindă și găsind cheia deschid ușa și intru. Arunc „de pe mine șuba ce era udă și după ce, dibuind, găsesc

„canapeaua mă așez să mă odihnesc. Era întuneric de „tot. Prin ventilatorul ferestrei sufla vîntul cîntecu-ĭ de „jale. La Kreml sunaŭ clopotele de utrenie a de Crăciun. „Capul îmĭ svîcnea și urechile îmĭ țiuiaŭ. Aprind un „chibrit. Lumina însă nu m-a scapat de dispozițiunea „neagră în care mă aflam, ci din contra, o spaimă te- „ribilă și de necrezut mă cuprinde iarăși. Dăduĭ un „țipet,... mă scol... mă clatin... și fără a ști ce se pe- „trece cu mine, fugiĭ pe ușă afară. In odaia camara- „duluĭ meŭ, văzusem acelaș lucru ca și la mine... un „sicriŭ.

„Sicriul camaraduluĭ meŭ era de două orĭ maĭ „mare și îmbrăcămintea de culoare cafenie, îl făcea și „maĭ lugubru.

„Cum a ajuns el aicĭ? Că a fost și acum o înșe- „lăciune optică, aceasta era acum imposibil să mă maĭ „îndoesc. Nu putea să se afle sicriurĭ în toate casele! „Invederat că aceasta era o boală a nervilor meĭ; era „o halucinațiune. Orĭ unde m-așĭ duce acum, voĭ vedea „de sigur pretutindenĭ lăcașul teribil al morțeĭ. Se vede „că, am perdut uzul rațiuneĭ, m-am înbolnăvit de un „fel de raclo-manie; iar cauza n-am căutat-o departe, „n-aveam de cît să-mĭ amintesc ședința spiritistă șĭ cu- „vintele luĭ Spinoza.

„Inebuneam! cugetam cu spaimă apucîndu-mă cu „mînele de cap. Doamne! ce-ĭ de făcut? Capul îmĭ „svîcnea, picioarele mi se împleticeaŭ. Ploaia turna ca „din cofă, vîntul mă pătrundea, căcĭ n-aveam pe mine „nicĭ șuba nicĭ căciula. Mi-a fost imposibil a mă în- „toarce să le iaŭ, aceasta era peste puterile mele. „Spaima mă cuprinsese cu totul. Părul mi se suise în „vîrful capuluĭ, de pe fața îmĭ curgea sudoare rece, „de și mă convinsesem aproape, că toate n-aŭ fost de „cît halucinațiune.

„Ce era de făcut? urmă Panochidin. Inebuneam „și eram amenințat să răcesc. Din norocire îmĭ aduseĭ „aminte că nu departe de fundacul întunecat, locuia un „bun prietin al meŭ, făcut nu de mult doctor și care „fusese și el în acea noapte la ședința spiritistă. Mă „grăbiĭ să ajung la el. Pe atuncĭ încă nu era însurat cu

„negustoreasa cea bogată și locuia în etajul al cincilea
„a casei consilierului de stat Kladbicienski.

„La Pogostov mi-a fost scris, ca nervii mei să su-
„fere o nouă tortură. Urcîndu-mă la el, auzii un vuet
„teribil. Sus fugea cine-va, bătînd tare din picioare și
„izbind ușile. La mine! aud țipînd, țipet ce-ți rupea
„inima. La mine! Portar!

„Iar după un moment îmi iese înainte de sus o
„figură întunecoasă, îmbracată în șubă și cu jobenul
„turtit.

„Pogostov! strig eŭ, recunoscînd pe amicul meŭ.
„Tu ești? Ce s-a întîmplat cu tine? Ajungîndu-mă Po-
„gostov se oprește și mă apucă de mînă în mod febril.
„Era foarte palid, răsufla greŭ și tremura. Ochii i se
„mișcaŭ în mod neliniștit, peptu-i se zbuciuma. Tu ești
„Panachidin? întreabă el cu un glas întunecat. Oare
„tu ești? Ești palid parc-că ai ieșit din mormînt. Oare
„nu cum-va ești și tu vre-o vedenie? O Doamne! Ce
„teribil ești! Dar ce-i cu tine? De ce ești așa vînăt
„la fața?

„O amice, lasă-mă să-mi vin în fire. Mă bucur, că
„te-am vazut, dacă ești tu în realitate și nu cum-va
„ești și tu vre-o halucinațiune. Blestemata ședință spi-
„ritistă.... Așa mi-a sdruncinat nervii, în cît, închipuește-ți,
„întorcîndu-mă acasă, am văzut la mine în cameră....
„un sicriŭ!

„N-am crezut auzului meŭ și l-am rugat să-mi
„spună încă-o dată.

„Raclă, adevărată raclă! spuse doctorul, lăsîndu-se
„jos pe treaptă din cauza slăbiciunei!

„Nu sînt poltron, dar și dracul însuși s-ar speria,
„dacă după o ședință spiritistă s-ar păli în întuneric
„de o raclă.

„Bolborosind și înecîndu-mă în vorbă, spusei doc-
„torului despre raclele văzute de mine.

„Un minut ne uitarăm unul la altul cu mirare, a-
„poi spre a ne convinge dacă nu sîntem în halucina-
„țiune, începusem a ne pișca unul pe altul.

„Amîndoi suferim de aceiași boală—spuse docto-
„rul—se vede că acum noi nu visăm și nu ne privim

„unul pe altul prin vis. De sigur, raclele, a mea și a-
„mîndouă ale tale nu sînt înșelăciune optică, ci ceva
„ce există în realitate. Ce-i de făcut acum?

„Șezînd o oră întreagă pe scara rece și perzîndu-ne
„în fel de fel de presupuneri, ni se făcuse frig și ho-
„tărîrăm să alungăm spaima nedemnă și deșteptînd
„servitorul, să plecăm în odaia doctorului. Am și fă-
„cut. Intrînd, aprinsesem o lumînare, și în adevăr ză-
„rim racla, îmbracată cu stofă albă de matasă, cu
„ciucuri și ornamente de aur. Servitorul își făcu în
„mod pios crucea.

„Acum se poate afla – spuse doctorul palid și tre-
„murînd—dacă racla e deșartă sau în ea.... locuește
„cine-va?

„După o indeciziune lungă care era bine înțeleasă,
„doctorul se plecă și stringînd dinții de frică și de aș-
„teptare, ridică capacul raclei. Ne uităm în lăuntru și...
„racla era deșartă.

„Nu era într-însa nici un cadavru, dar în locu-i
„găsim o scrisoare cu conținutul următor:

„Dragă Pogostov!" „Tu știi că afacerile socrului
„meu au ajuns într-o stare proastră și decăzută. S-a
„vîrît în datorii pînă-n gît. Mîne ori poimîne vor veni
„să facă inventariarea averei sale și una ca aceasta ar
„ruina familia sa și pe a mea, iar onoarea noastră,
„care pentru mine e mai presus de ori-ce, s-ar peri-
„clita. Conform cu hotărîrea consiliului de familie, ce
„l-am ținut eri, am decis să ascundem lucrurile care
„sunt mai scumpe și mai de preț. Așa dar de oare-ce
„averea noastră întreaga se compune din racle (tu știi
„că el e constructor și antreprenor de racle și acce-
„sorii, cel mai bun în oraș), am decis să ascundem
„cele mai bune racle. Mă adresez către tine, ca la un
„amic, ajută-mă, și scapă pozițiunea și onoarea noastră!
„In speranța că ne vei ajuta să ne salvăm averea, îți
„trimit dragă, o raclă, pe care te rog s-o ascunzi la
„tine și s-o păstrezi pînă la cererea din parte-ne. Fără
„ajutorul cunoscuților și amicilor sîntem morți. Sper
„că nu mă vei refuza cu atît mai mult, că racla n-are
„să rămîe la tine de cît cel mult o săptămînă. La toți

„pe care îĭ consider ca adevăraţĭ amicĭ, le-am trimis „cîte o raclă şi mă aştept la mărinimia şi nobilimea „inimilor lor.—Amicul care te iubeşte, Ivan Celiustin.

„După această păţanie, am stat bolnav vre-o treĭ „lunĭ de zile de zguduirea nervilor, iar amicul nostru, „ginerile constructoruluĭ de racle a scapat onoarea şi „averea sa şi deja ţine un biuroŭ de pompe funebre, „face comerciŭ cu racle şi pietre mormîntale. Afacerile „sale nu merg aşa strălucit şi eŭ tot mă tem, ca nu „cum-va într-o bună dimineaţă să mă trezesc cu vre-un „monument de marmură saŭ vre-un catafalc lîngă „patul meŭ“.

TEODOR T. BURADA

Un jurămînt **more judaico**, din anul 1786

In feliurĭ de pricinĭ judecătoreştĭ, ne spune Stefan Catargiu, cînd nu sînt îndestulătoare dovezĭ, încît asupra dreptuluĭ ar remîne îndoială judecăţiĭ, urmează după lege a se da jurămînt, orĭ împricinaţilor orĭ marturilor. In privinţa jurămîntuluĭ ce trebue a se da creştinilor, Logofeţia dreptăţiĭ la anul 1837 Maĭ 27, aŭ împărtăşit tuturor tribunalelor forma jurămîntuluĭ luat de la Decasterie, şi care jurămînt a fost întrebuinţat, publicîndu-se şi în *Colecţia deslegărilor*, după înalta încuviinţare a Domnitoruluĭ din anul 1844; pentru evreĭ însă, pe la anul 1832, după introducerea Regulamentuluĭ Organic, tribunalele cerînd povăţuire de la Logofeţia dreptăţiĭ, să le desluşască în ce chip să se supue evreiĭ la jurămînt, Logofeţia atuncĭ s-a îndreptat cătră vremelniceasca ocărmuire rosienească, iar vice-preşedintele aceleĭ ocărmuirĭ, a cerut de la ocărmuirea Besarabieĭ, forma jurămîntuluĭ evreesc, pe care primindu-l, l-a trimes Logofeţieĭ. Aceasta prin circulările sale din anul 1833 Aprilie 12, l-a comunicat Tribunalelor din ţară, şi acel formular de jurămînt, a avut lucrare pînă la anul 1838, cînd în acelaş an, urmînd la Tribunalul judeţuluĭ Putna, un proces între un Vasile Obreja cu evreiĭ Leiba Fatel şi Zalman, pentru socotelĭ izvorîte dintr-o tovărăşie, şi Tribunalul hotărînd să jure evreiĭ, cînd a urmat eĭ să se supună jurămîntuluĭ după formularul comunicat de Logofeţie şi care acuma era întrebuinţat pe la Tribunale, împricinatul Obreja se ridică atuncĭ în contra aceluĭ jurămînt, şi se

opune a se da evreilor, sub cuvînt, că acela nu ar fi cel adevărat, dînd el forma jurămîntuluĭ la care trebuia să fie supuşĭ evreiĭ, după care zisul Tribunal arătînd Logofeţieĭ cele întîmplate, a cerut în acelaş timp şi deslegare, ce este de făcut în asemene împrejurare, alăturînd tot odată şi forma de jurămînt dat de numitul Obreja. Logofeţia în faţa acestora, a respuns Tribunaluluĭ, că, spre curmarea procesuluĭ, să se supue jurămîntuluĭ pe evreĭ, după formularul dat de Obreja. Această comunicare, Logofeţia n-a făcut-o la alte tribunale. Cînd vre un Tribunal însă cerea vre-o deslegare despre chipul cum trebuiaŭ să jure evreiĭ, Logofeţia le arată că trebuia să se servească de formularul dat de Obreja, statornicindu-se ast-fel o regulă, care s-a păstrat şi pînă-n ziua de astăzĭ, găsindu-se că jurămîntul dat de Obreja, este cel maĭ adevărat, şi corespunde scopuluĭ dorit, acela, a nu întrebuinţa evreĭ vre-un vicleşug la depunerea luĭ [1]).

Jurămîntul dat de Vasile Obreja, s'a publicat în *Adunare de ofisurĭ şi deslegărĭ în ramul judecătoresc*, Iaşĭ. 1844, pag. 311—316, şi are tărie şi pînă-n ziua de astăzĭ în instanţele noastre judecătoreştĭ.

Inainte de jurămîntul din anul 1833 Aprilie 12, despre care s-a vorbit maĭ sus, nu se ştiea că ar fi esistat vre-un altul maĭ vechiŭ, căcĭ în cazul acesta de sigur Stefan Catargiu vel Logofăt, cînd vine la Domn prin anaforaoa No. 4013 din 1844 Iunie 13 [2]), pentru ca să încuviinţeze formularul jurămîntuluĭ dat de Obreja, arătînd prin acea anafora, şi fazele prin care a trecut acel jurămînt, ar fi menţionat de sigur despre aceasta, ceia ce însă n'a făcut, de unde ar rezulta, că pe atuncĭ nu se ştiea despre existenţa vre unuĭ alt jurămînt care să se dea evreilor.

Cercetînd arhiva statuluĭ din Iaşĭ, am găsit în condica cu

---

1) Anaforaoa Logofeţieĭ dreptăţiĭ din 1844 Iunie 13, sub No. 4013, publicată în: „Adunare de Ofisurĭ şi deslegărĭ în ramul judecătoresc", de Banul Dimitrie Hasnaş. Iaşĭ 1844 pag. 310.

2) Adunare de Ofisurĭ şi deslegărĭ. Iaşĭ, 1844, pag. 310.

No. 372, lit. k. pag. 242, o copie de pe un jurămînt ce se dădea evreilor, de către Divan, din anul 1786 Noembrie 18, trecută acolo, de Feodor Gaşpar, sardar şi condicar Divanuluĭ Gospod.

Noĭ dăm aicĭ acel jurămînt, ştiut să fie. Iată-l:

Ponturile ce saŭ dat de către Divan, în ce chip să giure, jidoviĭ ceĭ carĭ nu vor să arate adevărul. 1786 Noem. 18.

„Mergînd jidovul la jurămînt, întăĭ să meargă la apă să se „scalde, fiind şi femeia luĭ faţă, şi jidovuluĭ să i se tae unghiile, „şi la mânĭ şi de la picioare, apoĭ să vie la şcoală curat, şi să-l „îmbrace cu cameşă de moarte, care se chiamă jidoveşte *ketle*, „şi să-i pue tamaş in cap (adică filonul), şi legăturele, care se „chiamă jidoveşte *tefelam*, să pue pe măna stîngă şi pe frunte „legăturele, şi carte: 10 poroncĭ să o ţie în mănă, şi dulapul „unde staŭ acele 10 poroncĭ să stee deschis. Acest jurămînt să-l „facă lunĭ, şi să aprindă lumănare de ciară neagră, atît pentru „dînsul, cît şi pentru cîţĭ copiĭ va ave, şi sá se culce acel jurător pe „năsălie care se chiamă jidoveşte, *mite*, cu faţa în sus, desdi„mineaţă pe nemîncate, şi unul din jidovĭ, să trîmbiteze in trim„biţa lor pe deasupra jurătoruluĭ, de treĭ orĭ, întăĭ, odată, al doile „de treĭ orĭ, al treilea de 7 orĭ, şi din trimbiţă să iasă de 7 orĭ „glas, şi lumînare să ţie în mînă, şcolnichel deasupra jurătoruluĭ, „şi hahamul să zică aceste cuvinte ce sunt scrise jidoveşte, şi „acel jurator să zică după haham aceste cuvinte, şi să pue: 2 „degete acel jurator pe ace carte ce scrie aceste cuvinte jidoveşte. „—Şiĭman.— Istroil.—Ilohan.—Adănoi.—Ihod.—Burah.—Şimu.— „Chivoitu.— Mamfin.— Luiulum.— Vochet.— Unuhiu.— Adănoi.— „Hin.—Elinhim.

„Hai.— Chaim.— Ioirum.— Murim.— Vecudis. Aceste cincĭ „cuvinte să le zică de treĭ orĭ.— Hailichir.—Asăreĭ.—Aştiiteĭ.— „Meracu.— Miţiraim. — Luiteţih.— Luişinoh.— Luşein.— Periiahu. „—Perih.— Viiaştu. — Sicher. — Luisahmet.— Beiză. — Raihăŭ.—

„Sarvatmur. — Vibol. — Aser. — Rizăiabu. — Avraam. — Isac. „—Iacov.—Moisă.—Aron.—David.—Soloman. Acum de nu eştĭ „drept, să rămîĭ ca Choiroh, şi să te ducĭ în pămînt, cu femeia, „cu copiĭ şi cu tot rodul tăŭ, care jidoveşte să chiamă aceste.— „Jin. Chinder. Tester. Sfiştor. Mamul. Tatul luĭ Ghinbirtu Mitzana[1]).

„Acest jurămînt jidovesc găsindul eŭ, şi fiind în zilele „Domnuluĭ Mavrocordat VV. l'am trecut aicĭ, la aniĭ 1828 Martie „5. In zilele pre Inalţatuluĭ nostru Domn Ioan Sandul Sturza „voevod. In oraşul Iaşĭ.

„Feodor Gaşpar sardar şi condicar de Divanul Gospod.

Din comparaţia făcută acestuĭ jurămînt, cu acel a luĭ Vasile Obreja, s-ar păre că acesta avea cunoştinţă despre copia jurămîntuluĭ luĭ Gaşpar. Aşa în jurămîntul de la 1786, se prevede că: *evreul maĭ întăĭ trebue să meargă la şcoală, şi se jure lunea, să se scalde, să-l îmbrace cu cămeşa de moarte, să-ĭ pue falonul şi legăturile, să ţie zece poroncĭ în mînă, să aprindă lumînare să trimbiţeze de treĭ orĭ cu trîmbiţa,* puncte care se găsesc şi în jurîmîntul luĭ Obreja.

---

1) Cuvintele hebraice şi germano-evreeştĭ cuprinse în acest jurîmînt sînt scrise cu o ortografie cu totul stricată, fiind unele din ele fără nicĭ un înţeles. Noĭ dăm traducerea lor aicĭ, care e următoarea. „*Ascultă Israile Domnul Dumnezeu (e) unul. Bine cuvîntat (fie) numele cinsteĭ Mărireĭ sale în veciĭ vecilor. Eŭ (sînt) Adonai Dumnezeŭ, viul, înfricoşatul, înaltul şi sfîntul care te-am scos din ţara Egiptuluĭ. Nu ucide, nu curvi, nu da înpotriva aproapeluĭ teŭ (marturie) mincinoase, nu rîvni casa aproapeluĭ teŭ, boul şi magarul săŭ şi tot ce este a vicinuluĭ tăŭ. Avraam, Isac, Iacov, Moisi, Aron, David, Solomon. Core, fiĭ, copiĭ, fiice, surorĭ, mama, tatăl.*

NOTIȚE

Surete și Izvoade. Sub acest nume am început să adun orĭ ce document îmĭ cade în mână, pe care il cetesc, il copiez în litere latine în anumite condicĭ, toate acestea slujind ca exerciții de lectură cu slova chirilică elevilor meĭ de la școala normală «Vasile Lupu». O dată transcrierea corectată, iscălitura din original copiată, scot pe fișe cuprinsul documentuluĭ și dau la fie care volum tabla cronologică a tuturor actelor cuprinse in el. Pentru documente slavone singur fac copia cu chirilică și traducerea, și am transcris maĭ mult de 50 urice slavone.

Pînă acum am scris 5 condice marĭ, în care se cuprind următoarele documente:

Vol. I. (complect). Paginĭ scrise 726, documente transcrise 524, din care 3 (secl XV), 3 (secl XVI), 46 (secl XVII), 172 (secl XVIII), 300 (secl XIX).

Vol. II (necomplect) paginĭ scrise 460, documente transcrise 384, din care 19 (secl XV), 6 (secl XVI), 97 (secl XVII), 106 (secl XVIII), 150 (secl XIX).

Vol. III (necomplect), paginĭ scrise 700, documente transcrise 293, din care: 1 (secl XV), 5 (secl XVI), 26 secl XVII), 110 (secl XVIII), 151 (secl XIX).

Vol. IV (necomplect), paginĭ scrise 380, documente transcrise 340, din care 3 (secl XV), 8 (secl. XVI), 41 (secl XVII), 73 (secl XVIII), 215 (secl XIX).

Vol. V (complect) paginĭ scrise 1124, documente transcrise 966, din care 6 (secl XV), 13 (secl XVI), 81 (secl XVII), 195 (secl XVIII), 671 (secl XIX).

Totalul documentelor transcrise pînă acum sînt în număr de 2507, în 3390 paginĭ scrise; din aceste avem din secl XV 32, din secl XVI 35, din secl XVII 291, din secl XVIII 656, iar din secl XIX, 1493.

Cu anul școlar curent, am pus în lucrare complectarea celor 3 volume neisprăvite (II, III și IV) și vol. VI.

Gh. Ghibănescu

Numerele viitoare vor conținea:

Gr. C. Bufureanu.	Vremele preistorice în Romînia: Omul quaternar, însoțite de numeroase clișee.
Gh. Ghibănescu.	Despre vecini și rumînî.
Th. Th. Burada	Amintirî de călătorie: O călătorie în satele romînești din Gubernia Camenitz-Podolsc (Rusia). Idolul Caloianu. Inscripția bisericeî din Hadîmbu (Iași). Inscripțiile de pe cele 4 turnurî ale zidului Golieî. Culegere de poeziî populare. Istoria teatruluî la Romînî. Despre straja pămînlească a Moldoveî. Inceputurile corurilor de muzica vocală bisericească, etc.
D. Cădere	Radium și substanțele radeoactive, însoțit de figurî în text.
A. D. Atanasiu	Gh. B. Panaiteanu, și inființarea galerieî de tablourî și Școaleî de Arte-Frumoase din Iașî, cu portretul luî Panaiteanu.
Gustav Nether	Evoluția telegrafelor și poștelor in Romînia.
Gh. Gheorghiu	Verbul a bate (fr. maltraiter) și sinonimile sale.
	etc. etc.

Diferite *poeziî*.

Documente importante și *notițî*.

Prețul unuî numěr simplu 1 leu 25, dublu 2 leî 50